AURELII PRUDENTII CLEMENTIS

CARMINA.

AURELII PRUDENTII CLEMENTIS

CARMINA.

RECENSUIT ET EXPLICAVIT

THEODORUS OBBARIUS

PHILOS. DR. ET AA. LL. MAG.
REG. SOCIET. ARCHAEOL. HISTORIC. ET HEBR. QUAE LIPSIAE FLORENT ADSCRIPT.
ET MAGNIDUCAL. SOCIET. LATIN. IENENS. SOCIUS HONORARIUS.

TUBINGAE, 1845.

IN BIBLIOPOLIO HENRICI LAUPP.

Londini ap. D. Nutt.

GIORGIO FRANZ IN MONACO.

PROLEGOMENA.

CAPUT I.

DE PRUDENTII VITA ET SCRIPTIS.

Aurelii Prudentii vita per *Ald. Manutium*. In Corp. Poet. Christ. Venet. ap. Ald. a. 1501. 4. Repet. Weitz. in ed. Hanov. a. 1613. p. XXVII. — *Herm. Tulichius:* vita Prud., ante ed. Perist. hymni X. Lips. ap. Lotter. a. 1513. 4. — *Io. Pet. Ludwig* let.: dissertat. de vita Aur. Prudentii. Viteberg. a. 1642. 4., repet. in Opusc. Miscellan. II. p. 494. Halae 1710. 8. — *Jean le Clerque* vie de Prudençe avec la critique des ses ouvrages. Amstelod. 1689: *Io. Clericus* unpartheiische Nachrichten einiger Kirchenväter und Ketzer. Halle 1721. p. 338. — *Steph. Chamillard.:* vita Prud.. In ed. Paris. 1687. 4. et Londin. 1824. 8. — *Faust. Arevalus* Tom. I. p. 4 sqq. ed. Roman. 1788. 4. — *Henr. Middeldorpf.:* commentat. de Prudentio et theologia Prudentiana part. I. Vratislav. 1823. 4. Part. II. ibid. 1827. 4. Iterum typis expressa est utraque partic. in „Zeitschrift für die historische Theologie u. s. w. herausgegeben von D. *Chr. Friedr. Illgen*. (Leipz. 1832.)" II. part. II. p. 127...190.

Aur. Prudentius Clemens[1]) natus est, sicuti ipse in praefatione carminibus suis praefixa dicit, Constante et Constantino

1) *Flavii* praenomen addit Dexter in chron. ad a. 388. Arevalus (I. p. 74.) cum in cd. Puteano *Aur. Clem. Prud.* (sicut etiam in Colbertin. Paris. 8085. 8086. 8087. 8088. extat, cf. eund. l. l.) et in Florentino quodam sec. XV. (vd. Bandini catal. edd. mss. bibl. Laurent. Florent. II. p. 166.) *Marci* praenomen additum invenerit, poetae nomen sic vult constitui: *M. Aur. Clem. Prud.:* et ad Alexandr. ab Alexandro genial. dier. I, 9, ubi de *Aureliis*, qui proprie *Auselii* vocabantur, agitur, et ad illum usum Aureliorum genti *Marci* praenominis tribuendi provocat. Quamvis inversio nominum, quae librarios saepissime ad arbitrium mutavisse et invertisse constat, non prorsus improbanda sit, tamen ob eam, quam Arev. protulit, caussam *Marci* praenomen Prudentio tribui non potest, quoniam Aureliis etiam *Caii*, *Lucii*, *Quinti* et *Titi* praenomina data esse fasti coss. docent, vd. a. u. c. 501. 505. 609. 1143. 1198 etc. Nostri et Heinsiani cdd. praeter Puteanum vulgatum nominum ordinem retinent: Barth. autem ed. (Advers. XXXVII, 13.) et Io. Balbus (chron. s. v. *spera*, in ed. Weitz. II. p. 319.) Prud. *maiorem* vocant, ut a *Trecensi* aliisque (vd. not. 57.) distinguatur. — Cf. etiam cap. II. not. 9. 16.

impp. a. CCCXLVIII[2] in Hispania[3]. Iuvenis toga virili sump
rhetorum scholas frequentavit[4], sed luxui ac lasciviae dedit

2) Cf. Praefat. laud. v. 24., e quo VV. DD. varia effecerunt: Ald. enim Man
tius, Luc. Osiander. (Epitom. histor. eccles. IV, 126.) et Spiegel. (ad Cath. I
1.) poetam *Messaliae* seu *Massaliae* (Massiliae?) cos. fuisse dicunt, qua in ur
coss. sedem non habuisse Arev. et Middeldorpf. l. l. p. 132. allato Petro Ma
tuano (advertencias a la histor. de Mariana II, 4. p. 86 sqq.) bene docuerui
Quare ii quoque errant, qui litteras *V. C.* Prudentii nomini in recc. edd. et ve
edd. postpositas per *Vir consularis* explicant. Indicant enim *Vir. clarissim.*, qu
nomen librarii medii aevi scriptoribus omnibus et sacris et profanis tribuebar
vd. Sext. Ruf. 1. ib. Münnich., Rutil. Numant. Itiner. I, 1. ib. Weber. (Cor
Poet. Latin. p. LXIX), qui illud titulum omnium insigniori aliquo magistra
functorum esse censet, Wernsdorf. ad Poet. lat. min. V. p. 77., Obbar. ad Boet
de cons. phil. I, 1: *Anic. Manl. Sev. Boeth. V. C. et illustris.* Alii, etiam Pet
Mantuanus (l. l. IV, 7.), prope *Saliam* Hispaniae fluvium (i. e. *Sada*, *Sanga* si
Saya, cf. Plin. hist. nat. IV, 20. Pomp. Mel. III, 1, 96. ib. Gronov.) Prudentiu
natum esse ex eisdem verbis effici voluerunt. Sed verum viderunt praeter Fabri
[cf. p. 2.] Aubert. Miraeus (ad Gennad. catal. de viris illustr. c. 13.) atq
A. Chr. Eschenbach. (de poet. Christ. Jenae, 1685., in dissert. academi
p. 99.), quos recentiores omnes sequuntur: cf. Baumgarten-Crus. Compendiu
der Dogmengeschichte p. 140., eiusd. Lehrbuch d. Dogm. I. p. 308. Permanede
Encyclopaed. Patrist. (Landishut. 1841.) I. p. 432 etc. *Salia* (*Sallia* Cassio
chron. ad a. 348.) sive *Sallea* (vd. Onuphr. Panvin. ad Fast. cons. III. p. 408.)
348., non a. 350., ut Giselin. et Weitz. (II. p. 546.) male opinati sunt, cos. fui
cf. Petav. ration. tempor. in success. coss. Roman. ad a. 348. Fast. cons. ed. Ba
ter. p. 119.

3) Ald. Mannt., Tulichius, Georg. Fabric. (Corp. poet. christ. p. 13.), Lu
Osiander. (l. l.), Chamillard., Quensted. (de patriis illustr. vir., s. v. *Caesaraug.*
Arnold. (Kirchen- u. Ketzerhistorie I. p. 157. ed. Francofurt.), Labbeus (de scrip
eccl. II. p. 794.) Silbert. (Prud. Feiergesänge u. s. w. p. VIII.), Bähr. (die christ
Dichter Roms p. 41.) aliique Prudentii urbem patriam Caesaraugustam indican
quam Perist. IV, 1. 97. *nostram* appellat; neque prorsus hanc sententiam Arev
improbat, qui allato Henr. Florez. (Hisp. sacr. I. cap. IX, 9.) Clementum fami
liam ibidem vixisse enarrat: eamdemque amplectitur Eman. Riscus (Hispan
sacr. XXXI. p. 40.), quia Peristeph. hymnus XI. Valeriano Caesaraugustano epi
scopo dedicatus sit. Sed *nostram* Calagurim quoque poeta vocat Perist. I, 116
IV, 31., qua de caussa neque G. L. (üb. d. Geburtsstadt des Prudent., in Neue Bi
bliothek XXVI. p. 475.), neque Florez. (l. l. XV. p. 328. XXIX. p. 292.), nequ
Rivetus (crit. sacr. III, 26. p. 357. ed. Genev.), neque Tillemont. (histor. eccles
X. p. 560.), neque Rodriguez. de Castro (bibl. Hisp. II. p. 215.), neque Bern. Iba
nez. de Echavari (vit. Prud. Turiason. p. 26.), neque J. A. Fabric. (bibl. latin. IV
2. Tom. III. p. 291., bibl. med. et infim. latin. VI. p. 20.), neque Nabmacher. (An
leitung zur kritischen Kenntniss d. lat. Sprache p. 448.), neque Schröckh. (christl
Kirchengesch. VII. p. 107.), neque Hamberger. (zuverlässige Nachrichten von d
vornehmsten Schriftstell. III. p. 14.) etc. vituperari possunt, qui eadem in urbe
Prudentium lucem vidisse statuunt. Tarraconem adeo urbem Perist. VI, 143. *no-
stram* nominat, quid igitur mirum, quod librarii medii aevi (vd. not. 8.) poetam
ibidem ortum existimant? At — fortasse Romae natus est, quod contra Symm. I,
36. 192. *nostr. popul.* eius incolas dicit? Exinde Prudentium urbibus istis addito
nostri pronomine se non in eis natum, sed illas cum ad imperium Romanum, tum
ad Hispaniam pertinere exprimi voluisse apparet, vd. de hoc pronom. usu Ruddi-
man. Institut. gramm. II. p. 46. not. 4. ed. Stallbaum. Ramshorn. gramm. lat.
§. 358, 3. Bayl. dictionaire critique III. p. 822. Quod cum Areval. l. l. iam sen-
serit, urbem Prudentii patriam Pyrenaeos prope sitam fuisse e Perist. VI, 146:
fovemur omnes Terrarum populi Pyrenaearum effici putat, sed vereor, ne haec
verba de Hispania universa dicta sint, cf. Sil. Ital. I, 190. Quae cum ita sint, cer-
tam et urbem et Hispaniae regionem utpote poetae patriam constitui posse despero.

4) Praefat. laud. v. 7 sqq. Riscus l. l. Petri Caesaraugustani rhetoris discipulum
Prudentium fuisse ex Hieronymi chron. ad a. 356. colligit.

vixit[5]). Tum studium forense exercuit[6]), donec ab imperatore (Theodosio?) provinciae cuiusdam hispanicae rector bis creatus est[7]). Denique patricius factus esse videtur, sed neque consulatu, ut olim VV. DD. putarunt, poeta honoratus est, neque militari re excelluit[8]). „Fine[9]) sub ultimo“ Deo soli serviit et annos

5) Ibid. v. 10.
6) Ibid. v. 14. et adnotat. nostr.
7) Ibid. v. 16. Tarraconensis provinciae praesidem sive rectorem Prudentium Areval. quoque facit, I. p. 33. Vd. adnotat. nostram ad l. l. p. 1.
8) Ibid. v. 19. Quae verba cum male intellegerent Ald. Manutius et Herm. Tulichius ante oculos habentes verba Gennad. (l. l.: *ex quorum lectione* (libr. c. Symm.) *agnoscitur miles Palatinus fuisse*), poetam sub Honorio imp. egregie militasse balucinati sunt, eidemque scriptori fidem summam tribuunt Petr. Crinitus (de poet. lat. V, 90.) Barth. (Advers. LIV, 18, qui Psych. 666. affert) Thom. Pope-Blount (Censura celebr. auctor. p. 284. ed. Genev. 1694. 4.) Ansald. (praef. ad vers. ital. libr. c. Symm. Venet. 1754.) Baylius (l. l. p. 823.) Moreri (grand dictionaire histor. V. p. 1115.) Björn. (Hymni sacri etc. Hauniae 1818. p. 74.) aliique, sed vd. de *militiae* voce adnot. nostr. p. 2. Cum, quod munus, quo Prudentius lateri imperatoris propior fuerit, intellegendum sit, non satis appareat, Aelius Nebrissens. ad h. l. et Silbert. p. IX. cum de *praefectura praetorii* dicere statuerunt, sed illos praefectos eo quidem tempore in Hispania sedem non habuisse Arev. (I. p. 30.) bene ostendit: Schröckh. (l. l. p. 108.) *comitatum* indicari vult: Arevalo autem iudice *aut vicaria potestas in Hispania, aut ius comitatus primi ordinis, aut denique honor proximatus simul cum evocatoria principis seu iussione augusta vel facultate accedendi ad comitatum principis* significari potest. Secundus post imperatorem ipsum honor *patriciatus* fuit, neque, cur eum Prudentio non esse tributum credamus, caussam video: si ipsum non *patriciatum honorarium* (*codicillarem*), cum quo nomine munus coniunctum non erat, sed *praesentalem*, qui „viris de republica optime meritis tamquam retributio meritorum“ dabatur, accepisse putamus: cf. Cassiodor. Var. I, 3. VIII, 9. Bethmann-Hollweg. Gerichtsverfassung u. Process des sinkenden röm. Reichs p. 28. Rein. in Encyclopaedia ab Ersch. et Grub. ed. s. v. *Patricier* p. 350. Neque huic sententiae, Prudentium in Hispania vixisse, repugnat, quoniam patricii in provinciis saepe habitabant ibique ius exercebant, vd. Dracon. de orig. et iure patric. p. 146. Rein. l. l. — Quae paucis his verbis de vita poetae enarravimus, cum eis, quae a scriptoribus medii aevi traduntur, minime conveniunt, quia aut Gennadium sequuntur (vd. Honor. Augustodun. II, 13. Sigebert. Gemblac. ad a. 393. Vincent. Bellovacens. spec. histor. XVIII, 62.), aut quia quodcumque eis placuit, Prudentio adfingunt, vd. Dexter. in chron. ad a. 388.: *Floret Flavius Prud. patre Caesaraugustano, matre Calaguritana natus Salia cos. Caesaraugustae. Prudentius Toledo, Corduba ac Caesaraugusta in Hispania egregie gubernatis fit dux et habetur orator celeberrimus et poeta mirificus. Anno* 400. [40. male coni. Arev.] *petit Romam: Roma Caesaraugustam rediens ad sedem Caesaraugustanam S. Mariae plenus dierum et illustrium operum post multas pugnas cum omnibus haereticis sui temporis habitas tranquille moritur.* In cod. Vaticano (n. 3859. i. e. *a*) Prudentium cos. ac Theodosii familiarem appellari, secularibus litteris LVII annis operam dedisse et alia huiuscemodi legi, Arev. iam indicavit; nos brevem vitam, quae in cod. Augustano optimo (i. e. *A*, cf. cap. II.) inter Hamartigeniam ac Psychomachiam a manu sec. XIII. exarata extat, typis describendam curabimus: *Prudentiuſ iſte traconenſiſ* (!) *dr* (*dicitur*) *fuiſſe. Traconia* (!) *ē quaedam regio modo inhabitabiliſ ſerpentibus. Rome aū* (*autem*) *dicit* (leg. *didicit*) *litteraſ, q̄* (fort. *quo*) *ad tantā uirtutē prouect' ē q̄* (*quod*) *tē aſcendit ad dignitatem conſulatuſ. ad ultimū aū recipienſ et factuſ xpianuſ ſcripſit quoſdā libroſ de diuinitate et iſtum qui uocat̄ phicomachia* (!) *q̄* (*quae*) *intptat̄* (*interpretatur*) *pugna aīe* (*animae*). *Deſcribit enī in hoc libro uirtuteſ uiſibiliter pugnanteſ ut p̄ hoc excitet corda hominum ad talē pugnā etc.* (cetera ad Psychomachiam spectantia, quae commemorentur, prorsus indigna sunt). Quam poetae vitam in aliis quoque cdd. inveniri haec Arevali (I. p. 65. not. *b*) verba testantur:

LVII natus iam edidisse videtur carmina sex[10]), quae adhuc extant: primum CATHEMERINON (καθημερινῶν) i. e. hymnorum quotidianorum librum unum[11]), in quibus poematis nonnulla insunt et ad sacrae scripturae explicationem et ad artem dogmaticam spectantia[12]). Secundum carmen APOTHEOSIN vocat poeta,

„Quaedam de Prud. narrantur in cod. Vatic. palat. 242. (i. e. *r*) aut falsa aut non satis probata, quod Romae litteras didicerit, quod pervenerit ad consulatum, quod ad ultimum fidem recipiens factus sit Christianus."

9) Quo anno Prud. mortuus sit, ab aequalibus non traditur, sed Gisel. (p. 500. ed. Weitz.) et Arev. (I. p. 38.) eum ante a. 413. diem supremum obiisse putant, quod lib. II. adv. Symmach. Stiliconis laudes contineat, qui eodem anno proditionis poenas subierit. Cf. Middeldorpf. l. l. p. 135.

10) Praef. laud. vv. 38...42. (ib. adnot. nostr.), qui poetae carmina ita esse ordinanda aperte declarant, ut incipiat *Cathemer.* liber et *Apotheosis*, *Hamartigenia*, *Psychomachia*, *contra Symmachum* libri duo atque *περὶ στεφάνων* hymni sequantur: quem quidem ordinem cum Arevalo servavimus, cum edd. vulgatae aut Aldo Manutio (qui huncce defendit: *Psych.*, *Cath.*, *Peristeph.*, *Apoth.*, *Ham.* et *contra Symmach.*) aut Gisel. ed. II. *Cath.*, *Perist.*, *Ap.*, *Ham.*, *Psych.* et *c. Symm.* Prudentii poemata collocanti male adstipulentur. De *diptycho* vd. infra.

11) Continet hic liber, quem cdd. recc. *quotidianorum* inscribunt, hymnos et certis diei horis et certis diebus canendos: decimus enim in honorem defunctorum, undecimus ad diem Christi natalem, et duodecimus ad festum Epiphaniae celebrandum compositi sunt, quorum ultimos libros totos a ceteris separasse p. 42. significabo. Cum Prudentius et olim et nunc a Catholicis magni aestimetur, hice vv., sed mutati i. e. ex recensione Gregorii IX, Sixti IV, Pii V atque Urbani VIII Pontif. Max., in breviariis (etiam in Mozarabico, vd. Arev. l. l.) leguntur (cf. Gavantii thesaur. sacr. rit. II. p. 295. Augusti Denkwürdigkeiten aus der christl. Archaeol. V. p. 316. Daniel. thesaur. hymnol. I. p. 119...143.): I. Cath. I, 1...8. 81...84. 97...100. — II. C. II, 1...8. 48. 49. 52. 57. 59. 60. 67. 68. — III. C. II, 25. 93. 94. 96...108. — IV. C. IX, 10...12. 19...27. 109...111. cum clausula unicuique strophae adnexa: *secula seculorum*, et nova stropha. — V. C. XII, 125...132. 93...102. 107...112. 117. 114. 113. 115. 133...136. — VI. C. XII, 77...80. 5...8. 62...64. 69...72., recepit hunc hymnum Pius V, cf. Daniel. p. 127. — VII. C. VII, 1...10. et doxologia addita. — VIII. C. VI, 125...152. — IX. C. V, 1...20. 25...28. 149...164. — X. C. XII, 1...4. 37...44. 85...88., recep. Pius V. — Huc accedunt hymni X. vv. 117...120. 53...56. 33...44. 121...140., qui praesertim post Lutherum in usu fuerunt (cf. p. 39.) et saepissime rhythmis musicis accommodati sunt, vd. Luc. Lossii psalmod. sacr. veteris eccles. select. (Vitcberg. 1595.) p. 351., Fr. Bodenschatz. florilegium select. cantionum Lips. 1603. La Borde Essai sur la mysique ancienne et moderne (Paris. 1780.) I. p. 43. II. p. 129. M. Gerbert. de cantu et musica sacra a prima eccl. aetate etc. Typis San Blasianis, 1774. II Tom. 4. Hymnorum precumque formulae ad Portensium alumnorum usum. Lips. 1777. Friedemann. in praefat. ad libr. „Choräle, Lieder u. Motetten zunächst für d. Gymn. zu Weilburg, v. H. Drös." I. p. III...VIII.; et in „Beiträge zur Vermittlung widerstrebender Ansichten über Verfassung u. Verwaltung der Gymnas." III. p. 138. In Thomasii hymnar. etiam vv. 1 ..16. 45...48. 56...68. 157...168. eiusdem hymni extant, quapropter Daniel. p. 140. eum in exequiis defunctorum in Italia quoque usitatum fuisse opinatur, sed, num res ita se habeat, mihi quidem non liquet. — Cf. cap. II. not. 33.

12) De discrimine inter Prudentianos et recentiores hymnos ecclesiasticos vd. infra. — Quae ad S. S. explicandam pertinent, passim indicabimus: ex eis, quae ad artem dogmaticam spectant, doctrina de Trinitate (C. III, 1.), de Spiritu sto, quem a Deo et Christo poeta ortum putat (C. IV, 14. VI, 5.), praeter caetera commemoranda sunt. Num animae praeexistentiam (C. X, 165 sqq.) Prud. probaverit, in not. 26. exponemus. Vd. Augusti Denkwürdigkeiten V. p. 286. 296. eiusque dissert. de audiendis in theologia poetis (Jenae, 1809.), et de antiquis hymnis (ib. 1810.), quos libellos inspicere mihi non contigit. Münscher. Dogmengeschichte I. p. 50. Gieseler. Kirchengeschichte I. p. 16.

in quo sententiam de trinitate catholicam contra haereticos defendit[13]). Inde enim a v. 1. usque ad v. 176. *contra eos, qui patrem passum esse affirmant*[14]), sic disputat: Pater pati non potest, quia primum Ioanne auctore (v. 9.) invisibilis est, neque unquam in terra apparuit, sed Filius (v. 23.). Per hunc enim Pater, maiestas pura et infinita, hominibus est patefactus et illa Dei manifestatio *Verbum* (*λόγος*) vocatur, quod hominis formam N. T. induit, vetere autem variis in figuris apparuit (45... 72.)[15]). Deinde is tantum spectari potest ac pati, qui nascitur, non innatus Deus, cui principium temporis non est, sed qui super omne tempus (75...100.). Quando igitur passus est Pater? Nusquam fuit in terra, sed per Verbum semper adest (120.), idque in auxilium Patris descendit (155.), ut homines ad eius exemplum mutarentur et Christo consanguineo paullatim accederent (v. 163.). Christus enim nostri est mediator et Dei (174.), per utrumque, per hominem ac Deum cucurrit, sed Pater ipse non est factus caro, caro autem ad imaginem eius sumpta post martyrium ad ipsum adscendit[16]). — Deinde vv. 177...

13) Inscribitur hoc poema in cdd. multis et ab Honorio Augustodun. (de gloria mart. II, 13.) *de divinitate*, neque scriptores veteres Apoth. et Hamartigeniam *duos de trinitate libros* vocare dubitaverunt, vd. Phil. Bergomens. chron. ad a. 400. (IX. p. 221.). Arevalus vero, quia in altero carmine pauca tantum de trinitate legantur, *versus* istos *de trin.* Prudentio male adscriptos [cf. p. 307.] primum *de trinitate* librum (!) et Apotheosin ipsam secundum censet, cf. I. p. 42. Singulae et eiusdem carminis et Hamartigeniae et Psychomachiae partes a librariis medii aevi peculiaribus titulis signantur (vd. Trithem. de scriptor. eccles. I. p. 220. Arev. I. p. 40.), quos omittendos iudicavimus, cf. p. 53.

14) Perstringit his versibus Prudentius aut Noetum et Praxeam, Patripassianos vocatos, qui Deum ipsum in terra apparuisse, passum ac mortuum esse docuerunt [vd. de illo Epiph. haer. LVII, 1: *ἕνα Θεὸν δοξάζω, ἕνα ἐπίσταμαι καὶ οὐκ ἄλλον πλὴν αὐτοῦ, γεννηθέντα, πεπονθότα, ἀποθανόντα·* et de hoc Tertull. adv. Prax. 1: *paracletum fugavit et Patrem crucifixit.* (de carn. Chr. 5.) — cap. 2: *itaque post tempus Pater natus et Pater passus, ipse Deus dominus omnipotens Iesus Christus praedicatur.* — cap. 5: *duos idem volunt esse, ut idem Pater ac Filius habeatur.* — Walch. Geschichte der Ketzereien I. p. 545. Neander. Antignosticus p. 481. Gieseler. Kirchengeschichte I. p. 216. Baumgarten-Crusius Lehrbuch d. christl. Dogmengeschichte I. p. 200. II. p. 1014 sqq. [L. Lange üb. die Behandlung der ältesten Kirchen- u. Dogmengeschichte in Illgen. Zeitschrift für die histor. Theol. II. 2. p. 25 sqq.]: aut oppugnat Priscillianistas, in Hispania tunc frequentes, qui *deitatem Christi esse convertibilem et passibilem* docebant, quod dogma in Toletano concilio (a. 400.) dampnatum est, cf. J. H. B. Lühkert. de haeresi Priscillianistarum ex fontibus denuo coll. Hauniae, 1840., eiusque censorem in Röhr. kritische Predigerbibliothek XXIII. p. 691.

15) Tertull. l. l. 16: *Filius itaque est, qui ab initio iudicavit...ipse enim ad humana semper collegia descendit ab Adam usque ad Patriarchas et Prophetas, in visione, in somnio, in speculo, in aenigmate: ita semper ediscebat et Deus in terris cum hominibus non alius conversari poterat, quam sermo, qui caro erat futurus.*

16) In refutanda Patripassianorum doctrina Prud. a Tertulliano praeter cetera eo distat, quod ille argumenta e novo testam., hic e vetere (cf. cap. 5. 19. [Proverb. 8.], 6. 12. [Genes. I, 26.] etc.) sumpsit, et quod ille de spiritu sancto plane tacuit, de quo hic multa disputat, vd. cap. 13. 26. 31. Schröckh. Kirchengesch. III. p. 177. Münscher. Dogmengeschichte I. p. 428 sqq. Baumgarten-Crus. l. l. Ceterum emanationem filii ex Dei ore, de qua Tertull. (l. l. cap. 8., vd. nos ad Cathem. III, 2. p. 9.) pluribus egit, Prudentium quoque probare, ex v. 49. (*Hoc*

320. fidem catholicam contra *Sabellianos* defendit: Pagani, si in caelum spectabant, Deum esse regem et omnium Deorum patrem agnoscebant (190...216.), nonne nos Christiani, qui eumdem Deum iam bis „libris et corpore, ante fide, mox carne et sanguine coram" vidimus, eum esse negabimus (217...20.)? Nemo autem est, qui haec hallucinetur, sed cum Deo Patre simul Iesus Filius regnat, quem genuit Pater ex se, qui ad hunc recurrit, qui est rex mediae rationis et imae, qui est Deus et homo (224...37.). Sabellius igitur, si Filium fuisse negat, nonne Patrem ipsum laedit, quomodo enim genitor esse potest, nisi is quem generaverit existit (v. 181 sqq.)? Id autem nostra est salus, quod nunquam sine Patris nomine Filium, neque sine Filio Patrem, neque utrumque appellamus, nisi mediator interest, Spiritus stus: qui tamen non tres diversae personae esse possunt, sed unum Deum, unam substantiam divinam efficiunt[17]). Deus Pater generavit Filium: ratio autem generandi nos fugit (259 sqq.), hoc unum scimus, Deum ab initio Patrem non genitum fuisse, Filium ab aeterno genitum[18]), aeternum, illo auctore satum, cui nullus praefuit auctor (282...295.). Eaque sententia all. Genes. XIX, 24. e vetere testamento confirmatur, similiter ut A. 28. et Psych. praef. 45. all. Genes. XVIII, 2. Trinitatis dogma[19]). — Tum usque ad v. 551. *contra Iudaeos* agit, quibus impp. mire favebant[20]);

Verbum est, quod vibratum Patris ore benigno etc.) iure potest concludi, quod moneo, ne quis poetam Pseudo-Hippolyti, qui eam reticuit, asseclam putet, cf. Münscher. I. p. 437.

17) Lactant. instit. IV, 29, 3: *Cum dicimus Deum Patrem et Deum Filium, non diversum dicimus nec utrumque secernimus, quod nec Pater a Filio potest nec Filius a Patre decerni, si quidem nec Pater sine Filio nuncupari nec Filius potest sine Patre generari.* Tert. adv. Prax. 2: *Tres autem non statu sed gradu, nec substantia sed forma, nec potestate nec specie. Unius autem substantiae et unius status et unius potestatis, quia unus Deus, ex quo gradus isti et formae et species in nomine Patris et Filii et Spiritus sti deputantur.*

18) Simili argumento ad Sabellium refellendum utitur Dionysius Alexandrin., cf. Athanas. de sentent. Dionys. contra Arian. Opp. I. p. 559 sqq. ed. Colon.

19) Prudentius hac in Sabellium quaestione habita alius dogmatis, nisi eum Filium negavisse mentionem non facit, quare ei ignota fuisse videntur, quae de illo haeretico dicunt Theodoret. (fab. haer. II, 9.): *καὶ ἐν μὲν τῇ παλαιᾷ ὡς πατέρα νομοθετῆσαι, ἐν δὲ τῇ καινῇ ὡς υἱὸν ἐνανθρωπῆσαι· ὡς πνεῦμα δὲ ἅγιον τοῖς ἀποστόλοις ἐπιφοιτῆσαι*, et Epiphan. (LXII, 1.), qui eumdem *ἐν μιᾷ ὑποστάσει τρεῖς ἐνεργείας* etc. docuisse affirmat: cf. Neander. allgem. Geschichte d. christl. Religion u. Kirche I. 3. p. 1016 sqq. L. Lang. Geschichte u. Lehrbegriff der Unitarier p. 120 sqq. Seriore autem tempore talia, nam sec. IV. eius haeresis asseclas Romae adhuc fuisse constat (vd. Gieseler. I. p. 219.), Prudentiano more tradita esse ex Hieronymo (ad Ephes. IV, 1. Tom. IX. p. 177. ed. Francof. 1684.) apparet: *Hoc dico propter Sabellium, qui eumdem Deum Patrem arbitratur et Filium, confunditque personas, dum eamdem divinitatem in utroque deprehendit.* Cf. etiam Basil. Epist. 210. Münscher. I. p. 450 sqq.

20) De Iuliano Apostata [v. 449.], Valentiniano, Maximo ac Theodosio cf. Cod. Theodos. l. XVI. t. 8. *de Iud.*, Cod. Iustin. l. I. t. 9. *de Iud.*, Ammian. Marc. XXIII, 1. Rufin. I, 37. Theodoret. III, 20. De la Bletterie: das Leben des Kaisers Iulian übersetzt von J. G. Pfeil (Frankf., 1752.) p. 279. Neander. üb. d. Kaiser Iulian u. s. Zeitalter (Leipzig, 1812.) p. 145. Tillemont. hist. des empereurs V. p. 48. 288 sqq. Bossuet discours sur l'hist. universelle II. p. 72. 112. 124. (ed. Paris. a. 1817. 12.) Neander. Geschichte d. christl. Religion II. 1. p. 104.

nam tamenetsi Theodosius Iudaeorum ac Christianorum matrimonia vetuit, tamen sacra eorum libere colenda concessit[21]), et quantopere Arcadius atque Honorius eos tuiti sint, quis est, qui nesciat[22]). Quare, nisi fallor, poeta his imperatoribus persuadere voluit, ut Iudaeos, quorum cultum eum paganis comparat, opprimerent. — Vv. 552...951. Cognati sunt Iudaeis *Homuncionitae*, i. e. *Ebionitae* (p. 68. v. 552.), qui Christum hominem, non Deum fuisse affirmant (557.)[23]). Quod dogma Prudentius hoc modo impugnat: *Sollertia* humana aut ingenii est aut corporis, altera mente viget, altera viribus excellit (560.), de Christo autem haec dicere nefas, qui humanam quidem induit naturam, sed Deo natus creditur: primum, quod *innuba virgo nubit spiritui* etc. (571.); deinde, quod sacra scriptura eum ita nasciturum vaticinata est (577.)[24]), nam si Christus tamquam homo natus fuisset, Magos advenisse eumque donis cumulavisse, nemo crederet. Tum miracula patravit Christus, quem revera Deum fuisse illud miraculum docet, quo quinque panibus ac duobus piscibus ingentem hominum multitudinem satiaverit: quis hoc facere potest, nisi qui mundum ipsum pastumque omnem ex nihilo creavit (722.)? Denique idem sacro lavacro peccata, quibus homines immaculati erant, depulit (679...700.), et Lazarum e mortuis excitando mortem ipsam sustulit (770.) Deus igitur totum hominem recipit, quod totus ab ipso est, illud tumulis, hoc caelo reducens (774 sqq.)[25]).

21) Cod. Theod. l. III. t. 7. *de nupt.* ib. Gothofred. Tom. I. p. 101. Iudaei adeo servos Christianos habebant, vd. Cod. Theod. l. XVII. t. 9. *Ne christ. manc.* Tillemont. l. l. p. 236. Bynkershock. de cultu relig. peregr. ap. Rom. (Opp. III. p. 237.). Ambros. quoque Theodosium ob Iudaeorum tutelam vituperasse apparet ex epist. II, 17. Schröckh. l. l. VII. p. 412.

22) Cod. Theod. l. XVI. t. 8...12. Honorius postea, cum inter fratres dissensio orta esset, severiores leges in Iudaeos promulgavit, vd. Schröckh. l. l. p. 402. D. H. Levysohn. de Iudaeorum sub Caesaribus condit. et legg. eos spectantibus (Lugd. Bat. 1828.) p. 150. Historia Iudaica: res Iudaeor. ad haec fere temp. complex. De hebraeo in latin. versa a G. Gentio. Amstel. 1651. 4. Ceterum in Gallia et Hispania permulti reperiebantur Iudaei, nec semper quieti, cf. Rutil. Numant. Itiner. I, 381. Bail état des Juifs en France, en Espagne et en Italie (Paris. 1829.) p. 119.

23) Haec Prudentii verba Ebionitas etiam tum frequentes fuisse, quod multi VV. DD. negant (vd. Daehne in Encyclopaed. ab Ersch. et Gruber. edit. s. v. p. 283.), deinde ipsum eos, qui nativitatem Christi divinam agnoscunt (cf. Orig. adv. Cels. V, 61. Euseb. III, 27. Epiphan. adv. haer. 30. Neander l. l. I. 2. p. 619 sqq. L. Lang. die Ebioniten u. Nicolaiten, Leipz. 1828. p. 20.), ante oculos non habuisse docent. Consentit igitur cum Irenaeo (adv. haer. I, 26.) Theodoret. (haer. fab. II, 1.), Tertull. (de carne Christi 14.), August. (haer. 10.) et ceteris, sed de eorum quidem cultu Iudaico poeta luculentius non exponit, quod ea tantum, quae ad dogma de Trinitate spectarent, hoc carmine illustrari voluit.

24) Similiter iam Irenaeus (III, 21.) allato Esai. VII, 14. Ebionitarum errorem impugnaverat.

25) Huc potest referri, quod Hieronymus (comment. ad Ephes. lib. II. Tom. IX. p. 178. B) allata epist. ad Ephes. IV, 10. disputat: *Hic locus adversus Ebionem et Photinum vel maxime facit. Si enim ipse est ascendens in caelos, qui de caelis ante descenderat, quomodo Dominus noster Iesus Christus non ante Mariam est, sed post Mariam?* Qui de Ebionitis plura cognoscere cupiunt, adeant Gieseler. über die Ebioniten u. Nazar. in Stäudlinii et Tzschirner. Archiv. IV. part. II.

Obiciunt hic quidem haeretici, num anima a Deo homini inspirata pati et in imo cerebro puniri possit (782...85.)[26]? Anima autem secundum Prudentium a Deo creata, non genita est (791.), quia non ut Filius ante hominis primi creationem fuit (825 sqq.), flatus est Dei etc. (v. 830 sqq.). Quapropter in ipsa divini quid inesse negari nequit, nam incorpoream (834.), inmortalem (802.), sapientem iustique capacem se praebet (ib.), multis vero in rebus creatoris dissimilis apparet, ut, qui eam sive Deum ipsum, sive Dei partem esse opinantur (821 sqq. 874. 883.), valde errent: nam primum ea finibus cuiusdam spatii continetur, quia facta est, non genita (870.). Deinde ob eam rem peccandi potestatem non omnino respuit et poenae obnoxia potest esse (878.), sicut angeli quoque, quoniam creati sunt, peccant (890.)[27]. Simplex quidem ac pura fuit anima ante Adami lapsum, exinde autem nemo nascitur insons, quamquam nec animae animas pariunt[28], nec eae per traducem propagantur, sed lege occulta fundit opus natura suum, quod parvula anhelent vascula vitalisque adsit scintilla coactis (901. 917.). Christus autem incorruptae matris gestator et innocui corporis nos a peccatis liberat, quamquam ipse non est mortuus, quod mors culpa atque poena tantum alitur. — Pars Apotheosis ultima in refutandis Manichaeorum phantasmatis, qui Christum corpus habuisse verum negabant

p. 279 sqq. Credner. Essäer u. Ebionit. in Wineri annal. theolog. a. 1827. II. p. 211 sqq. et Detmer. de Nazar. et Ebion. (Halae 1837.), qui quidem VV. DD. Prudentii rationem non habuere.

26) De inscript. huius Apoth. partis vd. p. 74. Ad Ebionitas eamdem esse referendam, ex eius fine (V. 938 sq.) apparet, ubi dogma de corpore Christi, quod excursu *de anima* interrumpitur, denuo excipitur. In illo autem excursu primum eos [Priscillianistas intellegit all. Hieron. ep. 76. Middeld. p. 166., sed cf. Lübkert. l. l.] oppugnare mihi videtur, qui ex Genes. II, 7. animam Dei partem esse effecerunt, cf. Iustin. dial. c. Tryph. p. 106. ed. Colon., Tatian. Orat. in Graec. p. 253 sqq., deinde eos, qui cum Origine (Opp. II. p. 99.) eius praeexistentiam statuunt, nam Cathem. X, 165 sqq. illam sententiam non probant, quidquid Middeldorpf. (p. 165.) et Hagenbach. (Lehrb. d. Dogmengeschichte I. p. 326.) contra dicunt, vera enim illius loci explicatio haec est: ,,Da Deus, ut anima eamdem sedem occupet, quam ante primum peccatum, ante Adami lapsum, tenuit.“ Finis autem universae disputationis Prudentianae in eo, quod animam Dei flatu factam iustique capacem censet, cum Tertulliani doctrina consentit, vd. de anim. 22: *Definimus animam Dei flatu natam...effigiatam, substantia simplicem, de suo sapientem, varie procedentem, liberam arbitrii etc.;* in eo autem, quod eam incorpoream dicit atque animarum translationem improbat, ab hoc scriptore valde dissentit, cf. Tertull. de an. 20...27. Münscher. II. p. 96. Hagenbach. l. l.: et quod animam creatam, nec Dei partem esse affirmat, Augustini quoque doctrinam facit suam (vd. Epist. 157. et Hieron. IV. p. 157. Schröekh. VII. p. 336.), cuius sententiam de peccato originali (adv. Iulian. V, 3.) aliter defendere videtur: vd. Ham. 390. 522 sqq. Cath. III, 131. Idem vero placitum alios iam ante Augustinum et Prud. similiter docuisse loci vett. PP. apud. Seiler. (dogmat. polem. p. 267.) demonstrabunt.

27) De angelis, qui, quoniam nati sunt, a peccatis non omnino liberi habentur, vd. Augustin. ad Oros. contra Priscill. 10. de civ. Dei XI, 9. Münscher. III. p. 318.

28) Haec contra Manichaeos quoque dicta videntur, cf. Manes in epist. ad filiam Menoch. (August. opp. imperf. III, 172.): *Sicut animae gignuntur animabus, ita figmentum corporis a corporis natura digeritur.*

(956 sqq.), posita est[29]). Oppugnat hoc dogma, primum quod Deus veritas sit, neque quidquam simulatum prae se ferat (975.), deinde quod Iesus se ipse filium hominis ac verum hominem nominaverit (966. 973.), tum quod genealogia Christum hominem indicet (981.) et quod inde ab initio mundi Deus salvatorem humana specie atque indole appariturum esse voluerit (1033.), denique quod Iesus ut homo cruci affixus resurrectione sua nos quoque resurrecturos esse docuerit (1053.)[30]).

Tertium Prudentii carmen HAMARTIGENIA inscribitur, quod, quia in ipso quoque poeta haereticos oppugnat, secundum Apotheosis librum VV. DD. nominare non dubitaverunt[31]). Agit de mali ac peccati origine ac maximam partem Marcionis doctrinam refutat, qui duos Deos esse putabat (praef. 37. et Ham. v. 18.). Sed si duo Dei sunt, opponit Prud., cur non statim plures dicuntur (95.)[32])? deinde dualismus summi numinis notioni repugnat, quia, si duo summi, alter inferior sit necesse est (25.)[33]); quam ob rem unus Deus et princeps numeri et numero anterior censetur (35...40.), neque Deus Pater et Christus Filius duo Dii habentur, quod uterque artissimo vinculo coniunctus est (346 sqq.). Quomodo Trinitas in unitate esse possit, solis exemplo[34]) demon-

29) Referri potest haec Apoth. pars et ad Manichaeos et ad Docetas (Phantasiastas, p. 78.), qui illo tempore nondum extincti erant, cf. Walch. Gesch. d. Ketzereien I. p. 233...36. Augusti Christologiae Coranicae lineam. (Jenae 1799.) p. 19: nam, quominus ea ad aliam haeresin referatur, v. 974. (*Manich. req.*) non impedit, cum idem nomen sec. IV. et V. omnibus fere haereticis tributum sit, cf. August. haer. 70. Timoth. presbyt. 4. 11. Malo autem intelligere Manichaeos, qui dogma de Christi persona simile probabant (*υἱὸς ἀνθρώπου ἀπαθὴς* et *ἐμπαθής*, vd. locos ap. Gieseler. I. p. 223. et Neander. I. 2. p. 833.), quod Prudentii aevo Valentinian. Imp. contra eos (a. 372.) edictum promulgavit, vd. Cod. Theod. l. III. *de haeres.* Is. de Beausobre hist. critique de Manichée et de Manichaisme (Amst. 1734.) II. p. 120. K. A. Freiherr v. Reichlin-Meldegg. die Theol. des Manes u. s. w. p. 86.

30) De hac Prud. disputatione Middeldorpf. l. l. haec adnotat: „Multis argumentis copiose et accuratius, quam alibi fieri solet, hoc placitum refutavit Prudentius.“ Argumentum autem primum, tertium, quartum ac quintum Augustinus quoque in libris adv. Faust. protulit, vd. de I. ib. II, 4; de III. ib. II, 6; de IV. ib. XVI, 1...9. et de V. ib. XXVII, 2. XXIX, 2 sqq.; secundum autem, quod Matth. IX, 3. (non 13., ut p. 79. extat) defendit, poetae proprium esse videtur, nam Augustin. (VII, 2. XVII, 1.) similem sententiam all. Matth. IX, 9. confirmat, et alii aliis rationibus in hac re exponenda utuntur, vd. Reichlin-Meldegg. l. l. F. Ed. Colditz. die Entstehung des Manich. Religionssyst. (Lips. 1837.) p. 40.

31) Cf. adnot. 13. Codd. recc., Gennad. l. l., Honor. Augustodunens., alii hoc carmen *de origine peccatorum* nominant.

32) Eodem argumento Tertullianus advers. Marcion. V, 2 sqq. usus est.

33) Tert. adv. Marc. I, 3: *Certe quemcumque alium Deum induxeris, non alia poteris eum forma tueri Deum, quam ut et illi proprium divinitatis adscripseris, sicut aeternum, ita et summum magnum. Duo erga summa bona quomodo consistent, cum hoc sit summum magnum, par non habere? par autem habere, cum uni competat, in duobus esse nullo modo possit.* Boeth. de cons. phil. III, 11. p. 63. Eamdem sententiam de unitate numerica locis Aristotelicis confirmat Pseudo-Boethius de trinit. cap. 5. Vid. etiam Middeld. p. 157.

34) Bene cf. Middeld. p. 151. not. 51. haec Sabellii verba ap. Epiphan. LXII, 1: (*δογματίζει εἶναι*) *ὡς ἐὰν ᾖ ἐν ἡλίῳ ὄντι μὲν ἐν μιᾷ ὑποστάσει τρεῖς δὲ ἔχοντι τὰς ἐνεργείας· φημὶ δὲ τὸ φωτιστικόν, καὶ τὸ θάλπον, καὶ αὐτὸ τὸ τῆς περιφερείας σχῆ-*

strat, qui simul lucem, calorem vegetamenque praebet (67.). Marcion igitur duos Deos fuisse censet, alterum **bonum** qui novum testam., alterum **malum**, qui vetus composuerit (122 sqq.) nec non mundum ipsum vitiis multis contaminatum creaverit (116.). Contradicit autem Prud., quod Moyse auctore Deus bona tantum fecerit (339 sqq.), quod animo nostro mali appetitum alamus (560... 635.), sicut iste angelus (Belial, 159.), qui ab initio quidem bonus fuerit, sed sponte ad vitium se vertens corruptus sit (203 sqq.). Simile, inquit poeta, nobis ipsis evenit, quod quamquam animus noster libidinem ac peccatum repellere potest, tamen, quod libero arbitrio est instructus (557.), in peius saepe vertitur (525 sqq.): eaque ratione homines malum sibi ipsi parant (560...635.)[35]. Sed — quaerent haeretici — si Deus mali auctor non est, cur id omnino patitur ac tolerat (647.) et cur hominum sensus, si peccare volunt, non mutat (670.)? Prud. igitur, Deum, ait, si malum creavisset, statim post calamitatem, quae homines vexavit, bonum non misisse (660...667.), deinde hominem libero arbitrio praeditum esse eumque, quod inter bonum ac malum eligere possit, probum non esse vocandum, qui ad bona perficienda cogatur (693 sqq.). Quare, quod plerique homines falsam viam ingrediantur, corpus eorum post mortem gravibus obrui poenis, et animam, quamvis ex ore suo creaverit Deus, inmortalem quidem (865... 923.), sed ab istis non omnino liberam factam esse, quippe quae etiam concupiscentiae illecebris in corpore sitis ad vitium trahi possit (926.)[36].

μα· καὶ εἶναι μὲν τὸ θάλπον. εἶτ' οὖν θερμὸν καὶ ζέον, τὸ πνεῦμα, τὸ φωτιστικὸν δὲ τὸν υἱὸν, τὸν δὲ πατέρα αὐτὸν εἶναι τὸ εἶδος πάσης τῆς ὑποστάσεως.

35) Ad hanc sententiam confirmandam multa affert exempla, quae homines libero arbitrio nimis obtemperantes peccata sibi ipsi procreavisse docent, vd. Ham. 708...778. Middeldorpf. p. 168. 169., si haec facultas tollitur, virtutis quoque ac vitii discrimen evanescit, v. 687. Consentit igitur hac in re poeta cum Iustino, Irenaeo et cet., quos vd. ap. Münscher. II. p. 91.

36) Hamartigeniam optimum Prudentii carmen vocat Bayl. (diction. crit. III. p. 824.), quia in eo acrius quam ceteri scriptores ecclesiastici contra Marcionis deliramenta pugnaverit. Comparatione autem cum eisdem PP. instituta poetam ea tantum placita, quae ad dogma *de mali ac peccati origine* spectant, perstrinxisse, et, quomvis semper Marcionem ipsum indicet, Marcionitas tamen saepius secutum esse elucet; vd. Rhod. prolegom. ad quaestion. de Evang. Apostoloque Marc. denuo instit. (Vratislav. 1834. 4.) p. 18. Quo factum est, ut *δημιουργὸν δικαῖον* cum Deo malo prorsus confundat (cf. Neander. genetische Entwickelung d. gnostischen Systeme p. 293. Kirchengeschichte I. 2. p. 793. Hahn. das Evangel. des Morcion in seiner ursprüngl. Gestalt p. 12., eiusd. dissert. II. de gnosi Marcion. antinomi (Regiom. Boruss. 1821.) p. 4. Middeldorpf. l. l. p. 146.), eumque veteris testamenti auctorem faciat, quod Ephraem. Syr. hymn. adv. haer. 30. p. 507. eidem creatori iusto inter Deum bonum ac malum medio tribuit (vd. Hahn. diss. II. p. 5. et Antitheses Marc. gnost. etc. (Regiom. 1823. 8.) p. 14. Münscher. II. p. 50.). In eo autem, quod Prud. de origine angeli mali disputat, cum Athenagora (legat. p. 326.) et Tertull. (adv. Marc. II, 10.) consentit (Münscher. III. p. 326.), quem ante oculos semper habuisse loci not. 32. et 33. allati demonstrabunt, et quamquam mali sedem in corpore ponit, tamen corpus ipsum malum esse creatum nusquam dicit, vd. Middeldorpf. p. 171. not. 23. Keil. (Opusc. acad. p. 744.) vituperantem, qui poetam corpus *animae carcerem* appellavisse arbitratus sit. — Haec sunt, quae de theologia Prudentiana nobis ex-

Quartum poetae carmen PSYCHOMACHIA vocatur, in quo post longam pugnam vitia vincuntur et virtutes superiores discedunt[37]). Quod, cum in eo catholicae doctrinae fundamenta insint, et magni medio aevo aestimatum est, et nunc quoque a catholicis saepius legitur[38]).

Venimus nunc ad libros illos duos CONTRA SYMMACHUM compositos, qui cum paganitatem, tum aram Victoriae a Gratiano imp. dirutam restitui voluit[39]). Primo igitur libro, quam perversa paganorum religio omnino habenda sit, Prudentius docet, secundo vero singula Symmachi dicta, quae eiusdem epist. X, 61. leguntur, refellere studet.

ponenda videbantur, plura ac meliora Middeldorpfii disputationes saepissime laudatae suppeditabunt.

37) Gennad. l. l., Honor. August. l. l., Philipp. Bergom. (chron. IX. p. 221.), Trithem. l. l. et cdd. multi *de compugnantia animi*, Notker. autem Balbulus (de vir. illustr., in Fabr. bibl. med. et inf. lat. V. p. 922.), Vincent. Bellovacens. (spec. hist. XVIII, 62. 102.) et codd. ap. Montfaucon. *de conflictu vitiorum et virtutum*, (bibl. bibliothecar. cdd. mss., bibl. Martine des Sées n. 13.) *seu de fide* hoc poema inscribunt.

38) Alcim. Avit. de laude virginit. 370: *Has virtutis opes, haec sic solatia belli... Describens mentis varias cum corpore pugnas Prudenti quondam cecinit Prudentius ore.* Vid. etiam cap. II. not. 1.

39) Notker. l. l. *contra paganos* hos libros laudat. — Quaesiverunt VV. DD., quo tempore haec adv. Symm. carmina scripta sint. Pagius enim (annal. l. l.), Baron. (ad a. 405. Tom. VI. p. 500.) et Saxius (Onomast. I. p. 746.) necessariam rationem, cur „Istius Symmachi relationis tempore“ illa composita censenda sint, in ipsis inesse negaverunt. Verum quidem, si hi viri a. 384., quo Symmachus Gratiano petitionem primam obtulit (vd. Prosper de promiss. p. 102.), ante oculos habuerint (cf. infra p. 136.); sed a. 403. (404.), quo Symmachus iterum, ut veterum deorum cultus restitueretur, ab Arcadio et Honorio Impp. petiit, librum utrumque esse exaratum pluribus evinci potest. Primum enim et Arcadium et Honorium poetam alloqui e libr. II. v. 8. (p. 160.) satis apparet, deinde commemoratur pugna in agro Pollentino anno 403. commissa, denique in fine eiusdem libri de munerum gladiatorum abolitione, qui a. 405. revera sublati sunt (cf. p. 191.), agi e v. 1124. elucet. Miror igitur sagacissimum Middeldorpf. (l. l. p. 138.) haec disputantem: „Neque firmo fundamento superstructa est Arevali (I. p. 50.) sententia, ante a. 405. libros c. Symm. compositos esse affirmantis. Non dubitavit sumere ludos gladiatorios, cum Prud. posteriorem adv. Symm. librum exararet, adhuc in finibus imperii Romani viguisse: id enim in votis habere poetam, ut illud spectaculorum genus penitus tollatur, vd. adv. Symm. II, 1114... 16. — Id ergo tantum ex versibus illis colligi potest, Vestales temporibus poetae nondum fuisse abolitas.“ Arevalus scilicet caussas, cur illos libros a. 404. compositos arbitraretur, reticuit, sed mihi quidem Middeldorpf. versus a me supra allatos non legisse neque versimile videtur, neque credo, hunc V. D. eosdem post illum annum scriptos censere, cum in praef. laud. (p. 2.) Prudentius se omnia carmina ante LVII. annum aetatis suae composuisse ipse dicat, cf. Tillemont. histoire des imp. V. p. 332. Baylius l. l. p. 824. Alii e libr. II. v. 695 sqq., qui Stiliconis laudem continent, disputationes contra Symm. ante a. 413., quo proditionis poenas dedit, confectas esse opinantur, vd. Arev. I. p. 51., supra not. 9. Quaeritur etiam, utrum Romae, an in Hispania uterque libellus exaratus sit. Illam sententiam suam fecit Arevalus, sed caussam non addidit. Si sunt, qui I, 36. 192. afferant, ii ad ea, quae de hoc pronominis *nostri* usu not. 3. disseruimus, revocandi sunt; neque II, 726 sqq. id probant, quod allegorica explicatione adhibita aliud efficitur. Itaque, cum qua in urbe utrumque carmen Aur. Clemens fecerit, ex ipsius poetae verbis non appareat, amplius de ea re disputare nolumus.

In fine praefat. laudat.[40]) Prudentius PERISTEPHANON (*περὶ στεφάνων*) hymnorum mentionem inieit, quos in laudem aliquot martyrum composuit.

In collectione omnium Prudentii carminum breve quoque inest, quod DITTOCHAEON[41]) sive melius DIPTYCHON inscribitur atque historias et veteris et novi testam. tetrastichis hexametris enarratas continet, sed in praefat. laud. ab ipso poeta non commemoratur[42]). Eamdem ob caussam et quod dicendi genus

40) V. 42. — In cdd. vett. *περὶ στεφάνων de coronis* vertitur. Ordo istorum hymnorum in libr. mtis varius est, editores autem nostrum probant uno Weitzio excepto, qui huncce praetulit: 1. 5. 2. 11. 13. 12. 4. 14. 3. 6...10., sicuti etiam in cd. Ebneriano sec. X. exarato invenitur, vd. de Murr. memorab. bibl. Norimberg. et Altorf. II. p. 133. — Ceterum magni aestimantur illi XIV hymni a catholicis, quia martyrum aliquot vitam ac cruciatus Prudentius solus enarrat eique aequali fortasse [cf. Gieseler. l. l. I. p. 184.] maxima fides tribuenda est: vd. Tillemont. memoires ecclesiastiques IV. p. 39. et saep., Petr. Crinit. de poet. lat. V, 90. Adrian. Baillet. in libro: Les vies des Saints (Paris. 1724. X Tomi, qui saepe a nobis afferentur), Ruinart. Acta prim. martyr. sincera ac selecta (Amstel. 1713.) p. 593 etc. Leben der Heiligen: die ältesten Originallegenden ... bearbeitet von zwei Kathol. (Regensb., 1832 sqq. X Vol.) s. nom. *Laurent.* alior. Silbert. l. l. p. XI. Recepti igitur sunt in Breviar. Roman. e hymno II. vv. 15. 18. 20...33. (et v. 548. 550. 565. cum additamento *Cunctis faciendo protegat* in Brev. Mozarab.), et e hymno V. vv. 1...12. 545. 548. 557...560., cf. Daniel. thesaur. hymnol. I. p. 136 sqq. Quantopere hae narrationes a serioribus scriptoribus, cum ab auctoribus martyrologii Romani et Historiae Lombardicae sive Aureae Legendae SS. [Norimberg. 1486.] tum ab Adone, Usuardo, Notkero aliisque interpolatae sint, comparatio cum exemplo Prudentiano a nobis saepe instituta docebit. Attamen apud poetam res nonnumquam legi, quas per traditionem acceperit, non negaverim: vd. p. 248 etc. Multa autem de cultu martyrum in his carminibus traduntur, quae commemoratione haud indigna mihi videntur: vocantur enim populorum ac regionum patroni (I, 12. II, 577. VI, 84. 145. Gieseler. l. 1. p. 505.), preces Christianorum ad Deum deferunt (I, 17.), atque, ut homines a peccatis iudicioque extremo liberentur, ipsi precantur (IV, 189. X, 1136.). Extruuntur eis sacella ac baptisteria (VIII, 1.), dies, quo martyrii palmam tulerunt (*natales*, cf. p. 288. Raban. Maur. instit. cleric. II, 43. Casp. Sagittar. de natalitiis martyr. in eccles. prim. Jenae 1678. 1696. 4.), festi aguntur (XI, 195.), reliquiae magni aestimantur (II, 333. V, 555.), eorum sepulcra et osculis honorantur (II, 520.) et hymnis celebrantur (XII, 60.), ibidemque morbi sanantur (I, 112.) etc. Ex his martyrum cultum, quem praeter Augustinum et Leon. M. Vigilantius Barcilonensis eccl. presbyter acriter perstrinxit (vd. Rivini diss. de professor. vet. eccles. martyr. Lips. 1739. 4. Augusti die Feste der Christ. III. p. 259.), sec. IV. et V. per Hispaniam quidem late diffusum fuisse apparet. — Ceterum ex hymni IX. v. 3. (XII, 64.) Prudent. Romae fuisse certe potest conici, quaestiones autem de hymnorum compositione, ut de h. I, quem Calaguri, de h. III, quem Emeritae, de h. IV, quem Caesaraugustae factum esse Arevalus quidem, et qui eum sequuntur, sibi persuadent, praeterire, quia ea res sola coniectura nititur, e re mea esse duxi.

41) In codd. plerisque hoc carmen sive *Dittochaeon* (*διττοχαῖον*) sive *ditrochaeon* sive *dirochaeon* vocatur. Aldus igitur, Riseus l. l. aliique vocem primam a *διττός* et *ὀχή* deducunt ac *cibum duplicem* i. e. V. et N. T. explicant, *diptychi* vero nomen in illis signis latere, non est quod amplius moneam, cum et rec. intpp. Arevalo ac Middeldorpfio exceptis et codd. aliquot hoc nomen servent, cf. p. 300. Arev. I. p. 69. ibid. Montfaucon., Cuiac. Observ. IV, 27. Gifan. indic. in Lucret. p. 373. Bähr. l. 1. *Diteuchon*, ut voci *Pentateuchi* simile sit, coni. Rosweid. ad Paul. Nolan. p. 869. Codd. apud. Montfaucon. (bibl. Cassan. n. 227., in biblioth. bibliothecar.) *de columbis* et *de Adam et Eva* hoc carmen inscribunt; de aliis titulis vd. p. 300.

42) Gennad. l. l. huius carminis primus facit mentionem et cdd. multi, etiam

a Prudentiano diversum falso dicitur, *Possevinus*[43]), *Heinsius*, *Bährius*, alii illud poemation ab ipso poeta abiudicarunt, et *Fabricius*, *Weitz.*, *Rivinus*, *Eschenbach.*, *Leyser.*[44]) aliique, quoniam id in *Wernheri Wolflini* Argentoratensis libro mto AMOENO cuidam adscribitur, PRUDENTIO AMOENO homini aliunde ignoto addicunt. Quapropter *Casp. Barth.*[45]) Prudentio hoc *Amoeni* cognomen a librariis eodem modo esse tributum, quo et Sallustio aliisque scriptoribus similia addita sint, vere censet et hos versus e maiore poetae libro deperdito excerptos opinatur, quam opinationem summo cum studio *Ell. du Pin*, *Gallandius*, *Hamberger.*, *Oellrichs.*[46]), alii tuiti sunt: *Sichardus* autem eos *Sedulio* poetae adscribendos putat. Quodsi illud carmen cum genuinis Prudentii poematis comparaverimus, eumdem eius auctorem haberi posse elucebit, quamvis enuntiationes lacerae atque hiulcae haud paucae reperiantur, neque, cur in praef. allata eius mentionem non faciat, facile intellegatur: nisi forte v. 38. *cathol. disc. fidem* et ad Psychomachiam et ad Diptychon referre quis mavult. Legitur enim in illo primum interpretatio sacrae scripturae allegorica, quae est poetae familiaris[47]), deinde Deum Patrem una cum Christo Filio ante mundi initium fuisse docet eorumdem versuum poeta[48]), tum de statu medio doctrina agitur[49]), denique et singula quaedam verba, eorum usus quantitasque Prudentium auctorem satis indicant[50]). Ceterum mihi hoc poema compositum videtur, ut Christiani historias et V. et N. T. versibus descriptas haberent[51]), Arevalo autem ,,ut imaginibus in ecclesiis V. et N.

Rottendorph. I (*R*), dipt. in fine opp. Prud., post ipsum epilogum ponunt, ut eiusdem poetae illud non esse indicetur.

43) Apparat. sacer. I. p. 530., cf. etiam Arev. II. p. 665.

44) *Fabr.* commentar. in poet. christ. p. 7. *Rivin.* de Christo Iesu, benific. et laud. eius. (Lips. 1652. 8.) p. 75. *Eschenbach.* diss. de poet. christ. in Dissertat. acad. (Norimberg. 1705.) p. 100. *Pol. Leyser.* histor. poet. et poem. med. aevi p. 10 sqq.

45) Adversar. VIII, 11. 12. Conferri potest illud *V. C.*, de quo not. 2. agit.

46) *Du Pin* nouvelle bibl. III. p. 5. *Gall.* bibl. PP. EE. maxima VIII. p. 530. *Hamb.* zuverlässige Nachricht. III. p. 16. *Oellr.* comment. de script. eccl. ed. Heeren. (Lips. 1791.) p. 258. Cf. etiam *Nicol. Anton.* bibl. vet. Hispan. sacr. II, 10. p. 226. *G. Cave* hist. liter. SS. eccles. I. p. 382. *J. N. Funccius* de veg. ling. lat. senect. p. 263. *G. Stolle* von den Kirchenvätern p. 301. — *Sichard.* in edit. Antwerp. a. 1536. 8.

47) Cf. D. 8. et Ham. praef. 5.; D. 24. et Cath. IV, 68.; D. 60. et C. XII, 179.; sed D. 55. textum graecum et A. 1001. versionem vulg. poeta sequitur; D. 165. et C. IX, 86. Perist. VIII, 16. Plura Barth. l. l. iam animadvertit, qui etiam v. 29. et A. 55., v. 108. et C. XII, 69., v. 115. et C. XII, 99., v. 141. et C. IX, 55. conf.

48) D. v. 102. et A. 267. 288.

49) D. v. 149. et C. X, 33.

50) Leguntur: *altar* pro *altare* D. 80. (P. III, 212. IX, 100.), *cuna* pro *cunae* D. 112. (C. XII, 100.) *favilla* D. 20. (eodem sensu C. IX, 100. X, 142.), *mitificus* D. 77. (P. VII, 42.), *peccamen* D. 89. (C. IX, 96 etc.), *pudesco* D. 28. (C. II, 26. A. 776.); *allophȳlus* D. 70., *ĕrēmus* D. 45., *Gābriel* v. 98., *hĕresis* v. 72., *Mărĭa* v. 100., *protŭlĭt Iēsum* v. 101., *lŏcusta* D. 117. etc., vd. infra not. 68.

51) Eodem tempore has S. S. historias saepius vv. esse celebratas et Iuvenci hist. evang. et Probae Faltoniae Virgilio centones probant.

T. historias repraesentantibus apponerentur", quas imagines sec. IV. et in. V. rarissimas fuisse Gieseler.[52]), bene docuit.

Carminum duorum aliorum, quae Prudentio a scriptoribus et veteribus et recentioribus tribuuntur[53]), *Gennadius* l. l. primus his verbis mentionem facit: ***Commentatus est et in morem Graecorum HEXAEMERON de mundi fabrica, usque ad conditionem primi hominis et praevaricationem eius.*** Quodsi poeta vere composuit, interierit necesse est; quamquam illud dubito, quia poemation neque in praef. all. ab ipso Prudentio commemoratur, neque vett. scriptores eius versus laudant[54]). Huc accedit, quod apud *Gennad.* (c. 67.) eadem fere verba de Salviano Massiliensi leguntur: *et in morem Graecorum de principio Genesis usque ad conditionem hominis composuit versu, quasi Hexaemeron librum unum:* ita ut unum horum locorum glossemate esse corruptum suspicari possis.

Alterum carmen a *Gennadio* his verbis laudatur: ***Fecit et in laudem martyrum sub aliquorum nominibus, INVITATORIUM AD MARTYRIUM librum unum***[55]), quod cum prae-

52) Tom. I. p. 521. Ex Prudentio (P. IX, 10. XI, 127.) martyrum imagines in ecclesiis esse suspensas apparet, sed historias V. et N. T. christiani ante a. 420. fere non pingebant, quia tale quid PP. improbabant, cf. Epiphan. opp. II. p. 317. et de Tertull., Augustino et cet. Grüneisen über die Ursachen des Kunsthasses in den drei ersten Jahrhund. Kunstblatt 1831. N. 29. Sec. IV. quidem Constantin. M. (Euseb. vit. Const. IV, 49.) plures utriusque testamenti historias pietas repraesentari iussisse constat, sed ecclesias talibus esse ornatas primus Paulin. Nolan. Ep. XII. (XXX.) ostendit, cf. etiam Paulin. Nolan. et Walafrid. Strabi *picturas historiarum N. T. pro ecclesia vers. hexametris vel uno vel duobus celebratas* in Goldast. Manual. bibl. (Francof. 1610.) p. 85. Th. Mamach. antiqq. III. p. 30. Münter. Sinnbilder u. Kunstvorstellungen der alten Christen I. p. 10. Neander. Kirchengesch. II. p. 616. Fr. Jacobs. orat. academ. I. p.547. O. Müller. Handbuch der Archäologie der Kunst p. 243.

53) Vd. Honor. Augustodun. II, 13. Nicol. Anton. bibl. vet. Hispan. II, 10. p. 226. Moreri dictionaire historique V. p. 1115. Fr. Schröder. Kirchengesch. für gebildete evang. Christ. (Leipzig 1827.) p. 153. Bähr. l. l. p. 45.

54) Trithem. (de script. eccl. I. p. 210.) quoque eius initium non affert, quod in reliquis Prud. libris enumerandis non deest. — Arev. I. p. 197., ne quis *librum in Genesin*, qui extat in Vett. scriptor. et monumentorum dogmat. collection. ampliss. studio et op. Edm. Martene et Ursini Durand. (Paris. 1733. Tom. IX. p. 14.) pro Prudentiano habeat, praemonet, eumdem „ob vitia metrica ipso indignum" esse. Cuius poematis vv. aliquot iam diu aut sub Salviani (Ell. du Pin l. l. III. p. 215.) aut sub Tertulliani aut sub Cypriani nomine ferebantur, integrum autem Edm. Martene et Ursin. Durand. in „pervetusto Corbeiensi cd. ante annos nongentos (sec. X.) exarato" *Iuvenco* adscriptum a. 1731. (vel 1732.) invenerunt. Defendunt igitur A. R. Gebser. (de Iuvenci vita et script. Jenae 1827. p. 9 sqq.) et Bähr. l. l. p. 27. haud immerito, nam, quamvis Martenis editionem inspicere mihi non contigerit, tamen ii vv., qui in fine Tertullianorum edd. leguntur, metricis vitiis non sunt referti, sed et vv. structura et enunciationes breves et frequens praepositionis *prae* usus (v. 22. 58. 61. 67. *praecerpere*, cf. etiam Gebser. l. l. p. 20.) Iuvencum auctorem vere indicant.

55) Peristephanon hymnos hoc carmine significari Arev. (p. 44.) iam suspicatus est, quamquam rationem non attulit. Confirmatur etiam sententia nostra ed. princ. s. l. et a., quam Fabric. (biblioth. latin. III. p. 295. ed. Hamburg. a. 1722.) describit, ubi in fine haec leguntur: *peristephanon subditur, sic enim graece lib. ad martyrium inscribitur.* Cf. cap. II. not. 16.

cedente *Bährius* deperditum censet: sed aut virgula post *nomin.* tollenda, ut unum poema indicetur, aut verba *sub...mart.* tamquam glossema tollenda sunt, quod praefero, et quod codd. aliquot apud Arev. et quod *Honor. Augustodunensis*[56]) illa revera omittunt. Carmen quoddam DE LAUDIBUS DEI Prudentio *Notker. Balbulus* solus vindicavit[57]).

De Prudentii poesi[58]) pauca tantum dicenda sunt, quia, quemadmodum christiana a vetere romana (i. e. pagana) differat, notum est. Paganorum enim religio casu ac sola mentis agitatione est orta indeque variis fabulis quasi conflata, christiana autem per Dei Filium revelata ac libris sacris confirmata: tota hominum antiquorum vita in conditione rerum praesentium innitebatur, christiani vero altius spectantes vitam meliorem atque a peccatis plane liberam in caelestibus exspectabant. Quam ob rem poetae veteres istas deorum fabulas varie tractabant, in usum suum convertebant, huius vitae commoda incommodaque canebant: christiani autem sacras historias, sicuti in ipsis libris sacris erant inscriptae, carminibus celebrabant, neque id agebant, ut huius vitae iucunditates ad animos legentium exhilarandos proponerent, sed ut animos ad vitam aeternam proveherent et, ubicumque poterant, suis carminibus revelatae religionis praecepta atque instituta immiscerent. Qua quidem re factum est, ut in hymnis ecclesiasticis illa ratio usquequaque appareret, utque, qui discrimen inter poesin lyricam atque didacticam antiquo more statuunt, ad hanc referre malint. Quodsi cum his, quae de poesi universa christiana exposuimus, carmina Prudentii contulerimus, facile erit de hoc poeta iudicium. Hymnorum poesis dogmatis atque placitis

56) Cf. Arev. I. p. 42. Not. *a.* Honor. August., qui alibi, quoties potuit, Gennadium exscripsit, haec tantum verba profert l. l.: *Fecit et in laudem martyrum librum unum.*

57) Fabric. bibl. med. et inf. lat. V. p. 922. Omnino ab Aurel. Prud. Clemente alii tres Prudentii distinguendi sunt: *Turiasonensis* quidam (circiter a. 300.) in Aragonia episcopus (cf. AA. SS. ad d. 28. April. III. p. 587. Fabric. bibl. lat. III. p. 292. Weitz. I. p. 319.), *Prud. Trecensis* sive *Tricassinus* sec. IX. in Gallia episcopus, qui *hymnos eccles.* (etiam illos tres in Daniel. thes. hymn. I. p. 141.), *collectanea e Psalmis*, *carmen in b. Mariam Virg. Trecensem* aliaque composuit, quae in cdd. multis [ultimum etiam in Rottendorph. I.] Aur. Clementi adscribuntur (vd. Hincm. Rhemens. I. p. 119. 204. 322. ed. Paris. a. 1645. Fol. Barth. Advers. XVIII, 11. Fabric. bibl. med. et inf. lat. VI. p. 22. Leyser. l. l. p. 254.); et tertius, qui Aur. Prud. Clem. Psychomachiam imitatus est in tractatu *de septem peccatis mortalibus et septem vitiis oppositis*, et post sec. X. vixisse videtur, quia in illo Rabanus Maurus, b. Bernardus aliique scriptores recentiores afferuntur. Editio s. l. et a. (4.), quam e bibl. Gothana benivolentia V. I. *Ukerti* accepi, rarissima censetur, vd. Panzer. annal. typograph. art. IV. p. 180. Laire ind. libr. ab init. typogr. roman. ad a. 1500. I. p. 174.

58) Discrimen poesis romanae veteris et christianae bene docent Bouterweck. Geschichte der Poesie u. Beredtsamkeit seit dem XIII. Jahrh. I. p. 3. A. W. v. Schlegel. Vorlesungen über dram. Kunst u. Litter. cf. Friedemann. Paränesen V. p. 201. Fr. Ancillon. zur Vermittelung der Extreme und Meinungen (Berlin 1831.) II. p. 95 sqq. Jean Paul. Vorschule zur Aesthetik ap. Friedemann. l. l. IV. p. 332. Bähr. p. 8.

referta est[59]); liber *περὶ στεφάνων* propter anxium illud martyria quam plenissime describendi studium saepe prolixior videtur esse, in Hamartigenia quoque et Apotheosi scriptorem nonnumquam latius evagatum censebis, in epicis autem poematis c. Symmach. ad antiquam poesin prope accedentibus palmam ei dabis, in Psychomachia medius est, ita ut pro ipsius ratione modoque secundas ei deferat grammaticorum consensus. Cum sint, qui Prudentium omni laude mactent et onerent[60]), rursus alii, qui eum inter pessimos referant[61]), ego quidem a studio et ira alienissimus eum optimum poetarum christianorum dicere non dubito. Naevos autem, quibus premitur, non tam arti, quam nimio rei christianae studio tribues.

Ceterum Prud. poetas veteres[62]), Virgilium, Horatium, Iuvenalem, alios saepius ante oculos habuisse constat, quamvis eos non ita imitatus sit expresseritque, quam Iuvencus ac Victorinus. Dicendi enim genus neque a formis[63]) verbisque[64]) comicorum

59) De hymnis Prud. cf. Arnold. Kirchen- u. Ketzerhistorie I. lib. IV, 4, 5. Herder. Briefe zur Beförderung der Humanität VII. p. 28 sqq. Rambach. christl. Anthologie I. p. 33. Augusti. Denkwürdigkeiten aus der christl. Archäologie V. p. 286. 296. Heydler. über das Wesen u. die Anfänge der christl. Kirchenlieder (Frankf. a. O. 1835. 4.) p. 12., qui VV. DD. morales sententias in illis rarius inveniri bene animadvertunt, quod Bähr. l. l. p. 42. haec disputans non intellexisse videtur: „Neben manchem Erhebenden, was uns den edlen und frommen Sinn des Dichters erkennen lässt, finden sich freilich auch manche gewöhnliche Gedanken und Vorschriften, die hier nur in eine poetische Form gebracht sind; wie denn überhaupt das lyrische Element mehr zurücktritt und an dessen Stelle das Lied mehr einen didaktischen und paränetischen Character annimmt, eben darum auch öfters keinen höhern Aufschwung gewinnen kann, sondern sich mehr in dem darstellenden, ermahnenden und aufrichtenden Tone hält.“ Optimus omnium Prudentianorum hymnorum decimus *circa exequias defunctorum* habetur, cf. Herder. l. l.

60) Bentlei. ad Horat. Od. II, 2, 15. Tillemont. memoires eccles. X. p. 562. Adrian. Baillet. les vies des Saints l. l. Barth. Advers. VIII, 12.

61) Gyrald. de poet. lat. dialog. 25. Moreri dictionaire histor. V. p. 1115. Gibbon history of de decline V. p. 311. (vers. germ.) Bernhardy. röm. Literaturgesch. p. 310. Ad nostram sententiam propius accedunt Clericus (Lebensbeschr. einiger K. V. p. 376.) Augusti. l. l. V. p. 303. Bähr. p. 44. Discipulis explicari voluerunt Prudentium Ludov. Vives in ep. II. de rat. studii puerilis (Opp. Basil. 1555. Fol.) p. 10. Fabric. poet. christ. praef. 8. Barth. Advers. LIII, 5. Cellar. dissert. acad. p. 691. et Lobeck. (prolegom. physiologiae gramm. p. IX.) ne mox in scholis et Prud. et Sedulius legantur, metuit. Vd. etiam Bähr. p. 10.

62) Cum in adnotationibus et criticis et exegeticis locos, ubi Prud. veterum poetarum vestigia premit, plures allaturus sim, paucos tantum hic subiciam; cf. Cathem. II, 71. et Virg. Georg. II, 116.; C. III, 77. et Virg. ecl. I, 81.; C. IX, 90. et Aen. V, 277. Georg. III, 421.; ib. 105. et Aen. V, 451.; Apoth. 349. et Georg. II, 81., ib. 1028. et Georg. II, 301.; Psych. 191. et Hor. Od. I, 8, 7.; ib. 685. et Virg. Aen. VIII, 702.; ib. 798. et Aen. V, 700.; c. Symmach. I, 360. et Virg. Aen. V, 247.; ib. II, 646. et Pers. I, 13.; Perist. III, 47. et Virg. Aen. VI, 462.; ib. 131. et Georg. III, 256.; P. XI, 199. et Georg. II, 462.; et P. XIV, 105. et Georg. II, 464. etc. De Iuvenal. vd. p. 145. etc.

63) Huc referamus necesse est: *adsies* (P. II, 569.), *fuant* (c. S. I, 504.), *potesse* pro *posse* (P. X, 803. Lucret. I, 666.), nisi e cdd. *potestis* legendum est: *porgere* pro *porrigere* (c. S. I, 275. Virg. Aen. VIII, 274.), *conlucĕre* (P. V, 10.), *extorquĕre* (ib. 60.), *frendĕre* (ib. 393.), *fervĕre* (c. S. I, 162. Lucil. ap. Quinctil. I, 6.), *lavĕre* (P. III, 190.), *percensĕre* (H. 623. ib. not. crit.), *excellĕre*

veterum ac Lucretii propriis, neque a vocibus aut ab ipso poeta aut ab aequalibus ac patribus ecclesiasticis confectis[65]) purum

(A. 560. ib. not. crit.), *densēre* (C.V, 53. etc.), *personasse* (epilog. 34.), *crepasset* (P. X, 760. ib. not. erit.): *aquai* (A. 702.), *inpete* (A. 65. Lucret. VI, 137. et saepius, Gell. N. A. XIX, 7.), *pecua* (P. X, 333.), *simplus* adiect. (P. X, 878. Plaut. Most. II, 2, 73. Varr. R. R. II, 10.) et cet. Fortasse *acrae* quoque pro *acris* P. X, 52. cum opt. cdd. recipiendum est, cum hiatus, ut not. 72. docebimus, non obstet: *peregri* autem (p. 220.) ex antiquissimis membranis correximus. Neque constructiones *sublime tollant* (P. X, 697.), *stare sacrato limine* (P. X, 351. C. VII, 20. etc.), *studiosus* cum dativ. (p. 219.) aliaeque, neque graecismi fere innumeri (p. 8. etc.) desunt. Formae nominum femininorum in *is* (pro *es*) desinentes in quavis fere pagina inveniuntur et praesertim apud scriptoros eiusdum aetatis Hispanos in usu fuisse videntur, quod ex Orosio apparet, vd. II, 4. II, 9. *caedis unius populi fuit*, IV, 21. VI, 5. 16. 17. etc., vd. etiam Auson. Idyll. XI, 39. Paulin. Nat. XII, 383. Voss. ad Valer. Flacc. III, 246. Cort. ad Lucan. I, 344. Muncker. ad Hygin. fab. 223. Ruddim. instit. grammat. I. p. 344. ed. Stallbaum. Nos eas, quas Arev. omnes correxerat, tum tantum recepimus, cum metrum syllabam brevem poscebat.

64) Huc pertinent voces: *altrinsecus* (P. V, 53. Plaut. Mil. II, 5, 36. Apulei. I. p. 111. ed. Elmenh., Hand Tursellin. I, 282...84.), *fulgidus* (C. I, 9. Lucret. III, 364.), *indomabilis* (P. V, 11. Plaut. Cas. IV, 3, 12.), *inpuratus* (P. X, 191. Terent. Phorm. IV, 3, 64.), *laetificus* (c. S. II, 564. poeta vetus ap. Cic. Tusc. I, 28, 69. ib. Klotz.), *medullitus* (H. 391. Plaut. Most. I, 3, 86.), *obsequella* (C. VII, 51. VIII, 19. Plaut. Asin. I, 1, 50. Non. III, 151.), *prodigialis* (H. 467. Plaut. Amphitr. II, 2, 107.), *propitiabilis* (P. XIV, 130. Enn. ap. Non. II, 669. Tertull. de ieiun. 15.), *sublimare* (A. 843. Enn. ap. Non. II, 775.), *superfieri* (c. S. II, 982. Plaut. Stich. IV, 2. 12.) aliae. Scriores scriptores omnes verba a veteribus comicis facta saepissime usurpare ad Boeth. proleg. p. XXII. adnotavimus.

65) Frequentissima sunt nomina in *men* et *amen* desinentia, quae, si haec tria excipias: *cantamen* (c. S. II, 176. P. XIII, 23. Propert. V (IV), 4, 51.), *fragmen* (C. X, 128., alio sensu ea voce Virg. Aen. X, 306. utitur) et *inritamen* (H. 523. Ovid. Met. XII, 103.), aut Prudentius ipse aut eius aequales composuerunt: *creamen* (H. 505.), *cruciamen* (C. X, 90.), *figmen* (A. 798. 1034.), *litamen* (H. pr. 50.), *palpamen* (H. 303.), *peccamen* (C. IX, 95. etc.), *sinuamen* (Ps. 873. P. VII, 34. Iuvenc. evang. hist. 1, 87.), *speculamen* (A. 20.), *spurcamen* (C. IX, 56.), *sputamen* (A. 676. Ammian. Marc. XIV, 9. Tertull. adv. Gnost. 10.), *ululamen* (C. X, 114.) et cet. Deinde alia substantiva inveniuntur apud Prud., a quibus scriptores veteres abstinuerunt: *amasio* (P. X, 182. Apulei. VII. p. 197.), *discretio* (H. 26., cf. nos ad Boeth. p. XXIII.), *passio* (P. II, 35. August. de Civ. D. IX, 4.), *discruciatus* (H. 834.), *excruciatus* (P. XIV, 19.), *charisma* (P. XIII, 61.), *incendivum* (A. 929. Arnob. IV. p. 150. Ammian. Marc. XIV, 1.), *orarium* (p. 195.), *scandalum* (A. pr. 35. Tertull. de virg. vel. 3.), *tutaculum* (c. S. II, 387.), *rompheale* (C. VII, 93.), *virginal* (P. XIV, 8. Solin. 1. (4.), alio sensu Apul. apolog. p. 296, 38. Elm.), *altar* pro *altare* (P. III, 211. V, 215. Barth. Advers. VIII, 12.), *cuna* pro *cunae* (p. XV. not. 50.) *emancipator* (C. VII, 184.) *lucisator* (C. III, 1.), *mediator* (C. XI, 16. Lact. IV, 25, 8. Tertull. de resurr. 51.), *congrex* (c. S. II, 634. Auson. ep. X, 20. Tertull. de poen. 11.), *segrex* (C. VIII, 28., quae vox etiam apud Senec. de benef. IV, 18. etc. legitur), *defuga* (P. I, 42.), *nocticula* (H. 634.), *pusiola* (P. III, 20.), *indages* (c. S. II, 845. Claud. Mam. II, 2.), *malefaber* (H. 714.), *Narbo* femin. gen. (P. IV, 34.) et cet. Adiectiva in *alis*, *bilis*, *cutus*, *eus*, *osus* et *orus* desinentia et participia a Prud., Apuleio ac PP. EE. sola usurpata haec sunt: *aurulentus* (P. XII, 49.), *bifestus* (P. XII, 66.), *bractealis* (P. X, 1025.), *bustualis* (C. IX, 52. Sidon. Apoll. ep. III, 12.), *caelitus* (P. X, 430. Cyprian. ep. II, 2.), *carcereus* et *carceralis* (c. S. 492. P. VI, 16.), *carneus* (Ps. 765. etc. August. serm. 344. Maximian. eleg. I, 85.), *carnalis* (P. II, 487. Hieron. ep. 54.), *carnulentus* (P. X, 372. Solin. 2.), *conperpetuus* (A. 339.), *conplex* (H. 614. Arnob. III. p. 123.), *conflatilis* (P. X, 295. Hieron. ep. 130.), *congemiscens* (P. II, 410. Tertull. de spect. 30.), *conspi-*

apparet, neque raro verbis, quibus optimi scriptores usi sunt, aliam significatiouem tribuit Prudentius[66]). Deinde metrum haud

cabilis (P. X, 633. Sidon. ep. VIII, 4.), [*corporalis* P. V, 358. Gell. N. A. XVIII, 1. Senec. ep. 53.], *demutabilis* (A. 276. Tertull. de an. 21.), *destructilis* (P. X, 348.), *digladiabilis* (C. III, 148.), *dilancinatus* (P. V, 156.), *falsificatus* (H. 549.), *flabralis* (A. 841.), *formabilis* (A. 1033. August. de trin. II, 2.), *fuliginosus* (P. X, 261.), *fundalis* (Ps. 294.), *hydrinus* (P. X, 885.), *incapax* (P. X, 588. Salvian. V, 1.), *incircumcisus* (Ps. 390. Tertull. adv. Iud. 2. 3.), *incircumscriptus* (A. 863. Tert. adv. Hermog. 38.), *incorporatus* (C. XII, 80. Solin. 22. [35.]), *inculpabilis* (A. 946. Solin. [43.] 30.), *infernalis* (H. 825.), *ingenitus* (i. e. non genitus, A. 895. ib. not. crit., nisi ibidem *non gen.* restituendum est, vd. A. 269. 892.), *innatus* (i. e. non natns, A. 246. Tert. adv. Valent. 15.), *inpassibilis* (A. 84. Lact. I, 3, fin.), [*inpiatus* P. X, 88. Senec. Hippol. 1183.], *inremotus* (P. V, 408.), *insubiectus* (H. 699.), *intemporalis* (P. X, 316. Apulei. de mor. philos. p. 25.), *interminus* (sine termino, C. XII, 39. Apulei. de mundo p. 37.), *invisibilis* (A. 123. Tert. de carn. Chr. 12.), *iustificatus* (A. 885. Vulg. ad Rom. V, 1.), *liquabilis* (H. 743. Apul. apol. p. 454.), *mammoneus* (H. 428.), *melodus* (C. IX, 2. Auson. profess. 16.), *mensurabilis* (A. 817.), *mitificus* (P. VII, 42, vd. p. XV.), *monstruosus* (P. II, 7.), *mortificatus* (C. X, 93. Tertull. adv. Marc. V, 37.), *multinodis* (C. VII, 139. ib. not. crit.), *mundialis* (C. I, 90. Tertull. adv. nat. II, 4. 5. de spect. 4.), *noxialis* (C. IX, 18. P. X, 1107.), *oblivialis* (C. VI, 16.), *obstrangulatus* (C. VII, 10.), *occidualis* (c. S. II, 597.) *omniformis* (P. X, 339. Apul. Trismeg. p. 78.), *omnipollens* (A. pr. 19.), *palpebralis* (H. 872.), *passibilis* (A. 6. Arnob. VII. p. 214.), *prosperatus* (P. X, 365. Tert. apol. 6.), *populosus* (P. VII, 61. Apulei. VIII. p. 203.), *rosulentus* (P. III, 199. Mart. Cap. I. p. 19. ed. Grot.), *rotatilis* (epilog. 8, Sidon. ep. II, 9.), *russeolus* (P. XI, 130.), *saporus* (H. 750. etc. Lact. III, 16, 15.), *sensualis* (P. X, 346. Tert. de an. 43.), *subternus* (H. 921. etc.), *sufflabilis* (A. 838.), *terrulentus* et adverb. *terrulente* (H. pr. 5. P. V, 195. X, 378.), *tripictus* (A. 381.), *vaporus* (P. VI, 115. Arnob. VI. p. 205.), *veniabilis* (H. 934. Sidon. ep. IX, 1.), *versicolorus* (c. S. II, 56.), *discolorus* et *unicolorus* (P. X, 302. H. 818.), *veternus* pro *veternosus* (C. XI, 64. c. S. I, 7.), *vians* (C. V, 65. H. 208. Apul. Met. VI. p. 184.), *viscereus* (A. 1024.), *vitiabilis* (A. 1045. H. 214.). Adiungamus haec adverbia: *carnaliter* (A. 510.), *digestim* (P. II, 129.), *fabriliter* (A. 519.), *obtemperanter* (P. II, 112.), et denique haec verba: *charaxare* (P. X, 537. Apic. VI, 9. Barth. Adv. XLV, 19.), *confrequentare* (P. I, 9. Iscr. ap. Spon. Miscell. erud. antiq. p. 54.), *conluminare* (c. S. II, 830. Apulei. D. Socr. p. 145.), *effigiare* (C. X, 4. etc. Sidon. ep. VI, 12.), *exfibulare* (Ps. 633.), *exsinuare* (P. XI, 222. Auson. Ros. XIV, 29.), *frugescere* (c. S. II, 913. Tert. de resurr. 22.), *glorificare* (H. 965. Tert. de idol. 22.) *hymnire* (P. I, 118.), *ignire* (P. X, 1077.), *inspatiari* (A. 130.), *plasmare* (A. 866. Tert. adv. Iud. 13.), *praenuncupare* (C. VII, 179.), *prophetare* (P. XIII, 101. Tertull. de resurr. 28.), *pudescit* (C. II, 26.), *resculpere* (Ps. pr. 51. Tertull. de ieiun. 5.), *resulcare* (P. V, 144.), *sequestrare* (i. e. deponere, C. X, 127. Tertull. de resurr. 26. Barth. ad Stat. III. p. 732. Obbar. ad Boeth. p. 142.), *stigmare* (P. X, 1080.), *subiugare* (C. VII, 11. Lactant. III, 8, 19. Claudian. VI. Cons. Honor. 249. Cellar. cur. post. p. 126.), *sublidere* (A. 848.) et *ustuire* (P. X, 885.). Sed *obblaterare* P. X, 913. correximus.

66) Cf. *arvina* (C. VII, 9.) i. e. nimia ventris cura, sed durum pingue inter cutem et viscus ap. Plin. II, 37, 45., *audientia* (P. X, 954.) i. e. *audiendi* quid facultas, qnae vox apud Ciceronem (de Orat. II, 80, 325.) auditum, qui oratori tribuitur, significat, vd. Meurs. ad Arnob. I, 10: *credulitas* (A. 547. Cell. l. l. p. 268.), *factura* (A. 792.) i. e. creatura, sed ap. Plin. (XXXIV, 14.) ratio quid faciendi, vd. Middeldorpf. l. l. p. 153.: *fidelis* i. e. christionae religioni deditus P. X, 97.: *operatio* i. e. misericordia p. 123., *reglutinare* (P. X, 874.) i. e. coniungere, alibi autem separare notat, vd. Catull. XXV, 9. Legitur etiam verbnm *vegetandi* activa notione H. 845., sicut ap. Gellium (N. A. XVII, 2.), et *moderamen* ac *moderatus* passiva, vd. p. 54., eademque *visibilis* C. V, 158. A. 78. Neqne probari possunt constructiones haece: *nemo dies* P. X, 744., *rebellis* c. Genit. P. XI, 51.,

raro negligitur, quia poeta in arsi vv. maiorem vim accentui quam quantitati tribuit67), in thesi autem litteras Graecorum vocales η aut in ĭ aut in ĕ68), ω in ŏ corripit69), diphthongum αι in ĕ commutat70) et similiter etiam in vocibus latinis rectam prosodiam

dedere perfidiae Ib., ac multae aliae. Male autem Gis., et quos adsentientes hac in re habet, Chamill. atque Areval. dampnaverunt voces, quas et a poetis et a scriptoribus veteribus Prud. sumpsit: *aenipes* (c. S. I, 351.) enim apud Ov. (Heroid. VI, 32.), *arula* (c. S. I, 237.) apud Cic. (in Verr. IV, 3, 5.), *exequialis* apud Ovid. (Met. XIV, 430.) et Stat. (Theb. XI, 610.), *genealogus* (A. 315.) etiam ap. Cic. (N. D. III, 17, 44.), *incerare* (H. 404.) apud Iuvenal. (X, 55.), *multicolorus* (C. III, 104.) apud Plin. (XXXVII, 10.), *omniparens* (C. III, 2.) ap. Virgil. (Aen. VI, 595.), *opulens* (saepe) ap. Sallust. (Ing. 69.), *sagus* (A. 298.) apud Stat. (Theb. VIII, 204. Achill. I, 519.) et *sacer* e. genit. (P. XI, 2.) ap. Cic. (in Verr. I, 18, 48.) leguntur. Verbum *dissidii* autem, quod lexicographi Prudentio vindicant (C. III, 148.), neque in cdd. neque in edd. reperi, et vereor, ne vox latina sit, cum Madvig. ad Cic. de Fin. p. 812. eamdem apud Ciceronem non legi demonstraverit, et cum Plaut. Mil. III, 1, 60. Tacit. Ann. II, 86. XI, 30. XII, 2. (ib. Doederl.) Claudian. b. Gild. 242. cdd. omnes *discidium* praebeant, quam formam e cd. Neapol. ap. Propert. quoque I, 11, 28. reponendam censeo: Tibulli cdd. soli I, 5, 1. *dissid.* habent, quod bene correxit Lachmann.

67) Huc pertinent verba graeca: *allŏphȳlus* (ἀλλόφυλος) H. 499. et D. 70. [simil. Paulin. ad Cyther. 555.], *āzȳmon* (ἄζυμον) A. 353. [Paulin. ad Cyther. 650.], *chārisma* (χάρισμα) A. pr. 11. c. S. 1046. P. XIII, 61. [Fortun. de divo Mart. IV: *Quin et dum Christi charismata senserat* etc.], *cȳāneus* (κυάνεος) Ps. 858., *magīa* (μαγεία) c. S. I, 89., *sophīa* (σοφία) C. XI, 20. c. S. I, 34. Scalig. lect. Auson. p. 207. (ed. 1588.) *Asclepiādes* (Ἀσκληπιάδης) P. X, 687. 921. *hecătombe* P. X, 1051. (ob arsin prod.), deinde huc refero verba latina male ob accentum et arsin producta: *eadem* (accus. plural.) P. I, 3., *utraque* C. X, 5. P. III, 80. [Anson. epigr. XCII, 2.: *Odit utraque, aliud da modo consilium:* vd. Scalig. l. l. et Poet. VI, 5. Martian. Capell. III, 278. ed. Kopp. Serv. ad Virg. Aen. IX, 37.: *Pronunciationis caussa contra usum latinum syllabis ultimis, quibus particulae adiunguntur, accentus tribuitur, ut Musaque illene cuique etc.* Grotefend. lat. gramm. II. §. 51. C.], *noverīmus* p. 111., *Sardīnia* c. S. II, 946., *duītas* Ham. praef. 37., *margūritum* Ps. 873. [Arat. hist. apost. II, 244.: *In margaritas vertant contagia porci*], *smūragdinus* Ps. 862., *delībutus* Ps. 312., *redīmitus* Ps. 687., ubi Arev. I. p. 180. *coronatus* legi vult: *rēcidit* A. 878. Ovid. Met. X, 180. Heroid. XIV, 46. Claud. b. Gild. 45.) Num Prudentius *cūīquĕ* scripserit, dubito; nam H. 104.: *iura cuique* cum Giselino facile potest corrigi; c. S. I, 236. optimi cdd. aliam lectionem praebent, sicut etiam II, 89., ubi aut *dextra cuique* aut *dextera forti est* iidem legunt. De voce *cuī* vd. not. 71.

68) Accentum atque Reuchlinianam pronuntiationem hanc poetae licentiam adiuvisse facile apparebit: *energĭma* (ἐνέργημα) A. 331., *ĕthĭcus* H. 580., *parăclĭtus* (παράκλητος) C. V, 160. J. G. Voss. instit. orat. IV, 1, 3. *bĕryllus*, (βήρυλλος) Ps. 855. [Fortunat. vit. Walafr. 46.], *ĕrĕmus* (ἔρημος) C. V, 89. Ps. 371. D. 46. [aliter Alcim. Avit. V, 443: *Tempore quo vasta Ebraei versantur eremo*], *mathĕsis* (μάθησις) c. S. II, 478., *poĕsis* (ποίησις) c. S. II, 52. *Phrĕnĕsis* (H. 125. Seren. Samon. de med. 90.) hic non pertinet, quod forma φρενῖτις usitatior fuit, quam φρένησις, *phrenēsis* apud Iuvenal. Sat. XIV, 136. et Prosper. de ingrat. 610.

69) *Chalcedŏn* (χαλκηδών) Ps. 837., *daemŏn* (δαίμων) c. S. II, 889., *idŏlum* (εἴδωλον) P. II, 484. et saep., *idŏlium* A. 186. Ps. 379., *idŏlolatra* H. 404. (de his verbis, in quibus poetae ecclesiastici litteram *o* (ω) corripiunt, cf. Scalig. l. l. Fabric. commentar. in poet. christ. p. 71. Barth. Adversar. XXXIV, 4.], *Lacedaemŏn.* c. S. II, 247., *herŏs* Perist. X, 52. 457. De permutatione vocalis ω in ŏ apud Graecos seriores et Latinos vd. Muret. var. lect. XVIII, 1. Matthiae gramm. graec. I. p. 36 sqq., sed *Ŏrion* et *ŏrichalcus* hic non pertinere G. F. Grotefend. gramm. lat. II. §. 26. d. iam docuit.

70) *Ĕnigma* (αἴνιγμα) A. 331., *hĕresis* (αἵρεσις) Praef. 39. et saep., *romphĕalis*

Quodsi codd., quotquot ab interpretibus collati sunt, diligenter perlustraverimus, eos similibus fere vitiis laborare intellegemus, ut omnes ex uno eodemque fonte manasse non sine idonea caussa suspicemur. Attamen loci inveniuntur, ubi libri mti aliquot mire discrepant et ubi, quae in aliis ad marginem scripta sunt, in ipso textu leguntur, ita ut familias codd. statuendas esse facile appareat. Cum enim interpretationes istas in membranis vel antiquissimis inesse negari nequeat, *Nicol. Heinsius*[7]), quem de Prudentio bene meruisse infra demonstrabimus, duas recensiones ab ipso poeta confectas esse opinatus est. Primum autem simile duarum editionum ab ipsis scriptoribus paratarum exemplum apud veteres non invenitur, cum librorum evulgandorum modus a nostro longe diversus fuerit, deinde, quam saepe interpolati ac glossematis referta sint poetarum Romanorum carmina, aliorum praesertim Horatii ac Vergilii vetustissimi cdd. docent. Id vero ex illis variis lectionibus effici malo: cod. archetypum scholiis interlinearibus fuisse praeditum atque librarios et ea ipsa Prudentii verba et interpretationes istas in alios codd. transtulisse, cum alibi illius non interpolatorum librorum mtorum generis codices fere ad litteras congruant[8]), quod variae lectiones *Egmondani*, *Puteani*, *Guelferbytani I.*, *Palatini*, *Thuani*, *Ambrosiani*, *Oxoniensis*, *Rottendorphii I.*, *Vaticanorum a h o p q* signatorum, aliorumque ostendent.

Num vetus ille liber archetypus in bibliotheca quadam lateat, nos fugit: fabulam autem esse censeo, si quis cod. Parisiensem n. 8084. ipsius poetae tempore exaratum opinetur[9]): neque *Puteanus* cd. antiquissimus sec. VI. et archetypus recte vocatur, quamvis capitalibus litteris rusticis scriptus sit, quod haec scri-

6) Cf. J. C. Th. Otto: de Iustini Mart. vita et scriptis. (Jenae 1841.) p. 22. Hildebrandt. in Jahn. Jahrbücher für Philologie u. s. w. XXXVIII. p. 312.

7) Cf. ad Cathemerin. X, 9. et ad Psychom. 728. — De vitiis codd. omn. communibus iam Gisel. ad P. XIV, 130. pauca adnotavit, cf. ed. Weitz. II. p. 449.

8) Examinavi praeter ceteros eos versus, qui in codd. Puteano antiquissimo [vd. not. 9.] ac Guelferbytano I. sive additi sunt, sive aliter leguntur. Nullus revera est, quem pro interpretatione lectionis vulgatae ab aliis cdd. defensae non habeas. Ut enim hoc utar exemplo Cath. I, 26. illud *imago*, quod in Puteano cod. ita positum metro repugnat, verbum *formae* hac coniunctione minus usitatum explicat, ac simile de Psych. praef. 60. dici potest, ubi *ineffabilis* pro inusitato *inenarrabili* scripsit, hiatumque hoc quidem loco intolerabilem effecit. Conferri possunt loci haud dissimillimi C. III, 100. X, 9. 130. IX, 3. H. 487. c. S. II, 143. Ceterum in aliis melioris notae cdd. eosdem versus in margine legi e variis lect. apparebit.

9) Cf. Gabriel. Peignot. essai de curiosités bibliographiques (A Paris 1804.) p. XXX: „Le manuscrit de la bibliotheque nationale écrit en capital rustique ou negligée: il renferme les *Ouvrages de St.* (!) *Prudence*, surnommé *Quintus* (! cf. cap. I. not. 1.) *Aur. Prudens Clement* homme consulaire (!) et poëte chrétien né à Saragosse en Espagne (!), en 348. Ce ms. est jugé par Dom. *Mabillon.* [vd. infra] devoir être de quatrième (!) siècle, c'est-a dire, écrit du temps de l'auteur. Il a 58 feuillets, un pied de hauteur et un pied et un demi-pouce de largeur.“ Cum Peignot. ad Mabillon. provocet, hunc cod. Puteanum ipsum esse intellegetur, cuius specimen idem V. D. in libro *de re diplomatica* agente (lib. V. tab. 6.) lapidi insculptum exprimi iussit.

ptura usque ad sec. IX. initium in codd. ipsis, postea in librorum mtorum subscriptionibus usitata fuit[10]).

Cum hoc librorum mtorum genere aliud non congruit, quod ad interpolatos codices attinet. Hi enim aeque vetusti ac non corrupti sunt, si fides est tribuenda *R. Sinnero* aliisque, qui huius familiae principem *Bongarsianum*[11]), a quo *Widmannianus* non distat, sec. IX. exaratum censent. Nam parum accurati in codd. aetate constituenda VV. DD. fuerunt, ut multos sec. XV. Florentiae[12]) scriptos sec. X. et XI. adscriberent. Illi libri mti

10) Mabilloni sententia, qui hanc scripturam inde a sec. I. p. Chr. n. usque ad V. vel VI. viguisse contendit, et palimpsestis multis (cf. Massmann. lib. aurar. p. 37. et Niebuhr. ad Cic. Orat. fragm. 20.) et bis praesertim A. Maii verbis (ad Cic. de rep. p. 35. ed. Halens.) infirma redditur: *Sic est illud capitalibus litteris carmen ad Carol. M. bibliis urbani monasterii S. Calixti adglutinatum etc.*

11) R. Sinner.: bibl. Bernensis cdd. mss. syllabus. (Bern. 1770.) Tom. I. p. 167...74., ut in indice separatim edito lego, nam librum ipsum rarissimum nactus non sum, ideoque, num *Widman.* quoque cd. ibi asservetur, nescio. De *Bongars.* Weitz. praef. 2. haec adnotat: *In eo lacunas satis est vastas obvium reperire. Nam in Cath. hymno XI. progreditur saltim usque ad v.* 100., *reliqua desunt cum sqq.: et in Per. V. demum incipit v.* 539. *In Psych. a v.* 283. *desiderantur usque ad v.* 531., *ubi textus progreditur ad v.* 641., *cetera absunt. Lib. II. c. Symm. absunt circiter* 348. *nimirum a v.* 714. *ad v.* 1062. *Singulare autem hoc habet atque eximium hic cd., quod figuris illustrata sit Psychom. etc.* De gloss. teutonicis, quae veterem esse cd. fortasse arguunt, vd. not. 4.

12) F. Blume: Iter Italicum. IV. p. 119.: Später als auch Italiener aus dem Abschreiben alter Handschriften ein Gewerbe machten, wurde dasselbe bei lateinischen Autoren in *Florenz, Mantua* u. a. O. beinah fabrikmässig betrieben. Ein besonders fein geglättetes Pergament, eine Schrift, die zwischen der des 11. Jahrhunderts und den elegantesten älteren Drucken die Mitte hält, welche unten in das Wappen des Bestellers, auch wohl mit den Anfangsbuchstaben seines Namens endigen — das sind beinahe stehende Eigenschaften solcher Copien, die freilich in kritischer Hinsicht nicht höher angeschlagen werden dürfen, als eine alte Ausgabe. Einzeln finden sie sich in *Mailand, Modena* u. a. O., aber auch ganze Bibliotheken, wie die *Guarneriana* in *S. Daniele*, die *Malatestiana* in *Cesena* und die des *Matthias Corvinus* v. Ungern, wurden fast ausschliessend aus solchen Fabricaten neu gebildet." Haec bene confirmat cd. *Vaticanus urbinas* (n. 666., *u* sign.), quem Fabric. (bibl. latin. l. l.) et Leyser. (l. l. p. 13.) antiquissimum censent, quamquam in eius fine haec leguntur: *Explicit lib. II. c. Symm. de restituenda ara. Anton. Sinibaldus transscripsit Florentiae A. xpi* MCCCCLXXXI. XX. *Nov.* Similia extant in alio cod. apud Bandin. (catal. cdd. mss. biblioth. Laurent. Florent. I. p. 720.), qui „nitidissimis cum initialibus librorum litteris aureis scriptus et varias lectiones non levis momenti praebet": *Explic...ara. Deo semper gratias. Script. Florent. a salut.* MCCCCLXXXIX. *et die* XXIV *mens. nov.* Arevalum nonnumquam, quod librarii illi praeter cetera scripturam Longobardicam summo cum artificio imitati sunt, ut cdd. sec. XV. a codd. sec. X. et XI. distingui fere nequeant, deceptum esse opinor: cf. Tross. praef. ad Tacit. German. p. VI. Vaticanus enim Marietti (n. 5821. l. e. *m*), quem Arev. sec. X. exaratum iudicat, secundum imaginem (ap. Ar.) tales, quales descripsit Blum., scripturae characteres ostendit. Vatic. Alexandr. (n. 348. l. e. *i*) etiam sec. IX. dicitur, nec non alius n. 3860. (i. e. *b*) insignitus, qui uterque ea Prudentii carmina, quae medio aevo manibus discipulorum ac clericorum terebantur, corruptissima exhibet. E vett. autem codd. *Weissenburg.* [vd. infra] solus aliquotiens ad interpolatorum familiam ire videtur. At codd. illos sec. XV. Florentiae ac Romae transscriptos nunnumquam meliores lectiones praebere, non est, quod mireris, cum eo tempore in Italia litterae quasi renatae sint ac VV. DD. in omnes Europae regiones missi cdd. antiquissimos ex eisdem terris secum repor-

CAPUT II.

DE CODICIBUS MSS. ET EDITIONIBUS PRUDENTII.

Recensus cdd. mss. Aurelii Prudentii, qui in bibliothecis Britanniae asservantur: in edit. *Londin.* a. 1824. Vol. III. p. 1533 sqq. — Additamentum de edd. Prudentii. *Ibid.* p. 1537 sqq.

Quam magni aestimata sint carmina Prudentiana a veteribus Christianis, Sidonii Apollinaris1), Alcimi Aviti eorumque omnium scriptorum2), qui ea aut laudaverunt aut imitati sunt, testimonia docent. Neque desunt in bibliothecis cdd. veteres cum commentariis3), in quibus qui sub Isonis Magistri nomine feruntur,

1) Epist. II, 9: *Similis scientiae viri, hinc Augustinus, hinc Varro, hinc Horatius, hinc Prudentius lectitabantur.* De Alcimo Avito cf. p. XI. not. 38.

2) Imitantur et afferunt Prudentii carmina: *Leo M.* (cf. sermon. 1. et Perist. IV, 21.; sermon. 88. et Perist. II, 437.), *Corippus* laud. Iustin. II, 40. (Psych. 285.); *Columbanus* (vd. infra p. 309.), *Isidorus Hispalensis* (vd. infra p. 218. et Fabric. biblioth. med. et inf. latin. Tom. V. p. 935.), *Rabanus Maurus* (de sacr. ordin. c. 12., instit. cler. III, 18.), *Dungal.* diacon. Paris. sec. IX. (vd. Biblioth. PP. EE. max. Lugdun. a. 1677. XIV. p. 220.), *Alcuinus*, qui poetam in sua bibliotheca celeberrima habuit (de pontif. et sanctis eccles. Ebor., Opp. I. p. 730. ed. Gal., cf. etiam Heeren. Geschichte der classischen Literatur im Mittelalter I. p. 132.), et Perist. III, 211. imitatus est (poem. 241.) et *Gregorius Turonensis* (cf. de glor. martyr. I, 42. et Perist. IX, 47.), *Wandalbertus* (martyrol. metr. praef.), *Lupus Ferrariensis* (ep. 20.: *Aurelius Prudentius apud plerosque vehementissime celebratur*), *Dudo* sec. X. (de morib. Normann. I. p. 159.), *Gualther.* sec. XII. (Alexand. V, 218...222.) et multi alii. Narrant *Brunonem* Othonis I. imperatoris Germanorum fratrem Saxoniae ducem Prudentii poemata semper inter manus habuisse, vd. Notker. vit. in AA. SS. ad d. XI. Octobr., Fabric. ad Cath. XI. p. 336. ap. Weitz.

3) Codices cum gloss. asservantur *Valencienni* [num. 2. 13., sec. X.], *Lovanii* [n. 234. *a*, sec. XI., cf. Pertz. Archiv der Gesellschaft für d. ältere deutsche Geschichtskunde (Hannover. 1844.) VIII. p. 441. 482.] et *Guelferbytae*, ut V. Ill. *Schoenemann.* mihi indicavit, *glossae in Psychomach.* sec. XI. [12. Gud. 303.], et sec. XIV. [4. Ms. Aug. 13. 10.] exaratae. Areval. quoque e codd. Vatican. 3859. 1715. et 235. sec. XI. explicationes plures excerpsit. De interpretationibus teutonicis, quae insunt in tribus cdd. Sangallensibus [n. 292. sec. IX., n. 136. sec. X., n. 134. sec. eiusd.] *Hattemerum* (Denkmahle des Mittelalters. St. Gallens altdeutsche Sprachschätze. I. p. 264.) audire iuvat: „Die Handschrift n. 292. unterscheidet sich von den beiden andern dadurch, dass sie lateinische Glossen zu den Gedichten des Prudentius enthält, welche mit deutschen untermischt sind; die andern beiden dagegen haben die Gedichte selbst, die mit lateinischen und deutschen Glossen, welche bald zwischen den Zeilen, bald auf dem Rande stehen, ausgerüstet sind. Die Handschrift n. 292. ist mit den beiden andern nicht verwandt, dagegen ist n. 134. eine Abschrift von n. 136, mit vermehrten Glossen, jedoch nicht vollständig, indem sie nur bis zur *passio st. Laurentii* (Perist. II.) reicht, von der sie noch eine Seite hat. Danach zu schliessen und aus dem Um-

maxime excellent[4]). Medio autem aevo inde a sec. XIII. Psychomachia fere sola, si paucos καϑημερινῶν hymnos [et Diptychon]

stande, dass dieses Bruchstück mit Stücken aus dem 11. und 13. Jahrhunderte zusammengebunden ist (s. S. 270.), ist ein Theil dieser Handschrift verloren gegangen. *Graff* hat die Glossen der erwähnten drei Handschriften mit noch andern zum Prudentius zusammengestellt und im 2. Bande seiner *Diutiska* abdrucken lassen, doch hat er manche übersehen, manche falsch wiedergegeben u.s.w." Graffii autem librum non vidi; glossemata teutonica, quae insunt in cod. Guelferbytano (*A*), infra typis describentur.

4) *Iso* Magister vocatus monachus Sangallensis sec. IX. floruit, cf. Ekkard. de casib. monaster. S. Galli cap. 1. 2. in Goldasti libro: rer. alemannic. aliquot scriptor. I. p. 12.22. Mabillon. AA.SS. ordin. S. Benedicti XI. p. 50. Fabric. bibliothec. med. et infim. latin. IV. p. 564 sq. Müller. praefat. ad edit. Colon. 1701. p. 2. Cuius monachi explicationes in Prudentii carmina e codd. duobus *Bongarsii* et *Widmanni* (vd. infr. not. 11.) Weitzius primus edidit: sed num codd. isti nomen ipsius Isonis indicent, non dixit. Easdem interpretationes Sangallae collectas esse non negaverim, quoniam in eis quoque verba teutonica leguntur, quae Weitzius vetus germanicae linguae idioma non intellegens in nostrum male transtulit: quorum glossematum teutonicorum Iso auctor haberi potest, sed latina, quia in aliis codd. aeque vetustis alibique exaratis similia et aucta inveniuntur, eum ea non fecisse, sed amplificasse et quasi in corpus collegisse apparebit. Discrepant adeo Bongarsianus (*B*) et Widmannianus (*W*) cdd., et alia exempla e libro nostro mto antiquissimo *Guelferbytano* (*A* sign.), cuius primis foliis scholia interlinearia adscripta sunt, haecce depromam:

CODD. *B* ET *W*.	COD. *A*.
PRAEF. v. 11. *Pudet*] Verecundiae: *piget*, poenitentiae. *W*.	v. 11. Ita etiam *A*.
— 13. *Exin*] pro *exinde* metri caussa. i. statim. *W*. deinde. *B*.	— 13. *Exin*] metri caussa pro *exinde*. dū [deinde?]
— 14. *Male pertinax*] perseverans. Malarum rerum perseverantia *W*.	— 14. Pertinacia malarum rerum perseverantia.
— 24. *Arguens*] Me. *W*.	— 24. *Arg.*] Me.
— 31. *Dicendum mihi*] sc. habes. *B*.	— 31. Ita cod.
— 36. *concelebret*] laudet. *W*.	— 36. Ita cod.
— 39. *discutiat*] inquirat. *W*.	— 39. *disc.*] discat.
CATH. I. v. 47. *soporis*] vitiorum, mortis. *W*.	I. v. 47. *sop.*] mortis.
— — 81. *ciamus*] invocamus. *W*.	— — 81. *ciam.*] vocamus.
II. — 6. *spiculo*] radio. Spiculum proprie est sagitta. *W*.	II. v. 6. *spic.*] sine telo. radio.
— — 24. *fovet*] amat. *BW*.	— — 24. Ita cd.
— — 34. *ludicrum*] ludibrium. *W*.	— — 34. *lud.*] ludum.
— — 36. *serio*] honesto. sobrio. *BW*.	— — 36. *ser.*] sobrio.
— — 66. *atris*] maculavit peccatis. *BW*.	— — 66. *atr.*] peccatis.
— — 67. *Sudavit*] luctabatur. *B*. laboravit. *W*.	— — 67. *sud.*] laboravit.

excipias, descripta esse videtur, quod ingens eius recentiorum codd.

CATH. II. v. 80. *Culpae*] luxuriae. *W.*	II. v. 80.
— — 81. *Inguen*] synecdoche. *W.*	— — 81.
— — 82. *quae*] ubi. *W.*	— — 82. } Ita cd.
— — 83. *cordis*] sensus. (*W?*)	— — 83.
— — 90. *intemp. membrum*] Indomita libido. *W.*	— — 90.
— — 91. *claudum*] marcidum. *W.*	— — 91. *tabidum*] marcidum.
— — 93. *fatescat*] discedat, facessat. *W.*	— — 93. *facess.*] discedat.
III. v. 2. *verbigena*] Verbo genite. *W.*	III. v. 2. *verb.*] De verbo genite.
— — 14. *favor*] laus. *B.*	— — 14. *fav.*] auxilium.
— — ib. *inbuerit*] benedicat. *B.* sanctificet. *W.*	— — ib. *inb.*] sanctificarit.
— — 26. *leves*] vanas. *W.*	— — 26.
— — 27. *quis*] quibus. *W.*	— — 27. } Ita cd.
— — 28. *sertaq.*] corona. *W.*	— — 28.
— — 31. *generosa*] nobilis a Deo creata. *W.*	— — 31. *gen.*] nobilis.
— — 43. *glutine*] de cortice gluten efficitur. *W.*	— — 43. *glut.*] quia de cortice exit.
— — 51. *ingenuas*] innatas nobiles. *W.*	— — 51. *ingen.*] nobiles.
— — 66. *mulctra*] Mulctrale est locus, ubi mulgentur animalia. Mulctrum vero vasculum, in quo mulgentur. *W.*	— — 66. *mulctra*] ubi pecudes immulgentur.
— — 87. *Sol...med.*] media die.	— — 87. *Sol. etc.*] meridie.
— — 91. *halitus*] spiritus. *W.*	— — 91. Ita cd.
— — 93. *incita*] commota. *W.*	— — 93. *inc.*] percussa.
— — 174. *Neu*] pro *ne* et est verbum apocopum. *W.*	— — 174. *Neu*] ne.
— — 176. *haustus*] potio: *abesto*, absit.	— — 176. Ita cd.
— — 199. *Phlegetonte*] inferno. Flox (φλῶξ) graece, *ignis* latine: hinc Phlegeton igneus. *W.*	— — 199. *Phl.*] inferno.
IV. v. 27. *sinu ac recessu*] introitu et exitu. *W.*	IV. v. 27. Ita cod.
— — 31. *expedita*] libera vel parata. *W.*	— — 31. *exp.*] libera.
— — 70. *excitavit*] elevavit. *W.*	— — 70. } Ita cd.
— — 75. *hymnos*] laudes. *W.*	— — 75.
— — 82. *rotamur*] volvimur. *W.*	— — 82. *rot.*] involvimur.
V. v. 3. *chaos*] confusio noctis. *B.*	V. v. 3. *chaos*] confusio.
— — 5. *regiam*] tuam.	— — 5. *reg.*] sedem tuam.
— — 22. *olent.*] crescentibus. *W.*	— — 22. Ita cd.
— — 24. *flere*] fluere, rinnen (!) *W.*	— — 24. *fl.*] fluere.
— — 36. *involueris*] calceamentis, a volvendo. *W.*	— — 36. *inv.*] calceamentis.
— — 38. *inpotens*] valde potens.	— — 38. Ita cd.
— — 135. *Umbrarum*] defunctorum *W.* Al. functor. *B.*	— — 135. *Functorum*] i. [e.] defunctorum.

interpolatorum multitudo testatur[5]): libri enim polemici, Apotheosis, Hamartigenia et libri contra Symmachum illo tempore, quod catholicorum dogmata non tractabant, sicuti patres ecclesiastici raro describi soliti sunt[6]).

Haec exempla meam de Isonis commentariis sententiam confirmabunt, excerpam etiam e Rottendorph. I. (*R*) aliquot, qui sec. XII. exaratus est:

PERIST. III. v. 13. *pyra*] ignis dicitur genus: qui antequam succendatur, rogus vocatur. *W.*	III. v. 13. *pyra*] ignis dicitur latine, qui, antequam succendatur, etc. *R.*
— — 19. *crepundia*] monilia, ornamenta, gemmas, insignia vel indicia, quae expositis infantibus adhibentur. *W.* localia ornamenta. *B.*	— — 19. ornamenta *crep.* sunt: insignia vel indicia, quae expositis infantibus adhibentur: lectili infantiles, sed hic pro ornamentis ponitur.

Illa autem scholia in hoc libro mto litteris tam pusillis scripta esse, ut vix legi possint, valde dolendum est. Laudavi in commentario plura.

5) Quam sententiam his tribus potissimis factis nitor: primum in monasterio S. Michaelis prope Bambergam urbem sito sub abbatibus *Volframo*, *Hermanno* (a. 1102...47.), *Eberhardo Venloensi*, *Udalrico* III. (a. 1463...1483.) et sqq. aliud poetae carmen nisi Psychomachiam non esse exaratum bibliothecae eiusdem caenobii catalogus docet, vd. [Jäck.] Beiträge zur Kunst- und Literatur-Geschichte (Nürnberg 1822.) Fasc. II. p. 19 sqq. Deinde idem poema ab *Eberhardo* Betunensi (sec. XIII.) in carmine, quod *Laborintus* sive *de miseriis scholarum* inscribitur et omnes, qui eo tempore in scholis legebantur, libros versibus celebrat, hoc modo (III, 61.) commemoratur: *Virtutem prudens Prudentius armat in hostes, Quo vitio victo gaudeat, illa docet:* cf. Polyc. Leyseri histor. poet. et poemat. med. aevi p. 829. Denique *Vincentius Bellovacensis* (sec. XIII.) in speculo histor. (XVIII, 102.) e Psychomachia tantum locos excerpit, qui a lectione vulgata non distant. — Quod ad Cathemerinon hymnos attinet, praesertim quasdam strophas esse descriptas Breviaria docent. (cf. p. IV. not. 11.), neque dubito, quin illi et XIII. et XV. sec., quo *Gregorius IX.*, *Sixtus IV.* aliique pontifices maximi novam hymnorum in officio sacro adhibitorum recensionem paraverunt, ab insciis emendatoribus corrupti sint, cf. Gavantii thesaur. sacr. rit. II. p. 117. Augusti. Denkwürdigkeiten V. p. 321. Hodie illi hymni ex *Urbani VIII.* recensione in Breviariis extant, qui eos a. 1629 sqq. denuo emendari iussit, quod *Famianus Strada*, *Tarquinius Gallucius* et *Hieronymus Petruccius* „summa cum laude" fecerunt, vd. Gavant. l. l. p. 295. Sed hi viri *Haimonis* aliorumque exemplum, qui textum Gregorianum confecerunt, deserere nefas existimaverunt, ideoque et versus metri caussa correxerunt — nam iis de *paraclĭto* et *paraclēto* nota est — et eos, in quibus sententiae difficultas quaedam inerat, mutaverunt. Quo factum est, ut Breviaria illa ad textum poetae a vitiis purgandum magis obsint, quam prosint; cuius quidem sententiae veritatem haec exempla demonstrabunt. Cathem. II, 67. in Prudentii cdd. omnibus *Tu rex Eoi sideris* scriptum extat, quem v. Breviar. Roman. in *Tu vera lux caelestium* mutavit: ib. V, 139. 140. pro versibus poetae *Certatim...sacrario* in Breviario Mozarabico hi inveniuntur: *Concentu parili suave sonantibus Hymnorum modulis ora resolvimus;* ib. XII, 61: *Videre quod postquam magi* Breviar. Roman. *Videre postquam illum magi* praebet, quod Daniel. l. l. p. 128. omnia commiscentem fugit. Qui plura exempla quaeri volunt, adeant Jos. Mar. Thomasii hymnar. (Opp., Rom. 1747. Tom. II. p. 351...434.) Rambach. Anthologie christl. Gesänge aus allen Jahrhund. d. Kirche (Leipz. 1817.) Daniel. l. l. Sed antiquissimis temporibus non eas tantum Cathem. strophas, quae in breviariis hodie inveniuntur, esse cantatas cd. Guelferbytanus I. (*A.*) docet, ubi VII, 20: *Frenentur ergo corp. etc.* et tres strophas sqq. notis musicis insignitas vidi. Cf. etiam p. XII. not. 40.

III. Trimeter dactylicus hypercatalect.:

–́ ⏑ ⏑ –́ ⏑ ⏑ –́ ⏑ ⏑ ⏒

C. III. P. III.

IV. Hendecasyllabi phalaecii:

–́ – –́ ⏑ ⏑ – | ⏑ – ⏑ – ⏓

C. IV. P. VI.

V. Asclepiadeus:

–́ – | –́ ⏑ ⏑ – | –́ ⏑ ⏑ – ⏑ ⏒

C. V. c. S. praef. I.

VI. Dimeter iambicus catalect.:

⏓ –́ ⏑ – ⏓ –́ ⏑

C. VI.

VII. Trimeter iambicus:

⏓ –́ ⏑ – ⏓ ‖ –́ ⏑ – ⏓ –́ ⏑ ⏒

C. VII. P. X. praef. Ham. et Ps.

VIII. Metrum Sapphicum:

–́ ⏑ – ⏒ | –́ ‖ ⏑ ⏑ – ⏑ – ⏑
– ⏑ – – | – ‖ ⏑ ⏑ – ⏑ – ⏑
– ⏑ – – | – ‖ ⏑ ⏑ – ⏑ – ⏑
–́ ⏑ ⏑ – ⏓

C. VIII. P. IV.

IX. Tetrameter trochaicus catal.:[76)]

–́ ⏑ – ⏓ –́ ⏑ – ⏓ | –́ ⏑ – ⏓ –́ ⏑ ⏒

C. IX. P. I.

X. Dimeter anapaesticus catal.:[77)]

⏓ ⏓ –́ ⏓ ⏓ – ⏑ ⏑ –́ ⏓

C. X.

76) **Beda** p. 2379: *Hoc metrum...recipit omnibus locis trochaeum, spondaeum omnibus* [cf. C. IX, 40. 59. 72. etc.], *praeter tertium. Currit autem alternis versiculis* [quia asynarteti sunt tetr. troch., vd. nos p. 193.], *ita ut prior habeat pedes quattuor, posterior pedes tres et syllabam. Huius exemplum totus est hymnus ille pulcerrimus* [apud Daniel. I. I. p. 191.]:

Hymnum dicat turba fratrum,
Hymnum cantus personet,
Christo regi concinentes
Laudes demus debitas etc.

77) Hoc metrum in cantilenis funebribus inde ab antiquissimis temporibus usitatum esse pluribus docet Barth. Advers. XXI, 4.

omnes et versibus insertis abundant et glossematis fere innumerabilibus referti sunt; ubi enim metrum aut hiatu aut productione syllabae brevis cuiusdam difficilius videbatur, aut ubi verbum minus usitatum in textu legebatur, aut ubi ratio grammatica poetae cum vulgari non consentiebat, mutaverunt sive corruperunt genuinos Prudentii locos librarii. Codd. deteriorum familiae fortasse plures distingui possunt, quod interpolationes *Bongarsii* ac *Widmanni* codd. cum eis, quae insunt in antiquo quidem, at a librario sec. XV. vel. XVI. corrupto, *Ratisbonnensi* et eius apographo *Pragensi* atque aliquot *Vaticanis* praesertim in Psych. et Dipt. non omnino consentiunt. Quoniam autem libri mti ad textum a vitiis purgandum nihil conferunt, eorum varias lectiones selectas, non integras dedimus. Ut lector ipsis oculis videat, cui generi codd. singuli[14]) adscribendi sunt, tabulam comparativam extremo huic capiti adiungemus.

tatos transscribi iusserint; vd. Heeren. Geschichte der class. Literat. im Mittelalter. II. p. 32 sqq. Quare Vatic. ille urbinas (n. 666.) mox ad hanc, mox ad illam familiam sese applicat.

13) Contulit hunc cd. sec. X. exaratum *Mariettus* (Arev. p. 60.), qui de eo haec dicit: ,,Cod. Monasterii S. Emerani Ratisb. [nunc biblioth. Monacensis] omnium antiquissimus, quos viderim, et plane bonus, nisi imperitissimus quidam multa sua substituisset prioribus ita erasis, ut nullum omnino priscae supersit vestigium. Quare non puto Prudentium exacte corrigi ac nitore prisco restitui, nisi alium nanciscamur veterem cd. praeter eos, quibus usi sumus [cf. not. 63.] et quo quae hic abrasa sunt, restitui possint. Eodem libro usus est *Gifanius* [in indic. Lucret., quos locos laudav.] et nos nacti sumus opera P. Corradi Viteri.“ Continet carmina Prudentii hoc ordine: Cath. I...X., Perist. I...XII. (XIII. et XIV. desunt), C. XI. XII., Diptych., Apoth. etc. Librarius ea, quae vulgari artis grammaticae ac metricae rationi repugnabant, aliter mutavit, quam in ceteris codd. interpolatis inveni. Harum lectionum, quas in adnot. crit., quia earum adiumento poeta emendari nequit, non omnes dedimus, aliquot hic adscribemus: C. VI, 56. *vidit*, quod perfect. antecessit, pro *videt;* XII, 133. *profuit*, al. *proficit;* Ps. 794. *sese ostendant;* Apoth. 770. *Esse Deum*, *qui me tibi praeripit unus Iĕsum*, ib. 981. *Matthaeus latranti obstat rabiemque refellit;* Ham. 403. *Incerat lapides fumosos vana deorum;* Ps. 714. *Est mihi praeceptor Belial dom. etc.*, ut Gisel. II., c. Symm. II, 89.: *Nam genti est cuique suus mos.* In Psychomachia adsentiuntur praeter Prag. Vaticani peiores 3267. (*c*), 76. (*Angel.*) et Viennensis (*w*), vd. 244. ubi hi quattuor *ieiunaque* exhibent, v. 250 etc. Nonnunquam hae correctiones cum Aldinis, praesertim in Psych. et libr. adv. Symm., conveniunt, ut librarium aut cod. Aldino simili aut ipsa Aldi edit. usum essa fere credibile sit, vd. Ps. v. 379. p. 121., v. 252. *Inbuere et fragili* (ubi Ald. typotheta om.), c. Symm. v. 479. p. 172., 894.: *In magicas artes trahit involvitque mathesi* etc.

14) Codd. interpolati in bibliothecis multi asservantur, sed cum veteres raro inveniantur, paucos hic subiciam. Sec. X. exarati indicantur: *St. Omerensis* n. 306. (vd. Haenel. catalogi libr. mss., qui in bibl. Galliae, Belgii etc. asservantur. Lips. 1830. 4. p. 265. Pertz. l. l. p. 413.), *Turiensis* ap. Haenel. p. 482., *Einsiedelensis* n. 23. (Haenel. 664.), *Bruxellensis* n. 14586. (Pertz. p. 538.) et *Sangallenses*, de quibus vd. not. 3. Sec. XI. exarati dicuntur: *Bruxellens.* n. 10073. (Pertz. p. 533.), *Orleanensis*, qui Psych. solam continet, apud Haenel. p. 277., *Musei Britannici* (Psych.) n. 3093., n. 3023. (Cathem.), *Cantabrigiensis* bibl. Benedicti n. 23. (adv. Symm. libr. et Psych. ,,iconibus et allegoricis curiosorum adspectu non indignis 89 ornat.“); de reliquis Angliae codd., qui omnes aut recentiores aut aetatis incertae afferuntur, conf. ed. Londin. l. l. Ne quis in Hispania libros mtos Prudentii antiquos latere opinetur, hos ab Haenel. et

Restat igitur, ut de editionibus[15]), quae extant, pauca disseramus, quibus subsidiis et interpretes ante nos et nos ipsi usi simus, quomodo ea ad poetae verba et emendanda et explicanda adhibuerint, et ut eam, quam ipsi secuti sumus, viam ostendamus.

Editio princeps, si *Fabricio* fides est habenda, *sine loco et anno*[16]) prodiit, sed praeter hunc V. D. nemo alius eam vidit. Similem, quae solam Hamartigeniam ac Psychomachiam complectebatur, *Augustae Vindelicorum* a. 1470. in lucem missam esse *Ludwig*. ait, sed alibi eam laudatam non inveni[17]).

Editio, quae ab intpp. omnibus princeps indicatur, *Daventriae* a. 1492.[18]) typis est descripta. Qua quidem *Victor Giselinus*

Pertz. laudatos indicabo: cod. biblioth. *Madridensis* n. A. 130. (Haenel. p. 972.) continet *Prud. de coronis, eiusd. passion. S. Laurentii, Hippolyti, Cassiani, Agnetis, Prud. hymn. aliquot, de vita Prud.: „Per quinquennia iam etc.“, pass. S. Eulaliae* et al. poemata, ac sec. XV. vel XVI. exaratus est: sec. XII. scriptus dicitur cd. bibl. *Escorialis* monaster. n. III. S. 16. (Haenel. p. 953. Pertz. p. 817.) insignitus et *Prud. columbae (!) carmina* exhibens, vd. p. XII. not. 41.

15) De Prudentii editionibus vd. Jo. Pet. Ludwig. dissertat. de vita Prud. Vitcberg. 1642. 4. (sive eiusd. Opuscc. Miscell. Halae 1710. II. p. 498.) J. N. Funccii de veget. lat. ling. p. 265. Fabric. biblioth. latin. III. p. 295. et Harless. ad eamd. supplement. II. p. 357. Pol. Leyser. histor. poet. et poemat. med. aevi p. 4. Hamberger. zuverlässige Nachrichten u. s. w. III. p. 17. J. Ph. Krebs. Handbuch der philolog. Bücherkunde (Brem. 1822.) I. p. 439. M. P*****[Psaume] dictionaire bibliographique etc. (Paris. 1828.) Vol. II. p. 242 sqq. Ebert. allgemeines bibliographisches Lexicon II. p. 528. Bähr. die christl. Dichter Roms p. 49. Permaneder. encyclopaed. patristic. (Landishut. 1841.) I. p. 26. 69. 432. Nos edd. secundum textum, quem exhibent, laudabimus.

16) In fine leg.: *Aur. Clem. Prudentii opera lector hoc ordine impressa invenies. Primum in utrumque testamentum tetrasticha. Deinde eum, quem de divinitate librum scripsit apotheosinque titulavit. Psychomachia sequitur. Hamartigenia his recto ordine additur. Peristephanon subditur, sic enim liber graece ad martyrium inscribitur. Diuturno vero libro, qui et cathemerinon dicitur et eo, quem contra Symmachum idololatriam defendentem scripsit, pulcro et recto ordine totum opus consumatur.* Edit. *s. l. et a.* etiam Dibdin. bibl. Spencer. (s. *Prud.* n.) vidit, num eamdem, quaeritur.

17) Hanc edit. e recentioribus interpretibus nemo commemorat, sed *Augustae Vindelicorum* a. 1506. haec evulgata est: *Psychomachia religiosi Prudentii. IOANNES FOENISECA Augn.* (Sequitur nunc in ipso titulo hoc carmen) *ad lectorem: Si spectacula te iuvat videre etc.*, et in extremo volumine extant: *Castigata per Ioann. Foenisecam Augn̄. collatis aliquot vetustis exemplaribus. Finis Psychom. Prudentii. impressa Augustae per Erhardum Oeglin. Anno dom. M. D. VI.* 4., cf. Panzer. Annal. typograph. ab a. 1501. ad a. 1536. contin. VI. p. 135. Ed. ipsam non vidi.

18) Fabric. l. l. et Maittair. (Annal. typogr. I. p. 99.) edit. Daventr. a. 1472. formis excusam nominant, sed recte Harless. l. l. aliique, num ea revera existat, dubitant, quod initium artis typographicae Daventriensis ad annum 1477. verius referatur, cf. Abh. de Leger. supplem. ad Marchand. de Benghem. hist. typogr. Nescio enim, quo modo Arevalus Giselini praef. ad ed. II. laudans deceptus sit, cuius verba haec sunt: *Forte fortuna in ed. quamdam Daventr. annis abhinc LXX evulgatam incidi*, quae, cum in fine a. 1563. scripta sint, edit. a. 1492. intellegendam esse demonstrant. Prodiit ea sine dubio apud *Richardum Paffroet.* forma 4., et Psaum. l. l. eam pretio 82...176. Franc. vendi ait: non rara autem haec ed. ab Eberto l. l. dicitur, qui eam accurate describit et ad *Iuvenci* ed. Daventr. (I. p. 928.) haec adnotat: *Das letzte bloss auf der Rückseite bedruckte*

usus est, sed eam e cod. interpolato originem duxisse variae lectiones ex huius interpretis commentario excerptae, quas infra laudavi, docebunt. Editionem enim rarissimam, quoniam ea in bibliothecis Thuringis non asservatur, conferre non potui: neque contigit, ut de duabus *Lipsiensibus*[19]) atque *Erphordensibus*[20]) praeter titulos aliquid comperirem.

Versus poetae ad cod. „ab usque Britannis accitum" ALDUS MANUTIUS[21]) primus recensuit, cuius lectiones cum Guelferbytano

Blatt (ed. Iuvenci) *enthält ein Epigramm von Herm. Busch: gehört eigentlich zu desselben Druckers Ausgaben vom Prudentius und Sedulius.* Editionem Daventr. a.1495. (4.): *Aur. Clem. Prud. opp. poetica ex edit. Rud. Langii* Ludwig. et editor Lond. p. 1537. commemorant, at eam neque Gisel., neque Spiegel. ad Cathem. IX., neque Erasmus ad Cath. XI. afferunt, neque eam in catal. bibl. Paris. ab Arev. laud. invenio. — Daventr. ed. a. 1509. affert Ludw. l. l.

19) Continet altera Cath. aliquot hymnos et fini ed. Daretis Phryg. op. Thanner. a. 1498. 4. addita sunt: *Prudentii de phase populi israelitis* (Cath.V.?), *de miraculis salvatoris nostri* (C. IX.), *et de quiete et sompno, divino munere* (Cath. VI.). Cf. Fabr. — Altera Lips. in fronte hanc habet inscriptionem: *Aur. Prud. Clem. nobilissimi et facundissimi poetae liber historiarum.* In fine leg.: *LIPTZIK per Ioannem Thanner fideliter expressus et per Magistr. Iohannem Cubitensem diligenter emendatus. Anno dni.* 1. 4. 9. 9. *sexto non. mai.* 4. Cf. Panzer. l. l. IX. p. 238. Editionis a. 1494. in sola Londinensi p. 1537. mentio est facta.

20) a) *Enchiridion metricum in utriusque instrumenti historias. — Impressum Erphordiae per Wolffgang. Schenken Anno sal.* 1500. 4., cf. Panzer. IX. p. 232. — b) *De ieiunio et eius institutione hymnus Prudentii. Alius item exacto ieiunio una cum Auctariolo.* Fin.: *Excusum Erphordie per Ioan. Knappum Calcographum. Anno seculi huius decimo* (1510.) 4. Panzer. VI. p. 497.

21) Cum de hac edit. ab interpretibus multa falsa tradantur, describam exemplum, quod ea, qua solet, humanitate V. Ill. *Goettling.* e biblioth. Ienensi mecum communicavit, cum maxima meae edit. pars iam typis descripta esset. Extat Prudentius in Corp. Poet. christ. Vol. I. Venet. ap. Ald. evulgato, ubi in primo folio hic index legitur: *PRUDENTII POETAE OPERA. Virtutum cum vitiis pugna, heroico carmine. Hymni diurnarum rerum. Ad Gallicātum. Ad Matutinū. Ante cibum. Post cibum. Ad lucernae accensionē* [male igitur p. 17.]. *Ante somnū. De ieiuniis. Post ieiuniū. Ad omnes horas. In exequiis defunctorū. In natali die Dñi nostri Iesu christi. In epiphania. Liber de divinitate in quo sunt hymnus de trinitate. In infideles, contra haereticos. Cōtra Iudaeos. Cōtra Homūcionitas. De natura animae. Cōtra Phantasmaticos. De resurrectione. Liber de origine peccatoꝶ, cōtra Marcionitas, versu Heroico. Tragoedia de passione Romani martyris, versu Iambico. Liber de coronis martyrum, in quo sunt, Odae in honorē Hemeterii et Chelidonii. In honorem passionis sancti Laurentii. In laudē Eulaliae. In laudem undeviginti martyrum Caesaraugustae. In laudē s. Vincentii. In laudem Fructuosi, Augurii et Eulogii. In laudem Quirini. De loco ubi Martyres passi. Passio Cassiani. Passio Hippolyti. Passio Apostolorum Petri et Pauli. Passio Cypriani. Passio Agnetis. Cōtra Symmachū libri duo in quibus deridet gētiliū Deos. Tituli historiarum de vet. et novo testamēto per tetrastica. Haec graece etc.* (quae ad alios poetas spectant). Sequuntur deinde primis 16. pagg. haec: *Ald. Romanus Danieli Clario Parmensi bonas litteras Ragusii profitenti s.: de metris, quibus usus Prud. ad eundem: Aur. Prud. vita per Aldum Roman.: Gennadius* [cf. p. II. etc.]: *Aldus lectori s.: emendata in Prudentio* (sic). Sequitur nunc textus, in quo Cathem. libro antecedunt: *versus de novo lumine pascalis sabbati* [i. e. Cath. V.] in indice, quoniam idem hymnus suo quoque loco legitur, non indicati: In fine voluminis extat: *Venetiis apud Aldum mense Ianuario M. DI;* epistola autem volum. II. dedicatoria ad *Dan. Clarium* mense Iunio anni 1502.

optimo aliisque codd. veteribus saepe conveniunt, quemque optimae familiae adnumerandum fuisse demonstrant. Attamen multa vitia in illa editione restant, quae partim editoris furore quodam metrorum corrigendorum, partim typothetarum neglegentia nata sunt, partim in ipso libro mto in partes vocato fuisse videntur, quamvis Aldus in addendis multa errata correxerit. Recensio ab hoc V. D. facta ad multas edit. alias transiit, e quibus Aelii Antonii Nebrissensis [22]), Sichardi [23]) et Georg. Fabricii [24]) libros indicasse

data est: quare, quomodo Giselin. ad Psych. 379. (p. 481. ed. Weitz.) et Arev. de duabus Aldinis a. 1501. et 1502. impressis dicere possint, intelligitur. Nam hic V. D., qui Weitzium et Heinsium diversas edd. comparasse ait, in eo errat, quod eod. *Altinium* eum ed. *Ald. Romani* confundit, et Weitzium eam non accurate contulisse animadvertit. Fortasse hic error et de duabus Venet. edd. et de exemplis partim in forma 4. partim in 8. excusis (cf. Hamberger l. l.) inde quoque natus est, quia Aldi recensionem *s. l. et a.* [Lugduni 1502., cf. Ebert. l. l.] furtim typis repetitam esse hic titulus docet: *Prudentii, Prosperi, J. Damasceni carmina, Cosmi Hierosolymitani, Marci episcopi Taluontis opuscula.* 8. vd. Panzer. l. l. *Ant. Aug. Renouard.* Annales de l'impremerie des Alde, ou histoire des trois Manuce et de leur editions (ed. II., a Paris 1825.) I. p. 57...62.; ubi p. 62. haec leguntur: „Le catalogue Foscarini, Venise, 1800. (8.) annonce p. 87. *Prudentii, Prosperi etc. Venet. Aldus*, 1518. 8. C'est, y est-il dit, une edition encore inconnue aux bibliographes; la deruière page portant l'ancre et la date *genuina est, non annexa glutine, non recenter impressa nec calamo scripta.* Malgré d'aussi positives assurances j'affirme encore que cet volume n'est absolument autre chose, que l'édition de Lyon sens date, dont je viens de parler et à la fin de laquelle on aura ajouté un dernier feuillet de l'une des editions que les Alde donuèrent en 1518. Il y a justement plusieurs de ces volumes *Aeschylus, Pontani carminum tom.* II. etc." Alia huiusmodi editio, quae Aldi recensionem ac praefationem ad litteram expressit, haec est: — *christiani antiquissimi poetae carmina. Prosperi Aquitanici epigramm., Ioann. Damasceni, Cosmi Hierosolymitani, Marci episc. Taluontis, Theophanes* (sic) *opusc. Calari M. D. LXXIIII. Excud. Vincent. Sembenius Salodiensis impressor R. D. Nicolai Canyelles Vicar. Generalis sede vacante.* 8.

22) *Aur. Prud. Clem. viri cons. libelli cum commento Aelii Ant. Nebrissensis.* Fin.: *Impressum praesens opus in civitate Lucronii per Arnoldum Guillermum de Brocario et finitum die secunda mens. Septemb. a. nativ. Christi millesimo quingentesimo duodecimo* (1512.) 8. — Ed. altera ibid. 1529. 4. prodiit, neutram laudat Panzer. l. l. — Aliam ed. Ael. Ant. Nebr. nomine et stemmate regis catholici Ferdinandi *tanto monta* insignitam Arev. p. 86. Caesaraugustae a. 1512. 4. impressam censet et *Iovii dialogo de las impressas edit.* (a. 1558.) p. 30. affert. — Edit. *Stellae per Caesaraugust. bibliopolam* 1563. (4.) et aliam sub hoc titulo: *Expositio quae aurea vocata est, una cum textu ab Ael. Ant. Nebr. castigatione feliciter expressa Caesaraugustae a.* 1620. 4. Londin. editor l. l. solus indicat. — Interpretatus est Ael. Nebriss. καθημερινῶν hymnos omnes (nam quomodo factum sit, ut in ed. Weitzii hymn. V...VII. deessent, ne Arev. quidem intellexit), Psychomachiam ac Peristeph. librum, et quae ad historiam spectant, bene exposuit: cetera autem quae commemorentur, prorsus sunt indigna, ut Giselin. non male iudicasse appareat.

23) — *opp. cum quibusdam scholiis Io. Sichard. Basil.* 1527. 8. — *multo quam antea castigatiora, praeterea et Ael. Antonii Nebr. commentariis haud poenitendis illustrata, quibus insuper adglutinata sunt scholia Io. Sichardi... Excud. Antwerp. Martin. Caesar, a. sal. humanae M. D. XXXVI.* 8. Ed. mendosa, cf. Heins. praef. ad ed. Amstel. 1667. p. 8. — (id. titul.) *Antwerp. Joan. Stelins a. sal. hum. M. D. XL.* 8. Etiam mendis plena, vd. Ludwig. l. l. et Hamberger. l. l. — *Ibid.* a. 1546. Commentarius brevis, neque ullus pretii est, cf. etiam not. 30.

24) *Poetarum vett. ecclesiasticorum opp. christiana et operum reliquiae*

satis erit. Nam primus ne codd. quidem adhibuit, sed suo more poetam commentariis illustravit, in quibus *Giselinus* artis poeticae scientiam maiorem desideravit, alter *Wernheri Wolflini* Argentoratensis codice usus quidem est, sed sicut tertius, qui librum mtum *Bornerianum* quemdam in partes vocavit, raro ab Aldi exemplo recessit.

Eodem anno, quo ed. Aldina prodiit, *Ianus Parrhasius*[25]) aliquot Peristephanon hymnos una cum Sedulii carmine paschali evulgavit, cuius lectiones varias, quia a vulgatis valde differunt, nonnumquam laudabimus; neque ita multo post S. Romani passionem (i. e. Peristeph. X.) commentariis instruxit *Ioannes Murmellius*[26]), quos *Giselinus* sexcenties vituperat. Idemque carmen editione peculiari *Hermann. Tulichius*[27]) in lucem misit, quam, quoniam ad Aldi exemplo saepe distat, haud raro afferemus. Adnotationes verbosissimas in singulos quosdam hymnos *Iac. Spiegel.*[28]), *Iac. Meyer.*[29]), *Erasmus* Roterodamus[30]) et *Georg.*

atque fragmenta thesaurus...collectus, emendatus, digestus et commentario quoque expositus diligentia et studio GEORG. FABRICII *Chemnicensis. Basileae per Joan. Oporinum.* 4. Praefatio a. 1562. scripta est, in fine antem commentarii a. 1564. legitur, quare Areval. aliique aut eo anno ant 1563. hoc corpus foras exiisse affirmant, et Zochius (de studio V. P. p. 33.) *Frobenium* typographum perperam indicat. Ordo carminum vulgatus, nisi quod ante Cathemer. hymnos, ut in Aldi et Gisel. ed. I., Psychomachia posita est. Varias Fabric. lectiones aliquot indicavimus; omnes enumerare longum est, quia neque quidquam ad textum emendandum conferunt, neque eum aliae edd. sequuntur. *Commentarius in poetarum vett. christianorum opp. G. Fabricii*, qui ex indice alphabetico constat, multa non contempnenda suppeditat.

25) *Sedulii carmen paschale. Aur. Prudentii poemata.* 4. Editorem et annum 1501. Privilegium nominat, cf. Arev. II. p. 889., qui hanc edit. accurate contulit. Insunt in ea Perist. II. IV. VI. IX. X. XI. XII. XIV. In fine leg.: *Impressum Mediolani sumptibus Iani et Catteliani Cottae, dexteritate Guillermorum le Signerre fratrum.*

26) *D. Romani herois et Christi martyris fortissimi inclytum adversus gentiles certamen ab Aurelio Prudentio Clem. viro cons. et poeta praeclaro nobili carmine compositum, in quo omnia deorum sacra et paganorum mores acerrime infamantur et redarguuntur. Cum Io.* MURMELLII *Ruremundensis commentario variis rebus referto.* In fine: *Impressum est hoc opusc. Colonie in chalcographia ingenuorum liberorum Quentell. A. xpi nati septimo supra M. D. x. cal. Iunias.* 4.

27) —*Liber in quo scribitur passio b. Romani martyris et in eodem contra omnes gentilium deos sectasque et sacra disputatur.* 4. Herm. Tulichii editoris et carmen ad lectorem et alterum in extremo volumine *Ottoni Beckmano* dedicatum mentionem facit, ubi etiam haec inveni: *Prudentius de Romano Mart. finem habet, Impressus per industrium caleographum Melchiorem Lotterum* (Lipsiensem) *A. Dom. M, D*, xiij. De poetae vita carmini praemissa p. II. sqq. iam diximus. Quam edit. raram benignitati V. Ill. *Hessii* debeo; neque vereor, ne quis aut varias lectiones a me allatas aut descriptionem hanc a me factam ex Arevali collatione, qui mutilum exemplum possidebat, corrigere velit.

28) *In A. Pr. Cl. caesaraugustani V. C. de miraculis Christi hymnum ad omnes horas* (Cath. IX.) *Iac.* SPIEGEL. *interpretatio.* Fol. — Fin.: *Selestadii in aedibus Lazari Schureri* 1520. Varias lect. ab edit. Aldina diversas commemorabo. qui ex commentariis fructum percipere volunt, adeant Weitziani exempli vol. II. p. 187. Idem de Erasmi et Fabricii adnotationibus dixerim.

29) *De miraculis et SS. martyrum Hemeterii et Chelidonii cum Iac. Meyeri notis.* Lovan. 1537. 8.

Fabricius[31]) composuerunt, sed cod. (Peutingeri) solus Spiegel. in usum suum convertit. De *Eckio*[32]) autem aliisque[33]), quas mihi comparare non potui, edd. iudicium mihi non est.

Hi igitur VV. DD. ad poetae versus a vitiis librariorum *Parrhasio* ac *Tulichio* exceptis fere nihil contulerunt. Proximus

30) Cf. Opp. V. p. 1337. ed. Lugd. Bat. 1703. Fol. — *viri ob eximias indolis eruditionisque dotes ad consularem dignitatem evecti et rerum divinarum, religionis christianae iuris item civilis et militarium peritia excellentis opp. cum* SICHARDI *et* ERASMI *commentariis. Basileae typ. Henrici Petri*, 1540. 12. Mendosa ed., cf. Heins. l. l. — *Lugdun. per Joan. Tornoesium a.* 1553. 12. Hanc edit. Gallandius (Bibliotb. PP. maxima. Venet. 1788. Tom. VIII. p. 443.) adhibuit, e cuius animadversionibus var. lect. aliquot excerpsimus. — *poemata omnia. Quibus accesserunt in totum quidem opus Io.* SICHARDI *succincta scholia, in aliquot vero hymnos* ERASMI *Rot. et* IAC. SPIEGELII *commentaria. Basileae ex officina Henrici Petri a. sal. human. M. D. XLII.* [non 1552: vidi hanc ed. in bibl. Vimariensi, cf. etiam Krebs. l. l.] *mens. martio.*

31) *G.* FABRICII *commentarii in quosdam Prudentii hymnos* [Cath. II. VI. IX. XII. Per. X.] *Lipsiae* 1568. 8. Repet. in Weitz. ed. II. p. 309...417.

32) — *lib. Peristephanon, hymnos in laudem SS., qui martyrio coronati sunt, complexus. Ex vetustissimo exemplari quam diligentissime recognitus a* VALENTINO ECKIO. *Cracoviae impressit Mathias Scharffenberg impensis Marci Scharffenberg Civis et Bibliopolae Cracov. Anno sal.* 1526. 4. Cf. Panzer. l. l. VI. p. 469.

33) Huc refero: — *liber Historiarum.* In fine extant: *Liptzick per Baccalaureum Wolfangum Monacensum impressus et per Mag. Erasmum Heynemann Liptzensem diligenter emendatus. Anno dom.* 1503. 4., cf. Panzer. l. l. VII. p. 146. — *lib. Histor.* Fin.: *Lipsiae per Martinum Herbipolensem a. M. D. V.* 4. — *enchiridiolum metricum in utriusque instrumenti historias.* Fin.: *Impress. Liptzk per Iacob. Thanner Herbipolen. A. dni* 1505. *die* XV *mens. Februar.* 4. (Panzer. VII. 153 sq.), — *διττώχαιον* (sic) *utriusque Testamenti historias compendio quodam versibus complectens tam plane iucundum quam utilissimum.* Fin.: *Lipsiae MDXX.* 4. Panzer. l. l. p. 217. — *Iuvenci presbyteri hispani lib. III. de historia evangelica emendati etc. Aratoris subdiaconi lib. II. acta apostolorum complectentes antea in Germania non excusi. Aur. Prud. Clem. cons. v. enchiridion vet. et novi instrumenti. Scholae christianae necessarii libri. Basil. apud Bartholom. Westhemerum et Nicol. Brylinger. a. M. D. XXXVII.* 8. Cf. Gebser. ad Iuvenc. p. 47. Aliam Diptychi edit. cum Iuvenco ac Sedulio ibidem a. 1542. prodiisse Ludwig. dicit, sed verum non est, cum ed. horum poetarum a. 1541. (non 1542.) in lucem missa illud Prudentii carmen non habeat, cf. Gebser. l. l. — Edit. Cathemer.: — *lib. καθημερινῶν i. e. opus rerum divinarum in usum piae iuventutis editus. Adiecta est Petri Mosellani epistola. Anno M. D. XXXIII. Lipsiae excud. Nicol. Faber, menso Septembri.* 8. Panzer. VII. p. 226. — *cathem. hoc est: Diuturnarum rerum opus varium et cum linguae elegantia tum sententiarum gravitate frequenti lectione dignissimum. Cum singulis Odis singulas harmonias IV vocum nusquam antea impressas per Hieron. Victor calcographum...componendo aliquando eas Dom.* WOLFGANG. GRAFINGER *Pannone, sacerd. Musices peritiss. Cum Rudolphi Agricolae Rheti ad Rev. Dom. Sebastianum Sperantium...praefatione. Viennae Austriae* [ap. Hier. Victor.] 1515. 4. Cf. Panzer. l. l. IX. p. 29. — *Melodiae Prudentianae et in Virgilium magna ex parte nuper natae et per Nic. Fabrum typograph. expressae Lipsiae M. D.* XXXIII. *menso April.* 8. — Cathem. libri ed. Lips. a. 1522. et hymni V. *s. l. et a.*, apud solum Ludwig. inveni: in catalogo bibliothecae Solgerianae (Norimberg. 1761. II. p. 68.) hic extat titulus: *Expositio hymnorum perutilis et salutaris. Principales auctores sunt Gregorius, Prudentius, Ambrosius, Sedulius.* S. l. et a. — Rarus etiam vocatur: *Prudentii liber hymnorum. Viennae, J. Winterberg.* s. a. 4., vd. Neues Repertorium von seltnen Büchern. (Nürnberg. 1797. 8.) II. p. 86. Ebert. l. l.

post Aldum omni cogitatione ac cura in hanc rem VICTOR GISELINUS Sanfordanus incubuit: sed ei accidit, ut in primam editionem34), quam plures amicos altera nactam esse valde miror, innumerabilia menda irreperent: de qua re in praefatione secundae recensionis conquestus est. Quamquam enim duos Gandavienses cdd. et unum Lucae Merulae in partes vocavit, tamen Parisiis eo tempore „in tumultu tumultuarie omnia facta sunt.“ Quapropter duobus annis post alteram editionem35) cum Giselinus pararet, *Theodorum Pulmanum* Craneburgium adiit, ab eoque, ut ipsi se huius rei socium adiungeret, petiit, neque V. ille D. recusavit. Usus igitur uterque est cdd. manu scriptis decem ad primam familiam non omnino pertinentibus: tribus iam supra laudatis, quattuor Pulmanianis, uno Giseliniano, uno Antwerpensi, uno bibliothecae Buslidianae et editione Daventriensi a. 1492. Vitia multa, quibus cdd. priores oneratae erant Giselinum in hac altera emendasse et eius commentarium minime esse spernendum, quamvis VV. DD. ob brevitatem36) eum vituperaverint, negari non potest: alii autem loci corrigendi restabant, qui in ipsis utriusque editoris libris mtis corrupti fuisse videntur, et quos qui sequitur WEITZIUS37) facile tollere poterat. Hic enim interpres vetustissimorum codd. *Egmon-*

34) — *opp. a* VICTORE GISELINO *correcta et annotationibus* [Erasmi] *illustrata. Ad Hippolytum Estensem cardinalem. Paris. ap. Hieron. de Marneff. a.* 1562. 16. *Ibid.* 1566. — Eundem textum exhibent: — *v. cons.* *καθημερινῶν* et *περὶ στεφάνων* *Colon. Agripp. In offic. Birkmannica sumptibus Arnold. Mylii a. M. D. LXXXVIII.* — *opp. a* VICT. GISEL. *correcta et annot. illustrata. Ad Hippolyt. Estens. cardinal. Ibid. a. M. D. XCIV.* 12. Desunt Cathem. et Peristeph. libri: utraque edit. mendosa. Coloniensem autem a. 1585. apud alios nisi apud RODRIGUEZ. DE CASTRO (bibl. Hispan. II. p. 245.) non reperio. — *ex rec. V. Giselini.* (Lugduni Batav.) *Ex officina Plantiniana Raphelengii,* 1591. 16. 1596. 1603. 1610., quam *V. Ill. Hessius* in usum meum concessit. Ceterum non ultima solum, sed etiam reliquae multis typographicis erratis scatent, cf. edit. Lond. p. 1538. Areval. l. l. — *opp. ex postrema doctorum virorum recensione. Amsterodam. apud Guiljel. Ianss. Caesium. Anno* 1625. 16. et 1631. male ab Arev. huc referuntur, cum has edit. re accuratius exquisita et Gis. rec. I. et II. et Weitzianas lectiones ita exhibere, ut a typothetarum mendis vix distingui possent, intellexerim.

35) — *opp. ex fide X libr. mtorum emendata studio* THEOD. PULMANI *et* VICT. GISELINI. *Accedunt eiusdem Vict. Gis. commentarius, Symmachi et Ambrosii epist. adversariae de religione cum scholiis Petri Nanni et V. Gisel.: Desid. Erasmi comment. in duos hymnos Prudentii. Antwerp. ap. Christ. Plantin. a.* CIↃ. IↃ. LXIV. 8. Cf. Hamberg. l. l.: aliam ed. ibid. a. 1610. 12. in lucem missam Teolins laudat; Bähr. autem neutram Giselini ed. novit et Middeldorpf. l. l. primam a. 1562. tantum indicat. Rara est utraque ideoque, quod nec primam nec alteram nancisci potui, Arevalum secutus sum: Weitzius autem, qui commentarium in ed. sua (II. p. 424...507.) repetiit, primam habuisse non videtur. — Num exempla *Paris.* a. 1589. 1624. et *Colon. Agrip.* 1618. excusa et in catalog. libror. impress. bibl. Bodleian. atque edit. Londin. l. l. hanc Giselini recensionem exhibeant, me fugit.

36) Cf. Barth. Advers. IX, 20. XXI, 3. A. Chr. Eschenbach. dissert. acadd. (Norimberg. 1705.) p. 100.

37) — *opp. noviter ad mss. fidem recensita, interpolata innumeris a mendis purgata, notisque et indice accurato illustrata a M.* IO. WEITZIO, *P. L. Accesserunt omnium Doctorum virorum...observationes cum Glossis veteribus. Han-*

dani ac *Palatini* varias scripturas a *Christ. Beckmano* et *Iano Grutero* acceperat, quibus in καθημερινῶν ac περὶ στεφάνων hymnis *Heilsbronnensis*[38]) semper adsentitur: mire autem factum est, ut Weitzius librorum mtorum interpolatorum genus *Widmanniani*, *Bongarsiani*[39]), *Goldastiani*, *Erfurtensis*, *Fuldensis* ac *Picartiani*[40]) sequeretur. Qua de caussa et verborum difficilium interpretationes et versus quosdam, quos Aldus ac Giselinus iam sustulerant, in hac editione in verba poetae iterum inducta invenies, neque περὶ στεφάνων hymnorum ordinem, ut supra[41]) iam diximus, intactum reliquit Weitzius. Accidit igitur, ut haec carminum Prudentianorum recensio minus quam Giseliniana probaretur, et a duobus tantum VV. DD., ab *Aug. Buchnero*[42]) et a *Io. Theillio*[43]),

noviae [non *Hannov(erae)*. ut Bähr.], *typis Wechelianis apud haeredes Io. Aubrii. M. DC. XIII.* 8. Tom. I. textum ac var. lect. continet, T. II.: *Syllogen adnotationum, scholiorum observ. et notarum in Aur. Prud. Cl. opera singulari studio collecta, digesta ac disposita etc.* Insunt Aelii Nebrissensis, Sichardi, Erasmi, Spiegelii, G. Fabric. (in C. II. VI. IX. et P. X.) commentarii, Adami Siberi scholidia (in omnia poetae carmina) ex eiusdem breviario Christiano excerpta [minimi pretii], Giselini adnotationes [not. 35.], Georg. Remi Ictl notae (antea non evulgatae), Ad. Theodori Siberi comment. In tres [c. X...XII.] hymnos [unde petiti?], Andr. Wilkii expos. in quosdam [v. 594 sqq.] ex Apotheosi versus, Io. Weitzii observationes atque Isonis Magistri, ut creditur, glossae ex cod. Car. Widmanni et altero Iac. Bongarsii [cf. not. 4.] excerptae. — Murmellii autem commentarius in indice asterisco notatus deest.

38) De *Egmondano* cod. cf. not. 47., de *Palatino* nihil constat. Librum mtum ex caenobio *Fontis Salutaris* sive *Heilsbronnensis*, quo „ymnarius de tempore per totum annum" continebatur, ab Rittersbusio Iur. Prof. Altorf. accepit.

39) Cod. *Widmanni* ordinem utrobique sequendum putavit Weitz., de *Bongarsiano* cf. adnot. 11.

40) In *Goldasti* cod. Cathemerinon hymni et Diptychon erant: codd. collegil ad portam caeli Ampeloniani, quod *Erfordiae* fuit, et bibliothecae *Fuldensis*, nec non liber mtus *Mich. Picarti* (cf. Tom. I. p. 369.) Psychomachiam solam interpolatam continebant. Horum codd. omnium variantes scripturas Weitz. accurate excerpsit, cf. Tom. I. p. 329...382.: nos Egmondani, Palatini ac Heilsbronnensis integras, selectas reliquorum typis repetendas curavimus, neque quemquam ob eam caussam nos scutica censoria dignos habiturum confidimus.

41) Cf. cap. I. not. 40. p. XII.

42) — *hymnus de Christi Domini et Salvatoris nostri natali.* AUG. BUCHNER. *seorsum edidit et commentario* [parvi aestimando] *illustravit. Viteberg., impensis Balthasar. Mevii bibliopolae, typis Io. Haken. M. DC. XLIII.* 8.

43) — *Cathemer. hymni priores sex, cum specilegio notarum post commentatores Weitzianos* IOANN. THEILL. *Naumburg. M. P. L. C. scholae Budissensis Rector in usum studiosae iuventutis separatim edidit anno* 1647. *Gorlicii apud M. Hermann. impensis editoris.* Hunc titulum ab exemplo, quod est in bibliotheca Ienensi desumpsi, male enim Ludwig. et Arev. cum exhibent et a. 1646. indicant. Commentarium ex aliorum interpretum adnotationibus collegit Theill. et ipse paucas non magni momenti addidit. — Fortasse sunt, qui Weitzii textum hanc editionem sequi putent: — *opp. ex postrema VV. DD. recensione in usum scholarum edita. Lunaeburgi, typis ac sumptibus Sterniorum. A. Chr.* 1648. 12., sed editores (?) M. *Nic. Zimmermannus* Stormarus, schol. Lunaeburg. Ioanneae Rector et *Greg. Bleck.* Lusatus, schol. Lunaeb. ad S. Michael. Conrect., qui carmina voluminis fini adhaeserunt, mox Aldi, mox Giselini, mox Weitzii lectiones ita expresserunt, ut, num poetae carmina emendaverint, valde dubium sit. Scripturas memoratu dignas indicavi: ceterum haec editio multis typothetarum erroribus inquinata est.

quorum ille Cathem. hymnum XI., hic sex eiusdem libri priores edidit, reciperetur. Multo magis autem de poetae sententiis atque historiis explicandis Weitzius meruit, neque ideo haec editio prorsus spernenda videtur, quia in ea multorum interpretum aduotationes, quorum commentarii editionibus peculiaribus hodie raro nec sine magnis sumptibus acquiri possunt, in unum quasi corpus collectae reperiuntur.

Silentio non sunt praetermittendi interpretes duo, qui contra Symmachum libros commentariis haud contempnendis instruxerunt: *Franciscus Iuretus*[44]), qui antiquissimum quoque codicem contulit, et *Isaac. Grangaeus*[45]), qui textum Giselini repetiit.

Praeter ceteros autem in versibus Prudentianis emendandis Nicolaus Heinsius Daniel. filius[46]) excelluit. Qui vir doctus viam aviam, quam Weitzius aliique iverant, prorsus deseruit, cum XVI antiquissimos non interpolatos libros mss.[47]) conferret, eorumque

44) Cf. edit. *Symmach. Epist. libri cum notis Fr. Iureti* (Paris. 1598. 8.): cod. ille optimas scripturas semper occupavit, quas omnes repeti iussimus.

45) *Isaac. Grangaei Gymnasiarchae Vindocinencis* (sic) *commentarii in Aur. Prud. Clem. libr. II. adv. Symmach. etc. Paris. ap. Rob. Foüet. M. DC. XIV.* 8.

46) — *quae extant, Nic. Heinsius Dan. fil. ex vetustissimis exemplaribus recensuit et animadversiones* [criticas] *adiecit. Amstelodam. ap. Dan. Elzevirium. CIↃIↃCLXVII.* 2 Vol. 12.; cf. de hac edit. rarissima librum huncce: Essai bibliographique sur les editions des Elzevirs (A Paris 1821. 8.) p. 114. et Psaum., qui exempla bene constituta pretio 60...186. Franc. vendi affirmat. Areval. minus correctam hanc editionem vocat, exemplar autem in bibliotheca Ienensi accurate inspexi et rem ita sese non habere mihi persuasi. Num *ibidem* a. 1670. altera Heinsiana in lucem missa sit, idem V. D. recte dubitat. Heinsii adnotationes insunt etiam in edit.: — *opp. cum notis Nic. Heinsii Dan. filii et variorum doct. virorum* [Isonis et Aelii Nebriss.] *maxime necessariis etc. Coloniae* [non *Francofurt.*, ut in *Enslin.* bibl. class. auct. s. v. extat] *ap. Io. Christoph. Stössel. A. MDCCI.* [non *L*, ut Rodig. de Castro vult.] — Editio omnium quotquot vidi mendosissima: praefatus est *M. D. Müller.* S. I. P. R. Bährius Heinsium Prudentii editorem non novit!

47) Codd. illi fuerunt: *Puteanus* antiquissimus [nunc Paris., Colbertinus 8084.?], de quo not. 9. et 10. verba fecimus, Cath., Apoth., Ham., Psych. et Perist. I...V. exhibet. *Thuanus* „ante annos circiter octingentos [sec. X.] exaratus," qui fortasse antiquior est, quod Hildegarius unus qui in fine cd. nominatur (nam tres episcopi Meldenses eiusdem nominis fuerunt) sec. IX. vixit; cf. Fabric. bibl. med. et infin. latin. III. p. 781. *Oxoniensis* [Bibl. Bodlei. *F.* 3. 6. sign.] sec. XI. exaratus est, in cuius fine haec verba, ut in Persii quoque cd. ibidem asservato [cf. Iahn. p. *CCXI.*], leguntur: *Hunc librum dat Leofricus* [circiter a. 1060.] *episcopus ecclesiae S. Petri Apostoli in Exonia ad sedem suam episcopalem pro remedio animae suae ad utilitatem successorum suorum. Si quis autem illum inde abstulerit perpetuae maledictioni subiaceat, fiat.* Codex *Ambrosianus* antiquissimus Cathem. et Peristeph. aliquot tantum hymnos habebat, cf. Polyc. Leyser. l. l. *Rottendorphianus* I. a me denuo inspectus infra describetur, *secundus* nunc *Guelferbytanus* (Gud. 109. Fol. min.), qui Psychomachiam solam continet, sec. XII. auctore *Schoenemanno* V. C. scriptus est, *tertius* eodem tempore exaratus libros c. Symm. complectens in Guelferbytana bibliotheca non asservatur. *Nomsianus* sec. XIII. exaratus in initio usque ad Cathem. V. et in fine mutilus erat. *Altinius* cod. (sec.?) Cath. et Psychom.; *tres* autem *Torrentiani* (sec.?) omnia poetae carmina habuerunt. *Tres Buheri* (*Boheri* alii scrib.) nunc in bibliotheca *Montepessulana* his notis insigniuntur: *a*) II. 219. (Cod. Buh.

lectiones maximam quidem partem in verba poetae insereret. Illius enim artem criticam tractandi rationis, quam Heinsius non ita multo post in edendo Ovidio exercuit, ubi coniecturas permultas lectionesque vel unius vel duorum tantum codd. auctoritate confirmatas recipere ausus est, in hac Prudentii editione perpauca reperiuntur vestigia. Quod moneam necesse est ob „Heinsiomastiges", i. e. VV. illos DD., qui quodcumque philologus ille clarissimus cum hominibus litteratis communicavit, pusillis animis conterunt. Magis eum de poeta meritum esse opinor, si varias lectiones veterum illorum codd. accuratius excerpsisset, nam mea cod. *Rottendorphiani I.* collatio, me Heinsium ob hanc rem non immerito vituperasse docebit. Vitia enim, ut hoc utar exemplo, quae inerant in libris mtis illis veteribus, fere numquam hic V. D. adnotavit, quia eo tempore nemo, quod commodum ex iis percipi posset, intellexit[48]).

Quot defensores ac patronos haec versuum Prudentianorum recensio Heinsiana nacta sit, dici vix potest. Stephan. enim Chamillard., qui Prudentii editionem in usum Delphini paravit[49]), eamdem ita expressit, ut ne decies quidem alias lectiones, quam quas hic criticus probasset, reciperet. Textui et interpretationem addidit Chamillard., quae quidem eum poetam saepissime non intellexisse ostendit; et commentarium, cui magnae laudes tribui nequeunt, quippe qui alias res, nisi quae ad artem Catholicorum dogmaticam, ad ἄσκησιν et ad historias in libris sacris enarratas spectant, fere non illustret. Miror sane, quod bibliopola ille Londinensis[50]) et versionem et adnotationes illas exege-

D. 15. sec. X.), *b*) H. 220. (Cod. Buh. D. 57., sec. X. exar.), *c*) H. 35. sec. XIV. script. dicitur, cf. Haenel. l. l. p. 242. Quo sec. cod. *Egmondanus* [nunc *Leidensis*], quem cum Buheri libris mtis editione ad finem fere perducta a *Witzenio* Amstelodamensi accepit, natus sit, dici non potest, cum Heinsius eum „antiquum" atque „antiquissimum" vocet et Burmann. ad Anthol. latin. I. p. 330. 413. 468 etc. omnium vetustissimum censeat. Variae eius lectiones, quas et Weitz. [cf. not. 38.], qui minus accurata collatione usus est, et Heinsius excerpserunt et nos iterum typis describendas curavimus, hunc cod. cum vetustissimis aliquo optimis facere docebunt.

48) *Heinsium* quoque criticum illum sagacissimum huic perversae sententiae favisse, valde doleo: cum *Puteanum* cod. antiquissimum ad litteras expressum mecum sine dubio plurimi lectores velint. Asservat sane vir quidam humanissimus huius libri mti collationem ad edit. Weitzii accuratissime factam in scriniis suis septem repagulis clausis (quem nuntium a Lipsiensi quodam viro perillustri ac summe venerabili accepi), sed mihi eum ter per epistolas roganti, ut illam mihi concederet — istum enim virum hoc cod. uti neque posse neque velle certo scio — ne respondit quidem.

49) — *interpretatione et notis illustravit* Stephanus Chamillard. *e soc. Iesu. Iussu Christianissimi Regis, ad usum Delphini. Paris., ap. viduam Cl. Thiboust et Petr. Esclassan, iurat. bibliop. Univers. ordin. via D. Ioann. Lateran. e regione Colleg. Regii. M. DC. LXXXVII.* 4. Hanc editionem rarissimam, quam 150—200 Franc. (10 liv. 10 sh.) vendi dicit Psaum. l. l., mecum benigne communicavit e biblioth. ducali Gothana V. I. *Ukert*. Lectiones ab Heinsio discrepantes omnes laudavi, et quaecumque in commentario nostro tempori accomodata fuerunt, excerpere non dubitavi.

50) Cf. not. 54.

ticas hoc seculo typis iterum describendas curavit, cum *Arevali* editio multo melior Chamillardiana magis digna fuisset, quae ad usum nostrum converteretur.

Secundus, qui Heinsii vestigia premit, Christoph. Cellarius[51]) est. Hic enim, si ab illius philologi clarissimi recensione recedit, *Aldum Manutium* sequitur, raro autem id esse factum scripturae variae a nobis adnotatae indicabunt. Explanatio Cellarii brevis quidem est, quia scholarum in usum edit. paravit, sed ideo laudanda, quod theologorum dogmata fere intacta reliquit[52]), et historias a poeta commemoratas bene illustrat.

Tertius recognitionem verborum poetae Heinsianam Ioseph. Teolius[53]) assumit, qui *Parmae* apud *Bodonium* Prudentium splendide quidem, sed minus correcte, quod vix expectaveris, evulgavit. Hic editor neque quidquam ad poetam explicandum, neque ad eum emendandum contulit, nam adnotationes exegeticae aut ab aliis petitae ac male electae, aut quas ipse ausus est, tam levis momenti censendae sunt, ut memoratu fere indignae videantur: et quamvis codd. *Vaticanos* XII adhibuerit, tamen earum scripturas non accurate distinxit, sed eos notis *Vatt. duo*, *Vatt. plur.* etc. signavit. Mirum est, quod editor *Londinensis*[54]), de quo supra iam egimus, huius exempli textum pro nova versuum Prudentianorum recensione habuit et ad verbum excudendum curavit. Sed — habent sua fata libelli!

Antequam de editore recentissimo agam, non possum, quin et *Gallandii* et aliquorum interpretum, qui singula tantum poetae carmina commentariis instruxerunt, mentionem faciam. *Gallandium* enim hic nomino, ne quis opinionem vulgarem in Bibliotheca PP. EE. maxima[55]) ab ipso edita multa nova inveniri ad Prudentium quoque transferat: excerpsit enim V. ille D. notas Chamillardi aliorumque et scripturas aliquot, quas indicavimus, ex *Aldi* et *Tornoesii*[56]) recensione recepit, nova autem, quae addi-

51) — *recens. ot adnotationibus illustravit* Christophorus Cellarius *Halao* 1703. 8. ed. II. *ibid.* 1730. 8.

52) Iniustum esse Arevali de hac edit. iudicium, qui rem accuratius indagari velint, invenient: „In fine est Index eorum, quae licentius posuit Prudentius, in quo Cellar. licentius peccat. Illud autem peius, quod interdum [ubi?] haeresin suam tuetur.“

53) — *opp. omnia nunc primum cum codd. vaticanis collata, praefationo, var. loct., notis ac rerum verborumque indice locupletissimo aucta et illustrata. Parmao ex regio typographeo* (Bodonii) *facultate obtenta. MDCCLXXXVIII.* II Vol. 4. Praefatio *J. T.* subscripta editorem indicat. Hanc edit. benignitati V. I. *Hessii* debeo.

54) — *opp. omn. ex edit. Parmensi cum notis et interpretationo in usum Delphini, var. lect.* [ed. Weitz. Heins. et Parm.], *recensu codd. et odd. et indice locupletissimo* [optimo] *accurate recensita. Londini ap. A. I. Valpy.* 1824. III Vol. 8. Hanc quoque ed. mecum communicavit V. I. *Hessius*.

55) *Venet.* a. 1788. Tom. VIII. p. 443 sqq. — Extant Prudentii carmina etiam in *Corp. poet. Genev.* 1593. 4., in *Lugdun. Bat.* 1603. 4. Tom. II. p. 702., in *collect. vett. poet. Aurel. Allobrog.* 1640. II. p. 707., in *Maittair. corp. poet.* London. 1713. II. p. 1580 sqq. et in aliis collectionibus poetarum latinorum.

56) Cf. not. 30.

dit, pauca sunt neque maximi aestimanda. Multa vero ad aliquot Peristephanon hymnos explicandos in libro notissimo a *Ruinarto* edito, qui *Acta primorum martyrum*[57]) inscribitur, leguntur, quae a nobis haud raro allata sunt. Hunc V. D. in edendo S. Laurentii passione (Perist. II.) *Ad. Schier.*[58]) sequitur, qui in commentario res quasdam ad historiam spectantes bene interpretatus est. Editionem Cathem. hymni XI. cum interpretatione germanica atque commentario *Andreae Molleri*[59]), et *Hannoveranam*[60]) hymn. VII. VIII. eiusdem libri non vidi, neque quidquam de Enchiridii recensione in *Goldasti manuali biblico* possum dicere[61]).

Recentissimus interpres Faustinus Arevalus anno 1788.[62]) Prudentii editionem splendidissimam atque correctissimam Romae evulgavit. Codicibus usus est *Vaticanis* XXVIII.[63]),

57) Amstelodam. 1713. Fol., Veron. 1731. Fol. (et saepius evulg.), cuius edit. p. 143. 162. 317. 397. 403. 411. 440. 468. conf.

58) — *hymnus de M. Laurentio ex recensione* Theod. Ruinarti, *varias lectiones* [Weitzii codd.], *suas aliorumque* [Isonis, Ael. Nebriss., Weitzii ac Cell.] *notas adiecit* Io. Ad. Schier. *Lips.* [non *Guelferbyt.*, ut Krebs. l. l.], *ap. Io. Meisner. bibl. Guelferbyt.* 1763. 8.

59) *Andr. Molleri Pegavii commentar. super hymn. Prud. ad octav. Calendas Ianuarias. Freiberg., typis et sumpt. G. Bentheri* 1659. 8.

60) *Hymni duo Cath.: ieiunantium et post ieiunium cum notis: subiungitur Calisto de ieiun. Hannover.* 1655. 4. Arev. ex hoc libro duos facit: et ne ego quidem, num hic titulus rectus sit, nescio. Idem valet de libro: *Specimen poeseos sacrae ex Prud. hymnis cur. Stötzel. Ulm.* 1714. 8.

61) Francofurt. a. 1610. 8. Continet gloss. Isonis ad Dipt. multo auctiores. — *Fr. Weitzii Heortologium*, in quo Cathem. hymni inesse dicuntur (cf. Arev. l. l.), in manus meas non venit.

62) *M. Aur. Clem. Prud. V. C. carmina ad opt. quasque edit. et codd. Romanos aliosque recognita et correcta, glossis Isonis mag. et aliis veterum nunc primum e Mss. depromptis, Prolegomenis, commentariis et lectionibus variantibus illustrata a* Faustino Arevalo. *Ad beatissimum patrem et D. Pium VI. P. M. Romae MDCCLXXXVIII.* 2 Vol. 4.

63) Codd. enumerabo eo ordine, quem apud ipsum Arevalum inveni: 1) Vat. *Angel.* bibl. n. 76. a. 1472. „e pervetusto exemplari (!) scriptus, sed non sine erroribus" Praefat. (p. 1. nostr. ed.) et Psych. continebat, 2) n. 2766. membr. 8. sec. XII. Psych. „mendose" habebat; 3) n. 2868. membr. 4. sec. XIII. Psych. („mendosus"); 4) n. 3267. membr. 8. sec. XII. (?) Psych. et commentar. in eamd. (corruptissimus); 5) 3859. membr. 4. Cath., Ap., Ham., c. Symm., Perist., Dipt. [optimus, quem Montfaucon. sec. IX. vel X., Arev. male sec. XI. exaratum censent; imago eius p. 58. extat, quae illum D. verum vidisse demonstrat, cf. infra]; 6) n. 3860. membr. 4. sec. XI. Cath., Ap., Perist., Dipt. [imago p. 58.] 7) n. 4318. chartac. 8. sec. XIII. [?! huius cd. var. lect. non dabimus]: *Commentarii super Prudentio de columba historiarum vet. ac novi testamenti* [nullius pretii]; 8) n. 5356. membran. 4. sec. XIII.: *incipit de Adam et Eva* [„Plura menda occurrunt"]; 9) n. 5821. membr. sec. IX. X. (Vatican. Marietti), imago extat ib., sed vd. supra not. 12. — 10) Vatic. *Alexandr.* n. 58. membran. sec. XIII. (Cath. I...X. Psych.); 11) n. 74. membr. sec. XI. 8. (Cath. et Perist., sed mutilus est); 12) n. 321. membr. sec. X. Fol. (carm. omnia); 13) n. 348. membr. sec. IX. [!?, „Tituli minio picti" etc., cf. not. 12.] 8. (Cathem.); 14) n. 1439. membr. sec. XI. 8. (Psych., sed a manu rec. correct.; in fronte leg.: *Nic. Heinsii*); 15) n. 1702. membr. sec. XII. 4. (Cath. a carm. V, 45. Apoth., Ham. praef. 1...6., Perist., Dipt. et gloss.); 16) n. 1835. membr. sec. XIII. 4. (Psych.)

Bononiensi[64]), *Pragensi*[65]), *Ratisbonensi*[66]), *Vallicano* et *Viennensi*[67]), quos maximam quidem partem accurate contulit, at horum omnium librorum mtorum tres tantum (Alex. n. 321. Urb. n. 666. Angel. n. 5821.) omnia poetae carmina complecti iure doleas, cum plurimi Psychomachiam ac Diptychon solam contineant. Hanc editionem ea laude, quam ipsi a VV. DD. tributam esse constat, dignam esse nemo negabit, quod praeter ceteros in explicando Prudentio Arevalus excelluit, quamquam theologiam suo more pluribus, quam par erat, illustrat et studio partium nonnunquam arreptus in adnotationibus exegeticis cum in haereticos tum in Lutheranos tum in Calvinistas invehitur. Omnia autem, quae ad fontes, e quibus sanctorum historias poeta hauserit, spectant, nemo melius atque sagacius perscrutatus est, ita ut hanc editionem saepius in Germaniae bibliothecis inveniri optandum sit[68]). In arte autem critica tractanda ne multos asseclas Arevalus nanciscatur, vereor, cum viam ab Heinsio monstratam plane deseruerit. Quem interpretem codicum antiquissimorum tantum scripturas sequi supra animadvertimus, Arevalus autem primum in aetate mtorum constituenda falsus est[69]), deinde saepius eas lectiones, quas vulgari dicendi consuetudini accommodatissimas in illis codd. reperiit, in ipsa poetae verba inserere ausus est. Quo fit, ut nonnumquam Giselino ac Weitzio adhaereat, et ut nostra

17) n. 1838. chart. a. 1472. script. 4. (*Prud. de columba c. commento*); 18) n. 2078. membr. sec. IX. *certamen virtutum contra vicia* (i. e. Psych., sed praef. et v. 662...892. desunt.) ,,Non pauca menda" Arev. adnotat, sed vd. infra). — 19) Vatic. *Palatin.* n. 242. membr. sec. XI. Psych. usque adv. 683. (,,Multa evanuerunt"); 20) n. 235. et 21) n. 1715. membr. sec. XI. gloss. in Cath., Ap., Ham. et Psych. (e quibus nihil excerpsimus); 22) Vat. *Urbinas* n. 666. membr. fol., de quo vd. not. 12. — 23) Vat. *Otthobonian.* n. 237. chart. 8. *Legenda S. Cassiani martyris per Fr. Iacobum* [de Voragine] *ord. Praedicatorum compilata.* (Bononiae a. 1282. script.). 24) n. 1193. chart. 4. Dipt. (,,mendosissimus cod."); 25) n. 1220. chart. 4. Dipt.; 26) n. 1297. membr. 4. sec. XIII. (?) *Inc. lib. Prud. i. e. columba novi et vet. testam.* (,,mendos."); 27) n. 1502. membr. 4. sec. XIII. Psych. et Dipt. (,,elegans"); 28) n. 3325. chart. 4. Dipt. —

64) Recentior fuit (sec. XV.?) et Cath. atque Apoth. vitiis contaminatum innumerabilibus continebat.

65) Num recens fuerit, non constat; inerant Cath. hymni, Ap., Ham., Dipt., c. S. I., lib. II. inde a v. 17. usque ad fin. Cf. etiam not. 13.

66) Cf. not. 13.

67) *Viennensis* cod. (recens?) Psychomachiam ,,non integram" (et mendosissimam) exhibet. *Vallic.* Diptychon habebat.

68) Editiones poett. christ. Arevali a Gebsero (quem vd. l. l. p. 9.) Viennae, Romae et alibi frustra quaesitas Hessius vir perillustris atque antiqua fide et virtute, utpote pretiosissimum bibliothecae suae κειμήλιον mihi summa cum liberalitate in usum meum concessit. Neque possum facere, quin viro summe venerabili, praeceptori meo, qui me non modo libris, verum etiam consilio adiuvit, palam gratias agam maximas. Faxit Deus O. M., ut gratiam, quam memori pectore habeo, ei referant alii pro sua quoque benignitate, qua me iuvenem in fortuna adversa, quam mihi pararunt quidam homines [qui conferant velim Hom. Illad. IV, 163...165. et Sophocl. Oed. reg. v. 1181. ed. Brunck., v. 1151. ed. Wunder.], ita consolatus est, ut animum non demiserim.

69) Cf. not. 12. hui. cap.

de codd. quorumdam auctoritate sententia ab Arevali disputatione valde distet. Optimos enim, quos contulit, hos esse opinor Vatt. n. 3859. Alex. n. 2078. n. 58. n. 74. n. 1702. n. 321. [*a*, *h*, (*o* in Cath.), *p*, *q*, *α* a nobis insign.], qui cum Egmondano aliisque veteribus semper conveniunt: ille autem hos codd. fere omnes mendosos appellat ac corruptos[70]), quod librarios in libris mtis antiquissimis describendis haud raro calamo aberravisse et recentiorum exemplorum scribas eos errores mutavisse, non emendavisse, non observat[71]). Optimi igitur isti interpreti sunt cod. Marietti (n. 5821.), Vatic. Urbinas (n. 666.), alii, qui maxima ex parte deteriorum codd. scripturas offerunt, quas eum saepius expressisse animadvertimus. Nonnumquam autem Arevalum vitia, quae Heinsius intacta reliquit, correxisse non infitior.

Itaque mihi hanc Prudentii editionem paranti nihil antiquius ac prius esse debuit, quam ut ipse codd. et unum quidem antiquissimum meum in usum conferre possem eorumque familias dinoscerem; quos libros mtos benivolentia atque humanitate VV. Ill. *Schoenemanni*, *Ukerti* amicissimique mihi *Kreussleri*, quibus hic gratias quam maximas ago, accepi et paucis describam:

Cod. GUELFERBYTANUS I. (Ms. August. 56. 16.) membran. sec. IX. (Cortio iudice ad Lucan. IV, 367, qui ibi var. aliquot lectiones ex eo attulit) sive init. X. forma 4. exaratus est, et in Germania quidem, ut ex gloss. his teutonicis, quae in primis foliis leguntur, apparet; cf. Praef. v. 10. *protervitas frazarheit;* Cath. I, 14. *culmine fristc;* II, 33. *graviter gedigeno;* III, 70. *calatho gasechar;* 74. *thymo hirosoga;* 82. *fidibus segiton;* IV, 15. *scirp. pinaz.* Folia cod. continet CLV, et in una quaque pagina versus XXIII extant, sin minores sunt, ut in Cathem. ac Peristeph. hymnis et alibi, XLVI. Scholia interlinearia, de quibus iam diximus[72]), in primis tantum foliis adscripta sunt, compendia autem et assimilationem rarius me vidisse animadvertam. Litteras vero *rt* semper per *st* exaratas inveni. Insunt in hoc libro mto carmina Prudentii omnia, sed Hamartigenia, Psychomachia et liber I. advers. Symmachum mutilus, ita ut primi carminis versus 1...169. 301...348. 395...442., Psychom. v. 46...177. 274...490. 551. usque ad finem poematis, et contra Symmach. I. v. 1...90. omittantur. Alii versus erasi et ab altera manu restituti sunt (Psych. 20...39.) et Psych. praefatio bis, et ab antiqua manu et a recentiore sec. XIII. scripta extat; eidem carmini atque Hamartigeniae librarius quidam *herbarium* secundum alphabeti ordinem expositum et *tractatum medicum* nullius pre-

70) Cf. not. 63. Cod. *a*, n. 3859., quem Montfauc. magnopere laudavisse diximus, in adnot. ad Dipl. v. 1. negligenter exaratum vocat.

71) Haec quoque veteribus cdd. Horatii acciderunt, qui non sunt interpolati, ut collatio cd. Bernensis sec. VIII. (Cf. Orell. ed. II. Tom. II. p. 812.) nova docet.

72) Cf. not. 4. Antiquam Prudentii vitam inter Ham. et Psych. collocatam cf. p. III. not. 8.

tii adscripsit, et in volumine extremo *Versus de adnotacione dierum*[73]), quibus alii sex paene absurdi a vetere manu exarati subiuncti sunt, atque *Henrici episcopi Hildeshemensis* litterae de controversia quadam ad subiectos a. *millesimo* (?, a seriore manu) scriptae leguntur. Signavi hunc cd. *A.*

Cod. Guelferbytanum II. olim BERNARTI ROTTENDORPHII (Gud. 292.) membr. sec. XI. (XII.) forma 8. scriptum *Heinsius* iam contulit, sed male, ut supra significavimus[74]). Continet hic liber mtus inde a Cathem. hymni V. versu 94. carmina poetae integra foliis CLVII, et in fine poema *de vita beatae Mariae Virg. Trecensis*[75]) adnexum est. Scholia multa non desunt. — Horum codd. Guelferbytanorum exemplaribus aliquot pluris vendendis specimen lapidi incisum adiungam, quod, quae de utriusque cd. tempore disputavi, confirmabit. Notavi *R.*

Praeter hos codd., qui in Guelferbytana bibliotheca illustri asservantur, varias lectiones ad Apotheosin et Hamart. cod. sec. IX. WEISSENBURGENSIS n. 77. V. Cl. *Schoenemannus* mihi misit, qui de eodem haec mecum per litteras communicavit: *Merkwürdig ist an dieser Handschrift, dass die in dem Texte hin und wieder auch bei Heinsius ausgelassenen Verse von einer andern Hand hinzugefügt sind, die man, wenn sie in einem andern Codex sich befände, für noch etwas älter als die Textschrift des Weissenb.* 77. *halten sollte, wegen der steifen Züge u. s. w. — Wieder ein Beweis, wie oft ein Schreiber oder eine Schreiberschule hinter der andern zurückblieb, so dass man nie absolut das Alter nach den gewöhnlichen Regeln auf* 20 *bis* 30 *Jahre bestimmen darf, sondern nach Ort und Umständen vorsichtig unterscheiden muss.* Variantes scripturas ad Apotheosin spectantes in Addendis dabo[76]). Signavi *Weiss.*

Cod. GOTHANUS membran. sec. XIII., uti ex chronico ipsi scriptori praemisso apparet, folii forma nitide exaratus et multis Sanctorum imaginibus ornatus *Sigeberti Gemblacensis*

73) Cf. Burmann. Anthol. II. p. 376. (lib. V. epigr. 88.): epigramma et var. lect. cod. nostri adponam:

Prima dies Phoebi sacrato nomine fulget.
Vindicat educens feriam sibi Luna secundam.
Inde dies rutilat iam tertia Martis honore.
Quartam Mercurius splendentem possidet altus.
Iuppiter ipse sequens quintam sibi habere dicavit.
Concordat Veneris magnae cum nomine sexta.
Emicat alma dies Saturno septima summo.

Vers. 1. *sacratus* leg. cod., ut antiquus Meermani ap. Burm.: v. 2. *et lucens* cod. uterque, corrigam *elucens:* v. 4. *Merc. quartam* cd. uterq.: v. 5. *Iupp. ecce...sibi iure dic.*, bene.

74) Cf. p. XXXVII., not. 47.

75) Vd. p. XV. not. 57.

76) Accepi enim haec excerpta, cum textum et var. lect. Apotheosis typothetae iam dedissem.

de viris illustribus libelli partes quasdam continet, quibus inter varia carmina etiam duo Prudentiani hymni, Peristephan. **IV.** et V., inserti sunt. Varias lectiones dedimus omnes et cod. littera *G* notavimus.

KREUSSLERI cod. chartac. (4.), qui varia continet, sive in fine sec. XV. sive in init. XVI. scriptus esse videtur, quia edit. Horatii Satirarum *Lipsiensi* ap. *Nic. Lamperter.* et *Balthasar. Murer.* adfixus est. Inest altera tantum Diptychi pars cum hac inscriptione: *Aurely Prudenty liber Hystoriarū noui testamenti;* in extremo leguntur: *Finis testamēti noui Autelij* (sic). Indicavi hunc librum nitum *K.*

Quorum quinque codd. omnium maxime excellit, quia cum Egmondano, Palatino ac Puteano semper facit, *Guelferbytanus I.*, cuius lectiones cum perraro non recepissem, factum est, ut Weitzii, Arevali aliorumque artis criticae in Prudentio exercendae rationem prorsus relinquerem et Heinsianam probarem, quamquam recensionem meam ab huius V. D. instituta nonnunquam differre adnotationes criticae demonstrabunt. Cum enim Heinsium codd. suos negligenter contulisse supra dixerimus, scripturas aliquot neque ab hoc neque ab aliis intpp. allatas in cdd. meis inveni et in ipsa Prudentii verba inserui. Coniecturis autem raro indulsi, quia a rebus certo fundamento non fundatis abstinere mihi propositum erat. Guelferbytano libro illi vetustissimo proximi sunt *Rottendorphianus* et *Weissenburgensis,* quamvis hic nonnumquam Bongarsiani ac Widmanniani[77]) vestigia premat. De *Gothano* idem potest dici, interpolatis autem totum adnumero *Kreusslerianum.* Meorum autem codd. omnium, Egmondani, Palatini[78]), Heinsianorum et Vaticanorum n. 5859. n. 2078. n. 58. n. 74. et 1702. [i. e. *a h o p q*] variantes lectiones integras dedi, interpolatorum autem selectas: quae ratio vereor, ut in cuiusquam vituperationem incurrat, quippe qui ad verba poetae emendanda nihil admodum faciant.

Sed cum hanc editionem in usum praesertim theologorum pararem, facere non potui, quin adnotationes quoque exegeticas atque prolegomena adderem. In elaborandis illis beati *Baumgarten-Crusii* monitum ante oculos habui, qui cis adnotationibus dogmaticis asceticisque, quibus Patrum Ecclesiasticorum editiones vulgatae paene oneratae essent, nos facile carere posse verissime mihi significavit. Idem fere ad me scripsit V. D. *Carolus Hefele* theologiae cathol. professor Tubingensis ille clarissimus. Quid igitur? in commentario maximam partem historias breviter explanavi et sententiam enucleavi: contra quae ad dogmata et grammaticam spectant, in prolegomenis exposui. Quod nonnumquam adnotationes ab aliis interpretibus factas nominibus eorum laudatis repetii, nemo me vituperabit. Exemplum enim in hoc poeta

77) Cf. not. 11.

78) De Egmond. cf. p. XXXVII. not. 47., de Palat. n. 38.

edendo mihi proposui eorum scriptorum editiones, quae *Bernhardyi* philologi clarissimi ductu et auspiciis a *Meyero* et *Doederleinio* Halis prodierunt. Meliora suppeditabit *Middeldorpfii* editio a bibliopola a. MDCCCXLIII. indicata[79]) quidem, sed nondum in lucem emissa.

De prolegomenis pauca tantum dicam. Prudentii theologiam quoad ad historiam ecclesiae ac dogmatum spectat, illustravi: systema autem, quod vocant, dogmaticum *Middeldorpfius* in commentationibus saepe allatis[80]) iam composuit. De editionibus, quotquot mihi comparare potui, iudicium feci, sed multas me non vidisse saepius observavi[81]). Eis VV. DD., qui vel dissertationes vel editiones a me omissas mihi sive indicaverint, sive ad usum concesserint, gratia me obstrictum profitebor quam maxima. Ceterum opto, ut haec Prudentii editio eisdem fruatur amicis ac patronis, quibus recensionem Boethii[82]) a me paratam huc usque fructam esse sincere testor.

Huic extremo capiti tabulam codd. comparativam ac notas, quibus eos insignivi adiungam: versionum autem recensus in Addendis ponetur.

Dabam Rudolstadii calend. August. a. MDCCCXLIV.

CODD. ET EDD. RECENSUS.[83])

A i. e. Guelferbytan. [carm. omn.]
B - - Bongarsianus [carm. omn.]
E - - Egmondan. [carm. omn.]
G - - Gothanus [P. IV. V.]
H - - Heilsbronnensis [C. P.]
I - - Iureti ed. [S.]

79) *Corpus poetar. christian. ad optimas edd. et nonnullos cdd. recensuit etc. Henr. Middeldorpf. Lips. ap. T. O. Weigel.* (a. 1843.) III Vol. 8.

80) Cf. p. I.

81) Huc pertinent etiam Fr. Merlani *observat. crit. in quaedam Prudentii loca. Ulm.* 1789. 4. — *Kehreinii* autem liber: *Lateinische Anthologie aus den christl. Dichtern des Mittelalters. Für Gymnasien und Lyceen herausgegeben und mit Anmerkungen begleitet etc.* (Francof. 1840.) iuvenibus tantum scriptus est.

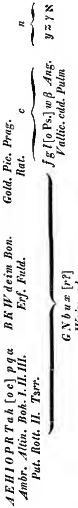
82) In ea multa esse errata typographica ob certas quasdam caussas hic adnotabo: p. XXX. v. 13. leg. 500.; p. XXXII. 20. deest *sententiam* ante *non;* v. 23. leg. *illustrandi;* p. XXXIII, 2. leg. *philosophum;* p. XLIX, 9. leg. *Belgio*, p. L, 1. leg. XIV.; p. XLV, 12. deest *qui* ante *ex:* p. 118, 14. leg. *neque littera ante vocem eheu si;* p. 123, 6. *pronomine;* p. 130, 28. deest *et Quentel.* ante *quor.* —

83) Eadem fere signa, quibus Weitz. et Arev. usi sunt, retinui: numeri autem 1. et 2. litterae alicui in Adn. crit. propositi manus significant, quare 1*A* idem est, quod *A* a 1. m. Compendia *C. A. H. Ps. S. P. D.*, quae Prudentii carmina indicant, sine dubio a lectoribus intellegentur.

K i. e. Kreussleri ed. [D.]
N - - Nomsianus [cf. cap. II. not. 47.]
O - - Oxoniensis [carm. omn.]
P - - Palatin. Weitzii [carm. omn.]
R - - Rottendorph. I. [carm. omn.]
T - - Thuanus [carm. omn.]
W - - Widmannianus [carm. omn.]
a - - Vatic. n. 3859. [C. A. H. S. P. D.]
b - - — - 3860. [C. A. P. D.]
c - - — - 3267. [Ps.]
d - - — - 5356. [Ps. D.]
e - - — - 2766. [Ps.]
f - - — - 2868. [Ps.]
g - - — - 1439. [Ps.]
h - - — - 2078. [Ps.]
i - - — - 348. [C. D.]
l - - — - 1835. [Ps.]
m - - — - 5821. [C. XI. XII. et cet. omn.]
n - - — - 1838. [D.]
o - - — - 58. [C. Ps.]
p - - — - 74. [C. P.]
q - - — - 1702. [C. A. P. D.]
r - - — - 242. [Ps.][84]
u - - — - 666. [opp. omn.]
x - - — - 237. [Per. IX.]
y - - — - 1193. [D.]
z - - — - 1220. [D.]
α - - — - 321. [carm. omn.]
β - - — - 1502. [Ps. D.]
γ - - — - 3325. [D.]
ℵ - - — - 1297. [D.]
Angel. i. e. Vat. Angel. n. 76. [Ps.]
w - - Viennensis [Ps.]
Ambr. - - Ambrosianus [C. P.]
Altin. - - Altinius [C. Ps.]
Boh. I. II. III. i. e. Boheri edd. [opp. omn.]
Bon. i. e. Bononiensis [C. A.]
Erf. - - Erfurtensis [Ps.]
Fuld. - - Fuldensis [Ps.]
Gold. - - Goldasti ed. [C. D.]
Pic. - - Picarti ed. [Ps.]
Prag. - - Pragensis [C. A. H.]
Put. - - Puteanus [C. A. H. Ps. P. I...V.]
Rott. II. i. e. Rottendorph. II. [Ps. S.]
R(I. II.) - - Rottendorph. uterque [Ps. S.]

84) Hic cod. ab Arev. semel tantum laudatur. Vatic. libros mtos n. 1715. et 235. i. e. *s t* ap. Ar., quoniam gloss. in Psych. continent, hic non indicavimus.

Rat. i. e. Ratisbonensis.
T1rr. - - Torrentianus unus. } [carm. omn.]
T2rr. - - Torrentiani duo. } [carm. omn.]
T3rr. - - Torrentiani tres. } [carm. omn.]
Vallic.- - Vallicanus [D.]
Weiss.- - Weissenburgens. [A. II.]

E D D.

Dav. i. e. Daventriensis a. 1492.
Ald. - - Venetian. a. 1501.
Fabr. - - Fabric. [cf. p. XXXII. not. 24.]
Gis. I. - - Giselini ed. Paris. a. 1562.
Gis. II. - - Gisel. ed. Antwerp. a. 1564. [eadem etiam *Gis.* signatur.]
Weitz. - - Weitzii ed. Hanov. a. 1613.
Heins. - - Heinsii ed. Lugdun. Batav. a. 1667.
Ar. - - Arevali ed. Rom. 1788.

Rarius afferuntur *Torn.* [cf. not. 30.], *L.* [cf. p. 249.], *Sich.* [Sichard.], *Parrh.* [Parrhasius], *Cham.* [Chamillard.], *Ruin.* [Ruinart.], *Cell.* [Cellarius], *Teol.* [Teolius] etc. *Ald. etc.* significat *Ald. Gis. Weitz. Heins. Ar.*

AURELII PRUDENTII CLEMENTIS

PRAEFATIO.

Per quinquennia iam decem,
Ni fallor, fuimus: septimus insuper
Annum cardo rotat, dum fruimur sole volubili.
Instat terminus et diem
Vicinum senio iam Deus adplicat.
Quid nos utile tanti spatio temporis egimus?
Aetas prima crepantibus
Flevit sub ferulis: mox docuit toga
Infectum vitiis falsa loqui, non sine crimine.
Tum lasciva protervitas
Et luxus petulans, heu pudet ac piget,
Foedavit iuvenem nequitiae sordibus ac luto.
Exin iurgia turbidos

VAR. LECT. Hunc prolog. om. Put., *Incipit prohemium Aur. Pr.* E, *Inc. proem. cathem. incip.* a, *Incip. praefatio A. Pr. Cl.* A: *Clem. V. C.* edd., sed *V. C.* [de quibus cf. Proleg. I. not. 2.] om. cdd. vett. — 2. *Nil* coni. V. D. ap. Arev. — 11. *Et*] AOT Heins. Ar., *Ac* cet. — 12. *et* H. — 13. *Dehinc* E —

V. 1. sqq. *Per etc.*] Enarrat in hac praefatione, quam non ad Cathem. librum solum, sed ad omnia poetae carmina spectare vv. 35...42. docent, vitam suam Prud. Quod prooemium cum scriberet, annos LVII natus fuit (v. 1...5.), puer magistris datus est, qui ferulis discipulos castigabant: Martial. X, 62. Rupert. ad Iuven. I, 15. — 8. *Mox.. loq.*] Iuvenis toga virili sumpta [XV. XVI annos natus? vd. Böttiger de orig. tiroc. Rom. in Opusc. I. p. 207.] rhetorum scholas frequentabat. Male Ael. Nebr. blanditias et mendacia intellegit. — 12. *nequit.*] Gell. N. A. VII, 11: *Neq. est vitae luxus prodigus atque effusus.* — 13. *Exin etc.*] Indicat poeta studium forense, non rem militarem, ut Chamillard. censet. Vv. sqq. interpretes aliquot de consulatu male intellegunt [vd. Prolegom. I. not. 2.]: poetam de munere provinciae rectoris sive praesidis agere, plural. *nob. urb.* et verba *Ius . . . reos* docent, quippe quod ius exercere provinciae rectori, non urbi praefecto, licuerit, vd. Itinerar. ed. Wesseling. p. 685. Sigon. de iure prov. II, 6. 7. Heinecc. Syntagm. Append. I, 4, 103. Creuzer: „Abriss der röm. Antiq." p. 265. 275. Bis prov. Caesareae Hispan. [Tarraconensis?] rector fuit Pr., quod in senatorias coss. et praetores ipsi mittebantur et per unum aunum regnum obtinebant, *legati* autem *Augusti pro praetore* ab imperatoris arbitrio pependerunt, qui ipsis regimi-

Armarunt animos et male pertinax
Vincendi studium subiacuit casibus asperis.
Bis legum moderamine
Frenos nobilium reximus urbium,
Ius civile bonis reddidimus, terruimus reos.
Tandem militiae gradu
Evectum pietas principis extulit
Adsumptum propius stare iubens ordine proximo.
Haec dum vita volans agit,
Irrepsit subito canities seni
Oblitum veteris me Saliae consulis arguens:
Sub quo prima dies mihi,
Quam multas hiemes volverit et rosas
Pratis post glaciem reddiderit, nix capitis probat.
Numquid talia proderunt
Carnis post obitum vel bona vel mala
Cum iam, quidquid id est, quod fueram, mors aboleverit?
Dicendum mihi, quisquis es,
Mundum, quem coluit, mens tua perdidit:
Non sunt illa Dei, quae studuit, cuius habeberis.
Atqui fine sub ultimo
Peccatrix anima stultitiam exuat:
Saltem voce Deum concelebret, si meritis nequit:
Hymnis continuet dies,
Nec nox ulla vacet, quin Dominum canat:
Pugnet contra hereses, catholicam discutiat fidem,
Conculcet sacra gentium:
Labem Roma tuis inferat idolis,
Carmen Martyribus devoveat, laudet Apostolos.

16. *Ter* conl. Bivar. — 22. *volens* T — 24. *mesaliae* AHP *Messal.* cet. cdd. Ald., *me Sal.* (E?) Fabr. et cet. edd. — 28. *profer.* EP — 34. *Atquin* 2ABW Weitz. — 38. *pugel* E —

nis tempus constituebat, vd. Creuzer. l. l. p. 270. Bach. hist. iur. p. 282. ed. Stockm. — 19. *milit. gradu*] Verbum *militiae* de munere quovis ampliore, non de militari solum, dici e Plin. h. n. X, 33, 49. apparet: quare errant, qui cum Gennadio (Catalog. vir. illustr. XIII.) poetam *militem palatinum* fuisse opinantur. Haec verba fortasse de *patriciatu* intellegenda esse Proleg. I. not. 8. ostendere studui. — 24. *Saliae*] Poeta, nostra lectione probata, vd. Fabric. comment. in poet. christ. p. 17., natus est Philippo et Salia coss. Constante et Constantio impp. anno 348, cf. Onuphr. Panvin. ad fast. cons. III. p. 408. — 33. *cui. hab.*] „In cuius dicione es et permanebis, cuius iudicio stabis aut cades.“

CELL. — 37. *Hymn. . . . apost.*] E quibus vv. hoc prooemium non solum ad Cathem. hymnos, sed ad omnia Prud. carmina spectare apparet. Vv. 36. 37. significatur Cathemerinon liber, v. 38. *Pugn. c. her.* Apotheosis et Hamartigenia; Arev. male Psychomachiam intellegit, cuius in sqq. *cath. disc. fid.* mentio fit, quamquam Middeldorpf. in Illgen. „Zeitschrift für die histor. Theolog.“ II, 2. p. 137. ea verba ad Apotheosin et Ham. vult referri. Vv. 40. 41. commemorat poeta libros contra Symmachum, et v. 42. *περὶ στεφάνων* hymnos. De *discut.* i. e. *examinare, illustrare, defendere*, vd. Barth. Advers. LXIX, 5.

Haec dum scribo vel eloquor,
Vinclis o utinam corporis emicem
Liber, quo tulerit lingua sono mobilis ultimo.

AURELII PRUDENTII CLEMENTIS
CATHEMERINON LIBER.

I. HYMNUS AD GALLICANTUM.

Ales diei nuntius
Lucem propinquam praecinit,
Nos excitator mentium
Iam Christus ad vitam vocat.
Auferte, clamat, lectulos,
Aegros, soporos, desides:
Castique recti ac sobrii
Vigilate, iam sum proximus.
Post solis ortum fulgidi
Serum est cubile spernere,
Ni parte noctis addita
Tempus labori adieceris.
Vox ista, qua strepunt aves
Stantes sub ipso culmine,
Paulo ante quam lux emicet,
Nostri figura est iudicis.
Tectos tenebris horridis
Stratisque opertos segnibus
Suadet quietem linquere
Iam iamque venturo die:
Ut, cum coruscis flatibus

I. *Ad galli cant.* AGis. Heins., *Ad gallicinium* ai Weitz. — v. 6. *aegros soporos*] AEPTAltin. Put. Heins., *sopores* pi Ald., *aegros sopore* BWRat. Gis., *aegro sopore* a Gold. Weitz. Arev. — 7. *Casteque recte ac sobrie* Wi Rat. Gold. Prag. Weitz., *castique etc.* ceteri. — 15. *Nova ante* p — 16. *Vestri* o — 21. *fletibus* coni. Cham., sed. vd. S. I, 86. —

I. Sermo est de gallicinio proprie vocato, de tempore inter mediam noctem et diluculum, vd. Macrob. Sat. I, 3. Isidor. Orig. V, 30.; ea hora preces esse faciendas Constitut. Apostol. VIII, 34. docent: *Precationes facite . . . ad gallicantum, quod ea hora nuntiet adventum diei ad faciendum opera lucis.* Ceterum de gallo, quem hic Prud. Christum vult intellegi, a script. christ. optime agit Ambros. Hexaem. V, 24. et hym. „*Aeterne rerum conditor*“ [Fabric. poet. eccles. p.785.], cf. etiam Augusti: Denkwürdigk. der christl. Archäologie, Tom. XII. p.360. — 13. *strep. av.*] De gallis, non de aliis avibus ante diluculum canentibus, quas Ael. Nebr. intellegit, poetam loqui, verbum *strependi* [Burmann. ad Prop. I, 16, 45.] demonstrat, et Virg. Aen. VIII, 456. —

Aurora caelum sparserit,
Omnes labore exercitos
Confirmet ad spem luminis.
Hic somnus ad tempus datus
Est forma mortis perpetis,
Peccata ceu nox horrida
Cogunt iacere ac stertere.
Sed vox ab alto culmine
Christi docentis praemonet,
Adesse iam lucem prope,
Ne mens sopori serviat:
Ne somnus usque ad terminos
Vitae socordis opprimat
Pectus sepultum crimine
Et lucis oblitum suae.
Ferunt vagantes daemonas
Laetos tenebris noctium,
Gallo canente exterritos
Sparsim timere et cedere.
Invisa nam vicinitas
Lucis, salutis, numinis,
Rupto tenebrarum situ
Noctis fugat satellites.
Hoc esse signum praescii
Norunt repromissae spei,
Qua nos soporis liberi
Speramus adventum Dei.
Quae vis sit huius alitis,
Salvator ostendit Petro,
Ter antequam gallus canat
Sese negaudum praedicans.
Fit namque peccatum prius,
Quam praeco lucis proximae
Inlustret humanum genus
Finemque peccandi ferat.
Flevit negator denique
Ex ore prolapsum nefas,
Cum mens maneret innocens
Animusque servaret fidem.

26. *Mort. imago est perp.* 1Put., *Imago mort. perp.* coni. Heins. [vd. Ov. Am. II, 9, 40.], sed cf. A. 309. H. 51. P. I, 59. — 31. *Adesse lucem proximam* 1A, non improbo, *Ad. luc. proxime* edd. vett. — 34. *socordes* 2Ep — 53. *peccator* Ald. Gis. I. — 57. *peccator* Galland.

37. *Ferunt etc.*] August. serm. 103: *Ista daemonia seducere animas quaerunt, sed ubi sol ortus est, fugiunt;* vd. Ambros. hymn. V, 9. [Fabr. l. l. p.787.] Augusti: Denkwürdigk. l. l. — 50. *Salv.*] Matth. XXVI, 34.; e quo Prud., hominem noctu ad peccata magis proclivem esse, male conclusit, vd. Middeld. l. l. — De v. 59. Arev. affert Calmetum iudicantem: „Petrum fuisse externae negationis peccato implicitum, quod vere

Nec tale quidquam postea
Linguae locutus lubrico est,
Cantuque galli cognito
Peccare iustus destitit.
Inde est quod omnes credimus,
Illo quietis tempore,
Quo gallus exultans canit,
Christum redisse ex inferis.
Tunc mortis oppressus vigor,
Tunc lex subacta est tartari,
Tunc vis diei fortior
Noctem coegit cedere.
Iam iam quiescant inproba,
Iam culpa furva obdormiat,
Iam noxa letalis suum
Perpessa sompnum marceat.
Vigil vicissim spiritus
Quodcunque restat temporis,
Dum meta noctis clauditur,
Stans ac laborans excubet.
Iesum ciamus vocibus
Flentes, precantes, sobrii,
Intenta supplicatio
Dormire cor mundum vetat.
Sat convolutis artubus
Sensum profunda oblivio
Pressit, gravavit, obruit
Vanis vagantem sompniis.
Sunt nempe falsa et frivola,
Quae mundiali gloria
Ceu dormientes egimus:
Vigilemus, hic est veritas.
Aurum, voluptas, gaudium,
Opes, honores, prospera,
Quaecumque nos inflant mala,
Fit mane, nil sunt omnia.
Tu Christe sompnum dissice,
Tu rumpe noctis vincula,

62. *lingua loc. lubrica* BWl Fabr. Gis. — 69. *rigor* Gis. II. Heins. Cham. Cell., sed vd. II, 8. — 81. *Hisum* Put., *Ihm̄* A; qua voce Pr. et Eunod. (Epigr. II, 34.) bisyllaba utuntur, neque litteram consonantem antecedentem producunt, cf. A. 222. 417. 502. etc., Iuvencus [Evang. hist. I, 63. 185. etc.] aliique trisyllabum faciunt id nomen. — 84. *vetet* Gold. prob. Heins. — 95. *instant* Gis. I. — 97. *dissice*] AEP, vd. Burman. ad Anthol. lat. I. p. 174. Ellendt. ad Cic. de Or. I, 42, 189. Wagner. ad Virg. Tom. IV. p. 432., *disiice* defend. Arev. et Freund. ad Cic. pro Mil. p. 35.; *discute* brev. Rom.

peccatum est hominemque peccatorem efficit, sed fidem intus servasse, quandoquidem Christus rogavit, ne illius fides deficeret." —

Tu solve peccatum vetus
Novumque lumen ingere.

II. HYMNUS MATUTINUS.

Nox et tenebrae et nubila,
Confusa mundi et turbida,
Lux intrat, albescit polus,
Christus venit, discedite.
Caligo terrae scinditur
Percussa solis spiculo,
Rebusque iam color redit
Vultu nitentis sideris.
Sic nostra mox obscuritas
Fraudisque pectus conscium,
Ruptis retectum nubibus
Regnante pallescit Deo.
Tunc non licebit claudere
Quod quisque fuscum cogitat,
Sed mane clarescent novo
Secreta mentis prodita.
Fur ante lucem squalido
Inpune peccat tempore,
Sed lux dolis contraria
Latere furtum non sinit.
Versuta fraus et callida
Amat tenebris obtegi,
Aptamque noctem turpibus
Adulter occultus fovet.
Sol ecce surgit igneus,
Piget, pudescit, paenitet,
Nec teste quisquam lumine
Peccare constanter potest.
Quis mane sumptis nequiter
Non erubescit poculis,
Cum fit libido temperans
Castumque nugator sapit?

II. *Ad pullorum cantum* breviar. Isidor. — v. 1. *iub.* E — 8. *nitenti* H, prob. Heins. — 12. *pallescit*] A iopRat. Ald. Gis. Weitz. Cham., *pallescet* aαHeins. Cell. Arev., *pallescat* Nebr. — 15. *clarescunt* i — 21. *frons* O —

II. Christiani vett. precabantur tempore eo, ,,quo dies clarus est" (Macrob. Sat. I, 3.), mane, sive, ut Hispani dicunt, ad *pullorum cantum* (vd. Praefat. ad brev. Isid.); cf. Const. Apost. VIII, 34.: *Precationes facite mane gratias agentes . . . quod illuminarit nos nocte sublata et reddita die.* Extat hic hymn. in brev. Roman. fer. IV. *de tempore ad laudes.*

v. 17. *Fur*] Arev. affert Ambros. de Cain et Abel II, 8: *Latro diem refugit quasi criminis testem, lucem adulter erubescit quasi adulterii consciam;* cf. Hor. Ep. I, 16, 60. — 32. *nugat.*] Intelligit Ael. Nebr. eum, qui per noctem nu-

Nunc, nunc severum vivitur,
Nunc nemo temptat ludicrum,
Inepta nunc omnes sua
Vultu colorant serio.
Haec hora cunctis utilis,
Qua quisque quod studet, gerat,
Miles, togatus, navita,
Opifex, arator, institor.
Illum forensis gloria,
Hunc triste raptat classicum,
Mercator hinc ac rusticus
Avara suspirant lucra.
At nos lucelli ac faenoris
Fandique prorsus nescii,
Nec arte fortes bellica,
Te Christe solum novimus.
Te mente pura et simplici,
Te voce, te cantu pio,
Rogare curvato genu
Flendo et canendo discimus.
His nos lucramur quaestibus,
Hac arte tantum vivimus,
Haec inchoamus munera,
Cum sol resurgens emicat.
Intende nostris sensibus,
Vitamque totam dispice,
Sunt multa fucis inlita,
Quae luce purgentur tua.
Durare nos tales iube,
Quales remotis sordibus
Nitere pridem iusseras,
Iordane tinctos flumine.
Quodcunque nox mundi dehinc
Infecit atris nubibus,
Tu rex Eoi sideris
Vultu sereno inlumina.

40. *insitor* 2BW — 41. 42. vult transponi Arev.; *capt.* Gis. I. — 49. *plura* 1A — 58. *desp.* BW Rat. Gold. Weitz., *dissice* (gl.: *disp.*) A def. Iuret., cf. Heins. ad I, 97. — 59. *fuscis* codd. Gis. et Nebr., Heins. Cham. Teol.; *fucis* ceteri, cf. Donat. ad Terent. III, 5, 41: *fuc. i. e. fraus et insidiae.* — 68. *Tu lux* B Prag. Gis. I. —

gas agat et delibet, sed e v. 24. de scortatore poetam dicere elucet, vd. etiam VII, 98. Ps. 433. Lucil. ap. Non. I, 153. Gl. *A:* „*posare.*" — 39. *tog.*] Cell. cives explicat, sed indicari vult Pr. rhetores sive Ictos in provinciis, vd. v. 41. Taubmann. ad Virg. Aen. I, 286. Schilter. de iure peregr. n. 27. Heinecc. Antiq. Roman. append. ad I, 6, 139. — 51. *curv. genu*] Christianos primis saeculis flexo genu adorasse Deum e multis locis apparet, vd. Tertull. adv. Marc. III. p. 273. Fabr. Iuvenc. IV, 648. *genibus nixi regem dominumque salutant.* Sedul. Hymn. II, 54. Augusti l. l. II. p. 395. Björn.: hymn. vett. poet. christ. sel. (Hafn. 1818.) p. 19, qui affert Münter.: „die Offenbarung Johann." (Kopenhagen 1806.) cap. 10. — 64. sqq. *Iord.*] „Baptismate." iso, vd. H. 480. Ps. 99.

Tu sancte, qui taetram picem
Candore tingis lacteo,
Ebenoque crystallum facis,
Delicta terge livida.
Sub nocte Iacob caerula
Luctator audax angeli,
Eo usque dum lux surgeret,
Sudavit inpar praelium.
Sed cum iubar claresceret,
Lapsante claudus poplite
Femurque victus debile
Culpae vigorem perdidit.
Nutabat inguen saucium,
Quae corporis pars vilior,
Longeque sub cordis loco
Diram fovet libidinem.
Hae nos docent imagines,
Hominem tenebris obsitum,
Si forte non cedat Deo,
Vires rebelles perdere.
Erit tamen beatior,
Intemperans membrum cui
Luctando claudum et tabidum
Dies oborta invenerit.
Tandem facessat caecitas,
Quae nosmet in praeceps diu
Lapsos sinistris gressibus
Errore traxit devio.
Haec lux serenum conferat,
Purosque nos praestet sibi:
Nihil loquamur subdolum,
Volvamus obscurum nihil.
Sic tota decurrat dies,
Ne lingua mendax, ne manus,
Oculive peccent lubrici,
Ne noxa corpus inquinet.
Speculator adstat desuper,
Qui nos diebus omnibus

72. *tergens* aαB — 75. *Quousq.* O, *dum* om. Ald., *Eoa dum lux* coni. Heins. — 76. *praelio* BWiop Ald. Fabr. Gis. I., *praelium* cet., vd. de hac constructione v. 34. III, 72. X, 107. P. XIII, 32. etc. Bauer. ad Sanct. Minerv. I. p. 415. 450. — 78. *laxante* i Gold., *luxante* coni. Weitz. — 82. *Qua* A — 83. *luco* AEP — 93. *fatesc.* 1 W Weitz., *fatisc.* 2A l Prag., sed vd. P. VI, 77. A. 659. Lucret. VI, 957. — 103. *oculine* AEPB —

Eoi sid. male de ipso sole explicat Iso, melius Cell. de Lucifero, cf. Sil. It. IX, 180. XI, 515. Sedul. V, 191. — De *ebeno* arbore nigerrima vd. Theophr. h. plant. IV, 5. Plin. XII, 4, 8. Heyn. ad Virg. Georg. II, 116. — 76 sqq. Prud. ante oculos habuit Genes. XXXII., et cum v. 92. cf. eiusd. cap. v. 31., uti bene Arev. monuit, non Ebr. XII, 13., quod Fabr. vult.

Actusque nostros prospicit
A luce prima in vesperum.
Hic testis, hic est arbiter,
Hic intuetur quidquid est,
Humana quod mens concipit:
Hunc nemo fallit iudicem.

III. HYMNUS ANTE CIBUM.

O crucifer bone, lucisator,
Omniparens, pie, verbigena,
Edite corpore virgineo,
Sed prius in genitore potens,
Astra, solum, mare quam fierent:
Huc nitido precor intuitu
Flecte salutiferam faciem,
Fronte serenus et inradia,
Nominis ut sub honore tui
Has epulas liceat capere.
Te sine dulce nihil, Domine,
Nec iuvat ore quid adpetere,
Pocula ni prius atque cibos
Christe tuus favor inbuerit
Omnia sanctificante fide.
Fercula nostra Deum sapiant,
Christus et influat in pateras:
Seria, ludicra, verba, iocos,
Denique quod sumus aut agimus,
Trina superne regat pietas.
Hic mihi nulla rosae spolia,

III, 1. *lucis auctor* EP, cl. Burman. ad Anthol. lat. II. p. 317, et ad Prop. p. 754: *lucis.* est vox a Prud. composita, alii (Avien. orb. descr. 1308.) *lucis sator.* — 20. *superne*] 1AEα Put. Ald. Heins. [cf. P. XII, 39. Lucr. VI, 192. Hor. Od. II, 20, 11. ib. Benll. Auson. urb. XIV, 14. Ephemer. Halens. a. 1836. p. 400], *superna* 2Aaiopn Gis. Weitz. Arev. —

III. Tertull. Apolog. 39.: *Neo prius discumbitur, quam oratio ad Deum praegustetur*, de orat. 19. Augusti. l. l. V. p. 388. Tempus coenandi vespere [i. e. hor. IX.] fuisse e v. 88 elucet; vd. Becker. Gall. II. p. 137.

2. *verbigena*] Explicant intpp. aliquot *verbum genitum*, quod nec verbi compositio nec vers. sententia fert: *verbo genite* vertendum esse (sim.: *Martigenitus*, Marte genitus) et XI, 18. demonstrat, et E. F. Wernsdorf. (de Christo verbigena. Viteberg. 1774. 4., cf. Augusti. l. l. p. 417.), Middeldorpfiusque (p. 155.) iam docuerunt, qui totum locum (all. XI, 20. Tertull. adv. Prax. 5. 7. Münscher Dogmengesch. I. p. 446.) sic illustrat: „Intellectus (verbum, sermo, λόγος) semper fuit in Deo, qui absque intellectu cogitari nequit; hoc etiam intellectu utebatur in omnibus rebus moliendis, inprimis cum mundi creandi ideam conciperet, qua idea mente Dei conditum est Verbum. Perfecte genitum est tum cum ex ore Dei prodiret illud: *Fiat lux*, antea enim immanens Verbum erat.“ — 16. *sap.*] I. e. Dei gratia ac verbo condita sunt, non divinum habent saporem, cf. August. ep. 109. — 21. sqq. *rosae*] Christianis vett. rosae sive coronae e rosis factae, quae in commissationibus paganorum adhi-

Nullus aromate fragrat odor,
Sed liquor influit ambrosius,
Nectareamque fidem redolet
Fusus abusque patris gremio.
    Sperne camena leves hederas,
Cingere tempora quis solita es,
Sertaque mystica dactylico
Texere docta liga strophio,
Laude Dei redimita comas.
    Quod generosa potest anima,
Lucis et aetheris indigena,
Solvere dignius obsequium,
Quam data munera si recinat
Artificem modulata suum?
    Ipse homini quia cuncta dedit,
Quae capimus dominante manu,
Quae polus aut humus aut pelagus
Aere, gurgite, rure creant,
Haec mihi subdidit et sibi me.
    Callidus inlaqueat volucres
Aut pedicis dolus aut maculis,
Inlita glutine corticeo
Vimina plumigeram seriem
Inpediunt et abire vetant.
    Ecce per aequora fluctivagos
Texta greges sinuosa trahunt:
Piscis item sequitur calamum,
Raptus acumine vulnifico
Credula saucius ora cibo.
    Fundit opes ager ingenuas
Dives aristiferae segetis:
Hic ubi vitea pampineo
Brachia palmite luxuriant,
Pacis alumpna ubi baca viret.
    Haec opulentia Christicolis
Servit et omnia suppeditat:
Absit enim procul illa fames,
Caedibus ut pecudum libeat
Sanguineas lacerare dapes.

22. *flagr.* AW, *fraglat* B — 44. *plumigenam* H — 55. *baca* codd. vett. semper, vd. Wagner ad Virg. Tom. IV. p. 418. Orell. ad Hor. Ep. I, 16, 2. Goer. et Moser. ad Cic. legg. I, 8. — 58. *famis* A, def. Cort. ad Lucan. I, 344. —

bebantur, et hederae Baccho sacrae invisae erant, vd. Tertull. de coron. mil. 9. Clem. Alex. paedag, II, 8. VII, 8. Min. Fel. XII, 6. Licitae autem erant coronae mortuorum (X, 171.) et honorariae (P. IV, 20.), sed Arcadius et Honor. omnem coronarum usum edicto interdicebant, vd. Cod. Theod. leg. *De pagan. sacrific.* ib. Gothofred. — 41. *Call.*] De aucupio vd. Grat. Cyneg. 92. cl. Burm., de piscatu Aelian. hist. an. IV, 8. Manil. Astr. 1905. Conf. Burm. ad Prop. 2, 15, 23., ad Anth. lat. II. p. 178. — 59. *Caedibus*] Christianos primos a carne qua-

Sint fera gentibus indomitis
Prandia de nece quadrupedum:
Nos oleris coma, nos siliqua
Feta legumine multimodo
Paverit innocuis epulis.
Spumea mulctra gerunt niveos
Ubere de gemino latices,
Perque coagula densa liquor
In solidum coit et fragili
Lac tenerum premitur calatho.
Mella recens mihi Cecropia
Nectare sudat olente favus:
Haec opifex apis aerio
Rore liquat tenuique thymo,
Nexilis inscia connubii.
Hinc quoque pomiferi nemoris
Munera mitia proveniunt,
Arbor onus tremefacta suum
Deciduo gravis imbre pluit
Puniceosque iacit cumulos.
Quae veterum tuba, quaeve lyra
Flatibus inclita vel fidibus
Divitis omnipotentis opus,
Quaeque fruenda patent homini,
Laudibus aequiparare queat?
Te Pater optime mane novo,
Solis et orbita cum media est,
Te quoque luce sub occidua,
Sumere cum monet hora cibum,
Nostra Deus canet harmonia.
Quod calet halitus interior,
Corde quod abdita vena tremit,
Pulsat et incita quod resonam
Lingua sub ore latens caveam,
Laus superi Patris esto mihi.
Nos igitur tua sancte manns
Caespite conposuit madido

66. *gerit* E — 76. *Hic* Ald. — 82. *incita* Bau Ald. Gis. — 90. *canet*] AOPPut. Heins. Arev., *canit* Ald. etc. — 93. *resonat* Ald. — 96. *sancte*] 1AOPut. T2rr. Ald. Heins. Ar., *sancta* 2Aio Rat. Gis. Weitz. —

drupedum abstinuisse, non quod illis, ut Pythagoreis et Manichaeis, licitum non erat, sed, ut continentiam ostenderent, constat: vd. Porphyr. de abstin. ab esu anim. 3. Tertull. de ieiun. 4. Hieron. de Regul. Monach. IV. p. 188. *carnis esus seminarium libidinis.* Quare ineptam Arev. disputationem, qui haec verba de *suffocatis animalibus* explicat, bene refutat Middeld. l. l. p. 189. — 75. *Nex. insc.*] De generatione apium aequivoca vd. Aristot. h. an. V, 19. 22. Plin. XI, 16, 16. Magerstädt. in „Allgemein. Anzeiger“ a. 1840. N. 238. — 86. Psalm. LV, 17. 18. —

Effigiem meditata suam,
Utque foret rata materies,
Flavit et indidit ore animam.
  Tunc per amoena vireta iubet
Frondicomis habitare locis,
Ver ubi perpetuum redolet
Prataque multicolora latex
Quadrifluo celer amne rigat.
  Haec tibi nunc famulentur, ait,
Usibus omnia dedo tuis:
Sed tamen aspera mortifero
Stipite carpere poma veto,
Qui medio viret in nemore.
  Hic draco perfidus indocile
Virginis inlicit ingenium,
Ut socium malesuada virum
Mandere cogeret ex vetitis
Ipsa pari peritura modo.
  Corpora mutua, nosse nefas,
Post epulas inoperta vident,
Lubricus error et erubuit:
Tegmina suta parant foliis,
Dedecus ut pudor occuleret.
  Conscia culpa Deum pavitans
Sede pia procul exigitur.
Innuba femina quae fuerat,
Coniugis excipit imperium,
Foedera tristia iussa pati.
  Auctor et ipse doli coluber
Plectitur inprobus, ut mulier
Colla trilinguia calce terat:
Sic coluber muliebre solum
Suspicit atque virum mulier.
  His ducibus vitiosa dehinc
Posteritas ruit in facinus,
Dumque rudes imitatur avos,
Fasque nefasque simul glomerans
Inpia crimina morte luit.

100. *Ore an. dedit. ex proprio* Put. o(marg. a) — 101. *virecta* A, *directa* a — 107. *nisibus* marg. a, def. Ar. — 130. *suscipiatque* WPrag., *utque* Gold. —

100. Genes. II, 7—19. — 111. *indoc.*] „Intelligo Evae ingenium *indoc.* Dei praecepto non vescendi pomo vetito.“ *AREV.* Nebr. rude et indoctum bonarum artium explicat! — 123. *innuba*] Genes. III, 15. 16. Hieron. adv. Iust. II, p. 23.: *ante offensam in paradiso virgines fuerunt* [*Adam et Eva*], *post peccatum autem et extra paradisum protinus nuptae.* In vv. sqq. ante oculos habuit versionem vulg. poeta, quare eum de immaculata virginis Mariae conceptione dicere Arev. aliique putant, cf. Henke „Kirchengeschichte“ Tom. II. p. 412. 486. Middeld. l. l. p. 172., sed adversatur v. 147., ubi *hominis* de sola Maria explicari nequit. *Suspic.* Gl. *A*: *timet.* —

Ecce venit nova progenies,
Aethere proditus alter homo,
Non luteus, velut ille prius:
Sed Deus ipse gerens hominem
Corporeisque carens vitiis.
Fit caro vivida sermo Patris,
Numine quam rutilante gravis
Non thalamo, neque iure tori,
Nec genialibus inlecebris
Intemerata puella parit.
Hoc odium vetus illud erat,
Hoc erat aspidis atque hominis
Digladiabile discidium,
Quod modo cornua femineis
Vipera proteritur pedibus.
Edere namque Deum merita
Omnia virgo venena domat:
Tractibus anguis inexplicitis
Virus inerme piger revomit
Gramine concolor in viridi.
Quae feritas modo non trepidat
Territa de grege candidulo?
Inpavidas lupus inter oves
Tristis obambulat et rabidum
Sanguinis inmemor os cohibet.
Agnus enim vice mirifica
Ecce leonibus inperitat,
Exagitansque truces aquilas
Per vaga nubila perque notos
Sidere lapsa columba fugat.
Tu mihi Christe columba potens
Sanguine pasta cui cedit avis,
Tu niveus per ovile tuum
Agnus hiare lupum prohibes
Sub iuga tigridis ora premens.
Da locuples Deus hoc famulis
Rite precantibus, ut tenui
Membra cibo recreata levent,
Neu piger inmodicis dapibus
Viscera tenta gravet stomachus.

142. *quam*] AEOP Put. 1Tα etc. Heins., cf. A. 97., *quem* 2TAld. etc. Arev. — 175. *tanta* Ald., *densa* BH2WRat., *tensa* 2BWeitz. Cham., *tenta* AEPa Put. Fabr. Gis. Heins. Ar.; cf. Ov. Her. X, 30 ib. Heins. Virg. Ecl. IV, 21. Hor. Epod. XVI, 50. —

138. *luteus*] I Cor. 15, 47. quare male Cell. vitia sentit. — v. 142. *num. rut.* spir. stum Cham. interpretatur, melius gl. A: *Deo splendente*, vd. H. 340. — 154. *piger*] I. e. *debilis*, vd. Schmid. ad Hor. Ep. II, 1, 124., non *frigidus*. — 157. *gr. cand.*] Baptizati; vd. Ambros. Hexaem. VII, 1.: *Accepisti [post*

Haustus amarus abesto procul,
Ne libcat tetigisse manu
Exitiale quid aut vetitum:
Gustus et ipse modum teneat,
Sospitet ut iecur incolume.
Sit satis anguibus horrificis,
Liba quod inpia corporibus
Ah miseram peperere necem,
Sufficiat semel ob facinus
Plasma Dei potuisse mori.
Oris opus, vigor igneolus
Non moritur, quia flante Deo
Conpositus superoque fluens
De solio patris artificis
Vim liquidae rationis habet.
Viscera mortua quin etiam
Post obitum reparare datur,
Eque suis iterum tumulis
Prisca renascitur effigies
Pulvereo coeunte situ.
Credo equidem, neque vana fides,
Corpora vivere more animae:
Nam modo corporeum memini
De Phlegethonte gradu facili
Ad superos remeasse Deum.
Spes eadem mea membra manet,
Quae redolentia funereo
Iussa quiescere sarcophago
Dux parili redivivus humo
Ignea Christus ad astra vocat.

IV. HYMNUS POST CIBUM.

Pastis visceribus ciboque sumpto,
Quem lcx corporis inbecilla poscit,
Laudem lingua Deo patri rependat;

177. *Ne*] AEHOPaPut. Heins. Ar., *Nec* cet. omnes. — 184. *hoc fac.* Ald. — 193. *Aeque* A, *Deque* Gis. II. — 196. *quidem* Rat. — 204. *parilis* Oup Ald., *homo* 1Aup Put. Ald. Gis. II.

baptismum] *vestimenta candida, ut esset indicium, quod exueris involucrum peccatorum.* Hieron. ep. 57., P. I, 67. Augusti. ,,die Feste der alten Chr.'' I. p. 121. — De sqq. cf. Hor. Od. III, 18, 13. — *Haust. am.*] ,,quia, si nimius sit, in tristitiam vertitur.'' *AREV.* — v. 182. *liba.*] ,,quae ante Chr. natalem deserebantur daemonibus.'' *NEBR.* Sed agit poeta de pomo paradisi vetito: male etiam Cham. *liba* de quocunque fructu vult explicari. — 197. *Phleg.*] Cham. limbum patrum intelligit, sed tartarum indicari docent H. 827. S. I, 381. Mideld. p. 184. —

Patri, qui Cherubin sedile sacrum,
Nec non et Seraphin suum supremo
Subnixus solio tenet regitque.
Hic est, quem Sabaoth Deum vocamus,
Expers principii carensque fine,
Rerum conditor et repertor orbis.
Fons vitae liquida fluens ab arce,
Infusor fidei, sator pudoris,
Mortis perdomitor, salutis auctor.
Omnes quod sumus ac vigemus, inde est.
Regnat Spiritus ille sempiternus,
A Christo simul et Parente missus.
Intrat pectora candidus pudica,
Quae templi vice consecrata rident,
Postquam conbiberint Deum medullis.
Sed si quid vitii dolive nasci
Inter viscera iam dicata sensit,
Ceu spurcum refugit celer sacellum.
Taetrum flagrat enim vapore crasso
Horror conscius aestuante culpa,
Offensumque bonum niger repellit.
Nec solus pudor innocensque votum
Templum constituunt perenne Christo
In cordis medii sinu ac recessu:
Sed ne crapula ferveat cavendum est,
Quae sedem fidei cibis refertam
Usque ad congeriem coartet intus.
Parcis victibus expedita corda
Infusum melius Deum receptant.
Hic pastus animae est saporque verus:
Sed nos tu gemino foveus paratu
Artus atque animas utroque pastu
Confirmas Pater ac vigore conples.
Sic olim tua praecluens potestas
Inter raucisonos situm leones
Inlapsis dapibus virum refovit.

IV, 4. *Cherubin . . . Seraphin*] APut. Heins. Ar. [accusativus est, non genit., quod poeta vers. LXX ante oculos habuit, vd. Esai. VI, 2.], *Cherubim* cet. — 7. *Sab.*] A — 13. *Omne* AHAld.Weitz. [C. III, 19. S. II, 121., sed metrum claudicat]; *ac*] AE2W Gold. (Put. ?) Fabr. Weitz., *aut* cet. — 20. *Intra* 2W Gold. Rat. Prag. Gis. I. Weitz. — 22. *fragr.* Boh. II. Ald. — 25. *innocensque*] AiPrag. Ald. Gis. Weitz. [H. 641.], *innocensve* Cet. — 34. *fove* E — 36. *confirmans* a —

IV, 16. *Candidus*] Hoc verbum non „ad animi candorem, quem spiritus stus nobiscum communicat" (Cham.), sed ad columbae candorem, quae frequens eius est symbolum, referendum censeo, cf. Kuinoel. ad Evang. Matth. X, 16. E. F. Wernsdorf. de simulacro columbae. Viteb. 1773. — 22. *taetr.*] Sententia: Misere turbatur conscientia, quam flagitiis commissis culpa premit, et, quod mala est, bonum refugit. De *aest.* verbo vd. H. 597. Ps. 909. etc., et de *nigr.* adiectivo H. pr. 31. S. I, 532, P. I, 42. — 37. *praecl.*] Nebr. explicat

Illum fusile numen execrantem,
Et curvare caput sub expolita
Aeris materia nefas putantem,
Plebs dirae Babylonis ac tyrannus
Morti subdiderant, feris dicarant
Saevis protinus haustibus vorandum.
O semper pietas fidesque tuta!
Lambunt indomiti virum leones,
Intactumque Dei tremunt alumpnum.
Adstant cominus et iubas reponunt,
Mansuescit rabies fameque blanda
Praedam rictibus ambit incruentis.
Sed cum tenderet ad superna palmas,
Expertumque sibi Deum rogaret,
Clausus iugiter indigensque victus:
Iussus nuntius advolare terris,
Qui pastum famulo daret probato,
Raptim desilit obsequente mundo.
Cernit forte procul dapes inemptas
Quas messoribus Ambacum propheta
Agresti bonus exhibebat arte.
Huius caesarie manu prehensa,
Plenis, sicut erat, gravem canistris
Suspensum rapit et vehit per auras.
Tum raptus simul ipse prandiumque
Sensim labitur in lacum leonum,
Et, quas tunc epulas gerebat, offert:
Sumas laetus, ait, libensque carpas
Quae summus Pater angelusque Christi
Mittunt liba tibi sub hoc periclo.
His sumptis Danielus excitavit
In caelum faciem ciboque fortis
Amen reddidit, Halleluia dixit.
Sic nos muneribus tuis refecti,
Largitor Deus omnium bonorum,
Grates reddimus et sacramus hymnos.
Tu nos tristifico velut tyranno,
Mundi scilicet inpotentis actu
Conclusos regis et feram repellis,

45. *edendum* A — 50. *famesq*. Gis. — 51. *lamb*. 2ABH2W Gold. Rat. Ald. — 54. *victu* Rat. Prag. Fabr. Gis. Weitz., *victus* cet. — 59. *Ambacum*] ABW Put. [secundum LXX, de prosodia vd. Theodul. ap. Weitz. p. 556.: *Ambācus solo transvectus regna capillo*.] *Abbacuc* sive *Abac*. sive *Hab*. cet. omn. — 77. *inp. antro* coni. Cauch., sed *actus* est *varius et inconstans motus*, vd. VI, 40. 140. P. X, *pollens*, sed est *clarus* et *insignis:* Ps. 2. 8. I, 417. Mart. Capell. 2. 24. 337. ib. Kopp. p. 14. — Ceterum alludit ad historiam Danietis XVI. Prud. — 57. *obs. mundo*] Gl. R: *descendit celeriter famulante aere;* v. sq. *dap. inemptae*, domesticae: Virg. Georg. IV, 132. Hor. Epod. II, 48. ib. Mitscherl. — 77. *feram*]

Quae circumfremit ac vorare temptat,
Insanos acuens furore dentes,
Cur te, summe Deus, precemur unum.
Vexamur, premimur, malis rotamur;
Oderunt, lacerant, trahunt, lacessunt,
Iuncta est suppliciis fides iniquis.
Nec defit tamen anxiis medela:
Nam languente truci leonis ira,
Inlapsae superingeruntur escae.
Quas si quis sitienter hauriendo
Non gustu tenui, sed ore pleno,
Internis velit inplicare venis,
Hic sancto satiatus ex propheta,
Iustorum capiet cibos virorum,
Qui fructum Domino metunt perenni.
Nil est dulcius ac magis saporum,
Nil quod plus hominem iuvare possit,
Quam vatis pia praecinentis orsa.
His sumptis licet insolens potestas
Pravum iudicet inrogetque mortem,
Inpasti licet inruant leones,
Nos semper Dominum patrem fatentes
In te, Christe Deus, loquemur unum,
Constanterque tuam crucem feremus.

V. HYMNUS AD INCENSUM LUCERNAE.

Inventor rutili, dux bone, luminis,
Qui certis vicibus tempora dividis,
Merso sole chaos ingruit horridum,
Lucem redde tuis Christe fidelibus.

972. Lucan. IX, 472. et Cort. ad III, 469. — 81. *Cur*] AEPTa Put. T2rr. Heins. Ar., *Cum* Fabr. Gis. Weitz., *Tunc* WGold. Rat. Ald., *Nunc* H — 85. *Ne* Nehr.: *defit*] Cf. P. IX, 66. Burm. ad Anthol. lat. I. p. 489. — 86. *trucis* Ald. Gis. Weitz. Ar. [codd.?] — 101. *Deum* coni. Arev. —
V. *H. cerei paschalis* Ald. Fahr. Gis., *H. de novo lumine paschalis sabbati* Ar., ut nos: cet. — 4. *L. Chr. t. r. fid.* BFahr., sed cf. Hor. Od. IV, 5, 1. ib. Peerlkamp.

I Petr. V, 8. — 84. *Iuncta . . . iniq.* Cham. probante Ar.: *obiecta est fides suppliciis* explicat, sed referam baec verba ad martyras, quorum fides caussa malorum semper erat. — 87. *Inlapsae supering.*] „Cibus caelestis, ex divino verbo.“ *CELL.*

V. De inscript. vd. Var. Lect., sed *cereum paschalem* post Prud. celebratum esse constat, vd. Hospin. de orig. fest. IV, 12. Conc. Tolet. IV, 8. (Drepan. Flor. hymn. extat ap. Fabric. l. l. p. 729., bibl. PP. max. ed. Lugd. 1677. VIII. p. 669.). Quare Ar., quia v. 7. *inc. sil.* commemoratur et v. 155. benedictio quaedam esse videtur, boc carmen ad *pervigilium paschale* agendum compositum putat. De vigiliis, quae primis Christ. religionis temporibus frequenter agebantur [vd. Hieron. Opp. IV. p. 106. 191. ed. Francof. 1684., Sidon. Apoll. Ep. I, 2.] agi, ne negaverim quidem, sed ob eam caussam Arev. non adsentior, quia mortis Christi et *duplicis illius noctis rationis, quod in ea et vitam tum recepit cum passus est et postea or-*

Quamvis innumero sidere regiam
Lunarique polum lampade pinxeris,
Incussu silicis lumina nos tamen
Monstras saxigeno semine quaerere:
Ne nesciret homo spem sibi luminis
In Christi solido corpore conditam,
Qui dici stabilem se voluit petram,
Nostris igniculis unde genus venit.
Pinguis quos olei rore madentibus
Lychnis ac facibus pascimus aridis:
Quin et fila favis scirpea floreis
Presso melle prius conlita fingimus.
Vivax flamma viget, seu cava testula
Sucum linteolo suggerit ebrio,
Seu pinus piceam fert alimoniam,
Seu ceram teretem stuppa calens bibit.
Nectar de liquido vertice fervidum
Guttatim lacrimis stillat olentibus,
Ambustum quoniam vis facit ignea
Imbrem de madido flere cacumine.
Splendent ergo tuis muneribus, Pater,
Flammis mobilibus scilicet atria,
Absentemque diem lux agit aemula,
Quam nox cum lacero victa fugit peplo.
Sed quis non rapidi luminis arduam
Manantemque Deo cernat originem?
Moyses nempe Deum spinifera in rubo
Vidit conspicuo lumine flammeum.
Felix, qui meruit sentibus in sacris
Caelestis solii visere principem,
Iussus nexa pedum vincula solvere,
Ne sanctum involucris pollueret locum.
Hunc ignem populus sanguinis incliti
Maiorum meritis tutus et inpotens,

9. Hic inserunt Ald., Sich. et Fabr.: *Hoc signas opere, conditor inclite, Lumen veridicum mentibus omnium In Christo domino quaerere iugiter, Quem petram loquitur doctor egregius.* — 14. *ac*] 2AEHR2WaVatic. ap. Teol. Galland., *aut* cet. 22. *alent.* APRop. Ald. Fabr. (Iso *crescentibus*), *olent.* TTorr. Put. cet. — 23. *arbust.* H, prob. Rittershus. ap. Gifan. Ind. in Lucr. p. 346. — 26. *nobil.* ABHRTPut., *mob.* cet. omn. — 31. *spinifero* B Ald. Gis., sed cf. A. 56. 70. — 36. *Nec* b, *maculis* Barth. cd. (Advers. XLIX, 5.) — 38. *at imp.* conl. Barth. l. l.,

bis terrae regnum accepturus est (Lact. VII, 19, 3. Isid. Orig. VI, 17.) poeta mentionem non facit, sed mortales olim ad Deum vocatum iri et daemonas ea nocte, qua Christus ex inferis rediisset, ferias acturos esse ait. *Ad incensum lucernae* hymnum esse inscribendum etiam ordo eius inter hymn. *post cibum* et *ante somnum* docet, ut Björn. l. l. animadvertit. — 7. *Ino. sil.*] Sententia: Non solem modo et lunam nobis dedisti, sed etiam artem, qua lumen spei, si illi occiderunt, incendere possumus. — 32. Cf. Exod. II, 3., et cum v. 35. Ex. III, 5. —

Suetus sub dominis vivere barbaris
Iam liber sequitur longa per avia:
Qua gressum tulerant castraque caerulae
Noctis per medinm concita moverant,
Plebem pervigilem fulgnre praevio
Ducebat radius sole micantior.
Sed rex Niliaci littoris invido
Fervens felle inbet praevalidam manum
In bellum rapidis ire cohortibus
Ferratasque acies clangere classicum.
Sumunt arma viri seque minacibus
Accingnnt gladiis, triste canit tuba:
Hic fidit iaculis, ille volantia
Praefigit calamis spicula Gnosiis.
Densetur cuneis turba pedestribus,
Currus pars et eqnos et volucres rotas
Conscendunt celeres signaque bellica
Praetendunt tumidis clara draconibus.
Hic iam servitii nescia pristini
Gens Pelusiacis usta vaporibus
Tandem purpnrei gurgitis hospita
Rubris littoribus fessa resederat.
Hostis dirus adest cum dnce perfido,
Iufert et validis praelia viribus:
Moyses porro suos in mare praecipit
Constans intrepidis tendere gressibus:
Praebent rupta locum stagna viantibus
Riparum in faciem pervia, sistitur
Circumstans vitreis nnda liquoribus,
Dum plebs sub bifido permeat aeqnore.
Pubes quin etiam decolor asperis
Inritata odiis rege sub inpio
Hebraeum sitiens fundere sangninem
Audet se pelago credere concavo:

sed cf. Hor. Od. III, 30, 3. Epod. XVI, 62., sim. *infreq.* P. V, 218 etc. S. I. pr. 5. — 43. *fulgore* A — 46. *praevalida* AB, *manu* B — 49. *micant.* Barth. cd. — 52. *Gnos.*] AR [cd. Intpp. ad Hor. Od. I, 15, 17. Schweighäns. ad Polyb. IV, 53, 1.], *Cnos.* alil. — 53. *Densatur* Ald. Gis. Cham.; *turma ... equis, rotis* conl. Gronov. observ. eccl. 5, Cell. — 57. *Hinc* BRAld. Gis. Ar., *Sic* A — 63. *Moyses* codd. semper, etiamsi vox bisyllaba requiritnr. Voss. Art. Gramm. I, 9. p. m. 35. Burm. ad Anthol. I. p. 450. — 68. *permeet* R —

56. *dracon.*] Ita signa militaria (proprie Scytharum?) appellantur e pannis diversicoloribus composita, et serpentibus similia facta. Quae, cnm eqnites, qui iis post Traiannm maxime usi sunt, currant et ventus flet, turgescunt adeoque sibilum quemdam ednnt, cf. Arrian. Tact. p. 53. Claud. de III. cons. Hon. 138. Amm. Marcell. XVI, 10. Sidon. Apoll. carm. V, 407., infra P. I, 35. S. II, 711. — 58. *Pelus.* Gl. R: *civitas Aegypti*, vd. Strab. XVII, 1. p. 441. ed. Tauchn. Infra v. 69. *Pub. deo.* (79.), cf. Prop. III, 33, 15. (Lachm.): *fuscis Aegyptus alumnis*, Ov. Her. XV, 36.

Ibant praecipiti turbine percita
Fluctus per medios agmina regia,
Sed confusa dehinc unda revolvitur
In semet revolans gurgite confluo.

Currus tunc et equos telaque naufraga
Ipsos et proceres et vaga corpora
Nigrorum videas nare satellitum,
Arcis iustitium triste tyrannicae.

Quae tandem poterit lingua retexere
Laudes Christe tuas? qui domitam Pharon
Plagis multimodis cedere praesuli
Cogis iustitiae vindice dextera.

Qui pontum rapidis aestibus invium
Persultare vetas, ut refluo in salo
Securus pateat te duce transitus,
Et mox unda rapax devoret inpios.

Cui ieiuna eremi saxa loquacibus
Exundant scatebris et latices novos
Fundit scissa silex, quae sitientibus
Dat potum populis axe sub igneo.

Instar fellis aqua tristifico in lacu
Fit ligni venia mel velut Atticum:
Lignum est, quo sapiunt aspera dulcius,
Nam praefixa cruci spes hominum viget.

Inplet castra cibus tunc quoque ninguidus,
Inlabens gelida grandine densius:
His mensas epulis, hac dape construunt,
Quam dat sidereo Christus ab aethere.

Nec non imbrifero ventus anhelitu
Crassa nube leves invehit alites,
Quae conflata in humum, cum semel agmina
Fluxerunt, reduci non revolant fuga.

Haec olim patribus praemia contulit
Insignis pietas numinis unici,

76. *refluo* EHPRa, non cet. — 80. *iust. ut tr.* Ald., *inscit.* Barth. cd. — 82. *domitum* 2ABWGold. Rat. Gis. II.; *Pharaon* WGold. Rat., *Faron* AEHP — 83. *praesidi* Fabr. — 85. *rabid.* 1A Barth. cd. — 86. *persultetre* a — 88. *devor.*] APVatic. duo ap. Teol. Weitz., *ut voret* cet. — 89. *madentibus* Fabr. Gis. I, sed vd. Hor. Od. III, 13, 15.; *viae sax.* Ald. Gis. — 92. *axae* A — 99. *ac* HR — 103. *conflata*] AHEPWaop Barth. cd. Ald. Weitz. Sched. Lindenbrog. cf. Cort. ad Lucan. II, 483, *difflata* Fabr. Gis. Heins. (e 2 cdd.) Ar., *circumfl.* R — 104. *revolent* coni. Heins. — 106. *nom.* a —

80. *Iust.*] Apulei. Met. V. fin.: *luctu publico confestim congruens indicitur iustitium* (i. e. iuris intermissio), Tac. Ann. II, 82. Brisson. de form. p. 243. Kirchman. de funebr. p. 415. — 82. *Pharon*] Pharos insula est prope Alexandriam sita, a qua Aegyptus ita dicitur: sed *Pharon* non est accusat. a *Pharao* (*Pharaon*); quare bene *domitam* cdd. — 93. Exod. XV, 23...25. Sirach. 38, 5. — v. 95. *venia*] „Barth. Adv. XLI, 24.: *ligni ope, medicina, correctione, auxilio.*“ AR. *ninguidus* i. e. Manna, Exod. XVI, 31. —

Cuius subsidio nos quoque vescimur
Pascentes dapibus pectora mysticis.
Fessos ille vocat per freta seculi
Discissis populum turbinibus regens,
Iactatasque animas mille laboribus
Iustorum in patriam scandere praecipit.
Illic purpureis tecta rosariis
Omnis fragrat humus calthaque pinguia
Et molles violas et tenues crocos
Fundit fonticulis uda fugacibus.
Illic et gracili balsama surculo
Desudata fluunt, raraque cinnama
Spirant et folium, fonte quod abdito
Praelambens fluvius portat in exitum.
Felices animae prata per herbida
Concentu parili suave sonantibus
Hymnorum modulis dulce canunt melos,
Calcant et pedibus lilia candidis.
Sunt et spiritibus saepe nocentibus
Paenarum celebres sub Styge feriae
Illa nocte, sacer qua rediit Deus
Stagnis ad superos ex Acheronticis.
Non sicut tenebras de face fulgida
Surgens oceano Lucifer inbuit,
Sed terris domini de cruce tristibus
Maior sole novum restituens diem.
Marcent suppliciis tartara mitibus,
Exultatque sui carceris otio
Functorum populus, liber ab ignibus,
Nec fervent solito flumina sulphure.

111. *Raptat.* Gis. I. — 114. *flagr.* 1AR: *cultaque* conl. Gronov. l. l. — 116. *uda*] 2AETnα Put. Ald. Heins. Ar., *unda* 1AR Gis. etc. — 118. *prataq.* Barth. ed., *grataq.* conl. Ar. — 120. *praelab.* quαFabr. Gis. — 122. *pariles* 1E1R1TPut. α, sed sententia est: *omnes uno tenore dulcia carmina canunt*; gl. *A: simili* — 135. *Funct.*] 1A1EHNRPTa Put. T2rr. Ald. [cf. Burm. ad Anth. lat. II. p. 285. Albinov. ad Liv. 351.], *Umbrarum* 2AbFabr. Gis. Weitz, Heins. Ar. — 136. *sulphur.* A semper [A. 137. H. 727. Ps. 95.] *sulpor.* Put. —

119. *folium*] Arev. intellegit: „folia varia variis unguentis indita,“ sed folium malabathrum [vd. Hor. Od. II, 7, 7. Plin. XIII, 1.], quod in Indiae paludibus nasci putabant vett., a poeta indicari ex Dioscor. (I, 11.) verbis elucere videtur: *Nonnulli Nardi Indicae folium esse arbitrantur: ... peculiare genus est, quod in paludibus Indicis gignitur, folium, i. e. quod lentis palustris modo aquae innatat* etc., vd. etiam Plin. XII, 26. Billerbek.: Flora Classica (Lips. 1824.) p. 108., quem (p. 222. 104.) de vv. 115 sq. conferre potes. — 126. *feriae*] August. Enchir. 112: *Poenas dampnatorum certis intervallis existiment, si hoc eis placet, aliquatenus mitigari, dummodo intelligatur in eis manere ira Dei, hoc est ipsa dampnatio.* Quod dogma [a vulgo credlium?] Aug. et Pr. soli tradunt, nam falso eum illo Origenis de fine suppliciorum infernalium sententia comparatur, vd. *περὶ ἀρχ.* II, 5. 10. Münscher. Dogmengesch. II. p. 502.

Nos festis trahimus per pia gaudia
Noctem conciliis votaque prospera
Certatim vigili congerimus prece
Extructoque agimus liba sacrario.
Pendent mobilibus lumina funibus,
Quae suffixa micant per laquearia,
Et de languidulis fota natatibus
Lucem perspicuo flamma iacit vitro.
Credas stelligeram desuper arcam
Ornatam geminis stare trionibus,
Et, qua bosphoreum temo regit iugum
Passim pnpureos spargier hesperos.
O res digna, Deus, quam tibi roscidae
Noctis principio grex tuus offerat,
Lucem, qua tribuis nil pretiosius,
Lucem, qua reliqua praemia cernimus.
Tu lux vera oculis, lux quoque sensibus,
Intus tu speculnm, tu speculnm foris,
Lnmen, quod famulans offero, suscipe,
Tinctum pacifici chrismatis unguine.
Per Christum genitum, summe Pater, tuum,
In quo visibilis stat tibi gloria,
Qui noster Dominus, qui tuus unicus
Spirat de patrio corde paraclitum.
Per quem splendor, honos, laus, sapientia,
Maiestas, bonitas, et pietas tua
Regnum continuat numine triplici
Texens perpetuis secula seculis.

VI. HYMNUS ANTE SOMPNUM.

Ades Pater supreme,
Quem nemo vidit unquam
Patrisque sermo Christe
Et spiritus benigne.
O Trinitatis huius
Vis una, lumen unum,

140. *Extructo offerimus* Barth. cd., *edimus* conl. Ar. — 145. *stelligerum desuper igneum (aerem* H) *Ornatum* Barth. cd., H — 147. *bosfor.* LBRWGold. sim. Gis. — 149. *Deus*] Codd. et edd. *omn.*, praeter Put. 2αHeins. Ar., qui habent: *pater* — 153. *vero* A — 163. *contineat* WGold. Rat.: *nom.* iuRat. —
VI, 6. *Vis ac potestas una* 2A2Ra2α Put. Sched. Graev. —

155. *lumen*] Cell. *fidei lumen* all. P. X, 432. 435. explicat, et Arev. „innuere poetam" arbitratur „sacrationem quamdam, ritum, quo lumen sabbati paschalis offeratur." Fortasse id lumen intellegi potest, quod accendebatur et offerebatur saepe *iam sole rutilante non ad fugandas tenebras, sed ad signum laetitiae demonstrandum*, Hieron. Ep. 60. (II. p. 85. D), qui Luc. XII, 35 etc. affert.

Deus ex Deo perennis,
Deus ex utroque missus.
Fluxit labor diei,
Redit et quietis hora,
Blandus sopor vicissim
Fessos relaxat artus.
Mens aestuans procellis
Curisque sauciata
Totis bibit medullis
Obliviale poclum.
Serpit per omne corpus
Lethaea vis, neque ullum
Miseris doloris aegri
Patitur manere sensum.
Lex haec data est caducis
Deo iubente membris,
Ut temperet laborem
Medicabilis voluptas.
Sed dum pererrat omnes
Quies amica venas,
Pectusque feriatum
Placat rigante sompno:
Liber vagat per auras
Rapido vigore sensus
Variasque per figuras,
Quae sunt operta, cernit.
Quia mens soluta curis,
Cui est origo caelum,
Purusque fons ab aethra
Iners iacere nescit.
Imitata multiformes
Facies sibi ipsa fingit,
Per quas repente currens
Tenui fruatur actu.
Sed sensa sompniantum
Dispar fatigat horror,
Nunc splendor intererrat,
Qui dat futura nosse.
Plerumque dissipatis
Mendax imago veris,
Animos pavore maestos
Ambage fallit atra.

10. *rediit* AAltin. [probo], *et* om. Rat. Fabr. Gis. — 16. *poculum* Ald. — 19. *Aegris* H — 29. *vagat*] ATPut. Gis. Gif. p. 423. Heins. etc. [Ov. Met. VIII, 13. ib. Heins. Bünem. ad Lact. IV, 27. Prisc. VIII, 2.], *vacat* BWbi Rat. Ald. Fabr., *vagas* NORaop T2rr. — 35. *aethere* R1Rat. — 38. *pingit* 1R — 42. *error* coni. Ar. et cf. 118. —

VI, 8. *missus*] Cf. Euang. Ioan. I, 8., Middeld. l. l. p. 159. —

Quem rara culpa morum
Non polluit frequenter,
Hunc lux serena vibrans
Res edocet latentes.
At qui coinquinatum
Vitiis cor inpiavit,
Lusus pavore multo
Species videt tremendas.
Hoc patriarcha noster
Sub carceris catena
Geminis simul ministris
Interpres adprobavit.
Quorum reversus unus
Dat poculum tyranno,
Ast alterum rapaces
Fixum vorant volucres.
Ipsum deinde regem
Perplexa sompniantem,
Monnit famem futuram
Clausis cavere acervis.
Mox praesul ac tetrarches
Regnum per omne iussus
Sociam tenere virgam,
Dominae resedit aulae.
O quam profunda iustis
Arcana per soporem
Aperit tuenda Christus,
Quam clara, quam lacenda!
Evangelista summi
Fidissimus magistri,
Signata quae latebant,
Nebulis videt remotis:
Ipsum tonantis agnum
De caede purpurantem,
Qui conscium futuri
Librum resignat unus.
Huius manum potentem
Gladius perarmat anceps;

50. *frequentes* 1Ra — 53. *Atqui* Ald. — 57. *Ioseph patr.* 1AR — 59. *magist.* 2WGold., *minister* Ald. — 61. *regressus* OPut. Heius., *reversus* cet. omnes. — 67. *Novit* Ald., *Movit* oFabr. — 76. *clausa* A: *tuenda* 2Put. — 79. *signataq: lat.* A — 82. *Decede* A —

57. Genes. XL. Philon. περὶ ὀνείρων p. 130. 169. — 71. *soc. virg.*] Significatur *sceptrum* Iosephi, signum potestatis (Suet. Ner. 24.), quod simul cum rege regnabat (*socium*), non annulus, quem (Genes. XLI, 42.) a Pharaone accepit. *Tetrarches* (proprie: qui partem regni quartam tenet) pro quovis duce etiam ab Hor. (Sat. I, 3, 12.) et Lucano (VII, 226) usurpatur. Herzog. et Kritz. ad Sal. Cat. XX, 5. — 86. *glad.*] Apocal. I, 16. Middeld. l. l. p. 144. —

Et fulgurans utrimque
Duplicem minatur ictum.
Quaesitor ille solus
Animaeque corporisque
Ensisque bis timendus
Prima ac secunda mors est,
Idem tamen benignus
Ultor retundit iram,
Paucosque non piorum
Patitur perire in aevum.
Huic inclitus perenne
Tribuit Pater tribunal,
Hunc obtinere iussit
Nomen supra omne nomen.
Hic praepotens cruenti
Extinctor antichristi,
Qui de furente monstro
Pulcrum refert tropaeum.
Quam bestiam capacem
Populosque devorantem,
Quam sanguinis charybdem
Ioannis execratur.
Hanc nempe, quae sacratum
Praeferre nomen ausa est,
Imam petit gehennam
Christo perempta vero.
Tali sopore iustus
Mentem relaxat heros,
Ut spiritu sagaci
Caelum peragret omne.
Nos nil meremur horum,
Quos creber inplet error,
Concreta quos malarum
Vitiat cupido rerum.
Sat est quiete dulci
Fessum fovere corpus:
Sat, si nihil sinistrum
Vanae minentur umbrae.

105. *rapac.* H Gis. Tornoes. [Lugd. 1553.] Weitz. Gall. — 106. *vorant.* R — 107. *Charybdem*] AHHeins. Cham., *Charybdin* sive *Charybdim* cet. — 108. *Ioannis*] Put. AHeins., *Ioannes* cet. — 109. *Hanc*] AENOPT Put. αb Heins. Ar., *Haec* cet., etiam Cell. et Teol. — 112. *verbo* coni. Gail. — 123. *sat est si* a —

92. Apocal. XX, 14. — 100. *Nom.*] Ep. ad Philip. II, 9. — 105. *cap.*] Iso: *omnia recipientem*, similiter Heins., qui laud. VII, 115. Ps. 454., Cham. autem, quamvis ediderit *cap.*, *voracem* explicat. — 112. sqq. *Christ. etc.*] Apoc. XII. XIII. XVII. In sqq. ante oculos habuit Pr. Apoc. I, 10.: *ἐγενόμην ἐν πνεύματι ἐν τῇ κυριακῇ ἡμέρᾳ*, quae verba ita intellexit, ut Io. in s o m p n i o (*sopore*, Claud. rapt. Pros. III, pr. 9. 25.) apocalipsin spectasset, H. 912. — V. 124. *umbrae* sunt sompnia, phantasmata, vd. S. I, 447. II, 448.

Cultor Dei memento
Te fontis et lavacri
Rorem subisse sanctum,
Te chrismate innovatum.
Fac, cum vocante sompno
Castum petis cubile,
Frontem locumque cordis
Crucis figura signet.
Crux pellit omne crimen,
Fugiunt crucem tenebrae:
Tali dicata signo
Mens fluctuare nescit.
Procul, o procul vagantum
Portenta sompniorum,
Procul esto pervicaci
Praestigiator astu!
O tortuose serpens,
Qui mille per Meandros
Fraudesque flexuosas
Agitas quieta corda,
Discede, Christus hic est,
Hic Christus est, liquesce:
Signum, quod ipse nosti,
Dampnat tuam catervam.
Corpus licet fatiscens
Iaceat recline paullum,
Christum tamen sub ipso
Meditabimur sopore.

128. *innovatum*] ABHNORTioqu Rat. T2rr. Fabr. Sich. Heins., *innotat.* ab pα Pnt. Prag. Ald. etc. Ar. — 137. *o* om. Ald. — 140. *Praestrig.* BEP [*praestig.* etiam Sangall. cd. sec. IX. ap. Hattemer. „Denkmahle des Mittelalters" I. p. 265., vd. P. II, 86.], *actu* ENPnt. Heins., *astu* Aetc. Ar. — 145. *lux est* Ald. — 49. *fatesc.* A — 150. *reclive* Fabr. Cbam.: *paulo* a Rat. Gold. Ald. — 152. *meditabitur* 2WR —

128. *innov.*] Hac lectione recepta Pr. de baptismo et confirmatione agit, cf. A. 487. Ps. 359. Baron. Ann. eccl. I. p. 249. Potest etiam locus (si *innot.* recipitur) de solo baptismo explicari, cum quo unctio erat coniuncta: Hieron. comment. ad Hierem. II, 2. Ep. 58. Isid. Orig. VI, 19., sed Arev., *innot.* scribentem et confirmationem sentientem, non intellego. — 132. *Cruc. fig.*] Christiani vett. crucem non adorabant (Min. Fel. XII, 5.), sed eius signo ad hostes depellendos saepe usi sunt, vd. Lact. VI, 27, 3. Hieron. opp. VIII. p. 102. A. Gruner. ad Sedul. V, 188. Arev. affert Gretzer. de cruce IV, 31. H. Alt. „Der christl. Cultus" etc. (Berlin 1842.) cap. VI. §. 6. — 142. „*Maeander* (fluvius Cariae) *ita sinuosis flexibus, ut saepe credatur reverti*" Plin. h. n. V, 29. Ov. Met. VIII, 162.; quare consilia irrita *Maeandros* vocabantur, Cic. in Pison. 22. — De prosodia *Meandr.* vd. Heins. ad VII, 93. et Cell. Decii nummum afferentem [Spanneh. p. 888.]: *ΑΝΤΙΟΧΕΩΝ ΜΕΑΝΔΡΟΣ.* — 146. *liquesce*] I. e. dilabere, A. 955. 1015. Barth. ad Stat. Theb. V, 284.

VII. HYMNUS IEIUNANTIUM.

O Nazarene, lux Bethlem, verbum Patris,
Quem partus alvi virginalis protulit,
Adesto castis, Christe, parsimoniis,
Festumque nostrum rex serenus adspice,
Ieiuniorum dum litamus victimam.
Nihil hoc profecto purius mysterio,
Quo fibra cordis expiatur vividi,
Intemperata quo domantur viscera,
Arvina putrem ne resudans crapulam
Obstrangulatae mentis ingenium premat.
Hinc subiugatur luxus et turpis gula,
Vini atque somni degener socordia,
Libido sordens, inverecundus lepos
Variaeque pestes languidorum sensuum
Parcam subactae disciplinam sentiunt.
Nam si licenter diffluens potu et cibo
Ieiuna rite membra non coerceas,
Sequitur frequenti marcida oblectamine
Scintilla mentis ut tepescat nobilis,
Animusque pigris stertat ut praecordiis.
Frenentur ergo corporum cupidines
Detersa et intus emicet prudentia:
Sic excitato perspicax acumine
Liberque flatu laxiore spiritus
Rerum parentem rectius precabitur.
Elia tali crevit observantia,
Vetus sacerdos, ruris hospes aridi:
Fragore ab omni quem remotum et segregem
Sprevisse tradunt criminum frequentiam,
Casto fruentem Syrtium silentio.
Sed mox in auras igneis iugalibus
Curruque raptus evolavit praepete,
Ne de propinquo sordium contagio
Dirus quietum mundus adflaret virum,
Olim probatis inclitum ieiuniis.

VII, 1. *dux* **Rp Ald. Gis. — 4.** *accipe* **Sich. — 6.** *Nihil* **BFabr. — 7.** *lividi* **HRp Ald. Gis. Heins. [P.V, 379.],** *vividi* **AaioαWeitz. Ar. [S. II, 384], fortasse** *uvidi*, **vd. Hor. Sat. II, 3, 213. Stat. Theb. IX, 79. — 16.** *defl.* **A — 17.** *membra rite* **R — 20.** *ut]* **ARTaiouqpα Put. Ald.,** *in* **N Sched. Graev. Gis. Weitz. Heins. Ar.,** *ut st. in* **Prag. — 22.** *et]* **AT Put. Altin. Heins. Ar.,** *ut* **RAld. etc..** *deterset* **E — 25.** *p̄cantem* **(mg.:** *par.*) **A — 26.** *Helias* **aqα Ald. Gis. — 29.** *hominum freq.* **R,** *civium* **coni. Ar. — 32.** *praepeti* **bAld. Gis. Weitz. —**

VII, 27. *Elia]* **Cham. et Ar. referunt hos vv. ad I (III) Reg. 17. (18.), ubi mentio fit Chariti rivi sicci; sed praestat eos ad I (III) Reg. 19. (20.) referre, cum ista solitudo, qua Elias ieiunium pertulit, cum Syrtibus [Pomp. Mel. I, 7, 3. 6. Drakenb. ad Liv. XXII, 30. Turneb. Adv. XVII, 10.] a Prudentio comparetur. — 31. II (IV) Reg. 2, 11. —**

Non ante caeli principem septemplicis
Moyses tremendi fidus interpres throni
Potuit videre, quam decem recursibus
Quater volutis sol peragrans sidera
Omni carentem cerneret substantia.
Victus precanti solus in lacrimis fuit:
Nam flendo pernox inrigatum pulverem
Humi madentis ore pressit cernuo,
Donec loquentis voce praestrictus Dei
Expavit ignem non ferendum visibus.
Ioannis huius artis haud minus potens
Dei perennis praecucurrit filium,
Curvos viarum qui retorsit tramites,
Et flexuosa conrigens dispendia,
Dedit sequendam calle recto lineam.
Hanc obsequelam praeparabat nuntius,
Mox adfuturo construens iter Deo,
Clivosa planis, confragosa ut lenibus
Converterentur, neve quidquam devium
Inlapsa terris inveniret veritas.
Non usitatis ortus hic natalibus
Oblita lactis iam vieto in pectore
Matris tetendit serus infans ubera:
Nec ante partu de senili effusus est,
Quam praedicaret virginem plenam Deo.
Post in patentes ille solitudines
Amictus hirtis bestiarum pellibus,
Setisve tectus hispida et lanugine
Secessit, horrens inquinari et pollui
Contaminatis oppidorum moribus.
Illic dicata parcus abstinentia
Potum cibumque vir severae industriae
In usque serum respuebat vesperum,
Parvum locustis et favorum agrestium
Liquore pastum corpori suetus dare.
Hortator ille primus et doctor novae
Fuit salutis, nam sacrato in flumine
Veterum piatas lavit errorum notas:

41. *precantis* ABWGis. — 44. *perstr.* BNRT2Put. — 46. *Ioannes* RAld. Gis. Weitz. Ar. — 53. *levib.* Ald. Gis. H. — 54. *ne vel* Wb Rat. Weitz. — 57. *vigeto* BWbi Gold. Rat.; *corpore* BR — 63. *et* om. 1 Gold. Rat. — 64. *et*] ARaAld. Fabr. Cell. Teol., *ac* cet. — 69. *Parv.*] AR etc. Ald. Weitz. Ar. [i. e. *exiguum*, Lucan. IV, 239. Sedul. hymn. II, 23. Heins. ad Ov. A. II, 15, 27.] *parum* Ob Ald., *parcum* coni. Gis., *rarum* Put. Heins. — 72. *Sal. atque gratiae doctor* Dav. 1495. — 73. *Pie vetustas* Wbi Prag. Gold. Weitz., *Vetustas pie* H, *pietas qu* Ald. Nebr., qui *vietus* coni., *piat.* cet. omnes; fort.: *peractas.* —

36. sq. Exod. XXXIV, 28.: *septempl.* a numero VII planetarum, vd. Plin. h. n. II, 6. *Subst.* gl. A: *victus.* — 46. *Ioann.*] Ev. Luc. I, 15 sqq. —

Sed tincta postquam membra defaecaverat,
Caelo refulgens influebat spiritus.
  Hoc ex lavacro labe dempta criminum
Ibant renati non secus, quam si rudis
Auri recocta vena pulcrum splendeat:
Micet metalli sive lux argentei
Sudum polito praenitens purgamine.
  Referre prisci stemma nunc ieiunii
Libet fideli proditum volumine,
Ut diruendae civitatis incolis
Fulmen benigni mansuefactum Patris
Pie repressis ignibus pepercerit.
  Gens insolenti praepotens iactantia
Pollebat olim, quam fluentem nequiter
Conrupta vulgo solverat lascivia,
Et inde bruto contumax fastidio
Cultum superni neglegebat numinis.
  Offensa tandem iugis indulgentiae
Censura iustis excitatur motibus,
Dextram perarmat rhompheali incendio
Nimbos crepantes et fragosos turbines
Vibrans tonantum nube flammarum quatit.
  Sed paenitendi dum datur diecula,
Si forte vellent inprobam libidinem
Veteresque nugas condomare ac frangere,
Suspendit ictum terror exorabilis
Paullumque dicta substitit sententia.
  Ionam Prophetam mitis ultor excitat,
Paenae inmiuentis iret ut praenuntius,
Sed nosset ille qui minacem iudicem
Servare malle, quam ferire ac plectere,
Tectam latenter vertit in Tharsos fugam.
  Celsam paratis pontibus scandit ratem,
Udo revincta fune puppis solvitur,
Itur per altum, fit procellosum mare:
Tum caussa tanti quaeritur periculi,
Sors in fugacem missa vatem decidit.

81. *schema* coni. Ar. — 84. *mans. detre* A, cd. Teol. — 89. *fastigio* H — 90. *Vultu* ER1a — 95. *nubem* Ald. — 98. *condonare* coni. Blanchin. — 102. *et* 1A — 103. *qui*] A2ONT Put. T1rr. Heins., *cum* 1OAld. etc. Cell. Ar., *dum* R — 104. *perdere* coni. Burm. ad Anth. I. p. 726. — 109. *tanta* Weitz. —

81. *stemma*] I. e. imago, exémplum ieiunii gloriosum: vd. de stemmatis, maiorum imaginibus in atrio positis, Plin. XXXV, 2. Mart. IV, 40, 1. Iuven. VIII, 1. Suet. Ner. 73. *Dir. civ.:* Ninives, Nini. — 87. *fluent.*] „Lapsam in libidinem." *NEBR. AR.* — 93. *romph.*] Intellige gladium flammeum (a *romphaea*, ῥομφαῖα), cf. Gell. N. A. X, 25. Heins. ad Val. Flac. VI, 98.; non ancipitem, ut Gesner. in Thes. sub v. Interpretatur. — 105. *Tharsos*] Pr. sequitur LXX, qui verbum תַּרְשִׁישׁ per *Θαρσεῖς* explicant Ion. I, 3.

Iussus perire solus e cunctis reus,
Cnius voluta crimen urna expresserat,
Praeceps rotatur et profundo inmergitnr:
Exceptus inde beluinis faucibus,
Alvi capacis vivus hauritnr specu.
Transmissa raptim praeda cassos dentium
Elndit ictus incruentam transvolans
Inpune linguam, ne retentam mordicus
Offam molares dissecarent uvidi,
Os omne transit et palatnm praeterit.
Ternis dierum ac noctinm processibus
Mansit ferino devoratus gutture,
Errabat illic per latebras viscerum,
Ventris recessus circumibat tortiles
Anhelns extis intns aestuantibus.
Intactus exin tertiae noctis vice
Monstri vomentis pellitur singultibus,
Qua murmuranti fine fluctns frangitur,
Salsosque candens spuma tundit pumices,
Ructatus exit seque servatum stupet.
In Ninivitas se coactus percito
Gressu reflectit, quos nt increpaverat
Pudenda censor inputans opprobria:
,,Inpendet" inquit ,,ira summi vindicis,
Urbemqne flamma mox cremabit, credite."
Apicem deinceps ardui montis petit
Visurus inde conglobatum turbidae
Fumum rninae cladis et dirae struem,
Tectus flagellis multinodis germinis,
Nato et repente perfruens nmbracnlo.
Sed maesta postqnam civitas vnluus novi
Hausit doloris, heu supremum palpitat:
Cursant per ampla congregatim moenia
Plebs et senatus, omnis aetas civium,
Pallens iuventus, eiulantes feminae.
Placet frementem publicis ieiuniis
Placare Christum, mos edendi spernitur,
Glaucos amictus indnit monilibns
Matrona demptis, proque gemma et serico
Crinem fluentem sordidus spargit cinis.
Sqnalent recincta veste bullati patres,
Setasque plangens turba sumit textiles,

119. *dissic.* AaWeitz., *dessec.* WbGold., *dissepar.* Put.: *vividi* R Ald. Fabr., *uvidi* cet. — 120. *pal. transsilit* R — 121. *praec.* H — 124. *Ventr. rec.*] AET (cdd. Ar.) Ald. Gis., *Vent. Meandros* NRWPut. Weitz. Heins. Ar. [cf. VI, 142.] *tortilis* E — 126. *vicem* E Ald. — 131. *niniv.* R — 133. *ob probr.* A — 134. *inpenditur* R: *iudic.* RbRat. — 136. *deinde* Ald. — 139. *multinodis*] AEPPut. [Apul. Met. X, p. 575.], *multimodis* Ald., *multinodi* cet. omn. — 145. *pallans* H — 150. *sordibus* Ald. — 151. *bull.* H Gold. Weitz. — 152. *turba* om. 1A —

Inpexa villis virgo bestialibus,
Nigrante vultum contegit velamine,
Iacens arenis et puer provolvitur.
Rex ipse Coos aestuantem murices
Laenam revulsa dissipabat fibula,
Gemmas virentes et lapillos sutiles,
Insigne frontis exuebat vinculum
Turpi capillos inpeditus pulvere:
Nullus bibendi, nemo vescendi memor,
Ieiuna mensas pubis omnis liquerat,
Quin et negato lacte vagientium
Fletu madescunt parvulorum cunulae,
Sucum papillae parca nutrix derogat.
Greges et ipsos claudit armentalium
Sollers virorum cura, ne vagum pecus
Contingat ore rorulenta gramina,
Potum strepentis neve fontis hauriant,
Vacuis querelae personant praesepibus.
Mollitus his et talibus brevem Deus
Iram refrenat temperans oraculum
Prosper sinistrum, prona nam clementia
Haud difficulter supplicem mortalium
Solvit reatum fitque fautrix flentium.
Sed cur vetustae gentis exemplum loquor?
Pridem caducis cum gravatus artubus
Iesus dicato corde ieiunaverit,
Praenuncupatus ore qui prophetico
Emanuel est, sive Nobiscum Deus.
Qui corpus istud molle naturaliter
Captumque laxo sub voluptatum iugo
Virtutis arta lege fecit liberum:
Emancipator servientis plasmatis,
Regnantis ante victor et cupidinis.
Inhospitali namque secretus loco
Quinis diebus octies labentibus
Nullam ciborum vindicavit gratiam,
Firmans salubri scilicet ieiunio
Vas adpetendis inbecillum gaudiis.
Miratus hostis posse limum tabidum
Tantum laboris sustinere ac perpeti,

156. *Chios* BH Gold. Rat. Sich., *Coo . . . murice* 1aT1rr., *muricis* 1RT1rr. — 162. *pubes* ANRO, ante Heins. edd. omn., Arev. — 165. *derogat*] HOWaα Ambros. Put. T1rr. Weitz. Heins. Ar., *devorat* A, *abnegat* Nq, *denegat* cet. — 166. *armentarium* HO — 169. *hauriant*] AOT schedae Lindenbrog. (Cort. ad Luc. IV, 367.) Ald. Heins. [cf. Ps. 746. S. II, 302.], *hauriat* cet., etiam Cell. — 173. *prospere* RGis. II. — 181. *nat. mol.* R *illud* Cham. — 182. *lapso* R — 184. *Ecmanc.* T — 188. *vend.* R Ald. semper —

180. *Eman.*] Esai. VII, 14. Matth. I, 23. — 186 sq. Matth. IV, 2. — 190. *Vas.*] I Thess. IV, 4.

Explorat arte sciscitator callida,
Deusne membris sit receptus terreis,
Sed increpata fraude post tergum ruit.
　　Hoc nos sequamur quisque nunc pro viribus,
Quod consecrati tu magister dogmatis
Tuis dedisti, Christe, sectatoribus,
Ut, cum vorandi vicerit libidinem,
Late triumphet inperator spiritus.
　　Hoc est, quod atri livor hostis invidet,
Mundi polique quod gubernator probat,
Altaris aram quod facit placabilem,
Quod dormientis excitat cordis fidem,
Quod limat aegram pectoris rubiginem.
　　Perfusa non sic amne flamma extinguitur,
Nec sic calente sole tabescunt nives,
Ut turbidarum scabra culparum seges
Vanescit almo trita sub ieiunio,
Si blanda semper misceatur largitas.
　　Est quippe et illud grande virtutis genus
Operire nudos, indigentes pascere,
Opem benignam ferre supplicantibus,
Unam paremque sortis humanae vicem
Inter potentes atque egenos ducere.
　　Satis beatus quisque dextram porrigit,
Laudis rapacem, prodigam pecuniae,
Cuius sinistra dulce factum nesciat:
Illum perennes protinus conplent opes,
Ditatque fructus faenerantem centuplex.

VIII. HYMNUS POST IEIUNIUM.

Christe servorum regimen tuorum,
Mollibus qui nos moderans habenis
Leniter frenas facilique septos
　　　　Lege coerces:
Ipsc cum portans onus inpeditum
Corporis duros tuleris labores,

194. *Deus* om. *ne* 1R, *revertus* a — 197. *tum* A Ald. — 199. *vicerint* Heins. e sched. Ambros., *vicerit* AR et cet. omn. — 205. *pectoris rub.*] A sched. Ambros. (Put.?) Cell., *pectorum* Ald. Gis. etc. Gram. Haupt. [vd. ad IX, 74.] p. 96., *corporis* Ha Fabr., *corporis libidinem* EN1ORP (mg. A) — 216. *quisquis* Gis.
VIII, 5. *comport.* R, *portas* a — 6. *tuleras* a —

203. *altaris aram*] P. X, 49. Petron. Sat. 135: *mensam veterem posuit in medio altari.* Gloss.: *planitiem, cacumen altaris;* ceterum de *alt.* et *ar.* discrimine vd. Isid. Orig. XV, 4. Serv. ad Virg. Aen. II, 515. Schol. ad Luc. III, 404. III. p. 226 ed. Weber. — 218. *sinistra*] Matth. VI, 3.

VIII. Hunc et hymnum VII. Arev. et alii ad ieiunium quadragesimale referunt, quod Prud. tempore non XL dierum, sed XL horarum fuisse videtur,

Maior exemplis famulos remisso
Dogmate palpas.
Nona submissum rotat hora solem
Partibus vixdum tribus evolutis,
Quarta devexo superest in axe
Portio lucis.
Nos brevis voti dape vindicata
Solvimus festum fruimurque mensis
Adfatim plenis, quibus inbuatur
Prona voluptas.
Tantus aeterni favor est magistri,
Doctor indulgens ita nos amico
Lactat hortatu, levis obsequela ut
Mulceat artus.
Addit et, ne quis velit invenusto
Sordidus cultu lacerare frontem,
Sed decus vultus capitisque pexum
Comat honorem.
Terge ieiunans, ait, omne corpus,
Neve subducto faciem rubore
Luteus tingat color aut notetur
Pallor in ore.
Rectius laeto tegimus pudore,
Quidquid ad cultum patris exhibemus:
Cernit occultum Deus et patente
Munere donat.
Ille ovem morbo residem gregique
Perditam sano male dissipantem
Vellus adfixis vepribus per huius
Devia silvae
Inpiger pastor revocat lupisque
Gestat exclusis humeros gravatus,
Inde purgatam revehens aprico
Reddit ovili:

7. *famulis* A — 16. *voluntas* H — 19. *obsequilla* E1A — 22. *sordibus* Gis. — 31. *latente* ENPa, *patenti* coni. Gronov. l. l. p. 59., *latentem* cet. omn., lege *patente*. — 34. *sano* 1RTb Put. Rat. Heins. Ar., *sanat* cet. — 35. *adfixum* R Cauch. ed. — 38. *gravatos* EH Ald. —

[Tertull. de ieiun. 2. 13. 14. Iren. ap. Euseb. V, 24, si leg.: *οἰδὲ τεοσαράκοντα ὥρας ἡμερινάς τε καὶ νυκτερινὰς συμμετροῦσι τὴν νηστείαν* (al. *ἡμέραν*) *αὐτῶν*] sed illos ad *stationum ieiunia* (*semiieiunia, hebdomadalia IV. et VI. feriae*), quae poetae aevo agebantur [Tertull. l. l. Clem. Alex. Strom. VII. p. 877. ed. Ox.] et hora nona finiebantur [vers. 9, P. VI, 55. Epiphan. expos. fid. 22: *τετράδι δὲ, καὶ ἐν προσαββάτῳ ἐν νηστείᾳ ἕως ὥρας ἐννάτης*], cum Björn. l. l. referri malo. Ceterum ieiunia privata tunc fuisse et sponte facta, non edicto instituta ac sancita e v. 65...71. coniici licet, cf. Taylor. instit. dub. III, 4. p. 508. (ed. Bremens. 1705.) Bingham. antiq. eccles. IX. p. 254. (vers. lat., Hal. 1729.) — 9. *Nona*] i. e. II. (I. hieme) pomeridiana, cf. III, 1. Ideler. „Lehrbuch der Chronologie" tab. II. — 19. *levis*] Matth. XI, 29. De sqq. vd. Matth. VI, 16. 17. — 31. *patente*] Matth. VI, 6.

Reddit et pratis viridique campo,
Vibrat inpexis ubi nulla lappis
Spina nec germen sudibus perarmat
Carduus horrens:
Sed frequens palmis nemus et reflexa
Vernat herbarum coma, tum perennis
Gurgitem vivis vitreum fluentis
Laurus obumbrat.
Hisce pro donis tibi, fide pastor,
Servitus quaenam poterit rependi?
Nulla conpensant pretium salutis
Vota precantum.
Quamlibet spreto sine more pastu
Sponte confectos tenuemus artus,
Teque contemptis epulis rogemus
Nocte dieque:
Vincitur semper minor obsequentum
Cura, nec munus genitoris aequat,
Frangit et cratem luteam laboris
Grandior usus.
Ergo ne limum fragilem solutae
Deserant vires et aquosus albis
Humor in venis dominetur aegrum
Corpus inervans,
Laxus ac liber modus abstinendi
Ponitur cunctis neque nos severus
Terror inpellit, sua quemque cogit
Velle potestas.
Sufficit, quidquid facias, vocato
Numinis nutu prius, inchoare,
Sive tu mensam renuas cibumve
Sumere temptes.
Adnuit dexter Deus et secundo
Prosperat vultu, velut hoc salubre
Fidimus nobis fore, quod dicatas
Carpimus escas.
Sit bonum supplex precor et medelam
Conferat membris animumque pascat
Sparsus in venas cibus obsecrantum
Christicolarum.

42. 41. 43. R — 42. *inplexis* Ald. — 46. *dum* W — 47. *vivi* Fabr. Gis. II. — 59. *frangat* Gold. — 64. *inerv.* A, *innerv.* Ambros. et cdd. Heinsii, *α*, *inerrans* coni. Heins., *enerv.* cet. — 71. *renoves* B Gold. Tirr. Gis. Sich. Weitz. Teol., *renovas* Tirr., *renues* W, *renuas* cet. *removes . . . temptas* coni. Heins.: *cibumque* T Put Ambr. i Heins., *cibumve* cet., etiam Cell. — 77. *medullam* A —

42. *lappa*] Ov. ex Ponto II, 1, 14: *Mixta tenax segeti crescere lappa solet.* Plin. XVIII, 17. — 59. *crat. lut.*] „Corpus nostrum ex luto factum et instar cratis solubile." *CELL.* Ov. Met. VIII, 806.

IX. HYMNUS OMNI HORA.

Da puer plectrum, choreis ut canam fidelibus
Dulce carmen et melodum, gesta Christi insignia:
Hunc camena nostra solum pangat, hunc laudet lyra.
Christus est, quem rex sacerdos adfuturum protinus
Infulatus concinebat voce, chorda et tympano,
Spiritum caelo influentem per medullas hauriens.
Facta nos etiam probata pangimus miracula,
Testis orbis est, nec ipsa terra, quod vidit, negat,
Cominus Deum docendis proditum mortalibus.
Corde natus ex parentis, ante mundi exordium
Alpha et Ω cognominatus, ipse fons et clausula
Omnium, quae sunt, fuerunt quaeque post futura sunt.
Ipse iussit et creata, dixit ipse, et facta sunt
Terra, caelum, fossa ponti, trina rerum machina
Quaeque in his vigent sub alto solis et lunae globo.
Corporis formam caduci, membra morti obnoxia
Induit, ne gens periret primoplasti ex germine,
Merserat quem lex profundo noxialis tartaro.
O beatus ortus ille, virgo cum puerpera
Edidit nostram salutem feta sancto spiritu
Et puer redemptor orbis os sacratum protulit.
Psallat altitudo caeli, psallite omnes angeli,
Quidquid est virtutis usquam psallat in laudem Dei
Nulla linguarum silescat, vox et omnis consonet.
Ecce quem vates vetustis concinebant seculis,
Quem prophetarum fideles paginae sponponderant,
Emicat promissus olim: cuncta conlaudent eum.
Cantharis infusa lympha fit falernum nobile,
Nuntiat vinum minister esse promptum ex hydria,
Ipse rex sapore tinctis obstupescit poculis.
Membra morbis ulcerosa, viscerum putredines

IX. *Omni hora* ATib Rat. Gis. Ar., *omnibus horis* O, *h. sempercanendus* R, *omnis horae* al. — 2. *ac* a — 3. *pangit* A, ibidem seq.: *Haec mihi dulcis canoro laudet lyra cantico.* — 5. *et* om. Gold. — 6. *fluent.* R —*8. *Test. est orb.* Rbα Ald. Gis. Weitz. Ar., *Test. orb. est* Heins., *est* om. Aa, *ter. nec ipsa* HR — 10. *fusus ex* Ambros. Spiegel. Heins., *natus* cet. omn. — 11. *cognominatur* 2a2b Ald. Gis. Weitz., *cognominatus* cet. — 16. *mortali* A — 17. *protoplasti* R T2rr. Fabr. Spieg. Cell., *primopl.* cet. — 18. *quem*] AEBTbα Ambros. Put. Rat. Fabr. Gis. Ar. [i. e. *primopl.*] *quam* R Ald. Weitz. Heins. — 22. *psallite*] 2ATα Ambr. Put. T1rr. Heins. Ar., *psallat omnis angelus* coni. Meyer (ap. Heins.) Fabr. Spieg., *psall.* om. Ald. *psallant* cet.: *ang.* om. A — 25. *praec.* T2rr., *praecinebat* R — 27. *collaudant* R T1rr. — 29. *nuntias* T: *sumptum* Ambr. — 30. *colore* coni. Ar., sed cf. Sedul. III, 4. —

IX, 4. *sacerd.*] Gl. R: *David* [alii Melchisedecem intellegunt], *qui fuit sacerdos, quia ephot vestitus coram arca Dei saltabat;* sed *sac.* de vate quocunque dicitur, vd. Hor. Od. III, 1, 3. Ov. Am. III, 8, 23. — 11. Apocal. XXI, 6. — 30. *rex*] Ἀρχιτρίκλινος, Ioan. II, 8. — 31. Matth. VIII, 4. —

Mando, ut abluantur, inquit; fit ratum quod iusserat,
Turgidam cutem repurgant vulnerum piamina.
  Tu perennibus tenebris iam sepulta lumina
Inlinis limo salubri, sacri et oris nectare,
Mox apertis hac medela lux reducta est orbibus.
  Increpas ventum furentem, quod procellis tristibus
Vertat aequor fundo ab imo, vexet et vagam ratem:
Ille iussis obsecundat, mitis unda sternitur.
  Extimum vestis sacratae furtim mulier attigit,
Protinus salus secuta est, ora pallor deserit,
Sistitur rivus, cruore qui fluebat perpeti.
  Exitu dulcis iuventae raptum ephebum viderat,
Orba quem mater supremis funerabat fletibus:
Surge, dixit: ille surgit, matri et adstans redditur.
  Sole iam quarto carentem, iam sepulcro absconditum
Lazarum iubet vigere reddito spiramine:
Foetidum iecur reductus rursus intrat halitus.
  Ambulat per stagna ponti, summa calcat fluctuum,
Mobilis liquor profundi pendulam praestat viam,
Nec fatiscit unda sanctis pressa sub vestigiis.
  Suetus antro bustuali sub catenis frendere,
Mentis inpos efferatis percitus furoribus
Prosilit ruitque supplex, Christum adesse ut senserat.
  Pulsa pestis lubricorum milleformis daemonum,
Corripit gregis suilli sordida spurcamina,
Seque nigris mergit undis et pecus lymphaticum.
  Quinque panibus peresis et gemellis piscibus
Adfatim referta iam sunt adcubantum milia
Fertque qualis ter quaternis ferculorum fragmina.
  Tu cibus panisque noster, tu perennis suavitas,
Nescit esurire in aevum qui tuam sumit dapem,
Nec lacunam ventris inplet, sed fovet vitalia.
  Clausus aurium meatus et sonorum nescius,

32. *abluent.* A — 33. *repurgat* A — 37. *Increpans* AH, *increpat* R — 38. *verrat* H Fabr.: *summo ab* AEa2b — 40. *forte* coni. Remus, sed vd. v.72. — 42. *perpetim* Dav. 1492. — 44. *quam* coni. V. D. ap. Ar. — 45. *stans* Rat. Ald. — 51. *fatesc.* A — 53. *inops* Spieg. Cham. — 55. *milliform.* Put. Heius. [cf. A. 195. *canif.*] — 57. *et*] ANT Put. Heius,, *ut* ORop Ald., *fit* ib Prag. Gis. Weitz. Ar. — 58. sqq. Ita: ARopq Dav. Gis., 60. 58. 59. Weitz., 60. 59. 58. RHETWbiuα Put. Ambr. Ald. Spieg. Ar., 58. 60. 59. Heius. — 59. *refecta* N Altiu. Ambros. Heius. [A. 720.], *adcubent.* O Put. — 60. *Fertque* NRα Dav. Ald. Gis. Teol., *Fertaeq.* AE, *Ferta qual.* H, *Ferte* cet. — 61. *et peren.* Ambros. — 64. *Clausa* NOα Put. —

37. Ev. Luc. VIII. 24. — 39. *stern.*] I. e. plaua facta est unda, quae prius intumuerat, vd. Virg. Aeu. V, 762. Iustin. II, 10, 14. *Mitis* igitur adiect. futurum est. — Cum vv. sqq. cf. Matth. IX, 20. Luc. VIII, 50. Ioan. XI, 15. Matth. XIV, 17. — 52. *bustuali*] Marc. V, 3: *μνημείοις*, de *busto*, i.e. loco, ubi sive cinis cadaveris exusti sive cadaver ipsum asservatur, vd. Elmeuhorst. ad Arnob. I. p. 22. VII. p. 222. — Infra v. 57. *pec. lymphat.* pisces sunt: cf. D. 144. Matth. VIII, 32. — 58. Marc. VIII, 1. — V. 61. Ioan. VI, 51. 56. 59.

Purgat ad praecepta Christi crassa quaeque obstacula,
Vocibus capax fruendis ac susurris pervius.
  Omnis aegritudo cedit, languor omnis pellitur,
Lingua fatur, quam veterna vinxerant silentia,
Gestat et suum per urbem laetus aeger lectulum.
  Quin et ipsum, ne salutis inferi expertes forent,
Tartarum benignus intrat, fracta cedit ianua,
Vectibus cadit revulsis cardo indissolubilis.
  Illa prompta ad inruentes, ad revertentes tenax,
Obice extrorsum repulso porta reddit mortuos:
Lege versa et limen atrum iam recalcandum patet.
  Sed Deus dum luce fulva mortis antra inluminat,
Dum stupentibus tenebris candidum praestat diem,
Tristia squalentis aethrae palluerunt sidera.
  Sol refugit, et lugubri sordidus ferrugine
Igneum reliquit axem seque maerens abdidit:
Fertur horruisse mundus noctis aeternae chaos.
  Solve vocem mens sonoram, solve linguam mobilem,
Dic tropaeum passionis, dic triumphalem crucem,
Pange vexillum, notatis quod refulget frontibus.
  O novum caede stupenda vulneris miraculum!
Hinc cruoris fluxit unda, lympha parte ex altera:
Lympha nempe dat lavacrum, tum corona ex sanguine est.
  Vidit anguis inmolatam corporis sacri hostiam,
Vidit, et fellis perusti mox venenum perdidit,
Saucius dolore multo colla fractus sibilat.
  Quid tibi, prophane serpens, profuit rebus novis
Plasma primum perculisse versipelli hortamine?
Diluit culpam recepto forma mortalis Deo.
  Ad brevem se mortis usum dux salutis dedidit,
Mortuos olim sepultos ut redire insuesceret,
Dissolutis pristinorum vinculis peccaminum.
  Tunc patres sanctique multi conditorem praevium

68. *veterno* coni. Ar. — 69. *orb.* H — 71. *faeta* A brev. Mozarab. — 72. *indiss.*] AENORabouα Altin. Ald. [v. 59.], *dissol.* cet. omnes. — 74. *recluso* Abiopq Spiegel. Weitz. Ar., Gram. ap. Haupt. (Ovid. Halieut. etc.) p. 91., *reclusa* Tα, *excluso* OR, *repulso* Put. (Torrent. prob.) Heins., *pulso* coni. Ald. — 76. *furva* coni. Heins. [Heins. ad Ov. Met. III, 273. V, 541. Sil. It. VII, 683, ib. Drakenb.] — 82. *sonora* AObaopu Rat. Put. Weitz., *sonoram* R Ald. Gis. Heins. Ar., *voce... sonora* coni. Heins., *lingua mobili* aut *mobilis* coni. Ar. — 85. *caede*] AEHNOR Tabpqu Put. Ald. Gis. Ar. [de positione cf. S. I, 54.], *caedes* Ambr. Heins., *caedis stupendae* i Rat. Sich. Weitz., *instupenda* ATT2rr. α — 90. *sibila* Gold. Weitz. Heins. Ar., *sibilat* A etc. — 92. *hortamine* AE1PRabpα Weitz., *astutia* 2P Angel. Ald. et cet. — 93. *recepta* Fabr. Gis., *Del.* R — 94. *reddidit* H1Wb Gold., *obtul.* Spieg. — 95. *Mortuosque* Ald. — 97. *Hunc* B Altin. Fabr. Gis., *sancti quem ultima virorum condidit* AEPq, *quam* R —

67. Matth. XV, 30. — 70. *Quin et*] Arator. I, 120: *Dignatus et* [*Christus*] *ima tangeret inferni non linquens ardua caeli*, Sedul. II, 214. — 86. *Hinc*] P. VIII, 15. D. 105, Evang. Ioan. XIX, 34, quem vers. poeta minus recte interpretatus est.

Iam revertentem secuti tertio demum die
Carnis indumenta sumunt, eque bustis prodeunt.
Cerneres coire membra de favillis aridis,
Frigidum venis resumptis pulverem tepescere,
Ossa, nervos et medullas glutino cutis tegi.
Post, ut occasum resolvit vitae et hominem reddidit,
Arduum tribunal alti victor adscendit Patris
Inclitam caelo reportans passionis gloriam.
Macte iudex mortuorum, macte rex viventium,
Dexter in parentis arce qui cluis virtutibus
Omnium venturus inde iustus ultor criminum.
Te senes et te iuventus, parvulorum te chorus,
Turba matrum virginumque simplices puellulae,
Voce concordes pudicis perstrepant concentibus.
Fluminum lapsus et undae, littorum crepidines,
Imber, aestus, nix, pruina, silva et aura, nox, dies,
Omnibus te concelebrent seculorum seculis.

X. HYMNUS IN EXEQUIIS DEFUNCTORUM.

Deus ignee fons animarum,
Duo qui socians elementa
Vivum simul ac moribundum
Hominem Pater effigiasti:
Tua sunt, tua rector utraque,
Tibi copula iungitur horum,
Tibi, dum vegetata cohaerent,
Et spiritus et caro servit.
Rescissa sed ista seorsum
Solvunt hominem perimuntque,
Humus excipit arida corpus,
Animae rapit aura liquorem.
Quia cuncta creata necesse est
Labefacta senescere tandem
Compactaque dissociari,
Et dissona texta retexi.

99. *Deque* Fabr. Gis. — 102. *et*] AEHRa, *ac* cet. — 111. *perstrepunt* Hbi Ambr. Gold., *pertrepent* Ald., *praestrepant* Eaopq — 113. *et arva* W Prag. Rat.
X, 3. *vividum* bio Gold. Prag. Weitz. — 8. *Et spir. et caro servit*] Put. αu Heins. Arev., *Spiritus simul et caro* cet. codd. Ald. Weitz. [cf. Sedul. hymn. I, 110. Fabric. comment. ad poet. christ. p. 125.], *Animus simul et* Gis., *Flatus sim.* coni. Cauch.: *vivit* BP Gis. Weitz. — v. 9...16. Ita Aapqα Ald. Gis. Heins.

103. *occas. resolv.*] Optime explicant Iso et Nebr. *mortem dissipavit*, vd. similes locutiones: *tristiam resolv.* Plin. XXIV, 6., *curas* Virg. Georg., I, 302., et de *occas.* voce Cic. Acad. I, 2, 8.
X. Hunc hymnum inde a v. 117...120. 33...37. 121...128. ab omnibus, qui religionem christianam confitentur, praesertim post Lutherum in honorem defunctorum cantatum et in multas linguas translatum esse satis constat, vd. Rambach. Anthologie christl. Gesänge aus der alten und mittlern Zeit. (Altona u. Leipz. 1817.) p. 76. Augusti l. l. V.

Hanc tu, Deus optime, mortem
Famulis abolere paratus,
Iter inviolabile monstrans,
Quo perdita membra resurgant:
Ut, dum generosa caducis
Ceu carcere clausa ligantur,
Pars illa potentior extet,
Quae germen ab aethere traxit.
Si terrea forte voluntas
Luteum sapit et grave captat,
Animus quoque pondere victus
Sequitur sua membra deorsum.
At si generis memor ignis
Contagia pigra recuset:
Vehit hospita viscera secum
Pariterque reportat ad astra.
Nam quod requiescere corpus
Vacuum sine mente videmus,
Spatium breve restat, ut alti
Repetat conlegia sensus.
Venient cito secula, cum iam
Socius calor ossa revisat
Animataque sanguine vivo
Habitacula pristina gestet.
Quae pigra cadavera pridem
Tumulis putrefacta iacebant,
Volucres rapientur in auras
Animas comitata priores.
Hinc maxima cura sepulcris
Inpenditur, hinc resolutos
Honor ultimus accipit artus
Et funeris ambitus ornat.
Candore nitentia claro
Praetendere lintea mos est,

Ar., *Resoluta sed ista seorsum Proprios revocantur in ortus, Petit halitus aera fervens: Humus excipit arida corpus. Sic cuncta creata necesse est Obitum tolerare supremum, Ut semina dissociata Sibi sumat origo resorbens* Put. in (mg. A), *Resoluta...corpus. Quia cuncta etc.* R, utramque lectionem coniungunt B et Weitz., sim. Ambros. — 19. *monstrans*] AEO Put. Ald., *monstra* 2R, *monstras* cet. — 29. *ignis*] Aiopnα Put. Ald. etc., *ignei* NRq T1rr. sched. Graev. Heins., *igneoli* O — 30. *pigra*] AEHNOPR Put. etc. Weitz. Heins. Ar. [Claud. in Eutrop. I, 489.], *nigra* Ald. Gis. Cham. [A. 1030. H. 357.] —

p. 303. „Predigten des schwed. Bischoffs Wallin, übers. v. Rothlieb" (Berlin 1835.) p. 243. Björn. Hymni vett. pp. christ. p. 114., ubi danicum carmen *Med sorgen og Klagen* etc. cum hoc comparat.—De antiquis in exequiis Christianorum hymnis vd. Constit. Apost. VI, 30: *Mortuos cum psalmis deducite*, Herald. ad Arnob. p. 152. Bingham. l. l. X. p. 54. — 48. *ambitus*] Referenda est haec vox ad pompam sepulcralem, quae Prud. tempore quam splendidissima habebatur, cf. Chrysost. homil. ad Antioch. III, 12. Kirchman. de funebr. p. 94.

Adspersaque myrrha Sabaeo
Corpus medicamine servat.
  Quidnam sibi saxa cavata,
Quid pulcra volunt monumenta,
Nisi quod res creditur illis
Non mortua, sed data sompno?
  Hoc provida Christicolarum
Pietas studet, utpote credens
Fore protinus omnia viva,
Quae nunc gelidus sopor urget.
  Qui iacta cadavera passim
Miserans tegit aggere terrae,
Opus exhibet ille benignum
Christo pius omnipotenti:
  Quia lex eadem monet omnes
Gemitum dare sorte sub una,
Cognataque funera nobis
Aliena in morte dolere.
  Sancti sator ille Tobiae,
Sacer ac venerabilis heros,
Dapibus iam rite paratis
Ius praetulit exequiarum.
  Iam stantibus ille ministris
Cyathos et fercula liquit,
Studioque accinctus humandi
Fleto dedit ossa sepulcro.
  Veniunt mox praemia caelo
Pretiumque rependitur ingens,
Nam lumina nescia solis
Deus inlita felle serenat.
  Iam tunc docuit pater orbis,
Quam sit rationis egenis
Mordax et amara medela,
Cum lux animum nova vexat.
  Docuit quoque non prius ullum
Caelestia cernere regna,
Quam nocte et vulnere tristi
Toleraverit aspera mundi.
  Mors ipsa beatior inde est,
Quod per cruciamina leti
Via panditur ardua iustis
Et ad astra doloribus itur.

55. *Res quod nisi* Ald. Fabr. Cell. Teol. — 60. *arcet* BEPb1W Rat. Sich. Weitz., *urget* cet., [Hor. Od. I, 24, 7.] — 64. *prius* 1AERa Ald. (non Fabr.), *pius* cet. — 65. *Quin* Heins. Ar., *quia* cet. — 66. *forte* Ald. — 67. *munera* 1AE1Wa — 76. *Fleto*] AR etc. Ald. Heins. Ar., *fletu* BH Rat. Fabr. Gis., *fleta* Wbip Gold. Weltz. — 78. *Premiumq.* A — 82. *egenus* A, *egena* ib Prag. Ald. Weitz., *egenis* cet. — 86. *scandere reg.* T2rr., sed vd. XII, 88. — 90. *cruc. mundi* 2H —

Sic corpora mortificata
Redeunt melioribus annis,
Nec post obitum recalescens
Conpago fatiscere novit.
Haec quae modo pallida tabo
Color albidus inficit ora,
Tunc flore venustior omni
Sanguis cnte tinget amoena.
Iam nulla deinde senectus
Frontis decus invida carpet,
Macies neque sicca lacertos
Suco tenuabit adeso.
Morbus quoque pestifer, artus
Qui nunc populatur anhelos,
Sua tunc tormenta resudans
Luet inter vincula mille.
Hunc eminus aere ab alto
Victrix caro iamque perennis
Cernet sine fine gementem,
Quos moverat ipse dolores.
Quid turba superstes inepta
Clangens ululamina miscet,
Cur tam bene condita iura
Luctu dolor arguit amens?
Iam maesta quiesce querela,
Lacrimas suspendite matres,
Nullus sua pignera plangat,
Mors haec reparatio vitae est.
Sic semina sicca virescunt
Iam mortua iamque sepulta,
Quae reddita caespite ab imo
Veteres meditantur aristas.
Nunc suscipe terra fovendum,
Gremioque hunc concipe molli:
Hominis tibi membra sequestro
Generosa et fragmina credo.
Animae fuit haec domus olim
Factoris ab ore creatae,
Fervens habitavit in istis
Sapientia principe Christo.

101. *Iam*] 1AR(E?) PTPut. Heins. Ar., *Nam* cet. — 107. *nunc* Ald. — 108. *lucet* Ald. — 112. *ipsa* 2Put. — 114. *Plang*. Fabr. — 115. *iam* AE — 118. om. R — 119. *pignera* A; semper. — 124. om. R — 125. *fav.* E — 126. *gremiumque* 1A — 127. *sequestra* coni. Heins. — 130. *Cui nobilis ex patre fons est* O (mg. Aap.) Put. sched. Graev., utrumque vers. HN, *Factoris ab ore creatae* cet. —

115. *Quid*] Verba *turba superst.* de „lacrimis quorumlibet“ Ar. dicta putat, sed ob *in. ulul.* de praeficis funus magno cum ululatu sequentibus ea intellegam. V. 115 respicit ad v. 89...92.; et *matres* sunt proprie vocatae ac *pignera* liberi, vd. Tac. Ann. XV, 57, 2. Quinct. Inst. VI, 1, 24.

Tu depositum tege corpus,
Non inmemor ille requiret
Sua munera fictor et auctor
Propriique aenigmata vultus.
Veniant modo tempora iusta,
Cum spem Deus inpleat omnem:
Reddas patefacta necesse est,
Qualem tibi trado figuram.
Non, si cariosa vetustas
Dissolverit ossa favillis,
Fueritque ciniscułus arens
Minimi mensura pugilli:
Nec, si vaga flamina et aurae
Vacuum per inane volantes
Tulerint cum pulvere nervos,
Hominem periisse licebit.
Sed dum resolubile corpus
Revocas, Deus, atque reformas,
Quanam regione iubebis
Animam requiescere puram?
Gremio senis addita sancti
Recubabit, ut est Eleazar,
Quem floribus undique septum
Dives procul adspicit ardens.
Sequimur tua dicta redemptor,
Quibus atra morte triumphans,
Tua per vestigia mandas
Socium crucis ire latronem.
Patet ecce fidelibus ampli
Via lucida iam paradisi,
Licet et nemus illud adire,
Homini quod ademerat anguis.
Illic precor, optime ductor,
Famulam tibi praecipe mentem
Genitali in sede sacrari,
Quam liquerat exul et errans.
Nos tecta fovebimus ossa
Violis et fronde frequente,
Titulumque et frigida saxa
Liquido spargemus odore.

135. *fact.* 2HR — 136. *schemata* coni. Nebr. prob. Cham. [sed. vd. P. II, 118. I Cor. 13, 12.?] — 137. *veniunt* Gold. R, *venient* 2Gold. Wb — 145. *flum.* BR Fabr. Gis. I. — 148. *perisse* ARa — 153. *add.*] ABP(E?) Put. Heins., *abdita* RAld. etc. Ar. — 154. *ut est Eleaz.*] ABR etc. Ald. Fabr. Ar., *ut illa Lazari* 2i Put. Gis. Weitz. Heins. [metro repugnante: IX, 47. A.743.] — 155. *for.* A — 158. *at. m. tr.*] ABEORa (Put.?) Ald., *atra e morte* cet.: *triumphas* Put. — 159. *mandans* O — 165. *illud* Ald. Gis. I. — 170. *recenti* coni. Burm. ad Anthol. I. p.733., *sequenti* Fabr. Gis. — 172. *adore* Ald. (mg. O, non R) —

136. *aenigm.*] I Cor. 13, 12. — 154. *Eleazar*] Luc. XVI, 22. — 170. *Viol.*]

XI. HYMNUS DE NATALI DOMINI.

Quid est, quod artum circulum
Sol iam recurrens deserit?
Christusne terris nascitur,
Qui lucis auget tramitem?
Heu quam fugacem gratiam
Festina volvebat dies,
Quam pene subductam facem
Sensim recisa extinxerat!
Caelum nitescat laetius,
Gratetur et gaudens humus,
Scandit gradatim denuo
Iubar priores lineas.
Emerge dulcis pusio,
Quem mater edit castitas,
Parens et expers coniugis,
Mediator et duplex genus.
Ex ore quamlibet Patris
Sis ortus et verbo editus,
Tamen paterno in pectore
Sophia callebas prius.
Quae prompta caelum condidit,
Caelum diemque et cetera,
Virtute verbi effecta sunt
Haec cuncta, nam verbum Deus.

XI. XII. in omnibus fere codd. post *περὶ στεφ.* librum leguntur, quoniam in honorem duorum festorum dierum compositi sunt, neque die quocunque cani queunt. XI. inscr. *octavo Cal. Ianuar.* in A aliis, in Put. RO etc.: *Natalis Domini.* — 4. *augit* 1AE — 9. *nitescit* Erasm. — 10. *gratatur* idem. — 14. *mater*] AEPRabu Heins. Ar., *matris* cet. — 15. *ipse* coni. Nebr. — 18. *verbum editum* coni. Nebr., sed vd. III, 2. — 19. *in* om. AEH, neque impr. vd. VII, 20. — 20. *caleb.* BHWi Gold. Weitz., *callebat* Fabr. Nebr. al., *pollebas* b — 22. *Cael. noctemq.* Ald., *Noctem diemq.* Erasm. Daventr., *Solem n.* Fabr. —

Hieron. ep. XXVI. ad Pammach. 2: *Ceteri mariti super tumulos coniugum spargunt violas, rosas, lilia* etc., quod Christiani sec. I. II. et III. non faciebant, vd. Min. Fel. XII, 6: *non corpus odoribus honestatis ... coronas etiam sepulcris denegatis,* Iustin. Mart. Apol. II. p. 86. ed. Col., Bingham. l. l. X. p. 76. Kirchm. p. 379.

XI. Diem Christi natalem eodem tempore, quo ante Saturnalia celebrarentur, Christianos inde a seculo (III.) IV. festum egisse ex initio hui. hymni et Paulin. Nol. carm. XVIII. (p. 538 ed. Rosweyd.): *Nam post solstitium, quo Christus corpore natus Sole novo, gelidae mutavit tempore brumae,* effici potest. Vd. E. Fr. Wernsdorf. de orig. natal. Chr. ex festivitate Nat. Invicti. Viteb. 1757. 4. Eiusd. Exercit. in novissimam litem de a. n. Chr. Ibid. 1776. 4. Augusti: „Die Feste der Christen" I. p. 222. Creuzer: „Symbolik u. Mythologie im Auszuge (v. Moser)" p. 246. De bruma vd. Colum. IX, 14: *Bruma fere conficitur circa VIII Calend. Ianuar. in octava parte Capricorni,* Plin. h. n. XVIII, 25. — 13. sqq. *Emerge*] Sententia: „Nascere puer, quem mater, quae est castitas, expers mariti paritura est; emerge, qui es mediator, et Deus et homo, qui, antequam ortus es, omnium rerum, quasi Sapientia peritus eras." *Sophiā call.* enim metri caussa coniungi nequit: de *call.* verbo hoc sensu a comicis usurpato vd. Non. IV, 66.

Sed ordinatis seculis
Rerumque digesto statu
Fundator ipse et artifex
Permansit in Patris sinu,
Donec rotata annalium
Transvolverentur milia,
Atque ipse peccantem diu
Dignatus orbem viseret.
Nam caeca vis mortalium
Venerans inanes nenias,
Vel aera vel saxa algida,
Vel ligna credebat Deum.
Haec dum sequuntur, perfidi
Praedonis in ius venerant,
Et mancipatam fumido
Vitam barathro inmerserant:
Stragem sed istam non tulit
Christus cadentum gentium
Inpune, ne forsan sui
Patris periret fabrica.
Mortale corpus induit,
Ut excitato corpore
Mortis catenam frangeret
Hominemque portaret Patri.
Hic ille natalis dies,
Quo te creator arduus
Spiravit et limo indidit,
Sermone carnem glutinans.
Sentisne virgo nobilis,
Matura per fastidia
Pudoris intactum decus
Honore partus crescere?
O quanta rerum gaudia
Alvus pudica continet,
Ex qua novellum seculum
Procedit et lux aurea!
Vagitus ille exordium
Vernantis orbis prodidit,

27. *Fundatur* Ald. — 35. *vel fixa* AEP — 51. *Animavit* Erasm. — 56. *cresceret* R — 59. *quo* A —

29. *annal.*] *Temporum ann.* Iso. Varr. R. R. I, 27. 1: *Tempora duorum generum sunt: unum annale, quod sol circuitu suo finit: unum menstruum, quod luna circumiens comprehendit.* — 51. *Spiravit*] Referunt id verbum intpp. aliquot ad dogma de spiritus sti emissione. De constructione cf. Virg. Aen. I, 408. — *limo* est aut lutum (caro, A. 1039.) aut „*cingulum*“ [sive vestis], „*quo servi publici cingebantur obliqua purpura*“ vd. Ep. ad Philipp. II, 7. Sedul. II, 6: *Beatus auctor seculi Servile corpus induit.* — 54. *fastid.*] Virg. Ecl. IV, 61. — 59. *nov. sec.*] Novum testamentum.

Nam tunc renatus sordidum
Mundus veternum depulit.
 Sparsisse tellurem reor
Rus omne densis floribus,
Ipsasque arenas Syrtium
Fragrasse nardo et nectare.
 Te cuncta nascentem puer
Sensere dura et barbara,
Victusque saxorum rigor
Obduxit herbam cotibus.
 Iam mella de scopulis fluunt,
Iam stillat ilex arido
Sudans amomum stipite,
Iam sunt myricis balsama.
 O sancta praesepis tui
Aeterne rex cunabula,
Populisque per seclum sacra
Mutis et ipsis credita.
 Adorat haec brutum pecus
Indocta turba scilicet,
Adorat excors natio,
Vis cuius in pastu sita est.
 Sed cum fideli spiritu
Concurrat ad praesepia
Pagana gens et quadrupes,
Sapiatque quod brutum fuit:
 Negat patrum prosapia
Perosa praesentem Deum:
Credas venenis ebriam
Furiisve lymphatam rapi.
 Quid prona per scelus ruis?
Agnosce, si quidquam tibi
Mentis resedit integrae,
Ducem tuorum principum.
 Hunc, quem latebra et obstetrix,
Et virgo feta et cunulae
Et inbecilla infantia
Regem dederunt gentibus,
 Peccator intueberis
Celsum coruscis nubibus,

63. *renatis* a — 68. *flagr.* AEHW Gold. Ald., *fragl.* BR, sed vd. III, 22. — 72. *cautibus* Erasm. — 75. *am. in st.* Ald. Fabr. — 76. *myrris* E — 77. *tua* Gis. I. Weitz. — 92. *lymphatum* Aa — 96. *principem* conir Erasm. — 97. *latebrae et* Weitz. Ar., *latebrae* q Fabr., *et* om. AEPb —

80. *Mutis...cred.*] Esai. I, 3. Ar. cf. Sedul. IV, 300: *non illius impar, Qui patulo Christum, licet in praesepio iacentem Agnovit.* — 87. *pagana gens*] Intelligunt *gentiles*, sed Prud. commemorat eos, qui in pago vivebant, pastores: cf. Tac. Hist. II, 14, 4. Suet. Aug. 27. — 89. *patr. pros.*] Iudaei.

Deiectns ipse et inritus
Plangens reatum fletibus:
Cum vasta signnm bucina
Terris cremandis miserit,
Et scissus axis cardinem
Mundi ruentis solverit:
Insignis ipse et praeminens
Meritis rependet congrua,
His lucis usum perpetis,
Illis gehennam et tartarum.
Iudaea tunc fulmen crucis
Experta, qui sit, senties,
Quem te furoris praesule
Mors hausit et mox reddidit.

XII. HYMNUS EPIPHANIAE.

Quicunque Christum quaeritis,
Oculos in altum tollite,
Illic licebit visere
Signum perennis gloriae.
Haec stella, quae solis rotam
Vincit decore ac lumine,
Venisse terris nuntiat
Cum carne terrestri Deum.
Non illa servit noctibus,
Secuta lunam menstruam,
Sed sola caelum possidens,
Cursum dierum temperat.
Arctoa quamvis sidera
In se retortis motibus
Obire nolint, attamen
Plerumque sub nimbis latent.
Hoc sidus aeternum manet,
Haec stella nunquam mergitur,
Nec nubis occursu abdita
Obumbrat obductam facem.
Tristis cometa intercidat,
Et si quod astrnm Sirio

103. *inritus* AR (cet. cdd.?), cd. Cort. ad Lucan. IV, 47., *inritis* edd. omnes. — 107. *scissu sax.* A — 110. *rependit* R — 114. *quid* a, *quis* b, *quae* coni. Erasm. — 115. *praeside* Fabr., cod. Sich. — 116. *et mors* Erasm., non Fabr. —
XII, 6. *aut* im Gold. —

XII. Extat hic hymn. in brev. Rom., vd. fer. transfig. ad vesp., et de v. 124 sqq.: Hor. ad usum dioeces. Lugdun. a. 1778. — De epiphania vd. Augusti. l. l. p. 332 sq. — 5. *stella*] Quam stellam PP. EE. sole clariorem fuisse enarrant, vd. Baron. Annal. eccl. I. p. 68., Hieron. Opp. V. p. 65. Chrysost. homil. VI. in Matth. *ἐν μέσῃ ἡμέρᾳ φαίνεται λαμπόντος ἡλίου.*

Fervet vapore, iam Dei
Sub luce destructum cadat.
  En Persici ex orbis sinu,
Sol unde sumit ianuam,
Cernunt periti interpretes
Regale vexillum Magi.
  Quod ut refulsit, ceteri
Cessere signorum globi,
Nec pulcer est ausus suam
Conferre formam lucifer.
  Quis iste tantus, inquiunt,
Regnator astris inperans,
Quem sic tremunt caelestia,
Cui lux et aethra inserviunt.
  Inlustre quiddam cernimus,
Quod nesciat finem pati,
Sublime, celsum, iuterminum,
Antiquius caelo, et chao.
  Hic ille rex est gentium
Populique rex Iudaici,
Promissus Abrahae patri
Eiusque in aevum semini.
  Aequanda nam stellis sua
Cognovit olim germina
Primus sator credentium,
Nati inmolator unici.
  Iam flos subit Davidicus
Radice Iesse editus,
Sceptrique per virgam virens
Rerum cacumen occupat.
  Exin sequuntur perciti
Fixis in altum vultibus,
Qua stella sulcum traxerat
Claramque signabat viam.
  Sed verticem pueri supra
Signum pependit inminens,
Pronaque submissum face
Caput sacratum prodidit.
  Videre quod postquam Magi,
Eoa promunt munera,
Stratique votis offerunt
Tus, myrrbam et aurum regium.

25. *Persae* 1m Gold. — 28. *vixillum* E — 37. *quoddam* A — 40. *Choo* Weitz. — 46. *germana* A — 47. *prius* A — 50. *Iesse* ARma Ald. Weitz. Ar. [de hiatu vd. H. 354.], *Iessaea* cet. — 51. *gerens* 1R — 56. *monstrabat* 2O Put. — 59. *subnixum* R — 62. *Dea* A — 64. *myrra* A —

25. *Pers.*] Iuvenc. hist. evang. I, 241. *Tunc iubet Herodes Persas pertendere gressum*, ib. Gebser. p. 35. Augusti. l. l. p. 334. — 47. *Primus*] Genes. XV, 5.

Agnosce clara insignia
Virtutis ac regni tui,
Puer o, cui trinam Pater
Praedestinavit indolem.
Regem Deumque adnuntiant,
Thesaurus et fragrans odor
Turis Sabaei ac myrrheus
Pulvis sepulcrum praedocet.
Hoc est sepulcrum, quo Deus,
Dum corpus extingui sinit
Atque id sepultum suscitat,
Mortis refregit carcerem.
O sola magnarum urbium
Maior Bethlem, cui contigit
Ducem salutis caelitus
Incorporatum gignere.
Altrice te summo patri
Haeres creatur unicus,
Homo ex tonantis spiritu
Idemque sub membris Deus.
Hunc et prophetis testibus
Isdemque signatoribus
Testator et sator iubet
Adire regnum et cernere:
Regnum, quod ambit omnia
Dia et marina et terrea
A solis ortu ad exitum
Et tartara et caelum supra.
Audit tyrannus anxius
Adesse regum principem,
Qui nomen Israel regat
Teneatque David regiam.
Exclamat amens nuntio,
Successor instat, pellimur,
Satelles i, ferrum rape,
Perfunde cunas sanguine.
Mas omnis infans occidat,
Scrutare nutricum sinus,

67. *Puero* A Erasm. *Puer cui* coni. Ar., R — 70. *flagr.* AEW Put. Ald., *fragl.* BR: *odos* Put. — 71. *ad* Put., *at* Obα Rat. Cell. Ar., *ac* cet. omn. — 73. *Hoc hoc est sep.* Put., *Hoc hoc sep.* coni. Heins. Cham. Cell. Teol., *Hoc est sep.* cet.: *quod* m Erasm. Gis. — 78. *Bethleem* HWm Gold. Rat.: *et cui* E — 82. *creator* AE — 83. *tonanti* i Gold. — 86. *Iisdem* Gis. Heins. Ar., *Isdem* cet. [Bünemann. ad Lact. I, 6, 4.] — 88. *Audire* AEP — 90. *Diva* coni. Erasm. — 99. *Sat. i ferr. r.*] Ald. Gis. Heins. Ar., *i* om. AE (A. 37. P. XIV, 65.), *Ferr. sat. corripe* HWbm Weitz., *F. s. arripe* u Boher. I. Gold. —

69. *Regem*] Iuvenc. I, 250: *Tus, aurum, myrrham, regique hominique Deoque Dona ferunt.* Hieron. ad Matth. I. cap. 2. — 86. *signat.*] Qui testamenta signat: Sall. Cat. XVI, 1. *Ex illis testes signatoresque falsos commodare.*

Interque materna ubera
Ensem cruentet pusio.
Suspecta per Bethlem mihi
Puerperarum est omnium
Fraus, ne qua furtim subtrahat
Prolem virilis indolis.
Transfigit ergo carnifex
Mucrone destrictò furens
Effusa nuper corpora,
Animasque rimatur novas.
Locum minutis artubus
Vix interemptor invenit,
Quo plaga discedat patens
Iuguloque maior pugio est.
O barbarum spectaculum!
Iulisa cervix cautibus
Spargit cerebrum lacteum,
Oculosque per vulnus vomit:
Aut in profundum palpitans
Mersatur infans gurgitem,
Cui subter artis faucibus
Singultat unda et halitus.
Salvete flores martyrum,
Quos lucis ipso in limine
Christi insecutor sustulit,
Ceu turbo nascentes rosas:
Vos prima Christi victima,
Grex inmolatorum tener,
Aram ante ipsam simplices
Palma et coronis luditis.
Quid proficit tantum nefas,
Quid crimen Herodem iuvat?
Unus tot inter funera
Inpune Christus tollitur.
Inter coaevi sanguinis
Fluenta solus integer
Ferrum, quod orbabat nurus,
Partus fefellit virginis.
Sic stulta Pharaonis mali
Edicta quondam fugerat

104. *cruentem* AE — 110. *destr.* coni. Heins., [cf. Cic. Off. III, 31, 112. Hor. Od. III, 1, 17. Tac. Ann. XII, 51. Cort. ad Luc. VII, 313. Drakenb. ad Sil. It. XVII, 164.] *distr.* cet. — 112. *rimantur* AE — 115. *discedat*] AEP (Put. T?) [cf. Burm. ad Anth. I, 535.] *discendat* H Weitz. *descend.* cet. — 123. *artes* A, *arcis* Ald. — 131. *ar. a. ips.*] AEH Gold. Put. Ald. Weitz. Heins. Ar. [vd. H. 354.], *ips. et simpl.* E, *ante ar. et ips.* Fabr., *ar. sub ips.* Torr. Cauch. cf. Apocal. VI, 9., *ante cuius* Erasm. Gis. — 133. *quo* Ambros. T Put. Heins., *qui* E, *quid* cet., Cort. ad Luc. I, 681. — 140. *partum* A —

Christi figuram praeferens
Moyses, receptor civium.
Cautum et statutum ius erat,
Quo non liceret matribus,
Cum pondus alvi absolverent,
Puerile pignus tollere.
Mens obstetricis sedulae
Pie in tyrannum contumax
Ad spem potentis gloriae
Furata servat parvulum:
Quem mox sacerdotem sibi
Adsumpsit orbis conditor,
Per quem notatam saxeis
Legem tabellis traderet.
Licetne Christum noscere
Tanti per exemplum viri?
Dux ille caeso Aegyptio
Absolvit Israel iugo.
At nos subactos iugiter
Erroris inperio gravi,
Dux noster hoste saucio
Mortis tenebris liberat.
Hic expiatam fluctibus
Plebem marino in transitu
Repurgat undis dulcibus
Lucis columnam praeferens:
Hic praeliante exercitu
Pansis in altum brachiis
Sublimis Amalech premit,
Crucis quod instar tunc fuit:
Hic nempe Iesus verior,
Qui longa post dispendia
Victor suis tribulibus
Promissa solvit iugera.

145. *ius erat*] R Ambros. Put. Heins. Ar., *iusserat* cet.: *statuto iuss.* coni. Cauch. — 146. *Qui* AEP — 148. *virile* coni. Cauch. — 159. *cese* A — 161. *Ad* AE — 163. *hostis auctio* A — 170. *Passis* Ald. Gis., *Sparsis* ed. Lüneburg. 1648., sed vd. Oudendorp. ad Caes. b. g. I, 52. Burm. ad Ov. A. A. III, 350. —

144. *Receptor*] Proprie, qui latrones surripit, Tac. Ann. IV, 23, 3., hic et Eutrop. IX, 9. redemptorem significat. — 148. *tollere*] Gl. R: *nutrire vel educare*, vd. Plaut. Amphitr. I, 3, 3. Trucul. II, 4, 45. — 167. *und. dulc.*] Iso haec verba refert ad Iordanem, per quem Iosua populum traduxit, sed ad Moysem ea respicere alii viderunt, quare Cell. de aqua in monte Horeb (Exod. XVII, 6.) poetam agere arbitratur. Ego cum Middeldorpf. p. 142. intellego mare rubrum, quod *dulc. und.* vocat, quia Iudaeorum transitum cum baptismo Christiano tacite comparat. Cf. Exod. XIV, et de sqq. XVII. — 173. *Iesus*] Ael. Nebr. *Christus* male explicat, cum Pr. de Iosua [*Ἰησοῦς*: AA. Ap. VII, 25. Hebr. IV, 8.] dicat, vd. D. 60, ubi eumdem XII lapides in Iordane flumine posuisse enarrat; Ios. IV, 7.

Qui ter quaternas denique
Refluentis amnis alveo
Fundavit et fixit petras,
Apostolorum stemmata.
Iure ergo se Iudae ducem
Vidisse testantur Magi,
Cum facta priscorum ducum
Christo figuram finxerint.
Hic rex priorum iudicum,
Rexere qui Iacob genus,
Dominaeque rex ecclesiae,
Templi novelli et pristini.
Hunc posteri Ephraim colunt,
Hunc sancta Manassae domus
Omnesque suspiciunt tribus
Bissena fratrum semina.
Quin et propago degener
Ritum secuta inconditum,
Quaecumque durum fervidis
Baal caminis coxerat,
Fumosa avorum numina
Saxum, metallum, stipitem,
Rasum, dolatum, sectile,
In Christi honorem deserit.
Gaudete quidquid gentium est,
Iudaea, Roma et Graecia,
Aegypte, Thrax, Persa, Scytha,
Rex unus omnes possidet.
Laudate vestrum principem
Omnes beati ac perditi,
Vivi, inbecilli ac mortui:
Iam nemo posthac mortuus.

177. *quaternis . . . petris* coni. Erasm. — 181. *Iudeę* Rb — 183. *fracta* AE — 184. *Christo*] AEP, *Christi* cet.: *finx.*] AEPNT Erasm., *pinx.* cet. [Cf. VI, 38.] — 185. *prior est* Put., *priorum est* coni. Heins., *priscor.* b Prag. — 187. *Nostraeq.* ed. Cauch., *Geminaeque* coni. Cauch. — 188. *templ. nov.*] AHP Ambr. Rat. (mg. Gis.), *t. et nov.* cet. — 189. *Effrem* vett. (?) codd. Heinsii, Ceil. — 190. *Manasse* (ę A) Ald. Weitz. Ar., *Manassae* cet. — 191. *suscipiunt* RWab Goid. Rat. Prag. Weitz. Ar., *suspic.* [i. e. *venerantur*] cet. — 195. *durum*] AEHP Ald. [ob *cox.* praefero], *dirum* cet. — 196. *coxerant* Ald., *coxerit* A: *Bāal* A. 325., *Băal* [secundum rationem latinam] Sedul. V, 147. — 199. *sectilem* Weitz. — 203. *et Sc.* u Ald. Gis.: *Scythia* u Ald. — Sequitur Apoth. in A —

187. *dominae*] Oppositae sunt ecclesia christiana et Iudaeorum synagoga verborum Paul. ad Gal. IV, 24. 26. ratione habita. — 194. *rit. incond.*] Paganorum cultus: *Baal* idolum significat quodlibet: cf. Selten. de diis syriis syntagm. II, 1. 2.

AURELII PRUDENTII CLEMENTIS
APOTHEOSIS.

PRAEFATIO.

Est vera secta? te magister consulo:
Rectamne servamus fidem
An viperina non cavemus dogmata,
Et nescientes labimur?
„Artam salutis vix viam discernere est
„Inter reflexas semitas.
„Tam multa surgunt perfidorum conpeta,
„Tortis polita erroribus,
„Obliqua sese conserunt divortia
„Hinc inde textis orbitis.
„Quas si quis errans ac vagus sectabitur
„Rectum relinquens tramitem,
„Scrobis latentis pronus in foveam ruet,
„Quam fodit hostilis manus,
„Manus latronum, quae viantes obsidet
„Iter sequentes devium.
„Quid non libido mentis humanae struat,
„Quid non malorum pruriat?
„Statum lacessunt omnipollentis Dei
„Calumpniosis litibus:
„Fidem minutis dissecant ambagibus,
„Ut quisque lingua est nequior:
„Solvunt ligantque quaestionum vincula
„Per syllogismos plectiles.
„Vae captiosis sycophantarum strophis,
„Vae versipelli astutiae!
„Nodos tenaces recta rumpit regula
„Infesta dissertantibus.
„Idcirco mundi stulta delegit Deus,
„Ut concidant sophistica:

Hymn. (!) *in infideles* Ald. Gis. Weitz. Primam praefationem „*Est tria summa Deus*" etc. vd. post Dittochaeon. — 4. *nescienter* abmu Prag. Fabr. Gis. Weitz. — 5. *distinguere est* Tα — 7. *conpeta* Aa Weitz. semper [Ps. 849. S. II, 775. Salmas. Exerc. Plin. p. 212.], *compita* cet. — 9. *Obl. qua se* Torr. Fabr. Cell.: *conserunt* ARTb Put. Heins., *confer.* cet. — 11. *Quae* 1R Canch. — 13. *fov. cadet* bm Rat. Prag. — 17. *instr.* A — 22. *quisquis* BWbm Bon. Ald., *quisq: est* R: *ling. neq.* Cell. — 26. *astutia* a — 28. *dissent.* A — 29. *dileg.* AEO, *dilig.* P —

1. *magister*] i. e. Deus. — 25. *stroph.*] i. e. fallacibus, P. II, 318. Martial. III,

7. *Nihil stropharum est, iam salarium dandum est.*

„Deque inbecillis subiugavit fortia,
„Simplex ut esset credere.
„Lapis ecce nostro fixus offensaculo est,
„Inpingat in quem vanitas,
„Signum caventi, non caventi scandalum:
„Hunc sternit, illum dirigit.
„Dum plura temptat caecus incerto gradu,
„Incurrit id, quod obvium est.
„Fax sola fidei est praeferenda gressibus,
„Ut recta sint vestigia:
„Quis in tenebris hostis errantes tamen
„Pulsat trahitque et proterit:
„Qui sparsa ad ipsum conmeantum transitum
„Frumenta saevus devorat:
„Qui laeta Christi culta fur interpolat
„Addens avenas aemulas,
„Quas de veneni lacte in herbam fertilem
„Patitur colonus crescere,
„Ne forte culmum fibra inanis spiceum
„Simul revulsa internecet.
„Expectat ergo, dum dolosa et farrea
„Fervens coquat maturitas:
„Det ventilabro lecta quaeque ut horreis,
„Urat recrementum focis.
„Refert sed ipsa nosse, quae messem necant,
„Zizaniorum semina.“

Plurima sunt, sed pauca loquar, ne dira relatu
Dogmata catholicam maculent male prodita linguam.
Ille Patrem pellens solio detrudit in artum
Corporis humani gestamen, nec pavet ipsum
Obiectare neci duroque adfigere ligno.
Passibilisne Deus? cuius species et imago
Nulli visa unquam: nec enim conprendier illa,
Maiestas facilis sensuve oculisve manuve.
Ioannis magni celebris sententia praesto est,

31. *Neque* APa, *De* Barth. offendit (Adv. XVII, 17.), Ar. instrnmentale (!) censet: legam *Atque*. — 33. *offensaclo est* WWeitz., sed vd. Gramm. ap. Haupt. (Ovid. Halieut. etc.) p. 86. — 39. *Pax* APtR — 41. *Quos* coni. Cauch., Bon. — 42. *proterit?* Gis. Teol. — 45. *furtim* Barth. Adv. XXIV, 41. — 47. *fertiles* RT Put. cd. Cauch. Heins., qui cf. Ps. pr. 66., *fertilem* cet. — 51. *vitiosa* BR2Wα Bon., *otiosa* coni. Heins. — 53. *Dat* B Prag., *Neuent.* A — 55. *Defert* Aa: *negant* EPa —

Titulos singularum Apoth. partium cum A Gis. II. Heins. et Ar. omis., qnippe qui, ut eorum var. lect. docet, a Pr. ipso non sint profecti. — 2. *perd.* E — 3. *Illa* E —

V. 1—178. *Contra Patripassianos* agit Pr., de quibus cf. Tertull. adv. Prax. c. 1 sqq. Isid. Orig. VIII, 5. — 9. *Io.*] Ev. I, 18. VI, 46.

Haud unquam testata Deum potuisse videri.
Ille Pater, quem nulla acies violenta tuendo
Eminus ardentis penetravit acumine visus,
Qui se forma hominis non induit et deitatis
Immensum adsumpto non temperat ore modove.
Aut evangelici pietas spernenda libelli
Iam, blaspheme, tibi est: aut nunquam visa beati
Vis intacta Patris non admiscenda caducis?
Sed tamen et Patris est specimen, quod cernere fas sit,
Humanis aliquando oculis concurrere promptum,
Quod quamvis hebes intuitus speculamine glauco
Humentique acie potuit nebulosus adire.
Quisque hominum vidisse Deum memoratur, ab ipso
Infusum vidit natum: nam Filius hoc est,
Quod de Patre micans se praestitit inspiciendum
Per species, quas possit homo conprendere visu.
Nam mera maiestas est infinita, nec intrat
Obtutus, aliquo nisi se moderamine formet.
Hoc vidit princeps generosi seminis Abram,
Iam tunc dignati terras invisere Christi
Hospes homo, in triplicem numen radiasse figuram.
Hoc conluctantis tractarunt brachia Iacob.
Ipse dator legis divinae accedere coram
Iussus, amicitiae coulato qui stetit ore
Cominus, et sacris coniunxit verba loquelis,
Carnis in effigie Christum se cernere sensit:
Sed maiora petens animum per vota tetendit
Inconcessa homini, plus quam mortale laborans,
Ipsum, quantus erat, sine corpore visere Christum.
Denique post multi sermonis mutua postque
Conspectum praesentis heri et consortia longa,
Quaeso, ait, ut liceat te nunc Deus optime nosse.
Respondit Dominus: ,,mea, non me, cernere iustis
Posteriora dabo.“ Quid apertius absque aliena,
Quam sumat, facie, Verbum non posse videri?
Posse tamen, cum malit idem, nunquam Patre viso
Terrenis oculis habitu se ostendere nostro:
Saepe et in angelicas vel mortales moderatum

13. *forma* Fabr. Heins. Ar. [437.], *formam* AE et cet. omn., fort.: *se in formam.* — 18. *et spec.* AEP, *est Patr.* T Boh. I.; *fas est* AE (prob.) — 20. *clauso* AEPR — 22. *memoratus* N — 25. *Par* Cell. II., *quam* AEa, *Par sp. quam* conl. Ar., fort. *Per speciem quam: posset* abm Ald. Gis. Weitz. Ar. — 27. *ni* BRq Ald. Cell. — 28. *sanguinis* R — 35. *effigiem* Put. — 43. *quod* Ald. — 47. *et mort.* Fabr.: *moderatum* R1a Put. Ald. Heins. [cf. v. 27. 828. Ps. 274., passive], *mod. est* NT, *memoratum* AO2ab, *mem. est* cet. —

26. *Mera*] i. e. *simplex*, quae aliam, nisi eam, quam a natura accepit, formam non admittit, vd. S. II, 744.; Gifan. l. l. male explicat *praestans*. De verbo *maiest.*, quod est *divinitas*, cf. Barth. Adv. X, 5. — 30. sqq. Genes. XVIII, 2. XXXII, 35. Exod. XXXIV, 11., Cathem. II, 73.

Induci species, queat ut sub imagine cerni.
Hoc Verbum est, quod vibratum Patris ore benigno
Sumpsit virgineo fragilem de corpore formam.
Inde figura hominis nondum sub carne Moysi
Obiecta effigiem nostri signaverat oris,
Quod quandoque Deus Verbi virtute coactum
Sumpturus corpus faciem referebat eamdem.
Sed tamen et sentam visa est excita cremare
Flamma rubum: Deus in spinis volitabat acutis,
Vulnificasque comas innoxius ignis agebat,
Esset ut exemplo Deus inlapsurus in artus
Spiniferos, sudibus quos texunt crimina densis
Et peccata malis hirsuta doloribus inplent.
Inculto nam stirpe frutex vitiosus iniquis
Luxuriam virgis inhonesto effundere suco
Coeperat et nodos per acumina crebra ligabat.
Cernere erat steriles subito splendescere frondes,
Accensisque citum foliis magno inpete late
Conlucere Deum, nec spinea laedere texta,
Lambere sanguineos fructus et poma cruenta,
Stringere mortiferi vitalia germina ligni.
Quandoquidem tristes purgantur sanguine culpae,
Quem contorta rubus densis cruciatibus edit.
Ergo nihil visum, nisi quod sub carne videndum,
Lumen imago Dei, Verbum Deus et Deus ignis,
Qui sentum nostri peccamen corporis inplet:
Nam lucis genitor, Verbi sator, auctor et ignis,
Creditur extra oculos, ut apostolus edocet auctor,
Qui negat intuitu fontem deitatis adiri.
Credite, nemo Deum vidit, mihi credite, nemo.
Visibilis de fonte Deus, non ipse Dei fons
Visibilis, cerni potis est, qui nascitur, at non
Innatus cerni potis est: latet os Patris illud,
Unde Deus, qui visibilem se praestitit olim,
Tale aliquid formans in sese, quale secuta est
Passio, quae corpus sibi vindicat: ardua nam vis
Est inpassibilis, quoniam natura superni
Ignis ad horrificas nescit descendere paenas,
Nec capit humanis angoribus excruciari,
Pura, serena, micans, liquido praelibera motu,

54. *simulabat* B2W Sieb. — 55. *sentum* Ald. Gis. II. [C. V, 31.] — 62. *luxuriem* Ald. Gis. — 64. *splendore* A — 68. *germana* A — 78. *Deus fons* abm Fabr. Gis. Weitz. Ar., *Dei* ART Put. Heins. — 83. *quem* T —

55. *Sed tam.*] Exod. III, 2. Sententia: Deus in spinis apparuit, et ignis flammas, quae vulnerant, innoxias contra Moysem exseruit. Vd. de comis ignis Catull. 59, 78. Sen. Oed. 311. Male igitur Cham. „an comas Dei ignis agat vulnificas, an rubi vulnificas ob spinas“ quaerit. — 75. Ioan. l. l. et I. epist. IV, 12., nam de Paulo ad Col. I, 15 male cogitare Arev., v. 77. docet.

Subdita nec cuiquam, dominatrix utpote rerum,
Cui non principium de tempore, sed super omne
Tempus et ante diem maiestas cum Patre summo,
Imo animus Patris et ratio et via consiliorum,
Quae non facta manu nec voce creata iubentis,
Protulit inperium patrio ructata profundo.
Hanc igitur non flagra secant, non sputa salivis
Adspergunt, alapis non vexat palma relisis,
Nec perfossa cruci clavorum vulnera figunt.
His adfecta caro est hominis, quam femina praegnans
Enixa est sub lege uteri, sine lege mariti.
Ille famem patitur, fel potat et haurit acetum:
Ille pavet mortis faciem, tremit ille dolorem.
Dicite sacrilegi doctores, qui patre summo
Desertum iacuisse thronum contenditis, illo
Tempore, quo fragiles Deus est inlapsus in artus,
Ergo Pater passus? quid non malus audeat error?
Ipse puellari conceptus sanguine crevit?
Ipse verecundae distendit virginis alvum,
Et iam falsiloqua est divini pagina libri,
Quae Verbum in carnis loquitur fluxisse figuram?
At non, qui Verbi Pater est, caro factus habetur.
Fige gradum scriptura tuum, nil mobile et anceps
Adfirmasse decet: Pater est, quem cernere nulli
Est licitum: Pater est, qui nunquam visus in orbe est,
Nec mundana inter radiavit lumina coram.
Verbum conspicuum misit missumque recepit,
Cum voluit, Verbo praestrinxit viscera purae
Virginis et Verbo struxit puerilia membra.
Ipse quidem in terris virtute et numine praesens
Semper adest ubicumque loci, nec pars vacat ulla
Maiestate Patris: nusquam est genitor Deus absens,
Per Verbum sed semper adest atque inde Philippo
Christus ait: „Tanto tecum iam tempore versor,
Et Patrem te nosse negas, quem perspicis in me?“
Est invisibilis donum Patris edere natum
Visibilem, per quem valeat Pater ipse videri:
Nec solis sanctorum oculis, sed lumine cassis.
Caecorum caecos loquor, atra socordia quorum
Corde tenebroso verum perpendere nescit:

91. 2. *et* om. TT2rr. Put. — 97. *quem* PRa, cd. Cauch. Gis. Cham. Ar., *est fem.* Colon. 1701. (Heins.?); cf. C. III, 142. — 98. *enisa* Put. — 101. *quia* Ald. — 103. *inlapsurus* Put. — 105. *Ipse* APR2W Ald. Heins., *Ille* cet., etiam Cell. — 115. *perstr.* T — 118. *ubicunque*] coni. Cauch., AEPa (gl. m.); *et ubique* 2R Ar., *quocunque* 1R et cet. omn. — 123. *innis.* Fabr. — 126. *et sōc.* coni. Ar. — 127. *verbum* T —

95. Psalm. LXIV, 1. De v. 87. cf. S. II, 187. — 109. Io. I, 14. VI, 46.
120. Io. XIV, 9.

Quem si perspicuum mortalibus infitiaris,
Fare age, quem videat Babylonis ab arce tyraunus
Innocuas inter flammas procul expatiantem,
Calcantem rapidos inadustis fratribus ignes?
Nempe ait, o proceres, tres vasta incendia anhelis
Accepere viros fornacibus, additus unus
Ecce vaporiferos ridens intersecat ignes.
Filius ille Dei est, fateorque et victus adoro:
Inrisas removete faces, taedasque tepentes
Subtrahite, en friget succensi sulphuris ardor.
Filius, haud dubium est, agit haec miracula rerum,
Quem video, Deus ipse, Dei certissima proles,
Inperat inmensis ardoribus et domat iras,
Insultans famulante rogo, piceosque furores
Conprimit et rabiem flammarum algescere cogit:
Barbaricos calida aura sinus non tangere iussa
Praeterit, et tenues stridens transcurrit amictus.
Ipse per Assyrias vetitus vapor ire tiaras,
Ne coma fusa humeris fumo obsordescat amaro.
Haec ait, et varios iubet obmutescere cantus,
Organa, sambucas, citharas calamosque tubasque.
Stulta superstitio tacuit, vox festa quievit,
Quae male conspicuae celebrabat imaginis aurum.
Carmina sanctorum resonant iam sola virorum
Triplice concentu regem laudantia caeli:
Qui mare, qui terras, qui lucida sidera fecit,
Ignibus et mediis securos texit alumpnos.
Semper in auxilium Sermo Patris omnipotentis
Descendit servando homini, mortalia semper
Admiscenda sibi proprio curavit amore,
Ut socianda caro dominoque inplenda perenni
Degenerem vitam, quae tunc animalis agebat,
Exemplo mutaret heri similesque per artus
Cernere consortem terreni adsuesceret oris,

130. *exspat.*] APut. etc. Ald. Gis. Heins. Ar., *inspat.* cet. — 132. *tris* a Put. — 135. *fateor quem v.* O, *quem et* b Gis. II. — 137. *Subtrahite, fr.* Ald. Heins. e c2dd. (e quibus?) Ar., *en* retinent cet. [cf. S. I, 54.] — 145. *Ire* Prag.: *Assyrios* Put. Heins., *Assyrias* cet. omn.; *metuit vapor* R2m (mg. A et Gis.) Ald. Heins., *vetitus* A et cet. omn., fort.: *veritus.* — 146. *Nec* A — 152. *Tripl. conc.*] Put. Heins. [A. 383. C. V, 162. H. 72. Ps. 833. P. VI, 142.], *Conc. triplici* cet. [A. 30. H. 494.] — 159. *quae*] AERWNO Put. Ald. Heins., *quam* T et cet. — 160. om. Put.: *actus* ANOPR Torr., *artus* cet.; *fragiles* T —

130. Daniel. III, 20 sqq. — v. 143. *Barb.*] Dan. l. l. *sarabora*, vestes sinuosae et purpurae, vd. Winer. Reallex. s. v. — 150. *Im. aur.*] ,,Intellige statuam auream a Nebuchodonsore factam.“ AREV.

160. *heri*] Christi explicat Cell., sed est sententia: ,,Verbum Patris in terram descendit, ut homines, quorum vita tunc vitiosa erat, cum Deo coniungerentur (v. 88.), ad ipsius exemplum mutarentur, et per Christum hominem Patris similem cernere possent.“

Participemque suum visu velut obside nosse
Et consanguineo paulatim accedere Christo.
Ergo animalis homo quondam: nunc spiritus illum
Transtulit ad superi naturam seminis, ipsum
Infundendo Deum mortalia vivificantem.
Nunc nova materies solidata intercute flatu,
Materies sed nostra tamen, de virgine tracta,
Exuit antiquae conrupta exordia vitae,
Inmortale bonum proprio spiramine sumens.
Filius ille hominis, sed filius ille tonantis,
Iam solus vultum Patris adspicit et videt ipsum.
Nemo Patrem novit nisi Filius, et cui monstrat
Filius, et nostri mediator et omnipotentis.
Denique concludam brevis ut conpendia summae:
Non Pater in carnem descendit, sed Patris arcem
Sumpta caro adscendit, Natus per utrumque cucurrit.
    Cede profanator Christi, iam cede Sabelli,
Depositorque Patris Natique insane negator.
Nonne Patrem violas, dum Natum scire recusas?
Quandoquidem non est genitor, nisi filius extet,
Nec vocitare patrem potis es, quem germine fraudas.
Sed fortasse velis patriae pietatis honore
Despoliare Deum, contentus nomine nudo,
Quod Deus est, adimasque decus Patris et generis vim.
Ecquis in idolio recubans inter sacra mille
Ridiculosque deos venerans sale, caespite, ture,
Non putat esse Deum summum et super omnia solum?
Quamvis Saturnis, Iunonibus et Cythereis,
Portentisque aliis fumantes consecret aras:
Attamen in caelum quotiens suspexit, in uno
Constituit ius omne Deo, cui serviat ingens
Virtutum ratio variis instructa ministris.
    Quae gens tam stolida est animis, tam barbara linguis?
Quaeve superstitio tam sordida, quae caniformem
Latrantemque throno caeli praeponat Anubem?
Nemo Cloacinae, aut Eponae super astra deabus
Dat solium, quamvis olidam persolvat acerram,

174. *med. omn.* a — 175. *comprehendia* a — 184. *disp.* Am — 186. *Ecquis*] R Fabr. Heins. Ar., *Necq.* AEa, *Ut quis* W, *Et quis* cet. — 197. *Epon.*] bm*a* Rat. Weitz. etc., *Hippo* Gis., *ypone* a, *tiphone* ANOqu Ald., *Equonae* coni. Barth. l. l. XXVI, 11. — 198. *olid.*] R Put. etc. Gis. Heins. Ar., *solid.* Aabm Gif. Ald. Weitz., sed vd. Iuv. l. l. —

177—320. *Contra Unionitas i. e. Sabellianos* instribunt Ald. et Gis. — 180. I Ioan. II, 23. — 186. I Cor. VIII, 10. ib. interpr. — 196 sq. *Anubis*] Osiridis et Nephthydis filius caput canis gerebat: Diod. Sic. I, p. 77. Prop. IV, 11, 41. (Lachm.) Arnob. II, fin. *Cloacina* cloacarum Dea fuit: Plin. XV, 29, 36. Lactant. I, 20, 11. Salmas. ad Tertull. de pall. p. 330. *Epona dea mulionum est* Schol. ad Iuven. VIII, 157. Plutarch. vit. paral. p. 312. E: *ἔστι θεὸς πρόνοιαν ποιουμένη ἵππων* [al. *ἱππώναν*].

Sacrilegisque molam manibus rimetur et exta.
Consule barbati deliramenta Platonis,
Consule et hircosus Cynicus quos sompniat, et quos
Texit Aristoteles torta vertigine nervos.
Hos omnes quamvis anceps laberinthus et error
Circumflexus agat, quamvis promittere et ipsi
Gallinam soleant aut gallum, clinicus ut se
Dignetur praestare Deus morientibus aequum:
Cum ventum tamen ad normam rationis et artis,
Turbidulos sensus et litigiosa fragosis
Argumenta modis concludunt numen in unum,
Cuius ad arbitrium sphera mobilis atque rotunda
Volvatur serventque suos vaga sidera cursus.
Non recipit natura hominis, modo quadrupes ille
Non sit, et erecto spectet caelestia vultu,
Non recipit, neget ut regimen pollere supremum.
Istud et ipse Numae tacitus sibi sensit aruspex,
Semifer et Scotus sentit cane milite peior.
Sed nos, qui Dominum libris et corpore iam bis
Vidimus, ante fide, mox carne et sanguine coram,
Quique voluminibus vatum cruce teste probatis,
Rimantes digitos costarum in vulnera cruda
Mersimus et manuum visu dubitante lacunas
Scrutari, aeternum regem cognovimus Iesum:
Abiurare Deo titulum nomenque paternum
Credimus esse nefas, qui regem protulit ex se:
Non regem populi Parthorum aut Romulidarum,
Sed regem summae et mediae rationis et imae
Atque ideo rerum Dominum et super omnia regem.
Carnis habet medium, summum Patris et Stygis imum.
Defluit his gradibus rursusque revolvitur in se:
Est Deus, est et homo, fit mortuus et Deus idem est.
Omnia percurrit naturae munia pronae,
Ut rursum Patris in gremium replicata reportet
Mortua, quae fuerant, ipsos quoque subvehat artus.
Haec fore cum veterum cecinissent organa vatum,

v. 200. om. A — 201. *hirc...quos*] AE Put. Heins., *hircosos Cynicos* BWbq Fabr. Gis.: *quod* 2RWT2mα Torr. Ar., *quid* 1R Prag., *quis* b — 207. *Convertunt tam.* m Rat. Weitz. — 208. *turpid.* AE — 212. 13. om. A — 215. *Studet ipse* a — 216. *Cottus* 2BWbm Weitz. Ar., *Gothus* 1B Fabr., *Scot.* A et cet. — 218. *fidem* P — 219. *Quinque* A Ea Ald. — 223. *Deum* APa — 226. *regionis* Gif., *station.* coni. Heins. Cham. Cell. [sed cf. 193. 330. 553.] — 230. *hom. et fit* Bbm Ald. Gis. Ar., *et* om. cet. — 232. *Et* E1R Ald.; *sursum* NTq Put. Heins. Ar., *rursus* A, *rursum* cet. [cf. 228. H. 832.] —

205. *Gallin.*] Lact. III, 20, 17: *Illud summae vanitatis, quod (Socrates) ante mortem familiares rogavit, ut Aesculapio gallum prosecrarent;* Platon. Phaedon. p. 118. A. — 216. *Scotus*] De eorum barbarie vd. Pomp. Mel. III, 6, 5: *canis miles* molossus [non castrensis] est, sive venaticus: Obbar. ad Hor. Ep. I, 2, 67. p. 186. ed. II.

Nos oculis, manibus, congressu, voce, loquela
Experti, heroum tandem intelleximus orsa
Priscorum et viso patefacta oracula Christo.
Haec est uostra salus, hinc vivimus, hinc auimamur,
Hoc sequimur, nunquam detracto nomine nati
Adpellare Patrem, Patris et sine nomine nunquam
Natum nosse Deum: nunquam nisi sanctus et unus
Spiritus intersit, Natumque Patremqne vocare:
Sic tamen haec constare tria, ut ne separe ductu
Tres faciam, tribus his subsistat sed Deus unus.
Nec Pater ipse autem, qui Filius, ut quia natum
Scimus ab innato, vere Pater et sata vere
Sit soboles: nec sit genitor sibi filius ipse,
Sive Pater natus fuerit, sive ipse repente.
Perquam ridiculum est et futile, natus ut ex se
Nascendi novæ materies ac se Deus ultro
Ediderit natumque sibi se fecerit ipsum.
Nil falsum aut mendax divina vocabula fingunt.
Qui Pater est, gignendo Pater, tum Filius ex hoc
Filius, autore ut genitus quod sit Patre summo,
Summus et ipse tamen, nec enim minor aut Patre dispar.
Unde in utroque operis forma indiscreta, nisi omnem
Vim maiestatis patriae generosus haberet
Filius idque Deus genitor, quod Filius, esset?
    Perguut ulterius scrutantes, quid sit id ipsum
Gignere, si fas est humanos tendere gressus
Usque ad secretum, quod tempora cuncta diesque
Praevenit antiquos, et principium super ipsum
Eminet et, quodcunque potest homo quaerere, transit.
Cum sit difficilis via noscere principiorum
Semina, cui dabitur mortali exquirere, quidnam
Ultra principium Deus egerit? aut quo pacto
Ediderit Verbum, quod principio caret omni?
Hoc solum scimus, quod traditur esse Deum, quem
Non genitus genitor generavit, et unus et unum,
Integer integrum, non coeptum, sed tamen ortum,
Et conperpetuum retro Patris et Patre natum.
Sed nec decisus Pater est, ut pars Patris esset
Filius, extendens nec se substantia tractim
Produxit minuitve aliquid de uumine pleno,
Dum mutata novum procudit portio natum.

247. *subolis* AE — 248. *supernatus* Put. *sibi* Put. A; *supern....sibi ipse* coni. Heins. Cell., qui etiam v. 249. 48. ordinant. — 249. *futtile* ER — 254. *ut* om. Put. Heins., non Cell.; *qui* coni. Heins. Cell. — 259. *quod* AEb — 260. *gressus*] AEOPb Weitz., *sensus* cet. — 261. *cuncta* om. A — 262. *Sprevit* APa — 265. *qui* Put. — 268. *inditur* Put.: *Deumque* Ald., *Deus* Fabr. Gis. Cell. — 269. *gen. et*] conl. Heins., *generavit* AR Put. Cell. Teol., *generaverit* cet. — 271. *retro Patris et*] AETαu Put. Heins., *retro Patri sed* bm Weitz. Ar., *r. Patris sed* Ald., *Patris r. sed* Fabr., *Patri retro et* coni. Heins. — 273. *tactim* E — 274. *nom.* A —

Non convertibilis, nec demutabilis unquam
Est Deus, aut gignendo aliquid sibi detrahit: atqui
Totus et ex toto Deus est, de lumine lumen.
Quando autem lumen sine lumine, quando refulgens
Lux fulgore caret, quando est ut proditus ignis
Ignem diminuat, quando Pater et Deus et lux,
Non lucis Deus et Pater est? qui si Pater olim
Non fuit et serum genuit post tempora natum,
Fit novus, inque novum ius proficit. Absit, ut unquam
Plenus proficiat, qui non eget incremento.
Et Deus et genitor lumenque et gloria semper
Ille fuit, nec post sibi contulit, ut Pater esset.
Sic fit, ut aeternum credamus cum Patre Christum,
Illo auctore satum, cui nullus praefuit auctor.
    Haec tu si dubitas nati mysteria Christi,
Perdite, catholica non es de plebe, sed unus
De grege turifero, venerator Deucalionum,
Devotus cippo, ficulni stipitis unctor.
Quin potius scrutare Dei signacula in ipso
Fonte vetustatis, percurre et scrinia primi
Scriptoris, quem non bardus pater aut avus augur,
Fabula nec veteris famae nec garrula nutrix,
Nec saga clangore loquax et stridula cornix
Rem docuere Dei, sed coram proditus ipse,
Ipse Deus trepidum mortalem mitis amico
Inbuit adloquio, seque ac sua summa retexit.
Nimirum meminit scriptor doctissimus, illo
Orbis principio non solum, nec sine Christo
Informasse Patrem facturae plasma novellae.
,,Fecit'', ait, ,,condens hominem Deus et dedit olli
Ora Dei.'' Quidnam est aliud, quam dicere, solus
Non erat atque Deo Deus adsistebat agenti,
Cum Dominus faceret Domini sub imagine plasma?
Christus forma Patris, nos Christi forma et imago,
Condimur in faciem Domini bonitate paterna,
Venturo in nostram faciem post secula Christo.
    Possum multa sacris exempla excerpere libris,

277. *atque* Ald. — 280. *prodigus* Rq2α Ald. Gif. — 281. *demin.* Fabr. Cell., sed cf. S. II, 553. — 282. *at Pat.* Gis. II., *aut* coni. Ar. — 290. *dubites* BWm Weitz. — 293. *fic. stip.*] AO [alii] Gis., *fic. et stip.* cet. — 295. *percurre scr.* A1Rabm Ald. Gis. I. Weitz. Heins. Ar. [metro repugn., vd. S. I, 54.], *perc. et scr.* quα Fabr. Gis. II. — 301. *eloquio* bm Rat. Prag. Weitz. — 307. *Deus Deo* Cell. — 311. *secla* A —

292. *grege tur.*] Unus e paganis, qui ex turis fumo futura divinabantur, cf. Sen. Oed. 306. Schol. ad Stat. Theb. IV, 5. 411., et lapides, quos adorabant, ungebant: August. C. D. XVI, 38. Elmenhorst. ad Arnob. I. p. 37. De Deucal. antiquitatis superstitiosae cultore vd. P. X, 410. Barth. Advers. XLI, 24. — 296. *primi scr.*] Gi. R: *Moysis.* Festus: *Bardus: Gallice cantor, a gente Bardorum, de quibus Lucan.* I, 449. etc. —

Ni refugis, quae te doceant, non in Patre solo
Vim maiestatis positam, sed cum Patre Christum
Esse Deum, velut illud ait genealogus idem:
„A Domino Dominus flammas pluit in Sodomitas."
Quis Dominus, de quo Domino, si solus ab arce
Siderea spectat Pater aut ardescit in iras?
Filius armatam Domini Patris ignibus iram
Spargebat Dominus: sunt unum fulmen utraque.
Haec si Iudaicos sic intellecta rigassent
Auditus, stupidas ut possent tangere fibras;
Audissent Dominum virtutum, qui pereuntes
Venerat ut servaret oves: sed ab auribus omnis
Fluxerat ornatus, caput et iam coctile Baal
Finxerat auriculasque suo spoliarat honore.
Dux populi peccantis adest de monte corusci
Luminis adloquioque Dei, tabulasque tremendo
Incisas digito caeca ad tentoria defert.
Sed cadit in faciem plebs non visura profundae
Legis in effigie scriptum per enigmata Christum.
Infelix, quae luce oculos praestricta paventes
Texerit et presso faciem velarit amictu!
At nos reiecto Christum velamine coram
Cernimus atque Deum vultu speculamur aperto:
Nec sub lege gravi depressa fronte iacemus,
Sed legis radium sublimi agnoscimus ore.
Heu frondosa prius ramis felicibus arbor!
Pinguibus heu quondam radix oleagina bacis!
Ecce tibi inserto revirescit nunc oleastro
Truncus et externi vestitur cortice libri!
Iam miserere tui: non se silvestris olivi
Surculus exultans alieno stipite iactat:
Sed monet, ut generis proprii memor unguine amaro
Contristare comas desuescas, stirpe nec imo
Invideas missis in celsa cacumina virgis.
Blasphemas Dominum, gens ingratissima, Christum.
Pascha tuum dic, dic, cuius de sanguine festum
Tam sollempne tibi est? quis tandem caeditur agnus
Anniculus, sacer ille tibi redeuntibus annis?

315. *ille ait* Celt. — 316. *flamma* Cauch., *flammam* Heins., *flammas* A et cet. — 320. *utraque*] AR Ald. Weitz. Heins. Ar., *uterque* Cauch. Fabr. Gis. I.: vd. Proleg. et C. X, 5. P. III, 80. etc. — 322. *possent*] ARbq Ald. etc. Ar., *possint* NP Put. Heins.; *aut p.* bm Fabr. Weitz. — 326. *que* om. A — 331. *Regis* AEa — 332. *perstr.* AEPab [vd. v. 435.], *praestr.* cet. — 334. *reiecto*] APR Ald. Gis. Heins. [vd. Not.], *detecto* Sich. Weitz. Ar. — 342. *sis silv.* AEPa Rat. Sich. — 346. *in* om. a, *caeca* 1Put. — 349. *Iam* R —

316. Genes. XIX, 24. 320...551. *Contra Iudaeos* inscribunt interpp. — 324 sqq. Matth. XV, 24. Exod. XXXI. Cathem. VI, 36. — 333. II Cor. III, 13...15. — 340 sq. Ad Rom. XI, 17 sq.

Sed sacer in pecude, stultum est sic credere sacrum:
Sanguine balantis summos contingere postes,
Lascivire choris, similaginis azymon esse,
Cum fermentati turgescant crimine mores.
Non sapis inprudens nostrum te effingere pascha?
Legis et antiquae praeductis pingere sulcis
Omne sacramentum, retinet quod passio vera,
Passio, quae nostram defendit sanguine frontem
Corporeamque domum signato conlinit ore?
Hanc fugit exclusis Aegyptia plaga flagellis,
Haec regis Pharii regnum ferale resolvit,
Deque potestatis mundanae grandine densa
Eripit Abraham cum stirpe et gente fideli.
Abrahae genus est verum, cui sanguis in ore
Creditus inscriptusque rubet, cui visus in orbe
Haud dubitante fide Deus est, Deus ex Patre verus.
Ille Deum vidit, visum mox credidit: at tu
Posteritas carnis, carnaliter omnia cernens
Carnis opus sub lege geris, quam spiritus inplet
Interior: nec enim lex caelo carnea fluxit,
Quam tu carne colis: sed Christo feta meamque
Spem paritura utero. Quam spem? nisi numinis almum
Lumen et adventum Domini, quem viderat Abrae
Prima fides nostrisque pater promiserat olim
Perspiciendum oculis et legis voce probandum,
Nec solum legis: nam quae iam littera Christum
Non habet, aut quae non scriptorum armaria Christi
Laude referta novis celebrant miracula libris?
Hebraeus pangit stilus, Attica copia pangit,
Pangit et Ausoniae facundia tertia linguae.
Pilatus iubet ignorans: ,,I scriba, tripictis
,,Digere versiculis, quae sit suffixa potestas,
,,Fronte crucis, titulus sit triplex, triplice lingua.“
Agnoscat Iudaea legens et Graecia norit,
Et venerata Deum percenseat aurea Roma.
Quidquid in aere cavo reboans tuba curva remugit,
Quidquid ab arcano vomit ingens spiritus haustu,
Quidquid casta chelys, quidquid testudo resultat,
Organa disparibus calamis quod consona miscent,
Aemula pastorum quod reddunt vocibus antra,

351. *sacrum pec.* 1Put.; *pec. est st.* Gis. I. — 353. *similaginis, azym.* Fabr. — 355. *fingere* Ald. — 360. *Aegypti* Gis. *Aegyptica* P : *pl. procellis* R Put. Weitz., *flag.* ANT et cet. — 364. *sanguinis* RA — 365. *creditus*] ATT2rr. Heins. Ar., *credimus* R, *creditur* cet. — 366. *vero* O — 368. *credens* 2W Weitz. Ar. — 371. *fixa* Ald. — 372. *lumin.* 2ab Prag. Gif. (l. l. p. 483.) Weitz. Ar. — 372. *que* om. R — 381. *I*] R Put. etc. Heins. Ar., *I* om. A, *Si* Ald., *Inscrib.* aq, *Tu* Fabr. Gis. et cet. — 386. *Aere c. quidq. reb.* Fabr., *aera* 1A —

381. Ioan. Evang. XIX, 19. 20.

Christum concelebrat, Christum sonat, omnia Christum
Muta etiam fidibus sanctis animata loquuntur.
O nomen praedulce mihi, lux et decus et spes,
Praesidiumque meum, requies o certa laborum,
Blandus in ore sapor, fragrans odor, inriguus fons,
Castus amor, pulcra species, sincera voluptas!
Si gens surda negat, sibi tot praeconia de te,
Tam multas rerum voces elementaque tantae
Nuntia laetitiae, stolidas intrare per aures:
Audiat insanum bacchantis inergima monstri,
Quod rabidus clamat capta inter viscera daemon
Et credat miseranda suis. Torquetur Apollo
Nomine percussus Christi, nec fulmina verbi
Ferre potest: agitant miserum tot verbera linguae,
Quot laudata Dei resonant miracula Christi.
Intonat antistes Domini: fuge callide serpens,
Exue te membris, et spiras solve latentes,
Mancipium Christi, fur conruptissime, vexas.
Desine, Christus adest, humani corporis ultor,
Non licet ut spolium rapias, cui Christus inhaesit.
Pulsus abi ventose liquor, Christus iubet, exi.
Has inter voces medias Cyllenius ardens
Eiulat, et notos suspirat Iuppiter ignes.
Ecce Gerassenos legio ruit effera porcos,
Et post multiplices busti sub rupe catenas
Paeuarum gemitus longis grunnitibus edit.
Clamarat, sed ab ore hominis: cognoscimus Iesu
Nate Deo, nate sceptris et germine David,
Quis sis, quid venias: qua nos virtute repellas,
Novimus, adventusque tui terrore iacemus.
Haec Iudaea tuas vox non pervenit ad aures?
Pervenit: mentem sed non penetravit egenam
Lucis, et a primis foribus disclusa refugit.
Audiit adventum Domini, quem Solis Hiberi
Vesper habet roseus, et quem novus excipit ortus.
Laxavit Scythicas verbo penetrante pruinas

391. *concelebret...sonet...loquantur* B Fabr. — 395. *flagrans* AWR Ald. Cell. Teol., *fragl.* B, *fragr.* cet. — 399. *auras* AE — 400. *inergima* P Put., *inberg.* A, *energia* Ru Ald. — 401. *demū* A — 403. *flum.* A Rsl. — 407. *Exuite* E, *Exuete* A, *spira* coni. Heins. — 410. *adhaes.* 1Pul. — 413. *et not.*] A etc. *admotos* coni. Cauch., *et nostros* all. Min. Fel. XXVII, 6. coni. Ar., fort.: *ignotos* [i. e. quorum ortum nescit.] — 414. *inruit* Fabr. Gis., *obr.* a — 417. *Iesum* AEPR Ald. — 418. *nate et sc.* Fabr. Gis. II. — 419. *Quis*] Put. an Ald. Gis. Cell., *Qui* RTorr. Cauch. Fabr. Heins. Ar., *Quid* AEbα Weitz. [Burm. ad Anth. I. p. 457., *quis* def. Cort. ad Lucan. VII, 579.] — 425. *roseus*] Aquα Ar., *roseos...qui* cet. —

402 sq. *Torq. Apollo etc.*] Agit Pr. de daemonibus e corpore obsessorum emissis. *Cyllen. ardens* orationis ignem male intellegit Ar., cf. Lactant. II, 15, 3. et V, 21, 5.: *Nomine Dei audito tremunt* [*daemones*], *exclamant et uri se testantur.*

Vox evangelica, Hyrcanas quoque fervida brumas
Solvit, ut exutus glacie iam mollior amnis
Caucasea de cote fluat Rhodopeius Hebrus.
Mansuevere Getae, feritasque cruenta Geloni
Lacte mero sitiens exanguia pocula miscet
Libatura sacros Christi de sanguine potus:
Novit et Atlantis pridem plaga perfida Mauri,
Dedere crinitos ad Christi altaria reges.
  Ex quo mortalem praestrinxit Spiritus alvum,
Spiritus ille Dei, Deus et se corpore matris
Induit atque hominem de virginitate creavit:
Delphica dampnatis tacuerunt sortibus antra,
Non tripodas cortina tegit, non spumat anhelus
Fata Sibyllinis fanaticus edita libris.
Perdidit insanos mendax Dodona vapores,
Mortua iam mutuae lugent oracula Cumae
Nec responsa refert Libycis in Syrtibus Ammon:
Ipsa suis Christum Capitolia Romula maerent
Principibus lucere Deum destructaque templa
Inperio cecidisse ducum: iam purpura supplex
Sternitur Aeneadae rectoris ad atria Christi,
Vexillumque crucis summus dominator adorat.
  Principibus tamen e cunctis non defuit unus,
Me puero, ut memini, ductor fortissimus armis,
Conditor et legum, celeberrimus ore manuque,
Consultor patriae, sed non consultor habendae
Relligionis, amans tercentum milia divum.
Perfidus ille Deo, quamvis non perfidus Urbi,
Augustum caput ante pedes curvare Minervae
Fictilis et soleas Iunonis lambere, plantis
Herculis advolvi, genua incerare Dianae:
Quin et Apollineo frontem submittere gypso,
Aut Pollucis equum suffire ardentibus extis.

429. *Hiberus* A, *hebros* Put. — 432. *sacro* A — 433. *ferv.* WWeitz. — 435. *perstr.* AEP, sed *praestr.* (i. e. diruere) legendum esse hic et v. 332. Ps. 306 etc. ad Boeth. p. 134. docuimus. — 436. *ille Deus* TPut. Heins., *Dei* cet. — 438. *iacuer.* Gif. l. l. p. 399. — 439. *Contrip.* A, *regit* Ald. Fabr. Gis., sed vd. Burm. ad Anth. II. p. 651. — 442. *multę* A — 445. *distr.* A Put. — 449. *e* om. 1a, sed vd. Gregor. Turon. I, 41. — 454. *orbi* TPut. Heins., *Urbi* AR etc. — 457. *incurvare* quAld. etc., *incererare* 2AHeins. Ar. —

439. *cortina*] erat tegumentum tripodis aeneum, Plin. h. n. XXXIV, 3, 8. Virg. Aen. III, 92: *mugire adytis cortina reclusis.* — 443. *Syrt.*] Lucan. IV, 673.: *a medio confinis Syrtibus Hammon.* X, 38. De situ illius oraculi vett. scriptores non consentiunt, vd. Herod. IV, 181. Is. Voss. et Tzschuck. ad Pomp. Mel. I, 8. Oudendorp. ad Luc. IX, 512. Freinsb. ad Curt. IV, 7. Heeren. „Ideen" II. p. 223 sqq. Schmitthenner. de Iove Hamm. I. p. 29. (Weilburg. 1840.) — 449. *unus*] Iulian. Apostata: Amm. Marc. XXII, 12. — De verb. *incer.* [v. 457.] cf. S. I, 203. J. Körner. „Iulian der Abtrünnige." Schneebg. 1830.

Forte litans Hecaten placabat sanguine multo,
Pontificum festis ferienda securibus illic
Agmina vaccarum steterant vitulasque revincta
Fronte coronatas umbrabat torta cupressus.
Iamque insertato reserabat viscera cultro
Vittatus de more senex manibusque cruentis
Tractabat trepidas letali frigore fibras,
Postremosque animae pulsus in corde tepenti
Callidus interpres numeris et fine notabat:
Cum subito exclamat media inter sacra sacerdos
Pallidus: ,,En qnid ago? maius rex optime, maius
,,Numen nescio quod nostris intervenit aris,
,,Quam sufferre queant spumantia cymbia lacte,
,,Caesarum sanguis pecudum, verbena, coronae.
,,Accitas video longe dispergier umbras:
,,Territa Persephone vertit vestigia retro
,,Extinctis facibus, fracto fugitiva flagello.
,,Nil agit arcanum murmur, nil Thessala prosunt
,,Carmina, turbatos revocat nulla hostia manes.
,,Nonne vides, ut turibulis frigentibus ignis
,,Marceat, ut canis pigrescat pruna favillis?
,,Ecce Palatinus pateram retinere minister
,,Non valet: elisa destillant balsama dextra.
,,Flamen et ipse suas miratur vertice laurus
,,Cedere, et incertum frustratur victima ferrum.
,,Nescio quis certe subrepsit Christicolarum
,,Hic iuvenum: genus hoc hominum tremit infula et omne
,,Pulvinar divum: lotus procul absit, et unctus:
,,Pulcra reformatis redeat Proserpina sacris.''
Dixit, et exanguis conlabitur, ac velut ipsum
Cerneret exerto minitantem fulmine Christum,
Ipse quoque exanimis posito diademate princeps
Pallet et adstantes circumspicit: ecquis alumpnus
Chrismatis inscripto signaret tempora ligno,
Qui Zoroastreos turbasset fronte susurros.
Armiger e cuneo puerorum flavicomantum

464. *reserarat* AERb Ald. — 465. *que* om. AR — 469. *Dum* A, *Tum* Weitz. — 471. *Nesc. qu. num.* Weitz. Ar. — 474. *Ascit.* Weitz. — 475. *Perseph.*] OPut. Ald. Gis. Heins. Ar., *Thesiphone* RWbmq Prag. Weitz., *Thisiphonen* coni. Cauch., *Pers...retro* om. A — 476. *tracto* Fabr. Weitz. Ar., qui coni. *torto*. — 477. *hircan.* Ald. — 478. *munes* A — 486. *Hoc iuv.* Aa, *Huc* Gis., *trem. hoc hom.* Fabr. — 492. *circuminsp.* Put. Heins., *et quis* Weitz. — 493. *signarit* RHeins., *signaret* A etc.: *ligno*] AE etc. Ald. Heins., *signo* Fabr. Gis. Weitz. prob. Ar. — 495. *Armigero* NA, *cune* A: *flammicom.* Fabr. Gis. —

485. *Nescio etc.*] Lactant. IV, 27, 3: *Cum enim quidam ministrorum e cultoribus Dei sacrificantibus dominis adsisterent, impresso frontibus signo deos illorum fugaverunt, ne possent in visceribus hostiarum futura depingere:* quare formula sacrificantium *absit lotus* [i. e. baptizatus] *et unctus* [chrismate innotatus], cf. Tertull. de spect. 6, de idolol. 16. Paulin. ep. 12. — 495. *fla-*

Purpurei custos lateris deprenditur unus,
Nec negat et gemino gemmata hastilia ferro
Proicit ac signum Christi se ferre fatetur.
Prosiluit pavidus deiecto antistite princeps,
Marmoreum fugiens nullo comitante sacellum:
Tum tremefacta cohors dominique oblita supinas
Erigit ad caelum facies atque invocat Iesum.
    Iamne piget facti, iam paenitet? en tibi Christum
Infelix Iudaea, Deum, qui sabbata solvens
Terrea mortales aeterna in sabbata sumpsit:
Gentibus emicuit, praefulsit regibus, orbem
Possidet, inperii dominam sibi credere Romam
Conpulit et simulacra deum Tarpeia subegit.
Disce tuis miseranda malis, quo vindice tandem
Vana superstitio, lex et carnaliter acta
Plectatur, cuius virtus te proterat ultrix.
Destructone iacent Salomonia saxa metallo
Aedificata manu? iacet illud nobile templum.
Cur iacet? artificis quia dextra solubilis illud
Caementum struxit resolubile: iure solutum est,
Et iacet, in nihilum quoniam redit omne politum.
Quod fieri recipit, recipit quandoque perire.
    Si nostrum contra quod sit, vis discere templum,
Est illud, quod nemo opifex fabriliter aptans
Conposuit, quod nulla abies pinusve dolata
Texuit, exciso quod nunquam marmore crevit:
Cuius onus nullis fultum sublime columpnis
Fornice curvato tenui super arce pependit:
Sed Verbo factum Domini, non voce sonora,
Sed Verbo, quod semper erat, Verbum caro factum est.
Hoc templum aeternum est, hoc finem non habet, hoc tu
Expugnare volens flagris, cruce, felle petisti.
Destructum iacuit paenis vexantibus: esto.
Matris enim ex utero, quod destrueretur, habebat.
Sed quod morte brevi materna ex parte solutum est,
Maiestate Patris vivum lux tertia reddit.
Vidisti angelicis comitatum coetibus alte
Ire meum, cuius servor munimine, templum.
Illius aeternae suspendunt culmina portae,
Ac per inaccessas scalarum gloria turres

497. *ferro* A — 499. *prosiliit* Fabr. Gis. — 502. *inv. ipsum* coni. Ald. — 506. *urb.* AEa — 507. *credere*] ARab etc. Ald. Gis. Weitz. Ar., *cedere* Fabr. Heins. — 511. *et pr.* APa — 512. *Salomen.* 1A, *Salomon.* EPut. — 515. *Caemento* Fabr.: *iure solum* A — 523. *arte* uαHeins., *arce* A et cet. | Isid. Orig. XIV, 2.] — 529. *quo* T, *distr.* APut. — 531. *div.* Put. — 533. *fervor* Ald. —

vic.] Romanos Cham. [Ov. Met. VI, 117.], sed melius Heins. et Ar. Germanos intellegunt, flavicomas [Tac. Hist. IV, 61. Germ. IV, 4. Strab. VII. p. 290.] et imperatorum custodes, vd. Tac. Annal. XIII, 18. Hist. III, 69.

Tollitur et gradibus lucet via candida summis:
At tua congestae tumulant holocausta ruinae.
Quid mereare, Titus docuit, docuere rapinis
Pompeianae acies, quibus extirpata per omnes
Terrarum pelagique plagas tua membra feruntur.
Exiliis vagus huc illuc fluitantibus errat
Iudaeus, postquam patria de sede revulsus
Supplicium pro caede luit, Christique negati
Sanguine respersus commissa piacula solvit.
En quo priscorum virtus defluxit avorum!
Servit ab antiquis dilapsa fidelibus haeres
Nobilitas, sed iam non nobilis: illa recentem
Susceptat captiva fidem: vis tanta novellae
Credulitatis inest. Christum confessa triumphat
Gens infida prius! Christi sed victa negatrix
Subditur inperio dominos sortita fideles.
Sunt qui Iudaico cognatum dogma furori
Instituunt media Christum ratione secuti.
Hoc tantum, quod verus homo est, at caelitus illum,
Adfirmant non esse Deum: pietate fatentur,
Maiestate negant: morum pro laude sacratum
Concelebrant, adimunt naturae summa supernae.
Omne opus egregium, per quod sollertia pollens
Emicat, ingenii est aut roboris: illud acuto
Corde viget, duris excellet viribus istud:
Mortale est, sed utrumque homini: nam caua senescunt
Ingenia et validos consumunt secla lacertos.
Haec nos in Domini virtute et laude perenni
Non sequimur: sequimur, nullo quod semine terrae
Germinat, inmundum quod non de labe virili
Sumit principium: tener illum seminat ignis,
Non caro nec sanguis patrius nec foeda voluptas.
Intactam thalami virtus divina puellam
Sincero flatu per viscera casta maritat:

537. *cumul.* a — 541. *illucque* A — 542. *patriae* Weitz. — 545. *Ex* EPWeitz. — 546. *dilapsa*] RPut. Heins. *del.* cet. — 548. *Susceptat*] AEPa Put. Weitz. Heins. Ar., *suspect.* BRW Ald. Gis. Cell. — 549. *Crudel.* Fabr. — 551. *priores* Put. — 560. *excellet*] APut. Ald. Weitz. cdd. Arev. omn. [ab *excelleo*, cf. Diomed. p. 371. Prisc. p. 838. Putsch.], *excellit* cet. — 564. *terra* Fabr. — 565. *in mund.* Fabr. Gis. — 567. *non sang.* RAld. — 569. *flatu*] AEPa Put. Ar,, *affectu* RT2rr., *adflatu* cet. [sed vd. 645. S. I. pr. 86.] —

538. *Titus*] Mentionem facit Iudaeorum, qui Hierosolymis deletis in Titi arcu capti repraesentabantur, vd. Hadr. Reland. de spoliis templi Hieros. in arcu Titi Romae conspicuis. Ed. II. cur. E. A. Schulze. Tral. ad Rhen. 1775. Orell. Corp. Inscript. n. 759. [num genuina?] — 539. *Pompei.*] Flor. III, 5. Oros. VI, 6.

551 . . . 951. *Contra homuncionitas* [alii *homusionitas*], inscribunt. Quae vox apud Hieronym. (error. Iud. 6. vd. Menard.) solum invenitur, sed quin contra *Ebionitas*, qui „*Christum per prophetam solum verum Iesum putant effectum — et Semiiudaei sunt*“ (Isid. Orig. VIII, 5. Iren. adv. haer. I, 26. Euseb. h. eccl.

Inconperta ortus novitas iubet, ut Deus esse
Credatur Christus sic conditus: innuba virgo
Nubit spiritui, vitium nec sentit amoris.
Pubertas signata manet gravis intus et extra
Incolumis, florens de fertilitate pudica:
Iam mater, sed virgo tamen, maris inscia mater.
Quid renuis, quid inane caput non credule quassas?
Angelus hoc sancto pronuntiat ore: placetne
Credere et angelicis aurem reserare loquelis?
Ipsa coruscantis monitum sacra virgo ministri
Credidit atque ideo concepit credula Christum:
Credentes nam Christus adit, dubitabile pectus
Sub titubante fide refugo contempnit honore.
Virginitas et prompta fides Christum bibit alvo
Cordis et intactis condit paritura latebris.
Crede, quod emissus solio Patris angelus infit,
Vel, si concretus liquidam de sidere vocem
Non capit auditus, mulier quid coniuge praegnans
Clamet anus, credens et tandem sobrius audi.
Mira fides! utero puer interceptus anili
Virgineum Dominum materno ex ore salutat,
Primus et infantem non natus nuntiat infans:
Iam nostrum vagire sibi, nam pusio nondum
Norat et ora Deo reserabat garrula Christo.
Promite secretos fatus, date, pandite librum,
Evomuit spirante Deo quem sanctus Esaias,
Percensere libet calamique revolvere sulcos,
Sidereis quos illa notis manus aurea duxit.
Ite hinc, dum rutilos apices submissus adoro,
Dum lacrimans veneror dumque oscula dulcia figo:
Gaudia concipiunt lacrimas, dant gaudia fletum.
Advenit promissa dies, quam dixerat iste
Adfore versiculus, cum virgo puerpera, teste
Haud dubie sponso, pacti cui cura pudoris,
Edidit Emmanuelque meum me cernere fecit.
Estne Deus iam noster homo? versatur et adstat

570. *cēt* A — 572. *Subit* a — 577. *fore nunt.* RTPut. T2rr. Heins., *pronunt.* A et cet. Cham. [defenditur P. X, 793.] — 579. *monitum*] AERAld. Heins. Ar., *monitus* Fabr., *monitis* Prag. Gis. Weitz. — 593. *xpi* A — 594. *fatus*] Aam Gis. Weitz. Heins., *fatos* Put. [E?], *festos* 2T, *fastos* [E?] RTbqua Ald. Ar. — 595. *Eseias* Put. — 596. *resolvere* Gis. Cell. [sed vd. Cort. ad Luc. VIII, 376.] —

III, 27. Epiphan. haer. 30. Gieseler. über die Nazaräer und Ebioniten p. 12.) Pr. scripserit, nemo dubitat. — 583. *alvo*] Bene Arev. intellexit: poetam figurate loqui, et eos errare, qui ex hoc v. Mariam corde, non alvo concepisse concludunt. — 586. *concretus*] Explicant *compactus*, *obduratus*, sed optime interpretatio *validus* locutione *dolor concr.* Ov. ex Ponto II, 11, 10 confirmatur. — 595. *Esaias*] VII, 14., sed *evomendi* verbum sensu bono usurpatum, quod apud alios ita non dicitur [vd. Terent. Adelph. III, 4, 65.], durum esse negari nequit, quidquid Ar. all. Apocal. II, 16. contradicit.

Nobiscum nomenque probat versumque vetustis
Obscurum seclis praesenti inluminat ore.
Estne Deus, cuius cunas veneratus Eous
Lancibus auratis regalia fercula supplex
Virginis ad gremium pannis puerilibus offert?
Quis tam pinnatus rapidoque simillimus Austro
Nuntius aurorae populos atque ultima Bactra
Attigit, inluxisse diem lactantibus horis,
Qua tener innupto penderet ab ubere Christus?
Vidimus hunc, aiunt, puerum per sidera ferri,
Et super antiquos signorum ardescere tractus.
Diriguit trepidans Chaldaeo in vertice pernox
Astrologus: cessisse Anguem, fugisse Leonem,
Contraxisse pedes lateris manco ordine Cancrum,
Cornibus infractis domitum mugire Iuvencum,
Sidus et Hircinum laceris marcescere villis.
Labitur hinc pulsus puer Hydrius, inde Sagittae,
Palantes Geminos fuga separat, inproba Virgo
Prodit amatores tacitos in fornice mundi:
Quique alii horrificis pendent in nubibus ignes
Luciferum timuere novum: rota lurida Solis
Haeret et excidium sentit iam iamque futurum,
Seque die medio velandam tegmine glauco,
Splendoremque poli periturum nocte diurna
Orbe repentinis caput obnubente tenebris.
Hunc ego non cumulem myrrhaeque et turis et auri
Muneribus? scio, quem videam, quae dona rependam.
Hunc ego non venerer? qui caelo visus humique
Inventus rex atque Deus moderatur utrumque
Naturae specimen, tumuloque inferna refringens
Regna, resurgentes secum iubet ire sepultos,
Caelum habitat, terris intervenit, abdita rumpit
Tartara: vera fides, Deus est, qui totus ubique est.

611. *penn.* A — 613. *lact.*] AN1ORTq Bon. Put. Galland. Ald. Heins. Ar. [gl. R: *quia xpus laetabatur*, P. II, 571.], *luctant.* 2Ouα Gis., *lactant.* EWeitz., *laxant.* coni. Heins.: *oris* RAld. — 615. *agunt* A — 621. *Hirquin.* APPut. — 622. *Sagitta* coni. Cauch., Heins., sed cf. Manil. I, 341. Hygin. Astron. 26. — 623. *Pallentes* AEPa; *repar.* aTeol. — 625. *Quinq.* AAld. — 627. *sensit* Ald. — 628. *diem* AE prob. Heins., *velandam*] APut. Ald. Heins., *velandum* cet. — 629. *perituro* AP — 635. *speciem* Ald. [Iso], *regimen* Fabr. —

612. *Baetra*] Asiae regio remotissima: Strabon. X. p. 508. sim. Virg. Aen. VIII, 687. De *lactant.* [Ar. male explicat: *allectantibus*, *allicientibus*] vd. Var. lect. De stellis vv. sqq. commemoratis cf. Manil. lib. II. — 615. *sidera ferri*] Videbant stellam in aere, quae puerum natum esse indicabat: quam stellam pro puero ipso accipit Prud., vd. Fr. Münter: Der Stern der Weisen u. s. w. Kopenhagen 1827. — 623. *inpr. Virgo*] Sententia: ,,Virgo ob adulterium improba amatores [i. e. alias stellas, Manil. II, 385.] deserit, qui ob eam caussam stupent ac tacent. Male igitur Meurs. ad Arnob. p. 2. explicat: ,,impr. ob effecta, quae illi ab astrologis adiudicantur.“ *Forn. m.* est *caelum*, Cic. de Or. III, 40, 162: *forn. caeli.*

Numquid vana viros aut mens aut lingua fefellit?
Numquid fortuitis frustrantia dona dederunt
Casibus, aut caeco votum sub honore dicarunt?
Quae porro causa aut ratio submittere colla
Ante pedes Mariae, puerique crepundia parvi,
Si tantum mortalis erat nec summa potestas
Inplebat teneros divinis flatibus artus?
Sed iam tolle Magos, tus, aurum, myrrhea dona,
Quae verum docuere Deum, praesepia, pannos,
Matris adoratum gremium face sideris ardens:
Ipsa Deum virtus factorum et mira loquantur.
Insanos video subito mitescere ventos,
Cum iubeat Christus: video luctantia magnis
Aequora turbinibus tranquillo marmore tendi
Inperio Christi, video calcatus eumdem
Cum patitur gurges tergum solidante liquore.
Ipse super fluidas plantis nitentibus undas
Ambulat ac presso firmat vestigia fluctu,
Increpat ipse Notos et flatibus otia mandat.
Quis iubeat saevis Aquilonibus, ite, silete
Carceribus vestris amploque facessite ponto,
Sit nisi caelipotens Aquilonum conditor idem?
Ninguidus agnoscit Boreas atque imbrifer Eurus
Nimborum dominum tempestatumque potentem
Excitamque hiemem verrunt ridente sereno.
Quis pelagi calcarit aquas? quis per vada glauca
Gressibus inpressis spatiatus triverit udum
Non submersus iter, sola pendulus et pede sicco,
Aequoreae nisi factor aquae? qui Spiritus olim
Ore superfusus patrio volitabat in undis
Nondum discretis, nec certo littore clausis.
Sustinuit gressum domini famulus liquor, ac se
Mobilitate carens solidos substrinxit ad usus.
Quid diversa Dei memorem facta inclita Christi,
Altius inspecta quem maiestate negator
Haud dubitans hominem, tute ipse fatebere numen?
Inlevit caecos oculos et lumina limo
Reddidit, humectam sacro sputamine terram
Contrectans digitis: luteum medicamen operta
Nox habuit, tenebras obducta uligo removit.
Insuper ostendit, quonam caligo lavacro
Expurganda foret. Variis Siloa refundit

643. *crepend.* 1A — 649. *facturum* AEP — 650. *mutescere* Gis. Cell.: *ventum* A — 651. *lact.* A — 655. *fluitas* A — 656. *et* BFabr. Gis. Cell. — 661. *ningui agn.* A — 664. *calcaret* AP — 669. *limite* RT1rr. — 671. *obstr.* a — 673. *quae* AENObmqu Put. Ald., *qui* R Cauch. *qua* B, *quem* α et cet., *negatur* AERq2α, *negantur* PO Ald. — 675. *caecis* Gis. prob. Heins.

650. Matth. VIII, 26.; de vv. sqq. vd. Ioan. VI, 19. — 675. Ioan. IX, 6.

Momentis latices, nec fluctum semper anhelat:
Sed vice distincta largos lacus accipit haustus.
Agmina languentum sitiunt spem fontis avari,
Membrorum maculas puro abluitura natatu.
Certatim interea roranti pumice raucas
Expectant scatebras, et sicco margine pendent.
Hoc limum iubet inpositum de fonte lavari
Christus et infusa vultum splendescere luce.
Norat enim limo sese informasse figuram
Ante tenebrosam, proprii medicamen et oris
Adiecisse novo, quem primum finxerat, Adae.
Nam sine divino Domini perflamine summi
Arida terra fuit nulli prius apta medelae:
Sed postquam liquidus caelesti spiritus ore
Virgineam respersit humum, medicabilis illa est.
Inde trahit sucum lentoque humore salutem
Inlinit infunditque diem baptismate lota.
Caecus adest oculis iam Christi ex ore retectis,
Seque luto et nitidis lucem sumpsisse fluentis
Clamat et auctorem stupefacta per oppida monstrat:
Auctorem lucis largitoremque dierum,
Non dedignatum medicae purgamina aquai
Corpore sub proprio monstrare errantibus aegris.
Milibus ex multis paucissima quaeque retexam,
Summatim relegam, totus quae non capit orbis.
Quinque in deserto panes iubet et duo pisces
Adponi in pastum populis: qui forte magistrum
Non revocante fame stipabant undique septum
Inmemoresque cibi vicos, castella, macellum,
Oppida, mercatus et conciliabula et urbes
Respuerant, largo contenti dogmate vesci.
Multa virum strato fervent convivia feno.
Centenos simul adcubitus iniere sodales,
Seque per innumeras infundunt agmina mensas,
Pisciculis, iam crede Deum, saturanda duobus
Et paucis crescente cibo per fragmina crustis.
Ambesis dapibus cumulatim adgesta redundant
Fercula, bissenos micarum molibus inplent

684. *abluitura* Aqu Ald. Gis. Weitz., *ablitura* Put., *ablut.* Heins. Ar. — 694. *liquido caelestis* Cell. — 702. *purgamina aquai*] coni. Heins. Tornais. [sim. P. VI, 30.], *purgamen in aeque* AE, *purgamina quae* P, *purgamina lymphae* Ald. *purgamen aquai* cet. — 704. *retexens* Weitz. — 705. *Paullatim* Cell.: *relegam*] AERam (Put.) Ald. Weitz. Heins., *relegens* bRat. Fabr. Gis. Ar. — 713. *inre* A — 715. *iam dedm̃* A —

V. 681. Ioan. V, 7. Sedul. IV, 259. — 705. Ioan. XXI, 25. Cath. IX, 59. — 710. *concil.*] Isidor. Orig. XV, 2: *Pagi sunt apta aedificiis loca inter agros habitantibus. Haec et conciliabula dicta a conventu et societate multorum in unum.*

Post caenam cophinos; crudus conviva resudat
Congeriem ventris, gemit et sub fasce minister.
Quis cumulare potest epulas in grandia parvas?
Quis? nisi qui corpus pastumque et corporis omnem
Condens ex nihilo nulla existente creavit
Mundum materia? non sicut sculptor ab acris
Rudere decoctam consuescit vivere massam:
Sed Deus omnipotens orbem sine semine finxit.
Nil erat, omne quod est: nil id procedere et esse,
Atquè novum fieri, mox et grandescere iussum est.
Parvum de nihilo primum fuit, addita parvo
Incrementa modis auxerunt omnia plenis.
Ergo ego cum videam manibus sic crescere Christi
Parva alimenta hominum, possum dubitare, per ipsum
Exiguas rerum species elementaque mundi
Ex nihilo primum modica et mox grandia sensim
Crevisse, ex modicis quae consummata videmus?
Ac ne post hominum pastus calcata perirent,
Neve relicta lupis, aut vulpibus exiguisve
Muribus in praedam nullo custode iacerent,
Bis sex adpositi, cumulatim qui bona Christi
Servarent gravidis procul ostentata canistris.
Sed quid ego haec autem titubanti voce retexo,
Indignus qui sancta canam? procede sepulcro
Lazare, dic, cuius vocem tellure sub ima
Audieris, quae vis penetraverit abdita leti,
Quod, cum te Christus penitus nigrante profundo
Inmersum vocat ut redeas, ceu proximus audis,
Nec remoratus ades? quae tam vicina Charybdis
Regna tenebrarum tenui distantia fine
Coniungit superis? ubi Taenara tristia vasto
In praeceps deiecta Chao, latebrosus et ille
Amnis inexpletis volvens incendia ripis?
Ante fores tumuli, quas saxa inmania duro
Obice dampnarant, scopulis substructa cavatis
Stat dominus nomenque ciet frigentis amici.
Nec mora, funereus revolutis rupibus horror
Evomit exequias gradiente cadavere vivas.
Solvite iam laetae redolentia vincla sorores,

721. *prand.* coni. Cauch. — 722. *pastumque et*] Codd. et edd. omn., *pastum quoque corp.* coni. Heins., *et pastum corp.* coni. Ar.; *omne* mWeitz. — 724 sq. *ab aere Crudam et incoct. cons.* Dav. Gis.: *fingere* mq Ald. Gis. Weitz., sed cf. Heins., Stat. Silv. II, 2, 67. Iuv. VIII, 103. etc.] — 736. *At* a — 742. *tanta* Fabr. Gis., *sqũa* A — 744. *penetrarit ad abd.* Gis., *intima* OAld. — 747. *quem* A — 749. *trenara* BWum — 753. *dampnarunt* Weitz.: *subtracta* AE, *substricta* Ral.

724. *aeris*] Sententia: Deus mundum non e materia formavit, ut artifex, qui ex aere in fornace recocto statuam, quasi viventem, fingere solet, vd. Var. lect. et Stat. Theb. IV, 132: *vivit in auro Nox Danai.* — 743. Io. XI, 14.

Solus odor sparsi spiramen aromatis efflat,
Nec de corporeo nidorem sordida tabo
Aura refert, oculos sanie stillante solutos
Pristinus in speculum decor excitat et putrefactas
Tincta rubore genas paullatim purpura vestit.
Quis potuit fluidis animam suffundere membris?
Nimirum qui membra dedit, qui fictilis ulvae
Perflavit venam madidam, cui tabida gleba
Traxit sanguineos infecto humore colores.
O mors auritis iam mitis legibus! o mors
Surda prius, iam docta sequi, quodcunque iubetur.
Cui tantum de te licuit? convicta fatere
Esse Deum, solus qui me tibi praeripit, Iesum.
Abde negatores Christi, nemo invidet, abde,
Utere sorte tua, blasphemis nocte tenendis
Perpetua! plebem iustorum capta resolve,
Qui norunt hominem atque Deum sic dicere Christum,
Ut verus summusque Deus mortalia gestet.
Ipse gerit, quod struxit opus, nec ferre pudescit
Factor, quod peperit, corpus loquor atque animae vim.
Finxerat hoc digitis, animam sufflaverat ore.
Totum hominem Deus adsumit, quia totus ab ipso est,
Et totum redimit, quem sumpserat, omne reducens
Quidquid homo est; istud tumulis, ast illud abysso.
Occurrit dubitans hic dissertator et illud
Obicit, anne fides capit, ut substantia flante
Inspirata Deo cruciatum sentiat, utque
Inferni petat ima poli barathroque coquatur.
Crede animam non esse Deum: sed crede creatis
Maiorem cunctis, ipsam quoque crede creatam.
Formata est namque ore Dei, quae non erat ante,
Sed formata habitu pulcerrima pictaque rebus
Divinis et plena Deo similisque creanti:
Non tamen ipse Deus, quoniam generatio non est,
Sed factura Dei est: solus de corde parentis
Filius emicuit, verus Deus ille: sed istud

763. *Qui* Ald. — 764. *urnae* coni. Latin. ap. Ar. — 767. *auditis* coni. Gis. Cell. — 768. *quodc.*] A?Ra Put. Weitz. Heins. Ar., *quoc.* 1R ed. Cauch. *quac.* OT Ald. Fabr. Gis. I., *quaec...iubentur* Bb Gis. II.; *iuberis* Fabr. — 769. *lat.* A — 770. *solum* m Prag. Sich. Weitz. — 771. *Ab neg.* A — 772. *tenentis* EP, *tendis* A — 773. *perpetuam* EWbmq Ald. Fabr. Weitz., *perpetua* A et cet. — 778. *fiexer.* E — 784. *utque*] AEPRquα Ald. Heins., *atque* bm Gis. Weitz. Ar. Cell. — 793. *illud* R, *verus verus...ist.* a, *verus ver. Deus ille* TPut. Heins. —

781. *abysso*] Isid. Orig. XIII, 20: *ab. est profunditas aquarum*, quare Ar. *e gehenna reducit, tumulis reddit* male interpretatur; nam quod epitheton *tristis*, *durus* (H. 835. Ps. 92.) deest, intelligo cum Isone caelum, sive receptaculum animarum vd. Middeld. l. l. p. 184. — Vv. sqq. usque ad v. 951. inscribunt intpp. *De natura animae* et ad aliam sectam referunt, sed eam inscriptionem cdd. opt. omittere et ea verba ad Homuncionitas referenda esse, bene docuit Heinsius.

Conlatum est animae, subito ut, quae non erat, esset.
Ille coaeternus Patris est et semper in ipso
Nec factus, sed natus, habet quodcunque paternum est.
Haec similis velut umbra Dei est. Sic ipse locutus
Factor, utroque hominem meditans de figmine iunctim
Aedificare sui similem, sed non habet umbra,
Quod corpus solidum, cuius imitatio in umbra est,
Atque aliud verum est, aliud simulatio veri.
Est similis, seclis quod non consumitur ullis,
Quod sapiens iustique capax reginaque rerum
Inperat, ante videt, perpendit, praecavet, infit,
Verborum morumque opifex instructaque mille
Artibus et caelum sensu percurrere docta.
His animam similem sibi conditor effigiavit,
Caetera dissimilem: quippe hanc conprendere promptum est,
Quam modus et species determinat: at Deus ingens
Atque superfusus trans omnia nil habet in se
Extremum, ut claudi valeat sensuve teneri.
Inconprensa manet virtus, cui linea defit
Ultima, quam spatium non mensurabile tendit.
Ergo animam factam magno et factore minorem,
Maioremque aliis atque omnibus inperitantem,
Conruptela putris nascentem turbida carnis
Concipit ac membris tabentibus interfusam
Participat de faece sua: fit mixta deinde
Peccandi natura luto cum simplice flatu.
Sed fortasse animam, domini quia fluxit ab ore,
Conpositam factamque neges, velut ipsa Dei pars,
Quod dictu scelus est, taetras trahat oblita culpas,
Et pessum dampnata ruens Chaos intret opertum.
Sit res illa Dei, non abnuo: pars tamen illa
Haudquaquam dicenda Dei est, quae tempore coepit.
Nec prior aut senior, quam primum plasma putanda est.
Tunc etenim factam video!, cum cordis amici
Intravit germana domum limique recentis
Hospita et ipsa recens fraterna sedit in aula.
Illa quidem flatus domini est, sed spiritus et vis
Non est plena Dei tanto moderamine missa,
Quanto flans voluit flandi servare tenorem.
Est inpossibile spectare profunda Sabaoth.

795. *Patri* BFabr. Gis. Weitz.: *ipso est* B Torn. Gall. — 798. *iunctii* A, *iunctim* Put. Heins., *iunctum* cet. — 800. *simulatio* TGis. — 802. *quo* Aa — 804. *instat* Gis. — 808. *sumptum est* EP (C. IX, 29.) — 812. *limina* R — 819. *Peccando* Torr. R Cauch. ed., *peccanti* coni. Berg. apud Weitz., *peccati (peccantis) n. luti* coni. Cauch. — 823. *press.* R Dav. Fabr. — 824. *Fit* Ea — 827. *videt concord.* Ald. — 832. *Quantum* m Ald. Weitz. *fervere* Gis. —

819. *natura*] i. e. anima miscetur peccatis ac sinceritate sive integritate. Voce *simplex* hoc sensu saepius utitur poeta, vd. C. II., 49.

Sed speculum Deitatis homo est. In corpore discas
Rem non corpoream sollers interprete Christo,
Qui Patrem proprium mortali in corpore monstrat.
Respice quam varios fundamus ab ore vapores,
Spiramus quotiens animae sufflabilis auras:
Nunc flatum tepidum calor exhalatus anhelat,
Rorantes nebulas udis de faucibus efflans:
Cum libet, in gelidum flabrali frigore ventum
Spiritus existit tenuis et sibilat aer.
Adde et distinctum, quem musica tibia flatum
Concipit, aut ille est presso modulamine parcus,
Aut tumidum largo sublimat flamine bombum,
Aut raucos frangit modulos, aut lene susurrat,
Aut exile trahens sonitus producit acutos,
Aut murmur tenerum sublidit voce minuta.
Haec cum te videas mortali in corpore posse,
Cur non aeternum potuisse infundere credas,
Qualem animam voluit? praescriptis quam quia condens
Efflavit fuditque modis, sit facta necesse est.
Denique multa sapit, sed non sapit omnia, nostrae
Vis animae, certum sapere ac praenoscere iussa.
Iam cui certus inest modus, et cui nosse negatum est
Omnia, factura est: nam condita et aucta probatur.
Conlige de simili, sitne haec factura: creavit
Nempe manus Domini corpus mortale lutumque
Conposuit digitis. Numquid manus articulatim
Est digesta Dei? numquid vola? numquid et ungues
Claudere flexibiles, patulam seu tendere palmam?
Ista figura manus nostrae est, quam non habet in se
Incircumscriptus Dominus, sed tradita forma est,
Humanis quae nota animis daret intellectum:
Ut per corpoream speciem plasmasse feratur
Corporis effigiem: sic est plasmata vicissim
Flatu incorporeo res flabilis, oris et esse
Fertur opus, tenuis per quod constructa refulsit
Forma animae atque rudi factam se munere sensit.
Si non est factura manus caro nostra, nec oris
Est factura anima, flatu et spiramine coepta
Inque locum deducta aliquem. Namque omne quod hora
Natalis profert, locus accipit: et locus ullus

837. *Respice*] AEPa [S. II, 936.], *Persp.* cet. — 841. *flabrili* A, *fabrili* EPq, *flabrare* W Gif. p. 334. Goldast. ad Columban. p. 112. Weitz. — 844. *moderamine* T Prag.: *paucus* Put., *partus* AE, *parvus* 1W, *parcus* cet. — 846. *leve* R — 848. *subdid.* R — 857. *dissimilis* AEPRaqua Rat. — 863. *Circuminscr.* Put. — 866. *formata vic.* R —

839. *tepidum*] Cham. *rhythmum naturalem* intelligi vult, at proprio sensu vocem accipio, quod v. 841. *gelid.* opposita est. De sonis cf. Fabric. comment. ad poet. christ. p. 90, Isidor. Orig. II, 19. — 869. *rudi*] Ar. *novo* vertit, sed est *inculto*, sicut v. 902. C. III, 133.

Quod cohibere potest, modicum est, nec in omnia fusum:
Et quod tam modicum est, ut certa sede locetur,
Iam titubare potest, et quod titubaverit, intra
Naturam vitii est: vitiosum denique tristem
Recidit in paenam, Deus hoc, mihi credite, non est.
Aut si maiestas animae est, ostendite quid sit,
Quod lapsam Christique inopem nova gratia inundat,
Spiritus et sanctus baptismate iustificatam
Nobilitat famulaeque decus, quod defuit, addit.
Quod quia praestatur meritis, meritisque negatur,
Absurde fertur Deus, aut pars esse Dei, quae
Divinum summumque bonum de fonte perenni
Nunc bibit obsequio, nunc culpa aut crimine perdit,
Et modo supplicium recipit, modo libera calcat.
    Miraris, peccare animam, quae carne coactam
Sortita est habitare domum, cum peccet et ipse
Angelus, hospitium qui nescit adire caducum
Cratis tabifluae: peccat, quia factus et ipse est,
Non genitus: quocunque modo sit factus, id unus
Scit factor dominus: factum mihi credere sat sit.
Solus labe caret peccati conditor orbis,
Ingenitus genitusque Deus, Pater et Patre natus,
Solus et exceptus tormentum admittere triste,
Inviolatus agit, nec quidquam sentit acerbi.
Exortem dic esse animam crucis atque doloris,
Si culpae inmunem vacuamque a crimine nosti,
Quae peccare valet, valet et succumbere paenae.
Ipsa quidem sincera fuit, dum conditur olim,
Quae conlata rudem fecit vivescere limum:
Utpote de liquido naturae semine primos
Accipiens habitus superoque expressa sereno.
Sed mox, ut gravido iussa est innectier arvo,
Suavibus inlecebris nimium blandita refrixit,
Deque volutabris pretiosum polluit ignem,
Dum transgressa Dei positum fas inproba calcat.
    Haec prima est natura animae, sic condita simplex,
Decidit in vitium per sordida foedera carnis.
Exin tincta malo peccamine principis Adae
Infecit genus omne hominum, quod pullulat inde,

877. *triste* Ald. — 878. *Decid.* BWbq Gis. Ar., *Cecid.* R, *Recid.* A etc. Ald. Weitz. Heins. — 879. *anima* Rα Ar. — 880. *inundat*] ATPut. Gis. Weitz. Heins., *mundat* Rα Ald. Ar. — 884. *deiq;* A — 895. *Agen.* Put., *Ac genitor gen...ex* O Prag., *At genitor gen.* m Rat., *Ingen.* cet.: i. e. *non genitus* cf. Arnob. I. p.17. — 897. *sensit* a — 898. *disce an.* 1E — 899. *a* om. Ald. — 902. *vivesc.*] AE Fabr., *vivisc.* cet. — 906. *refix.* A —

880. *nova gratia*] Intelligendum esse sacrum lavacrum ipsum v. seq. docet, quare bene se habet *inundat*, quod Arev. displicuit: *nova*, i. e. *inusitata* ob vim et magnifica; Hor. Od. III, 25, 3.

Et tenet ingenitas animarum infantia in ortu
Primi hominis maculas, nec quisquam nascitur insons.
Vitandus tamen error erit, ne tradnce carnis
Transfundi in sobolem credatur fons animarum
Sanguinis exemplo, cui texta propagine vena est.
Non animas animae pariunt, sed lege latente
Fundit opus natura suum, quod parvula anhelent
Vascula vitalisque adsit scintilla coactis.
Quae quamvis infusa novum penetret nova semper
Figmentum, vetus illa tamen de crimine avorum
Ducitur, inluto quoniam concreta veterno est.
Inde secunda redit generatio et inde lavatur
Naturae inluvies, iterumque renascimur intus
Perfusi, ut veterem splendens anima exuat Adam.
Quae quia materiam peccati ex fomite carnis
Consociata trahit, nec non simul ipsa sodali
Est incentivum peccaminis, inplicat ambas
Vindex paena reas peccantes mente sub una
Peccandique cremat socias cruciatibus aequis.
His crucibus Christus nos liberat inconrnptae
Matris et innocui gestator corporis: unus
Naturam paenae expositam, sed non vitiorum
Naturam expositam contactibus induit Iesus.
Atque ideo paenae nil debuit intemeratus,
Fraude carens, omni culparum adspergine liber.
Quid Christi in membris peccati saeva satelles
Paena ageret? quid mors hominis sine crimine posset?
Nimirum cassis conatibus et sine nervis
Concideret sterilis peccati fomite nullo.
Mors alitur culpa, culpam qui non habet, ipso
Pastus defectu mortem consumit inanem.
Sic mors in Domini consumpta est corpore Christi,
Sic periit, solitum dum non habet arida pastum.
Suspice quapropter solum inculpabile Numen,
Virtutem Patris et Christi, et iam desine nostrae
Invidiam conflare animae, quod sit Deus, aut quod
Portio parva Dei, cum Christo abscidere quidquam,
Et resecare Deo partem vel carpere tantum
Numen non liceat, plenum sibi semper et in se.

v. 911...16. *om.* A — 919. *quod*] AP Heins. [qui cf. 839. 681. etc.], *quo* cet. — 920. *Vincula* T — 923. *Dicitur* AOP Put. α, *Diditur* coni. Heins., *Duc.* cet.: *inluto*] AEquαb Ral. Ar., *in loco* m, *illoto* cet. — 926. *veterum spl. animam exuit* A — 934. *et pęne* R — 935. *ind. deñs* A — 937. sequitur in rec. cdd, et edd. Gis. Weitz. etc. v.: *Quid peccatorum prosapia corpore in illo*, quem *om.* APOTααu Put. Ald. — 939. *homini* Gis. Weitz. Rat. — 941. *Conciderent* AEP Put.: *steriles* EP Put. — 948. *Naturam Patr.* Put. — 949. *abscindere* Fabr. Gis.

951...1084. contra *Phantasmaticos*, *qui Christum negant verum hominis corpus habuisse* ab intpp. inscribuntur. Agit Prud. contra Manichaeorum et Docetarum doctrinam, quos olim *Phantasiastos* secundum Clem. Alex. Strom.

Est operae pretium nebulosi dogmatis umbram
Prodere, quam tenues atomi conpage minuta
Instituunt: sed cassa cadit ventoque liquescit
Adsimilis, fluxu nec se sustentat inani.
Aerium, Manichaeus ait, sine corpore vero
Pervolitasse Deum, mendax phantasma cavamque
Corporis effigiem, nil contrectabile habentem.
Ac primum specta, an deceat quidquam simulatum
Adsignare Deo, cuius mera gloria falsi
Nil recipit. Membris hic se fallacibus aptans
Fingeret esse hominem, ventosa subdolus arte?
Mentitus totiens, cum diceret: inveteratis
Do veniam morbis, simul et peccata remitto.
Filius est hominis, pestem qui pellere carnis
Et scelerum nexus laxare ac solvere possit.
Surge valens, surge innocuus, iam tolle grabatum:
Filius hoc hominis iubeo, dignusne videtur,
Qui testis sibi sit seque ac sua carnea norit?
Quid? cum discipulos, hominis quid filius esset
Passurus, fido iam praescius ore monebat,
Nonne fatebatur, se cum virtute paterna
Esse hominem verum? quod si non credo, fefellit.
Si natura Dei quae sit, Manichaee, requiris,
Omne quod est, verum est: nam si mendosus agit quid,
Nec Deus est: mendum divinus non capit usus.
Obicis aeterno Domino, quod lubricus ad nos
Venerit adsimulans aliud, quam verus habebat.
Obmutesce furor, linguam, canis inprobe, morde
Ipse tuam lacero consumens verba palato.
Latranti obsistit Mattheus rabiemque refellit,
Qui notat omne genus carnalis stirpis adusque
Corporeum Christum, per sex septena virorum
Nomina descendens et venam sanguinis alti
Ex atavis longo texens per stemmata filo.
Septimus hebdomadi venit superaddere sextae
Hunc numerum Christus, placidum qui conficit annum,
Cuncta remittentem, contractibus inlaqueata
Multimodis hominemque hominis de morte levantem.
Inperfectus enim limus mortalis erat tunc:
Vir solus perfectus adest atque integer Iesus,

962. *callidus arte* R — 966. *et* m Ald. Gis. — 967. *grabatt.* A — 970. *Qui* A: *quod* T Heins., *quid* A et cet. — 972. *virt. superna* R — 974. *Manichaei requires* Put. — 977. *Obicit* A — 979. *Obmutisce* Ra (Ald.?) — 981. *obsistet* W Sich. Cell.: *Matthaeus* Ald. Cham. Teol. [metro advers., H. 409.] — 986. *hebdomadae* R Weitz. Ar. — 987. *placitum* q —

III, 13. et Theod. fabul. haeret. V, 12. appellabant et a *Cassiano* constitutos putabant, sed vd. Augusti. „Dogmengeschichte" §. 21. — 968. Matth. IX, 13 sqq. — 986. *Septim.*] Matth. I, 17. In sqq. poeta alludit ad annum iubilaei (Levit. XXV, 11 sqq.), quo a Christo hominum peccatis veniam dari existimat.

Cui nihil ex septem septenis defuit, ex quo
Perficeret mortale genus virtute perenni.
Hic ille est, nobis qui septima sabbata conplet,
Ut caro nostra Deo tandem sociata quiescat,
Quam bis terna malis vexabant sabbata noxis.
Curramus notis gradibus regumque sequamur
Progeniem, Christum invenies de carne parentum
Effluxisse hominum, qui sit de semine David,
Stirpe recensita numerandus sanguinis heres.
Quid, cum sanctiloquus revoluto germine Lucas
Sursum versus agit seriem, scandente nepotis
Corpore, perque atavos cursum relegente vetustos,
Septenos decies conscendit Christus in ortus,
Et duo: nam totidem doctores misit in orbem:
Descensos nascendo gradus redeundo retexit
Actus ad usque apicem terreni corporis Adam.
Inde parens Deitas recipit sua nostraque mixtim,
Fitque Dei summi per Christum filius Adam.
Restat ut aeriam fingas ab origine gentem,
Aerios proceres, Levin, Iudam, Simeonem,
Aerium David, magnorum corpora regum
Aeria, atque ipsam fecundae virginis alvum
Aere fallaci nebulisque et nube tumentem.
Vanescat sanguis perflabilis, ossa liquescant
Mollia, nervorum pereat textura volantum.
Omne, quod est gestum, Notus auferat inritus, aurae
Dispergant tenues, sit fabula, quod sumus omnes.
Et quid agit Christus, si me non suscipit? aut quem
Liberat infirmum, si dedignatur adire
Carnis onus manuumque horret monumenta suarum?
Indignumne putat luteum consciscere corpus,
Qui non indignum quondam sibi credidit, ipsum
Pertractare lutum, cum vas conponeret arvo
Nondum visccreo, sed inertis glutine limi
Inpressoque putres sub pollice duceret artus?
Tantus amor terrae, tanta est dilectio nostri!
Dignatur praepinguis humi conprendere mollem
Divinis glebam digitis, nec sordida censet
Haerentis massae contagia: iusserat ut lux
Confieret, facta est, ut iusserat: omnia iussu

997. *tergumq.* Ald. — 998. *de corde* Put. — 999. *hominem* A2EORT2rr. [fort. verum] — 1001. *sanctilocus* A, *sanctilogus* EN Ald. — 1002...84. om. b. — 1006. *Nesc.* A, *Descensus* R — 1008. *mistum* Ald. — 1010. *ping.* O Ald. Gis. Cell., *fing.* A et cet. — 1011. *Levi* Ald. — 1018. *tenuis* R —

1001. *Lucas*] De generationibus LXXII (alii LXXV invenerunt) Prudent. agere v. 1005. docet, vd. Luc. III, 23 sqq., cum quibus LXXII discipulos coniungit, Luc. X, 1: ceterum ante oculos habuit poeta vers. vulg., quia textus graecus, quem D. 55. sequitur, LXX tantum commemorat.

Inperitante novas traxerunt edita formas.
Solus homo emeruit Domini formabile dextra
Os capere et fabro deitatis figmine nasci.
Quorsum igitur limo tanta indulgentia nostro
Contigit, ut Domini manibus tractatus honora
Arte sacer fieret tactu iam nobilis ipso?
Decrerat quoniam Christum Deus inconrupto
Admiscere solo, sanctis quod fingere vellet.
Dignum habuit digitis et carum condere pignus.
Destituit natura quidem destructa coactae
Telluris formam, mortique obnoxia cessit:
Sed natura Dei nunquam solvenda caducam
Tellurem nostro vitiatam primitus usu
Esse suam voluit, ne iam vitiabilis esset.
Christus nostra caro est, mihi solvitur et mihi surgit:
Solvor morte mea, Christi virtute resurgo:
Cum moritur Christus, cum flebiliter tumulatur,
Me video: e tumulo cum iam remeabilis adstat,
Cerno Deum. Si membrorum phantasma meorum est,
Et phantasma Dei est, mendax in utroque necesse est
Sit Christus species, si Christus fallere novit.
Si non verus homo est, quem mors hominem probat ipsa,
Nec verus Deus est, operis quem gloria prodit
Esse Deum: vel credo mori vel adesse refelle,
Et gemina verum Christum ratione negato.
Nam quid magnificum, si non est mortuus Iesus,
Et redit? illa Dei virtus memorabilis est, ut
Occisus redeat superis surgatque sepultus.
Quisque Deum Christum vult dicere, dicat eumdem
Esse hominem, ne maiestas sua fortia perdat.
Nosco meum in Christo corpus consurgere: quid me
Desperare iubes? veniam, quibus ille revenit
Calcata de morte, viis: quod credimus, hoc est.
Et totus veniam: nec enim minor aut alius, quam
Nunc sum, restituar: vultus, vigor et color idem,
Qui modo vivit, erit, nec me vel dente vel ungue
Fraudatum revomet patefacti fossa sepulcri.

1034. *fabro*] BWeitz. Heins. Ar., *flabro* ARa etc. Ald. Gis. Cham. — 1036. *man. dni* R — 1039. *velle* B Gis. — 1045. *nec* AP Ald. — 1047. *Solvitur* 1A — 1049. *et* Ald. — 1051. *utroque...species*] AEP Put. Ald. Heins., *utraque...specie* Ra etc. Gis. Weitz. Ar. — 1060. *Quisquis* Gis. — 1062. *Posco* R: *resurg.* R — 1063. *Disper.* A — 1068. *removet* 1mq Ald. Cham. —

1034. *fabro*] Veram esse hanc lect. vv. sqq. docent, in quibus de sola corporis humani creatione agitur, quamvis alias [v. 778.] spiritus sti inflatio commemoretur: tum *flabro* pro *flabrali* valde durum est. — 1046. *mihi solv.*] Ep. ad Rom. IV, 24 sq. Ambros. de sacram. II, 6: *ut Dei gratia perseveraret, mortuus est homo, sed Christus invenit resurrectionem, i. e. ut redintegraret caelesti beneficium, quod fraude fuerat serpentis amissum.*

Qui iubet ut redeam, non reddet debile quidquam:
Nam si debilitas redit, instauratio non est.
Quod casus rapuit, quod morbus, quod dolor hausit,
Quod truncavit edax senium populante veterno,
Omne revertenti reparata in membra redibit.
Debet enim mors victa fidem, ne fraude sepulcri
Reddat curtum aliquid, quamvis iam curta vorarit
Corpora: debilitas tamen et violentia morbi
Virtus mortis erat. Reddit, quod particulatim
Sorbuerat quocunque modo, ne mortuus omnis
Non redeat, si quid pleno de corpore desit.
Pellite corde metum mea membra, et credite vosmet
Cum Christo reditura Deo: nam vos gerit ille
Et secum revocat. Morbos ridete minaces,
Inflictos casus contemnite, taetra sepulcra
Dispuite: exurgens quo Christus provocat, ite.

AURELII PRUDENTII CLEMENTIS
HAMARTIGENIA.

PRAEFATIO.

Fratres ephebi fossor et pastor duo,
Quos feminarum prima primos procreat,
Sistunt ad aram de laborum fructibus
Deo sacranda munerum primordia:
Hic terrulentis, ille vivis fungitur.
Certante voto discrepantes inmolant,
Fetum bidentis alter, ast alter scrobis.
Deus minoris conprobavit hostiam:
Reiecit illam, quam paravit grandior.
Vox ecce summo missa persultat throno:
Cain quiesce, namque si recte offeras,

1075. *certum* R: *voravit* Ald. — 1077. *erit* Gis.: *reddit*] AP [v. 1074.], *reddat* B, *reddet* R Ald. et cet. — 1080. *et* om. T — 1083. *taetra*] AR Ald. etc., *et atra* Cell. Teol. — 1084. *Disp.*] A Put. def. Heins. [vd. P. II, 188. S. I, 580. Tertull. adv. Marc. I, 29.: *matrimonii res dispuendae*, idolol. XI, 13.], *Resp.* B Weitz., *Despicite* O, *Despuite* R et cet. —

HAMART. Theodolph. Aur. de sto spir. I, 46. *contra Marcionitas* hoc carmen laudat. — 1. *efybi* E sim. A — 7. *est* A — 9. *ille* a — 11. *nam* W Weitz., *numq.* A

De iis, qui Hamart. Apotheosis partem esse censent, vd. Proleg. cap. I. — 11. *recte*] Sequitur poeta vers. LXX intpp. Genes. IV, 7., sicut, quos Ar. laudat, Ambros. de Cain et Ab. II, 6. Isid. quaest. in Genes. l. l.

Oblata nec tu lege recte dividas,
Perversa nigram vota culpam traxerint.
Armat deinde paricidalem manum
Frater probatae sanctitatis aemulus,
Germana curvo colla frangit sarculo,
Mundum recentem caede tinguit inpia,
Sero expiandum, iam senescentem sacro
Cruore Christi, quo peremptor concidit.
Mors prima coepit innocentis vulnere,
Cessit deinde vulnerato innoxio:
Per crimen orta, dissoluta est crimine,
Abel quod ante perculit, Christum dehinc:
Finita et ipsa est finis exortem petens.
Ergo ex futuris prisca coepit fabula,
Factoque primo res notata est ultima,
Ut ille mortis inchoator rusticus
Insulsa terrae deferens libamina
Deumque rerum mortuarum deputans,
Rastris redacta digna sacris crederet
Viventis atrox aemulator hostiae.
Agnosco nempe, quem figura haec denotet,
Quis paricida, quis peremptor invidus
Prave sacrorum disciplinam dividat,
Mactare dum se vota censet rectius.
Marcion, arvi forma conruptissimi,
Docet duitas discrepare a spiritu,
Contaminatae dona carnis offerens
Et segregatim numen aeternum colens.
Qui si quiescat, nec monentem neglegat;
Pacem quietam diligat germanitas
Unum atque vivum fassa vivorum Deum.
Hic se caduco dedicans mysterio,
Summam profanus dividit substantiam,
Malum bonumque ceu duorum separans
Regnum Deorum sceptra committit duo,

12. *recte*] AEP Ald., *certa* 2BRW prob. Ar.: *recta* cet. — 19. *perempto* Ra — 20. *Sors* AEPa — 21. *Cessat* coni. Berg. ap. Weitz. — 26. *nota* A — 32. *quae* Ald. — 33. *paricida*] AEPu Weitz. [Fest. s. v.: *paric. non utique is, qui parentem occidisset, sed qualemcumque hominem.* Prisc. I. p. 553. Putsch., Klotz. ad Cic. oratt. I. p. 522. Osenbrüggen: *d. altröm. Paric.* (Kilon. 1841.) p. 4. infra v. 565?], *fratric.* Weiss. Ald. et cet. — 34. *dividit* B Fabr. — 37. *dueta* AEP2Ra, *duetas* α Ald., *duata* 1R, *duitas* Weiss. et cet. — 41. *quieta* Heins. — 43. Inserunt Rat. Prag. Gis. Weitz.: *Hic qui caduci rem laboris offerens.* — 45. *divorum sep. Regn. duorum* PW Weiss. Ald. Weitz. prob. Ar. qui *Regna*, *duor.* incid., *Regna divor.* Bm Rat. 2Prag. —

25. *ex futur.*] ,,Rei verae enarratio ex futuris morte Christi adducenda, quia haec per illam adumbrata fuit.'' *CELL.* — 37. *duitas*] Intelleguntur Marcionitae, qui Deos duos finxerunt. Ceterum hoc verbum Prudentius ipse formavit, eoque solus utitur, vd. Gesner. thes. s. v.

Deum esse credens, quem fatetur pessimum.
Cain cruentus, unitatis invidus,
Mundi colonus, inmolator squalidus,
Cuius litamen sordet et terram sapit,
Terram caduci corporis, venam putrem,
Humore denso conglobatam et pulvere:
Natura cuius fraude floret fertili,
Fecunda fundens noxiorum crimina,
Animaeque vitam labe carnis enecat.
Caro in sororem tela mentem dirigit,
Mens in cerebro ventilatur ebrio,
Ex quo furores suculentos colligit
Madens veneno corporis lymphatico.
Deum perennem findit in duos deos,
Audet secare numen insecabile:
Cadit perempta denegans unum Deum,
Cain triumphat morte fratris alitus.

Quo te praecipitat rabies tua, perfide Cain,
Divisor blaspheme Dei? tibi conditor unus
Non liquet et bifidae caligant nubila lucis.
Insincera acies duo per divortia semper
Spargitur, in geminis visum frustrata figuris.
Terrarum tibi forma duplex obludit, ut excors
Dividuum regnare Deum super aethera credas.
Bina boni atque mali glomerat discrimina sordens
Hic mundus, Domino sed caelum obtemperat uni.
Non idcirco duos retinent caelestia reges,
Quod duo sunt opera humanas agitantia curas.
Exterior terrenus homo est, qui talia cernens
Conicit esse duo variarum numina rerum,
Dum putat esse Deum, qui prava effinxerit olim,
Et qui tecta itidem condens induxerit: ambos
Autumat esse deos natura dispare summos.
Quae tandem natura potest consistere duplex
Aut regnare diu, quam fons divisus ab arce
Separat, alternaque apicum ditione recidit?
Aut unus Deus est, rerum cui summa potestas,

54. *noxiarum* coni. Cauch. — 57. *Mens illecebro* Wm Ald. Weitz. — 58. *sulentos* A — 62. *Cadet* Ald., *Cain peremptor* BWα Fabr. Gis. Weitz. Ar., *Cad. peremptor* Talii Ald., *perempta* AER Pul. Torr. Weiss. Heins.: *alitus* (*hal.*) AOaα etc. Weiss. Pul. Weitz., *allitus* Ar., *oblit.* RT Bon. Torr. Cauch. Heins., *illit.* Ald. Fabr. Gis.

1...169. om. A — 11. *sunt*] R Weitz. Heins. Ar., *sint* Ald. Gis. Cell. — 17. *constare biformis* Sich. e deter. cdd. —

1...865. *contra Marcionitas, qui* vd. Prolegom. — *duos Deos esse affirmant* inscrib. cdd.,

Aut quae iam duo sunt, minuuntur dispare summo.
Porro nihil summum, nisi plenis viribus unum:
Distantes quoniam, proprium dum quisque revulso
Vindicat inperio, nec summa, nec omnia possunt.
Ius varium non est plenum, quia non habet alter,
Quidquid dispar habet: cumulum discretio carpit.
Nos plenum sine parte Deum testamur et unum,
In quo Christus inest: idem quoque plenus et unus,
Qui viget et viguit super omnia, quique vigebit
Participem nullum conlato foedere passus.
Summa potestatum, simplex dominatio rerum,
Virtutum sublime caput, fons unicus orbis,
Naturalis apex generisque et originis auctor:
Ex quo cuncta fluunt, et lux et tempora et anni
Et numerus, qui post aliquid dedit esse secundum:
Unus enim princeps numeri est, nec dinumerari
Tantum unus potis est. Sic cum Pater ac Deus alter
Non sit, item Christus non sit genitore secundus:
Anterior numero est, cui filius unicus uni est.
Ille Deus meritoque Deus, quia primus et unus,
In virtute sua primus, tum primus in illo
Quem genuit. Quid enim differt generatio simplex?
Unum semper erit gignens atque unus ab uno,
Ante Chaos genitus numeroque et tempore liber.
Quis dixisse duos rem maiestate sub una
Regnantem propriamque sibi retroque perennem
Ausit et unius naturae scindere vires?
Numquid adoptivum genitor sibi sumpsit, ut alter
Externi generis numerum praestare duorum
Debeat et geminum distans inducere numen?
Forma Patris veri verus stat Filius, ac se
Unum rite probat, dum formam servat eamdem.
Non amor adscitus sociat, nec iungit utrumque
Coniurata fides, pietas sed certa genusque
Unum, quod Deus est, summam revocatur ad unam.
Haec tibi, Marcion, via displicet, hanc tua dampnat
Secta fidem dominis caelum partita duobus.
Quae te confundunt nebulae, quis somnus inerti
Incubat ingenio, cui per phantasmata duplex
Occurrit species bivio dispersa superno?
Si vim mentis hebes stupor obsidet: adspice saltem
Obvia terrenis oculis elementa, quibus se
Res occulta Dei dignata est prodere signis.
Hanc heresin praesaga Patris praeviderat olim

21. *quia* BT, *qui* Gis.: *summa* Ra Heins. — 22. *usum* Prag. Weitz. — 29. *quippe* Ald. — 31. *pot. pater est* Put. prob. Heins. — 39. *Aut num. ant.* Rat. Ar., *inter.* a — 43. *erunt* 1E — 47. *exscind.* T Put. Weiss. Ald., *scind.* cet. — 55. *summa* R — 64. *Haer. hanc* Ald. —

Maiestas fore, quae rectorem lucis et orbis
Scinderet in partes geminatum segrege regno.
Idcirco specimen posuit spectabile nostris
Exemplumque oculis, ne quis duo numina credat.
Una per inmensam caeli caveam revolutos
Praebet flamma dies, texit sol uniens annum:
Triplex ille tamen nullo discrimine trina
Subnixus ratione viget, splendet, volat, ardet,
Motu agitur, fervore cremat, tum lumine fulget.
Sunt tria nempe simul, lux et calor et vegetamen,
Una eademque tamen rota sideris indiscretis
Fungitur his, uno servat tot munera ductu,
Et tribus una subest mixtim substantia rebus.
Non conferre Deo velut aequiparabile quidquam
Ausim nec Domino famulum conponere signum:
Ex minimis sed grande suum voluit Pater ipse
Coniectare homines, quibus ardua visere non est.
Parvorum speculo non intellecta notamus,
Et datur occultum per proxima quaerere verum.
Nemo duos soles, nisi sub glaucomate, vidit;
Aut si fusca polum suffudit palla serenum,
Oppositus quotiens radiorum spicula nimbus
Igne repercusso mentitos spargit in orbes.
Sunt animis etiam sua nubila crassus et aer:
Est glaucoma, aciem quod tegmine velat aquoso
Libera ne tenerum penetret meditatio caelum,
Neve Deum rapidis conprendat sensibus unum.
Spargitur in bifidas malesana intentio luces,
Et duplices geminis auctoribus extruit aras.
Si duo sunt igitur, cur non sunt multa Deorum
Milia, cur numero deitas contenta gemello est?
An non in populos dispersa examina divum
Fundere erat melius, mundumque inplere capacem
Semideis passim nullo discrimine monstris,
Quis fera barbaries perituros mactat honores?
Dissona discretum retinent si numina caelum:
Conveuit et nebulis et fontibus et reboanti
Oceano et silvis et collibus et speluncis,
Fluminibus, ventis, fornacibus atque metallis
Adsignare deos proprios, sua cuique iura.
Vel si gentiles sordet venerarier umbras,

68. Inserunt Rat. Prag. Fabr. Gis. etc.: *Inperitare vagis mundi per inania formis* [*vagas ... formas* Fabr.], sed om. EPR1 Weiss. Put. Dav. Ald. — 69. *resolutos* B Fabr. Gis. — 70. *rexit* Fabr. Cell., sed vd. S. H, 997. — 75. *indiscreti* m Rat. Gis. Weitz. — 77. *mixtum* Ald. — 85. *suffundit* m Rat. Gis. Weitz., *plaga* R — 89. *velet* OWm Rat. Heins. Ar., *velat* Put. Weiss. etc. — 92. *malefida* B — 94. *Sunt duo*, *sunt* EP Dav. Gis., *Si duo* cet.: *non sunt*] R Gis. Weitz. Cham. Ar., *sint* cet. — 104. *propr. elementaque ruris* [*iuris* Heins.] *Dividui dominis addicere sigillatim Vel* Tirr., *iura cuique* Gis. —

Et placet, esse duos sceptris socialibus aequos:
Dic age, quis terras ditionis sorte retemptet?
Quis regat aequoreas aeterna lege procellas?
Ede cohaeredum distinctum ius dominorum.
Unus, ais, tristi residet sublimis in arce,
Auctor nequitiae, scelerum Deus, asper, iniquus,
Qui, quodcumque malum vitioso fervet in orbe,
Sevit, et anguino medicans nova semina suco,
Rerum principium mortis de fomite traxit.
Ipse opifex mundi, terram, mare, sidera fecit,
Condidit ipse hominem, lutulenta et membra coegit:
Effigians, quod morbus edat, quod crimine multo
Sordeat, informi tumulus quod tabe resolvat.
Ast alii pietatis amor placidumque medendi
Ingenium recreans homines, mortalia servans.
Testamenta duo fluxerunt principe utroque,
Tradidit iste novum melior, vetus illud acerbus.
    Haec tua, Marcion, gravis et dialectica vox est,
Imo haec attoniti phreuesis manifesta cerebri.
Novimus esse patrem scelerum, sed novimus ipsum
Haudquaquam tamen esse Deum, quin immo gehennae
Mancipium, stygio qui sit dampnandus averno.
Marcionita Deus, tristis, ferus, insidiator,
Vertice sublimis, cinctum cui nubibus atris
Anguiferum caput et fumo stipatur et igni,
Liventes oculos suffundit felle perusto
Invidia inpatiens iustorum gaudia ferre.
Hirsutos iuba densa humeros errantibus hydris
Obtegit et virides adlambunt ora cerastae:
Ipse manu laqueos per lubrica fila reflexos
In nodum revocat facilique ligamine tortas
Innectit pedicas nervosque in vincula tendit.
Ars illi captare feras, animalia bruta
Inretire plagis, retinacula denique caecis
Indeprensa locis erranti opponere praedae.
Hic ille est venator atrox, qui caede frequente
Incautas animas non cessat plectere, Nebroth:
Qui mundum curvis anfractibus et silvosis
Horrentem scopulis versuto circuit astu,
Fraude alios tectisque dolis innectere adortus,
Porro giganteis alios luctando lacertis

106. *duos*] RTaα Put. Ald. Heins. Ar., *deos* cet. — 110. *tristis* R — 113. *anguineo* Ald. Cell., alterum edd., cf. Ps. 560. 793. P. V, 176. D. 2.: *fuco* T Heins. [def. Markland. ad Stat. Silv. III, 2, 139.] *suco* Weiss. et cet. — 119. *Est al.* coni. Gall. — 124. *cer. man. phren.* Ald. — 127. *dampnatus* coni. Ar. — 129. *sublimi* 1R Heins. [Hor. Od. I, 1, 36.] — 131. *Vivent.* R — 132. *Invidiae* Gis. — 139. *Irretitore* Ald. — 140. *indepressa* Ea — 142. *Nebroth*] OT Put. Heins. Ar. [secundum LXX, vd. Genes. X, 8.], *nemroth* R, *Nimroth* cet. — 143. *sinuos.* Boh. I. Luneb. 1648. — 145. *innectit* Ald., *adorsus* R —

Frangere, funereos late exercere triumphos.
Inproba mors quid non mortalia pectora cogis?
Ipse suam, pudet heu, contempto principe vitae
Perniciem veneratur homo, colit ipse cruentum
Carnificem gladiique aciem iugulandus adorat.
In tantum miseris peccati nectare captis
Dulce mori est, tanta in tenebris de peste voluptas!
Qui mala principio genuit, Deus esse putatur,
Quique bona infecit vitiis et candida nigris:
Par furor illorum, quos tradit fama dicatis
Consecrasse deas Febrem Scabiemque sacellis.
Inventor vitii non est Deus: angelus illud
Degener infami conceptum mente creavit,
Qui prius augustum radiabat sidus et ingens
Ex nihilo splendor nutrito ardebat honore:
Ex nihilo nam cuncta retro, factumque quod usquam est.
At non ex nihilo Deus et sapientia vera
Spiritus et sanctus, res semper viva, nec unquam
Coepta, sed aerios etiam molita ministros.
Horum de numero quidam pulcerrimus ore,
Maiestate ferox, nimiis dum viribus auctus
Inflatur, dum grande tumens sese altius effert,
Ostentatque suos licito iactantius ignes:
Persuasit propriis genitum se viribus ex se
Materiam sumpsisse sibi, qua primitus esse
Inciperet nascique suum sine principe coeptum.
Hinc schola subtacitam meditatur gignere sectam,
Quae docet e tenebris subitum micuisse tyrannum;
Qui velut aeterna latitans sub nocte retrorsum
Vixerit et tecto semper regnaverit aevo.
Aemulus, ut memorant, opera ad divina repente
Conrumpenda caput caligine protulit atra.
Hoc ratio sed nostra negat, cui non licet unam
Infirmare fidem, sacro quae tradita libro est:
„Nil“ ait „absque Deo factum, sed cuncta per ipsum,
„Cuncta, nec est alius quisquam nisi factus ab ipso.“
Sed factus de stirpe bonus, bonitatis in usum
Proditus et primo generis de fonte serenus;
Deterior mox sponte sua, dum decolor illum
Inficit invidia stimulisque instigat amaris.
Arsit enim scintilla odii de fomite zeli,

161. *honorem* 2R (1.*um*) coni. Heins. — 182. *Facta* Rat. Prag. Lüneburg. 1648.

157. *Febrem*] Val. Max. II. 5, 6: *Febrem ad minus nocendum templis colebant, quorum unum adhuc in Palatio, alterum in area Marianorum monumentorum, tertium in summa parte Vici longi extat etc.* Cic. N. D. III, 10, 24. Min. Fel. XXV, 8. Perizon. ad Ael. V. H. XII, 11. Cuper. Harpocr. in Polen. thes. II. p. 577. De *Scabiei* templo nihil constat. — 160. *aug. sidus*] Lucifer, vd. Esai. XIV, 12. ib. Rosenm. et Middeld. p. 162.

Et dolor ingenium subitus conflavit iniquum.
Viderat argillam simulacrum et structile flatu
Concaluisse Dei, Dominum quoque conditioni.
Inpositum, natura soli pelagique polique
Ut famulans homini locupletem fundere partum
Nosset et effusnm terreno addicere regi.
Inflavit fermento animi stomachante tumorem
Bestia, deque acidis vim traxit acerba medullis,
Bestia sorde carens, cui tunc sapientia longi
Corporis enodem servabat recta iuventam,
Conplicat ecce novos sinuoso pectore nexus
Involvens nitidam spiris torquentibus alvum.
Simplex lingua prius, varia micat arte loquendi,
Et discissa dolis resonat sermone trisulco:
Hinc natale caput vitiorum, principe ab illo
Fluxit origo mali, qui se conrumpere primum,
Mox hominem didicit nullo informante magistro.
Ultimus exitium subverso praeside mundus
Sortitur mundique omnis labefacta supellex.
Non aliter quam cum incautum spoliare viantem
Forte latro adgressus, praedae prius inmemor, ipsum
Ense ferit dominum, pugnae nodumque moramque,
Quo pereunte trahat captivos victor amictus,
Iam non obstanti locuples de corpore praedo:
Sic homini subiecta domus, ditissimus orbis
Scilicet in facilem domino peccante ruinam
Lapsus herile malum iam tunc vitiabilis hausit.
    Tunc lolium lappasque leves per adultera culta
Ferre malignus ager glebis male pinguibus ausus
Triticeam vacuis segetem violavit avenis:
Tunc etiam innocuo vitulorum sanguine pasci,
Iamque iugo edomitos rictu laniare iuvencos
Occiso pastore truces didicere leones.
Nec non et querulis balatibus inritatus,
Plenas nocte lupus studuit perrumpere caulas.
Omne animal diri callens sollertia furti
Inbuit et tortos acuit fallacia sensus:
Quamvis maceries florentes ambiat hortos,
Sepibus et densis vallentur vitea rura:

190. *conval.* A1 Weiss. sed vd. P. VI, 21. XIII, 49. Gif. l. l. p. 342. *conditioni*] AEP Weitz. etc., *conditione* O Ald. Gis., *conditione Inposita* coni. Heins.: inserunt 2 Weiss. u Prag. Gis. Weitz. post 190: *Qui cunctum proprio regeret moderamine mundum.* R Ald. Teol. post v. 193. — 196. *sorde*] 1 Aa etc. Ald. Gis. I. Heins. [i. e. sapientia], *corde* [i. e. bestia] Weiss. et cet. — 199. *involvit* Ald. — 211. *prędę* A — 212. *hominis* am Gis. Weitz. —

190. *cond.*] i. e. Deus, qui mundo a se creato praeest. Vd. de voce *condit.* [a *condendi* verbo deducta] pro *re creata* Tertull. de spect. 2, de hab. mul. 8, Middeld. p. 164. vers. vulg. Ezech. XXVIII, 15. laud.

Aut populator edet gemmantia germina bruchus,
Aut avibus discerpta feris lacerabitur uva.
Quid loquar herbarum fibras medicante veneno
Tinctas letiferi fudisse pericula suci?
Noxius in teneris sapor aestuat ecce frutetis,
Cum prius innocuas tulerit natura cicutas,
Roscidus et viridem qui vestit flos Rhododaphnem
Pabula lascivis dederit sincera capellis.
Ipsa quoque oppositum destructo foedere certo
Transcendunt elementa modum rapiuntque ruuntque
Omnia legirupis quassantia viribus orbem.
Frangunt umbriferos Aquilonum praelia lucos,
Et cadit inmodicis silva extirpata procellis.
Parte alia violentus aquis torrentibus amnis
Transilit obiectas praescripta repagula ripas,
Et vagus eversis late dominatur in agris.
Nec tamen his tantam rabiem nascentibus ipse
Conditor instituit, sed laxa licentia rerum
Turbavit placidas rupto moderamine leges.
Nec mirum, si membra orbis concussa rotantur.
Si vitiis agitata suis mundana laborat
Machina, si terras luis incentiva fatigat:
Exemplum dat vita hominum, quo cetera peccent,
Vita hominum, cui, quidquid agit, vesania et error
Suppeditant, ut bella fremant, ut fluxa voluptas
Diffluat, inpuro, fervescat ut igne libido,
Sorbeat ut cumulos nummorum faucibus amplis
Gurges avaritiae, finis quam nullus habendi
Temperat, aggestis addentem vota talentis.
Auri namque fames parto fit maior ab auro.
Inde seges scelerum radix et sola malorum:
Dum scatebras fluviorum omnes et operta metalla
Eliquat ornatus solvendi leno pudoris:
Dum venas squalentis humi scrutatur inepta
Ambitio scalpens naturae occulta latentis,
Si quibus in foveis radiantes forte lapillos
Rimata inveniat: nec enim contenta decore
Ingenito externam mentitur femina formam:

227. *populantor* R, *populata rodet* Ald. — 230. *fuci* a — 233. *rodo dafnem* A, *rodo daphium* R — 235. *appos.* B Fabr. Sich., *inpos.* Gis.: *distr.* A Weitz. — 239. *stirpata* Salmas. in Trebell. p. 284. — 241. *obiectae . . . ripae* BWm Fabr. Gis. — 244. *laxata* 1 A — 248. *luis*] Pul. Heins., *luces* A, *lues* cet. — 249. *Ex. latura* Fabr., *datura* Ald. Torn. — 250. *vesania terror* AE Ald. (non Weiss.) — 258. *Cum* APa — 260. *Cum* E — 264. *Ingenita* E —

257. I Timoth. VI, 10. De vv. sqq. vd. Tertull. hab. mul. 3: *cultum dicimus, quem mundum muliebrem vocant, ornatum, quem inmundum muliebrem convenit dici.* De appositione *orn. leno* vd. v. 789. Heins. ad C. XII, 173., et de v. 268. Obbar. ad Boeth. p. 143. et, quem Ar. laudat, Guascon. del ornatrici. Rom. 1775. —

Ac velut artificis Domini manus inperfectum
Os dederit, quod adhuc res exigat aut hyacinthis
Pingere sutilibus redimitae frontis in arce,
Colla vel ignitis sincera incingere sertis,
Auribus aut gravidis virides suspendere bacas,
Nectitur et nitidis concharum calculus albens
Crinibus aureolisque riget coma texta catenis.
Taedet sacrilegas matrum percurrere curas,
Muneribus dotata Dei quae plasmata fuco
Inficiunt, ut pigmentis cutis inlita perdat
Quod fuerat, falso non agnoscenda colore.
Haec sexus male fortis agit, cui pectore in arto
Mens fragilis facili vitiorum fluctuat aestu.
Quid? quod et ipse caput muliebris corporis et rex,
Qui regit iuvalidam propria de carne resectam
Particulam, qui vas tenerum ditione gubernat,
Solvitur in luxum: cernas mollescere cultu
Heroas vetulos, opifex quibus aspera membra
Finxerat et rigidos duraverat ossibus artus.
Sed pudet esse viros, quaerunt vanissima quaeque,
Quis niteant, genuina leves ut robora solvant:
Vellere non ovium, sed Eoo ex orbe petitis
Ramorum spoliis fluitantes sumere amictus
Gaudent et durum scutulis perfundere corpus.
Additur ars, ut fila herbis saturata recoctis
Inludant varias distincto flamine formas.
Ut quaeque est lanugo ferae mollissima tactu,
Pectitur: hunc videas lascivas praepete cursu
Venantem tunicas, avium quoque versicolorum
Indumenta novis texentem plumea telis:
Illum pigmentis redolentibus et peregrino
Pulvere femineas spargentem turpiter auras.
Omnia luxus habet nostrae vegetamina vitae,
Sensibus in quinque statuens quae condidit auctor:
Auribus atque oculis, tum naribus atque palato
Quaeritur infectus vitiosis artibus usus.

267. *subtil.* R, *sculptil.* Ald. Gis. — 271. *rubet* E, *nexa cat.* coni. Heins. Adv. 17. — 272. *Edita sacr.* AEP (non Weiss.) — 273. *suco* R — 274. *pigm.*] AP Put. Weiss. Heins. Ar. [v. 295.], *figm.* m Prag. Ald. Gis. Weitz. — 279. *recisam* a — 281. *inolesc.* 1A — 285. *leves*] BERα Rat. Dav. Gis. Weitz. Heins. Ar., *lues* AO (et alii cdd. Heins.) Weiss. Ald., *solvat* OR, *solvent* A — 286. *eo oex* A — 288. *scutulis*] A Weiss. etc. *scotulis* Put., *scutilis* R Heins. — 291. *fere* uα Gis. Weitz. Ar. *quae* A, *cuique* coni. Heins. — 293. *versicul.* Gis. — 295. *ex* Ald. — 296. *aures* Berg. ap. Weitz. — 300 ... 348. om. A: *artubus* O —

288. *scut.*] Scalig. coniect. p. 68. vestes intellegit in scutularum i. e. quadrarum (retium) formam textas, quae explicatio ob v. *Inl ... form.*, de quo vd. Plin. h. n. XXXV, 11, 42. Becker. Gall. II. p. 97, melior est Salmasiana (ad Vopisc. p. 571. 861.), qui virgata vestimenta, i. e. ῥαβδωτά, interpretatur: cf. Rupert. ad Iuv. Sat. II, 97.

Ipse etiam, toto pollet qui corpore tactus,
Palpamen tenerum blandis ex fotibus ambit.
Proh dolor ingenuas naturae occumbere leges,
Captivasque trahi regnante libidine dotes!
Perversum ius omne viget, dum, quidquid habendum
Omnipotens dederat, studia in contraria vertunt.
Idcircone, rogo, speculatrix pupula molli
Subdita palpebrae est, ut turpia semivirorum
Membra theatrali spectet vertigine ferri,
Incestans miseros foedo oblectamine visus?
Aut ideo spirant mediaque ex arce cerebri
Demittunt geminas sociata foramina nares,
Ut bibat inlecebras male conciliata voluptas,
Quas pigmentato meretrix iacit inproba crine?
Num propter lyricae modulamina vana puellae,
Nervorumque sonos et convivale calentis
Carmen nequitiae patulas Deus addidit aures?
Perque cavernosos iussit penetrare meatus
Vocis iter? numquid madido sapor inditus ori
Vivit ob hanc causam, medicata ut fercula pigram
Ingluviem vegetamque gulam ganeonis inescent?
Per varios gustus instructa ut prandia ducat
In noctem lassetque gravem sua crapula ventrem?
Quid durum, quid molle foret, quid lene, quid horrens,
Quid calidum gelidumve, Deus cognoscere nosmet
Attactu voluit palpandi interprete sensu:
At nos delicias plumarum et linea texta
Sternimus atque cutem fulcro attenuante polimus.
Felix qui indultis potuit mediocriter uti
Muneribus parcumque modum servare fruendi,
Quem locuples mundi species et amoena venustas
Et nitidis fallens circumflua copia rebus
Non capit ut puerum, nec inepto addicit amori:
Quid sub abumbrata dulcedine triste venenum
Deprendit latitare boni mendacis operto.
Sed fuit id quondam nobis sanctumque bonumque
Principio rerum, Christus cum conderet orbem:
Vidit enim Deus esse bonum, velut ipse Moyses
Historicus mundi nascentis testificatur,

302. *e* Weitz. *et* Wm — 312. *Dimitt.* W Prag. Ald. — 314. *Quis* a — 321. *veget.*] ORTaαu Put. Torr. Ald. Gis. Heins., *vetitamq.* Weiss. et cet. — 323. *laxetq.* R — 324. *leve* Prag., *laeve* (!) coni. Ar. — 326. *Ad tactum* B Ald. — 327. *palm.* B Sich. — 329. *induct.* 1R — 333. *amore* T Weitz. — 334. *Quis* om. *sub* a: *obumbr.* EP1a, *adumbr.* cet. — 335. *opertu* Berg. l. l. — 339. *testificatus* α Heins. [cdd.?] *testificator* Weiss. —

327. *lin.*] „Quod Pr. *lin. t.* in deliciis numeret, arguit lini usum apud vett. Romanos non fuisse valde communem." *AR.* Male, vd. Böttiger. Sabin. p. 457. — De vv. sqq. Genes. I

Vidit, ait, Deus esse bonum quodcunque creavit.
Hoc sequar, hoc stabili conceptum mente tenebo,
Inspirante Deo quod sanctus vaticinator
Prodidit antiquae recolens primordia lucis,
Esse Bonum, quidquid Deus et Sapientia fecit.
Conditor ergo boni Pater est cum Patre Christus:
Nam Deus atque Deus Pater est et Filius unum:
Quippe unum natura facit, quae constat utrique,
Una voluntatis, iuris, virtutis, amoris.
Non tamen idcirco duo numina, nec duo rerum
Artifices, quoniam generis dissensio nulla est,
Atque ideo nulla est operis distantia, nulla
Ingenii, peperitque bona omnia conditor unus.
    Nil luteum de fonte fluit, nec turbidus humor
Nascitur, aut primae violatur origine venae:
Sed dum liventes liquor inconruptus arenas
Praelambit, putrefacta inter contagia sordet.
Numquid equus, ferrum, taurus, leo, funis, olivum,
In se vim sceleris, cum formarentur, habebant?
Quod iugulatur homo, non ferrum causa furoris,
Sed manus est: nec equum vesania fervida circi
Auctorem levitatis habet rabidive fragoris:
Mens vulgi rationis inops, non cursus equorum
Perfurit: infami studio perit utile donum.
Sic Lacedaemonicas oleo maduisse palaestra
Novimus et placidum servire ad crimina sucum,
Inde per aerium pendens audacia funem
Ardua securis scandit proscenia plantis,
Inde feras volucri temeraria corpora saltu
Transiliunt mortisque inter discrimina ludunt.
Sanguinis humani spectacula publicus edit

341. *sequor* Weitz. — 346. *unus* 1RWm Ar. — 349. *ne duo* A — 350. *non est* R — 351. *peperitque*] AERu Ar., *peperit bona nam* Gis., *que* om. cet. — 356. *in cont.* A: *sordent* Aam (non Weiss.) — 361. *rabidive*] Rα Heins. [Claud. Ruf. I, 44. Stat. Theb. V, 96. *rab. voces*, Val. Flac. Arg. IV, 239. *murmur.*], potest coni. *raucive*, vd. Claud. Eutrop. II, 163., *rapid.* cet. — 364. *Lacedaemonias* Heins. —

360. *Circi*] Lact. Instit. VI, 20, 32.: *Circensium quoque ludorum ratio quid aliud habet nisi levitatem, vanitatem, insaniam?* ib. Bünem. Tertull. Apol. 39. — 364. *oleo*] Senec. epist. 80.: *illi (athletarum corpori) multo oleo opus est*, Cort. ad Cic. ep. VII, 1. — 366. *funem*] Funambulus, ἀεροβάτης: Weitz. cf. Manil. V, 651.: — *tenues ausus sine limite gressus Certa per extentos ponet vestigia funes Et caeli meditatus iter vestigia perdet Paene sua et pendens populum suspendet ab ipso.* Vd. etiam Dorvill. ad Charit. VIII, 2. Epictet. Diss. III, 12, 2. Schmid. ad Hor. Ep. II, 1, 210. Heinrich. ad Iuv. XIV, 265. Imago funambuli extat in Real Museo Borbonico VII. tab. 50. (Napoli, 1831.) — 368. *Inde fer.*] Cassiod. ep. V, 42: *Primus fragili ligno confisus currit ad ora belluarum...tunc in aere saltu corporis elevato, quasi vestes levissimae iaciuntur supinata membra, et quidam arcus corporeus supra beluam libratus...sub ipso velocitas ferina discedit.* De venationum ludis (v. 372.) vd. Cass. l. l. Cic. Off. II, 16, 55. Suet. Claud. 21. Caes. 39. Bulenger. de venat. amphitheatri (Opp. II. p. 12.) in Graev. thes. antq. T. IX.

Consensus legesque iubent venale parari
Supplicium, quo membra hominum discerpta cruentis
Morsibus oblectent hilaram de funere plebem.
Mille alia stolidi bacchantia gaudia mundi
Percensere piget, quae veri oblita tonantis
Humanum miseris volvunt erroribus aevum.
Nemo animum summi memorem genitoris in altum
Excitat, ad caelum mittit suspiria nemo,
Nec recolens apicem solii natalis ad ipsum
Respicit auctorem, nec spem super aera librat:
Sed mentem gravidis contentam sternere curis
Indigno subdit domino perituraque pronus
Diligit et curvo quaerit terrestria sensu.
Hoc pulcrum, quod terra parit, quod gloria confert
Lubrica: commendat, quod perniciosa voluptas,
Quod velut excitus difflato pulvere ventus
Praeterit, exemplo tenuis quod transvolat umbrae.
His aegras animas morborum pestibus urget
Praedo potens, tacitis quem viribus interfusum
Corda bibunt hominum: serit ille medullitus omnes
Nequitias spargitque suos per membra ministros.
Namque illic numerosa cohors sub principe tali
Militat, horrendisque animas circumsidet armis,
Ira, superstitio, maeror, discordia, luxus,
Sanguinis atra sitis, vini sitis et sitis auri,
Livor adulterium, dolus, obtrectatio, furtum;
Informes horrent facies habituque minaces,
Ambitio ventosa tumet, doctrina superbit,
Personat eloquium, nodos fraus abdita nectit.
Inde canina foro latrat facundia toto;
Hinc gerit Herculeam vilis sapientia clavam,
Ostentatque suos vicatim gymnosophistas.
Incerat lapides fumosos idololatrix
Relligio et surdis pallens advolvitur aris.
Heu quantis mortale genus premit inprobus hostis
Armigeris, quanto ferrata satellite ductor
Bella gerit, quanta victos ditione triumphat!
Surgit in auxilium Chananeus atque agmina denset,

371. *consensus*] ARm Weiss. Put. Heins., *consessus* cet., sed S. II, 1090. Virg. Aen. V, 289. hic non pertinent. — 373. *hilaram*] ARaα Put. Ald. Heins., *philaram* E, *hilarem* Weiss. et cet. — 381. *contentus* B: *sternere*] AEPR Ald. Gis. cf. Virg. Georg. I, 331., *stertere* cet. (Weiss. Put.?) — 384. *terra p̄mit* A — 393. *circumsedet* 1Aa Weitz., *circumsedit* Ald. — 394. *luctus* Pa, v. 395...442. om. A — 397. *halituque* m Ald. — 399. *addita* Ald. — 403. *idololatris* Heins. — 405. *prem. gen.* Fabr. Gis. Cell. — 408. *Chananaeus et* coni. Ald. Fabr. Gis.: *densat* Weiss. Gis. I. [vd. 907. C. V, 52. S. I, pr. 21.] —

401. *clava*] Festus: *genus teli, quo Hercules utebatur.* Agit poeta de baculo philosophorum cynicorum insigni, non de syllogismis dialecticis, vd. Sidon. Apol. IX. ep. 9. August. C. D. XIV, 17. — 403. *inc.*] Vd. S. I, 302. —

Casside terribilis, setarum pondera mento
Concutiens dextramque gravi cum cuspide quassans.
Ast alia de parte furens exercitus ardet
Regis Amorrhaei: tum milia Gergeseorum
Effundunt aciem toto volitantia campo:
Eminus hi feriunt, confligunt comminus illi.
Ecce Iebusiacae fervent ad praelia turmae,
Aurea tela quibus de sanguine tincta draconis
Mortifero splendore micant radiantque necantque,
Nec non terrificas pilis armare catervas
Te Chettaee iuvat: sed gens Pheresaea sagittis
Insultat virtute pari, sed dispare ferro.
Postremum cuneum rex promovet Evaeorum,
Squamosum thoraca gerens de pelle colubri.
His subnixa viris scelerum perversa potestas
Edomat invalidas mentes, quae simplicitate
Indociles, bellique rudes sub foedere falso
Tristis amicitiae primum socia agmina credunt,
Mammoneamque fidem pacis sub amore sequuntur!
Mox faciles ad vincla rapi, iuga dura volentes
Addictis subeunt cervicibus et nebulonum
Spirituum iussis servire ferocibus optant.
Ille supervacuis augens patrimonia fundis
Finitimisque inhians contempto limite agellis,
Ducitur innexus manicis et mille catenis
Ante triumphales currus post terga revinctus,
Nec se barbaricis addictum sentit habenis.
Hic, qui ventosae scandit fastigia famae
Inflaturque cavo pompae popularis honore,
Qui summum solidumque bonum putat ambitionis
Crescere successu, praeconum voce trementes
Exanimare reos, miserorum in corpora fasces
Frangere, terribiles legum exercere secures,
In laqueum iam colla dedit, iam conpede dura
Nectitur et pedibus servilia vincula limat.
Credite captivi mortales, hostica quos iam
Dampnatos cohibent ergastula, quos famulatu
Paenarum virtus non intellecta coercet:

409. *terribili* Ald.: *ponderamento* Ald. Fabr. — 415. *zebus.* Ea Put., *gebus.* Ald., *ieb.* A Weiss. — 417. *mic...necantq.*] ERP Weitz. Heins., *nitentq.* O, *nitent rad. micantq.* Fabr. Gis. Ar. — 419. *Cittae* Put., *Chittee* E, *Chethaee* Ar., *oethee* Weiss., *cethe* R, *Hettaee* coni. Cham.: *Phereza* Put. Ar., *Pherezea* R prob. — 421. *Euveor.* R Put. Ald., *Euvaeor.* EP, *Eunaeor.* T, *Eveor.* Weitz., *Euaeor.* Weiss., *Hevaeor.* Fabr. Gis. Ar.: vd. Genes. XV. secundum LXX — 429. *nebulosum* E Weitz. — 430. *apt.* E Altin. — 432. *contento* Ea — 440. *Examinare* EWaα Prag. Ald.; *corpore* R Prag. Fabr. Weitz. — 443. *cuncula* A — 446. *coercent* R —

446. *virt. n. int.*] Cham. vitia explicat, „quae virtutis specie decipiunt;" sed *fam. poen.* respicit ad vitia v. 435... 41. indicata, quare sententia est: virtus

Haec illa est Babylon, haec transmigratio nostrae
Gentis et horribilis victoria principis Assur,
Carmine luctifico quam deflens Ieremias
Orbatam propriis ululavit civibus urbem.
Num latet, aut dubium est, animas de semine Iacob
Exilium gentile pati, quas Persica regna
Captivas retinent atque in sua foedera cogunt?
Illic natali desuescunt vivere ritu,
Moribus et patriis exutae in barbara iura
Degenerant, linguamque novam vestemque sequuntur,
Deque profanato discunt sordescere cultu,
Nutricemque abolent petulanti a pectore Sion.
Iam patriae meminisse piget, iam mystica frangunt
Organa et externi laudant anathemata regni.
    Nonne fuit melius saevum Memphitidis aulae
Inperium tolerasse patres penitusque sinistris
Adsedisse focis? positos Pharaonis iniqui
Sub pedibus limo et paleis servire paratos,
Carnis et inmodicae spurco ructamine crudos?
Quo tantum auxilii per prodigialia signa
Effudit Dominus, populum dum forte rebellem
Servat ope inmerita, vinclis dum subdita colla
Solvit et Aegyptum virga serpente coercet?
Quid iuvat aequoreum pelago cedente profundum
Pulverea calcasse via, cum conscia ponti
Saxa sub ignoto patuerunt prodita caelo,
Aruit et medio sitiens in gurgite limus,
Si victor virtute Dei mediasque tenebras
Luce columpnari scindens exercitus olim
Perdidit inventi vallem botryonis opimam?
Si nescit versare solum, cui melle perenni
Gleba fluens niveos permiscet lactea rivos?
Si domitam Iericho lituis atque aere canoro
Rursus in antiquos patitur consurgere muros?
Si ripis reflui Iordanis pellitur et iam
Deserit adscriptam dimensa in iugera sortem?
Denique si structam tantis sudoribus urbem,
Et quae nubigenas transcendunt culmina nimbos,•

451. *haud* AEWa 1 Weiss., *aud* Prag. — 453. *foedere* 1 A — 458. *petulantia pectora* [*e* A] AEPWa 1 Weiss. Weitz., quare *pet. a p.* lego; *petulanti e pect.* R Ald. Gis. Heins. Ar., *e* om. m Prag. — 459. *Nam* W — 471. *purpur.* Cauch. — 473. *sub* Gis. Weitz. — 474. *Sic* AEa 1 Weiss. — 477. *mille* A — 479. *Sodomitam* A — 481. *rivis* A Ald. —

non intelligitur ab iis, qui poenis sunt subiecti, i. e. qui id, quod in perniciem ducit, assequi student. — 449. Thren. I, 1. — 460. *anath.*] Dona Deo dicata, vd. Ps. 540., male igitur Ar. sacrificia interpretatur. — 476. *botr.*] Numer. XIII, 24. racemum uvae intellegundum esse docet, quare errant, qui cum Farnab. ad Martial. XI, 28. de ovis sepiarum seu de liquamine ex piscium ovis factis cogitant. — De sqq. vd. Ios. VI. — 483. *urb.*] Hierosolyma.

Defensare nequit; si nescit, quis lapis ille est
Hostibus obsistens et inexpngnabile turris
Praesidium, quem non aerato machina rostro
Arietat insiliens, nec ferrea verbera quassant?
 Angulus hic portae in capite est, hic continet omnem
Saxorum seriem constructaque limina firmat.
Quem qui rite suis per propugnacnla mnris
Noverit insertum, seque ac sua moenia vallo
Praecingat triplici celsa stans eminus arce,
Fretus amore petrae castis et pervigil armis:
Non illnm regina Tyri, non accola magni
Euphratis Parthus rapiet, non decolor Indus,
Tempora pennatis redimitus nigra sagittis.
Quin si fulmineos cogens ad bella gigantas
Allophylus tua castra velit delere tyrannus,
Tutus eris, nec de firma statione movebit
Ipse Charon mnndi, numen Marcionis, ipse
Qui regit aerio vanas sub sole tenebras.
Nam vanum, quidqnid sol adspicit, ex elementis
Cuncta solubilibus fluxoque creamine constant.
 Fallo, creaturam nisi doctor apostolus omnem
Subiectam vanis non sponte laboribus orsus,
Periuro ingemnit miserans servire latroni:
Errat, ait, qui lnctamen cnm sanguine nobis
Et carne et venis ferventibus et vitioso
Felle putat, calidisque animam peccare medullis!
Non mentem sua membra premunt, nec terrea virtus
Oppugnat sensus liquidos bellove lacessit:
Sed cum spiritibus tenebrosis nocte dieque
Congredimur, quorum dominatibus humidus iste
Et pigris densus nebulis obtemperat aer.
Scilicet hoc medinm, caelum inter et infima terrae
Quod patet, et vacno nubes suspendit hiatu,
Frena potestatum variarnm sustinet, ac sub
Principe Belia rectoribus horret iniqnis.
His conluctamur praedonibus, ut sacra nobis
Oris apostolici testis sententia prodit.

486. *ut* Heins. Ar.: *terris* B Sich. — 487. *Praes....Ar.*] Tα Pnl. 1Weiss. Heins. Ar., *Praes. quem non fragor hosticus aut arietis Vis inpacta quatit, quem aer.* AEORau al., *frag. h. aut quem V. i. q. non aeris etc.* Gis., *fr. h. arietis aut quem...non aeris* Ald., *arietis aut vis Concutit inp. aut aerato etc.* 2m2Weiss. Rat. Weitz. — 493. *Praecingit* Gis. Weitz. — 496. *Eufratiis patribus* A — 501. *et ipse* A — 504. *volubil.* AP2R — 517. *ac* Fabr. Gis. Cell. — 519. *Bellia* E, *bilia* A, *Bēlīā* [– – ᴗ Ps. 714. *Bēlĭăde* infra 609.] Weitz. Heins. Ar., *Belial* cet. —

485. Psalm. 118,22. Ephes. II,20. — 495. *reg.*] Saba, vd. I (III) Reg. 10. II Paral. 9., Ar. Tyrios universos et alii Didonem (!) intellegunt.

Nemo habitum naturae aut inritamina peccans
Corporis accuset: facile est frenare rebelles
Adfectus carnis nimiosque retundere pulsus
Materiae fragilis et viscera victa domare:
Quippe animus longe praestantior, utpote summo
Aethere demissus, subiectos si velit artus
Inperio quassare gravi iussisque severis
Dedere, regnanti domino vis nulla resistit.
Maior inest vis illa homini, quae flatile virus
Ingerit et tenuem tenui ferit aere mentem.
Parthica non aeque ventos transcurrit arundo,
Cuius iter nullus potis est conprendere visus.
Praepes enim volucres dum pennis transvolat auras,
Inprovisa venit, nec stridor nuntiat ante
Adventum leti, quam pectoris abdita rumpat
Securam rapiens medicato vulnere vitam:
Sed magis aligera est, magis et medicata sagitta,
Quam iacit umbrosi dominatio lubrica mundi,
Eludens excussa oculos calamique volantis
Praepete transcursu cordis penetralia figens.
Nec segnis natura animae est aut tarda cavendi
Vulneris, ignitum quoniam Deus indidit olli
Ingenium, purum, sapiens, subtile, serenum,
Nobile, sollicitum, velox, agitabile, acutum:
Factorem modo casta suum veneretur et ipsi
Militet ac victum proculcet sobria mundum:
Nil de pestiferis opibus aut falsificatis
Terrarum spoliis stulto oblectamine libans,
Ne sub fasce iacens alieno et dedita regno
Non queat argutas hostis vitare sagittas.
Sed quid ego omne malum mundique hominumque maligni
Hostis ad invidiam detorqueo? cum mala nostra
Ex nostris concreta animis genus et caput et vim,
Quid sint, quid valeant, sumant de corde parente?
Ille quidem fomes nostrorum et causa malorum est.
Sed tantum turbare potest aut fallere, quantum
Nos volumus, quid decrepito suggesta leoni
Armamenta damus: friget fera futile frendens,

529. *resistet* TR Heins. Ar., *resistit* A etc. — 530. *stabile* R — 534. *volucris* Ald. Weitz. — 537. *rumpit* B Fabr. Sich. — 537. *penetrans med.* OT Heins., *rap.* Weiss. et cet. — 542. *segni* E: *ut* Ald. Cell. — 545. *Nob. . . . agit.*] AEP etc. Gis. Weitz., *Mob.* aαWeiss. Ald. Heins. Ar.; *vegetab.* 1Tα Boh. I. prob. Heins., Ar. — 546. *facta* Rau Ald. — 548. *Nil deest feris op.* A — 550. *Nec* Cell. — 551. *Ne* Ald. — 552. *mundi* Weitz.: *hominum mal.* A — 553. *cumula* 1A — 556. *parentē* R —

532. *arundo*] i.e. sagitta: Iustin. XLII, 4: *Servos pari cura ac liberos habent, et equitare et sagittare magna industria docent.* — 537. *med. vuln.*] Venenata sagitta vulnus letiferum factum, vd. Sil. Ital. VII, 453. — 555. *corde*] Matth. XV, 19; et de v. 558: I Petr. V, 8.

Humani generis ni per suffragia gliscat.
Gignimus omne malum proprio de corpore nostro.
Ut genuit David, alias pater optimus, unum
Crimen Abessalon: taetrum pater ille sed unum
Innocuas inter soboles genuit patricidam,
Ausus in auctorem generis qui stringere ferrum.
Ah pietas! signis contraria signa paternis
Egit et unius conmisit sanguinis arma.
Nostra itidem diros urente propagine natos
Pectora parturiunt, versis qui protinus in nos
Morsibus insuescunt gignentum vivere poenis:
Depopulantur enim nimium fecunda parentum
Viscera et interitu genitalis stirpis aluntur.
Progeniem verum ille suam rex utpote summus
Atque Dei vates pariturae et virginis auctor
Tristibus atque piis variaverat, ut Salomonis
Frater Abessalon sereret crimina iustis
Pigneribus dulcemque domum turbaret amaris:
Nos dignum Salomone nihil, nos degener inplet
Solus Abessalon lacerans pia viscera ferro.
Si licet ex ethicis quidquam praesumere, vel si
De physicis exempli aliquid: sic vipera, ut aiunt,
Dentibus emoritur fusae per viscera prolis.
Mater morte sua, non sexu fertilis, aut de
Concubitu distenta uterum, sed cum calet igni
Percita femineo, moriturum obscena maritum
Ore sitit patulo: caput inserit ille trilingue
Coniugis in fauces atque oscula fervidus intrat,
Insinuans oris coitu genitale venenum.
Nupta, voluptatis vi saucia, mordicus haustum
Frangit amatoris blanda inter foedera guttur,
Infusasque bibit caro percunte salivas.
His pater inlecebris consumitur, at genitricem
Clausa necat soboles: nam postquam semine adulto
Incipiunt calidis corpuscula parva latebris
Serpere motatumque uterum vibrata ferire,
Aestuat interno pietatis crimine mater
Carnificemque gemit, dampnati conscia sexus,
Progeniem, septi rumpentem obstacula partus.

561. *nostrum* Weiss. Weitz. Heins. Ar. — 563. *Abisal.* A, sed intpp. LXX *Ἀβεσσαλών*.— 564. *pario.* A — 568. *duros* R marg. Gis. — 573. *vero* coni. Cauch. — 575. *Salam.* A, *Solom.* E — 576. *sereret*] AERPTaα Put. Cauch. Heins. Ar. [vd. P. VI, 92. Burm. ad Anthol. I. p. 175.], *misceret* cet.: Cort. cd. [i. e. Weiss.] ad Lucan. II, 370. vers. 564: *Abess. infaustum*, hic: *Ab. inferret*, v. 579: *Ab. oppugnans.* — 577. *ducemq.* A — 586. *trilinguae* AT Put. Ald. Weitz. prob. Salmas. l. l., *trilingue* cet. — 589. *Nubata* A — 592. *ad* Aa, *ac* 2P Gis. — 593. *subolis* Aa — 595. *motatuq.* Gis. — 596. *pectore mater* Gis. —

563. II Sam. (Reg.) XV, 2.

Nam quia nascendi nullus patet exitus, alvus
Fetibus in lucem nitentibus excruciata
Carpitur atque viam lacerata per ilia pandit.
Tandem obitu altricis prodit grex ille dolorum
Ingressum vitae vix eluctatus et ortum
Per scelus exculpens, lambunt natale cadaver
Reptantes catuli, proles dum nascitur orba
Haud experta diem, miserae nisi posthuma matri.
Non dispar nostrae conceptus mentis: ab ore
Vipereo infusum sic conbibit illa venenum
Coniuge Beliade: sic oscula devorat haustu
Interiusque rapit: sic felle libidinis ardens
Inpletur vitiis perituro mixta marito.
Tunc praegnans letale genus concepta maligni
Fert opera ingenii de semine conplicis hydri,
Quem poenis pensare prius sua facta necesse est
Conruptae pro stupro animae proque orbe perempto.
Ipsam porro animam crudelia vulnera carpuut
Mille puerperiis, soboles dum parturit ex se
Contra naturam genitas, peccamina crebra
Scilicet et pastos materno funere natos.
Hinc illa est domini iusta obiurgatio Christi:
Nonne pater daemon, vos increpo peccatores,
Concubitu carnis semen sitientis iniquum
Vos genuit? sanctum lector percense volumen,
Quod loquor, invenies Dominum dixisse profanis
Vera obiectantem mortalibus: ex Patre nam vos
Esse meo genitos, pietas, ait, ipsa probaret,
Ac pietatis opus; pro caeca libido! quid hoc est?
Quod cum se thalamis desponsam mens bona iustis
Noverit, inque torum regis nuptura vocetur,
Et regis semper iuvenis senioque repulso
Divinum decus aeterno servantis in ore:
Malit adulterium furvo et se munere vilem
Vendat nocticolae spurcis conplexibus Indi,
Aspernata Dei fusam per virginis artus
Progeniem dulcesque vocans in fornice natos?
Sentio quam contra moveat pellacia litem:
Quo dente obnitens spinosa calumpnia pugnet,
Nosque lacessito vocet ad luctamina vero.
Si non vult Deus esse malum, cur non vetat? inquit.
Nil refert, auctor fuerit factorque malorum,

599. *Iam* E, vd. Burm. l. l. p. 468. — 602. *gres* A — 605. om. 1A — 606. *miseri* A, *matris* R Weiss. Weitz. Heins. Ar., *matri* A etc. — 609. *Beliadae* A Ald. Weitz. — 611. *Inpletum* A — 619. *partos* Ald. Gis. — 623. *percurre* Fabr. Gis. Weitz., *perquire* B2W Sich. [sed cf. P. X, 10. 60. 393. Ruddim. Inst. p. 278.] — 626. *meos* R, *deo* Gis. *aut* 2Bm Sich. — 629. *thronum* Ald. — 630. *seniaq.* A — 632. *fulvo* T Put. α Weiss. Sich. Heins. Ar., *furvo* AR et cet. — 639. *inquis* Bam Rat. Sich. Gis. Ar. — 640. *factorve* Gis., *fautorque* Rα Ar., *fautorve* cod.

Aune opera in vitium sceleris pulcerrima verti,
Cum possit prohibere, sinat: qui si velit, omnes
Innocuos agere omnipotens, nec sancta voluntas
Degeneret, facto nec se manus inquinet ullo.
Condidit ergo malum Dominus, quod spectat ab alto,
Et patitur fierique probat, tamquam ipse crearit:
Ipse creavit enim, quod cum discludere possit,
Non abolet longoque siuit grassarier usu.
Dampna aures, Pater alme, meas, et claude meatus
Obbrutescentis capitis, ne pervia tales
Concipiat flexura sonos: est perdere tanti
Extinctum vitae officium de parte cerebri.
Inmunem modo sese anima expertemque nefandi
Auditus felix stolida conservet ab aure.
Quis ferat haec iniecta Deo convicia, qui se
Divinis meminit praecellere nobilitatum
Muneribus? multa ut taceam vel sola benignum
Res probat esse Deum, vetiti quod amore peremptos
Excitat e tumulis homines regnique per aevum
Participes iubet esse sui. Qui si foret auctor
Servatorque mali, numquam post dampna salutis
Peccantumque obitus redivivam ferre medelam
Vellet et amissos opere instaurare secundo.
Labi hominis, servare Dei est: meritis perit iste,
Ille abolet pereuntis opus meritumque resolvit.
Argumentum ingens, Dominum, qui talia praestet,
Nolle malum, nec quod post abluit, ante probare.
Invitone aliquis potis est peccare tonante,
Cui facile est in corde hominis conponere sensus,
Quos libeat, fibrasque omnes animare pudicis
Pulsibus et totum venis infundere honestum?
Nescis stulte, tuae vim libertatis ab ipso
Formatore datam? nescis, ab origine quanta
Sit concessa tibi famulo super orbe potestas,

Cauch. Cell. — 642. *qui*] AEPR Put. Torr. Heins. Ar., *quod* Weiss. et cet. — 643. *nec*] ARTαu Weiss. Ald. Weitz. etc., *ne* Boh. I. Gif. Gis. — 644. *Degener et* A Ald.: *nec se f.* Gis. — 650. *obrutisc.* R, *obmut.* m Rat. — 652. *celebri* A — 654. *arce* Gis. I. — 659. *et humilis* A — 663. *opere inst. secundo*] AER Ald. Gis. Weitz. [vd. A. 1070. Graev. ad Iustin. II, 10. Burm. l. l. p. 459.], *ope restaurare secunda* T Put. sim. Weiss. Heins. Ar. — 666. *praestat* B Gis. II. — 667. *ne... probaret* Gis. I. — 673. *nescisque* B Fabr. —

658. *vetiti...esse sui*] Cham. all. Tertull. ad v. Marc. II, 3: „Poeta de hominum reparatione, qui, quod interdictae fructum arboris comedissent, vitam, i.e. gratiam amisisissent, Christique de incarnatione loquitur.“ Arev. putat (coll. A. 780.): „poetam haec duo coniunxisse, nempe homines fuisse redemptos et e tumulis excitatos, ut una cum Christo in caelo regnarent.“ Optime autem Gis. et Middeld. (p. 170.) *excit. e tum.* ad mortuorum resurrectionem referunt, et *vet. a. p.* ad Adam et Evam aliosque una cum Christo resurgente ad immortalitatem translatos (Matth. XXVII, 52.) Cf. A. 940.

Et super ingenio proprio laxaeque soluto
Iure voluntatis, liceat cui velle sequique,
Quod placitum, nullique animum subiungere vinclo?
An, cum te Dominum cunctis, quaecunque crearat,
Praeficeret mundumque tuis servire iuberet
Inperiis, cumque arva, polum, mare, flumina, ventos
Dederet, arbitrium de te tibi credere avarus
Nollet, ut indigno libertatemque negaret?
Quale erat, electus magni rex orbis ut esset,
Non rex ipse sui, curto foedatus honore?
Nam quis honos domini est, cuius mens libera non est,
Una sed inpositae servit sententia legi?
Quae laus porro hominis, vel quod meritum, sine certo
Inter utramque viam discrimine vivere iuste?
Non fit sponte bonus, cui non est prompta potestas
Velle aliud flexosque animi convertere sensus.
Atqui nec bonus est, nec conlaudabilis ille,
Qui non sponte bonus: quoniam probitate coacta
Gloria nulla venit sordetque ingloria virtus:
Nec tamen est virtus, ni deteriora refutans
Emicet et meliore viam petat indole rectam.
„Vade“, ait ipse parens opifexque et conditor Adae,
„Vade homo adflatu nostri praenobilis oris,
„Insubiecte, potens, rerum arbiter, arbiter idem
„Et iudex mentis propriae, mihi subdere soli
„Sponte tua, quo sit subiectio et ipsa soluto
„Libera iudicio: non cogo, nec exigo per vim,
„Sed moneo, iniustum fugias iustumque sequaris.
„Lux comes est iusti, comes est mors horrida iniqui,
„Elige rem vitae, tua virtus temet in aevum
„Provehat, aeternum tua dampnet culpa vicissim,
„Praestet et alterutram permissa licentia sortem.“
Hac pietate vagus et tanto munere abundans
Transit propositum fas et letalia prudens
Eligit atque volens, magis utile dum sibi credit,
Quod prohibente Deo persuasit callidus anguis.
Persuasit certe hortatu, non inpulit acri
Inperio: hoc mulier rea criminis exprobranti

675. *laxaeq.*] Aαu Put. Weiss. Heins. Ar., *laxeque* cet. — 676. *I. potestatis* Ald. Fabr. — 677. *plac. est* W Ald. Weitz. — 781. *Dederit* AE Ald., *dederat* a — 687. *nullo* 2W Cort. Luc. I, 642. — 691. *non laudab.* A — 692. *pietate coacta* R — 696. *Unde* AR Gis. Weitz., *Vade* Weiss. et cet. — 697. *hómo adfl.* AR Put. Ald., *homo ait flatu* coni. Cauch., *homo et adfl.* Weiss. et cet. — 698. *Insubiecte*] AOu Boh. I. Put. Gis. Heins., *insubiecta* R et. cet.: *orbis arb.* E, *orb. et arb.* coni. Heins. — 701. *non ex.* R Weiss., Cort. l. l. II, 106. — 703. *nox* Gis. Heins., non Weiss. et Cell. — 705. *alterum* O, *alternum* Ald. — 707. *vigens* m Prag. Torn. Gis. Weitz., *vagus* Aa etc. — 708. *prope situm* E — 709. *vol...cred.*] AE ORamuα Ald. Gis. Ar., *El. atq.: volens illud magis utile retur* Weitz. Heins. e melioribus!? — 712. *haec* Ald. —

Respondit Domino, suadelis se malefabris
Inlectam, suasisse viro: vir et ipse libenter
Consensit: licuitne hortantem spernere recti
Libertate animi? Licuit: namque et Deus ante
Suaserat, ut meliora volens sequeretur: at ille
Spernens consilium saevo plus credidit hosti.
Nunc inter vitae dominum mortisque magistrum
Consistit medius, vocat hinc Deus, inde tyrannus
Ambiguum atque suis se motibus alternantem.
Accipe gestarum monimenta insignia rerum,
Praelusit quibus historia spectabile signum.
Loth fugiens Sodomis ardentibus omnia secum
Pignera cara domus properabat sede relicta
Nubibus urbicremis subducere, sulphure cum iam
Nimboso ignitus caelum subtexeret aer,
Flagrantemque diem crepitans incenderet imber:
Angelus hanc hospes legem praescripserat ollis
Emissus virtute Dei sub imagine dupla:
Omnis ut e portis iret domus atque in apertum
Dirigeret constans oculos, nec pone reflexo
Lumine regnantes per moenia cerneret ignes.
Nemo, memor Sodomae, quae mundi forma cremandi est,
Ut semel e muris gressum promoverit, ore
Post tergum verso respectet funera rerum.
Loth monitis sapiens obtemperat: at levis uxor
Mobilitate animi torsit muliebre retrorsus
Ingenium Sodomisque suis revocabilis haesit.
Traxerat Eva virum dirae ad consortia culpae:
Haec peccans sibi sola perit, solidata metallo
Diriguit fragili, saxumque liquabile facta
Stat mulier, sicut steterat prius, omnia servans,
Caute sigillati longum salis effigiata,
Et decus et cultum frontemque oculosque comamque,
Et flexam in tergum faciem paullumque relata
Menta retro, antiquae monimenta rigentia noxae.
Liquitur illa quidem salsis sudoribus uda,
Sed nulla ex fluido plenae dispendia formae
Sentit deliquio; quantumque armenta saporum
Attenuant saxum, tantum lambentibus humor
Sufficit attritamque cutem per dampna reformat.
Hoc meruit titulo peccatrix femina sisti,
Infirmum fluidumque animum per lubrica solvens
Consilia et fragilis iussa ad caelestia. Voti
Propositum contra non conmutabile servat.
Loth ingressus iter, nec moenia respicit, alto

723. *historiae* Fabr. Gis. II. — 726. *Nisibus* Gif. — 731. *postis* E: *utque* B Fabr. Gis. Cell. — 736. *vero* A — 737. *a* A — 738. *traxit* E — 740. *Traxerit* O Ald. — 745. *oc. manusque* 1W Prag. — 746. *tergo* R —

In cinerem conlapsa rogo, populumque perustum
Et mores populi, tabularia, iura forumque,
Balnea, propolas, meritoria, templa, theatra,
Et circum cum plebe sua madidasque propinas.
Quidquid agunt homines Sodomorum, incendia iustis
Ignibus involvunt et Christo iudice dampnant.
Haec fugisse semel satis est: non respicit ultra
Loth noster, fragilis sed coniunx respicit, et quae
Fugerat, inverso mutabilis ore revisit,
Atque inter patrias perstat durata favillas.
En tibi signatnm libertatis documentum!
Quo voluit nos scire Deus, quodcunque sequendum est,
Sub nostra ditione situm passimque remissum,
Alterutram calcare viam. Duo cedere iussi
De Sodomis: alter se proripit, altera mussat:
Ille gradum celerat fugiens, contra illa renutat.
Liber utrique animus, sed dispar utrique voluntas.
Dividit huc illuc rapiens sua quemque libido.
Talem multa sacris speciem notat orbita libris.
Adspice Ruth gentis Moabiditis et simul Orphan,
Illa socrum Noemin fido comitatur amore,
Deserit haec: atquin thalamis et lege iugali
Exutae, Hebraeisque toris et lege vacantes,
Iure fruebantur proprio: sed pristinus Orphae
Fanorum ritus praeputia barbara suasit
Malle et semiferi stirpem nutrire Goliae.
Ruth dum per stipulas agresti amburitur aestu,
Fulcra Booz meruit castoque adscita cubili
Christigenam fecunda domum, Davidica regna
Edidit atque Deo mortales miscuit ortus.
Saepe egomet memini, fratres geminos ad hiulcum
Pervenisse simul bivium nutante iuventa,
Et dubitasse diu bifido sub tramite, quodnam
Esset iter melius; cum dextrum spinea silva
Sentibus artaret scopulosaque semita longe
Duceret aerium clivoso margine callem:
At laevum nemus umbriferum per amoena vireta
Ditibus ornaret pomis et lene iacentem
Planicies daret ampla viam: squalentibus unum

758. *per iust.* A — 769. *Quo* APR Gis. Heins. Ar., *Quod* Weiss. a Ald. Weitz. Cell. — 772. *praerip.* B Ald. Fabr. — 776. *muta* BEWm Weiss. Sich. Weitz. Ar. [vd. A. 442. Claud. cons. Hon. III, 144. Mart. IX, 91, 4. *mutos Delphos*], *multa* cet. — 777. *Orfan* Put. — 778. *Noom.* E Put. (non Weiss.), *Noemi* OR — 779. *atqui* Gis. — 784. *agresti amb.*] ARTα Put. Ald. Fabr. Heins. Ar., *agrestis abur.* Weiss. Weitz., *obur.* Gis. — 785. *Boos* Put. — 786. *dom. et Dav.* Gis. Weitz. — 787. *artus* Weitz. — 794. *umbrificum* R, *virecta* A —

777. *Orph.*] Ruth. I sqq., Orpham matrem Goliathi habuerunt Iudaei, vd. intpp. l. l. Cum v. 790 conf. Weitz. et Cell. Max. Tyr. serm. IV.

Contentum spinis reptasse per ardua saxa,
Porro alium campo sese indulsisse sinistro:
Illum sideribus caput inmiscere propinquis,
Hunc in caenosas subito cecidisse paludes.
Omnibus una subest natura, sed exitus omnes
Non unus peragit placitorum segrege forma.
Haud secus, ac si olim per sudum lactea forte
Lapsa columbarum nubes descendat in arvum
Ruris frugiferi, laqueos ubi callidus auceps
Praetendit lentoque inlevit vimina visco,
Sparsit et insidias siliquis vel farre doloso:
Inliciunt alias fallentia grana gulamqne
Innectunt avidam tortae retinacula setae,
Molle vel inplicitas gluten circumligat alas:
Ast aliae, quas nullus amor prolectat edendi,
Gressibus innocuis sterili spatiantur in herba,
Suspectamque cavent oculos convertere ad escam.
Mox ubi iam caelo revolandum, pars petit aethram
Libera sideream plaudens super aera pennis;
Pars captiva iacet, laceris et saucia plumis
Pugnat humi et volucres nequidquam suspicit auras.
Sic animas caeli de fontibus unicoloras
Infundit natura solo; sed suavibus istic
Devinctae inlecebris retinentur et aethera paucae
Conscendunt reduces, multas viscosus inescat
Pastus et ad superas percurrere non sinit auras.
Praescius inde Pater liventia tartara plumbo
Incendit liquido piceasque bitumine fossas
Infernalis aquae furvo suffodit averno,
Et Phlegethonteo sub gurgite sanxit edaces
Perpetuis scelerum paenis inolescere vermes.
Norat enim flatu ex proprio vegetamen inesse
Corporibus nostris animamque ex ore perenni
Formatam non posse mori, non posse vicissim
Pollutam vitiis rursum ad convexa reverti,
Mersandam penitus puteo ferventis abyssi.
Vermibus et flammis et discruciatibus aevum
Inmortale dedit, senio ne paena periret,
Non pereunte anima: carpunt tormenta foventque
Materiem sine fine datam: mors deserit ipsa
Aeternos gemitus et flentes vivere cogit.
Ast adversa procul regionibus in paradisi
Praemia constituit maiestas guara futuri

801. *omnis* Ald. Cell., *omnia* Fabr. — 802. *placitum quoque* E, vv. 802...806. et 819...24. om. 1R — 803. *aut...lact.,forma...descendit* Ald. — 815. *Sidere iam* A — 818. *unicolores* W Ald. Gis. — 820. *ad* Bm Prag. Weitz. — 822. *sint* A — 830. *Infusam non* m Prag. Weitz. — 831. *surs.* T Boh. I. Heins., *rurs.* Weiss. et cet. [A. 232.] — 832. *Mersandum* A — 836. *Materiam* Ald. Cell., non Weiss. cf. Cort. ad Luc. II, 8.: *ratam* coni. Heins. Adv. I, 6: *ipsam* Aa —

Spiritibus puris et ab omni labe remotis,
Quique Gomorrhaéas non respexere ruinas;
Aversis sed rite oculis post terga tenebras
Liquerunt miseri properanda pericula mundi.
Ac primum facili rèferuntur ad astra volatu:
Unde fluens anima structum vegetaverat Adam.
Nam quia naturam tenuem declivia vitae
Pondera non reprimunt, nec tardat ferrea conpes,
Concretum celeri relegens secat aera lapsu,
Exuperatque polum fervens scintilla remensum
Carcereos exosa situs, quibus haeserat exul.
Tunc postliminio redeuntem suscipit alto
Cana fides gremio tenerisque oblectat alumpnam
Deliciis, multos post diversoria carnis
Ore renarrantem querulo, quos passa, labores.
Illic purpureo latus exporrecta cubili
Floribus aeternis spirantes libat odores,
Ambrosiumque bibit roseo de stramine rorem.
Ditibus et longo fumantibus intervallo,
Fluminaque et totos caeli sitientibus imbres,
Inplorata negat digitum insertare palato,
Flammarumque apices humenti extinguere tactu.
Nec mirere, locis longe distantibus inter
Dampnatas iustasque animas concurrere visus
Conspicuos meritasque vices per magna notari
Intervalla, polus medio quae dividit orbe.
Errat, quisque animas nostrorum fine oculorum
Aestimat, involvit vitreo quos lucida palla
Obice, quis speculum concreta coagula texunt,
Inpediuntque vagas obducto humore fenestras.
Numne animarum oculis denso vegetamine guttae
Volvuntur teretes, aut palpebralibus extra
Horrescunt setis, ciliove umbrante teguntur?
Illis viva acies, nec pupula parva, sed ignis
Traiector nebulae vasti et penetrator operti est.
Nil ferrugineum solidumve tuentibus obstat,

842. *recte* Gis. II. — 843. *mis. et prop.* m Weitz. [sed *ten.*, *prop. per.* epexegesis est]; *properando* Gis. — 851. *postlimineo* ER Weitz. — 856. *aeterni* A — 857. *gram.* Prag. Gis. Weitz., cod. Rhediger. vd. Burm. l. l. I. p. 490. Inserunt hic 2 Weiss. Gis. et Weitz.: *Ast aliae, quas dira lues errorque malignus Inmersit tenebris vastoque obsedit Averno, Haud inpune piis ab semet abesse fatentur Conciliis, meritas ferre et per secula paenas. Quis patris antiqui aut aegri reverentis abyssus Exclusis mundique bonis cum morte potitis.* — 858. *Divitibus longo* O, *at* coni. Heins. — 867. *involvi* ABWR Ald., *involvit* Weiss. cet.: *pala* Cauch. — 873. *et pup.* RTα Torr.; *prava* coni. Heins. —

858. *Ditib.*] i. e. cana fides, Ar. pessime intelligit „beatam animam, quae in paradiso a Pr. collocatur tamquam Abrahae in sinu.“

865 ... 929. *De integritate visionis animae* inscr.

Nocturnae cedunt nebulae: nigrantia cedunt
Nubila, praetenti cedit teres area mundi.
Nec tantum aerios visu transmittit hiatus
Spiritus, oppositos sed transit lumine montes,
Oceani fines atque ultima littora Thulae
Transadigit volucresque oculos in tartara mittit.
Nostris nempe omnes pereunt sub nocte colores
Visibus et caeco delentur tempore formae.
Numquid et exuti membris ac viscere perdunt
Agnitione notas rerum vel gressibus errant?
Una animas semper facies habet et color unus
Aeris, ut cuique est meritorum summa, sinistri
Seu dextri; alternas nec conmutabile tempus
Convertit variatque vices: longum atque perenne est
Quidquid id est, unus volvit sua secula cursus.
Expertus dubitas animas percurrere visu
Abdita corporeis oculis, cum saepe quietis
Rore soporatis cernat mens viva remotos
Distantesque locos, aciem per rura, per astra,
Per maria intendens: nec enim se segregat ipsa
Ante obitum vivis ex artubus, aut fugit exul
Sanguinis et carnis penetralia, seque medullis
Exuit abductamve abigit de pectore vitam:
Viscerea sed sede manens speculatur acutis
Omnia luminibus, et qua circumtulit aerem
Naturae levis intuitum nullo obice rerum
Disclusa, ante oculos subiectum prospicit orbem
Atque orbis sub mole situm sordens clementum.
Obiacet interea tellus, nec visibus obstat.
Quin si stelligerum vultus convertat ad axem,
Nil intercurrens obtutibus impedit ignem
Pervigilis animae, quamvis densata graventur
Nubila et opposito nigrescat vellere caelum.
Sic arcana videt tacitis cooperta futuris
Corporeus Ioannis adhuc, nec carne solutus,
Munere sed sompni, paullisper carne sequestra
Liber ad intuitum sensuque oculisque peragrans
Ordine dispositos venturis solibus annos
Procinctum videt angelicum, iam iamque cremandi
Orbis in excidium raucos et percipit aure
Mugitus gravium mundi sub fine tubarum.

880. *Thilae* R Weitz., *Thules* Gis. Ar. — 881. *transadigit*] AER Weiss. Weitz. Heins., *transadiit* BO Ald., *transcurrit* mg. Gis. Luneb. 1648., *transabiit* cet. — 881. *oculis per.* AEPRa, fort. *oculis per…Omnes.* — 884. *exuti*] AR Put. Weiss. Ald. Heins., *exutae* cet. — 886. *animam* Ald. — 891. *Expertos…visus* m Prag. Gis. Weitz., *expertas* T, *experto* prob. Gis. Luneb. — 898. *abiit* Ald. — 907. *densata*] Aαm Weiss. Ald. Gis. Weitz., *denseta* OR Put. Heins. Ar. — 909. *figuris* RR Fabr. Gis. — 910. *Ioannis*] R Put. Heins., *Ioannes* cet. — 915. *tristes et* 2T Put. —

Haec ille ante obitum membrorum carcere septus
Secedeute anima, non discedente videbat.
Nonne magis flatus sine corpore cuncta notabit,
Corporis involucris tumulo frigente repostis?
Certa fides, rapidos subterna nocte caminos,
Qui pollutam animam per secula longa perenni
Igne coquunt, oculis longum per inane remotis
Pauperis expositos; nec secius aurea dona
Iustorum dirimente chao rutilasque coronas
Eminus ostendi paenarum carcere mersis.
Hinc paradisicolae post ulcera dira beato
Proditur infelix, ululans in peste reatus,
Spiritus inque vicem meritorum mutua cernunt.
O Dee cunctipareus, animae dator, o Dee Christe,
Cuius ab ore Deus subsistit spiritus unus,
Te moderante regor, te vitam principe duco,
Iudice te pallens trepido, te iudice eodem
Spem capio, fore, quidquid ago, veniabile apud te,
Quamlibet indignum venia faciamque loquarque.
Confiteor, dimitte libens et parce fatenti:
Omne malum merui: sed tu bonus arbiter aufer,
Quod merui, meliora favens largire precanti.
Dona animae quandoque meae, cum corporis huius
Liquerit hospitium, nervis, cute, sanguine, felle,
Ossibus extructum, conrupta quod incola luxu
Heu nimium, conplexa fovet: cum flebilis hora
Clauserit hos orbes et conclamata iacebit

920. *involuclis* Ald. — 921. *rabid.* BWm Prag. Fabr. Gis. Weitz., *aeterna* Rat. Weiss., *sub tetra* Fabr. Gis. Weitz. [sed vd. S. I, 393. Heins. ad Ov. Her. VII, 113.] – 923. *oculos* A — 924. *setius* AR Put. — 943. *condefleta iac.* 2 W Iso Weitz.

930. *O Dee*] Inscr. *Oratio* (*Preces*) *poetae* — Cum multa in bis vv. homine maxime pio indigna insint, Guil. Cave (hist. eccl. IV, 12.), Flacins Illyr. (Catalog. test. ver. IV. p. 185.) hanc orationem, quam Theodulph. Aurel. (de progr. spir. sti) quoque commemorat, a Prudentio abindicaverunt. Neque defuerunt, qni cnm Ar. ignem purgatorium, in quo post mortem et ante resurrectionem animae lnstrarentnr, intellegerent: sed istam Augustini (civ. D. XXI, 24, 2. adv. Iul. VI, 15, 45. Münscher. hist. dogm. IV. p. 425.) doctrinam Gregorius M. demum ecclesiae cath. dogma esse voluit (Middeld. l. l. p. 186.), et quominus ignem post resurrectionem, quo mundus comburatur, sentiamus (vd. de hac Origenis al. sententia Münsch. I. p. 480...515.), impediunt vv. 856 sqq. Apparet e vv. 923 sq. de poenis mortuorum poetam agere, qnas ignem esse PP. EE. tradunt [cf. Chrysost. ad. Theod. laps. 10. p. 119. ed. Lomler., Io. G. Neubert: *de poenis Chr. infernalibus* (Ienae 1756.), Münsch. IV. p. 460., Middeld. l. l., qui Wesseling. Probabil. c. 22. p. 182. (Franeq. 1731.) affert]: quare v. 960., ne in Gehenna sive Phlegethonte gravissimis obruatur poenis, sed, ut Tertulliani verbis utar (adv. Marc. IV, 34. de an. 22. Münsch. II. p. 399.), in Abrahae sinu (C. X, 149.) leviter puniatur, precatur Pr.: cum in Paradiso martyrum tantum animae quiescant (v. 952. Apocal. VI, 8...11. Tert. l. l. apolog. 47.). De igne Prudent. purgatorio ne haec quidem verba, ab intpp. in eam rem allata, agunt P. VI, 99: *Felic. an. . . . perennis ignis*, qnorum sententia est: Martyres, qui igne comburuntur, igne in Phlegethonte perpetuo non puniuntur. Cf. etiam Hagenbach. „Dogmengesch." I. p. 440.

Materies oculisque suis mens nuda fruetur,
Ne cernat truculentum aliquem de gente latronum,
Inmitem, rabidum, vultuque et voce minaci
Terribilem, qui me maculosum aspergine morum
In praeceps ut praedo trahat nigrisque ruentem
Inmergat specubus, cuncta exacturus adusque
Quadrantem minimum dampnosae debita vitae.
Multa in thesauris Patris est habitatio, Christe,
Disparibus discreta locis. Non posco beata
In regione domum, sint illic casta virorum
Agmina, pulvereum quae dedignantia censum
Divitias petiere tuas, sit flore perenni
Candida virginitas animum castrata recisum.
At mihi tartarei satis est si nulla ministri
Occurrat facies, avidae nec flamma gehennae
Devoret hanc animam mersam fornacibus imis.
Esto: cavernoso, quia sic pro labe necesse est
Corporea, tristis me sorbeat ignis averno;
Saltem mitificos incendia lenta vapores
Exhalent aestuque calor languente tepescat:
Lux inmensa alios et tempora vincta coronis
Glorificent: me paena levis clementer adurat.

AURELII PRUDENTII CLEMENTIS
PSYCHOMACHIA.

PRAEFATIO.

Senex fidelis prima credendi via
Abram, beati seminis serus pater,
Adiecta cuius nomen auxit sillaba:
Abram parenti dictus, Abraham Deo.
Senile pignus qui dicavit victimae,
Docens, ad aram cum litare quis velit,
Quod dulce cordi, quod pium, quod unicum
Deo libenter offerendum credito.
Pugnare nosmet cum profanis gentibus
Suasit suumque suasor exemplum dedit,

949. om. 1A — 962. *mirific.* Ald. —

PSYCH. *Aur. Prud. virtutum prelia clemens Cum viciis cecinit metrica scholasticus arte* R — Praef. v. 1...27 bis extant in AR (א ϱ), om. h. — 1. *via est* 1cglmw א Ald. Torn. Gis. Weitz. — 4. *parente* oβ א Ang. Ald. — 7. *cordi est* Ald. Gis. —

Nec ante prolem coniugalem gignere
Deo placentem, matre Virtute editam,
Quam strage multa bellicosus spiritus
Portenta cordis servientis vicerit.
Victum feroces forte reges ceperant
Loth, inmorantem criminosis urbibus
Sodomae et Gomorrhae, quas fovebat advena
Pollens honore patruelis gloriae.
Abram sinistris excitatus nuntiis
Audit propinquum sorte captum bellica
Servire duris barbarorum vinculis:
Armat trecentos terque senos vernulas,
Pergant ut hostis terga euntis caedere,
Quem gaza dives ac triumphus nobilis
Captis tenebant inpeditum copiis.
Quin ipse ferrum stringit et plenus Deo
Reges superbos mole praedarum graves
Pellit fugatos, sauciatos proterit,
Frangit catenas et rapinam liberat:
Aurum, puellas, parvulos, monilia,
Greges equarum, vasa, vestem, buculas.
Loth ipse ruptis expeditus nexibus
Attrita bacis colla liber erigit.
Abram triumphi dissipator hostici
Redit recepta prole fratris inclitus,
Ne quam fidelis sanguinis prosapiam
Vis pessimorum possideret principum.
Adhuc recentem caede de tanta virum,
Donat sacerdos ferculis caelestibus;
Dei sacerdos, rex et idem praepotens,
Origo cuius fonte inenarrabili
Secreta nullum prodit autorem sui:
Melchisedech, qua stirpe, quis maioribus
Ignotus, uni cognitus tantum Deo.
Mox et triformis angelorum trinitas
Senis revisit hospitis mapalia.
Et iam vietam Sara in alvum fertilis

12. *parente* BEWam Fabr. Gis. Weitz. Ar., *placante* F, *placentem* AR' etc. Ald. Bas. 540. Col. 594. Heins. — 14. *serv.*] EOWghmα Put. Heins. Ar., *saevient.* cet., vd. Barth. Adv. XLIII, 7. — 25. *tenebant*] AERhα Ald. Heins. Ar., *tenebat* cfmw Gis. Weitz. — 33. *Artita* Gruter. Weitz.: *bacis*] AEPRfghi Ald. Heins., *baiis* Fabr. [vd. eiusd. comment. p. 19.], *boigis* T, *boits* m Rat. Pic. Gis. Weitz. Ar., cf. P. I, 46., Obbar. ad Boeth. p. 143. — 36. *qua* Oflm Gif. p. 471. Ald., *prosapiem* Weitz. — 41. 42. om. Put., [ ] Heins. — 46. *magalia* m Pic. Rat. Weitz. cf. Serv. ad Aen. IV, 259. — 47. *vietam...alvum*] R Put. Heins.,

46. *map.*] Plin. h. n. V, 3: *Numidae vero Nomades a permutandis pabulis mapalia sua, hoc est domus plaustris circumferentes etc.* Fest.: *map. casae poenice appellantur;* vd. Savaron. ad Sidon. ep. II, 1. p. 128. Kritz. ad Sal. Iug. XVIII, 8.

Munus iuventae mater exanguis stupet,
Haerede gaudens et cachinni paeniteus.
Haec ad figuram praenotata est linea,
Quam nostra recto vita resculpat pede:
Vigilandum in armis pectorum fidelium
Omnemque nostri portionem corporis,
Quae capta foedae serviat libidiui,
Domi coactis liberandam viribus.
Nos esse large vernularum divites,
Si, quid trecenti bis novenis additis
Possint, figura noverimus mystica.
Mox ipse Christus, qui sacerdos verus est,
Parente incnarrabili atque uno satus,
Cibum beatis offerens victoribus,
Parvam pudici cordis intrabit casam,
Monstrans honorem Trinitatis hospitae.
Animam deinde spiritus conplexibus,
Pie maritam, prolis expertem diu,
Faciet perenni fertilem de semine:
Tunc sera dotem possidens puerpera
Haerede digno patris inplebit domum.

Christe, graves hominum semper miserate labores,
Qui patria virtute cluis, propriaque sed una —

iamq. vietam A, *vieta* OP, *quietam* BTW Rat. Weitz., *fetam* Fuld., *vieta...alvo* fa Ald. etc. Ar. — 53. *pectoris* AEPWm — 54. *fede* AW Weitz. — 55. *liberandū* A — 58. *prosint* coni. Barth. l. l.: *noverimus*, vd. Valer. Prob. p. 1433. ed. Putsch., Heins. ad Ov. Her. VII, 53. — 60. *Parente natus alto et ineffabili* flmoβ Put. Ald. Sich. Weitz. Heins. Ar., ut nos: A etc. — 64. *connexibus* Ald. Gis. I. — 65. *Piae* Ald., *expertam* Cell. — 67. *Tum sarra* Ald. Nebr. — 68. *inplevit* AP —
Certamen virtutum contra vicia h —

57. *trec.... myst.*] Referunt haec verba vett. gloss., Cham., alii ad CCCXVIII episcopos, qni in Concil. Niceno fidem christianam firmaverint haereticosqne oppugnaverint. Sed et v. 50. et verba *vern. div.* ac *fig. myst.* Abrahami servos (Genes. XIV, 14.) crucemque designari testantur; *T* enim CCC significat, ι X et η VIII. (*IH* i. e. Ἰησοῦς i. e. XVIII) vd. Tertull. adv. Iud. 11. et adv. Marc. III, 22: *littera Graecorum Tau nostra T, species crucis;* Barnab. Ep. IX. [p. 18. ed. Hefele]: *μάθετε τοὺς δεκαοκτὼ πρώτους, εἶτα τοὺς τριακοσίους· τὸ δὲ δέκα καὶ ὀκτώ, Ι δέκα, Η ὀκτώ· ἔχεις Ἰησοῦν· ὅτι δὲ σταυρὸς ἐν τῷ Τ ἔμελλεν ἔχειν τὴν χάριν, λέγει καὶ τοὺς τριακοσίους.* Clem. Alex. Strom. VI. p. 782. Potter. Ambros. in Luc. VI, 17., de Abrah. I, 3. Greg. Moral. XXX, 17. Ant. Fr. Gorii *dissert. de mitrato Iesu Chr. capite* in Symbol. litter. (Florent. 1749. 8.) III. p. 132. 159. Quare non opus est XVIII per *ΘΘ* (i. e. 9 + 9), quae littera *Θ* [i. e. *θάνατος*] in brevieulis militum titulisque sepulcrorum praefigebatur, et iudicis signum erat, si quem mortis dampnabat, (cf. Auson. Epigr. 128, 3. Jahn. ad Pers. IV, 13. p. 169.) explicare cum Weitz., Cell. et Barth. (Advers. XLIII, 7.), qui „Nos“ ait „geminae mortis esse reos, ideo duo *Θ*; et respexisse Prud. ad duos libros, alterum indicem nostrorum criminum, quem habere satanam a pluribus traditum sit, alterum, de quo Exod. XXXII. agatur.“
Vv. 1...19. *Invocatio* incrib. cdd. recent. et cdd. praeter Heins. et Ar. —

Unum namque Deum colimus de nomine utroque
Non tamen et solum, quia tu Deus ex Patre Christe —
Dissere rex noster, quo milite pellere culpas
Mens armata queat nostri de pectoris antro:
Exoritur quotiens turbatis sensibus intus
Seditio atque animam morborum rixa fatigat,
Quod tunc praesidium pro libertate tuenda,
Quaeve acies furiis inter praecordia mixtis
Obsistat meliore manu. Nec enim, bone ductor,
Magnarum virtutum inopes nervisque carentes
Christicolas vitiis populantibus exposuisti.
Ipse salutiferas obsesso in corpore turmas
Depugnare iubes, ipse excellentibus armas
Artibus ingenium, quibus ad ludibria cordis
Oppugnanda potens tibi dimicet et tibi vincat.
Vincendi praesens ratio est, si cominus ipsas
Virtutum facies et conluctantia contra
Viribus infestis liceat portenta notare.
    Prima petit campum dubia sub sorte duelli
Pugnatura Fides, agresti turbida cultu,
Nuda humeros, intonsa comas, exerta lacertos.
Namque repentinus laudis calor ad nova fervens
Praelia, nec telis meminit, nec tegmine cingi:
Pectore sed fidens valido membrisque retectis
Provocat insani frangenda pericula belli.
    Ecce lacessentem conlatis viribus audet
Prima ferire Fidem veterum cultura deorum.
Illa hostile caput phalerataque tempora vittis
Altior insurgens labefactat et ora cruore
De pecudum satiata solo adplicat et pede calcat
Elisos in morte oculos, animamque malignam
Fracta intercepti coumercia gutturis artant,
Difficilemque obitum suspiria longa fatigant.
Exultat victrix legio, quam mille coactam
Martyribus regina Fides animarat in hostem:
Tunc fortes socios parta pro laude coronat
Floribus ardentique iubet vestirier ostro.
    Exin gramineo in campo concurrere prompta
Virgo Pudicitia speciosis fulget in armis:

3. *utroque*] AEPR*a* Bon. Put. Heins. Ar., *trino* cet. — 8. *animum* B Erf. Gis. — 15. *armis* 2AEP Barth. cd. [de quo vd. Advers. L, 11, LI, 9. LIV, 12. 18.] — 20...39. eras. 1man. A — 22. *vultu* AF — 24. *labor ad* Put. — 32. *E pec.* Cell. — 33. *morte*] EPh Put. (1A?) Ald. Ar., *mortem* cet. — 38. *Nunc* Torn. Gis. Cell. — 40. *in* om. fg Fabr. Gis.: *prona* Nebr. —

Vv. 20...39. inscribunt: *Fidei et idololatriae pugna*. V. 22. *agr. cultu* opponit poeta v. 30. *phal.* etc., quoniam et sacerdotes, qui immolabant, et victimae vittis coronabantur, vd. Serv. ad Virg. Aen. II, 133.

V. 40...108. *Pudicitiae et libidinis pugna* inscrib.

Quam patrias succiucta faces Sodomita Libido
Adgreditur, piceamque ardeuti sulphure pinum
Ingerit in faciem pudibundaque lumina flammis
Adpetit, et taetro temptat suffundere fumo:
Sed dextram furiae flagrantis et ignea dirae
Tela lupae saxo ferit iuperterrita virgo
Excussasque sacro taedas depellit ab ore.
Tunc exarmatae iugulum meretricis adacto
Transfigit gladio, calidos vomit illa vapores
Sanguine concretos caenoso, spiritus inde
Sordidus exhalans vicinas polluit auras.
,,Hoc habet" exclamat victrix regina ,,supremus
,,Hic tibi fiuis erit, semper prostrata iacebis,
,,Nec iam mortiferas audebis spargere flammas
,,In famulos famulasve Dei, quibus intima casti
,,Vena animi sola fervet de lampade Christi.
,,Teue, o vexatrix hominum, potuisse resumptis
,,Viribus extincti capitis recalescere flatu?
,,Assyrium postquam thalamum cervix Holofernis
,,Caesa cupidineo madefactum sanguine lavit,
,,Gemmantemque torum mocchi ducis aspera Iudith
,,Sprevit et incestos conpescuit ense furores:
,,Famosum mulier refereus ex hoste tropaeum
,,Non trepidante manu, vindex mea, caelitus audax.
,,At fortasse parum fortis matrona sub umbra
,,Legis adhuc pugnans, dum tempora nostra figurat,
,,Vera quibus virtus terrena in corpora fluxit,
,,Grande per infirmos caput excisura ministros.
,,Numquid et intactae post partum virginis ullum
,,Fas tibi iam superest? post partum virginis, ex quo
,,Corporis humani naturam pristina origo
,,Deseruit carnemque novam vis ardua saevit,
,,Atque innupta Deum concepit femina Christum,
,,Mortali de matre hominem sed cum patre numen.
,,Inde omnis iam diva caro est, quae concipit illum,
,,Naturamque Dei consortis foedere sumit.
,,Verbum quippe caro factum, non destitit esse

46...177. om. A — 51. *sanioso* coni. Heins. — 52. *sordibus* Gis. I. Cell. — 53. *Hoc habet*] Rghomαβ Weitz. Heins., *habe* Pflw Ang. Sich. Gif. p. 377., *Hoc tibi habe* Ald. Gis. — 60. *cervixque* B Erf. Weitz.: *Olopherni* Ald. Gis. — 62. *gemmantemq.*] RPThα Heins , *gemmatumq.* cet. — 65. *mea vind.* Ald. — 68. *terreno in corpore* OT Rottend. II. Ald. Teol., *terreno in corp. fulsit* coni. Heins., *terrena in corp.* cet. — 72. *prisca propago* Ald. Gis. II., *pristinam* coni. Cauch. — 73. *sumpsit* coni. Nebr. — 75. *Mortalem* Erf. Weitz. — 76. *dia* (cf. S. I, 81.) coni. Cell. — 77. *consortis*] EPα Put. Ar., *consorti* cet. —

53. *habet*] formula est gladiatorum, si adversarios vulnerabant, vd. Donat. ad Terent. Andr. I, 1, 56. Broukh. ad Tib. I, 5, 2. Graev. ad Flor. III, 10. Gronov. obss. II, 25. Turneb. Adv. XVII, 10. — 60. Iudith. XIII.

,,Quod fuerat Verbum, dum carnis glutinat usum,
,,Maiestate quidem non degenerante per usum
,,Carnis, sed miseros ad nobiliora trahente.
,,Ille manet quod semper erat, quod non erat esse
,,Incipiens: nos, quod fuimus, iam non sumus aucti
,,Nascendo in melius: mihi contulit et sibi mansit.
,,Nec Deus ex nostris minuit sua, sed sua nostris
,,Dum tribuit, nosmet dona ad caelestia vexit.
,,Dona haec sunt, quod victa iaces luculenta Libido,
,,Nec mea post Mariam potis es perfringere iura.
,,Tu princeps ad mortis iter, tu ianua leti,
,,Corpora conmaculans animas in tartara mergis.
,,Abde caput tristi iam frigida pestis abysso;
,,Occide prostibulum, manes pete, claudere Averno
,,Inque tenebrosum noctis detrudere fundum.
,,Te volvant subter vada flammea, te vada nigra
,,Sulphureusque rotet per stagna sonantia vortex:
,,Nec iam Christicolas, furiarum maxima temptes,
,,Ut purgata suo serventur corpora Regi.“
    Dixerat haec, et laeta Libidinis interfectae
Morte Pudicitia gladium Iordanis in undis
Abluit infectum, sanies cui rore rubente
Haeserat et nitidum macularat vulnere ferrum.
Expiat ergo aciem fluviali docta lavacro
Victricem victrix abolens baptismate labem
Hostilis inguli: nec iam contenta piatum
Condere vagina gladium, ne tecta rubigo
Occupet ablutum scabrosa sorde nitorem,
Catholico in templo divini fontis ad aram
Consecrat, aeterna splendens ubi luce coruscet.
    Ecce modesta gravi stabat Patientia vultu,
Per medias inmota acies variosque tumultus,
Vulneraque et rigidis vitalia pervia pilis
Spectabat defixa oculos et lenta manebat.

79. *dum carn.*] Rα Rott. II. Put. Heins. Ar., *carn. dum* cet., etiam Cell. — 87. *quis* Gis. II. — 88. *perstr.* Ald. — 89. *praeceps* Ald. Gis. — 90. *conmaculas* R (I. II.) — 91. *fervida p.* Ald. — 97. *corp. Christo* B Sich. — 100. *ore* Pic. — 103. *Ultricem* Ang. prob. Ar. — 105. *vagina* Ald. Gis. [vd. D. 17.] *rŭbigo*] Codd., *ne sorte latente Occ. abl. rubigo scabra nit.* Gis.; fort. *fuligo*. — 107. *ad aulam* [Fortun. II, 12. *baptismatis aula*] conl. Ar. — 108. *luce nitescat* Ald. — 110. *tumultos* Weitz. — 112. *laeta* Vinc. Bell. sp. h. XVII, 102. —

79. *Verbum.*] ,,Cham. animadvertit agere poetam adversus Photianos et Samosatenos, qui Christum merum esse hominem asserebant: refutare Carpocratem, Ebionem, Cerinthum, qui Iesum ex Iosephi et Mariae coniugio ceterorum hominum more progenitum docuerunt: oppugnare Tertullian. et Antidicomarianitas Mariam dicentes non fuisse post partum virginem. Itaque referenda Psych. ad Praef. v. 39. *Pugnet c. her.* (!?).“ *AR.* — 107. *Cath.*] Veteres milites et gladiatores arma victoria parta deorum templis dedicasse satis constat, vd. Obbar. ad Hor. ep. I, 1, 5.

109...177. *Patientiae et irae congressus* inscrib., vd. Tertull. de patient. 2.

Hanc procul Ira tumens spumanti fervida rictu,
Sanguinea intorquens suffuso lumina felle,
Ut belli exortem teloque et voce lacessit,
Inpatiensque morae conto petit, increpat ore
Hirsutas quatiens galeato in vertice cristas.
„En tibi! Martis“ ait „spectatrix libera nostri,
„Excipe mortiferum securo pectore ferrum,
„Nec doleas, quia turpe tibi gemuisse dolorem.“
Sic ait et stridens sequitur convicia pinus,
Per teneros crispata notos, et certa sub ipsum
Defertur stomachum rectoque inliditur ictu:
Sed resilit duro loricae excussa repulsu.
Provida nam Virtus conserto adamante trilicem
Induerat thoraca humeris, squamosaque ferri
Texta per intortos conmiserat undique nervos.
Inde quieta manet Patientia, fortis ad omnes
Telorum nimbos et non penetrabile durans,
Nec mota est iaculo monstri sine more furentis
Opperiens propriis perituram viribus Iram:
Scilicet indomitos postquam stomachando lacertos
Barbara bellatrix inpenderat et iaculorum
Nube supervacuam lassaverat inrita dextram.
Cum ventosa levi cecidissent tela volatu
Iactibus et vacuis hastilia fracta iacerent,
Vertitur ad capulum manus inproba, et ense corusco
Conisa in plagam dextra sublimis ab aure
Erigitur mediumque ferit librata cerebrum.
Aerea sed cocto cassis formata metallo
Tinnitum percussa refert aciemque retundit
Dura resultantem, frangit quoque vena rebellis
Inlisum chalybem, dum cedere nescia cassos
Excipit adsultus ferienti et tuta resistit.
Ira, ubi truncati mucronis fragmina vidit,
Et procul in partes ensem crepuisse minutas,
Iam capulum retinente manu sine pondere ferri,
Mentis inops, ebur infelix decorisque pudendi
Perfida signa abicit, monimentaque tristia longe
Spernit et ad proprium succenditur effera letum.
Missile de multis, quae frustra sparserat, unum

117. *Hirsuto* Weltz. — 119. *in pect.* R Erf. Ald. — 120. *tibi est* Ang. Erf.: *dolore* Ald., *dolores* c — 122. *tenues* coni. Nebr., Cham. — 126. *humerus* 1R, *humeros* B Gis.: *indurat* Boh. I. — 134. *supervacua* Heins. — 136. *Ictibus* efgo Pic. Ald. Gis.: *variis* Pic. — 138. *Connixa* Gis. — 139. *vibr.* w Gif. p. 484. — 140. *cassis cocto* Gis. II. Weltz. Cell., *cocto cass.* Rα Ald. etc., *cocto cass. inform.* Put., *cass. cocto inf.* coni. Heins. — 143. *cassis* Sich. Weitz. — 149. *munim.* Ald. — 150. *Sprenit* 1R —

125. *Prov. virt.*] Patientiam intellege, „*quae nihil inpatientia susceptum sine inpetu transigi novit, nihil inpetu actum etc.*“ Tertull. l. l. De *telorum nimbis* Cell. cf. Sil. It. IX, 311. XII, 186. Sext. Ruf. 27. —

Pulvere de campi perversos sumit in usus,
Rasile figit humi lignum ac se cuspide versa
Perfodit et calido pulmonem vulnere transit.
Quam super adsistens Patientia „Vicimus" inquit
„Exultans vitium, solita virtute, sine ullo
„Sanguinis ac vitae discrimine. Lex habet istud
„Nostra genus belli, Furias omnemque malorum
„Militiam et rabidas tolerando extinguere vires:
„Ipsa sibi est hostis vesania seque furendo
„Interimit moriturque suis Ira ignea telis."
Haec effata secat medias inpune cohortes,
Egregio comitata viro: nam proximus Iob
Haeserat invictae dura inter bella magistrae,
Fronte severus adhuc et multo funere anhelus:
Sed iam clausa truci subridens ulcera vultu
Perque cicatricum numerum sudata recensens
Milia pugnarum, sua praemia, dedecus hostis.
Illum diva iubet tandem requiescere ab omni
Armorum strepitu captis et perdita quaeque
Multiplicare opibus, nec iam peritura referre.
Ipsa globos legionum et concurrentia rumpit
Agmina vulniferos gradiens intacta per imbres.
Omnibus una comes virtutibus adsociatur
Auxiliumque suum fortis Patientia miscet,
Nulla anceps luctamen init virtute sine ista
Virtus: et vidua est, quam non Patientia firmat.
Forte per effusas inflata Superbia turmas
Effreni volitabat equo, quem pelle leonis
Texerat et validos villis oneraverat armos;
Quo se fulta iubis iactantius illa ferinis
Inferret tumido despectans agmina fastu.
Turritum tortis caput accumularat in altum
Crinibus, extructos augeret ut addita cirros
Congeries celsumque apicem frons ardua ferret.
Carbasea ex humeris summo conlecta coibat
Palla sinu teretem nectens a pectore nodum.
A cervice fluens tenui velamine limbus
Concipit infestas textis turgentibus auras.

165. *funere*] ORTm Put. Ald. Heins. Ar., *vulnere* Gis. Weitz. Cell. — 170. *quae sunt* Ald., *partis et* coni. Gis. — 172. *Illa* B Weitz., *globum* B Fabr. Cell. — 177. *et*] Th Put. Heins., *nam* cet. — 180. *ornav.* Pic. Gis. — 186... 193. om. A — 189. *infest.*] RTcdghα Put. Ald. [sim. *mare infestum*, i. e. *turgidum* Cic. ad Att. IX, 22.], *ingest.* cet. —

178...309. Superbiae et Humilitatis pugna. — 183. Cf. Ar. Tertull. de cultu fem. 7: *Adfligitis praeterea nescio quas enormitates sutilium atque textilium capillamentorum nunc in galeri modum quasi vaginam capitis et operculum verticis, nunc in cervicem retro suggestum;* et Eugenii Gnason. Dissertazione tusculana sopra un' antica inscrizione sepolcrale appertenente ad un' Ornatrici. Rom. 1771. 8.

Nec minus instabili sonipes feritate superbit
Inpatiens madidis frenarier ora lupatis.
Huc illuc frendens obvertit terga negata
Libertate fugae, pressisque tumescit habenis:
Hoc sese ostentans habitu ventosa virago,
Inter utramque aciem supereminet et phaleratum
Circumflectit equum vultuque et voce minatur
Adversum spectans cuneum, quem milite raro
Et paupertinis ad bella coegerat armis
Mens humilis, regina quidem, sed egens alieni
Auxilii, proprio nec sat confisa paratu.
Spem sibi conlegam coniunxerat, edita cuius
Et suspensa ab humo est Opulentia divite regno.
Ergo humilem postquam malesana Superbia mentem
Vilibus instructam nullo ostentamine telis
Adspicit, in vocem dictis se effundit amaris:
,,Non pudet o miseri plebeio milite claros
,,Attemptare duces, ferroque lacessere gentem
,,Insignem titulis, veteres cui bellica virtus
,,Divitias peperit laetos et gramine colles
,,Inperio calcare dedit? Nunc advena nudus
,,Nititur antiquos, si fas est, pellere reges?
,,En, qui nostra suis in praedam cedere dextris
,,Sceptra volunt, en, qui nostras sulcare novales,
,,Arvaque capta manu, popularier hospite aratro
,,Contendunt duros et pellere Marte colonos.
,,Nempe hoc ridiculum vulgus! natalibus horis
,,Totum hominem et calidos a matre amplectimur artus,
,,Vimque potestatum per membra recentis alumpni
,,Spargimus et rudibus dominamur in ossibus omnes.
,,Quis locus in nostra tunc vobis sede dabatur,
,,Congenitis cum regna simul ditionibus aequo
,,Robore crescebant? nati nam luce sub una
,,Et domus et Domini paribus adolevimus annis,
,,Ex quo plasma novum de consepto paradisi
,,Limite progrediens amplum transfugit in orbem
,,Pellitosque habitus sumpsit venerabilis Adam,
,,Nudus adhuc, ni nostra foret praecepta secutus.
,,Quisnam iste ignotis nunc hostis surgit ab oris
,,Inportunus, iners, infelix, degener, amens,
,,Qui sibi tam serum ius vindicat, hactenus exul?
,,Nimirum vacuae credentur frivola famae,
,,Quae miseros optare iubet quandoque futuri

205. *se fund.* Ald. Gis. Ceil. — 208. *telis* B Weitz., *gladiis* 2W — 213. *nostros* Ald. Cell. — 216. *hoc*] AEPmw Rat. (codd. Heins.?) Weitz., *ho* Erf., om. R., *o* cet.: *oris* A Erf. Ald. — 222. *anticum luce* A — 225. *transfluxit* Pic. Weitz. — 227. *nisi* Ald. — 228. *ignotus* 1R: *horis* m Weitz. — 231. *credentur* cm Ald. Gis. I. Weitz. Ar. — 232. *iubent* m Weitz. —

,,Spem fortasse boni, lenta ut solatia mollem
,,Desidiam pigro rerum meditamine palpent.
,,Quid ni illos spes palpet iners, quos pulvere in isto
,,Tirones Bellona truci non excitat aere,
,,Inbellesque animos Virtus tepefacta resolvit?
,,Anne pudicitiae gelidum iecur utile bello est,
,,An tenerum pietatis opus sudatur in armis?
,,Quam pudet, o Mavors et Virtus conscia, talem
,,Contra stare aciem ferroque lacessere nugas,
,,Et cum virgineis dextram conferre choreis.
,,Iustitia est ubi semper egens et pauper Honestas,
,,Arida Sobrietas, albo Ieiunia vultu,
,,Sanguine vix tenui Pudor interfusus, aperta
,,Simplicitas, et ad omne patens sine tegmine vulnus
,,Et prostrata in humum, nec libera iudice sese
,,Mens humilis, quam degenerem trepidatio prodit.
,,Faxo ego sub pedibus stipularum more teratur
,,Invalida ista manus: neque enim perfringere duris
,,Dignamur gladiis, algenti et sanguine ferrum
,,Inbuere fragilique viros foedare triumpho.“
Talia vociferans rapidum calcaribus urget
Cornipedem laxisque volat temeraria frenis,
Hostem humilem cupiens inpulsu umbonis equini
Sternere deiectamque super calcare ruinam.
Sed cadit in foveam praeceps, quam callida forte
Fraus interciso suffoderat aequore furtim:
Fraus detestandis vitiorum e pestibus una,
Fallendi versuta opifex, quae praescia belli
Planiciem scrobibus violaverat insidiosis,
Hostili de parte latens, ut fossa ruentes
Exciperet cuneos atque agmina mersa voraret.
Ac ne fallacem puteum deprendere posset
Cauta acies, virgis adopertas texerat oras,
Et super inposito simularat cespite campum.
At regina humilis quamvis ignara manebat
Ulteriore loco, nec adhuc ad fraudis opertum
Venerat, aut foveae calcarat furta malignae.
Hunc eques illa dolum, dum fertur praepete cursu,
Incidit et caecum subito patefecit hiatum:
Prona ruentis equi cervice involvitur, ac sub
Pectoris inpressu fracta inter crura rotatur.

233. *lenta*] AOR2Th Put. Ald. Gis. I. Heins. [quem vd. ad Ov. Her. XIX, 81. sim. leg. Claudian. Rapt. Pros. I, 16. *lentusque* (cdd. *laetus*) *simul procedit Iacchus*], *laetus* 1Tmwα Gis. II. Weitz. Ar. — 234. *medicam.* Ald. Gis. I. — 242. *Ac* Gis. I., *Cumque hanc virg.* Ald. — 243. *est nam* Ald. Cell. — 246. 45. R, *vultus* R — 249. *ut ter.* R — 250. *perstr.* cm Ald. Fabr. — 252. *et fragili vires* Gis. Cell. — 259. *e* om. c Ald. — 261. *vitiav.* Put. Heins., *violav.* AR etc. — 264. *At* Weitz. — 265. *Clara* clwβ Ald. Cell., *Cauta* AR etc. — 270. *Hinc* EP Barth. — 273. *Vectoris pressu* Fabr. Gis. II. (sed corr.), *inpressum* A, *inpulsu* 1R —

At virtus placidi moderaminis, ut levitatem
Prospicit obtritam monstri sub morte iacentis,
Intendit gressum mediocriter, os quoque parce
Erigit et comi moderatur gaudia vultu.
Cunctanti Spes fida comes succurrit et offert
Ultorem gladium laudisque inspirat amorem:
Illa cruentatam conreptis crinibus hostem
Protrahit et faciem laeva revocante supinat.
Tunc caput orantis flexa cervice resectum
Eripit ac madido suspendit colla capillo.
Extinctum vitium sancto Spes increpat ore:
,,Desine grande loqui, frangit Deus omne superbum,
,,Magna cadunt, inflata crepant, tumefacta premuntur.
,,Disce supercilium deponere, disce cavere
,,Ante pedes foveam, quisquis sublime minaris.
,,Pervulgata viget nostri sententia Christi,
,,Scandere celsa humiles et ad ima redire feroces.
,,Vidimus horrendum membris animisque Goliam
,,Invalida cecidisse manu: puerilis in illum
,,Dextera funali torsit stridore lapillum
,,Transiectamque cavo penetravit vulnere frontem.
,,Ille minax, rigidus, iactans, truculentus, amarus,
,,Dum tumet indomitum, dum formidabile fervet,
,,Dum sese ostentat clipeo, dum territat auras,
,,Expertus pueri quid possint ludicra parvi,
,,Succubuit teneris bellator turbidus annis.
,,Me tunc ille puer virtutis pube secutus
,,Florentes animos sursum in mea regna tetendit,
,,Servatur quia certa mihi domus omnipotentis
,,Sub pedibus Domini meque ad sublime vocantem
,,Victores caesa culparum labe capessunt.“
Dixit, et auratis praestringens aera pennis
In caelum se virgo rapit. Mirantur euntem
Virtutes tolluntque animos in vota, volentes
Ire simul, ni bella duces terrena retardent.
Confligunt vitiis, seque ad sua praemia servant.
VENERAT occiduis mundi de finibus hostis

274...490. om. A — 275. *Persp.* Gis. Weitz., *Prosp.* cet. — 283. *et* Ald. — 293. *funali*] EPThα Barth. cd. [Put.?], *fudali* 1R, *fundali* cet., sed cf. v. 866. P. V, 469. — 295. 97. 96. c: 296. 98. 97. d — 296. *fervet*] OT Put. α Ald. Gis. Heins. Ar., *terret* Rmw Weitz. — 297. *terr. ense* P — 298. *Carpere p. q. possent* R — 299. *armis* Ald. Gis. — 302. *qua* R Heins. Ar., *quia* Put. etc. — 304. *Lictor.* 2T Bob. I. — 305. *perstr.* R Gis. —

291. *Vid.*] ,,Hi vv. tamquam opus Prudentii diversum et inscriptum *Monomachia Davidis et Goliathi* notantur in ind. bibl. Cassanatensis. Extat enim in Crit. Sacr. (Lond.1660) VIII. p. 277: *In historiam monomachiae David. et Gol.* 1Reg. (Sam.) 17. *inquisitio Matth. Horstio auctore*, ubi legitur: *Pr. monomachiam in Psych. breviter perstringit v. 284...94.*“ *AR.*

310 . . . 453. Luxuriae et sobrietatis pugna. Verba *occ. de fin.* Ael. Nebr.

Luxuria, extiuctae iamdudum prodiga famae,
Delibuta comas, oculis vaga, languida voce,
Perdita deliciis, vitae cui causa voluptas
Elumbem mollire animum, petulanter amoenas
Haurire inlecebras et fractos solvere sensus.
Ac tunc pervigilem ructabat marcida caenam:
Sub lucem quia forte iacens ad fercula raucos
Audierat lituos atque inde tepentia linquens
Pocula, lapsanti per vina et balsama gressu
Ebria calcatis ad bellum floribus ibat.
Non tamen illa pedes, sed curru invecta venusto
Saucia mirantum capiebat corda virorum.
O nova pugnandi species! non ales arundo
Nervo pulsa fugit, nec stridula lancea torto
Emicat amento, frameam nec dextra minatur:
Sed violas lasciva iacit foliisque rosarum
Dimicat et calathos inimica per agmina fundit.
Inde eblanditis virtutibus halitus ilex
Inspirat tenerum labefacta per ossa venenum,
Et male dulcis odor domat ora et pectora et arma
Ferratosque toros obliso robore mulcet.
Deiciunt animos, ceu victi et spicula ponunt
Turpiter, heu, dextris languentibus obstupefacti,
Dum currum varia gemmarum luce micantem
Mirantur, dum bracteolis crepitantia lora,
Et solido ex auro pretiosi ponderis axèm
Defixis inhiant obtutibus et radiorum
Argento albentem seriem, quam summa rotarum
Flexura electri pallentis continet orbe.
Et iam cuncta acies in deditionis amorem
Sponte sua versis transibat perfida signis,
Luxuriae servire volens dominaeque fluentis
Iura pati et laxa ganeorum lege teneri.
Ingemuit tam triste nefas fortissima virtus
Sobrietas, dextro socio decedere cornu
Invictamque manum quondam sine caede perire.
Vexillum sublime crucis, quod in agmine primo

312. *oculos...vocem* R cod. Cauch., Heins. Gall., *oculis...voce* h Pnt. etc. — 313. *cura* Boh. I. — 316. *At* Pw Gis., *Et* Ald. — 323. *aliis* E — 324. *Nervum* Eh Put., *Nervo impulsa* coni. Heins., Cell. [Virg. Aen. XII, 856.] — 325. *framea* Ald. Fabr. Cell., *frameam* cet. — 331. *chor.* Rott. II., *oblito* Ald. Cell. — 332. Inserunt clwβ Dav. Pulmani cdd.: *Luxuria huc violas curru delata venusto Per populos iacit, ut male credula* [*credita* alii] *corda tepescant.* — 338. *quem* P — 341. *perdita* Gis. — 343. *ganeor.* Ald. —

de aetate mundi ad occasum vergente, et alii aliter intellegunt. Sed Romam caput imperii occidentalis, ubi luxus sedes erat, poetam indicare, bene iam Arev. vidit, cf. Sachse: Geschichte u. Beschreib. d. Stadt Rom (Hannov. 1828) I. p. 489. — 347. *Cruc.*] De cruce, quae et in signis et in cristis militum expressa erat, vd. S. I, 464. 487. Euseb. vit. Const. I, 25. Lips. de cruce III, 15. 16. Gretser. de cr. II, 18. Gori. l. l. p. 160.

Dux bona praetulerat, defixa cuspide sistit,
Instauratque levem dictis mordacibus alam,
Extimulans animos nunc probris, nunc prece mixta:
„Quis furor insanas agitat caligine mentes,
„Quo ruitis, cui colla datis, quae vincula tandem —
„Proh pudor — armigeris amor est perferre lacertis,
„Lilia luteolis interlucentia sertis
„Et ferrugineo vernantes flore coronas?
„His placet adsuetas bello iam tradere palmas
„Nexibus, his rigidas nodis innectier ulnas,
„Ut mitra caesariem cohibens aurata virilem
„Conbibat infusum croceo religamine nardum,
„Post inscripta oleo frontis signacula, per quae
„Unguentum regale datum est et chrisma perenne?
„Ut tener incessus vestigia syrmate verrat,
„Sericaque infractis fluitent ut pallia membris
„Post inmortalem tunicam, quam pollice docto
„Texuit alma Fides, dans inpenetrabile tegmen
„Pectoribus lotis, dederat quibus ipsa renasci.
„Inde ad nocturnas epulas, ubi cantharus ingens
„Despuit effusi spumantia dampna Falerni,
„In mensam cyathis stillantibus, uda ubi multo
„Fulcra mero veterique toreumata rore rigantur.
„Excidit ergo animis eremi sitis, excidit ille
„Fons patribus de rupe datus, quem mystica virga
„Elicuit scissi salientem vertice saxi?
„Angelicusne cibus prima in tentoria vestris
„Fluxit avis, quem nunc sero felicior aevo
„Vespertinus edit populus de corpore Christi?
„His vos inbutos dapibus iam crapula turpis
„Luxuriae ad madidum rapit inportuna lupanar:
„Quosque viros non ira fremens, non idola bello
„Cedere conpulerant, saltatrix ebria flexit.
„State, precor, vestri memores, memores quoque Christi.
„Quae sit vestra tribus, quae gloria, quis Deus et rex,
„Quis Dominus, meminisse decet. Vos nobile Iudae
„Germen ad usque Dei genitricem, qua Deus ipse
„Esset homo, procerum venistis sanguine longo.
„Excitet egregias mentes celeberrima David

350. *Instim.* R Weitz. — 351. *insanus* E Barth. — 357. *ac rig.* Erf. Weitz. — 359. *infusam* β cod. Cauch. Weitz.: *releg.* E — 360. *postquam* W Erf. Weitz. — 363. *infractis* Gis. Ar. — 367. *Inde*] RT Put. Weitz. Heins. Ar., *Ite* Ocgloβ Ald. Gis. — 369. *Immensam...undam* Ald. Gif. p. 483., *daubis multo* b — 373. *evert.* Ald. Gis. — 374. *patria in t.* cd. Cauch.: *Angelicusve* Cell.: *nostris* f Ald. Gis. Cell. — 375. *feliciter* 1RW Weitz. — 379. *fr. īdōlaque b.* 2Rat., coni. Ald. — 385. *Natus homo* Ald. Gis. —

358. *mitra*] Libidinis signum, Cic. Har. resp. 44: *A mitra, a crocota, a muliebribus soleis...a stupro factus est repente popularis P. Clodius.* Turneb. Adv. IV, 14. — 371. Exod. XVI, XVII.

,,Gloria continuis bellorum exercita curis.
,,Excitet et Samuel, spolium qui divite ab hoste
,,Attrectare vetat, nec victum vivere Regem
,,Incircumcisum patitur, ne praeda superstes
,,Victorem placidum recidiva iu praelia poscat.
,,Parcere iam capto crimen putat ille tyranno:
,,At vobis contra vinci et succumbere votum est.
,,Paeniteat, per si qua movet reverentia summi
,,Numinis, hoc iam dulce malum voluisse nefanda
,,Proditione sequi: si paenitet, haud nocet error.
,,Paenituit Ionatham ieiunia sobria dulci
,,Conviolasse favo sceptri mellisque sapore
,,Heu! male gustato, regni dum blanda voluptas
,,Oblectat iuvenem iurataque sacra resolvit.
,,Sed quia paenituit, nec lacrimabilis illa est,
,,Nec tinguit patrias sententia saeva secures.
,,En ego Sobrietas, si conspirare paratis,
,,Pando viam cunctis virtutibus, ut malesuada
,,Luxuries multo stipata satellite paenas
,,Cum legione sua Christo sub iudice pendat.“
Sic effata, crucem Domini ferventibus offert
Obvia quadriiugis, lignum venerabile in ipsos
Intemptans frenos, quod ut expavere feroces,
Cornibns oppansis et summa fronte coruscum,
Vertunt praecipitem caeca formidine fnsi
Per praerupta fugam: fertur resupina reductis
Nequidquam loris auriga comamque madentem
Pulvere foedatnr: tunc et vertigo rotarum
Inplicat excnssam Dominam, nam prona sub axem
Labitur et lacero tardat sufflamine currum.
Addit Sobrietas vulnus letale iacenti,
Coniciens silicem rupis de parte molarem.
Hunc vexilliferae, quoniam fors obtulit, ictum
Spicula nulla manu, sed belli insigne gerenti
Casus agit saxum, medii spiramen ut oris
Frangeret et recavo misceret labra palato.
Dentibus introrsum resolutis, lingua resectam
Dilaniata gulam frustis cum sanguinis inplet.

390. *neu* Fabr. — 391. *rediviva* R Ald. — 397. *Ionathan* R — 398. *favo sumpto* Ald. Torn. Gis., *sumpti* lβ Ang. — 399...450. om. c — 401. *ullu* w Fuld. Cell. — 402. *tinxit* Ald. — 408. *quadriiugis*] PT Put. Weitz. Heins., *quadrigis* cet. — 410. *oppans.*] ROPTh Put. Weitz. Heins. Ar., *obpannis* E, *oppassis* l Dav. Gis. II., *expans.* Ald. Gis. I. Cell. — 413. *comasq. madentes* Ald. — 414. *foedatur*] R (I. II.) hα Put. Heins. [C. V, 54.], *foedat humi* cet. [quod fortasse verius, vd. Ov. Met. VIII, 529.] — 415. *axe* Ald. Cell. — 421. *odoris* E Barth. cd., *ut* om. dgo, *med. ut sp. odoris* coni. Ar. — 424. *et sanguine conpl.* Gis. —

388. I Sam. (Reg.) XV, et de v. 397. vd. eiusd. libri cap. XIV. — 394. *Paen.*] Bene cf. Inpp. Virg. Aen. II, 142: *Per si qua est, quae restat adhuc mortalibus usquam Intemerata fides, oro.*

Insolitis dapibus crudescit guttur et ossa
Conliquefacta vorans revomit, quas hauserat, offas.
,,Ebibe iam proprium post pocula mulla cruorem"
Virgo ait increpitans ,,sint haec tibi fercula tandem
,,Tristia praeteriti nimiis pro dulcibus aevi.
,,Lascivas vitae inlecebras gustatus amarae
,,Mortis et horrifico sapor ultimus asperat haustu.
,,Cede ducis dispersa fugit trepidante pavore
,,Nugatrix acies." Iocus et Petulantia primi
Cymbala proiciunt: bellum nam talibus armis
Ludebant, resono meditantes vulnera sistro.
Dat tergum fugitivus Amor: lita tela veneno,
Et lapsum ex humeris arcum pharetramque cadentem
Pallidus ipse metu sua post vestigia linquit.
Pompa ostentatrix vani splendoris inani
Exuitur nudata peplo: discissa trahuntur
Serta venustatis collique ac verticis aurum
Solvitur et gemmas discordia dissona turbat.
Non piget attritis pedibus per acuta fruteta
Ire voluptatem: quoniam vis maior acerbam
Conpellit tolerare fugam: formido pericli
Praedurat teneras iter ad cruciabile plantas.
Qua se cumque fugax trepidis fert cursibus agmen,
Dampna iacent, crinalis acus, redimicula, vittae,
Fibula, flammeolum, strophium, diadema, monile.
His se Sobrietas et totus Sobrietatis
Abstinet exuviis miles, dampnataque castis
Scandala proculcat pedibus, nec fronte severos
Connivente oculos praedarum ad gaudia flectit.
FERTUR Avaritia gremio praecincta capaci,
Quidquid edax Luxus pretiosum liquerat, unca
Conripuisse manu, pulcra in ludibria vasto
Ore inhians aurique legens fragmenta caduci
Inter arenarum cumulos: nec sufficit amplos
Inplevisse sinus, iuvat infarcire cruminis
Turpe lucrum et gravidos furtis distendere fiscos,
Quos laeva caelante tegit laterisque sinistri

427. *fercula* R — 428. *pocula* R Erf. Fuld. — 429. *pro luxibus* Rfglβ Ang. Cod. Wass. (vd. Havercamp. ad Sal. Ind. *luxus*) Luneburg. 1648., *sub lux.* Ald. Cell. — 431. *horrificos...haustus* RO Fuld., *asperet* Gis. Ar. — 437. *ex* om. W Weitz. — 442. *turpat* Ald. Gis. — 443. *pudet* Erf., *artitis* Barth. cd. — 446. *Perdur.* Ald. Gis. Weitz. Gif. p. 391. — 452. *ne* Weitz. — 453. *flectat* Weitz. — 456. *et lud.* lβ, *ad* Ald. Gis. Cell., *in* Rh etc. — 457. *ramenta* coni. Heins. — 459. *cruminis*] ER et vett. Heinsii, vd. Paul. Diac. p. 46. ed. Lindem. et Obbar. ad Hor. Ep. I, 4, 11., *crumenis* vulgo. —

454...666. (al. 69.) *Avaritiae et Largitatis* [al.: *Operationis* aut *Miserationis*] *pugna* inscrib., vd. v. 572., ubi Prud. verbo *operat.*, quod apud alios sacrificium significat (Porphyr. ad Hor. Od. III, 14, 6. Parei lex. crit. p. 855.), pro *miseratione* [*Erbarmung* vertit Silbert.] utitur.

Velat opermento: velox nam dextra rapinas
Abradit spoliisque ungues exercet aenos.
Cura, fames, metus, anxietas, periuria, pallor,
Conruptela, dolus, conmenta, insompuia, sordes,
Eumenides variae monstri comitatus aguntur.
Nec minus interea rabidorum more luporum
Crimina persultant toto grassantia campo,
Matris Avaritiae nigro de lacte creata.
Si fratris galeam fulvis radiare ceraunis
Germanus vidit conmilito, non timet ensem
Exercre atque caput socio mucrone ferire,
De consanguineo rapturus vertice gemmas.
Filius extinctum belli sub sorte cadaver
Adspexit si forte patris, fulgentia bullis
Cingula et exuvias gaudet rapuisse cruentas:
Cognatum civilis agit discordia praedam,
Nec parcit propriis amor insatiatus habendi
Pigneribus spoliatque suos famis inpia natos.
Talia per populos edebat funera victrix
Orbis Avaritia sternens centena virorum
Milia vulneribus variis: hunc lumine adempto
Effossisque oculis velut in caligine noctis
Caecum errare sinit, perque offensacula multa
Ire, nec oppositum baculo temptare periclum.
Porro alium capit intuitu fallitque videntem,
Insigne ostentans aliquid, quod dum petit ille,
Excipitur telo incautus cordisque sub ipso
Saucius occulto ferrum suspirat adactum.
Multos praecipitans in aperta incendia cogit,
Nec patitur vitare focos, quibus aestuat aurum,
Quod petit arsurus pariter speculator avarus.
Omne hominum rapit illa genus, mortalia cuncta
Occupat interitu: neque est violentius ullum
Terrarum vitium, quod tantis cladibus aevum
Mundani involvat populi damnetque gehennae.
Quin ipsos temptare manu, si credere dignum est,
Ausa sacerdotes Domini, qui praelia forte
Ductores primam ante aciem pro laude gerebant
Virtutum magnoque inplebant classica flatu.

462. *opermento*] R Put. Weitz. Heins., *opprimento* cet. — 463. *famis* E Cell. — 465. *sortes* R — 466. *Furiae* Ald. Gis. I., *varie* Fabr. Gis. II. — 479. *famis*] E Put. Heins., *fames* cet.: *inproba* EP — 484. *offendicula* Put. — 492. *peculat.* Erf. et duo Heins., qui def. — 493. *capit* Rott. II. — 494. *neque est*] AEPRW Ald. Weitz. Heins., *neq. enim est* Gis. Ar., *neque ea est* coni. Heins. — 496. *involvit* R —

470. *cer.*] Plin. h. n. XXXVII, 9: *est inter candidas [gemmas] et quae Ceraunia vocatur, fulgorem siderum rapiens.* Invenitur forma *ceraunus* ap. Mart. Cap. I, 75, ubi opt. cdd.: *erant tres a fronte gemmae: Lychnis, astrites, ceraunos...occulebant.*

Et fors innocuo tinxisset sanguine ferrum,
Ni Ratio armipotens, gentis Levitidis una
Semper fida comes, clypeum obiectasset et atrae
Hostis ab incursu claros texisset alumpnos.
Stant tuti Rationis ope, stant turbine ab omni
Inmunes fortesque animi: vix in cute summa
Praestringens paucos tenui de vulnere laedit
Cuspis Avaritiae. Stupuit luis inproba castis
Heroum iugulis longe sua tela repelli,
Ingemit et dictis ardens furialibus iufit:
„Vincimur heu segnes, nec nostra potentia perfert
„Vim solitam, languet violentia saeva nocendi,
„Sueverat invictis quae viribus omnia ubique
„Rumpere corda hominum: nec enim tam ferrea quemquam
„Formavit natura virum, cuius rigor aera
„Sperneret, aut nostro foret inpenetrabilis auro.
„Ingenium omne neci dedimus, tenera, aspera, dura,
„Docta, indocta simul, bruta et sapientia, nec non
„Casta, incesta meae patuerunt pectora dextrae.
„Sola igitur rapui quidquid Styx abdit avaris
„Gurgitibus: nobis ditissima tartara debent,
„Quos retinent, populos: quod volvunt saecula, nostrum est,
„Quod miscet mundus vesana negotia, nostrum.
„Qui fit, praevalidas quod pollens gloria vires
„Deserit et cassos ludit fortuna lacertos?
„Sordet Christicolis rutilantis fulva monetae
„Effigies, sordent argenti emblemata et omnis
„Thesaurus nigrante oculis vilescit honore.
„Quid sibi docta volunt fastidia? nonne triumphum
„Egimus ex Scarioth? magnus qui discipulorum
„Et conviva Dei, dum fallit foedere mensae
„Haudquaquam ignarum dextramque parabside iungit,
„Incidit in nostrum flammante cupidine telum,
„Infamem mercatus agrum de sanguine amici

507. *Perstr.* cm Ald. Gis. — 508. *luis*] ER Heins., *lues* cet. — 511. *Vescim.* 1A: *praefert* Fuld. cd. Cauch. Ald. Gis., *refert* W Weitz. — 515. *Duravit* Erf.: *vigor* Fuld. — 522. *aut volv.* B — 523. *nostr. est* Ald. — 524. *Quid* BcAng. Sich. — 528. *migr.* Pic. Weitz. — 529. *tanta vol.* Cauch.: *triumpho* Fabr. Gis., *triumphos* Gif. p. 471. — 530. *ex*] AERbRat. [opt. Heins.] Ald., *e* cet., *excariot* g, *car.* A: *Egim. Ischar*, Fabr. Gis.: *summus qui* Regow Sich. Weitz. — 532. *parabside*] R Put. Heins., *paraps.* Ar., *parops.* cet.: scripturam *parabs.* (*paraps.*) Hesych. [*παράψιδες ἤ παρόψιδες τὰ μεγάλα τρυβλία*] Isidor. [Or. XVI, 19: *parabs. quadrangulum i. e. paribus absidibus*] cdd. Iuven. III, 142., Petron. 34. Dig. lex XIX, 3. (*de aur. et arg.*) confirmant: alteram graeci scriptores Xenoph. (Cyr. I, 3, 4.) Athen. (Deipn. IX, 1. etc.) Epict. (II., 20.) Phrynich. (p. 176. ib. Lobeck.), qui ea voce et pro obsonio, et pro vasc usurpant, quam significationem apud Latinos utrumque verbum exhibet. Quare cdd. optimos sequamur necesse est, cf. Epilog. 18., Mart. XI, 28, 3. Sueton. Galb. 12. Schleusn. lex. s. v., intpp. ad Matth. XXIII, 25. — *tingit* Ald. —

502. *Lev. una*] Num. IV. VIII. XVIII., v. 550.

„Numinis, obliso luiturus iugera collo.
„Viderat et Iericho propria inter funera, quantum
„Posset nostra manus, cum victor concidit Achar.
„Caedibus insignis murali et strage superbus
„Succubuit capto victis ex hostibus auro,
„Dum vetitis insigne legens anathema favillis,
„Maesta ruinarum spolia insatiabilis haurit.
„Non illum generosa tribus, non plebis avitae,
„Iuvit Iuda parens, Christo quandoque propinquo
„Nobilis et tali felix patriarcha nepote:
„Quis placet exemplum generis, placeat quoque forma
„Exitii: sit poena eadem, quibus et genus unum est.
„Quid moror aut Iudae populares, aut populares
„Sacricolae summi — summus nam fertur Aaron —
„Fallere fraude aliqua, Martis congressibus inpar?
„Nil refert, armis contingat palma dolisve!
Dixerat, et torvam faciem furialiaque arma
Exuit, inque habitum sese transformat honestum.
Fit virtus specie vultuque et voce severa:
Quam memorant frugi, parce cui vivere cordi est
Et servare suum, tamquam nil raptet avare,
Artis adumbratae meruit, ceu sedula, laudem.
Huius se specie mendax Bellona coaptat:
Non ut avara lues, sed virtus parca putetur,
Nec non et tenero pietatis tegmine crines
Obtegit anguinos, ut candida palla latentem
Dissimulet rabiem diroque obtenta furori,
Quod rapere et clepere est avideque abscondere parta,
Natorum curam dulci sub nomine iactet.
Talibus inludens, male credula corda virorum
Fallit imaginibus: monstrum ferale sequuntur,
Dum credunt virtutis opus, caput inpia Erinnys
Consensu faciles manicisque tenacibus artat.
Attonitis ducibus perturbatisque maniplis
Nutabat virtutum acies, errore biformis
Portenti, ignorans, quid amicum credat in illo,
Quidve hostile notet: letum versatile et anceps
Lubricat incertos dubia sub imagine visus.
Cum subito in medium frendens Operatio campum
Prosilit auxilio sociis pugnamque capessit
Militiae postrema gradu, sed sola duello

535. *eliso* Ald. — 537. *Acham* T Gis. Weitz., '*Achan* Ar. — 551...915. om. A — 553. *voce*] R Weitz. Heins. [P. X, 720.], *veste* Ald. etc. — 560. *angnineos* Ald. Fabr. — 561. *Diss. formam* B Erf. — 563. *iactat* c Ald. — 565. *monstrumque* Bcw Weitz. Cell. — 571. *vocet* Ald. — 572. *incertus* BE — 573. *Tum* Fuld. Weitz., *Dum* Ald.: *miseratio* Ald. Gis. — 574. *capescit* B Weitz. — 575. *prima d.* Boh. I. —

539. Ios. VII., de v. 534. AA. AA. I, 18. et de v. 548 cf. Num. III, 6.

Inpositura mauum, ne quid iam triste supersit.
Omne onus ex humeris reiecerat, omnibus ibat
Nudata induviis, multo et se fasce levarat,
Olim divitiis gravibusque oppressa talentis,
Libera nunc miserando inopum, quos larga benigne
Foverat, effuudeus patrium bene prodiga censum:
Iam loculos ditata fide spectabat inanes
Aeternam numerans redituro fenore summam.
Horruit invictae Virtutis fulmen, et inpos
Mentis Avaritia stupefactis sensibus haesit,
Certa mori: nam quae fraudis via restet, ut ipsa
Calcatrix mundi mundanis victa fatiscat
Inlecebris spretoque iterum sese iuplicet auro?
Invadit trepidam Virtus fortissima duris,
Ulnarum nodis, obliso et gutture frangit
Exanguem siccamque gulam: conpressa ligantur
Vincla lacertorum sub mentum et faucibus artis
Extorquent animam, nullo quae vulnere rapta
Palpitat atque aditu spiraminis intercepto
Inclusam patitur venarum carcere mortem.
Illa reluctanti genibusque et calcibus instans
Perfodit et costas atque ilia rumpit anhela:
Mox spolia extincto de corpore diripit, auri
Sordida frustra rudis, nec adhuc fornace recoctam
Materiem, tineis etiam marsupia crebris
Excsa et virides obducta aerugine nummos
Dispergit servata diu victrix, et egenis
Dissipat ac tenues captivo munere douat.
Tunc circumfusam vultu exultante coronam
Respiciens, alacris media inter milia clamat:
,,Solvite procinctum iusti et discedite ab armis:
,,Causa mali tanti iacet interfecta: lucrandi
,,Ingluvie pereunte licet requiescere sanctis.
,,Summa quies, nil velle super, quam postulet usus
,,Debitus, ut simplex alimonia, vestis et una
,,Infirmos tegat ac recreet mediocriter artus,
,,Expletumque modum naturae non trahat extra.

576. *tam* Fabr. — 578. *exuv.* Ald.: *se* om h — 580. *miserendo* BW Ald. — 582. *fidem* T Put. Heins., *fide* cet. — 583. *reddendo* Erf. Weitz. — 584. *inopsque* Ald. Gis., *et inpos* cet., vd. C. IX, 53. — 586. *fraudi* E, *restat* Bc Ald. Gis., *restet* R etc. — 590. *eliso* Ald., *robore* W Weitz. — 593. *rupta* Rat. Boh. I., *raptam* P Barth. cd., *rumpta* Erf. Weitz. — 598. *extincto* E [vd. Burm. ad Anth. lat. II. p. 271.] Rα Ald. etc., *exuncto* Put., *exuto* coni. Heins., Cell.; sed *corp. exutum* alibi non legitur [*spiritus exut.* P. XIV, 91., cf. Burm. l. l.] quare malim *exhausto* [Stat. Theb. VI, 662.]: *exucto* Erf., def. Ar. — 599. *recocta* P — 600. *Materiam* Put.: *tiniis* E Put., *marsuppia* Put. — 604. *multum ex.* B Sich. — 608. *Illuv.* Bm Sich. — 609. *supra* Weltz., *postulat* Ang. Ald. Gis. II. — 610. *Deb. et* Ald. —

610. Ar. cf. I Timoth. VI, 8 sqq.

,,Ingressurus iter peram ne tollito, neve
,,De tunicae alterius gestamine providus ito,
,,Nec te sollicitet res crastina, ne cibus alvo
,,Defuerit, redeunt escae cum sole diurnae.
,,Nonne vides ut nulla avium cras cogitet, ac se
,,Pascendam praestante Deo non anxia credat?
,,Confidunt volucres victum non defore viles,
,,Passeribusque subest modico venalibus asse,
,,Indubitata fides, Dominum curare potentem
,,Ne pereant. Tu cura Dei, facies quoque Christi,
,,Addubitas, ne te tuus unquam deserat auctor?
,,Ne trepidate homines: vitae dator et dator escae est.
,,Quaerite luciferum caelesti dogmate pastum,
,,Qui spem multiplicans alat invitiabilis aevi,
,,Corporis inmemores: memor est, qui condidit illud
,,Suppeditare cibos atque indiga membra fovere.''
His dictis curae emotae, metus et labor et vis
Et scelus et placitae fidei fraus inficiatrix
Depulsae vertere solum. Pax inde fugatis
Hostibus alma abigit bellum, discingitur omnis
Terror et avulsis exfibulat ilia zonis.
Vestis adusque pedes descendens defluit imos,
Temperat et rapidum privata modestia gressum.
Cornicinum curva aera silent, placabilis inplet
Vaginam gladius, sedato et pulvere campi
Suda redit facies, liquidae sine nube diei
Purpuream videas caeli clarescere lucem.
Agmina casta simul vultum sensere tonantis,
Adridere hilares pulso certamine turmae,
Et Christum gaudere suis victoribus, arcem
Aetheris ac patrium famulis aperire profundum.
Dat signum felix Concordia reddere castris
Victrices aquilas atque in tentoria cogi.
Numquam tanta fuit species, nec par decus ulli
Militiae, cum dispositis bifida agmina longe
Duceret ordinibus peditum psallente caterva;
Ast alia de parte equitum resonantibus hymnis.
Non aliter cecinit respectans victor hiantem
Israel rabiem ponti post terga minacis,

614. *ito*] EPT Put. Weitz. Heins. Ar., *esto* R Ald. Gis. — 616. *diurno* EP Erf. Barth., *diurnae* cet. — 619. *vitae* O — 623. *Addub.*] Ph (3 cdd. Heins.) Barth. Weitz. Heins., *At dub.* Rmα Sich., *An dub.* cfgo Ald. Gis. Ar. — 624. *Ne dubitate* R, *v. d. est d.* B Ald. — 625. *lucifluum* W Weitz. — 626. *invit.*] EP Put. hmα Barth. Weitz. Heins. Ar. [v. 261. P. XI, 62.], *insatiab.* Rw Sich., *inviolab.* cet. — 630. *placidae* Ald. Gis. — 632. *discinditur* Bc Ald. Gis. II. Gif. p. 330. — 634. *et usq.* Weitz. Gis. II. Gif. l. l. prob. Ar. — 640. *c. simul* E — 642. *arce* mα Ar.: *arces* coni. Heins. — 643. *portum* Ald. Cell., gloss. m: *prof. i. e. sublimitatem.* Virg. A. I, 62. Forb. — 646. *Deus* Ald. — 648. *hord. p. stupere catervas* h —

619. Matth. VI, 26. X, 29. — 642. Apocal. III, 21. — 650. Exod. XIV.

Cum iam progrediens calcaret littora sicco
Ulteriora pede stridensque per extima calcis
Mons rueret pendentis aquae nigrosque relapso
Gurgite Nilicolas fundo deprenderet imo,
Ac refluente sinu iam redderet nuda natatum
Piscibus et nudas praeceps operiret arenas.
Pulsavit resono modulantia tympana plectro
Turba Dei celebrans mirum ac memorabile seclis
Omnipotentis opus, liquidas inter freta ripas
Fluctibus incisis et subsistente procella
Crescere suspensosque globos potuisse teneri.
Sic expugnata vitiorum gente resultant
Mystica dulcimodis virtutum carmina psalmis.
Ventum erat ad fauces portae castrensis, ubi artum
Liminis introitum bifori dant cardine claustra.
Nascitur hic inopina mali lacrimabilis astu
Tempestas, placidae turbatrix invida Pacis:
Quae tantum subita vexaret clade triumphum.
Inter confertos cuneos Concordia forte
Dum stipata pedem iam tutis moenibus infert,
Excipit occultum vitii latitantis ab ictu
Mucronem laevo in latere, squalentia quamvis
Texta catenato ferri subtemine corpus
Ambirent sutis et acumen vulneris hamis
Respuerent, rigidis nec fila tenacia nodis
Impactum sinerent penetrare in viscera telum.
Rara tamen chalybem tenui transmittere puncto
Commissura dedit, qua sese extrema politae
Squama ligat tunicae sinus et sibi conserit oras.
Intulit hoc vulnus pugnatrix subdola victae
Partis et incautis victoribus insidiata est:
Nam pulsa culparum acie Discordia nostros
Intrarat cuneos, sociam mentita figuram.
Scissa procul palla structum et serpente flagellum
Multiplici, media camporum in strage iacebant,
Ipsa redimitos olea frondente capillos
Ostentans festis respondet laeta choreis.
Sed sicam sub veste tegit, te maxima virtus,
Te solam tanto e numero, Concordia, tristi
Fraude petens: sed non vitalia rumpere sacri

654. *relaxo* Put., *repulso* W Erf. Weitz. — 655. *niliacas* R — 664. *multimod.* R Pic. — 667...892. om. h — 669. *vexavit* Ald. — 674. *sub tegmine* Gis. — 683. *Disc. laetos* Fabr. — 685. *strict.* Weitz., *et struct.* Gif. l. l. — 686. *iacebat* c Ald. — 687. *Ipsa coronatos* coni. Ar. — 688. *respondit* W Ald. — 690. *in* Ald.

665. *castrens.*] Portam *praetoriam* adversus hostem positam [Liv. XL, 27.] poetam indicare vv. 667 etc., quos ad sequentem Psychomachiae partem male referunt intpp., satis ostendunt. Cf. de faucibus Caes. b. g. VIII, 9. —

670...915. Concordiae et Discordiae pugna.

Corporis est licitum, summo tenus extima tactu
Laesa cutis tenuem signavit sanguine rivum.
Exclamat Virtus subito turbata: ,,Quid hoc est?
,,Quae manus hic inimica latet? quae prosperà nostra
,,Vulnerat et ferrum tanta inter gaudia vibrat?
,,Quid iuvat indomitos bello sedasse furores,
,,Et sanctum vitiis perenntibus omne receptum,
,,Si Virtus sub pace cadit?“ Trepida agmina maestos
Convertere oculos, stillabat vulneris index
Ferrata de veste cruor. Mox et pavor hostem
Conminus adstantem prodit: nam pallor in ore
Conscius audacis facti dat signa reatus,
Et deprensa tremunt languens manus et color albens.
Circumstat propere strictis mucronibus omnis
Virtutum legio exquirens fervente tumultu
Et genus et nomen, patriam sectamque Deumque
Quem colat et missu cuiatis venerit. Illa
Exanguis turbante metu: ,,Discordia dicor,
,,Cognomento Heresis: Deus est mihi discolor“ inquit
,,Nunc minor aut maior, modo duplex et modo simplex,
,,Cum placet aereus et de phantasmate visus,
,,Aut innata anima est, quotiens volo ludere numen:
,,Praeceptor Belia mihi domus et plaga mundi.“
Non tulit ulterius capti blasphemia monstri
Virtutum regina Fides, sed verba loquentis
Inpedit et vocis claudit spiramina pilo,
Pollutam rigida transfigens cuspide linguam.
Carpitur innumeris feralis bestia dextris:
Frustatim sibi quisque rapit, quod spargat in auras,
Quod canibus donet, corvis quod edacibus ultro
Offerat, inmundis caeno exhalante cloacis
Quod trudat, monstris quod mandet habere marinis.
Discissum foedis animalibus omne cadaver
Dividitur, ruptis Heresis perit horrida membris.
Conpositis igitur rerum morumque secundis

695. *pectora* Ald. — 704. *tremunt*] OP (3Heins., quem vd. ad Ov. A. A. II, 81.) Heins. Ar. [sim. praef. 25., Iahn. ad Hor. Od. I, 24, 18.], *tremit* cet. — 708. *iussu* Ald. Celi., *missu* R et cet. — 713. *Haud* W, *animam* T — 714. *Pr. Belia mihi, d. et*] ETWm Pnt. Erf. Weitz. etc., *Pr. Belial m. est, d. est* Ang. Ald., *Est m. pr. Belial d. et* Gis. II., *Pr. Belial mihi fit d. est* Gis. I., de *Belial* [uti Cham. et Gall. leg.] vd. H. 519. — 719. *ferialis* Weitz. — 723. *tradat* T2m Heins. Ar., *trud.* Put. etc., vd. de constructione Orell. ad Hor. Od. I, 24, 18. Virg. Aen. V, 451. Ov. Met. III, 695. Senec. Oct. 400. ib. Both. — 724. *Discissumque feris* Rm, *Discissum feris* Weitz., *donet hab.* R — 725. *per. haer.* Nebr. —

710. *discolor*] Referenda sunt *min. aut mai.* ad Arii doctrinam (Epiph. adv. haer. 69, 6. Tom. I. p. 409. 13.) *dupl. etc.* ad Manichaeos (August. c. Faust. XXI, 1.), *aer....vis.* ad Phantasmaticos (A. 951.) et *inn. an.* ad eos, qui Platonis praecepta cum Christi doctrina coniunxerunt, vd. Augusti. hist. dogm. §. 191. —

In conmune bonis, postquam intra tuta morari
Contigit ac statione frui valloque foveri
Pacificos sensus et in otia solvere curas,
Extruitur media castrorum sede tribunal
Editiore loco, tumulus quem vertice aculo
Excitat in speculam, subiecta unde omnia late
Liber inoffenso circumspicit aere visus.
Hunc sincera Fides simul et Concordia, sacro
Foedere iuratae Christi sub amore sorores,
Conscendunt apicem: mox et sublime tribunal
Par sanctum carumque sibi supereminet aequo
Iure potestatis, consistunt aggere summo
Conspicuae populosque iubent adstare frequentes.
Concurrunt alacres castris ex omnibus omnes,
Nulla latet pars mentis iners, quae corporis ullo
Intercepta sinu per conceptacula sese
Degeneri languore tegat: tentoria apertis
Cuncta patent velis, reserantur carbasa, ne quis
Marceat obscuro stertens habitator operto.
Auribus intentis expectant concio, quidnam
Victores post bella vocet Concordia princeps,
Quam velit atque Fides virtutibus addere legem.
Erumpit prima in vocem Concordia tali
Adloquio: ,,Cumulata quidem iam gloria vobis,
,,O Patris, o Domini fidissima pignera Christi,
,,Contigit: extincta est multo certamine saeva
,,Barbaries, sanctae quae circumsepserat urbis
,,Indigenas ferroque viros flammaque premebat.
,,Publica sed requies privatis rure foroque
,,Constat amicitiis: scissura domestica turbat
,,Rem populi titubatque foris, quod dissidet intus,
,,Ergo cavete viri, ne sit sententia discors
,,Sensibus in nostris, ne secta exotica tectis
,,Nascatur conflata odiis, quia fissa voluntas
,,Confundit variis arcana biformia fibris.
,,Quod sapimus, coniungat amor: quod vivimus, uno

727. *bonis tranquillae plebis ad unum Sensibus in tuta valli statione locatis Pacif. etc.* 1Refm Put. Ang. (marg. E, ubi vetus lectio erasa est), *bon. tranq. pleb. ad unum Cont. hac st. etc.* Ald. Gis. I.; vulg., quam edidimus, cdd. cet. servant, sed probari potest cod. Put. scriptura, si cum R v. 729. omit. — 733. *Circuminsp.* Put. Heins. — 734. *Huc* E Put. ed. Barth., *Hinc* O — 739. *Conspicueque iub.* Fuld. Weitz. — 743. *Degenerem* Fuld. Weitz. — 746. *expectant*] T Put. Heins., *expectat* cet. — 749. *primam* Ald. Cell. — 750. *sat. gl.* Boh. I. — 752. *Hoc habet ext.* Wmw Weitz., *est* om. Gif. p. 436. — 759. *vestris* Ald. Gis. — 760. *scissa* Ald. Gis., *fixa* R, *fusa* 1T — 762. *coniunctet* Erf. Weitz. —

753. *circums. urb.*] Mariett. apud Ar. Romam intellegit coll. S. II, 1., sed nullus dubito, quin Prud. Hebr. XII, 22 ante oculos habuerit: vd. Schleussner. lex. s. v. *πόλις* —

,,Conspiret studio: nil dissociabile firmum est.
,,Utque homini atque Deo medius intervenit Iesus,
,,Qui sociat mortale Patri, ne carnea distent
,,Spiritui aeterno, sitque ut Deus unus utrumque:
,,Sic, quidquid gerimus mentisque et corporis actu,
,,Spiritus unimodis texat conpagibus unus.
,,Pax plenum virtutis opus, pax summa laborum,
,,Pax belli exacti pretium est pretiumque pericli:
,,Sidera pace vigent, consistunt terrea pace.
,,Nil placitum siue pace Deo: non munus ad aram
,,Cum cupias offerre, probat, si turbida fratrem
,,Mens inpacati sub pectoris oderit antro:
,,Nec si flammicomis Christi pro nomine martyr
,,Ignibus insilias, servans inamabile votum
,,Bile sub obliqua, pretiosam proderit Iesu
,,Inpendisse animam: meriti quia clausula pax est.
,,Non inflata tumet, non invidet aemula fratri.
,,Omnia perpetitur patiens atque omnia credit.
,,Numquam laesa dolet, contra offensacula donat.
,,Occasum lucis venia praecurrere gestit
,,Anxia, ne stabilem linquat sol conscius iram.
,,Quisque litare Deo mactatis vult holocaustis,
,,Offerat in primis pacem: nulla hostia Christo
,,Dulcior, hoc solo sancta ad donaria vultum
,,Munere convertens liquido oblectatur odore.
,,Sed tamen et niveis tradit Deus ipse columbis
,,Pinnatum tenera plumarum veste colubrum
,,Rimante ingenio docte internoscere mixtum
,,Innocuis avibus: latet et lupus ore cruento
,,Lacteolam mentitus ovem sub vellere molli,
,,Cruda per agninos exercens funera rictus.
,,Hac sese occultant Photinus et Arrius arte,
,,Inmanes feritate lupi: discrimina produnt
,,Nostra recensque cruor, quamvis de corpore summo,
,,Quid possit furtiva manus.“ Gemitum dedit omnis
Virtutum populus casu concussus acerbo.
Tunc generosa Fides haec subdidit: ,,Imo secundis
,,In rebus cesset gemitus, Concordia laesa est,
,,Sed defensa Fides: quin et Concordia sospes
,,Germanam comitata Fidem sua vulnera ridet.
,,Haec mea sola salus, nihil hac mihi triste recepta.

764. *medium* Ald. — 769. *summado lab.* R — 773. *probet* Heins. [unde?] — 775. *flammivomis* Ald. Gis. — 777. *prosit* Ald. Fabr. — 781. *contra*] EP cd. Barth., qui def. [T Put.?], *cuncta* R etc. — 784. *Quisqui'* Gis. H. — 787. *puro obl.* Put. — 791. *ovib.* P — 799. *Tum* Weitz. Ar. — 801. *Fides*] OR Put. Weitz. Cell. Ar., *Fide* T etc. —

782. Ephes. IV, 26. — 791. Matth. 796. *summo*] Vd. v. 691 sq. VH, 15. X, 16. —

,,Unum opus egregio-restat post bella labori,
,,O proceres, regni quod tandem pacifer haeres
,,Belligeri armatae successor inermus et aulae
,,Instituit Salomon: quoniam genitoris anheli
,,Fumarat calido regum de sanguine dextra:
,,Sanguine nam terso templum fundatur et ara
,,Ponitur auratis Christi domus ardua tectis.
,,Tunc Hierusalem templo inlustrata quietum
,,Suscepit iam diva Deum, circumvaga postquam
,,Sedit marmoreis fundata altaribus arca.
,,Surgat et in nostris templum venerabile castris,
,,Omnipotens cuius sanctorum sancta revisat.
,,Nam quid terrigenas ferro pepulisse phalanges
,,Culparum prodest, hominis si filius arce
,,Aetheris inlapsus purgati corporis urbem
,,Intret inornatam templi splendentis egenus?
,,Hactenus alternis sudatum est cominus armis.
,,Munia nunc agitet tacitae toga candida pacis,
,,Atque sacris sedem properet discincta iuventus.“
. Haec ubi dicta dedit, gradibus regina superbis
Desiluit tantique operis Concordia consors
Metatura novum iacto fundamine templum,
Aurea planiciem spatiis percurrit arundo
Dimensis, quadrent ut quatuor undique frontes,
Ne conmissuris distantibus angulus inpar
Argutam mutilet per dissona semetra normam.
Aurorae de parte tribus plaga lucida portis
Inlustrata patet, triplex aperitur ad Austrum
Portarum numerus, tres occidualibus offert
Ianua trina fores, totiens Aquilonis ad axem
Panditur alta domus: nullum illic structile saxum,
Sed cava per solidum multoque forata dolatu

804. *egregium* cfw Ald. Weitz. — 806. *inermus*] EPOT Put. Weitz. Heins. Ar., *inermis* cet. — 811. *Tunc hic Ier.* Ald., *T. et Ier.* Gis. I., *Hierusales* Put. Heins. [nominativ.?], *Ierus.* Ar. [vocem *Hĭĕrūsālem* eadem prosodia usurpat Paulin. Nolan. Psalm. 137, 33. 38. 41., Lactanct. [?] Pass. Dom. 25: *Inpia Hĭĕ-rŭsălem rabidis exercita curis*, et Drepan. Flor. hymn. 32: *Hīērŭsălem dominus larga pietate reviset*]: *lustr.* Ald., *quieto* Nebr. Gis. — 816. *Num* E, *phalangas* Heins. — 821. *Moenia* Gif. p. 377. Weitz.: *agit en* E — 822. *sacri* O Sich.: *aedem* Gis. — 824. *Desiliit* Gis., *Dissiluit* R Ald. Gif. l. l. Ar. — 825. *laeto* T, *lato* coni. Heins. — 829. *symmetra* Ald. Gis. Gall. — 833. *totidemque Aq.* Fabr. — 834. *hic* T, *strict.* E —

811. *quiet...Deum*] Haec referenda esse ad arcam, quam Salomo primitus in templum intulit (I Sam. [Reg.] IV, 7.), bene iam docuit Gis. ad h. l., quem intpp. recc. omnes secuti sunt; vd. etiam Fr. Bossel. Miscell. syntagm. p. 31. — 823...887. *Aedificium fidei et concordiae* inscribit Weitz. — 825. Apocal. XI, 19. — 835 sqq. Ante oculos habuit Prud. Apocal. XXI.: quare quattuor templi latera v. 443. describit, quae sunt quattuor hominum aetates, et unicuique lateri tres portas dat numerum XII apostolorum indicantes (Ap. XXI, 21.). Ad v. 842. adnotat Gis.: ,,Tacite allusit ad quatuor diei horas, quibus

Gemma relucenti limen conplectitur arcu,
Vestibulumque lapis penetrabile concipit unus.
Portarum summis inscripta in postibus auro
Nomina apostolici fulgent bis sena senatus.
Spiritus his titulis arcana recondita mentis
Ambit et electos vocat in praecordia sensus,
Quaque hominis natura viget, quam corpore toto
Quadrua vis animat, trinis ingressibus aram
Cordis adit castisque colit sacraria votis:
Seu pueros sol primus agat, seu fervor ephebos
Incendat nimius, seu consummabilis aevi
Perficiat lux plena viros, sive algida Borrae
Aetas decrepitam vocet ad pia sacra senectam:
Occurrit trinum quadrina ad conpeta nomen,
Quod bene discipulis disponit rex duodenis.
    Quin etiam totidem gemmarum insignia textis
Parietibus distincta micant animasque colorum
Viventes liquido lux evomit alta profundo:
Ingens chrysolithus nativo interlitus auro,
Hinc sibi sapphirum sociaverat, inde beryllum,
Distantesque nitor medius variarat honores:
Hic chalcedon hebes perfunditur ex hyacinthi
Lumine vicino. Nam forte cyanea propter
Stagna lapis cohibens ostro fulgebat aquoso:
Sardonychen pingunt amethystina, pingit iaspis
Sardoum iuxta adpositum pulcerque topazon.
Has inter species smaragdina gramine verno
Prata virent volvitque vagos lux herbida fluctus:
Te quoque conspicuum structura interserit ardens
Chrysoprase et sidus saxis stellantibus addit.
Stridebat gravidis funalis machina vinclis,
Inmensas rapiens alta ad fastigia gemmas.
    At domus interior septem subnixa columnis
Crystalli algentis vitrea de rupe recisis
Construitur, quadrum tegit edita calculus albens
In conum caesus capita et sinuamine subter
Subductus conchae in speciem, quod mille talentis

836. *actu* Put. — 843. *animae* m Sich. Weitz. — 845. *subprimus* E — 847. *Boreae* ERcfl Fabr., *Borrae* sive *Borrhae* cet., cf. Paullin. ad Nic. 245. — 856. *variarat*] RP Heins., *variabat* cet. — 857. *Hic*] Put. Weitz. Heins. Ar., *Hinc* cet. — 861. *Sardoum*] 2T Heins., *Sardoaum* 1T, *Sardium* EPRα Put., *Sardonium* cet.: *appositus* Fabr. Gis., *topacion* Gif. p. 465. — 862. *zmar.* E Weitz. — 865. *still.* PRc — 869. *albent* EPWm Weitz. [Heins. codd.?, vd. C. II, 71. Martial. VIII, 77, 5. Broukh. ad Prop. II, 18, 60.] *alg.* cet. [Stat. Silv. I, 2, 126. Plin. XXXII, 2, 9., prob. ob v. sq.] — 870. *quadrum*] EP Heins., *quarum* cet. — 871. *quon.* P: *sinuamina* cf Ald. — 872. *Ductus concarum* Weitz., *Ducto conchar.* Rott. II., *Subductum* Ald. —

Christus Matth. XX, 2. [?!] Hac etiam occasione solis teporem pueris, ingravescentem aestum iuvenibus, lucem plenam viris, Boreae vespertinum frigus et siccitatem senibus attribuebat."— 868. *septem*] Proverb. IX, 1.

Margaritum ingens opibusque et censibus hastae
Addictis animosa Fides mercata pararat.
Hoc residet solio pollens Sapientia et omne
Consilium regni celsa disponit ab aula,
Tutandique hominis leges sub corde retractat.
In manibus dominae sceptrum, non arte politum,
Sed ligno vivum viridi est, quod stirpe recisum,
Quamvis nullus alat terreni cespitis humor,
Fronde tamen viret incolumi, tum sanguine tinctis
Intertexta rosis candentia lilia miscet,
Nescia marcenti florem submittere collo.
Huius forma fuit sceptri gestamen Aaron,
Floriferum, sicco quod germen cortice trudens
Explicuit tenerum spe pubescente decorum,
Inque novos subito tumuit virga arida fetus.
Reddimus aeternas indulgentissime doctor
Grates Christe tibi meritosque sacramus honores
Ore pio, nam cor vitiorum stercore sordet.
Tu nos corporei latebrosa pericula operti,
Luctantisque animae voluisti agnoscere casus.
Novimus, ancipites nebuloso in pectore sensus
Sudare alternis conflictibus et variato
Pugnarum eventu, nunc indole crescere dextra,
Nunc inclinatis virtutibus ad iuga vitae
Deteriora trahi seseque addicere noxis
Turpibus et propriae iacturam ferre salutis.
O quotiens animam vitiorum peste repulsa
Sensimus incaluisse Deo, quotiens tepefactum
Caeleste ingenium post gaudia candida tetro
Cessisse stomacho! fervent bella horrida, fervent
Ossibus inclusa fremit et discordibus armis
Non simplex natura hominis: nam viscera limo
Effigiata premunt animum. Contra ille sereno
Editus adflatu nigrantis carcere cordis
Aestuat et sordes arta inter vincla recusat.
Spiritibus pugnant variis lux atque tenebrae

873. *censib.*] E Put. alii Gis. Heins. Ar., *viribus* cet.: *hasta* E, *haustae* RWm Erf., *arte* Pcl Ald., *arcae* cd. Gis. — 874. *Adduct.* Pcd Ald. Cell. [sed cf. P. II, 78.]: *parabat* Weitz. — 879. *lignum* RPclf Ald. Gis., *ligno* cet.: *vivum est* Ald. Gis.: *reciso* OT, *recisos* Put. — 882. *intertecta* W Weitz. — 885. *Florigerum* f Gis. Weitz.: *germen*] EOT Erf. Fuld., *germina* cet. — 887. *viruit* Sich. — 895. *dextra*] coni. Gis., ER (I. II.) T Put. Cauch. Heins. etc., *dextram* cet. — 896. *virt.*] EP ghl Put. (gl. Ison.), *cervicibus* cet. — 899. *revulsa* Weitz. — 900. *inclausisse* E, *tepefactus* Fabr. — 902. *e stom.* Ald. — 903. *Oss. atque incl. fr. disc.* Ald. Gis. — 905. *animam* c Put. Heins. —

874. Matth. XIII, 45. — 884. Numer. XVII. Weitz. cf. August. serm. XXXI. 887...915. Gratiarum actio. In R post v. 915. hi vv. leguntur, quibus Psychomachiae argumentum indicatur: *Hic libri statuit metam Prudentius auctor, Laudans virtutes quas decet sanctos habere Excutiensque piis de mentibus vitia cuncta.* —

Distantesque animat duplex substantia vires,
Donec praesidio Christus Deus adsit et omnes
Virtutum gemmas conponat sede piata;
Atque, ubi peccatum regnaverat, aurea templi
Atria constituens texat spectamine morum
Ornamenta animae, quibus oblectata decoro
Aeternum solio dives Sapientia regnet.

AURELII PRUDENTII CLEMENTIS
CONTRA SYMMACHUM LIBER I.

PRAEFATIO.

Paulus praeco Dei, qui fera gentium
Primus corda sacro perdomuit stilo,
Christum per populos, ritibus asperis
Inmanes placido dogmate seminans,

910...15. om. O — 911. *beata* R Pic. —
ADV. SYMM. I. Contra Simmacon E — 4. *placito* AO —

ADV. SYMM. I. Caesar Octavianus Aug. post pugnam Actiacam a. 723. aram statuamque Victoriae aiatam in curia Iulia posuit (vd. Sueton. Aug. 100. Herodian. V, 5. VII, 11. Ael. Lamprid. Sev. 14. Ambros. adv. Symm. II, 1. Rycquinm de Capitol. 23. Turneb. Adv. XXIV, 15. Sachse Beschreib. d. Stadt Rom II. p. 7. Hirt Geschichte d. Baukunst cap. IV, 54.), quam postea *tutelam Romanae togae* Claudian. (VI. Cons. Honor. 597.) appellavit. Hanc aram cum Constans imp. everti iussisset (Symm. Ep. X, 61.), Magnentius tyrannus reparari voluit, et Symmachus a. 382. gentilium senatorum nomine a Gratiano imp., ut aram istam ac sacerdotum paganorum dignitatem restitueret, petiit. Damascus autem ecclesiae Romanae P. M. ad Ambrosium Mediolanensem episcopum libellum misit, quem ipsi senatores christiani dederant „et quidem innumeri, postulantes, nil se tale mandasse, non congruere gentilium istiusmodi petitionibus, non praebere consensum" (Ambros. adv. Symm. I. p. 216. ed. Grang.). Biennio post, Gratiano mortuo eamdem relationem Valentiniano puero Symmachus Praef. U. obtulit, quam Ambrosius duobus libris ad eumdem imp. datis irritam fecit, ita ut Symmachus expelleretur. Tum „Valentiniano legatio a Senatu missa intra Gallias nihil extorquere potuit" (Ambros. ad Sym. p. 235. ed. Grang.), quamquam Ambrosius neque aderat, neque quidquam ad ipsum scripserat. Sed ab Eugenio post Valentiniani obitum „legati petiverunt, ut templis redderet, non fecit; iterum alteri postulaverunt, renisus est; et (quare eum Ambr. i. l. vituperat) postea ipsis qui petiverunt, donandum putavit": Theodosius autem victoria (a 394.) de Maximo et Eugenio feliciter parta paganitatem edicto vetuit, vd. v. 4. et August. C. D. V, 26. Attamen Symmachus eiusque cohors Arcadio et Honorio regnantibus de religione pagana reducenda petitionem repetiit, quam Prudentius his duobus carminibus compositis funditus oppressit. Arcadium enim et Honor. poetam allocutum esse e II, 8. 716. et 723. apparet, ubi de triumpho, quem Honorius a. 404. de Gothis reportavit, dicit. Num Romae haec carmina a Prud. scripta sint, in Proleg. exposuimus. —

Inmansueta suas ut cerimonias
Gens pagana Deo sperneret agnito:
Actus turbinibns forte nigerrimis
Hibernnm pelagus iam rate debili
Et vim navifragi pertnlerant Noti.
Sed cum caerulei praelia gurgitis
Iussisset Domini dextra quiescere,
Ad portnm flnitans cumba relabitur
Exponitque solo littoris uvidi
Contractos pluvio frigore remiges.
Tunc de littoreis scpibus algidi
Arentum propere brachia palmitum
Connectunt, rapidos unde focos struant:
Fasceın quisque snum congerit ignibus
Expectans calidi luxuriam rogi.
Paulus, dum fragiles cogere surculos
Et densere foci congeriem studet,
Incautam cumulis inseruit manum,
Torpebat glacie pigra ubi vipera,
Sarmentis laqueos corporis inplicans:
Quae postquam intepuit fomite fumeo
Laxavitque ferox colla rigentia,
Iam flecti facilis retulit ad manum
Vibrato capite spicula dentium.
Haerentem digiti vulnere mordicus
Pendentemque gerens Paulus inhorruit.
Exclamant alii, quod cute livida
Virtus mortiferum serpere crederent.
At non intrepidum terret apostolum
Tristis tam subiti forma periculi:
Attollens oculos sidera suspicit,
Christum sub tacito pectore murmurans
Excussamque procul decutit aspidem.
Abiectus coluber verberat aera
Atque oris patuli solvit acumina.
Mox omnis sanies deseriet et dolor,
Ceu nullo laceram vulnere, dexteram,
Siccatusque perit vipereus liquor.
Hydrum praecipitem dum rotat inpetus,
Arsnram mediis intulit ignibus.
Sic nunc post hiemem vimque trucis freti,
Qua iactata ratis tunc sapientiae est,

5. *Iam mansueta* R, *et* E → 9. *protul.* A — 14. *contactos* coni. Heins., *constrictos* coni. Burm. ad Anthol. II. p. 63. — 15. *e* m Weitz. — 19. *Expectant* P — 20. *congere* E — 21. *densare* Bu Ald. — 25. *fumido* gl. A — 34. *iam* Cell. Teol. — 37. *discut.* AEPa (cdd. Heins.), *dispulit* sive *depulit* coni. Heins., *decut.* Ald. etc. — 38. *Obi.* a —

6. Cf. AA. AA. XVII, 23. et de vv. sq. cap. XXVII sq.

Cum sub sacricolis territa regibus
Vix panso poterat currere carbaso,
Afflictosque suos turbine seculi
Vectarat rapidis fluctibus innatans:
Morsum vulnificum lex pia pertulit.
Occultabat enim se prius abditum
Virus, nec gravidum protulerat caput,
Contentum involucris atque cubilibus
Subter comprimere clausa silentia.
Sed dum forte latens inpietas riget,
Dextram iustitiae pigra momorderat
Succensi stomacho fellis inaestuans.
Heu quam catholicam nil prope profuit
Puppim nasse sacri remigio stili,
Quem Paulus variis gentibus edidit!
Vix portu placido tuta quieverat
Victrix edomitis mille furoribus:
Vix adstricta suis iam retinaculis
Vectores stabili condiderat solo,
Erumpit subito triste periculum.
Nam dum praecalidos igniculos sibi
Solvendis adolent et senio et gelu,
Dum virgas steriles atque superfluas
Flammis de fidei palmite concremant,
Ut concreta vagis vinea crinibus
Silvosi inluviem poneret idoli,
Palpavit nimius perniciem tepor.
Seps insueta subit serpere flexibus
Et vibrare sagax eloquii caput:
Sed dextra inpatiens vulneris, irritos
Oris rhetorici depulit halitus,
Effusum ingenii virus inaniter
Summa Christicolis in cute substitit.
    Salvator generis Romulei, precor,
Qui cunctis veniam das pereuntibus,
Qui nullum statuis non operis tui
Mortalem, facili quem releves manu:
Huius, si potis est, iam miserescito,
Praeruptam in foveam praecipitis viri.

50. *rapid.*] Wm Rat. Fabr. Gis. Weitz., *rabid.* cet., sed *rap.* epitheton fluviorum fere perpetuum est, vd. Lucret. I, 15. Hor. Od. I, 12, 9. Tib. IV, 1, 141. Cic. Nat. D. II, 42, 106. Caes. b. civ. I, 50. Obbar. ad Boeth. p. 133. — 55. *cum premeret* P, *quo premeret* m Ald. Torn. — 59. *propero fuit* AE, *properum* P — 60. *Puppem* A: *enasse* Gis., *innasse* coni. Heins. — 65. *crediderat* coni. Heins. — 66. *Erupit* Ald. — 69. *Cum* a — 71. *Et* a — 74. *Seps*] E, coni. Latin. et Sirmond., vd. Castalion. var. lect. c. 22., Weitz. Heins. Ar., *Spes* cet. — 74. *habitus* R — 84. *es* a Rott. II. —

74. *seps*] Cf. Cell. Hesych. s. v.: *σῆπες ζῶα ἑρπετά, ὄφεις*, et Lucan. IX, 723: *Ossaque dissolvens cum corpore tabificus seps.* —

Spirat sacrilegis flatibus inscius
Errorcsque suos indocilis fovet.
Obtestor, iubeas, ne citus inpetus
Arsurum mediis inferat ignibus.

Credebam vitiis aegram gentilibus urbem
Iam satis antiqui pepulisse pericula morbi,
Nec quidquam restare mali, postquam medicina
Principis inmodicos sedarat iu arce dolores.
Sed quoniam renovata lues turbare salutem
Temptat Romulidum, Patris inploranda medela est,
Ne sinat antiquo Romam squalere veterno,
Neve togas procerum fumoque et sanguine tingui.
Inclitus ergo parens patriae, moderator et orbis,
Nil egit prohibendo, vagas ne pristinus error
Crederet esse Deum nigraute sub aere formas?
Aut elementorum naturam, quae Patris ars est
Omnigeni, summa pro maiestate sacraret?
Vir solus, cui cura fuit, ne publica morum
Plaga cicatricem summa leviter cute clausam
Duceret et latebram tabentis vulneris alte
Inpressam penitusque putri de pure peresam
Iuncta superficies medico fallente foveret.
Sed studuit, quo pars hominis generosior intus
Viveret atque animam letali peste piatam
Nosset ab interno tutam servare veneno.
Illa tyrannorum fuerat medicina, videre,
Qui status ante oculos praesentibus ac perituris
Conpeteret rebus nec curam adhibere futuris.
Heu, male de populo meriti, male patribus ipsis
Blanditi, quos praecipites in tartara mergi
Cum Iove siverunt multa et cum plebe Deorum.
Ast hic inperium protendit latius aevo
Posteriore, suis cupiens sancire salutem:
Nimirum pulcre quidam doctissimus „Esset
„Publica res“ inquit „tunc fortunata satis, si

89. om. A —

Vv. 1...90. om. A — 4. *Pr. in medicos* R — 10. *vagus* EPa — 11. *credent* EP — 18. *favente* EP — 21. *Posset* a, coni. Burm. l. l. p. 265. — 23. *Quis* EPR — 31...116. om. Prag. —

4. *Princip.*] Refero haec verba cum Gis. Cham. Ar. ad Theodosium, vd. v. 529 sqq., et v. 5. ad Symmachum, v. 10. iterum ad Theodosium, qui paganorum cultum edicto vetuit: Cod. Theod. XVII, 10, 15. (*Nullus omnino*). *Patr.* igitur v. 6. 12. idem quod Dei est. Alii cum Isone v. 4 etc. Constantinum M. et v. 5. Iulianum Apostat. intellegunt. — 22. *tyrann.*] Iuliani Apostatae, Valentis: eorum impp., qui aut ipsi pagani erant, aut paganismum tolerabant. Magnentium Teol. intellegit, Maximum et Eugenium Ar., sed vv. 410. 463. cum hoc v. conferri nequeunt. — De v. 30 cf. Platon. Rep. V. p. 422. Obbar. ad Boeth. p. 8, 5.

,,Vel reges saperent, vel regnarent sapientes.“
Estne ille e numero paucorum, qui diadema
Sortiti aetheriae coluerunt dogma sophiae?
Contigit ecce hominum generi gentique togatae
Dux sapiens: felix nostrae respublica Romae
Iustitia regnante viget: parete magistro
Sceptra gubernanti: monet, ut deterrimus error,
Utque superstitio veterum procul absit avorum,
Nec putet esse Deum, nisi qui super omnia summus
Emineat magnique inmensa creaverit orbis.
    Num melius Saturnus avos rexisse Latinos
Creditur, edictis quis talibus informavit
Agrestes animos et barbara corda virorum?
Sum Deus, advenio fugiens, praebete latebras,
Occultate senem nati feritate tyranni
Deiectum solio, placet, hic fugitivus et exul
Ut lateam: genti atque loco Latium dabo nomen.
Vitibus incurvum, si qua est ea cura, putandis
Procudam chalybem, nec non et moenia vestri
Fluminis in ripa statuam Saturnia vobis.
Vos nemus adpositasque meo sub honore sacrantes
Sum quia nam caelo genitus — celebrabitis aras.
Inde deos, quorum patria spectata sepulcra
Scimus, in aere hebetes informavere minores,
Advena quos profugus gignens et equina libido
Intulit Italiae: Tuscis namque ille puellis
Primus adhinnivit simulato numine moechus.
    Mox patre deterior silvosi habitator Olympi
Iuppiter incesta spurcavit labe Lacaenas,
Nunc bove subvectam rapiens ad crimen amatam,
Nunc tener ac pluma levior, blandosque susurros
In morem recinens suave inmorientis oloris,
Capta quibus volucrem virguncula ferret amorem.
Nunc foribus surdis, sera quas vel pessulus artis
Firmarat cuneis, per tectum dives amator

38. *teter.* B Gis. II. — 39. *Atq.* a, *vener.* R — 42. *avus* E — 49. *potand.* EP — 51. *nob.* O — 54. *Unde* a, *in patria* Cauch., *patrias* BWm I (i. e. cod. Iureti) Weitz. Ar. [sed ista productio in arsi II. pedis: Ps. 252. 481. 902. P. VII, 39. 59 etc., et quarti: H. 723. Ps. 673. 687. P. X, 86., Prud. familiaris est, qui etiam ob caesuram breves syllabas saepe longas facit: A. 351. 418. 833. Ps. 41. 99. 685. 903. S. I. pr. 55. 60. P. IV, 15 etc.; loci autem, ubi ista productio in thesi invenitur A. 295. 899. 1080., corrigendi sunt omnes, vd. Schneider. ,,Elementarlehre d. lat. Spr.“ I. p. 705. Bach. et Ochsn. ad Ov. Met. I, 38. Obbar. ad Boeth. p. 138.] *peccata* I Ar., *spectare* EPRu Weitz., *spectata* cet. — 58. *nom.* E — 59. *sinuosi* B Weitz. — 60. *incestas* Ald. Gis. — 61. *boe* Coler. ad Val. Max. p. 568., Weitz.: *subiect.* BWm Gis. I. — 62. *tener ac*] EIPRa Heins., *tenera* cet. — 64. *voluerum* Fabr. Gis., *amantem* coni. Gronov. — 66. *Firmarant* ITa Heins., *Firmarat* cet. —

42...58. *De Saturno* inscr. cdd. recc. et edd.; de v. 48. vd. Virg. Aen. VIII, 319., et de 56. Georg. III, 92. —

59...83. De Iove: vd. Apollod. III, 1, 1. 4, 1. 12, 2. Hygin. 178. — *Calum.*

Imbricibus ruptis, undantis desuper auri
Infundens pluviam, gremio excipientis amicae.
Armigero modo sordidulam curante rapinam,
Conpressu inmundo miserum adficiens catamitum,
Pellice iam puero magis indignante sorore.
Haec causa est et origo mali, quod secla vetusto
Hospite regnante crudus stupor aurea finxit,
Quodque novo ingenio versutus Iuppiter astus
Multiplices variosque dolos texebat, ut illum,
Vertere cum vellet pellem faciemque, putarent
Esse bovem, praedari aquilam, concumbere cycnum
Et nummos fieri et gremium penetrare puellae.
Nam quid rusticitas non crederet indomitorum
Stulta virum, pecudes inter ritusque ferinos
Dedere sueta animum diac rationis egenum?
In quamcunque fidem nebulonis callida traxit
Nequitia, infelix facilem gens praebuit aurem.
Successit Iovis inperio conruptior aetas:
Quae docuit rigidos vitiis servire colonos,
Expertes furandi homines. Hac inbuit arte
Mercurius Maia genitus, nunc magnus habetur
Ille deus, cuius dedit experientia fures.
Nec non Thessalicae doctissimus ille magiae
Traditur extinctas sumptae moderamine virgae
In lucem revocasse animas, Cocytia leti
Iura resignasse, sursum revolantibus umbris:
Ast alias dampnasse neci penitusque lateuti
Inmersisse Chao: facit hoc ad utrumque peritus
Ut fuerit geminoque armarit crimine vitam:
Murmure nam magico tenues excire figuras
Atque sepulcrales scite incantare favillas,
Vita itidem spoliare alios ars noxia novit.
Artificem scelerum simplex mirata vetustas
Supra hominem coluit, simulans per nubila ferri
Aligerisque leves pedibus transcurrere ventos.
Ecce deum in numero formatus et aeneus adstat
Grains homo augustaque Numae praefulget in arce.

70. *adfigens* Gif. Weitz., *cupiens* Ald. Gis. I. — 71. *Paelice* EPR Weitz. — 77. *confingere* Ald. Gis. — 78. *n. serere* Rott. II. Weitz. — 80. *ritus*] ET Heins. Ar. [vd. S. II, 294.], *rictus* cet. — 81. *diae*] P alii Heins. Ar., *divae* cet. — 82. *struxit* Pα — 89. *Thessaliae* T Cell. Teol. — 93. *alia* AEP — 98. *idem* APa — 102. *forat.* O, *tornatus* coni. Heins. — 103. *Gravis* 1A, *angusta* Ia; *aste* A —

(v. 70.) *pro Ganymede dixerunt* [Fest.], vd. Arnob. IV. p. 145: *Cat.... poculorum custos.*

84...101. De Mercurio.

102...115. De Priapo. *Grai.* vd. Virg. Georg. IV, 110. Broukh. ad Tib. I, 4, 7. Arnob. III. p. 105: *Hespontiacus.* Verba *Numae pr. in arce* sive de Numae domo in Vestae templum mutata, sive de eius sepulcro dicta putat Cham.; sed melius Roma ipsa intellegitur, (v. 84. 184.) in cuius plateis Priapi imago frequens erat, vd. Heindorf. ad Hor. Sat. I, 8, 2.

Strenuus exculti dominus quidam fuit agri,
Hortorumque opibus memorabilis: hic tamen idem
Scortator nimius multaque libidine suetus
Rusticulas vexare lupas interque salicta
Et densas sepes obscaena cubilia inire:
Indomitum intendens animum semperque paratum
Ad facinus, nunquam calidis dabat otia venis.
Hic deus e patrio praenobilis Hellesponto
Venit adusque Italos sacris cum turpibus hortos,
Sinum lactis et haec votorum liba quotannis
Accipit ac turis servat vineta Sabini,
Turpiter adfixo pudeat quem visere ramo.
 Herculeus mollis pueri famosus amore
Ardor et in transtris iactata efferbuit Argo.
Nec maris erubuit Nemea sub pelle fovere
Concubitus et Hylan perennem quaerere caelebs.
Nunc Saliis cantuque domus Piuaria templum
Collis Aventini convexa in sede frequentat.
 Thebanus iuvenis superatus fit Deus Indis,
Successu dum victor ovans lascivit et aurum
Captivae gentis revehit spoliisque superbus,
Diffluit in luxum cum semiviro comitatu,
Atque avidus vini multo se proluit haustu,
Gemmantis paterae spumis mustoque falerno
Perfundens biiugum rorantia terga ferarum.
His nunc pro meritis Baccho caper omnibus aris
Caeditur et virides discindunt ore chelydros,
Qui Bromium placare volunt: quod et ebria iam tunc
Ante oculos regis Satyrorum insania fecit,
Et fecisse reor stimulis furialibus ipsas
Maenadas inflammante mero in scelus omne rotatas.
Hoc circumsaltante choro temulentus adulter

104. *quondam* Ald. Gis. — 107. *rusticul.*] AR Ald. Weitz. Ar., *rusticol.* I Heins., *ruricol.* Fabr. Gis. I., *lustric.* coni. Barth. Adv. X, 2. — 109. *Indomito i. animos s. parato* coni. Heins., *int. nervum* coni. Gronov. — 111. *et* Weitz. — 112. *sacr. cultoribus* AEPa — 115. *puderat* EP — 116. *Herculeos* A — 117. *iactatae* P Ald., *iactatae eff. Argus* coni. Heins. *ferb.* T — 118. *Nemeaea p.* Ald. al.; *foveri* O — 119. *Hyla* R — 127. *mustoq.*] AER Weitz. etc., *multoq.* Ald. Gis. — 134. *rotatus* P — 135. *merulent* coni. Barth. —

116...121. De Hercule, cf. Apoll. I, 9, 19. II, 1, 3. II, 5, 1. — De v. 120, ubi Weitz. aliique quaerunt, cur poeta Herculi Salios tribuat, qui alibi Martis sacerdotes censentur (Liv. I, 20, Min. Fel. XXV, 13.), vd. Serv. ad Virg. Aen. VIII, 275: *secundum ritum pontificalem idem Hercules est qui et Mars*, et Ambrosch. Studien u. Andeutungen im Gebiete des altröm. Bodens etc. I. p. 153. Not. 118. A Servio dissentit Macrob. Sat. I, 30.

122...163. De Baccho, Bromio; vd. Plin. h. n. VIII, 2. Virg. Aen. IV, 130. 130. *chel.*] Arnob. V. p. 169: *in quibus (Bacchanalibus) furore mentito ... vos circumplicatis anguibus ... caprorum reclamantium viscera cruentatis oribus dissipatis* ib. Herald. V. 135 sqq. respiciunt ad Theseum et Ariadnen, quae vocatur *Neaera*, i. e. meretrix: P. X, 240.

Invenit expositum secreti in littoris acta
Corporis egregii scortum, quod perfidus illic
Liquerat incesto iuvenis satiatus amore.
Hanc iubet adsumptam fervens post vina Neaeram
Secum in deliciis fluitantis stare triumphi
Regalemque decus capitis gestare coronam.
Mox Ariadnaeus stellis caelestibus ignis
Additur, hoc pretium noctis persolvit honore
Liber, ut aetherium meretrix inluminet axem.
Tantum posse omnes illo sub tempore reges,
Indocilis fatui ducebat ineptia vulgi,
Ut transire suis cum sordibus induperator
Posset in aeternum caeli super ardua regnum.
Regia tunc omnis vim maiestatis et omnis,
Parva licet, caeli inperium retinere potestas
Credita: ture etiam ducibus parvoque sacello
Inpertitus honos, quem dum metus aut amor aut spes
Accumulant, longum miseris processit in aevum
Mos patrius; coepit falsae pietatis imago
Ire per ignaros nebuloso errore nepotes.
Tum quia, quae vivis veneratio regibus ante
Contigerat, functis eadem iam munere lucis
Cessit et ad nigras altaria transtulit urnas.
Inde puellarum ludibria, pignera, partus
Et furtivus amor iuvenum et deprensa iugalis
Conruptela tori, quoniam regalibus aula
Fervere tunc vitiis solita est, nec perdita luxu
Divorum soboles sancti meminisse pudoris.
    Atque ut, Roma, tuos caelesti ex sede parentes,
Quis te semideam iactant auctoribus ortam,
Praestringam breviter, Gradivum vel Cythercam:
Ille sacerdotem violat, contra illa marito
Succumbit Phrygio: coitus fuit inpar utrique,
Nec terrestre deam decuit mortalis obire
Coniugium, nec caelicolam descendere ephebum
Virginis ad vitium furtivoque igne calere.
Sed Venus augusto de sanguine femina vili

137. *costum* 1Aa — 138. *ingesto* E — 143. *honorae* coni. Heins. [P.IV, 56.], *hunc...honorem* Gronov. l. l. — 145. *sed* T — 146. *fatuique doc.* P — 151. *tura* AR; *parvusq.* EP2R, *parilisq.* coni. R — 152. *Inperat.* 1A: *aut honor* AIPa — 156. *Tunc* Ald.: *quoque* R2m Weitz. Ar. — 159. *raptus...defensa* coni. Gron. l. l. — 163. *sobolis* AP — 165. *auctam* 2W Weitz. Gif. p. 310. — 166. *Perstr.* Ald. Gis., *Cytherean* Heins. — 168. *succubuit* W Weitz. Ar. — 169. *mort. obire*] BIR Rott. H. Heins., *mortali sobire* A, *inire* Gis., *mortale subire* TW Ald. Weitz. Ar. —

163...195. De Marte *Gradivo*, qui Rheam *sacerdotem* violavit (Ov. Fast. III, 11.), de Venere *Cytherea* [vd. de hoc verbo Peerlkamp. ad Hor. Od. I, 4, 5.] quae Anchisae *Phrygio* succubuit (Ov. Trist. II, 299. Lact. I, 17.), et de *matre deum* Cybele (v. 187. Plin. VII, 3. Lact. II, 8.).

Privatoque viro vetitum per dedecus haesit.
Et si Rhea sacram lascivi Martis amore
Lusa pudicitiam fluviali amisit in ulva:
Crediderim, generosae aliquem stirpis, sed eumdem
Moribus infamem, conpressa virgine per vim,
Se dixisse deum, ne stuprum numinis ullus
Obicere auderet turpi miseraeque puellae.
    Haec Italos induxit avos vel fama vel error,
Martia Romuleo celebrarent ut sacra campo,
Utque Palatinis Capitolia condita saxis
Signarent titulo proavi Iovis atque Pelasgae
Palladis et Libyca Iunonem ex arce vocarent,
Cognatos de Marte deos: Veneris quoque nudum
Accirent proceres Erycino e vertice signum;
Utque deum mater Phrygia veheretur ab Ida,
Bacchica de viridi peterentur ut orgia Naxo:
Facta est terrigenae domus unica maiestatis,
Et tot templa deum Romae, quot in urbe sepulcra
Heroum numerare licet, quos fabula manes
Nobilitat, noster populus veneratus adorat.
Hos habuere deos Ancus, Numitor, Numa, Tullus,
Talia Pergameas fugerunt numina flammas:
Sic Vesta est, sic Palladium, sic umbra Penatum,
Talis et antiquum terror servavit asylum.
    Ut semel obsedit gentilia pectora patrum
Vana superstitio, non interrupta cucurrit
Aetatum per mille gradus: tener horruit haeres,

174. *Et citherea* AP Prag. — 179. *audiret* R — 185. *Cogn. dei Sparta d.* coni. Barth. ad Claud. p. 380., *matre* coni. Gis. prob. Cham. — 186. *e* om. Weitz. — 188. *Bacchida* Aa — 190. *orbe* T Rott. II. Heins. Ar., *urbe* cet. — 191. *quot* coni. Ar. — 196. *antiquam* O: *reserav.* coni. Heins., *sacrav.* Gron., *terra asserv.* Ald.

181 sqq. *Rom....c.*] de Campo Martio explicant, sed Romana regio universa quin intellegatur, nihil obstat, vd. Sachse Beschreibung d. Stadt Rom I. p. 283. *Martia sacra* sunt *Equiria*, cf. Ovid. Fast. II, 957. III, 517. Varron. L. L. v. p. 32. (Putsch.). Verba *Cap.... Iovis* de Iove Capitolino [A. 444. Hertzberg. de diis Romanorum patriis etc. (Hal. 1840.) p. 94. Ambrosch. l. l. p. 224.] intellegenda esse apparet; mons autem Capitolinus a Palatino foro interiacente [Ambrosch. l. l.] cum longe diversus fuerit, prolepsin, quam vocant, historicam in his vv. inesse arbitror, ita ut *Palat. sax.* idem significet, quod *in colle Romano*. Sequitur igitur Prudentius Virgilium (Aen. IX, 9.), Propert. (V, (IV), 9, 3: *Venit ad invictos pecorosa Palatia montes*) Ovid. (Met. XIV, 622.) aliosque, qui *Palatin.* voce, quod, quae pars Romae circa Palatinum montem iacebat, antiquissima fuit, pro *Roman.* utuntur: vd. C. G. Iacob. Quaest. epic. p. 188. — *Marte*] Intpp., qui Gis. coniecturam probant, Castorem et Pollucem indicari volunt, sed laudat poeta tres antiquissimos Romanorum deos, et cur ab ipsis culti sint, docet, quare haec est sententia: Mars gentis Romanae auctor fuit, qua de caussa in ipsius honorem spectacula instituebantur, atque Iuppiter et Iuno eius parentes cum sorore Minerva (*Mart. cogn.*) dii adorabantur. Distinctionem autem mutavimus, cum vulgo gravius ante *Cogn.* incideretur: *ex arce vocarent. Cogn. de M. deos, Ven.* Vd. etiam Tertull. adv. Nation. II, 12.

Et coluit, quidquid sibimet venerabile cani
Monstrarant atavi: puerorum infantia primo
Errorem cum lacte bibit: gustaverat inter
Vagitus de farre molae, saxa iulita ceris
Viderat unguentoque lares humescere nigros.
Formatum Fortunae habitum cum divite cornu
Sacratumque domi lapidem consistere parvus
Spectarat matremque illic pallere precantem.
Mox humeris positus nutricis trivit et ipse
Inpressis silicem labris, puerilia vota
Fudit, opesque sibi caeca de rupe poposcit,
Persuasumque habuit, quod quis velit, inde petendum.
Nunquam oculos animumque levans rationis ad arcem
Rettulit, insulsum tenuit sed credulus usum
Privatos celebrans agnorum sanguine divos.
Iamque domo egrediens, ut publica festa diesque
Et ludos stupuit, celsa et Capitolia vidit,
Laurigerosque deum templis adstare ministros,
Ad sacram resonare viam mugitibus, ante
        Delubrum Romae — colitur nam sanguine et ipsa
More deae nomenque loci ceu numen habetur,
Atque Urbis Venerisque pari se culmine tollunt
Templa, simul geminis adolentur tura deabus —
Vera ratus, quaecunque senatu auctore probentur,
Contulit ad simulacra fidem dominosque putavit
Aetheris, horrifico qui stant ex ordine vultu.
Illic Alcides spoliatis Gadibus hospes
Arcadiae fulvo aere riget: gemini quoque fratres

209. *Inpressit* AEIPa, *Inpressis* cet. — 210. *opemque* Weitz., *caesa* coni. Heins. — 211. *quid* B Ald. — 212. *animamque* EPa — 223. *sen. auct. prob.*] AEIPRT [qui *probentur* cum Ald. Torn. Gall. exhib.] 2Waα Ald., *ſtant auct. sen.* m Rat. Prag. Rott. II. Gis. etc.; quamquam P. VI, 83. X, 815. 855. XIII, 59. syllabam primam verbi *fio*, a vett. poetis productam (vd. Schneider. Elementarlehre p. 100. Grotefend. lat. Gramm. §. 6. 21.) Prud. corripit (vd. Pseudo Tertull. adv. Marc. II, 228: *Saxa fiunt* etc. Arator. *Credite vera fient* etc. Dracont. de Deo III, 140: *Sin iactura fiat*, ubi Ar. *fuat* vel *siet* male coni., vd. C. E. Glaeser.: Carm. de Deo, quod Drac. etc. in progr. schol. Frideric. Vratislav. ad h. l.), tamen hic et v. 504. opt. meos cdd. sequor. — 227. *Arcadii* coni. Gron. l. l., *Arcadis e* coni. Heins. —

203. *saxa inl.*] Intellego ob verba, quae sequuntur, et h. l. et II. 404. statuas sive osculando sive prehendendo sordidas factas et quasi cera obductas, vd. Rames. ad Martial. I, 92 (93), 7. IV, 53, Intpp. ad Ov. Met. VIII, 670. Sed adv. Symm. II, 42. ad picturam ceream refero (Plin. h. n. XXI, 14. XXXV, 11.), quam male Apoth. 457. Ar. indicari putat, ubi poeta Iuvenal. X, 55. imitatur: *fas est genua incerare deorum.* Schol. ad h. l. (Heinrich. p. 267.) explicat: *in signis insignare, vota facere*, quoniam tabulae cereae, in quibus vota inscripta erant, deorum genubus adfigebantur, vd. Apul. Apol. p. 309, 12: *votum in alicuius statuae femore adsignasti.* Herald. ad Arnob. VI. p. 202. Aliter Lucian. Philopseud. 20: *νομίσματα ἔνια ἀργυρᾶ πρὸς τὸν μηρὸν κηρῷ κεκολλημένα καὶ πέταλα ἐξαργύρου εὐχαὶ τινος.* Philostr. heroic. 11, 1. *οἱ ἀλείφοντές τε καὶ ἐπισφραγιζόμενοι τὰς εὐχὰς ἐξαλλάγασι τοῦ εἴδους.* Ian. Rutgers. Var. lect. V, 4.

Conrupta de matre nothi, Ledeia proles,
Nocturnique equites, celsae duo numina Romae
Inpendent retinente veru magnique triumphi
Nuntia, suffuso figunt vestigia plumbo.
Adsistunt etiam priscorum insignia regum,
Tros, Italus Ianusque bifrons genitorque Sabinus
Saturnusque senex maculoso et corpore Picus,
Coniugis epotum sparsus per membra venenum.
Omnibus ante pedes posita est sua cuique vetusta
Arula. Iano etiam celebri de mense litatur
Auspiciis epulisque sacris, quas inveterato,
Heu miseri, sub honore agitant et gaudia ducunt
Festa Calendarum. Sic observatio crevit,
Ex atavis quondam male coepta, deinde secutis
Tradita temporibus serisque nepotibus aucta
Traxerunt longam corda inconsulta catenam
Mosque tenebrosus vitiosa in secula fluxit.
Hunc morem veterum docili iam aetate secuta
Posteritas mense atque adytis et flamine et aris
Augustum coluit, vitulo placavit et agno.
Strata ad pulvinar iacuit, responsa poposcit:
Testantur tituli, produnt consulta Senatus,
Caesareum Iovis ad speciem statuentia templum.
Adiecere sacrum, fieret quo Livia Iuno,
Non minus infamis thalami sortita cubile,
Quam cum fraterno caluit Saturnia lecto.
Nondum maternam partu vacuaverat alvum
Conceptamque viri sobolem paritura gerebat
Pronuba, iam gravidae fulcrum geniale paratur,
Iam sponsus saliente utero nubentis amicos
Advocat, haud sterilem certus fore iam sibi pactam.
Vitricus antevenit tardum praefervidus ortum
Privigni nondum geniti, mox editur inter
Fescennina novo proles aliena marito.
Idque deum sortes, id Apollinis antra dedernnt

230. *retinento*] AEORT Ald. Heins. Ar., *retinentque* cet.: *veru* Gis. etc. [Plaut. Truc. II, 7, 66. Virg. Aen. VII, 665.], *solo* cet. — 231. *suffulso* A, *suffosso* EP — 233. *Tros*] E Cauch. Gis., *Dros* O, *Dux* cet. — 236. *c. vet.*] AR T alii Ald. Gis., *vetustas* EP, *cuique sordens* OWm Fabr. Weitz. etc., cf. ad II, 35. — 237. *Agna Ianoque* EP — 239. *miseris...dicunt* A, cf. Burm. ad Prop. p. 47. — 246. *mensao* A, *mensa* PR Cauch. — 251. *Libia* A — 256. *et gen.* AORTαu Weitz., *et* om. cet.: *parantur* Oαw Ald. — 262. *Atque* AEP, *Utque*.. *sic Ap.* Gif.; *et Ap.* Ald. Gis. —

233. *Tros*] Aeneas, Virg. Aen. VI, 52. *Cessas in vota precesque Tros, ait, Aenea.*

251...271. *Livia*] Augusti uxor, quam Claudius Caesar consecravit, vd. Dion. Cass. LX, 5. Sueton. Claud. 12. De sqq. vd. Suet. Aug. 62. Herzberg. l. l. p. 44 sq. — 262. *Apoll.*] Oraculum Apollinis, quod tempore Augusti Romae non erat, Liviam consuluisse, ex hoc l. intpp. male concludunt: veram verborum explicationem indicant Dio Cass. XLVIII, 44: *καὶ πυθομένου τῶν ποντιφίκων .. ἀπεκρίναντο.* Tacit. Ann. I, 10.

Consilium: nunquam melius nam cedere taedas
Responsum est, quam cum praegnans nova nupta iugatur.
Hanc tibi Roma deam titulis, et honore sacratam
Perpetuo Floras inter Veneresque creasti.
Nec mirum: quis enim sapiens dubitaverit illas
Mortali de stirpe satas vixisse et easdem
Laude venustatis claras in amoribus usque
Ad famae excidium formae nituisse decore?
Quid loqnar Antinoum caelesti in sede locatum?
Illum delicias nunc divi principis, illum
Purpureo in gremio spoliatum sorte virili
Adrianique Dei Ganymedem, non cyatho dis
Porgere, sed medio recubantem cum Iove fulcro,
Nectaris ambrosii sacrum potare Lyaeum,
Cumque suo in templis vota exaudire marito?
Ergo his anspicibus Traianus, Nerva, Severus
Et Titus et fortes gesserunt bella Nerones,
Quos terrena viros inlustres gloria fecit
Et virtus fragilis provexit in ardua famae
Adscitae terris sub relligione iacentis.
Quam pudet hoc illis persuasum, talibus ut se
Romanasque acies censerent Martis amore
Posse regi, dum se Paphiae male blandus adulter
Venditat Aeneadasque suos successibus auget?
Felices, si cuncta Deo sua prospera Christo
Principe disposita scissent, qui currere regna
Certis ducta modis Romanorumque triumphos
Crescere et inpletis voluit se infundere seclis.
Sed caligantes animas et luce carentes
In Iovis Augustique adytis templisque duarum
Iunonum Martisque etiam Venerisque sacellis
Mactatas tetro leti inmersere barathro,
Supremum regimen crassis in partibus orbis
Esse rati mersoque poli consistere fundo.
Quidquid humus, quidquid pelagus mirabile gignunt
Id duxere deos; colles, freta, flumina, flammas.
Haec sibi per varias formata elementa figuras
Constituere patres, hominumque vocabula mutis

266. *flores* Ald. — 267. *dubitaverat* Gis. Ar. — 270. *enit.* Weitz. — 271. *in* om. Ald. Gis. — 273. *morte* Fabr. — 274. *eratos* Ald. — 276. *Perg.* A Ald. — 277. *port.* Ald. al. — 281. *fragiles* T — 282. *Adscita ... iacentes* coni. Heins., Ceil. Teol. — 285. *cum* B Weitz. — 289. *triumphis* Ald. Gis. — 297. *gignit* PW Weitz. Ar. — 298. *Indux.* O Rott. II. Weitz., *Addux.* a, *dix.* R, *Indux. deo* sive *deis* coni. Heins. — 299. *formant* AEPIW Ald., *formata* cet. —

271. *Antin.*] Hadriani amasius fuit Claudiopoli natus (Dio LXIX, 11.): *cael. in sede loc.*, i. e. in stellas relatus, vd. Dion. l. l. et Weitz. — 277. *vota aud.*] Spart. Hadr. 14: *Antinoum suum dum per Nilum navigat, perdidit Hadr.... Graeci quidem volente Hadriano eum consecrarunt oracula per eum dari adserentes.* — 292. *duar. Iun.*] Iuno Iovis soror et Livia Iuno, vd. v. 251.

Scripserunt statuis vel Neptunum vocitantes
Oceanum vel Cyaneas cava flumina Nymphas
Vel silvas Dryadas, vel devia rura Napaeas.
Ipse ignis, nostrum factus qui servit ad usum,
Vulcanus perhibetur et in virtute superna
Fingitur, ac delubra Deus et nomine et ore
Adsimulatus habet nec non regnare caminis
Fertur et Aeoliae summus faber esse vel Aetnae.
Est qui conspicuis superos quaesivit in astris
Ausus habere deum Solem, cui tramite certo
Conditio inposita est vigilem tolerare laborem,
Visibus obiectum mortalibus, orbe rotundo
Praecipitem tereti que globo per inane volantem,
Et, quod nemo negat, mundo caeloque minorem.
Area maior enim, quam qui percurrit in illa,
Et longe campi spatium diffusius, in quo
Emicat ac volucri fervens rota volvitur axe.
Quamvis nonnullis placeat terram breviore
Dicere circuitu, quam sit pulcerrimus ille
Circulus et flammas inmensi sideris ultra
Telluris normam porrecto extendere gyro.
Numne etiam caeli minor et contractior orbis,
Cuius planitiem longo transmittere tractu
Circinus excurrens meta interiore laborat?
Ille Deus verus, quo non est grandior ulla
Materies: qui fine caret, qui praesidet omni
Naturae, qui cuncta simul concludit et inplet.
Solem certa tenet regio, plaga certa coercet.
Temporibus variis distinguitur aut subit ortu,
Aut ruit occasu latet aut sub nocte recurrens:
Nec torquere facem potis est ad signa Trionum,
Orbe nec obliquo portas Aquilonis adire,
Nec solitum conversus iter revocare retrorsum.
Hic erit ergo Deus praescriptis lege sub una
Deditus officiis? Libertas laxior ipsi
Concessa est homini, formam cui flectere vitae
Atque voluntatis licitum est, seu tramite dextro
Scandere, seu laevo malit decurrere campo,
Sumere seu requiem, seu continuare laborem,
Seu parere Deo, sive in contraria verti.
Ista ministranti regimen sollempne dierum,
Haudquaquam Soli datur a factore potestas:
Sed famulus subiectus agit quodcunque necesse est.

303. *silvam* Ald. — 305. *qui in* P, *qui virt.* Ald. — 306. *Deis . . . adsimilat.* coni. Heins., *adsimil.* Ald. Weitz. Cell. — 308. *Aeolia . . . sub Aetna* Fabr., *et deolie* R — 309. *conspicuus* Aa, *conspicuos* P — 315. *proc.* coni. Heins., *illam* A — 318. *breviore* AEPR Ald., *breviorem* Tm Gis. etc. — 321. *ext. caelo* cd. Cauch. — 324. *Nonne* a — 331. *Non* Ald., *faciem* R —

Hoc sidus currum rapidasque agitare quadrigas
Conmenti et radios capitis et verbera dextrae
Et frenos phalerasque et equorum pectora anhela
Aeris inaurati, vel marmoris aut orichalci
Iusserunt nitido fulgere polita metallo.
Post trabeas et eburnam aquilam sellamque curulem
Cernuat ora senex barbatus et oscula figit
Cruribus aeripedum, si fas est credere, equorum,
Inmotasque rotas et flecti nescia lora
Aut ornat redimita rosis aut ture vaporat.
  Hoc tamen utcumque est tolerabile: quid, quod et ipsae
Dant tibi, Roma, deos inferni gurgitis umbrae:
Eumenidum domina Stygio caput exerit antro
Rapta ad tartarei thalamum Proserpina regis:
Et si quando suos dignatur adire Quirites,
Placatur vaccae sterilis cervice resecta
Et regnare simul caeloque ereboque putatur:
Nunc bigas frenare boves, nunc saeva sororum
Agmina vipereo superis inmittere flagro,
Nunc etiam volucres caprearum in terga sagittas
Spargere terque suas eadem variare figuras.
Denique cum luna est, sublustri splendet amictu:
Cum succincta iacit calamos, Latonia virgo est:
Cum subnixa sedet solio, Plutonia coniux
Inperitat furiis et dictat iura Megaerae.
Si verum quaeris, Triviae suo nomine daemon
Tartareus colitur, qui te modo raptat ad aethram
Sidereoque deum venerandum suadet in astro:
Per silvas modo mortiferi discurrere mundi
Erroresque sequi subigit nemorumque putare
Esse deam, quae corda hominum pavitantia figat,
Quaeque feras perimat letali vulnere mentes;
Depressos modo subter humum formidine sensus
Obruit, inplorent ut numina lucis egena
Seque potestati conmittant noctis opertae.
  Respice terrifici scelerata sacraria Ditis,

345. *cap. rad.* Gis. — 347. *inaurata* a Ald. — 350. *cernuaque* 1m Ald. Gis. — 351. *aenip.* BW Weitz. Ar. — 354. *ipse* P, *istos* Ald. Gall. — 361. *biiugas* Gis. — 362. *super his* O — 365. *splendit* AE — 366. *calamis* P — Post v. 367. inser. BRWmu Prag. Weitz.: *Cum rapitur Furia est et torvi Plutŏnis* [*et* R] *uxor.* — 369. *quaeras* m Weitz. — 373. *Erroremque* E —

345. *verb. d.*] „flagello.“ *ISO.* Cf. Macrob. Sat. I, 23. Artemid. Oneir. II, 36. — 349. *Post trab.*] Indicantur signa dignitatum Romanarum maximarum: *trabea*, vestis coss. purpurea (Lips. ad Tac. Ann. III, 2. Salmas. ad Vopisc. Car. p. 553. Serv. ad Virg. Aen. VII, 187, 612.), *aquila eburnea* (P. X, 148. Iuven. X, 43. Isid. Orig. II, 18.), *sella curulis* (Isid. Orig. XX, 11: *Sellae cur. erant, in quibus magistratus sedentes ius reddebant*). — 369. *Triviae*] Dianae, vd. v. 365...68. Aliter hoc nomen explicant Varro L. L. VI, 2. et Min. Fel. XXI, 13. — 379. *sacr. Dit.*] Ita munera gladiatoria vocantur, quod homines

Cui cadit infausta fusus gladiator arena:
Heu male lustratae Phlegethontia victima Romae!
Nam quid vesani sibi vult ars inpia ludi,
Quid mortes iuvenum, quid sauguine pasta voluptas,
Quid pulvis caveae semper funebris et illa
Amphitheatralis spectacula tristia pompae?
Nempe Charon iugulis miserorum se duce dignas
Accipit inferias placatus crimine sacro.
Hae sunt deliciae Iovis infernalis, in istis
Arbiter obscuri placidus requiescit Averni.
Nonne pudet regem populis sceptrisque potentem
Talia pro patriae censere litanda salute?
Relligionis opem subternis poscere ab antris?
Evocat, heu, paenis tenebrosa ex sede ministrum
Interitus, speciosa hominum cui funera donet.
Incassum arguere iam Taurica sacra solemus:
Funditur humanus Latiari in munere sanguis,
Consessusque ille spectantum solvit ad aram
Plutonis fera vota sui. Quid sanctius ara,
Quae bibit egestum per mystica tela cruorem?
Anne fides dubia est tibi, sub caligine caeca
Esse Deum, quem tu tacitis rimeris in umbris?
Ecce deos Manes cur inficiaris haberi?
Ipsa patrum monumenta probant, dis Manibus illic
Marmora secta lego, quaecumque Latina vetustos
Custodit cineres densisque Salaria bustis.
Dic, quibus hunc scribis titulum, nisi quod trucis orci
Inperium, verae ceu maiestatis, adoras?
En quibus inplicita squalebat regia summi
Inperii, tractis maiorum ab origine sacris!

382. *Sed qui* EP, *Sed quid* Aa, fortasse *Et* — 383. *parta* coni. Lips. l. l., a: sed cf. C. III, 167. — 387. *munere sac.* 2R Cauch., *sanguine* a — 389. *obscuro... Averno* R Ald. — 390. *populum* Tuα Heins. Ar. — 394. *fun. donet* AEIPa Cauch., *solvat* cet. — 397. *concessosq.* A, *consessosq.* E — 404. *quaecumq.*] Am etc. Weitz., *quae.* cet. — 406. *hinc* A Ald., *quib. inscrib.* Ra —

in iis occidebantur, cf. Lips. Saturn. I, 5., non, quod Plutoni sacrata erant, ut ex h. v. Grang. male effici vult, vd. ad II, 1116. Tertull. de spect. 5. Ruhnken. Antiq. Rom. XX. ed. Eichstad. p. 7. Obbar. ad Hor. Ep. I, 1, 3. — De v. 390 cf. Virg. Aen. I, 21. — 395. *Taurica*] Senec. (?) Octav. 985: *Taurorum barbara tellus: Hospitis illic caede litatur Numen superum* (Diana). Ovid. Trist. IV, 4, 63. Iuven. XV, 116. Min. Fel. XXX, 4. Hygin. 120. Cassiod. V, 42. — 396. *Latiari*] Tertull. Apolog. 9: *Ecce in religiosissima urbe Aeneadarum Iuppiter est quidam* (*Latiaris*), *quem ludis suis humano proluunt sanguine:* de spectac. 6. Min. Fel. l. l. Lactant. I, 21, 3. Cic. pro Milon. XXXI, 85. — 404. *Lat.*] Quae via Romana incepit a Porta Latina et ad montis Albani partem orientalem pertinuit, usque ad Beneventum, vd. Sachse l. l. II. p. 441. De *Salaria* via cf. eund. p. 436. et Strabon. V. p. 228: *Ἔστρωται δὲ δι᾽ αὐτῶν ἥ τε Σαλαρία ὁδὸς οὐ πολλὴ οὖσα, εἰς ἣν καὶ ἡ Νομεντάνη συμπίπτει κατὰ Ἤρητον τῆς Σαβινῆς κώμην ὑπὲρ τοῦ Τιβέρεως κειμένην, ὑπὲρ τῆς αὐτῆς πύλης ἀρχομένης τῆς Κολλινῆς.* Martial. IV, 64, 18.

Cum princeps gemini bis victor caede tyranni
Pulcra triumphali respexit moenia vultu,
Nubibus obsessam nigrantibus adspicit urbem,
Noctis obumbratae caligine: turbidus aer
Arcebat liquidum septena ex arce serenum.
Ingemuit miserans et sic ait: ,,Exue tristes,
,,Fida parens, habitus; equidem praedivite cultu
,,Inlustrata cluis, spoliisque insigne superbis
,,Attollis caput et multo circumfluis auro.
,,Sed nebulis propter volitantibus obsitus alti
,,Verticis horret apex: ipsas quoque livida gemmas
,,Lux hebetat spissusque dies et fumus ob ora
,,Suffusus rutilum frontis diadema retundit.
,,Obscuras video tibi circumferrier umbras,
,,Caeruleasque animas atque idola nigra volare.
,,Censeo sublimem tollas super aera vultum,
,,Sub pedibusque tuis nimbosa elementa relinquas:
,,Omne quod ex mundo est, tibi subiacet, hoc Deus ipse
,,Constituit, cuius nutu dominaris et orbi
,,Inperitas, et cuncta potens mortalia calcas.
,,Non decet, ut submissa oculos regina caducum
,,Contemplere solum, maiestatemque requiras
,,Circa humiles rerum partes, quibus ipsa superstas.
,,Non patiar, veteres teneas ut me duce nugas,
,,Ut cariosorum venereris monstra deorum.
,,Si lapis est, senio dissolvitur aut crepat ictu
,,Percussus tenui: mollis si bractea gypsum
,,Texerat, infido rarescit glutine sensim.
,,Si formam statuae lamnis conmisit aenis
,,Lima terens, aut in partem cava membra gravato
,,Pondere curvantur, scabra aut aerugo peresam
,,Conficit effigiem crebroque foramine rumpit.
,,Nec tibi terra Deus, caeli nec sit Deus astrum,
,,Nec Deus Oceanus, nec vis, quae subter operta est,
,,Infernis triste ob meritum dampnata tenebris:
,,Sed nec virtutes hominum Deus, aut animarum
,,Spirituumve vagae tenui sub imagine formae.

410. *gem. v.* 1EPa, *gem. de v.* 2E — 413. *adumbr.* Ald. — 418. *clues* EI — 421. *hab.* A, *hebit.* E — 423. *circumferier* ABW — 424. *et nigra id.* Ald. — 437. *Texerit* Ald. Gis. — 438. *lammis* Ea Gif. p. 450. Weitz., *lamin.* BRW Ald. al.: *avenis* E — 439. *parte* A1Ea, *inpacta* 2E; *gravata* Ald. Torn., *cavato* BW Weitz. — 441. *Contegit* IOa, *Contigiem* A1E, *Contiguam* TEP, *Contigit* coni. Heins. — 445. *Deus aut hom.* Ald., sed corr. *D. aut hom. aut an.* —

410. *princ.*] Theodosius, qui Maximum et Eugenium vicit, vd. Socrat. V, 14. 24. Aug. C. D. V, 2. Theodoret. V, 24. Ita Gis. Cell. Ar., sed Iso Fabr. Weitz. al. Constantinum Maxentii et Licinii victorem intellegunt et in v. 467. orationem abrumpunt. Alteram explicationem veram esse v. 435., ubi de paganismo a Theodosio legibus vetito poeta loquitur, docet, vd. v. 4. 506.

,,Absit, ut umbra Deus tibi sit geniusve locusve,
,,Aut Deus aerias volitans phantasma per auras.
　　,,Sint haec barbaricis gentilia numina pagis,
,,Quos penes omne sacrum est, quidquid formido tremendum
,,Suaserit, horrificos quos prodigialia cogunt
,,Credere monstra deos, quos sanguinolentus edendi
,,Mos iuvat, ut pinguis luco lanietur in alto
,,Victima visceribus multa inter vina vorandis.
,,At te, quae domitis leges ac iura dedisti
,,Gentibus, instituens, magnus qua tenditur orbis,
,,Armorum morumque feros mansuescere ritus,
,,Indignum ac miserum est, in relligione tenenda
,,Hoc sapere, inmanes populi de more ferino
,,Quod sapiunt, nullaque rudes ratione sequuntur.
,,Seu nos procinctos maneat, seu pace quietas
,,Dictemus leges, seu debellata duorum
,,Colla tyrannorum media calcemus in urbe:
,,Agnoscas, regina, libens mea signa necesse est,
,,In quibus effigies crucis aut gemmata refulget,
,,Aut longis solido ex auro praefertur in hastis.
　　,,Hoc signo invictus transmissis Alpibus ultor
,,Servitium solvit miserabile Constantinus.
,,Cum te pestifera premeret Maxentius aula,
,,Lugebas longo dampnatos carcere centum,
,,Ut scis ipsa, patres: aut sponsus foedera pactae
,,Intercepta gemens diroque satellite rapta
,,Inmersus tenebris dura inter vincla luebat:
,,Aut, si nupta torum regis conscendere iussa
,,Coeperat inpurum Domini oblectare furorem,
,,Morte maritalis dabat indignatio paenas.
,,Plena puellarum patribus ergastula saevi
,,Principis: abducta genitor si virgine mussans
,,Tristius ingemuit, non ille inpune dolorem
,,Prodidit, aut confessa nimis suspiria traxit.
　　,,Testis Christicolae ducis adventantis ad urbem
,,Mulvius, exceptum Tiberina in stagna tyrannum
,,Praecipitans, quanam victricia viderit arma

451. *colunt* A — 453. *lucu* E — 459. *Id sap.* Ald. — 467. *ultro* AEP Ald., sed cf. 494. — 473. *vincula flebat* T Heins. Ar., *vincla laudebat* A, *lugebat* m, *vincla lueb.* R etc. — 477. *patribusque* P, *patrumque* Ald. Gif. — 480. *convexa animis* W cd. Coleri Weitz., *animos* coni. Heins. — 481. Inserunt edd. et cdd. recc.: *Vim libertatis nimiae* [*nimiam* Ald.] *patriumque dolorem*, quem v. AERTa Boh. I. om. — 482. *Molv.* R, *Milv.* Arev. —

463 sq. *tyr.*] Cf. v. 410. Oros. VII, 20: *Sciens (Theodosius) se non esse solum signo tuendum, sed et victoriam adepturum, signo crucis se muniens signum praelio dedit ac se in bellum etiamsi nemo sequeretur victor futurus inmisit.* Seqq., quae de Constantino laudantur, enarrat Euseb. vit. Const. I, 21...25. 32. histor. eccles. IX, 8. 9. — 483. *Mulvius*] Pons Romanus (Sachse l. l. II. p. 372.), quo Maxentius Constantino insidias parabat, cf. Euseb. l. l. —

,,Maiestate regi, quod signum dextera vindex
,,Praetulerit, quali radiarint stemmate pila.
,,Christus purpureum gemmanti textus in auro
,,Signabat labarum, clypeorum insignia Christus
,,Scripserat, ardebat summis crux addita cristis.
,,Ipse senatorum meminit clarissimus ordo,
,,Qui tunc concreto processit crine catenis
,,Squalans carcereis, aut nexus conpede vasta
,,Conplexusque pedes victoris ad inclita flendo
,,Procubuit vexilla iacens. Tunc ille senatus
,,Militiae ultricis titulum Christique verendum
,,Nomen adoravit, quod conlucebat in armis.
,,Ergo cave, egregium caput orbis, inania posthac
,,Prodigia et larvas solido tibi fingere cultu,
,,Atque experta Dei virtutem spernere veri.
,,Deponas iam festa velim puerilia, ritus
,,Ridiculos tantoque indigna sacraria regno.
,,Marmora tabenti respergine tincta lavate,
,,O proceres, liceat statuas consistere puras
,,Artificum magnorum opera; haec pulcerrima nostrae
,,Ornamenta fuant patriae, nec decolor usus
,,In vitium versae monimenta coinquinet artis.“
Talibus edictis urbs informata refugit
Errores veteres, et turbida ab ore vieto
Nubila discussit, iam nobilitate parata
Aeternas temptare vias Christumque vocante
Magnanimo ductore sequi et spem mittere in aevum.
Tunc primum senio docilis sua secula Roma
Erubuit, pudet exacti iam temporis, odit
Praeteritos foedis cum relligionibus annos.
Mox, ubi contiguos fossis muralibus agros

486. *gemmati* E, *geminanti* A — 487. *labor.* cd. Turneb. (Advers. p. 459.), *lavacrum* EP — 488. *add. xps* A — 493. om. A — 496. *post haec* R Weitz. Ar. — 497. *Pr. esse deos olito* [*stol.* Weitz.] 1RTmu Prag. Ald., *stol.* P Gis. Heins. Ar., *sol.* A2Ra al. Cell.; *confing.* Gis. — 499. *velin* E, *vel inpuer.* A — 501. *lavare* AEPR Ald. — 503. *Hae* T Heins., *pulc. malim* m Prag. Ar. — 504. *fuant*] AE2am Altin. Coler. Weitz., *fiant* Tau1α Cauch. Ar., *fluant* R, *fugant* O, *cluant* cet., vd. Burman. ad Propert. p. 457. — 506. *urbis* A — 509. *vocantem* R Gis. Ar. — 510. *doct.* Ald. — 511. *primo* Ald. —

487. *Christ. purp.*] Euseb. Const. I, 25: *ὑψηλὸν δόρυ χρυσῷ κατημφιεσμένον κέρας εἶχεν ἐγκάρσιον σταυροῦ σχήματι πεποιημένον* [*labarum*, vd. Gothofred. ad Cod. Theod. VI, 25. *Dan.*, *Guil. Moller.*: dissert. de labaro Constant. cum nummis aeri incisis. Altdorf. 1696.], *ἄνω δὲ πρὸς ἄκρῳ τοῦ παντὸς στέφανος ἐκ λίθων πολυτελῶν καὶ χρυσοῦ συμπεπλεγμένος κατεστήρικτο· καθ' οὗ τῆς σωτηρίου ἐπηγορίας τὸ σύμβολον δύο στοιχεῖα, τοῦ Χριστοῦ παραδηλοῦντα ὄνομα διὰ τῶν πρώτων ὑπεσήμαινον χαρακτήρων χιαζομένου τοῦ P κατὰ τὸ μεσαίτατον* (i. e. ☧ *Χριστὸς*, *xpus* in vett. cdd.). Ceterum cf. Ps. 347., et de nummis in hanc victoriam excusis cf. Moller. l. l. Raschii lexic. universae rei numm. I. p. 846 sq. — 490. *concr.*] P. XI, 53.

Sanguiue iustorum innocuo maduisse recordans
Invidiosa videt tumulorum milia circum;
Tristis iudicii mage paenitet ac ditionis
Effrenis nimiaeque sacris pro turpibus irae,
Conpensare cupit teterrima vulnera laesae
Iustitiae sero obsequio veniaque petenda,
Ne tanto inperio maneat pietate repulsa
Crimen saevitiae, monstrata piacula quaerit
Inque fidem Christi pleno transfertur amore.
Laurea victoris Marii minus utilis urbi,
Cum traheret Numidam populo plaudente Iugurtham:
Nec tantum Arpinas consul tibi, Roma, medelae
Contulit extincto iusta inter vincla Cethego,
Quantum praecipuus nostro sub tempore princeps
Prospexit tribuitque boni: multos Catilinas
Ille domo pepulit: non saeva incendia tectis,
Aut sicas patribus, sed tartara nigra animabus
Internoque hominum statui tormenta parantes.
Errabant hostes per templa, per atria passim,
Romanumque forum et Capitolia celsa tenebant,
Qui coniuratas ipsa ad vitalia plebis
Moliti insidias intus serpente veneno
Consuerant tacitis pestem miscere medullis.
Ergo triumphator latitante ex hoste togatus
Clara tropaea refert sine sauguine, remque Quirini
Adsuescit supero pollere in secula regno.
Denique nec metas statuit, nec tempora ponit:
Inperium sine fine docet, ne Romula virtus
Iam sit anus, norit ne gloria parta senectam.
Exultare patres videas pulcerrima mundi
Lumina conciliumque senum gestire Catonum
Candidiore toga, niveum pietatis amictum
Sumere et exuvias deponere pontificales.
Iamque ruit paucis Tarpeia in rupe relictis
Ad sincera virum penetralia Nazareorum,
Atque ad apostolicos Euandria curia fontes,
Anniadum soboles et pignera clara Proborum.

520. *petende* AEa — 522. *piac. solvit* Gis. I. — 527. *Contigit* Ald. — 529. *Praescripsit* Ald. Gis. — 532. *stravit torm.* mWeitz., *statuit* A — 535. *Quin* 2E; *plebes* AE — 538. *togatos* A, *cogator* E — 539. *resq.* 2E — 541. *statui...poni* coni. Heins. — 546. *Candidiora togae* Rott. II. — 548. *retect.* Ald. — 549. *Noxa reorum* AP, *noxa virorum* E —

550. *Evand.*] Romana, ab Evandro illo rege antiquo. *GRANG.* — 551 sqq. Qui vv. 410 sqq. ad Constantinum referunt, Anicium cum Probiano cos. a. 322., qui primus e Senatoribus religionem christianam amplexus est, et Bassum a. 358. Christianum factum commemorari iudicant: sed cum illi vv. de Theodosio agant, Anic. Hermogenianus Olybrius, An. Probinus a. 395. coss.; Paullinus a. 394. ad fidem christianam conversus (Ambros. ep. 36.), et An. Bassus a. 408. cos. (non Iun. Bassus, a. 358. mortuus) intellegantur necesse

Fertur enim ante alios generosus Anicius urbis
Inlustrasse caput: sic se Roma inclita iactat.
Quin et Olybriaci generisque et nominis heres,
Adiectus fastis, palmata insignis abolla
Martyris ante fores Bruti submittere fasces
Ambit et Ausoniam Christo inclinare securem.
Non Paulinorum, non Bassorum dubitavit
Prompta fides dare se Christo stirpemque superbam
Gentis patriciae venturo attollere seclo.
Iam quid plebicolas percurram carmine Gracchos
Iure potestatis fultos et in arce senatus
Praecipuos simulacra Deum iussisse revelli,
Cumque suis pariter lictoribus omnipotenti
Suppliciter Christo se consecrasse regendos?
Sexcentas numerare domos de sanguine prisco
Nobilium licet ad Christi signacula versas,
Turpis ab idolii vasto emersisse profundo.
Si persona aliqua est, aut si status urbis in his est,
Si formam patriae facit excellentior ordo,
Hi faciunt, iuncta est quotiens sententia plebis,
Atque unum sapiunt plures simul ac potiores.
Respice ad inlustrem, lux est ubi publica, cellam,
Vix pauca invenies gentilibus obsita nugis
Ingenia, obtritos aegre retinentia cultus,
Et quibus exactas placeat servare tenebras
Splendentemque die medio non cernere solem.
Posthinc ad populum converte oculos quota pars est,
Quae Iovis infectam sanie non despuat aram?
Omnis, qui celsa scandit caenacula vulgus,
Quique terit silicem variis discursibus atram,
Et quem panis alit gradibus dispensus ab altis

551. *Aenead.* 2BWm Fabr. — 554. *numin.* Weitz. — 555. *ab aula* BWm Sich. Weitz. — 558. *bussor.* A — 561. *Graecos* AEI2PW, *poplic.* E Weitzii. — 565. *congreg.* AEP Ald. — 568. *profano* 2AEPa — 571. *est* om. Rott. II. — 575. *obstrictos* AIR Ald. Gis., *obtritos* cet. — 578. *quota in urbe est* Cell., *quis in urbe est Qui* Ald. Gis. — 579. *despuit* Gis., *dispuit* Weitz., *disputat* AEIPT, leg.: *dispuat* coll. p. 82. — 580. *caen. scalis* vel *caen. celsa domorum* coni. Heins. —

est. — V. 555. „Olybr. cos. se ipsum et dignitatem suam Christo subiecit.“ *AR.* — 561. *Gracch.*] Hieron. ep. VII: *Ante annos paucos propinquus vester Gracchus nobilitatem, patriam sonans nomine cum Praef. gereret Urb.* (a. 383.), *nonne omnia portentosa simulacra ... exussit, et iis quasi obsidibus praemissis impetravit baptismum Christi.* Nomen ducebat a C. et Tib. Gracchis lege agraria populo faventibus, *plebic.* — 573. *cella*] Templi pars primaria, in quam etiam Senatus conveniebat, cf. Cic. Phil. II, 8, 19. Vitruv. IV, 5. — 580. *caenac.*] Varro L. L. IV, 33: *ubi caenabant caenaculum ... Postquam in superiore parte caenitare coeperunt, superioris domus universa caenacula dicta;* ibique habitabant pauperes, vd. Obbar. ad Hor. Ep. I, 1, 90. Rupert. ad Iuv. III, 201. — 581. *ter. sil.*] Iuv. VI, 349: *pedibus silicem quae conterit atram*, ib. Schol.: *quae lectica non gestatur, sed pedibus suis ambulat ac per hoc pauper.* — *pan. al. gr.*] Panis gradilis, quem (Cod. Theod. XLV, 13. de ann. civ.) *universi* (*pauperes*) *de gradibus* (i. e. ex antiquiore loco dispensa-

Aut Vaticano tumulum sub monte frequentat,
Quo cinis ille latet genitoris amabilis obses,
Coetibus aut magnis Laterani adcurrit ad aedes,
Unde sacrum referat regali chrismate signum.
Et dubitamus adhuc, Romam tibi, Christe, dicatam
In leges transisse tuas, omnique volentem
Cum populo et summis cum civibus ardua magni
Iam super astra poli terrenum extendere regnum?
Nec moveor, quod pars hominum rarissima clausos
Non aperit sub luce oculos et gressibus errat.
Quamlibet inlustres meritis et sanguine clari,
Praemia virtutum titulis et honoribus aucti
Ardua rettulerint fastorumque arce potiti
Annales proprio signarint nomine chartas,
Atque inter veteres cera numerentur et aere:
Attamen in paucis iam deficiente caterva
Nec persona sita est patriae, nec curia constat,
Et quodcunque fovent studii, privata voluntas
Ac iam rara tenet, sed publica vota reclamant
Dissensu celebri trepidum dampnantia murmur.
Sic consulta patrum subsistere conscriptorum
Non aliter licitum prisco sub tempore, quam si
Ter centum sensisse senes legerentur in unum:
Servemus leges patrias, infirma minoris
Vox cedat numeri parvaque in parte silescat.
Adspice, quam pleno subsellia nostra senatu
Decernant infame Iovis pulvinar et omne
Idolium longe purgata ex urbe fugandum:
Qua vocat egregii sententia principis, illuc
Libera cum pedibus, tum corde frequentia transit.
Nec locus invidiae est, nullum vis aspera terret,
Ante oculos sic velle patet, cunctique probatum,
Non iussum, sola capti ratione sequuntur.

585. *Lat. adc.*] AEPRaua Ald. Gis., *Lateranas curr.* T Weitz. Heins. Ar. — 592. *sublime* O Cell. Teol. — 593. *Quamvis* Ald. — 600. *fovent*] AEOPTamua Ald., *fovet* cet. — 601. *Hoc iam* m Prag. Ar.: *ac publ.* Ald. — 603. *Si* m Prag. Gis. Ar. — 609. *Discern.* AEPR Ald., *Dec.* cet. cf. P. V, 206. — 610. *Idolum* Ald. — 612. *tum p. tum* Ald. Cell. — 614. *probatu N. iussu* Ald. — 615. *capit* Ald., *capitis* P —

tum) *accipiunt.* — 584. *gen. amab.*] Petri Apostoli, qui in Vaticano sepultus esse dicitur, vd. Baron. Ann. I. p. 862. *Later.*] Cell. cf. Hieron. ep. XXX, 1: *in basilica quondam Laterani, qui Caesariano* (*Neroniano*, Tac. Ann. XV, 60.) *truncatus est gladio, staret in ordine paenitentium.* Cf. Iuv. XIII, 147. ib. Heinr.: aedes Lateranas in basilicam et ecclesiam mutavit Constant. M., vd. Euseb. l. l. — 595. *fast.*] Coss. facti, quorum nomina annos indicabant in fastis. *Cera num. et aere* i. e. in deos penates referuntur; quorum imagines et publicas et privatas ex aere ceraque Romani fingebant, vd. Iuven. XII, 57. Virg. Aen. VII, 177. Hertzberg. l. l. p. 115. — 605. *trecent.*] i. e.: Si senatorum numerus *frequens* est, et omnes in unam sententiam eunt, senatusconsultum *legitimum* fit.

Denique pro meritis terrestribus aequa rependens
Munera sacricolis summos inpertit honores
Dux bonus et certare sinit cum laude suorum,
Nec pago inplicitos per debita culmina mundi
Ire viros prohibet, quoniam caelestia nunquam
Terrenis solitum per iter gradientibus obstant.
Ipse magistratum tibi consulis, ipse tribunal
Contulit auratumque togae donavit amictum,
Cuius relligio tibi displicet, o pereuntum
Adsertor divum, solus qui restituendos
Vulcani Martisque dolos Venerisque peroras,
Saturnique senis lapides Phoebique furores,
Iliacae matris Megalesia, Bacchica Nysi,
Isidis amissum semper plangentis Osirim,
Mimica ridendaque suis sollempnia calvis,
Et quascunque solent Capitolia claudere larvas.
O linguam mirō verborum fonte fluentem,
Romani decus eloquii, cui cedat et ipse
Tullius, has fundit dives facundia gemmas!
Os dignum, aeterno tinctum quod fulgeat auro,
Si mallet laudare Deum, cui sordida monstra
Praetulit et liquidam temeravit crimine vocem:
Haud aliter, quam si rastris quis temptet eburnis
Caenosum versare solum, limoque madentes
Excolere aureolis si forte ligonibus ulvas:
Splendorem dentis nitidi scrobis inquinat atra,
Et pretiosa acies squalenti sordet in arvo.
Non vereor, ne me nimium considere quisquam
Arguat ingeniique putet luctamen inire.
Sum memor ipse mei satis et mea frivola novi;
Non ausim conferre pedem, nec spicula tantae
Indocilis fandi coniecta lacessere linguae.
Inlaesus maneat liber excellensque volumen
Obtineat partem dicendi fulmine famam:
Sed liceat tectum servare a vulnere pectus
Oppositaque volans iaculum depellere parma.
Nam si nostra fides seclo iam tuta quieto,
Viribus infestis hostilique arte petita est,

619. *illicit.* a — 625. *solis* AE prob. Ar. — 627. *fyb.* E — 628. *Bacchia* Rott. II. Heins.: *Nisei* vel *Nisae* coni. id. Adv. I, 19. — 630. *Mimicaque et rid.* E Wouver. ad Firm. p. 106. Ald. — 638. *cum r. quis temptat* Rα Ald.: *rustr.* coni. Heins. l. l. — 639. *verrare* E —

628. *Iliac. m.*] Opis; ludos Megalenses Prud. indicare intpp. all. Liv. XXIX, 14. Cic. ad Fam. II, 11. bene viderunt. — 629. *Isid.*] Min. Fel. XXI, 7: *Isis perditum filium cum Cynocephalo suo et calvis sacerdotibus luget, plangit, inquirit et Isiaci miseri caedunt pectora et dolorem infelicissimae matris imitantur: mox invento parvulo gaudet Isis, exultant sacerdotes etc.*; Ovid. Met. IX, 692. Büneman. ad Lact. I, 21, 21.

Cur mihi fas non sit, lateris sinuamine flexi
Ludere ventosas iactu pereunte sagittas?
Sed iam tempus iter longi cohibere libelli,
Ne tractum sine fine ferat fastidia carmen.

AURELII PRUDENTII CLEMENTIS
CONTRA SYMMACHUM LIBER II.

PRAEFATIO.

Simon, quem vocitant Petrum,
Summus discipulus Dei,
Lucis forte sub exitu,
Cum vesper croceus rubet,
Curvam vulserat ancoram
Captans flamina linteis
Et transnare volens fretum:
Nox ventum movet obvium,
Fundo qui mare misceat,
Iactatam quatiat ratem.
Clamor nauticus aethera
Plangens atque ululans ferit
Cum stridore rudentium:
Nec quidquam superat spei
Mergendis prope naufragis,
Cum Christum procul adspicit
Pallens turba periculis,
Calcantem pedibus mare,
Ac si per solidam viam
Siccum littus obambulet.
Haec miracula caeteri
Vectores pavidi stupent:
Solus non trepidus Petrus
Agnoscit Dominum poli
Terraeque et maris invii,
Cuius omnipotentiae est
Plantis aequora subdere.

654. *mi* Ald. — 655. *sarissas* Lips. Saturn. II, 20.
Contra Symmach. II. Praef. — V. 5. *Curam* A: *vulnerat* R, *avulserat* m Prag. Gis. Ar. — 20. *peramb.* 1R — 26. *Cuiusque* Gis. I.: *cunctipot.* Gis. —

1. *Simon*] Matth. IV, 18. X, 2.

Tendit suppliciter manus,
Notum subsidium rogat.
Ast ille placide adnuens,
Puppi ut desiliat, iubet.
Iussis obsequitur Petrus,
Sed vestigia fluctibus
Summis tinguere coeperat
Et lapsante gradu pedes
Pessum mergere lubricos.
Mortalem Deus increpat,
Quod sit non stabili fide,
Nec calcare fluentia,
Nec Christum valeat sequi.
Tum dextra famulum levat,
Sistitque et docet ingredi
Tergum per tumidum freti.
  Sic me tuta silentia
Egressum dubiis loquax
Infert lingua periculis:
Non ut discipulum Petrum
Fidentem merito et fide,
Sed quem culpa frequens levem
Volvat per freta naufragum.
Sum plane temerarius,
Qui noctis mihi conscius,
Quam vitae in tenebris ago,
Puppem credere fluctibus
Tanti non timeam viri:
Quo nunc nemo discrtior
Exultat, fremit, intonat
Ventisque eloquii tumet;
Cui mersare facillimum est
Tractandae indocilem ratis:
Ni tu, Christe potens, manum
Dextro numine porrigas,
Facundi oris ut impetus
Non me fluctibus obruat;
Sed sensim gradiens vadis
Insistam fluitantibus.

Hactenus et veterum cunabula prima deorum
Et causas, quibus error hebes conflatus in orbe est

30. *illi* I: *innuens* R — 32. *obtemperat Petrus* 1R — 38. *Quod sit*] AR Cauch. al. Weitz. Heins. Ar., *Quid* EP, *Qui* Ald. Gis. — 45. *Ingr.* R — 48. *Fid. mer.*] AR etc. Ald. Gis. Weitz., *et mer.* BO Rott. II. Fabr. Heins. Ar. — 59. *versare* Ald. — 65. *Sed sum* A, *sim* a —

Diximus et nostro Romam iam credere Christo:
Nunc obiecta legam, nunc dictis dicta refellam.
Unde igitur coepisse ferunt, aut ex quibus orsum,
Quo mage sancta ducum corda illice flecteret arte?
    Armorum dominos, vernantes flore iuventae,
Inter castra patris genitos, sub imagine avita
Edoctos, exempla domi congesta tenentes,
Orator catus instigat, ceu classica belli
Clangeret, exacuitque animos et talia iactat:
    „Si vobis vel parta, viri, victoria cordi est,
„Vel parienda dehinc: templum dea virgo sacrata
„Obtineat vobis regnantibus: ecquis amicus
„Hostibus, hanc sancte vestro negat esse colendam
„Imperio, cui semper adest, quod laudibus inplet?“
    Haec ubi legatus, reddunt placidissima fratrum
Ora ducum: Scimus quam sit victoria dulcis
Fortibus, Ausoniae vir facundissime linguae.
Sed quibus illa modis, qua sit ratione vocanda,
Novimus: hac primum pueros pater inbuit arte;
Hanc genitore suo didicit puer ipse magistro.
Non aris, non farre molae Victoria felix
Exorata venit: labor inpiger, aspera virtus,
Vis animi, excellens ardor, violentia, cura,
Hanc tribuunt, durum tractandis robur in armis:
Quae si defuerint bellantibus, aurea quamvis
Marmoreo in templo rutilas Victoria pennas
Explicet et multis surgat formata talentis,
Non aderit versisque offensa videbitur hastis.
    Quid miles, propriis diffisus viribus, aptas
Inrita femineae tibimet solatia formae?
Nunquam pennigeram legio ferrata puellam
Vidit, anhelantum regeret quae tela virorum.

V. 3. *Cedere* I Cell. — 7. *vernantis* coni. Heins., *venerantes* Ald. — 9. *Edoctos* a Weitz.: *calentes* O2T Cauch. Heins. Ar., *tenentes* AR etc. — 10. *Ortator* 2E — 14. *ecquis* Fabr. Gis.; *magnus* Ald. — 17. *ubi dicta dedit* Ald. Gis. — 19. *lingua* Ald. — 23. *mola* cd. Barth. Adv. XX, 8. — 24. *inpigra et* cd. Barth. — 25. *ardens* Barth.; *violenta* R, *vigilantia* coni. Cham. — 29. *forma* A: *metallis* Ald. Gis. I. Gall. — 30. *aderint* P — 31. *Optas* u cd. Barth. Gis. Weitz. — 34. *anhelantem* m Ald. —

V. 6. *Armor.*] Cf. Symmach. Ep. I, 61., quae verba etiam codd. Prud. nostri exhibent: *Quis ita familiaris est barbaris, ut aram Victoriae non requirat? Cauti in posterum sumus, et talium rerum ostenta vitamus. Reddatur saltem nomini honor, qui numini denegatus est. Multa Victoriae debet aeternitas vestra et adhuc plura debebit. Aversentur hanc potestatem, quibus nihil profuit: vos amicum triumphis patrocinium nolite deserere. Cunctis potentia ista votiva est. Nemo colendam neget, quam profitetur optandam.* — 8. *Inter c. patr. gen.*] Weitzius (gl. R.) Constantini M. filios interpretatur, et Cellarius, quod Symmach. orationem suam ad Valentinianum II. potissimum direxerit, eundem, qui tunc puer erat, hic intelligi vult, quamvis Arcadius et Honorius etiam indicari possint. De his, qui v. 16 sqq. respondent, poetam agere uti iam p. 137. monuimus, v. 723. docet. — 28. *rut. pinnas*] Vd. ad praef. libr. I.,

Vincendi quaeris dominam? sua dextera cuique est,
Et Deus omnipotens: non pexo crine virago,
Nec nudo suspensa pede strophioque recincta,
Nec tumidas fluitante sinu vestita papillas.
    Aut vos pictorum docuit manus adsimulatis
Iure poetarum numen conponere monstris;
Aut lepida ex vestro sumpsit pictura sacello,
Quod variis imitata notis ceraque liquente
Duceret in faciem sociique poematis arte
Aucta coloratis auderet ludere fucis.
Sic unum sectantur iter, sic inania rerum
Sompnia concipiunt et Homerus et acer Apelles,
Et Numa, cognatumque volunt pigmenta Camenae:
Idola conflavit fallendi trina potestas.
    Haec si non ita sunt, edatur, cur sacra vobis
Ex tabulis cerisque poetica fabula praestat?
Cur Berecynthiacus perdit truncata sacerdos
Inguina, cum pulcrum poesis castraverit Attin?
Cur etiam templo Triviae lucisque sacratis
Cornipedes arcentur equi, cum Musa pudicum
Raptarit iuvenem volucri per littora curru,
Idque etiam paries tibi versiculorus adumbret?
Desine, si pudor est, gentilis ineptia, tandem
Res incorporeas simulatis fingere membris:
Desine, terga hominis plumis obducere, frustra
Fertur avis mulier magnusque eadem dea vultur.
    Vis decorare tuum, ditissima Roma, Senatum?
Suspende exuvias armis et sanguine captas,
Congere caesorum victrix diademata regum,
Frange repulsorum foeda ornamenta deorum:
Tunc tibi non terris tantum victoria parta,
Sed super astra etiam media servabitur aede.

35. *sua cuique dextra est* T Gif. p. 334., Heins. Ar., *s. dextera cuiq. est* Rm et edd. cet., *sua dextera forti est* AEI2Wa2α cf. H. 104. S. I, 236. — 37. *revicta* R, *revincta* Cauch. Weitz. — 38. *invest.* Weitz. — 39. *At* m Ald.: *adsimilatis* Ald. Weitz. — 40. *nomen* AEP — 43. *faciiq.* R — 45. *sic inan. rer.* AEROTα Weitz. Cell., *et in. rer.* Ald. Gis. I. Ar., *sic cassa figuris* BWα Rott. II. Fabr. et cet. edd., fort.: *sic inrita rer.* — 47. *volunt* RTuα Boh. I. Ald. Weitz. Gif. l. l., *vocant* AEIPa, *malum* BOWm Rott. II. Fabr. Gis. Heins. Ar. [ut sit epexegesis]: *figm.* R Weitz. Gif., vd. H. 275. *Camenas Idola* coni. Heins. — 48. *convaluit* AITamu Boh. I. Weitz. Ar., *conflavit* α Ald. Gis. Heins., legam *convolvit. docta* B2W Fabr. Gis. Cell. — 50. *praestet* BW Weitz. — 52. *pulcer sese castr.* Ald. Gis. — 53. *a templo* R — 54. *Phaedra* 2A2P2RWaα Ald. Gis., *Musa* cet. — 55. *cursu* Gif. l. l. — 60. *magicus* coni. Heins. — 62. *rapt.* E — 64. *vetera* coni.

Liv. XII, 37. et Montfaucon. antiq. III, p. 341. — 52. *poesis*] Bene horum versorum sensum perspexerunt intpp.: poetas finxisse, Attin se ipsum castrasse. Eadem fere sententia inest in vv. sqq., ubi inepte cdd. et edd. aliquot *Phaedra* exhibent, quae Hyppolytum non rapuit, vd. de hac fabula Virg. Aen. VII, 761. [v. 53: *Cur et.* Virgilianus 778. est] Hygin. fab. 47. Bach. ad Ov. Met. XV, 497. Valckenar. ad Euripid. Phoen. 1422. p. 368. ed. Lips. (1823.) Mitscherl. ad Hor. Od. IV, 7, 26. [ubi Hipp. *pudicus* vocatur] Creuzer. Symbol. IV, p. 146.

Talia principibus dicta interfantibus ille
Prosequitur magnisque tubam concentibus inflat:
Adlegat morem veterum, nil dulcius esse
Adfirmat solitis populosque hominesque teneri
Lege sua. Sicut variae nascentibus, inquit,
Contingunt pueris animae, sic urbibus adfert
Hora diesque suum, cum primum moenia surgunt,
Aut fatum aut genium, cuius moderamine regnent.
Addit et arcanum rerum verique latebras
Prosperitate aliqua deprendi posse secundi
Per documenta boni, si sint felicia, quae quis
Experiendo probet, cessisse parentibus omne
Idolium semper feliciter et pede dextro.
Enumerat longi vim temporis, excitat ipsam
Crinibus albentem niveis et fronte vietam,
Ore reposcentem querulo sua numina, Romam.
Libera sum, liceat proprio mihi vivere more.
Et quis erit, qui mille meos reprehenderit annos?
Uno omnes sub sole siti vegetamur eodem
Aere, communis cunctis viventibus aura.
Sed qui sit qualisque deus, diversa secuti
Quaerimus atque viis longe distantibus unum
Imus ad occultum: proprius genti cuique est mos,
Per quod iter properans eat ad tam grande profundum.
His tam magnificis tantaque fluentibus arte
Respondet vel sola fides, doctissima primum
Pandere vestibulum verae ad penetralia sectae.
Nam cum divinis agimus de rebus et illum,
Qui vel principio caruit, vel fine carebit,
Quique chao anterior fuerit mundumque crearit,
Coniectare animo contendimus, exigua est vis
Humani ingenii tantoque angusta labori:
Quippe minor natura aciem si intendere temptet
Acrius ac penetrare Dei secreta supremi.
Quis dubitet, victo fragilem lacessere visu,
Vimque fatigatae mentis sub pectore parvo
Turbari invalidisque hebetem succumbere curis?
Sed facilis fidei via provocat, omnipotentem
Credere, qui bona non tantum praesentia donat,
Sed ventura etiam longisque intermina seclis

Cauch. — 68. *Perseq.* T Heins. — 69. *more* Pm, *veterem* Heins. — 73. *suis* T Heins., *suus* EPR Ald., *suum* edd. cet. — 74. *regnet* AE, *regnant* a Luneb. 1648. — 75. *variique* A — 76. *secundis* (A Ald.) . . . *bonis* EP. — 81. *vieta* Ald. — 84. *Ecquis* Fabr. — 86. *communi* coni. Heins. — 89. *Propr. g. c. est mos*] AEPa2α Ald. Gis., *Suus est mos c. g.* R (codd. Heins.?) Weitz. etc., vd. v. 35. — 93. om. 1A — 96. *creavit* R — 101. *visum* OR Ald.: *lassessere* A Weitz. sim. EP — 102. *tempore p.* T Salmas. —

74. Vd. ad v. 277. —

Promittit, ne totus eam resolutus inane
In nihilum pereamque brevem post luminis usum.
Muneris auctorem ipso de munere pendas,
Aeterna aeternus tribuit, mortalia confert
Mortalis: divina Deus, peritura caducus.
Omnia quae tempus peragit, quaeque exitus aufert,
Vilia sunt brevitate sui, nec digna perenni
Largitore, cui propria est opulentia, nunquam
Desinere idque homini dare, quod non desinat unquam.
Nam si conruptum conrumpendumve Deus quid
Praestat habetque nihil, quod sit pretiosius istis:
Pauper et infirmus et summo indignus honore
Et non omnipotens, sed inanis numinis umbra est.
Hac ratione fides sapienter conicit, immo
Non dubitat, verum esse Deum, qui, quod sumus et quod
Vivimus, inlaesum semper fore, si mereamur
Nos sperare iubet: caelestia si placet, inquit,
Scandere, terrenas animo depellite curas.
Nam quantum subiecta situ tellus iacet infra
Dividiturque ab humo convexi regia caeli:
Tantum vestra meis distant mundana futuris,
Dira bonis, scelerata piis, tenebrosa serenis.
Quidquid obire potest, fugiatis censeo; quidquid
Naturae ratione capit vitium atque senescit,
Pro nihilo, in nihilum quia sunt reditura, putetis.
Cuncta quidem, quae gignit humus, quae continet, ipse
Principio institui nitidoque insignia mundo
Ornamenta dedi speciosaque semina finxi.
Sed tamen esse modum volui parcisque fruenda
Moribus indulsi, quantum moribundus et aeger
Corporis et vitae volucris sibi posceret usus:
Non ut captus homo studiis et inaniter ardens
Duceret omne bonum positum in dulcedine rerum
Et specie tenui, quas currere tempore iussi
Atque aevum statui, sub quo generosa probarem
Pectora, ne torpens et non exercita virtus
Robur inervatum gereret sine laude palaestrae.

107. *inanem* A — 109. *auctorem*] AEPRα Ald. Weitz. Heins. Gif. p. 464., *auctores* BWm Fabr. Gis. Ar.: *pensa* R — 114. *proprium* Rott. II. — 115. *Desidere* R: *atque* Gis. I.: *desinet* Gis. Weitz. — 116. *corrumpendumque* R Weitz. — 118. *summoque* Fabr. Gis. II. — 124. *depellere* R — 125. *polo* m Rott. II. Sich. Gis. Weitz. Ar., *situ* A etc. — 132. *equidem* a Heins., codd.? *ipsa* Luneb. 1648. Cell. — 136. *aegri* Ald. — 138. *in. usus* T — 140. *specie ten.*] AEOPRT Ald. Weitz. etc., *species tenues* Bm Gis. — 143. *Rob. etc.*] Tα Rott. II. Gis. etc., *inervat.* scripsimus cum Tα [cf. C. VIII, 64. Salmas. ad Spartian. p. 61: „Non enim aliter tunc temporis scribebant *inormis*, *inorme* etc.“ et ita etiam cdd. scriptorum seriorum, vd. August. C. D. VI, 7. Pseudo Tert. adv. Marc. p. 276. A. 16 ed. Fabr., Sedul. III, 264: *Pavit inorme virum.* Fulgent. mythol. I, 1. ib. Muncker.]: *Enervare suum conrupta per otia robur Posset et in nullo luctamine pigra iacere* AEORa Bob. I. Ald., non inprob. —

Inlecebrosus enim sapor est et pestifer horum,
Quae, dum praetereunt, miro oblectamine mentes
Inplicitas vinctasque tenent. Vincenda voluptas,
Elaqueanda animi constantia, ne retinaclis
Mollibus ac lentis nexa et captiva prematur.
Nitendum summis conatibus, inter acerba
Sectandum virtutis iter, ne suavia fluxae
Conditionis amet, nimium ne congerat aurum,
Ne varios lapidum cupide spectare colores
Ambitiosa velit, ne se popularibus auris
Ostentet pulcroque inflata tumescat honore:
Ne natale solum, patrii ne iugera ruris
Tendat et externos animum diffundat in agros:
Et ne corporeis addicat sensibus omne
Quod vult, aut quod agit; ne praeferat utile iusto,
Spemque in me omnem statuat: nunquam peritura,
Quae dedero, longoque die mea dona trahenda.
    Haec igitur spondente Deo, quis fortis et acer
Virtutisque capax, breve quidque perennibus in se
Praetulerit, vel quis sapiens potiora putarit
Gaudia membrorum, quam vivae praemia mentis?
Nonne hominem ac pecudem distantia separat una,
Quod bona quadrupedum ante oculos sita sunt? ego contra
Spero, quod extra aciem longum servatur in aevum.
Nam si tota mihi cum corpore vita peribit,
Nec poterit superesse meum post funera quidquam,
Quis mihi regnator caeli, quis conditor orbis,
Quis Deus, aut quae iam merito metuenda potestas?
Ibo per inpuros fervente libidine luxus:
Incestabo toros, sacrum calcabo pudorem,
Inficiabor habens aliquod sine teste propinqui
Depositum, tenues avidus spoliabo clientes,
Longaevam perimam magico cantamine matrem:
Tardat anus dominum dilata morte secundum:
Nec formido malum: falluntur publica iura,
Lex armata sedet, sed nescit crimen opertum:
Aut, si res pateat, iudex conrumpitur auro.
Rara reos iusta percellit paena securi.
    Sed quid ego haec meditor? revocat Deus ecce severa
Maiestate minax, negat interitura meorum
Per mortem momenta operum: Non occidet, inquit,

144. *sopor* A — 149. *Nit.*] AEIOa Ald. Gis. Heins., *Luctandum* Weitz. Ar. — 151. *am. nim.:* Cell.; *nec* m Weitz.: *congerere* Fabr. — 152. *Ne...ne se* AR Luneb. 1648., *Nec...nec* edd. cet. — 159. *Sp. in me omn.*] Aa etc. Weitz. Heins., de hiatu cf. C. XII, 131, *In me sp.* Gis., *Sp. suam in me* a Gis. II. Ar., *in meme omn.* Ed. Amstel. 1625., *omn. in me* R, *stat. omn.* RII. — 160. *dona manebunt* Fabr. Gis. II., *ded.*, *sunt aeternum m. d. manebunt* Ald. Gis. I. — 161. *qui* AE — 169. *mei* 2T — 171. *quo* T — 174. *aliquid* AE — 176. *longaevum* A — 177. *annus* A — 184. *monimenta* Rm Gis. Weitz. Gall., *momenta* A etc.: *occidit*

Interior qui spirat homo, luet ille perenne
Supplicium, quod subiectos male rexerit artus.
Nec mihi difficile est liquidam circumdare flammis
Naturam, quamvis perflabilis illa feratur
More Noti: capiam tamen et tormenta adhibebo,
Ipse incorporeus ac spirituum sator unus.
Quin et corporibus parilis consortia paenae
Decernam, possum quoniam renovare favillas
Antiquam in faciem: nec desperanda potestas,
Qui potui formare novum, reparabo peremptum.
Non desunt exempla meae virtutis in ipsis
Seminibus: natura docet revirescere cuncta
Post obitum, siccantur enim pereunte vigore,
Quo vixere prius; tunc sicca et mortua, sulcis
Aut foveis mandata latent et more sepulcri
Obruta de tumulis redivivo germine surgunt.
Numquid nosse potes vel coniectare, quis istud
Tam sollers opifex struat, aut quae vis agat intus?
Nil vos o miseri Physicorum dogmata fallant.
En, ego gignendi Dominus ac restituendi,
Quod periit fluxitque, potens, arentia quaeque
In veteres formas aut flore aut fronde reduco:
Idque ipsum quandoque homini facturus, inani
Surgat ut ex cinere structuraque pristina constet,
Quae mihi pro meritis vel per tormenta rependat
Crimina, vel summae virtutis in arce coruscet,
Non peritura dehinc, quacunque in sorte manebit.
Interea, dum mixta viget substantia in unum,
Sit memor auctoris proprii, veneretur et oret
Artificem submissa suum. Non condidit alter
Halantis animae figmentum et corporis alter:
Nec bona praesentis vitae numerosa gubernant
Numina: non alius segetes et spicea farra
Suppeditat Deus, aut alius dat musta racemis,
Purpureumque gravi fundit de palmite sucum.

am Ald. Weitz. — 190. *spirituis* T — 191. *parili c. poena* Ald. — 198. *visere* A — 203. *Ad vos* EP, sim. A, *Aut* coni. Heins., *Ne* Ald. Gis.: *fallunt* AR, fort.: *At . . . fallunt*. — 205. *siccissima quaeque* Ald. Gis. I. Gall. — 208. *aut ex* A — 209. *reprend*. E — 213. *artificis . . . Auctorem* Sich. — 218. *aut*] ARP Heins. Ar., *ast* mua Weitz., *haud* cet. [Obb. ad Boeth. p. 132.] —

187. *liquidam*] Male *Baylius* (dictionaire crit. III, p. 823.) aliique ex hoc loco et ex C. X, 12. Prudentium animae corpus sive materiam adsignasse concludi voluerunt, quos bene refutat Middeldorpf. p. 167. Not. 10. *Liquida* enim *anima* ea vocatur, quae est pura, spiritalis [Tertull. de an. 11. *anima flatus factus ex spiritu*], absoluta, a corpore, in quo habitat, distincta (C. III, 186. V, 35. X, 24. 38.); similiter Deo liquorem tribuit A. 87. 694. 902. (411.): et verbo *liquidi* iam vett. Romani similiter usi sunt, vd. Plaut. Epid. V, 1, 36. Catull. LXIII (LXI.), 46: *Liquidaque mente vidit* etc. Cic. de Fin. I, 18, 58: *liquida et libera voluptas*. Vd. etiam Gisclin. p. 438. ed. Weitz.

Ipse ego sum, virides oleas pinguescere bacis
Qui facio, Graia quas Pallade fingitis ortas,
Et qui Lucinas tribuo nascentibus horas.
Duplex lege mea per mutua foedera sexus
Gignere amat sobolem generisque propagine gaudet:
Quem vos lascivis violatis amoribus ignem,
Et stupra vestra deae Veneris praetexitis umbra.
Unus ego elementa rego, nec mole laboris,
Ut miser infirmusve aliquis fragilisve, fatigor.
Lux inmensa mihi est, et non resolubilis aetas,
Sensibus et vestris haud intellecta vetustas.
Inde ministeriis ad tot moderamina mundi
Non egeo, nec participes sociosve requiro.
Porro autem angelicas legiones, quas mea fecit
Dextera, nosse meum est, et quae natura creatis
Subsistat qualesque mihi serventur ad usus.
Tu me praeterito meditaris numina mille,
Quae simules parere meis virtutibus, ut me
Per varias partes minuas, cui nulla recidi
Pars aut forma potest: quia dum substantia simplex,
Nec pars esse queo. Solis divisio rebus
Compositis factisque subest: me nemo creavit,
Ut scindi valeam cunctorum conditor unus.
Crede, quod ex nihilo formavi, pars mea non est.
Quare age mortalis soli mihi construe templum,
Meque unum venerare Deum, caementa remitto,
Et quae saxa Paros secat et quae Punica rupes,
Quae viridis Lacedaemon habet maculosaque Synna:
Nativum nemo scopuli mihi dedicet ostrum.
Templum mentis amo, non marmoris: aurea in illo
Fundamenta manent fidei, structura nivali
Consurgit pietate nitens, tegit ardua culmen
Iustitia, interius spargit sola picta rubenti
Flore pudicitiae pudor almus et atria servat.
Haec domus apta mihi est, haec me pulcerrima sedes
Accipit, aeterno coelestique hospite digna.
Nec novus hic locus est, fluxit mea gloria in artus,
Et lux vera Dei, Deus inlustravit alumnam

223. *saxis* A — 224. *Gign. habet* Bm Weitz. — 227. *ego elem.*] AEOTw Ald. Weitz. Heins., *ego atque el.* R, *ego haec el.* u (emend. Ald.) Cauch. Gis. I. Ar., *ego ipse* Fabr. Gis. II., sed cf. v. 159. — 228. *Et* A — 229. *nec morte solubilis* m Gis. Weitz., *et non res.* AER etc. — 230. *et nris* R — 234. *quam* O — 236. *nomina* AEIPR — 245. *remitte* AI — 246. *rupis* AEI — 247. *Quae mac. tenet Synna, quae vir. Lac.* Ald.: *Synnas* 2T Heins. — 248. *didic.* A, *decid.* a — 253. *pudicitia* a Gif. p. 334. Ar. — 255. *caelestile* A — 257. *Ut* Ald. Fabr. —

221. *Pallad.*] Virg. Georg. II, 181: *Palladia gaudent silva vivacis olivae.* De *Lucina* vd. Ovid. Fast. II, 449. Hor. carm. sec. 15. Macrob. Sat. VII, I. —

246. *Paros*] Vide de marmoribus, Phrygio (*Synn.*), Spartano etc. Plin. h. n. XXXVI, 5...8. Isidor. Orig. XVI, 5.

Materiem corpusque parens habitabile fecit
Ipse sibi, placito ut possit requiescere templo.
Condideram perfectum hominem: spectare superna
Mandaram, totis conversum sensibus in me,
Recto habitu celsoque situ et sublime tuentem:
Sed dispexit humum seque inclinavit ad orbis
Divitias pepulitque meum de pectore numen.
Restituendus erat mihimet, submissus in illum
Spiritus ipse meus descendit et edita limo
Viscera divinis virtutibus informavit:
Iamque hominem adsumptum summus Deus in deitatem
Transtulit ac nostro docuit recalescere cultu.
Scire velim, praecepta Patris quibus auribus haec tu
Accipias, Itale censor doctissime gentis.
An veterem tantum morem ratione relicta
Eligis, et dici id patitur sapientis acumen
Ingeniumque viri? potior mihi pristinus est mos,
Quam via iustitiae, pietas quam prodita caelo,
Quamque fides veri, rectae quam regula sectae.
Si quidquid rudibus mundi nascentis in annis
Mos habuit, sancte colere ac servare necesse est:
Omne revolvamus sua per vestigia seclum
Usque ad principium, placeat damnare gradatim,
Quidquid posterius successor repperit usus.
Orbe novo nulli subigebant arva coloni:
Quid sibi aratra volunt, quid cura superflua rastri?
Ilignis melius saturatur glandibus alvus.
Primi homines cuneis scindebant fissile lignum:
Decoquat in massam fervens strictura securem
Rursus et ad proprium restillet vena metallum.
Induvias caesae pecudes et frigida parvas
Praebebat spelunca domos, redeamus ad antra,
Pellibus insutis hirtos sumamus amictus.
Inmanes quondam populi feritate subacta
Edomiti, iam triste fremant iterumque ferinos
In mores redeant atque ad sua prisca recurrant.
Praecipitet Scythica iuvenis pietate vietum

258. *parans* am α Ald.: *dubitabile* AEa, gl. R — 259. *posset* Gis. Ar. — 261. *viribus in me* Fabr. Weitz. — 262. *et* om. R — 263. *dispex.* AEOP, *resp.* Fabr., *desp.* cet. — 264. *nomen* A — 272. *veterum* α Ald., *tantummodo rem* BW Basil. 1540., *mortem* A — 273. *id* om. T Heins., non A etc. — 284. *Lignis* A — 285. *secud.* E, *findeb.* R — 286. *securem* E, *securim* AIPa, *secures* edd. — 288. *Indubias* E — 290. *hirsutis* BR: *hircos* Ra — 291. *condam* A —

277. *Si quidq.*] Cf. Symmach. ep. I. 1.: *Suus cuique mos, suus cuique ritus est. — Iam si longa aetas auctoritatem religionibus faciat, servanda est tot seculis fides et sequendi sunt nobis parentes, qui feliciter secuti sunt suos* [Ita codd. Prud., *s. sunt fel. s.* cdd. Symm.]. — 294. *Scyth.*] Tertull. Apolog. 9: *Aiunt apud quasdam gentiles Scytharum defunctum quemque a suis comedi.* Cf. Lucian. Toxar. 8, ib. Iacob. Io. Boehm. de moribus gent. II, 9. Plin.

Votivo de ponte patrem; sic mos fuit olim.
Caedibus infantum fument Saturnia sacra
Flebilibusque truces resonent vagitibus arae,
Ipsa casas fragili texat gens Romula culmo.
Sic tradunt habitasse Remum: regalia feno
Fulcra supersternant, aut pelle Libystidis ursae
Conpositam chlamydem villoso corpore gestent:
Talia Trinacrius ductor vel Tuscus habebant.
Roma antiqua sibi non constat, versa per aevum,
Et mutata sacris, ornatu, legibus, armis:
Multa colit, quae non coluit sub rege Quirino:
Instituit quaedam melius, nonnulla refugit.
Et morem variare suum non destitit et quae
Pridem condiderat iura, in contraria vertit.
    Quid mihi tu ritus solitos, Romane senator,
Obiectas, cum scita patrum populique frequenter
Instabilis placiti sententia flexa novarit?
Nunc etiam quotiens solitis decedere prodest,
Praeteritosque habitus cultu dampnare recente,
Gaudemus conpertum aliquid tandemque retectum,
Quod latuit: tardis semper processibus aucta
Crescit vita hominis et longo proficit usu.
Sic aevi mortalis habet se mobilis ordo,
Sic variat natura vices, infantia repit,
Infirmus titubat pueri gressusque animusque,
Sanguine praecalido fervet nervosa iuventa,
Mox stabilita venit maturi roboris aetas,
Ultima consiliis melior, sed viribus aegra,
Corpore succumbit mentem purgata senectus.
His genus humanum per dissona tempora duxit
Curriculis aevum mutabile: sic hebes inter
Primitias mersumque solo titubavit, et instar
Quadrupedis pueri lactantia viscera traxit.

299. *habuisse* 1R — 300. *Libytid.* E — 301. *villosam* P Ald.: *gestem* A, *vestent* E sim. P — 302. *habebant*] AEPRT al. Ald. Heins. Ar., *habebat* cet. — 303. *sibi antiq.* R, *sibi antiquum* conl. Heins. — 307. *distrat et* A — 311. *Instabilis*] AIRnα al. Ald., *In tabulis* cet.: *novaret* AEP — 322. *consilii* R — 324. *fluxit* Rat. Weitz. — 326. *titub. et inst. Quadrup. etc.*] AEORa Rott. II. al. Ald. Fabr., *ceu quadrupes egit. Mox ten. etc.* T Boh. I. II. edd. inde a Gis., qui alteram scripturam non impr. —

h. n. VI, 20. Verba *vot. de ponte* referenda sunt ad ritum *sexagenariorum* senum, qui de ponte deiiciebantur (*depontanorum*), si in comitia ire volebant: vd. Fest. p. 259. (ed. Lindemann.), qui qua ratione hic mos ortus sit pluribus enarrat, Ov. Fast. V, 625. Dionys. Hal. I, 38. Macrob. Sat. I, 5. Weisk. ad Cic. pro Rosc. Am. XXXV, 100. J. Fr. Wagner.: Quaeritur quid sit sexagenar. de ponte. Lunaeburg. 1831. — 299. *Remum*] P. II, 426. Propert. II, 1, 23. *Quo gradibus domus ista Remi se sustulit olim.* De v. seq. vd. Virg. Aen. V, 37. VIII, 368. I, 195. X, 164., ex quo loco Evandrum, non Tyrrhenum Lydi fratrem indicari apparet. — 326. *Primit. etc.*] Aenigma Sphingis Oedipo propositum, vd. Diod. Sic. IV, 6.

Mox tenerum docili ingenio iamque artibus aptum
Noscendis varia rerum novitate politum est.
Inde tumens vitiis calidos adolevit in annos,
Donec decocto solidaret robore vires.
Tempus adest, ut iam sapiat divina, serenae
Mentis consilio, vivacius abdita sollers
Quaerere et aeternae tandem invigilare saluti.
Quamquam, si tantum studium est et cura vetusti
Moris et a prisco placet haud discedere ritu,
Extat in antiquis exemplum nobile libris,
Iam tunc diluvii sub tempore vel prius, uni
Inservisse Deo gentem, quae prima recentes
Incoluit terras vacuoque habitavit in orbe;
Unde genus ducit nostrae porrecta propago
Stirpis et indigenae pietatis iura reformat.
Sed quia Romanis loquimur de cultibus, ipsum
Sanguinis Hectorei populum probo, tempore longo
Non multos coluisse deos rarisque sacellis
Contentum paucas posuisse in collibus aras.
Innumeros post deinde deos virtute subactis
Urbibus et claris peperit sibi Roma triumphis,
Inter fumantes templorum armata ruinas
Dextera victoris simulacra hostilia cepit,
Et captiva domum, venerans ceu numina, vexit.
Hoc signum rapuit bimaris de strage Corinthi,
Illud ab incensis in praedam sumpsit Athenis.
Quasdam victa dedit capitis Cleopatra canini
Effigies, quasdam domitis Ammonis harenis
Syrtica cornutas facies habuere tropaea.
Roma triumphantis quotiens ducis inclita currum
Plausibus excepit, totiens altaria divum
Addidit et spoliis sibimet nova numina fecit;
Numina, quae patriis cum moenibus eruta nullum
Praesidium potuere suis adferre sacellis.
    Cernis, ut antiqui semper vestigia moris
Gressibus incertis varie titubasse probentur,
Adsciscendo deos maioribus inconpertos,
Seque peregrinâ sub relligione dicasse,
Nec ritus servasse suos? Quodcunque sacrorum est,
Exulat externumque inimicam venit in urbem.

335. *si tant. stud.*] AEPR Boh. I. Ald. Gis.. *tantus amor* Weitz. etc., qui Virg. Aen. II, 10. (!!) cf., *si tibi t. amor* coni. Gronov. l. l. — 336. *ut . . . placeat* T — 340. om. 1A — 341. *n. duc.* Ald. — 347. *inde* Ald. — 348. *Viribus* AEW: *ex* edd. ante Heins., non cdd. — 367. *aeternumq.* Ald. Gis., *externumque migrans*

351. *captiva*] Tertull. Apol. 10: *Nec ego per singulos decurram (deos), tot ac tantos, novos, veteres, barbaros — captivos, adoptivos.* Arnob. adv. gent. III. p. 122: *Cincius numina peregrina novitate ex ipsa appellata pronuntiat: nam solere Romanos religiones urbium superatarum partim privatim, partim publice consecrare.* — 354. *cap. can.*] Cf. p. 58.

Frustra igitur solitis, prava observatio, inhaeres,
Non est mos patrius quem diligis, improba, non est!
Sed sollers orator ait: fataliter urbem
Sortitam, quonam genio proprium exigat aevum.
Cunctis nam populis, seu moenibus inditur, inquit,
Aut fatum aut genius nostrarum more animarum,
Quae sub disparili subeunt nova corpora sorte.
Iam primum, qui sit genius vel qui status illi
Conpetat, ignoro, quid possit et unde oriatur,
Spiritus informis sine corpore formave et ulla
Sit species et quid sapiat, quae munera curet.
Contra animas hominum venis vitalibus intus
Sic interfusas intellego, sanguis ut ex his
Accipiat motumque levem tenerumque vaporem:
Unde pererratis vegetet praecordia membris,
Frigida succendat, riget arida, dura relaxet.
Sic hominis vitam sibi temperat atque gubernat
Vivida mens, quam tu ficto conponere temptas
Membrorum genio, qui nusquam est nec fuit unquam.
Quin et corporibus versat mens viva regendis
Summum consilium, fida ut tutacula nudis
Invalidisque paret, metuenda pericula vitet,
Utile prospiciat, varias agitetur ad artes,
Consultet, cui se domino submittat, et orbis
Quem putet auctorem, quem rerum summa sequatur.
At tuus hic urbis genius, dicas volo, quando
Coepit adhuc parvae primum se infundere Romae,
Fluxit ab uberibus nemorosa in valle lupinis,
Infantesque aluit, dum nascitur ipse, gemellos?
An cum vulturibus volitans ignota per auras
Umbra repentinam traxit de nube figuram?
Culminibus summis sedet, an penetralia servans
Instituit mores et iura forensia condit?
An castrorum etiam fossis intervenit, acres
Cogit ad arma viros, lituis ciet, urget in hostem?
Quae quis non videat sapientum digna cachinno?
Fingamus tamen esse aliquam, quae talia curet,
Umbram sive animam, per quam respublica fatum

deven. Ra Cauch., *externam migr. dev.* coni. Heins., *ext. micat* (*micam* E) *ven.* A; *orb.* A — 370. *Sed*] AEIPR Ald. Heins., *At* Gis. Weitz. Ar.: *factal.* A — 376. *et quid* Gis., *et poss.* Ald. — 377. *formane* Ald. Gall.; *et*] AEIRauα Heins. Ar., *an* P Ald. Gis. Weitz. Cell. Gall., *illa* EP — 378. *munere* Aa — 386. *Membror.*] AR etc. Ald. Gis. Ar., *Murorum* BT Rott. II. Cauch. Weitz. Heins. — 391. *Consulet et* BW Sich. — 392. *sequantur* 1T Ald. — 398. *repentina* T Boh. I. Rott. II., *repentini* AE — 399. *servans*] A1Rat. al. Torn. Weitz. Gall., *servat* R etc. — 402. *lituo*] AOR Cauch. *lituos* EI, *lituis* edd.; *sciet* cdd. aliquot. —

375 sqq. *Iam*] Cf. Symmach. l. l.: *Varios custodes urbibus mens divina distribuit; ut animae nascentibus ita populis fatales genii dividuntur.* Herald. ad Arnob. I. p. 15.

Hauserit et calidis animetur tota medullis:
Cur non haec eadem de relligione colenda
Consultat, cur non suspectat libera caelum,
Cur sibi praescriptum non commutabile fatum,
Ut captiva, putat, genesis cur vincula fingit,
Cur iam nolle licet, quod tum voluisse licebat,
Erroresque abolere suos ac flectere sensus?
Sic septingentis erravit circiter annis,
Lubricaque et semper dubitans, quae forma placeret
Inperii, quae regnandi foret aequa potestas.
Regius exortam iam tunc habuit status urbem,
Non sine grandaevis curarum in parte locatis.
Mox proceres de stirpe senum tractasse videmus
Clavum consilii; plebeias inde catervas
Conlatas patribus mixtim ditionibus aequis
Inperitasse diu belloque et pace regendis:
Consule nobilitas viguit, plebs fisa tribuno est.
Displicet hic subito status et bis quina creantur
Summorum procerum fastigia, quos duodeni
Circumstant fasces, simul et sua quemque securis.
Rursus se geminis reddit ductoribus omnis
Publica res et consulibus dat condere fastos:
Ultima sanguineus turbavit secla triumvir.
    Fluctibus his olim fatum geniusve animusve
Publicus erravit: tandem deprendere rectum
Doctus iter, caput augustum diademate cinxit,
Adpellans patrem patriae, populi atque senatus
Rectorem, qui militiae sit ductor et idem
Dictator censorque bonus morumque magister,
Tutor opum, vindex scelerum, largitor honorum.
    Quod si tot rerum gradibus totiens variatis
Consiliis aegre tandem pervenit ad illud,
Quod probet ac sancto reverentia publica servet
Foedere, quid dubitat divina agnoscere iura,
Ignorata prius sibimet tandemque retecta?
Gratemur, iam non dubitat, nam subdita Christo

407. *tenenda* Weitz. — 408. *aspect.* BW, *prospect.* I Ald. Gis. — 409. *tibi* Ald. — 411. *Cui* R Weitz. (Heins.?) Ar., *Cur* A etc. — 415. *et quae* Ald. Gis. Weitz., non edd. — 416. *exortum* A — 426. *doctoris* E, *doctoribus* A — 427. *fasces* R: post h. v. inserunt AERO v. 422. — 430. *reprend.* R — 432. *Appellaris* A —

413. *sept. c. ann.*] Paucis describit poeta imperii Romani statum (DCC ann. Flor. I, 1.) a Romulo usque ad Caes. Augustum. V. 516. reges et centum senatores ab ipso Romulo instituti (Liv. I, 9.) indicantur, vv. 418. 22. de coss. et plebis tribunis agunt (Liv. II, 1, 33.), v. 423. ad decemviros (Liv. III, 33.), et v. 426. ad consulatum iterum institutum (Liv. l. l.) respiciunt: denique v. 428. ad triumviratum Caesaris, Lepidi et Antonii refero, ubi intpp. aliquot alterum triumviratum intellegunt. De sqq. vv., quibus de Augusto Prud. dicit, vd. Dion. Cass. LIII, 33. LIV, 1 sqq. Flor. IV, 12. —

Servit Roma Deo, cultus exosa priores.
Romam dico viros, quos mentem credimus urbis,
Non genium, cuius frustra simulatur imago.
Quamquam cur genium Romae mihi fingitis unum?
Cum portis, domibus, thermis, stabulis soleatis
Adsignare suos genios, perque omnia membra
Urbis perque locos geniorum milia multa
Fingere, ne propria vacet angulus ullus ab umbra?
Restat, ut et fatum similis dementia cunctis
Aedibus inponat, paries ut quisque sub astro
Fundatus structusque suo, qua sorte maneret:
Quando autem rueret, primis acceperit horis.
Adscribunt saxis Lachesis male fortia fila,
Tectorumque trabes fusis pendere rotatis
Credunt atque ipsis tribuunt decreta tigillis:
Ceu distet, cuius stellae sit fraxinus ortu
Eruta, quae summum conscenderet ardua culmen.
    Denique nulla hominum res est, nulla actio mundi,
Cui non fatalem memorent incumbere sortem.
Quae quia constituunt, dicant, cur condita sit lex
Bis sex in tabulis, aut cur rubrica minetur,
Quae prohibet peccare reos, quos ferrea fata
Cogunt ad facinus et inevitabile mergunt.
Quin et velle adigunt, parvum insinuantia votum,
Ne liceat miseris vetitum committere nolle.
Cedite, si pudor est, gladiumque retundite vestrum,
Aspera nil meritos paenis plectentia iura,
Antrum carcereum dissolvite, corpora sub quo
Agminis innocui fato peccante tenetis.
Nemo nocens, si fata regunt, quod vivitur ac fit:
Immo nocens, quicunque volens, quod non licet, audet,
Alterutrum quia velle suum est, nec fata reatum
Inponunt homini, sed fit reus ipse suopte
Arbitrio placitumque nefas et facta rependit
Inpia suppliciis merito non sorte peremptus.
Quisque putat fato esse locum, sciat, omniparentem
Esse Deum, nulli vetitum fatalibus astris,
Nec mathesis praescripto aliquo pia vota repelli.
Spirat enim maiora animus seque altius effert
Sideribus, transitque vias et nubila fati,

447. *At sign.* A — 464. *Ad fac. cog.* a Ald. — 467. *recondite* coni. Heins. — 468. *placentia* A — 474. *suapte* A2E (1?) ORPuα Ald., *suopte Ingenio* T(R) Boh. I. II., *Ingenium* R Canch., *per amplum Ingenium* Weitz., *suapte Ingenitum* coni. Heins.; *arbitrio* A etc. — 477. *Quis put. e. l. fat.* Ald. — 478. *Nosse* AEOPTα Boh. I. II. Ald. Gis., *Posse* R, *Esse* Weitz. etc.: *fallacibus* W Gis. — 479. *Nec perscr.* [E] *al. pellit p. v. math.* Rat. Ald. —

462. *rubrica*] Tituli et initia legum minio pingebantur, vd. Iuven. XIV, 192. Quinctil. XII, 3, 11. Petron. Sat. 46. Jahn. ad Pers. V, 90. Chr. G. Schwarz. de ornamentis librorum. Ed. Leuschner. (Lips. 1756.) p. 34.

Et momenta premit pedibus, quaecunque putantur
Figere propositam natali tempore sortem.
Huc ades omne hominum genus, huc concurrite et urbes;
Lux immensa vocat, factorem noscite vestrum.
Libera secta patet: nil sunt fatalia, vel si
Sunt aliqua, opposito vanescunt inrita Christo.
    Sed multi duxere dei per prospera Romam,
Quos colit ob meritum magnis donata triumphis.
Ergo age, bellatrix, quae vis subiecerit, ede,
Europam Libyamque tibi: dic nomina divum.
Iuppiter ut Cretae domineris, Pallas ut Argis,
Cynthius ut Delphis, tribuerunt omine dextro.
Isis Nilicolas, Rhodios Cytherea reliquit;
Venatrix Ephesum virgo, Mars dedidit Hebrum.
Destituit Thebas Bromius, concessit et ipsa
Iuno suos Phrygiis servire nepotibus Afros,
Et quam subiectis dominam dea gentibus esse,
Si qua fata sinant, iam tum tenditque fovetque,
Iussit Romuleis addictam vivere frenis.
Perfidiane deum indigenum cecidere tot urbes,
Distructaeque iacent ipsis prodentibus arae?
    O pietas, o sancta fides! traduxit alumnos
Maiestas infida locos, et creditur istis
Numinibus, qui transfugio meruere sacrari?
An voluit servare suos luctataque multum
Relligio infestas temptavit pellere turmas,
Romanis obnisa globis? sed fortior illam
Virtus luctifico camporum in pulvere fregit.
Immo ita est, armis et viribus indiga veri
Victa superstitio est et inanem gloria fugit.
Sed nec difficilis fuit aut satis ardua genti
Natae ad procinctus victoria frangere inertes,
Molliaque omnigenum colla inclinare deorum.
Nunc cum Dictaeis bellum Corybantibus asper
Samnitis Marsusque levi sudore gerebat:

483. *Fingere* BWRT Rott. II. Slch., *Fig.* A etc. — 488. *multa* Ald., *dii* P Ald. — 492. *agris* A — 494. *Venus alma reliquit* Ald. — 501. *indigetum* Cauch. Heins., sed vd. v. 341. — 505. *qui*] AR etc. Weitz. Heins. Ar., *quae* Ald. Gis. — 510. *ita id est* Gis.: *vere* A — 511. *fugat* (gl.: *inanis gl. fugit*) E — 513. *Late proc.* BW Rott. II. Weitz., *procinctos* A, *procinctum* Ra Cauch. Cell. Teol. — 515. *Tunc* AIP, *Tum* R Ald. — 516. *sudoris oleoque et gymn. arte Unctis* A —

488. *Sed multi*] Cf. Symmach. l. l.: *Accedit utilitas, quae maxime homini deos adserit. Nam cum ratio omnis in operto sit, unde rectius quam memoria* [*de mem.* cdd. Symm. et edd.] *atque documentis rerum secundarum cognitio venit numinum?* — 494. *Rhod. Cytherea*] Sine dubio, ut Cell. iam bene vidit, fabulam Pindari, qui Rhodum Veneris filiam et Solis sponsam vocat, vd. Olymp. VII, 14. (Boeckh.) *παῖδ' Ἀφροδίτας Ἀελίοιό τε νύμφαν, Ῥόδον*, ib. Schol. Io. Meursii de hoc loco tractatum (Amstel. 1675.) inspicere non potui. Vd. Schleusner. lexic. s. v. — 513. *proc.*] Cf. P. I, 32. — 515. Cf. 860.

Nunc mastigophoris oleoque et gymnadis arte
Unctis pugilibus miles pugnabat Etruscus,
Nec petaso insignis poterat Lacedaemone capta
Mercurius servare suas de clade palaestras.
Apenninicolam peditem Cybeleius hostis
Congressu excipiens Asiam defendere et Idam
Qui potuit, cogente acies in praelia Gallo?
Idalias nisi forte rosas, laurum citharoedi
Vatis, silvicolae calamos arcumque puellae
Dedere servitio calcataque sacra domare
Difficilis operis fuit inmensique laboris.
Fluctibus Actiacis signum symphonia belli
Aegypto dederat, clangebat bucina contra.
Institerant tenues cumbae fragilesque faseli
Inter turritas Memphitica rostra Liburnas:
Nil potuit Serapis deus et latrator Anubis.
　　Stirpis Iuleae ductore exercitus ardens
Praevaluit, gelido quem miserat Algidus axe.
Non armata Venus, non tunc clypeata Minerva
Venere auxilio, non divum degener ordo
Et patria extorris Romanis adfuit armis:
Victus et ipse prius, inimica nec agmina iuvit,
Si tamen antiquum norat retinere dolorem.
　　Sed dicis, legisse deos, ubi sanctior usus
Templorum cultu celebri sine fine maneret
Aeneadumque ultro victricia signa virorum
Regis amore Numae nullo cogente secutos.
　　Num Diomedis item temptoria et acris Ulixi
Castra volens Pallas caesis custodibus arcis

517. *Num* R, *Tum* Cell.: *marrucoph.* BW Rott. II. Sich., *mafagoris* R — 521. *peditam* A — 525. *calamus* A — 527. *difficilisque* u Gis. — 530. *Instar erant* Sich. Gis. Weitz. — 533. *ductor* Cell., *ductorem* coni. Heins. — 534. *gel... axe*] AERT etc. Ald. Gis. Weitz. Ar. (*alcidus* Ald.), *gel...arctos ab axe* Cauch., *gelidum* B, *Boreae...algidus axis* Rott. II. Gronov. l. l. p. 62. Heins.; sed imitatur poeta Hor. Od. I, 21, 6. III, 23, 10., ubi de monte Algido cf. Orell. et Lübker. — 536. *Vexere* Sich. Weitz. — 537. *Ex* Pa — 541. *celebris* Fabr. — 545. *astis*

517. *mastigophori* lictores erant, qui agonethetas, sacrorum certaminum praesides ad turbam submovendam et ad seditiones cohibendas comitabantur, vd. Cod. Theod. l. 18, 17 sq. *de muner. et honor.* — De sqq. vv. vd. Elmenhorst. ad Arnob. III. p. 114. — 523. *cog.... Gallo*] Ironice, quod Galli Cybeles sacerdotes effeminati erant, cf. Elmenh. et Herald. ad Arnob. V. p. 167 sq. Lact. I, 17, 7. Hieron. ad Hos. 4. VI. p. 14. F., et de forma *Galla* Voss. lexic. etym. p. 162. Cort. ad Lucan. I, 566. — 524. *Idal.*] Pervig. Ven. 22: *Ipsa* (Venus, quae in monte Ida Cretensi colebatur, Virg. Aen. V, 760.) *iussit, mane ut udae virgines nubant rosae. Citharoedi* Apollinis; *puellae* Dianae. *ISO.* — 528. *signum symph.*] Sermo est de sistris Aegyptorum; cf. Ben. Bacchini de sistr. (Trai. ad Rhen. 1696.) in Graev. thes. antiquitat. VI. 420. — *Liburn.:* Hor. Epod. I, 1. ib. Lambin. — 533. *Stirp. I. d.*] Caesar Octavianus. *ISO.* — 545. *castra Pallas*] Virg. Aen. II, 163: *Tydides sed enim scelerumque inventor Ulixes Fatale aggressi sacrato avellere templo Palladium caesis summae custodibus arcis* [male igitur *ultro* edd.] etc.

Legit, ubi humenti sudaret maesta sigillo?
Aut quotiens ductor Macetum fortissimus altos
Templorum cineres victis cumulavit Amyclis,
Optarunt praedis Domini se numina capta
Misceri Assyriaeque vehi Babylonis ad arcem?
Non fero, Romanum nomen sudataque bella
Et titulos tanto quaesitos sanguine carpi.
Detrahit invictis legionibus et sua Romae
Praemia diminuit, qui, quidquid fortius actum est,
Adscribit Veneri, palmam victoribus aufert.
Frustra igitur currus summo miramur in arcu
Quadriiugos stantesque duces in curribus altis
Fabricios, Curios, hinc Drusos, inde Camillos,
Sub pedibusque ducum captivos poplite flexo
Ad iuga depressos manibusque in terga retortis,
Et suspensa gravi telorum fragmina trunco:
Si Brennum, Antiochum, Persen, Pyrrhum, Mithridatem,
Flora, Matuta, Ceres et Larentina subegit.
His tamen auspicibus successus dextra dederunt
Omnia laetificos et felix adfuit ales.
Quid sibi vult virtus, quid gloria, si Corvinum
Corvus Apollineus penna vel gutture iuvit?
Sed tamen hic corvus cur defuit exitiali
Forte die, infaustas tegerent cum funera Cannas,
Oppeteretque super congesta cadavera consul?
Cur Cremerae in campis, cornice vel oscine parra,
Nemo Deum novit, perituros Marte sinistro
Tercentum Fabios, vix stirpe superstite in uno?
Nullane tristificis Tritonia noctua Carris
Advolitans praesto esse deam praenuntia Crasso
Prodidit, aut Paphiam niveae vexere columbae,
Cuius inauratum tremeret gens Persica limbum?

A, *ultro* Boh. II. Rott. II. Gis. Weitz. — 547. *Macetum*] AR Heins. [a forma *Macetes*, *Maceta*, vd. Stat. Silv. IV, 6, 106. ib. Markland., Lucan. X, 28. Grat. Cyneg. 117. Drakenb. ad Sil. It. XVII, 633.], *Macedum* cet. — 548. *ab Indis* BW Cauch. Fabr. Gis. I., *Aphidnis* coni. Heins. — 549. *dominis* AE — 550. *Assyriaque* Fabr.; *ab arce* B — 553. *dimin.*] AR Weitz. Ar., *demin.* cet., cf. A. 28. — 556. *summa...arce* Rott. II. Weitz., cf. A. 523. — 557. *quadriiugo* EP — 560. *depressas* AI — 563. *Larvent.* A, *Laurent.* Gis. Weitz. — 571. *porta* Torn. Fabr. — 572. *novit*] AEIPR, *iuvit* a, *monuit* edd. — 577. *Parthica* coni. Ar.: *lemb.* Au Ald., *libum* Cauch., *nimb.* Fabr. Weitz. —

548. *Amycl.*] Victa Macedonico bello Lacedaemone, cui proximae erant Amyclae, Sil. It. II, 434. *CELL.* — 563. *Larent.*] Macrob. Saturn. I, 10: *Macer historiarum libro primo Faustuli coniugem Accam Larentiam Romuli et Remi nutricem fuisse confirmat*, cf. de eius cultu Ambrosch. l. l. p. 122. Not. 76. — 567. *Corv.*] Lucret. V, 1081: *mutant cum tempestatibus una Raucisonos cantus cornicum et secla vetusta Corvorum greges*, quare *Apollin. corv.*; Arat. Phaen. 271 sqq. De *parra* vd. Hor. Od. III, 27, 1. et de Fabiis Liv. III, 1: Ar. cf. Lettere sopra occisione del 306 Fabi, Rom. 1784. — 574 sqq. *Trit.*] Quod Palladi sacra fuit: de Crasso cf. Flor. III, 11. — *Limb. est fascia, quae ambit extremitatem vestium*, aurei limbi frequentes erant, vd. Ov. Met. V, 51.

Sed video, quae te moveant exempla vetustae
Virtutis, dicis domitum terraque marique
Orbem, res laetas et prospera quaeque retexis,
Mille triumphorum memoras ex ordine pompas
Ductaque per mediam spoliorum fercula Romam.
Vis dicam, quae causa tuos, Romane, labores
In tantum extulerit, quis gloria fotibus aucta
Sic cluat, inpositis ut mundum frenet habenis?
Discordes linguis populos et dissona cultu
Regna volens sociare Deus, subiungier uni
Inperio, quidquid tractabile moribus esset,
Concordique iugo retinacula mollia ferre
Constituit, quo corda hominum coniuncta teneret
Relligionis amor: neque enim fit copula Christo
Digna, nisi inplicitas societ mens unica gentes.
Sola Deum novit concordia, sola benignum
Rite colit tranquilla Patrem: placidissimus illum
Foederis humani consensus prosperat orbi,
Seditione fugat, saevis exasperat armis,
Munere pacis alit, retinet pietate quieta.
Omnibus in terris, quas continet occidualis
Oceanus roseoque aurora inluminat ortu,
Miscebat Bellona furens mortalia cuncta
Armabatque feras in vulnera mutua dextras.
Hanc frenaturus rabiem Deus undique gentes
Inclinare caput docuit, sub legibus isdem,
Romanosque omnes fieri, quos Rhenus et Ister,
Quos Tagus aurifluus, quos magnus inundat Hiberus,
Corniger Hesperidum quos interlabitur et quos
Gangis alit tepidique lavant septem ostia Nili.
Ius fecit conmune pares et nomine eodem
Nexuit et domitos fraterna in vincla redegit.
Vivitur omnigenis in partibus, haud secus ac si
Cives congenitos concludat moenibus unis
Urbs patria atque omnes lare conciliemur avito.
Distantes regione plagae divisaque ponto
Littora conveniunt nunc per vadimonia ad unum
Et conmune forum, nunc per conmercia et artes,
Ad coctum celebrem, nunc per genialia fulcra

579. *dices* u Weitz. — 584. *fortibus* ARα Gis., *fontib.* cd. Rittershusii, *fotib.* Wu Boh. I. II. Rott. II. Weitz. etc. — 585. *Quis volet* BW Sich. — 595. *orbem* EIPa, *urbem* A — 598. *continet* ARau Ald. etc. Ar. [v. 811.], *distinet* 2OT Boh. I. Heins., quem vd. ad Ov. Her. VIII, 69. — 601. *Armarat* B Fabr. Gis. Heins., *Armabat* A etc. — 607. *Gangis*] Salmas. l. l., Heins., *Ganges* cet. — 612. *conciliamur* E, *concilientur* R Gis. —

606. *Corn. Hesper.*] Virg. Aen. VIII, 77: *Corniger Hesperidum fluvius, regnator aquarum*, i. e. Tiberis cf. Wagner. l. l.; quare errant, qui Padum cum Isone (et gl. R), intellegant. —

Externi ad ius connubii: nam sanguine mixto
Texitur alternis et gentibus una propago.
    Hoc actum est tantis successibus atque triumphis
Romani imperii: Christo iam tunc venienti,
Crede, parata via est, quam dudum publica nostrae
Pacis amicitia struxit moderamine Romae.
Nam locus esse Deo qnis possit in orbe feroci
Pectoribusque hominum discordibus, et sua iura
Dissimili ratione tuentibus, ut fuit olim?
Sic inconpositos humano in pectore sensus,
Disiunctasqne animi turbato foedere partes,
Nec liquida invisit sapientia, nec Deus intrat.
    At si mentis apex regnândi iure potitus
Pugnacis stomachi pulsus fibrasque rebelles
Frenet et omne iecur ratione coerceat una,
Fit stabilis vitae status et sententia certa
Haurit corde Deum Domino et subiungitur uni.
    En ades omnipotens, concordibus influe terris:
Iam mundus te, Christe, capit, quem congrege nexu
Pax et Roma tenent: capita haec et culmina rerum
Esse iubes nec Roma tibi sine pace probatur:
Et pax ut placeat, facit excellentia Romae,
Quae motus varios simul et ditione coercet
Et terrore premit. Nec enim spoliata prioris
Robore virtutis senuit, nec secula sensit,
Nec tremulis, cum bella vocant, capit arma lacertis:
Nec tam degeneri venerandis supplicat ore
Principibns, quam vult praenobilis ille senator,
Orandi arte potens et callida fingere doctus
Mentitumque gravis personae inducere pondus,
Ut tragicus cantor ligno tegit ora cavato,
Grande aliquod cuius per hiatum crimen anhelet.
    Si vocem simulare licet, nempe aptior ista
Vox Romae est, quam nunc eius sub nomine promam;
Quae, quia turpe putat templorum flere repulsam
Aegidaque in dubiis pro se pugnasse periclis

617. *Aeterni* I — 623. *posset*] AR etc. Ar., *possit* cet. — 624. *Rectoribus* Ald. — 627. *Disiunctaq.* A — 629. *Aut* A, *Ut* Ea — 634. *Una ades* Ald. — 648. *aliquid* R — 651. *ferre rep.* R: *repulsa* A —

617. *Ext. ad ius. conn.*] Nuptiae Romanorum cum peregrinis iustae non erant, vd. Ulpian. fragm. V, 4. 5., nisi eas imperator (vel cos.) concederet: Liv. XXXVIII, 36. Gruter. inscr. n. 573...75., Anton. autem Caracalla illam veterem de peregrinorum connubio legem sustulit, vd. Heinecc. antiquit. Rom. p. 117. 303. — 649. *Si voc. etc.*] Cf. Symmach. l. l.: *Romam nunc putemus adsistere atque bis vobiscum agere sermonibus: Optimi principes, patres patriae, reveremini annos* [*canos* Rott. II.] *meos, in quos me pius ritus adduxit: utar* [*ut utar* edd. Symm.] *ceremoniis avitis: neque enim paenitet: vivam meo more, quia libera sum. Hic cultus in leges meas orbem redegit, haec sacra Hannibalem a moenibus, a Capitolio Senonas repulerunt.*

Dicere, seque gravem senio inclinante fateri,
Ductores conplexa suos, sic laeta profatur:
O clari salvete duces, generosa propago
Principis invicti, sub quo senium omne renascens
Deposui vidique meam flavescere rursus
Caniciem: nam cum mortalia cuncta vetustas
Inminuat, mihi longa dies aliud parit aevum,
Quae vivendo diu didici contempnere finem.
Nunc, nunc iusta meis reverentia conpetit annis,
Nunc merito dicor venerabilis et caput orbis,
Cum galeam sub fronde oleae cristasque rubentes
Concutio viridi velans fera cingula serto,
Atque armata Deum sine crimine caedis adoro.
Crimen enim, piget heu, crimen persuaserat atrox
Iuppiter, ut sacro iustorum sanguine tincta
Adsuetum bellis celerarem funere ferrum.
Illius instinctu primus Nero matre perempta
Sanguinem apostolicum bibit, ac me strage piorum
Polluit et proprium facinus mihi saevus iussit.
Post hunc et Decius iugulis bacchatus apertis
Insanam pavit rabiem: mox et sitis arsit
Multorum similis per vulnera tristia flagrans
Extrahere insignes animas ac ludere paenis,
Undantesque meum in gremium defundere mortes
Et sub iure fori non noxia colla secare.
Hac me labe ream modo tempora vestra piarunt.
Vivo pie vobis auctoribus, inpia pridem
Arte Iovis, fateor: quid enim non ille cruentum
Tradidit, aut quid mite sibi placidumve poposcit?
Qui dum praemetuit cultus inolescere Christi,
Saeviit ac miserum foedavit sanguine seclum.
Et sunt, qui nobis bella exprobrare sinistra
Non dubitent, postquam templorum sprevimus aras;
Adfirmentque Libyn Collinae a cardine portae
Hannibalem Iovis inperio Martisque repulsum,
Victores Senonas Capitoli ex arce fugatos,
Cum super e celso pugnarent numina saxo.

654. *profetur* Cauch. — 668. *sceleraret* P, *scelerare in* A: *in funere* Ald. — 673. *haec sitis* Ald. — 675. *Et trah.* E, *Extraxero* a — 676. *def.*] ATα Weitz. Heins., *diffund.* cet., cf. Virg. Aen. X, 907. Fea ad Hor. Ep. I, 12, 29. — 679. *aucta mihi* 1AEPa — 680. *Aste uobis* A — 684. *vobis* Ald. Cell. — 689. *e celso*]

654. *ductor.*] Gl. R: *inperatores. theodorum* (leg. *Theodosium*) *et filium eius honorium vel constantinum xpianos* (!?) — 669. *Nero etc.*] Sulpit. Sev. II, 41: *Interea abundante iam Christianorum multitudine accidit, ut Roma incendio conflagraret Nerone apud Antium constituto... Neque ulla re Nero efficiebat, quin ab eo iussum incendium putaretur: igitur vertit invidiam in Christianos actaeque in innoxios crudelissimae quaestiones.* Ibid. 46: *Decio regnante septima persecutione saevitum in Christianos* (a. 251.) Cf. Euseb. hist. eccl. VI, 38. 40. — 686. *Collinae*] Iuven. VI, 250.

Qui mihi praeteritam cladem veteresque dolores
Inculcant iterum, videant, me tempore vestro
Iam nil tale pati: nullus mea barbarus hostis
Cuspide claustra quatit: non armis, veste comisque
Ignotus capta passim vagus errat in urbe
Transalpina meam rapiens in vincula pubem.
    Temptavit Geticus nuper delere tyrannus
Italiam, patrio veniens iuratus ab Istro,
Has arces aequare solo, tecta aurea flammis
Solvere, mastrucis proceres vestire togatos:
Iamque ruens Venetos turmis protriverat agros
Et Ligurum vastarat opes et amoena profundi
Rura Padi Tuscumque solum victo amne premebat.
    Depulit hos nimbos equitum non pervigil anser,
Proditor occulti tenebrosa nocte pericli:
Sed vis cruda virum perfractaque congredientum
Pectora, nec trepidans animus succumbere leto
Pro patria et pulcram per vulnera quaerere laudem.
Numquid et ille dies Iove contulit auspice tantum
Virtutis pretium? dux agminis inperiique
Christipotens nobis iuvenis fuit et comes eius
Atque parens Stilico, Deus unus Christus utrique.
Huius adoratis altaribus et cruce fronti
Inscripta cecinere tubae: prima hasta dracones
Praecurrit, quae Christi apicem sublimior effert.
Illic ter denis gens exitiabilis annis
Pannoniae paenas tandem deleta pependit.
Corpora famosis olim ditata rapinis
In cumulos congesta iacent: mirabere seris
Posteritas seclis inhumata cadavera late,
Quae Pollentinos texerunt ossibus agros.

ABERWu Weitz. Helus., *excelso* cet. — 692. *nullis* Aa — 700. *prostraverat* BW Weitz. — 705. *praefracta* Fabr. Gis. Ar. — 713. *draconis* Weitz. —

696. *Geth. tyr.*] Alaricus, Vesigothorum rex. Zosim. V, 29. *CELL.* Pessime enim alii Weitzio auctore Radagastum indicari volunt, quos recte vituperat Mascov (Geschichte der Teutschen bis zum Anfang der fränkischen Monarchie Lips. 1726.) p. 340. — 697. *ab Istro*] Claud. bell. Get. 81: *patrii numen iuraverat Istri.* — 698. *mastruca Sardorum* (vestis) Cic. pro Scaur. (Quinctil. I, 5, 12.), Isidor. Orig. XIX, 23: *vestis Germanica e pelliculis ferarum*, vd. Barth. ad Claud. p. 56. Elmenh. ad Arnob. II. p. 59. — 710. *Christ. iuv.*] Honorius, cuius parens et tutor [*comes*, qui non ita appellatus est, quod *comitatus* honore, medio aevo frequente (Cell.) fungebatur] Stilico a Theodosio ipso constitutus erat, vd. Ambros. orat. in fun. Theod. 10. Zosim. IV, 12. — 720. *Pollentinos*] Ubi Pollentia urbs sita sit, non satis constat, plerumque quidem Claudian. (bell. Get. 569.) sequuntur intpp., qui eam Liguriae oppidum sub Alpibus putat; vd. Pag. annal. crit. ad a. 403. 6. Tillemont. histoire des empereurs et des autres princes etc. V. p. 1141. Idem vero eamdem pugnam in ea regione, ubi Marius Cimbros vicisset, commissam esse dicit (l. l. 651.). Num Honorius ipse adfuerit, a scriptoribus aliis, quorum aliquot in praelio Stiliconem (!) victum esse enarrant, non traditur, vd. Oros. VII, 37. Cassiod. chron. ad a. 402. Mascov. l. l.

Si potui manibus Gallorum excisa levare
De cinerum squalore caput, redeunte Camillo
Signa renidenti fumans si fronte recepi,.
Si potui miseras sertis redimire ruinas
Et male pendentes lauro praecingere turres:
Quo te suscipiam gremio, fortissime princeps,
Quos spargam flores, quibus insertabo coronis
Atria, quae festis suspendam pallia portis,
Inmunis tanti belli, ac te stante sub armis
Libera et auretenus Geticos experta tumultus?
Scande triumphalem currum, spoliisque receptis
Huc Christo comitante veni: date vincula demam
Captivis gregibus, manicas deponite longo
Tritas servitio matrum iuvenumque catervae.
Dediscat servire senex laris exul aviti,
Discat et ad patrium limen genetrice reversa
Ingenuum se nosse puer, timor omnis abesto:
Vicimus, exultare libet. Quid tale repulso
Poenorum quondam duce contigit? ille petitae
Postquam perculerat tremefacta repagula portae,
Baianis resolutus aquis durissima luxu
Robora destituit ferrumque libidine fregit.
At noster Stilico congressus comminus ipsa
Ex acie ferrata virum dare terga coegit.
Hic Christus nobis Deus adfuit et mea virtus:
Illic lascivum, Campania fertilis, hostem
Deliciae vicere tuae: non Iuppiter acrem
Protexit Fabium, sed iuvit amoena Tarentus,
Quae dedit inlecebris domitum calcare tyrannum.
His ego pro meritis quae praemia digna rependam,
Non habeo. Membra statuis effingere vile est:
Virtutem nil vile decet: nam vile, quod aetas
Eripit: aera cadunt aut fulvum defluit aurum,
Aut candor perit argenti, si defuit usus,
Et fuscata situ conrumpit vena colorem.
Viva tibi, princeps, debetur gloria, vivum
Virtutis pretium, decus inmortale secuto.
Regnator mundi Christo sociabere in aevum,
Quo ductore meum trahis ad caelestia regnum.
Nil te permoveat magni vox rhetoris, oro,
Qui sub legati specie sacra mortua plorans,
Ingenii telis et fandi viribus audet,

723. *renitenti* Ald. — 724. *misera* E — 725. *lauru* T — 730. *aure*] A Ald. Weitz. etc., *Alpe* ERW Gis. [Claud.VI. cons. Hon. 264.] *tumultos* Aa — 731. *repertis* Weitz. — 732. *data* 2R Gis. — 734. *caterva* E — 741. *durissime* A — 742. *distit.* A — 743. *congressum* auα Ald. — 745. *mea* Gis. II. — 748. *vivit* AR, *vicit* Ald. Weitz. — 751. *statui* a — 753. *eruit* Gis. II. — 757. *secutum* Weitz. —

748. Cf. Flor. II., 6.

Heu, nostram temptare fidem; nec te videt ac me
Devotos, auguste, Deo, cui sordida templa
Clausimus et madidas sanie deiecimus aras.
Unus nostra regat servetque palatia Christus,
Ne quis Romuleas daemon iam noverit arces,
Sed soli pacis Domino mea serviat aula.
Sic adfata pios Roma exoravit alumpnos,
Spernere legatum non admittenda petentem,
Legatum Iovis ex adytis ab aruspice missum,
At non a patria: patriae nam gloria Christus.
Persistit tamen adfirmans, iter esse viandi
Multifidum variumque, Deus cum quaeritur unus.
Hinc alios, ast inde alios properare seorsim
Quemque per anfractus proprios: sed conpeta eodem
Fine coartari simul et concurrere in unum.
Quin etiam caelum atque solum, ventos, mare, nubes,
Omnibus in conmune dari, vel qui colimus te,
Christe, vel exta litant sculptis qui tabida saxis.
Non nego conmunem cunctis viventibus usum
Aeris, astrorum, pelagi, telluris et imbris.
Imo etiam iniustus pariter iustusque sub uno
Axe habitant: unas capit inpius et pius auras;
Castus et incestus, meretrix et nupta, nec alter
Ore sacerdotis, quam murmillonis anhelat
Spiritus, aerio vitam qui temperat haustu.
Nubes verna pluit Zephyro inpellente, sed aeque
Furis et innocui fecundat rura coloni.
Gurgitis aestivi sic pura fluenta viator,
Ut latro, fessus adit: sic piratis mare servit,
Ut mercatori, nec fluctus setius hosti
Obsequitur, quam cum licitae fert transtra carinae.
Ergo capax utriusque rei natura creandis
Se praebet populis, nec habet discernere dispar
Viventum meritum, quos tantum pascere iussa est.
Servit enim mundus, non iudicat: hoc sibi summus
Naturae Dominus praescripta in tempora servat.
Nunc adsunt homini data munera legibus isdem,

769. *effata* Gis. — 772. *sua g.* O — 775. *seorsum* alii — 776. *conpeta*] Aa Weitz., cf. A. pr. 7., *conpita* cet. — 781. *conmune...ipsum* Ald. — 787. *hausto* Ea — 792. *fluvius sevius* A: *sedius* E — 793. *licita* A: *dominae fert* Ald. Torn. Gis. Gall. —

781 sqq. *Non etc.*] Symm. I. l.: *Aequum est, quidquid omnes colunt, unum putari. Eadem spectamus astra, conmune caelum est, idem nos mundus involvit. Quid interest, qua quisque prudentia verum inquirat? Uno itinere non potest perveniri ad tam grande secretum.* — 783. Matth. V, 10. — 786. *murmillonis*] Fest. p. 233. (ed. Lindem.): murmillonicum *genus armaturae Gallicum est, ipsique murmilliones ante Galli* [qui toti in armis erant] *appellabantur, in quorum galeis piscis effigies inerat:* quare aliquot VV. DD. *murm.* nomen a pisce *mormulo*, alii a *Myrmidonibus* deducunt: vd. Schol. ad Iuven. VIII, 199. Vales. in Ammian. Marc. XXIII, p. 385. Lips. Sat. II, 2, 10.

Quis concessa semel: fons liquitur, amnis inundat,
Velivolum ratibus mare finditur, influit imber,
Aura volat tenuis, vegetatur mobilis aer,
Et res naturae sit publica promptaque cunctis,
Dum servant elementa suum famulantia cursum.
Sic probus atque reus capitalis criminis isdem
Sideribus facilisque poli bonitate fruuntur.
Vivere conmune est, sed non conmune mereri.
Denique Romanus, Daha, Sarmata, Vandalus, Hunus,
Gaetulus, Garamans, Alemannus, Saxo, Galaulas,
Una omnes gradiuntur humo: caelum omnibus unum est,
Unus et Oceanus, nostrum qui continet orbem.
Addo aliud, nostros potant animalia fontes:
Ipso rore mihi seges est, quo gramen onagris,
Sordida sus nostro amne natat, nostra intrat et ipsos
Aura canes animatque levi fera corpora flatu.
Sed tantum distant Romana et barbara, quantum
Quadrupides bipedi abiunctae, mutaeve loquenti,
Quantum etiam, qui rite Dei praecepta sequuntur,
Cultibus a stolidis et eorum erroribus absunt.
    Non facit ergo pares in relligione tuenda
Aeris et caeli conmunio: corpora tantum
Gignit, alit, reparat recidivaque semina servat.
Nec refert, cuius generis cuiusve figurae
Aut cuius meriti: modo sint, ut corpora terra
Edita, terrenis quibus est vigor ex elementis:
Artificis quia Patris opus discrimine nullo
Influit in medium, nec avaro munere currit,
Ante datum, quam primus homo sordesceret Adam.
Nec vitio utendum restrictum deficit, aut se
Subtrahit indignis, nec foeda et turpia vitat.
Haud aliter solis radius, cum luminat omnes
Diffuso splendore locos, ferit aurea tecta,
Sed ferit et nigro sordentia culmina fumo;
Intrat marmoribus Capitolia clara, sed intrat
Carceris et rimas et taetra foramina clausi

801. *inpluit* coni. Heins. — 802. *molibus* A — 803. *nat.* om. A — 808. *Daha*] AE Ald. etc., *Dana* RWu, *Dea* Fabr. — 809. *Garamans*, *Alemannus*] AR etc. Ar. [cf. Oros. I, 2.], *Garamas*, *Alemanus* cet.: *galauta* RT, *Galaudas* coni. Grang. — 814. *Sordida sus*] AE al. Ald. [C. IX, 36.], *Spurca sues* T Heins. Ar., *Sp. suis* Weitz., *Spurcaque sus* Gis., *ipsas* T, prob. Heins., sed cf. Obbar. ad Boeth. p. 125. Iacob. Quaest. epic. p. 180. — 817. *Quadrupides bip. abiunct. mutaeve* [*que* EO] AEO [T?] Ald., *Quadrupes abiuncta est bip. vel muta loq.* cet. edd. — 818. *Tantum* Weitz. — 820. *tuenda*] AR Weitz. Heins., *tenenda* cet. — 822. *redivivaque* W Fabr. Gis. — 830. *vetat* A — 831. *cum luminat*] ARa Rat. Ald. Torn. Gis., *collum.* cet. —

809. *Galaulas*] Africae populus fuisse videtur ignotus: Oros. I, 2: *A meridie gentes Aulolum, quas nunc Galaules (?) vocant, usque ad oceanum Hesperium contingentes.*

Stercoris et spurcam redolenti in fornice cellam.
Sed non illud erunt obscura ergastula, quod sunt
Regia gemmato laquearia fulva metallo.
Nempe magis non illud erunt, qui numen in urnis
Quaerunt ac tumulis et larvas sanguine placant:
Quod sunt, qui summum caeli Dominum venerantur
Iustitiamque litant et templum pectoris ornant.
Secretum sed grande nequit rationis opertae
Quaeri aliter, quam si sparsis via multiplicetur
Tramitibus et centenos terat orbita calles,
Quaesitura Deum variata indage latentem.
Longe aliud verum est: nam multa ambago viarum
Anfractus dubios habet et perplexius errat:
Sola errore caret simplex via, nescia flecti
In diverticulum, biviis nec pluribus anceps.
Non tamen infitior, duplex occurrere nobis
Semper iter, geminis mortalia partibus ire,
Cum dubitant, quonam ferat ignorantià gressum.
Altera multifida est, at simplex altera et una:
Una Deum sequitur, divos colit altera plures,
Et tot sunt eius divortia, quot templorum
Signa, quot aeriis volitant phantasmata monstris.
Aut hos thyrsigeri rapit ad Dionysia Bacchi,
Inlicit aut alios ad Saturnalia festa,
Aut docet, occultus quae sacra Diespiter infans
Inter tinnitus solvi sibi poscat aenos.
Iamque Lupercales ferulae nudique petuntur
Discursus iuvenum, Megalesius hinc spado diris
Incensus furiis caeca ad responsa vocatur.
Sunt, qui quadriviis brevioribus ire parati
Vilia Niliacis venerantur oluscula in hortis,
Porrum et cepe deos inponere nubibus ausi,

836. *redolenti in*] AEα Ald. Heins. *redolent* A, ed. Colon. 1701., *in* om. cet. — 845. *si cent.* Fabr. Gis. — 847. *ambage* Heins. Cbam. — 850. *divertic.*] AR cdd. Heins. omnes, Ald. Gis. Weitz. Ar. [et ita cdd. Rutil. Num. It. II, 61. Liv. IX, 17. Quinctil. IX, 2: *diverticula et anfractus et suffugia infirmitatis*, Donat. ad Ter. Eun. IV, 2, 7. Serv. ad Virg. Aen. IX, 379. Obbar. ad Hor. Ep. I, 15, 10. sim. *diversorium* H. 852.]; *devert.* Heins., qui def. ad Ov. A. II, 6, 9. — 851. *infitens* A, *infiteus* marg. E, quare *infiteor* coni. Weitz. — 854. *una*] AR Ald. Gis. Ar., *unum* Rott. II. Weitz. Heins. —

860. *Diesp.*] Fabula nota de Iove et Corybantibus, vd. v. 514. Min. Fel. XXI, 10: *avido patri* (*Saturno*) *subtrahitur infans* (*Iuppiter*), *ne voretur, et Corybantum cymbalis, ne pater audiat vagitus, tinnitus eliditur. De Lupercalibus* vd. Min. Fel. XXIV, 4: *Nudi* (*Luperci*) *cruda hieme discurrunt, pelles caedunt*, et Schol. ad Iuven. II, 142: *steriles mulieres februantibus Lupercis se offerunt et ferula verberantur.* Ov. Fast. II, 267. V, 102. ib. Heins., P. II, 518. X, 162. — 863. *Megales.*] Cf. I, 629. Tertull. Apol. XVII: *Archigallus* [l. e. Cybeles sacerdos] *sanctissimus sanguinem impurum lacertos quoque castrando libabat.* P. X, 1061. — 867. *Porrum c.*] De hac Aegyptiorum superstitione vd. Iuven. XV, 9: *Porrum et caepe nefas violare* etc. Obbar. ad Hor. Ep. I, 12, 21. P. X, 259. —

Alliaque et Serapin caeli super astra locare.
Isis enim et Serapis et grandi Simia cauda
Et Crocodilus idem, quod Iuno, Laverna, Priapus:
Hos tu Nile colis, illos tu Tibris adoras.
Una superstitio est, quamvis non concolor error.
Hinc alia exoritur tenebrosis tecta frutetis
Semita, quam pecudes et muta animalia carpunt,
Quaeque latens silvis operitur: nescia caeli
Mens hominum, saevo vivens captiva tyranno,
Hacc putat esse Deum nullum: namque omnia verti
Casibus et nullo sub praeside secla rotari.
Hoc iter haudquaquam magno discrimine distat
Hisce viis, quas vos teritis, qui numina multa
Et portenta, Deum summum, numerosa putatis.
　　Simplicis ergo viae dux est Deus: ille per unam
Ire iubet mortale genus, quam dirigit ipse
Sublimem dextro celsa ad fastigia clivo.
Prima viae facies inculta, subhorrida, tristis,
Difficilis, sed fine sui pulcerrima et amplis
Praedita divitiis et abundans luce perenni,
Et quae praeteritos possit pensare labores.
Multiplici dux daemon adest, qui parte sinistra
Centifidum confundit iter: trahit inde sophistas
Barbatos, trahit hinc opibus vel honore potentes.
Inlicit et volucrum linguis et aruspice fallit,
Instigat bacchantis anus ambage Sibyllae,
Involvit mathesi, magicas inpellit in artes,
Omine sollicitat, capit augure, territat extis.
Cernis ut una via est multis anfractibus errans,
Talem passa ducem, qui non sinat ire salutis
Ad Dominum, sed mortis iter per devia monstret?
Devia picta bonis brevibus, sed fine sub ipso
Tristia et in subitam praeceps inmersa charybdem?
Ite procul gentes: consortia nulla viarum
Sunt vobis cum plebe Dei: discedite longe
Et vestrum penetrate chaos, quo vos vocat ille
Praevius infernae perplexa per avia noctis:
At nobis vitae Dominum quaerentibus unum
Lux iter est et clara dies et gratia simplex.

868. *Serapen* Aa, meliores Heins., fort.: *Serapem* — 870. *idem est* O, *id est*, R Gis. Weitz. — 871. *Nile deos colis et tu Tibr*. Ald. Gis. — 875. *latent silvis. Oper*. aα Ald. Ar., *latens* A etc. — 884. *Sublime* Cell. Teol. — 889. *Multiplici*] AEIOPR Ald. Heins. Ar. Gif. p. 471., *Multiplicis* W Gis. Weitz.: *daemon sed ad...morte sinister* Ald. Fabr. — 892. *Inlicitat* Gif. p. 374. — 893. *bacchatus* W Weitz. — 894. *In mag. art. trahit involvitque mathesi* Ald. Fabr. — 896. *Cernit* A — 898. *monstrut* Euα Ald. — 900. *caribdem* A sim. ET Heins., *charybdim* cet. —

870. *Laverna*] Non.: *dea, cui supplicant fures.* Hor. Ep. I, 16, 60. Arnob. III. p. 115. ib. Elmenh. — 886. Matth. VII. —

Spem sequimur gradimurque fide fruimurque futuris:
Ad quae non veniunt praesentis gaudia vitae,
Nec currunt pariter capta et capienda voluptas.
    Ultima legati defleta dolore querela est,
Palladiis quod farra focis, vel quod stipis ipsis
Virginibus castisque choris alimenta negentur,
Vestales solitis fraudentur sumptibus ignes.
Hinc ait et steriles frugescere rarius agros,
Et tristem saevire famem totumque per orbem
Mortales pallere inopes ac panis egenos.
    Quae tanta extiterit praesenti tempore tamque
Invidiosa fames, quam Triptolemi Cererisque
Moverit ira penu pro virginis ulciscendo,
Non memini, nec tale aliquid vel fama susurrat.
Audio per Pharios Nilum discurrere campos
More suo viridisque sata stagnare Canopi.
Aut veniat, sicco qui flumine nuncius adfert
Ieiunam squalere siti sub pulvere Memphim,
Nec Pelusiacae limum sudare paludis.
Num fons arcano naturae tectus operto
Aruit, et tenuem vix stillat vena liquorem?
Num refugus nostras odit praestringere ripas
Amnis, et exustos cursum deflectit ad Indos?
Num tractu in medio bibulus vorat alveus undam
Fluminis, et subito stagna absorbentur hiatu?
Ne sulcos operire vadis neve arida possint
Aegypti per plana trahi glebasque rigentes

907. *Spe* (Heins.) Cell. — 908. *Atque* A — 911. *Pallidus* A: *stipes* W Gis. Weitz. — 912. *toris* Ald. Gis., *chor.* A etc. — 913. *ignis* A — 914. *parcius* a Gis. Weitz., *rarius* A etc. — 915. *servire* Gis. — 917. *tamquam* A — 919. *peno* T — 923. *Aut veniat sicco*] AERWauα Ald. Weitz. Ar. Gif. p. 471., *Haud venit a sicco* coni. Gis. et in cd. Bussid. invenit, Heins. [cdd.?] — 924. *sitis* Weitz. — 931. *arsorb.* A — 932. *Nec* auα —

910. *Ultima*] Cf. Symm. l. l. *Quanto conmodo aerarii* [*sacri aer.* edd. Symm.] *vestri, Vestalium virginum praerogativa detracta est? Sub largissimis inperatoribus denegatur, quod parcissimi praestiterunt. Honor solus est in illo velut stipendio castitatis. Ut vittae earum capiti decus faciunt, insigne ducitur sacerdotii* [*sacrificii* edd.] *vacare muneribus. Nemo me putet tueri solam caussam relligionum. Ex eiusmodi* [*huiusm.* edd.] *facinoribus orta sunt cuncta Romani generis inconmoda. Honoraverat lex parentum Vestales virgines ac ministros deorum victu modico iustisque privilegiis. Stetit muneris huius integritas usque ad degeneres trapezitas, qui ad mercedem vilium baiulorum sacra castitatis alimenta verterunt. Secuta est hoc* [*h. factum* edd.] *fames publica et spem provinciarum omnium messis aegra decepit. Non sunt haec vitia terrarum: nihil inputemus austris: nec rubigo segetibus obfuit, nec avena fruges necavit: sacrilegio annus exaruit. Necesse enim fuit perire omnibus, quod relligionibus negabatur.* — *Quid tale proavi* [sic AER Ald., *provinciae* edd.] *pertulerunt, cum relligionum ministros honor publicus pasceret.* — 913. *Vestales*] Agros Vestalium virginum fisco publico dedit Gratianus imp. a. 382. [Zosim. IV, 33. Ambrosch. l. l. p. 18.], et anno seq. illa fames accidit, cf. Symm. Ep. II, 7. Ambros. ep. III, 7. Gibbon. hist. of the decline cap. XXVIII. p. 933 sqq. — 922. *Can.*] P. III, 59. X, 255.

Infusis ad pingue lutum mollire fluentis,
Unde seges late crinitis fluctuet agris
Densius et gravidis se vestiat aequor aristis.
Respice, num Libyci desistat ruris arator
Frumentis onerare rates et ad ostia Tibris
Mittere triticeos in pastum plebis acervos,
Numne Leontini sulcator solvere campi
Cesset frugiferas Lilybaeo ex littore cumbas,
Nec det vela fretis, Romana nec horrea rumpat
Sardorum congesta vehens granaria classis?
Ergo pyris mensas silvestribus inplet arator
Poenus et avulsas Siculus depascitur herbas?
Iamque Remi populo quernas Sardinia glandes
Suppeditat, iam corna cibus lapidosa Quiritum?
Quis venit esuriens magni ad spectacula Circi,
Quae regio gradibus vacuis ieiunia dira
Sustinet, aut qnae Ianiculi mola muta quiescit?
Quautos quaeque ferat fructus provincia, quamque
Ubere fecundo large fluat orbis opimus,
Indicio est annona, tuae quae publica plebi,
Roma, datur, tantaeque manns longa otia pascit.
Sit fortasse aliquis paullo infecundior annus,
Nil mirum, nec in orbe novum didicere priores,
Perpessi plerumque famem, si tabidus aer
Siccavit tenues ardenti sidere nubes:
Nec vernas infudit aquas creberrimus imber,
Frnge nova et viridi si messis, adulta priusquam
Conceptas tencro solidaret lacte medullas,
Adflatum calido sucum contraxit ab Euro,
Ieiunosque tulit calamos atque inrita vota
Agricolae sterilis stipularum silva fefellit.
His, ni fallor, ager vitiis conruptus et ante
Subiacuit, quam Palladium, quam Vesta, Penates
Sub lare Pergamco servarent igne reposto,
Quam Priami genitor conductis moeuia fabris
Extrueret, quam virgo suas fundaret Athenas
Pallas: in his quoniam Vestalis origo favillae

939. *acerbos* A — 940. *ne* om. A — 941: *frugigeras* E — 947. *cibos* 1R Heins., *cibis* 2R — 950. *Ianiculo* Ald. Fabr. Gis.: *muta*] Tα Boh. I. Heins. Ar., sim. *mota* ARau Weitz., *nota* Ald. Gis. — 954. *tantasq...pascunt* Tu Rott. II. Weitz. — 955. *Si fort.* coni. Heins. — 956. *novo* Ald. — 960. *viridis mess.* AEau, *nova: et viridis si* R Gis. Weitz. — 969. *Extruerat* A —

940. *Leontini*] Cic. Verr. III, 18, 47: *caput est rei frumentariae campus Leontinus* in Sicilia, sed urbis *Leontii* nomen nusquam, neque apud Ptolem. III, 4. invenitur, cf. Zumpt. l. l. De feracibus Libyae agris vd. intpp. ad Hor. Od. I, 1, 10. *Lilybaeum* autem promontorium Siciliae est. — 950. *Ian. mola*] Molas aquarias sub monte Ianiculo iam Augusti temporibus fuisse aedificatas, satis notum est, vd. Vitruv. X, 10. ib. Rod. et Straticon. Plin. XVIII, 10. Procop. b. Goth. I, 19. Sachs. l. l. II. p. 377. 401.

Urbibus, ut memorant, primo de fomite sumpta est:
Sacraruntque focos aut Pryx aut Graius alumpnos.
Antiquis elementa labant erroribus, ac de
Legitimo discussa modo plerumque feruntur
In casus alios, quam lex habet aut iter anni.
Nunc consumit edax segetem rubigo maligni
Aeris ex vitio, nunc culpam vere tepente
Post zephyros gelidi glacies aquilonis inurit
Ambustumque caput culmi fuligine tinguit;
Seminis aut teneri turgens dum germinat herba,
Continuis nimiisque perit constricta pruinis,
Nec potis est tenuem telluri adfigere fibram;
Mox eiecta solo glacie sidente superfit
Nudaque subducto radix avellitur arvo.
Ancipites tribuli subeunt et carduus horrens:
Hos fert sicca sitis, hunc ebrius educat humor.
Temperies, effusa minus vel plus, agit istos
Terrarum morbos et mundum vulnerat aegrum.
Non aliter nostri conruptus corporis usus
In vitium plerumque cadit nec in ordine recto
Perstat et excessu moderaminis adficit artus:
Unus enim status est mundique et corporis huius,
Quod gerimus: natura eadem sustentat utrumque.
Edita de nihilo crescunt nihilumque futura
Aut titubant morbis, aut tempore victa senescunt:
Nec natura caret vitio, cui terminus instat.
Semper, crede, polus variis proventibus annos
Texuit: hos multa ditavit fruge fluentes,
Quosdam infelices astris dampnavit iniquis,
Spe cassa et sterili curam frustratus agrestem.
Sed si Vestales ulciscitur ista puellas
Pestis, ab infido quae gignitur inproba mundo:
Cur non Christicolum tantum populatur agellos,
Per quos virginibus vestris stata dona negantur?
Utimur et ruris reditu et ratione colendi
Exercere manus non paenitet: et lapis illic
Si stetit, antiquus quem ciugere sueverat error

972. *Sacravitq.* coni. Lips. de Vesta cap. 2.: *frixa aut gravis* A — 973. *acte* A — 976. *Non* A — 979. *tinguit*] AR etc. Ald. Gis. Weitz. Ar., *tinguunt* Heins. — 983. *erecta* Weitz. — 985. *cardu....* A — 986. *crebrior* R — 991. *Praestat* cdd., non edd.: *adfecit* A — 995. *victa senescit* A — 996. *carit* E — 997. *credo* E — 998. *multas* R: *fluentas* A — 1001. *vestalis* Ald. — 1003. *christicolos...agros* Rolt. II.: *pop. agrestos* A — 1004. *statuta* AE —

1006. *lapis*] i. e. Terminus, vd. Ovid. Fast. II, 641., cuius dies festus a Numa iam institutus (Dion. Halicarn. II. p. 133.) Mart., ubi eum sertis coronabant agnisque ei immolabant, vd. Dion. l. l. Ov. l. l. Censorin. de die nat. XX, 6. Eschenbach. de unction, gentil. p. 387. Hartung. Religion der Römer II. p. 171. Mitscherl. ad Hor. Ep. II, 59. Ritus autem, quem v. 1008. Prud. commemorat, alibi non fit mentio.

Fasciolis vel gallinae pulmone rogare,
Frangitur, et nullis violatur Terminus extis,
Et quae fumificas arbor vittata lucernas
Servabat, cadit ultrici succisa bipenni.
Nec tamen idcirco minor est aut fructus agelli
Aut tempestatis clementia laeta serenae,
Temperet aut pluviis qui culta novalia ventus.
Sed nec magno opus est frugi viventibus, et cum
Maxima proveniunt, non amplo in gaudia sensu
Solvimur inque lucrum studio exultamus avaro.
Nam quibus aeternum spes informatur in aevum,
Omne bonum tenue est, quod praesens ingerit aetas.
O felix nimium, sapiens et rusticus idem,
Qui terras animumque colens impendit utrisque
Curam pervigilem, quales, quos inbuit auctor
Christus et adsumptis dedit haec praecepta colonis:
Semina cum sulcis committitis, arva cavete
Dura lapillorum macie, ne decidat illic,
Quod seritur: primo quoniam praefertile germen
Luxuriat, suco mox deficiente sub aestu
Sideris igniferi sitiens torretur et aret.
Neve in spinosos incurrant semina vepres,
Aspera nam segetem surgentem vincula texunt
Ac fragiles calamos nodis rubus artat acutis:
Et ne iacta viae spargantur in aggere grana,
Haec avibus quia nuda patent passimque vorantur,
Inmundisque iacent foeda ad ludibria corvis.
His Deus agricolam confirmat legibus: ille
Ius caeleste Patris non summa intellegit aure;
Sed simul et cordis segetem disponit et agri,
Ne minus interno niteant praecordia cultu,
Quam cum laeta suas ostentant iugera messes.
Extirpamus enim sentos de pectore vepres,
Ne vitiosa necent germen vitale flagella,
Ne frugem segetemque animae spinosa malorum
Inpediat sentix scelerum peccamine crebro:
Glarea ne tenuis ieiunis siccet arenis
Marcentem sub corde fidem, ne pectoris aestus
Flagret et effetis urat charismata venis.

1008. *Fasceolis* AOTα Ald.: *rogare* AERT Ald. etc., *rigare* I Gif. p. 366. Weitz. Ar., qui Pers. II, 30. conf. — 1014. *temperat* Ald. Gis. Weitz.; *pluviis* A Gis. Weitz. (Heins.?), *pluvius* R Ald. Ar. — 1016. *sensu*] AR Ald. Gis. Weitz. prob. Ar., *censu* coni. Gronov. (obss. eccl. 5.), Cauch. Heins. Ar. — 1017. *exultemus* A — 1020. *Quo fel.* A — 1025. *acie* AEa Fabr. Weitz., *macie* cet. — 1026. *primum* W Weitz.: *quon...germ.* om. A — 1027. *deficientis ab* a — 1035. *conformat* Meurs. crit. in Arnob. I, 10. — 1036. *non surda* 2T, sed vd. Ps. 796. 692. — 1038. *internit.* A — 1040. *extirpemus* Rott. II., *sentas* R — 1043. *sentix*] AE al. Weitz. Ar., *sentis* RT Ald. Gis. Heins. — 1044. *Inglarca* A — 1046. *effectis* A, *affectis* Ald. —

Denique ne iecoris detrita in parte relinquat
Vilis cura Deum, ne spem, qua vescimur intus,
Deserat obscenisque avibus permittat edendam,
Et proiecta fides hosti sit praeda volucri.
Talis nostrorum sollertia centuplicatos
Agrorum redigit fructus, quibus acriter instat,
Nec metuit, ne congestum populetur acervum
Gurgulio vel nigra cavis formica recondat.
Sunt et virginibus pulcerrima praemia nostris,
Et pudor et sancto tectus velamine vultus
Et privatus honos, nec nota et publica forma
Et rarae tenuesque epulae et mens sobria semper
Lexque pudicitiae vitae cum fine peracta.
Hinc decies seni rediguntur in horrea fructus,
Horrea nocturno non unquam obnoxia furi,
Nam caelum fur nullus adit, caelestia nunquam
Fraude resignantur: fraus terris volvitur imis.
    Quae nunc Vestalis sit virginitatis honestas,
Discutiam, qua lege regat decus omne pudoris.
Ac primum parvae teneris capiuntur in annis,
Ante voluntatis propriae quam libera secta
Laude pudicitiae fervens et amore Deorum
Iusta maritandi condempnet vincula sexus.
Captivus pudor ingratis addicitur aris,
Nec contempta perit miseris, sed adempta voluptas
Corporis intacti, non mens intacta tenetur;
Nec requies datur ulla toris, quibus innuba caecum
Vulnus et amissas suspirat femina taedas.

1049. *edendum* Auα Ald. — 1052. *rediget* An Ald., *reddit* Fabr. Gis. — 1058. *tenuisq.* A — 1060. *seni*] AIRα al. Ald., *deni* cet., sed *dec. sen.* vel sim. formula est freqnens, vd. Tac. Ann. I, 36. — 1066. *annos* A — 1069. *condempnat* uα Ald., *contemnet* 1AW — 1071. *contenta* Ald. — 1072. *celum* R —

1066. *tener. cap. in an.*] A. Gell. I, 12: *Minorem quam annos sex, maiorem quam annos decem capi fas non esse*, ibidemque ritus capiundi describitur. Virgines Vestales plerumque tempus tricennale (Dion. Halic. II. p. 140. Symmach. ep. IX, 103.), Albanas autem sive Maximas (Orell. Inscr. n. 2240. Lips. et Doederl. ad Tac. Ann. XI, 322: *Vibidiam virginum Vestalium vetustissimam*) quinquaginta per annos castas et a nuptiis vacuas manere oportebat vd. Dion. Hal. I. p. 50. *πεντηκονταετοῦς* [*πενταετοῦς* cdd., em. Lips.] *δέ οὐκ ἐλάττω χρόνον ἔδει ἁγνὰς διαμεῖναι γάμων*. Tacit. Ann. II, 86: *rettulit Caesar capiendam virginem in locum Occiae, quae septem et quinquaginta per annos Vestalibus sacris praesederat*. Quare illam v. 1082: *N. annus vet.* indicari putant Grang. et Arev., sed cum apud Romanos feminarum pubertas a. iam duodecimo peracto inciperet (Dio Cass. LIV, p. 352: *δώδεκα καὶ ταῖς κόραις ἐς τὴν τοῦ γάμου ὥραν ἔτη πλήρη νομίζεται*. Inst. Iustin. I, 22. *Quibus modis tutela fin.* Tertull. de veland. virg. 11. Heinecc. Antiq. Rom. p. 163. A. G. Cramer. de pubertatis termino etc. Kilon. 1804. Hugo Geschichte des röm. Rechts p. 758. Zimmern. Geschichte d. röm. Privatrechts I. p. 426. Creuzer. röm. Antiq. p. 83. Obbarius ad Hor. Ep. I, 1, 22. ed. I. [Rudolstad. 1822]. Rein. röm. Privatr. p. 185.), non dubito, quin virgo, quae XXX per annos Vestalis fuit, intellegi queat. Cf. Lips. de Vesta et Vestal. syntagm. cap. 7.

Tum quia non totum spes salva interficit ignem,
Nam resides quandoque faces adolere licebit
Festaque decrepitis obtendere flammea canis,
Tempore praescripto membra intemerata requirens
Tandem virgineam fastidit Vesta senectam.
Dum thalamis habilis tumuit vigor, inrita nullus
Fecundavit amor materno viscera partu:
Nubit anus veterana sacro perfuncta labore
Desertisque focis, quibus est famulata iuventas,
Transfert emeritas ad fulcra iugalia rugas,
Discit et in gelido nova nupta tepescere lecto.
Interea dum torta vagos ligat infula crines
Fatalesque adolet prunas innupta sacerdos,
Fertur per medias ut publica pompa plateas,
Pilento residens molli, seque ore retecto
Inputat attonitae virgo spectabilis urbi.
Inde ad consessum caveae pudor almus et expers
Sanguinis it pietas, hominum visura cruentos
Congressus mortesque et vulnera vendita pastu
Spectatura sacris oculis: sedet illa verendis
Vittarum insignis phaleris fruiturque lanistis.
O tenerum mitemque animum! consurgit ad ictus
Et quotiens victor ferrum iugulo inserit, illa
Delicias ait esse suas pectusque iacentis
Virgo modesta iubet converso pollice rumpi,
Ne lateat pars ulla animae vitalibus imis,
Altius inpresso dum palpitat ense secutor.
Hoc illud meritum est, quod continuare feruntur
Excubias, Latii pro maiestate Palati,
Quod redimunt vitam populi procerumque salutem,
Perfundunt quia colla comis bene vel bene cingunt
Tempora taeniolis et licia crinibus addunt.

1079. *virgo sen.* R — 1080. *Cum* Weitz., *Tum* B Gis., *Dum* A etc. — 1081. *Fecunda* A — 1083. *iuventas*] AEα Ald. Heins. Ar., *inventa* R T al. Weitz., *inventus* cet. — 1085. *ingelido* Gif. p. 365. — 1090. *Implicat* Pulmani ed.; *expectab.* Gis. I. Weitz., cf. I, 54. — 1092. *Sanguine sit.* A — 1095. *lanistris* A — 1102. *quos* A —

1091. *consess. cav.*] Sueton. Aug. 44: *Solis virginibus Vestalibus locum in theatro* (et amphitheatro) *et contra praetoris tribunal dedit Augustus.* Tac. Ann. IV, 16. Calpurn. VII, 26. Salmas. ad Tertull. de pallio p. 474.

1099. *converso poll.*] Si gladiatores victos occidi voluit populus, *convertebat* pollicem, i. e. in pectus dirigebat, quo indicaretur illud esse perfodiendum, vd. Iuven. III, 36: si vero populus eis favebat, *premebat* pollicem Plin. h. n. XXVIII, 2, 5. ib. Gesner. (p. 693.) Ruhnken. Antiq. rom. lection. acad. XX. p. 7. ed. Eichstad., Th. Echtermeyer: Proben einer Abhandlung üb. Namen u. symbol. Bedeutung d. Finger (Halae, 1834) p. 9..14. Lips. Saturn. I, 7. II, 22. Schmid. ad Hor. Ep. I, 18, 66. — 1001. *secutor*] Isid. Orig. XVIII, 55: *dictus est ab insequendo retiarium: gestabat enim cuspidem et massam plumbeam, quae adversarii iaculum impediret, ut, antequam ille feriret rete, ipse superaret.* Suet. Calig. 30. Iuven. VIII, 209. Lips. l. l.

Et quia subter humum lustrales testibus umbris
In flammam iugulant pecudes et murmura miscent:
An quoniam podii meliore in parte sedentes,
Spectant aeratam faciem, quam crebra tridenti
Inpacto quatiant hastilia, saucius et quam
Vulneribus patulis partem perfundat arenae,
Cum fugit et quanto vestigia sanguine signet?
Quod genus ut sceleris iam nesciat aurea Roma,
Te precor, Ausonii dux augustissime regni,
Et tam triste sacrum, iubeas, ut caetera, tolli.
Perspice, nonne vacat meriti locus iste paterni?
Quem tibi supplendum Deus et genitoris amica
Servavit pietas, solus ne praemia tantae
Virtutis caperet: „Partem tibi, nate, reservo“
Dixit „et integrum decus intactumque reliquit.“
Adripe dilatam tua, dux, in tempora famam,
Quodque patri superest successor laudis habeto.
Ille urbem vetuit taurorum sanguine tingui,
Tu mortes miserorum hominum prohibeto litari.
Nullus in urbe cadat, cuius sit paena voluptas,
Nec sua virginitas oblectet caedibus ora.
Iam solis contenta feris infamis arena
Nulla cruentalis homicidia ludat in armis,
Sit devota Deo, sit tanto principe digna,
Et virtute potens et criminis inscia Roma,
Quemque ducem bellis sequitur, pietate sequatur.

1107. *tristibus* Fabr. — 1110. *cr. tr.* om. A: *tridente* Ald. Gis. — 1112. *perfundit* A — 1123. *patris* B1α Fabr. Gis. — 1124. *verbum* 1A — 1125. *letari* A — 1132. *belli* u Ald. Gis. Weitz., *bellis* A etc.

1110. *aer. fac.*] Bene cf. Cell. Iuven. l. l. 203: *Nec galea faciem abscondit* (aerata facies); *movet ecce tridentem* (fuscinam, vd. eumd. II, 143.) *Postquam librata pendentia retia dextra Nequidquam effudit.* Tacit. III, 43., supra v. 786.

1116. *sacrum*] Instituebantur in Martis et Saturni honorem, nam Diti, quem pro Saturno habuisse fertur Prudent. (vd. Lips. l. l. I, 5. nos ad I, 379.), sacrata non erant munera gladiatoria. Quae quamvis Constantinus M. interdixisset (Cod. Iust. XI. tit. 43.), tamen a serioribus impp. restituebantur, donec ab Honorio, fortasse his Prudentii versibus commoto, in Occidente penitus tollerentur, vd. Theodoret. V, 26. Bach. hist. iur. p. 509. ed. Stockm. Theodosius antea sanguinolenta sacrificia edicto vetuerat, vd. Cod. Theod. l. III. de pagan. ib. Gothofred. p. 298.

AURELII PRUDENTII CLEMENTIS
PERISTEPHANON LIBER.

I. PASSIO EMETERII ET CHELIDONII CALAGURITANORUM MARTYRUM.

Scripta sunt caelo duorum martyrum vocabula,
Aureis quae Christus illic adnotavit litteris,
Sanguinis notis cadem scripta terris tradidit.
Pollet hoc felix per orbem terra Hibera stemmate:
Hic locus dignus tenendis ossibus visus Deo,
Qui beatorum pudicus esset hospes corporum.
Hic calentes hausit undas caede tinctus duplici:
Inlitas cruore sancto nunc arenas incolae
Confrequentant obsecrantes voce, votis, munere.
Exteri nec non et orbis huc colonus advenit:
Fama nam terras in omnes percucurrit proditrix,
Hic patronos esse mundi, quos precantes ambiant.
Nemo puras hic rogando frustra congessit preces,
Laetus hinc tersis revertit supplicator fletibus,
Omne, quod iustum poposcit, inpetratum sentiens:
Tanta pro nostris periclis cura suffragantium est.
Non sinunt, inane ut ullus voce murmur fuderit,
Audiunt statimque ad aurem regis aeterni ferunt.
Inde larga fonte ab ipso dona terris influunt,
Supplicum causas petitis quae medelis inrigant.
Nil suis bonus negavit Christus unquam testibus:

PER. I. *Calagurrit.* vulgo. — V. 2. *Aureisque* E — 3. *ead.*] Cf. Proleg. cap.I., *et idem* Gis. — 7. *tincti* A — 11. *percurrit* E, *praecurrit* Ald., *praecuc.* Fabr. — 15. *iust. est* AE — 16. *Tantam* A — 17. *sinant* RN Ald. Gis., *sinunt* cet. — 19. *Unde* Gis. — 21. *bonis* HW —

I. Nomina horum duorum martyrum (Emeterii et Chelidonii) neque in hoc hymno neque IV, 31., neque ab aliis scriptoribus vett. commemorantur. Seriores, qui ab antiquissimo fonte Prudentio recedunt [cf. Eulog. memor. mart. I, 12. Gregor. Turon. de glor. mart. I, 93. Bolland. in AA. SS. ad III. Mart. Risc. Hisp. sacr. Tom. XXXIII. p. 276. XXXIV. p. 315. Les Vies des Saints etc. Tom. III. p. II. et 28.], eos in civitate Legionensi in Hispania natos sec. IV. medio vixisse et Calaguri Vasconum passos esse tradunt: utrumque autem a. 303., quo litterae sacrae a Domitiano comburebantur, vixisse, v. 75. docet. Eos milites legionarios facit Ael. Nebr., v. 35. — 4. *Hibera*] Barth. Adv. XL, 7. Cell. alii Hispaniam universam Hiberam dictam (cf. Ukert: Geographie d. Griechen u. Römer I. P. I. p. 230 sq.) intellegunt: melius ob sqq. vv. indicatur ea Hispaniae pars, quae ab Ibero fluvio adluebatur et ubi Calaguris Vasconum (v. 94. Strab. III, 4. hodie *Calahorra*, non *Loharre*, vd. Wesseling. ad Itin. p. 393.) sita erat. — 19. *fonte*] Deo. *NEBR.* Verba *suppl. c.* de quovis voto explicari possunt, sed melius cum Nebr. propter seq. *med.* ad morbos referam, cf. Tib. I, 9, 51. Senec. Ep. 68.

Testibus, quos nec catenae, dira nec mors terruit,
Unicum Deum fateri sanguinis dispendio:
Sanguinis sed tale dampnum lux rependit longior.
Hoc genus mortis decorum, hoc probis dignum viris,
Membra morbis exedenda, texta venis languidis,
Hostico donare ferro, mortem et hostem vincere.
Pulcra res ictum sub ense persecutoris pati:
Nobilis per vulnus amplum porta iustis panditur,
Lota mens in fonte rubro sede cordis exilit.
Nec rudem crudi laboris ante vitam duxerant
Milites, quos ad perenne cingulum Christus vocat:
Sueta virtus bello et armis militat sacrariis.
Caesaris vexilla linquunt, eligunt signum crucis,
Proque ventosis draconum, quos gerebant, palliis,
Praeferunt insigne lignum, quod draconem subdidit.
Vile censent expeditis ferre dextris spicula,
Machinis murum ferire, castra fossis cingere,
Inpias manüs cruentis inquinare stragibus.
Forte tunc atrox secundos Israelis posteros
Ductor aulae mundialis ire ad aram iusserat,
Idolis litare nigris, esse Christi defugas.
Liberam succincta ferro pestis urgebat fidem,
Illa virgas et secures et bisulcas ungulas
Ultro fortis expetebat Christi amore interrita.
Carcer inligata duris colla bacis inpedit.
Barbaras forum per omne tortor exercet manus,
Veritas crimen putatur, vox fidelis plectitur.
Tunc et ense caesa virtus triste percussit solum,
Et rogis ingesta maestis ore flammas sorbuit.
Dulce tunc iustis cremari, dulce ferrum perpeti.
Hic duorum cara fratrum concalescunt pectora,
Fida quos per omne tempus iunxerat sodalitas,
Stant parati ferre, quidquid sors tulisset ultima.

22. *dira*] ARab Ald. Gis. Weitz. [l. e. ob cruciatus dira, Senec. Octav. 6.] *dura* T Put. Heins. Ar. — 25. *probum* cd. Cauch., qui *probrum* coni.: *dec. hoc*] AENPR a Put. Ald., *dec. est hoc* edd. omnes, sed tetrametri trochaici catal. sunt asynarteti, vd. Herman. Epit. doctr. metric. p. 48. — 27. *Histico* AE: *domare* b Prag. Gis. Weitz.: *mortem*] AERabα Put. Ald., defend. Burm. ad Anthol. I. p. 737., *morte* cet. — 33. *nunc fidei militat* t Put. — 34. *cruc. sign.* A — 35. *quod* Fabr., *quae* coni. Ar. — 36. *in signo* T, *ligno* R, *ligni* coni. Heins. — 42. *refug.* Fabr. — 46. *boiis* coni. Nebr. Gis. Weitz. Ar., *baiis* Fabr., cf. pr. Ps. 33. — 47. *Barbarus* Weitz. — 51. *ius sit* T Boh. I., *ius fit* coni. Heins. — 52. *conval.* Ald. Fabr. Gifan. Weitz., cf. H. 190. —

32. *cing.*] Serv. ad Virg. Aen. VIII, 724: *Omnes qui militant cincti sunt.* De dracon. vd. p. 19. — 40. *Isr. post.*] Qui Iudaeis successerant, Christianos. *CELL.* — 44. *ung. bis.*] Instrumentum ungulis ferarum simile, vd. Cod. Theod. XV, 7. (*Etsi*): *Convictus sit equuleo deditus ungulisque sulcantibus latera perferat paenas* etc. Imago extat apud Ar. Tom. II. tab. VII. cf. X, 484. V, 337. Bünem. ad Laet. V, 8. Ed. Schefferi de torquibus syntagm. (Holm. 1656.) p. 150.

Seu foret praebenda cervix ad bipennem publicam,
Verberum post vim crepantum, post catastas igneas:
Sive pardis offerendum pectus aut leonibus.
,,Nosne Christo procreati mammonae dicabimur,
,,Et Dei formam gerentes serviemus seculo?
,,Absit, ut caelestis ignis se tenebris misceat.
,,Sit satis, quod capta primo vita sub chirographo
,,Debitum persolvit omne functa rebus Caesaris.
,,Tempus est Deo rependi, quidquid est proprium Dei.
,,Ite signorum magistri et vos tribuni absistite:
,,Aureas auferte torques sauciorum praemia,
,,Clara nos hinc angelorum iam vocant stipendia.
,,Christus illic candidatis praesidet cohortibus,
,,Et throno regnans ab alto dampnat infames deos,
,,Vosque, qui ridenda vobis monstra divos fingitis."
Haec loquentes obruuntur mille paenis martyres.
Nexibus manus utrasque flexus involvit rigor,
Et chalybs attrita colla gravibus ambit circulis.
O vetustatis silentis obsoleta oblivio!
Invidentur ista nobis, fama et ipsa extinguitur:
Chartulas blasphemus olim nam satelles abstulit,
Ne tenacibus libellis erudita secula,
Ordinem, tempus modumque passionis proditum
Dulcibus linguis per aures posterorum spargerent.
Hoc tamen solum vetusta subtrahunt silentia,
Iugibus longum catenis an capillum paverint:
Quo viros dolore tortor, quave pompa ornaverit.

57. *ut* A — 58. *dicabitur* A — 59. *serv. idolo* coni. Cauch. — 61. *coepta* Nebr.; *vitam* A — 63. *suum Dei* Wb Cauch. Weitz. — 64. *et* om. Gis. — 65. *aureas*] ARa, cf. Non. III, 245., *aureos* cet. [cdd.?] — 69. *rinda* A — 72. *artita* Weitz., *astricta* ab Prag., cf. Ps. pr. 33.: *gravis* q Weitz. — 81. *quaeve* Tα, *paena* Tbu Weitz. prob. Ar.

56. *catast.*] Isid. gl.: *catasta equuleum genus paenae, lectus ferreus*, sub quo ignis accendebatur, vd. II, 400. ibidemque imagines nummorum ap. Ar., X, 467., sed catasta etiam machina lignea vocabatur, in qua dampnandi statuebantur (cf. VI, 33.), quia apud veteres Romanos illud nomen pegma indicabat, in quo servi venales proponebantur nudi, ut ab emptoribus conspici et tangi possent: Tib. II, 3, 60. ib. Dissen. Mart. VI, 29, 1. IX, 29, 5. Jahn. ad Pers. VI, 77. p. 229. et 350. De *grabato*, qui V, 217. describitur, et ceteris cruciatuum instrumentis, cf. Ant. Gallon. de SS. Martyrum cruciatibus. Romae 1594. 4. Casp. Sagittarii de MM. cruciatibus in primitiva ecclesia. (Ed. II.) Lips. 1696. 4. Chr. Kortholt. de Persecutionibus Ecclesiae primaevae etc. Kilon. 1689. 4. p. 195 sqq. Arev. in extremo volumine II., ubi XXV tabulis omnia cruciatuum genera repraesentantur. — 58. Matth. VI, 24. — 61. *chirographus* non est sacramentum militum ipsum, ut intpp. volunt, sed inscriptio in catalogum ante iusiurandum instituta vd. Polyb. VIII, 18. p. 560. — 75. *Chart.*] Respiciunt haec verba ad Diocletianum, qui sacros libros comburi iussit: Arnob. IV. p. 152. Hieron. in Zachar. II, 8. Tom. VI. p. 207. D. Euseb. VIII, 2. Neque haec iis, quae infra v. 85...93. enarrantur, repugnant, cum Ceil. iam animadverterit, imperatorem minores et leviores circumstantias abolitione librorum abstulisse, quamdiu in tormentis fuerint; rem ipsam autem et illud miraculum (v. 85...88.) ex memoria abolere non potuisse. Similiter

Illa laus occulta non est, nec senescit tempore,
Missa quod sursum per auras evolarunt munera,
Quae viam patere caeli praemicando ostenderent.
Illius fidem figurans nube fertur annulus:
Hic sui dat pignus oris, ut ferunt, orarium:
Quae superno rapta flatu lucis intrat intimum.
Per poli liquentis axem fulgor auri absconditur,
Ac diu visum sequacem textilis candor fugit:
Subvehuntur usque in astra, nec videntur amplius.
Vidit hoc conventus adstans, ipse vidit carnifex,
Et manum repressit haerens ac stupore oppalluit:
Sed tamen peregit ictum, ne periret gloria.
Iamne credis bruta quondam Vasconum gentilitas,
Quam sacrum crudelis error inmolarit sanguinem?
Credis, in Deum relatos hostiarum spiritus?
Cerne, quam palam feroces hic domentur daemones,
Qui lupino capta rictu devorant praecordia,
Strangulant mentes et ipsas seque miscent sensibus.
Tunc suo iam plenus hoste sistitur furens homo,
Spumeas efflans salivas, cruda torquens lumina,
Expiandus quaestione non suorum criminum.
Audias, nec tortor adstat, eiulatus flebiles:
Scinditur per flagra corpus, nec flagellum cernitur,
Crescit et suspensus ipse vinculis latentibus.
His modis spurcum latronem martyrum virtus quatit,
Haec coercet, torquet, urit, haec catenas incutit:
Praedo vexatus relictis se medullis exuit.
Linquit inlaesam rapinam, faucibus siccis fugit,
Ungue ab imo usque ad capillum salva reddit omnia,
Confitens ardere sese: nam gehennae est incola.
Quid loquar purgata longis alba morbis corpora?
Algidus cum decoloros horror artus concutit,
Hic tumor vultum relinquit, hic color verus redit.
Hoc bonum Salvator ipse, quo fruamur, praestitit,
Martyrum cum membra nostro consecravit oppido,
Sospitant quae nunc colonos, quos Hiberus adluit.
State nunc, hymnite matres pro receptis parvulis,

94. *credes* T — 97. *domantur* bua Ald. — 98. *rictu*] AHabpa Ar., *ritu* cet. — 103. *instat* N Cauch. Cell. Teol. — 113. *decoloros*] AEbinqua Ald. Weitz. etc., *decolores* Ra Gis., sed vd. X, 302. H. 818. S. II, 56. — 114. *reliquit* Eaq Cell. — 118. *Clara nunc hymnistarum pro* coni. Cauch., *hymnistae matr.* E Ald. Gall. Grammat. sec. XII. In Class. Auctor. e Vat. cdd. editor. ab A. Maio. Tom. VIII.

v. 93 sq. *sed...glor.* non de tormentis ante mortem, sed de ipso mortis genere post illud miraculum adhibito agunt. — 86. *orarium*] i. e. sudarium *σουδάριον*, quod verbum de linteo, quo mortui caput involvebatur, Io. Evang. XI, 44. XX, 7. usurpat. Risco (Hispan. sacr. XXXIV. p. 455.) pro stola male vult accipi: aliorum VV. DD. sententias Pitiscus in Lexico Antqq. Roman. s. v. perlustrat. Cf. etiam Schleusner. lexic. graeco-lat. in N. T. II. p. 876. — 116. *nostro cons. opp.*] Calaguri: vd. Prolegom. I. not. 3.

Coniugum salute laeta vox maritarum strepat,
Sit dies haec festa nobis, sit sacratum gaudium.

II. PASSIO LAURENTII MARTYRIS.

Antiquà fanorum parens
Iam Roma Christo dedita,
Laurentio victrix duce
Ritum triumphas barbarum.
Reges superbos viceras
Populosque frenis presseras,
Nunc monstruosis idolis
Inponis inperii iugum.
Haec sola derat gloria
Urbis togatae insignibus,
Feritate capta gentium
Domaret ut spurcum Iovem;
Non turbulentis viribus
Cossi, Camilli aut Caesaris,
Sed martyris Laurentii
Non incruento praelio.

p. 290. Voss. de vit. serm. lat. III, 14., sed *hymnista* (ὑμνιστής) masculini generis esse deberet, si in usu esset, cf. Ruddiman. Instit. I. p. 14. ib. Stallbaum., Ramsborn. Grammat. lat. p. 41. (ed. II.): qua de caussa cum edd. cet. et codd. opt. A (qui *ymnite* exhibet) R etc. *hymnite* praefero. — 119. *maritorum* W Prag.; *strepet* Ald. Sieb. Gis. I.

II. *In honorem passionis Laurentii beatissimi martyris* AO Put., qui in inscriptionibus passim conveniunt. Nos eas quam brevissimas exhibuimus. — 1...3. om. R — 4. *triumphas*] Ambros. Put. al. Ald. etc. Ar. (Rupert. Tuitiens. de opp. spir. VI, 18: *Ritus triumphas barbaros*), *triumphans* A etc. Heins. — 7. *que* om. Ald. — 9. *dederat* R, *derat* H Weitz. — 13. *Cassi* A — 16. *incruente*

II. Acta Laurentii archidiaconi Romani, quae a scriptoribus aequalibus (Sec. III.) non traduntur, seriores varie enarrant. Ex Prudentio (v. 46.) enim eum Valeriano Imp. et Cornelio Seculari Praef. U. non ita multo post Sixtum II. papam (a. 258.) occisum esse apparet, Eusebius (chron. ad a. 263.) autem sub Decio Imp. eum passum affirmat, quem secuti sunt Philip. Bergomens. (chron. VIII. p. 197.) Ado et alii. Deinde, quamvis Laurentii patriam neque Augustin. (de divers. 37. sermon. 104.), neque Ambrosius (Offic. I, 41. II, 28.), neque Prudentius (cf. etiam Arev. p. 939.), neque ceteri scriptores vett., qui eius mentionem faciunt (Fortunat. carm. 18. 19. 37. etc. Cyprian. ep. 82. etc.), commemorent, tamen idem Bergomens. eiusque cohors eum Romae quidem martyrium subiisse, sed in Hispania natum putant. Denique, quam varie modus, quem ad Laurentium cruciandum adhibuerunt iudices, in martyrologiis (ad d. 10. Aug.) et in Aurea SS. Legenda (cap. 112.) describatur, dici vix potest: cf. Baron. annal. eccl. II. p. 304. Tillemont. memoires ecclesiastiques IV. p. 39. Mabillon. comm. in ord. Rom. cap. 3. Les vies des Saints V. p. 9. 148. De cultu Laurentii, Romanorum patroni, vd. Gregor. M. dial. IV, 31. Leon. serm. 83. Gregor. Turon. de glor. mart. I, 83. Thomas. cod. sacr. p. 163. 167. Les vies des SS. l. l., et dissertat. (ab Arev. laud.) Perezii de Bayer (bibl. Hispan. praef.) de sanctitate S. Laur. Madr. (a. ?). Prudentium imitatus est *Marbodus*, cf. Sigeb. Gemblac. de vir. ill. cap. 158. Leyser. histor. poetarum et poem. med. aevi p. 369. — 15. *Cossi*] Volscorum victoris, Liv. VI, 20.

Armata pugnavit fides,
Proprii cruoris prodiga:
Nam morte mortem diruit
Ac semet inpendit sibi.
Fore hoc sacerdos dixerat
Iam Xystus adfixus cruci
Laurentium flentem videns
Crucis sub ipso stipite:
,,Desiste discessu meo
,,Fletum dolenter fundere:
,,Praecedo frater, tu quoque
,,Post hoc sequeris triduum.“
Extrema vox episcopi
Praenuntiatrix gloriae
Nihil fefellit, nam dies
Praedicta palmam praestitit.
Qua voce, quantis laudibus
Celebrabo mortis ordinem,
Quo passionem carmine
Digne retexens concinam?
Hic primus e septem viris,
Qui stant ad aram proximi,
Levita sublimis gradu
Et caeteris praestantior,
Claustris sacrorum praeerat,
Caelistis arcanum domus
Fidis gubernans clavibus
Notasque dispensans opes.
Versat famem pecuniae
Praefectus urbis regiae,
Minister insani ducis,
Exactor auri et sanguinis,
Qua vi latentes eruat
Nummos, operta existimans
Talenta sub sacrariis
Cumulosque congestos tegi.
Laurentium sisti iubet,
Exquirit arcam ditibus
Massis refertam et fulgidae
Montes monetae conditos.

Gif. p. 434. — 17. *pugnabat* Ald. — 18. *prodita* EH — 21. *haec* 2HB Fabr. Gis. — 22. *xpus fix.* 1R, *Sixtus* AB — 26. *fletus* Weitz. — 32. *palam* T: *praetulit* NR Put. — 35. 36. om. 1R — 37. *sept. e vir.* R — 46. *urbis*] ARapq Ald. Weitz., *urbi* Fabr. Gis. etc. — 48. *uari* A, *hauriet* Ald. sed corr., *haustr*coni. Nebr. —

22. *Xystus*] i. e. Sixtus II. papa, qui a. 258. Romae cruci affixus est, non gladio interemptus, ut in Martyrolog. (ad d. 6. Aug.) legitur, vd. Cyprian. ep. 82. (80.) Euseb. hist. eccles. VII, 5 sqq. Les vies des SS. V. p. 108. — 39. AA. AA. VI. — 46. *Praef.*] Corn. Secularis a. 258. imp. Valeriano, quem *insan. ducem* Prud. vocat. Aurea Leg. SS. 112. Hippolytum praef. nominat.

,,Soletis" inquit ,,conqueri,
,,Saevire nos iusto amplius,
,,Cum Christiana corpora
,,Plus quam cruente scindimus.
,,Abest atrocioribus
,,Censura fervens motibus,
,,Blande et quiete efflagito,
,,Quod sponte obire debeas.
,,Hunc esse vestris orgiis
,,Moremque et artem proditum est,
,,Hanc disciplinam foederis,
,,Libent ut auro antistites:
,,Argenteis scyphis ferunt
,,Fumare sacrum sanguinem
,,Auroque nocturnis sacris
,,Adstare fixos cereos.
,,Tum summa cura est fratribus,
,,Ut sermo testatur loquax,
,,Offerre fundis venditis
,,Sestertiorum milia.
,,Addicta avorum praedia
,,Foedis sub auctionibus
,,Successor exhaeres gemit
,,Sanctis egens parentibus.
,,Haec occuluntur abditis
,,Ecclesiarum in angulis,
,,Et summa pietas creditur
,,Nudare dulces liberos.
,,Deprome thesauros, malis
,,Suadendo quos praestigiis
,,Exaggeratos obtines,
,,Nigrante quos claudis specu.
,,Hoc poscit usus publicus,
,,Hoc fiscus, hoc aerarium,
,,Ut dedita stipendiis
,,Ducem iuvet pecunia.
,,Sic dogma vestrum est, audio,
,,Suum quibusque reddito:

60. *scidim.* tH Weitz. — 64. *Quo* E, *Quos* Ald. — 73. *Tunc* B: *s. est c.* Ald. Weitz. Cell.; *summę c. est* A — 86. *praestrig.* W Put. Weitz., def. Heins. et Cham. all. C. VI, 140. — 91. *didita* Put. coni. Cauch. Heins., *debita* cd. Cauch. Parrh. —

65. *orgiis*] Plin. ep. X, 97, 7: *soliti (Christiani) stato die ante lucem convenire carmenque Christo quasi Deo dicere invicem*, quare hae conciones cum Bacchi orgiis nocte celebratis comparantur, cf. Min. Fel. VIII, 4. Elmenh. ad Arnob. IV. p. 152. Tertull. ad uxor. 4. — 70. *fum. sang.*] Min. Fel. IX, 7: *huius (infantis occisae) vehementer sanguinem lambunt.* Tert. Apol. 7. 9. Otto ad Iustin. Mart. Apolog. II, 12. p. 310. De sqq. cf. AA. IV, 34.

,,En Caesar agnoscit suum
,,Numisma nummis inditum.
  ,,Quod Caesaris scis, Caesari
,,Da, nempe iustum postulo,
,,Ni fallor, haud ullam tuus
,,Signat Deus pecuniam:
  ,,Nec, cum veniret, aureos
,,Secum philippos detulit,
,,Praecepta sed verbis dedit
,,Inanis a marsupio.
  ,,Inplete dictorum fidem,
,,Quam vos per orbem venditis,
,,Nummos libenter reddite,
,,Estote verbis divites.''
  Nil asperum Laurentius
Refert ad ista aut turbidum
Sed, ut paratus obsequi,
Obtemperanter adnuit.
  ,,Est divis'' inquit ,,non nego
,,Habetque nostra ecclesia
,,Opumque et auri plurimum,
,,Nec quisquam in orbe est ditior.
  ,,Is ipse tantum non habet
,,Argenteorum aenigmatum
,,Augustus arcem possidens,
,,Cui nummus omnis scribitur.
  ,,Sed nec recuso prodere
,,Locupletis arcam numinis,
,,Vulgabo cuncta et proferam
,,Pretiosa, quae Christus tenet.
  ,,Unum sed orans flagito
,,Induciarum paullulum,
,,Quo fungar efficacius
,,Promissionis munere:
  ,,Dum tota digestim mihi
,,Christi supellex scribitur:

95. *In* A — 96. *Numisma* AR al. Gis., *Aenigma* coni. Wouw. ad Min. Fel. p. 148., *Nom.* cet., cf. Salmas. ad Lamprid. Alex. p. 218. — 102. *philippus* AEHP — 106. *Quam* R Weitz. Ar., *Qua* Apα Put. T2rr., *Quae* Oaqu Ald. Gis. Heins. — 116. *est* om. B1m Ald. — 118. *emblematum* coni. Nebr. Parrh., cf. C. X, 136. — 119. *arcam* coni. Ar. — 129. *m. dig.* R —

97. Matth. XXII, 19. — 102. *philipp.*] Nummi a rege Macedonum Philippo incusi pro moneta quavis argentea dicuntur, cf. Hor. Ep. II, 1, 234. Plaut. Bacch. II, 2, 52 ib. Taubm. Auson. ep. XVIII, 5. 6. Eckhel. doctr. num. II. P. 1. p. 90. — 118 sqq. *August. arc. poss.*] Quae verba de Valeriani imperio intellegenda esse apparet (vd. de voce *arc.* Ps. 642. S. I, 5. Cic. pro Lig. VII, 22. In Cat. IV, 6, 11.), et *num. scrib.* male interpretantur Nebr. Cham. Cell.: *imago exprimitur et titulus scribitur*, nam significat *imperatori pecunia penditur* (v. 129.), de qua Ictorum formula vd. Plaut. Truc. I, 1, 53. Bentl. ad Hor. ep. II, 1, 105. Digest. XII, 1, 40. XXVI, 7, 9. Brisson. de form. p. 510.

,,Nam calculanda primitus,
,,Tum subnotanda est summula.“
Laetus tumescit gaudio
Praefectus ac spem devorat,
Aurum velut iam conditum
Domi maneret, gestiens.
Pepigere tempus tridui,
Laudatus inde absolvitur
Laurentius, sponsor sui
Et sponsor ingentis lucri.
Tribus per urbem cursitat
Diebus infirma agmina,
Omnesque, qui poscunt stipem,
Cogens in unum et congregans.
Illic utrisque obtutibus
Orbes cavatos praeferens
Baculo regebat praevio
Errore nutantem gradum,
Et claudus infracto genu,
Vel crure trunco semipes,
Breviorve planta ex altera
Gressnm trahebat inparem.
Est ulcerosis artubns
Qui tabe conrupta fluat;
Est, cuins arens dextera
Nervos in ulnam contrahat.
Tales plateis omnibus
Exquirit adsnetos ali
Ecclesiae matris penu,
Quos ipse primus noverat.
Recenset exin singulos
Scribens viritim nomina,
Longo et locatos ordine
Adstare pro templo iubet.
Praescriptus et iam fluxerat
Dies: furebat fervido
Iudex avarus spiritu
Promissa solvi efflagitans.
Tum martyr: ,,Adsistas velim,
,,Coramque dispositas opes
,,Mirere, quas noster Deus
,,Praedives in sanctis habet:

132. *Tunc* B Fabr. Heins. — 134. *spe* RPabα Cauch. Weitz. etc., *spem* A et cet. — 141. *orb.* H — 144. *ac* R: *congregat* Fabr. Gis. — 149. *Est* P — 156. *unum* R; *contrahit* AE, def. Cort. ad Luc. IV, 426. — 158. *alii* A — 160. *primus*] AR etc. [v. 37. 44.], *promus* α Put. Boh. I. Heins. Ar. — 165. *en* Gis. II. — 166. *fervidus* O Put. Ald. — 170. *dispostas* m Ald. etc., non Heins. [cf. v. 268. 423. 511. etc.] —

,,Videbis ingens atrium
,,Fulgere vasis aureis,
,,Et per patentes porticus
,,Structos talentis ordines.“
It ille, nec pudet sequi:
Ventum ad sacratam ianuam,
Stabant catervae pauperum
Inculta visu examina.
Fragor rogantum tollitur:
Praefectus horrescit stupens,
Conversus in Laurentium
Oculisque turbatis minax.
Contra ille: ,,Quid frendens“ ait
,,Minitaris, aut quid displicet?
,,Num sordida haec aut vilia,
,,Num dispuenda existimas?
,,Aurum, quod ardenter sitis,
,,Effossa gignunt rudera,
,,Et de metallis squalidis
,,Paenalis excudit labor:
,,Torrens vel amnis turbidis
,,Volvens arenis inplicat,
,,Quod terrulentum ac sordidum
,,Flammis necesse est decoqui.
,,Pudor per aurum solvitur,
,,Violatur auro integritas,
,,Pax occidit, fides perit,
,,Leges et ipsae intercidunt.
,,Quid tu venenum gloriae
,,Extollis et magni putas?
,,Si quaeris aurum verius,
,,Lux est et humanum genus.
,,Hi sunt alumpni luminis,
,,Quos corpus artat debile,
,,Ne per salutem viscerum
,,Mens insolescat turgida.
,,Cum membra morbus dissicit,
,,Animus viget robustior,
,,Membris vicissim fortibus
,,Vis sauciatur sensuum.

184. *que* om. ahm — 186. *Minaris* coni. Parrh. — 188. *Disp.*] A Put. Parrh., cf. A. 1083., *Desp.* cet. — 190. *Offossa* Put. prob. Heins., sed vd. Grammat. a Maio ed. l. l. p. 497. — 192. *exclud.* Rm — 193. *turbidus* AEH — 196. *dequoqui* AH — 208. *turbida* R — 209. *dissecat* Ald. Gis. —

192. *poen. labor.*] In lapicidinas et in metalla multos, ut ibi laborarent et paenae loco opus facerent, apud veteres esse missos satis constat, vd. Plaut. III, 5, 78. V, 1, 24. Plin. ep. X, 66. Vv. sqq. de Tago Hispaniae fluvio sive de Pactolo Lydio accipi volunt Weitz. et Cham.! — 210. II Corinth. 12, 10.

,,Nam sanguis in culpam calens
,,Minus ministrat virium,
,,Si fervor effetus malis
,,Elumbe virus contrahat.
,,Si forte detur optio,
,,Malim dolore asperrimo
,,Fragmenta membrorum pati
,,Et pulcer intus vivere.
,,Committe formas pestium
,,Et confer alternas lues:
,,Carnisne morbus foedior,
,,An mentis et morum ulcera?
,,Nostri per artus debiles,
,,Intus decoris integri,
,,Sensum venusti innoxium
,,Languoris expertes gerunt.
,,Vestros valentes corpore
,,Interna conrumpit lepra,
,,Errorque mancum claudicat
,,Et caeca fraus nihil videt.
,,Quemvis tuorum divitum,
,,Qui veste et ore praenitent,
,,Magis probabo debilem,
,,Quam quis meorum est pauperum.
,,Hunc, qui superbit serico,
,,Quem currus inflatum vehit,
,,Hydrops aquosus lucido
,,Tendit veneno intrinsecus.
,,Ast hic avarus contrahit
,,Manus recurvas et volam
,,Plicans aduncis unguibus
,,Laxare nervos non valet.
,,Istum libido foetida
,,Per scorta tractum publica
,,Luto et cloacis inquinat,
,,Dum spurca mendicat stupra.
,,Quid ille fervens ambitu
,,Sitemque honoris aestuans,
,,Mersisne anhelat febribus
,,Atque igne venarum furit?
,,Quisquis tacendi intemperans
,,Silenda prurit prodere,

215. *fervore* A: *effectus* H — 222. *vices* Parrh. — 228. *Labor.* O Put. a Ald.: *experti* Weitz. — 233. *principum* 2a Ald. Gis. I. — 234. *praenitent*] AR Ald. Weitz. etc. (*paenit.* error typogr. ap. Heins. et Cham.), *praenitet* a Fabr. Gis. — 236. *est* om. B Ald. Cell. — 239. *lurido* edd. aliquot — 242. *vola* Weitz.: *in vol.* Wbm Prag. Gronov. obs. eccl. p. 59. Cell. Ar., *et volas* Gramm. l. l. p. 611. — 243. *ungulis* 2AEP — 249. *ambitum* BW Sich. Cell. Teol. — 250. *sitemq.*] E Put. Heins., *sitique* Weitz., *sitimq.* cet. — 251. *mersus* Parrh. prob. Ar.

,,Vexatur et scalpit iecur
,,Scabiemque cordis sustinet.
,,Quid invidorum pectorum
,,Strumas retexam turgidas,
,,Quid purulenta et livida
,,Malignitatum vulnera?
,,Tute ipse, qui Romam regis,
,,Contemptor aeterni Dei,
,,Dum daemonum sordes colis,
,,Morbo laboras regio.
,,Hi, qnos superbus despicis,
,,Quos execrandos iudicas,
,,Brevi ulcerosos exuent
,,Artus et incolumes erunt.
,,Cum carne conruptissima
,,Tandem soluti ac liberi
,,Pulcerrimo vitae statu
,,In arce lucebunt patris,
,,Non sordidati aut debiles,
,,Sicut videntur interim,
,,Sed purpurantibus stolis
,,Clari et coronis aureis.
,,Tunc si facultas suppetat,
,,Coram tuis obtutibus
,,Istos potentes seculi
,,Velim recensendos dari.
,,Pannis videres obsitos
,,Et muculentis naribus,
,,Mentum salivis uvidum
,,Lipposque palpebra putri.
,,Peccante nil est tetrius,
,,Nil tam leprosum aut putidum,
,,Cruda est cicatrix criminum
,,Oletque nt antrum tartari.
,,Animabns inversa vice
,,Conrupta forma infligitur,
,,Quas pulcer adspectus prius
,,In corpore oblectaverat.
,,En ergo nummos aureos,
,,Quos proxime spoponderam,

261. *Tu et* abm Weitz. — 262. *aet. regis* R — 263. *coles* Put. prob. Heins. Cell. — 269. *Quin* Weitz. — 272. *lucebat* 1R — 277. *Tunc*] AR Ald. Weitz. Bacb. ad Tib. I, 1, 21. Hauthal. ad Pers. p. 316., *Tum* cet. — 282. *macul.* AE — 283. *vivid.* R — 285. *nihil* A Ald. Parrb. — 286. *ac* mp: *putrid.* mpquα Ald. etc., *putid.* AERPa prob. Heins. —

264. *morbo regio*] Gl. R (Iso): *r. morb. et arcuatus et ictericus et elephanticus: regius dicitur, quod non potest curari nisi regiis cibis* (!) *etc.* Cf. Iutpp. ad Hor. A. P. 453. Cels. III, 24. —

,,Quos nec favillis obruat
,,Ruina, nec fur subtrahat.
,,Nunc addo gemmas nobiles,
,,Ne pauperem Christum putes,
,,Gemmas corusci luminis,
,,Ornatur hoc templum quibus:
,,Cernis sacratas virgines,
,,Miraris intactas anus,
,,Primique post dampnum tori
,,Ignis secundi nescias.
,,Hoc est monile ecclesiae,
,,His illa gemmis comitur:
,,Dotata sic Christo placet,
,,Sic ornat altum verticem.
,,Eccum talenta suscipe,
,,Ornabis urbem Romulam,
,,Ditabis et rem principis,
,,Fies et ipse ditior.“
,,Ridemur“ exclamat fremens
Praefectus ,,ac miris modis
,,Per tot figuras ludimur,
,,Et vivit insanum caput?
,,Inpune tantas, furcifer,
,,Strophas cavillo mimico
,,Te nexuisse existimas,
,,Dum scurra saltas fabulam?
,,Concinna visa urbanitas
,,Tractare nosmet ludicris?
,,Egon' cachinnis venditus
,,Acroma festivum fui?
,,Adeone nulla austeritas,
,,Censura nulla est fascibus,
,,Adeon' securem publicam
,,Mollis retundit lenitas?

295. *quod* H — 296. *ñ* R — 299. *numin.* Ald. Gis. I. — 301. *Cernes* H — 302. *Mireris* BP Fabr. Gis. I.: *inviras an.* coni. Gothofred. ad Cod. Theod. IX, 25, 2. — 309. *talentum* B Fabr. — 313. *furens* Gis. Weitz. — 314. *et* Ald. — 318. *capillo* T — 323. *Ergon'* Ambr. Parrh. Rinnart. Heins., sed vd. Beier. ad Cic. Off. II, 18, 63. — 324. *Ac Romae* Parrh. *acroama* def. Gesn. in thes. s. v., et de verbi significat. vd. Ernest. ad Suet. Aug. 74. — 325. *ulla* Ald. — 328. *retud.* A Ald. Parrh. —

294. Luc. XII, 33. — 301. *sacr. virg. etc.*] Agit poeta de monachis, quas illo tempore iam fuisse satia constat: *intactae anus* sunt aut matronae profecta aetate monacharum ordini adscriptae, aut omnino monachae vetulae; male igitur explicat Ael. Nebr. *int. an. post nuptias primas*, quas v. seq. Prudent. commemorat. Cf. do hac re Hieronym. ep. 48. (I. p. 150. A) — 326. *censura*] M. Anton. orat. ad sen. apud Volcat. in Cass. XII: *Vos oro atque obsecro*, *PP. CC.*, *ut censura* [i. è. *severitate*] *vestra deposita meam pietatem clementiamque servetis.* Capitolin. M. Anton. Phil. 22. Spart. Nigr. 7.; qua de caussa male explicant Salmas. (ad l. l.), Cell. Cham. ob praecedeus *auster.* verbum: *dignitas.*

,,Dicis, libenter oppetam,
,,Votiva mors est martyri.
,,Est ista vobis, novimus,
,,Persuasionis vanitas.
,,Sed non volenti inpertiam,
,,Praestetur ut mortis citae
,,Conpendiosus exitus:
,,Perire raptim non dabo.
,,Vitam tenebo et differam
,,Paenis morarum iugibus,
,,Et mors inextricabilis
,,Longos dolores protrahet.
,,Prunas tepentes sternite,
,,Ne fervor ignitus nimis
,,Os contumacis occupet
,,Et cordis intret abdita.
,,Vapor senescens langueat,
,,Qui fusus adflatu levi
,,Tormenta sensim temperet
,,Semiustulati corporis.
,,Bene est, quod ipse ex omnibus
,,Mysteriarches incidit:
,,Hic solus exemplum dabit,
,,Quid mox timere debeant.
,,Conscende constratum rogum,
,,Decumbe digno lectulo.
,,Tunc, si libebit, disputa,
,,Nil esse Vulcanum meum."
Haec fante praefecto truces
Hinc inde tortores parant
Nudare amictu martyrem,
Vincire membra et tendere.
Illi os decore splenduit
Fulgorque circumfusus est,
Talem revertens legifer
De monte vultum detulit:
Iudaea quem plebs aureo
Bove inquinata et decolor
Expavit et faciem retro
Detorsit inpatiens Dei.

338. *moratam* Faber. Semestr. III, 8. — 343. *Hos* 1A — 348. *Semust.* Ald. Gis. — 352. *Quod* m Prag. Weitz. — 353. *constructum* Weitz. — 358. *torrentes* H — 359. *mart. am.* R: *amictum* Am Parrh. —

330. *vot. mors.*] ,,Vanum et ineptum credebant ethnici in Christianis velle mori spe futurae vitae: Min. Fel. VIII, 9. Lact. VII, 5. Nota vocem *persuasion.*, quae pro opinatione vana et inepta sumi solebat, et praesumptio etiam dicebatur, Min. Fel. IX, 4. Ammian. quamvis ethnicus [Obbar. ad Boeth. p. XXXV.] hanc constantiam in Christianis laudare videtur l. XXII, 10." *AREV.* — 363. Exod. XXXII. XXXIV. AA. VI. VII.

Talemque et ille praetulit
Oris corusci gloriam,
Stephanus per imbrem saxeum
Caelos apertos intuens.
Inluminatum hoc eminus
Recens piatis fratribus,
Baptisma quos nuper datum
Christi capaces fecerat.
Ast inpiorum caecitas,
Os oblitum noctis situ
Nigrante sub velamine
Obducta clarum non videt:
Aegyptiae plagae in modum,
Quae cum tenebris barbaros
Dampnaret, Hebraeis diem
Sudo exhibebat lumine.
Quin ipsa odoris qualitas,
Adusta quam reddit cutis,
Diversa utrosque permovet:
His nidor, illis nectar est.
Idemque sensus dispari
Variatus aura, aut adficit
Horrore nares vindice,
Aut mulcet oblectamine.
Sic ignis aeternus Deus:
Nam Christus ignis verus est,
Is ipse conplet lumine
Iustos et urit noxios.
Postquam vapor diutinus
Decoxit exustum latus,
Ultro e catasta iudicem
Conpellat adfatu brevi:
„Converte partem corporis
„Satis crematam iugiter,
„Et fac periclum, quid tuus
„Vulcanus ardens egerit.“
Praefectus inverti iubet.
Tunc ille: „Coctum est, devora,
„Et experimentum cape,
„Sit crudum an assum suavius.“
Haec ludibundus dixerat,

375. *ratum* coni. Heins. Adv. I, 6. — 379. *levam* R — 390. *variatur* Ald. — 394. *ver. ign.* 1R — 396. *uret* AEP — 400. *affectu* H — 408. *sic* H —

369. Exod. XXXII. XXXIV. AA.VI. VII. — 374. *rec. piat. fratr.*] Referenda sunt haec verba ad v. 362. et de fulgore Laurentii explicanda, quem Christiani (nuper baptizati), non pagani viderunt. Cf. v. 385. Cell. hos versus ad Stephanum male referri vult. — 404. *Vulc.*] Hor. Od. I, 4, 8: *Vulcanus ardens urit officinas.*

Caelum deinde suspicit
Et congemiscens obsecrat
Miseratus urbem Romulam.
,,O Christe numen unicum,
,,O splendor, o virtus patris,
,,O factor orbis et poli
,,Atque auctor horum moenium!
,,Qui sceptra Romae in vertice
,,Rerum locasti, sanciens
,,Mundum Quirinali togae
,,Servire et armis cedere:
,,Ut discrepantum gentium
,,Mores et observantiam
,,Linguasque et ingeuia et sacra
,,Unis domares legibus.
,,En omne sub regnum Remi
,,Mortale concessit genus,
,,Idem loqunntur dissoni
,,Ritus, id ipsum sentiunt.
,,Hoc destinatum, quo magis
,,Ius Christiani nominis,
,,Quocumque terrarum iacet,
,,Uno inligaret vinculo.
,,Da Christe Romanis tuis,
,,Sit Christiana ut civitas,
,,Per quam dedisti, ut caeteris
,,Mens una sacrorum foret.
,,Confoederentur omuia
,,Hinc inde membra in symbolum:
,,Mansuescat orbis subditus,
,,Mansuescat et summum caput.
,,Advertat abiunctas plagas
,,Coire in unam gratiam,
,,Fiat fidelis Romulus
,,Et ipse iam credat Nnma.
,,Confundit error Troicus
,,Adhuc Catonum curiam
,,Veueratus occultis focis
,,Phrygum penates exules.
,,Ianum bifrontem et Sterculum

411. *congemesc.* A — 413. *nomen* Ambr. Put. [III, 139.] — 428. *ad* Ald. — 431. *Quoc.*] AR alii, *Quac.* O, *Quodc.* cet. — 432. *illigares* B Fabr. Gis. — 434. *Christiani* Ald. — 437. *Confoederantur* O Put. Ald. Heins. — 439. *Mansuescit...Mansuescat* Ald. Heins. — 441. *adiunct.* AEHP2R Fabr. — 447. *Veneratur* B1Rbmp Parrh. edd. vulg. —

425. *Remi*] Cf. adv. Symmach. II, 299. — 449. *Sterc.*] Macrob. Sat. I, 7: *Cyrenenses ficis recentibus coronantur, placentasque mutuo missitant, mellis et fructuum repertorem Saturnum aestimantes; hunc Romani etiam Stercu-*

,,Colit senatus, horreo
,,Tot monstra patrum dicere,
,,Et festa Saturni senis.
,,Absterge Christe hoc dedecus,
,,Emitte Gabriel tuum,
,,Agnoscat ut verum Deum
,,Errans Iuli caecitas.
,,Et iam tenemus obsides
,,Fidissimos huius spei:
,,Hic nempe iam regnant duo
,,Apostolorum principes.
,,Alter vocator gentium,
,,Alter cathedram possidens
,,Primus recludit creditas
,,Aeternitatis ianuas.
,,Discede adulter Iuppiter,
,,Stupro sororis oblite,
,,Relinque Romam liberam
,,Plebemque iam Christi fuge.
,,Te Paulus hinc exterminat,
,,Te sanguis exturbat Petri,
,,Tibi id, quod ipse armaveras,
,,Factum Neronis officit.
,,Video futurum principem
,,Quandoque, qui servus Dei
,,Tetris sacrorum sordibus
,,Servire Romam non sinat:
,,Qui templa claudat vectibus,
,,Valvas eburnas obstruat,
,,Nefasta dampnet limina
,,Obdens ahenos pessulos.
,,Tunc pura ab omni sanguine
,,Tandem nitebunt marmora;
,,Stabunt et aera innoxia,
,,Quae nunc habentur idola.“

456. *Iulica* BR Gis. I., *Iulia* W Weitz., *Iula* Canch., *Iuli* A etc. — 463. *Primus* HPRWT3rr. Altin. alii Sich. Weitz., *primos* A, *primas* Ambr., *primam* cet. — 474. *servos* m Ald. Sich. — 479. *Nefanda* mb Gis. Weitz., cf. Heins. ad Ov. A. A. II, 636. — 483. *ut* ANR Ald. —

tum (Sterculum) vocant, quod primus stercore fecunditatem agris comparaverit. Plin. h. n. XVII, 9. Lact. I, 20, 36. August. C. D. XVIII, 15. Verba, quae antecedunt *Ven. occ. focis* ad ignem Vestalium spectant, vd. Virg. Aen. II, 296. — 456. *Iuli*] Romani. Virg. Aen. I, 288: *Iulius a magno demissum nomen Iulo. CELL.* — 460. *Apost. princ.*] Paulus et Petrus, quos Romae passos et sepultos esse vett. Patres omnes tradunt, vd. Euseb. hist. III, 1., hymn. XII. Lactant. de Mort. Persec. II, 6. Cellar. Diss. acad. p. 619. — 473. *fut. princ.*] Areval. haec verba de Theodosio dicta putat, qui edictis cultum paganorum vetuit, vd. ad S. I, 4. p. 139. Oros. VII, 24., sed de primo christiano principe Constantino M. agit poeta ,,sub quo et infidelitas universarum gentium et turpitudo deleta est.“ Hieron. ad Esai. I, 2. V, p. 13. B.

Hinc finis orandi fuit
Et finis idem vinculi
Carnalis, erupit volens
Vocem secutus spiritus.
Vexere corpus subditis
Cervicibus quidam patres,
Quos mira libertas viri
Ambire Christum suaserat.
Repens medullas indoles
Adflarat et coegerat
Amore sublimis Dei
Odisse nugas pristinas.
Refrixit ex illo die
Cultus deorum turpium,
Plebs in sacellis rarior:
Christi ad tribunal curritur.
Sic dimicans Laurentius
Non ense praecinxit latus:
Hostile sed ferrum retro
Torquens in auctorem tulit.
Dum daemon invictum Dei
Testem lacessit praelio,
Perfossus ipse concidit
Et stratus aeternum iacet.
Mors illa sancti martyris,
Mors vera templorum fuit:
Tunc Vesta Palladios lares
Inpune sensit deseri.
Quidquid Quiritum sueverat
Orare simpuvium Numae,
Christi frequentans atria
Hymnis resultat martyrem.

486. *item* Sich. — 487. *volans* Ruinart. Gall. — 489. *vexare* A — 493. *replens* R Ambr. Cauch. T3rr. Cell. — 500. *cursitat* conl. Cauch. — 511. *Pallid.* E — 514. *simpuv.*] 2ANT2amqα1 Rat. T3rr. Heins. Ar., *simpubium* W2E Gall. Ruin. Weitz. Gif. p. 377. [cf. Iuven. VI, 342. Fest. p. 149. ed. Lind. *Vas parvum non dissimile cyatho, quo vinum in sacrificiis intellegatur.* Apulei. Apol. p. 285. Jahn. ad Pers. II, 59. etc.], *Orare* [*ornare* HOP alii] *res inpias* 1A1ERHPRp, *Orn. res vanas* Ald. Torn., *Orn. naenias* Gis., *res sacras* cdd. ante Gis. [?] —

490. *quidam patres*] Martyrol. Rom. I. l.: *cuius corpus a b. Hippolyto et Iustino presbytero sepultum fuit.* — 511. *Pallad. lar.*] „Ignis Palladis dicitur, tum quia apud Vestales Palladium conservabatur, tum quia Athenis urbe a Pallade condita hic ignis aut originem habuit aut singulari honore colebatur. S. II, 964. Denique *Lares* esse *ignes* Iso et gl. cod. *m* docent. Ignis sacer erat Laribus, et, ut ego puto, instrumenta ipsa ferrea, quae ad ignem alendum, conservandum et ad eiusdem usum circa forum erant, quibusdam imagunculis erant ornata, quae pro diis Laribus colebantur.“ *AR.* Quid plura? Palladii Lares vocantur Palladium, illud *pignus et tutela imperii Romani*, quod Vestales custodiebant, neque de ignibus hic sermo est: Liv. V, 52. XXVI, 27. Ov. Fast. VI, 365. Dion. Halic. I, 67. Herzberg. de diis Rom. patriis p. 89.

Ipsa et senatus lumina,
Quondam Luperci aut Flamines,
Apostolorum et martyrum
Exosculantur limina.
Videmus inlustres domus,
Sexu ex utroque nobiles,
Offerre votis pignera
Clarissimorum liberum.
Vittatus olim pontifex
Adscitur in signum crucis,
Aedemque Laurenti tuam
Vestalis intrat Claudia.
O ter quaterque et septies
Beatus urbis incola,
Qui te ac tuorum comminus
Sedem celebrat ossuum:
Cui propter advolvi licet,
Qui fletibus spargit locum,
Qui pectus in terram premit,
Qui vota fundit murmure.
Nos Vasco Hiberus dividit
Binis remotos Alpibus
Trans Cottianorum iuga,
Trans et Pyrenas ninguidos.
Vix fama nota est, abditis
Quam plena sanctis Roma sit,
Quam dives urbanum solum
Sacris sepulcris floreat.
Sed qui caremus his bonis,
Nec sanguinis vestigia
Videre coram possumus,
Caelum intuemur eminus.
Sic, sancte Laurenti, tuam
Nos passionem quaerimus:
Est aula nam duplex tibi,
Hic corporis, mentis polo.
Illic inenarrabili
Adlectus urbi municeps,
Aeternae in arce curiae
Gestas coronam civicam.

519. *aut* Parrh. — 529. *o sept.* Fabr. — 531. *te praesentem* 1AEPa AA. SS. — 532. *ossuum*] ABEH Weitz. Ar. cf. V, 111., *ossium* alii — 535. *Aspect.* Aa, fort.: *Qui adspect.* — 536. *murmurae* Put., *murmura* Heins. — 537. *Iberos* Alt. Cauch. — 538. *remoto* A, *remotis* 1R — 540. *ninguinos* R — 555. *Acterne* EHW Weitz. — 556. *Gestis* E Weitz., *gestans* R —

528. *Claudia*] Vd. de hac virgine Vest. Ovid. Fast. IV, 305. Ceterum hos versus de cereorum oblatione allata moneta plumbea, quae hunc ritum describit et qua Laurentii martyrium exhibetur, Arev. explicat; vd. p. 932. 936. —

555. *coron. civicam*] Quae corona *insigne* erat *virtutis clarissimum* et ei

Videor videre inlustribus
Gemmis coruscantem virum,
Quem Roma caelestis sibi
Legit perennem consulem.
Quae sit potestas credita
Et muneris quantum datum,
Probant Quiritum gaudia,
Quibus rogatus adnuis.
Quod quisque supplex postulat,
Fert impetratum prospere:
Poscunt, litantur, indicant
Et tristis haud ullus redit:
Ceu praesto semper adsies,
Tuosque alumpnos urbicos
Lactante conplexus sinu
Paterno amore nutrias.
Hos inter, o Christi decus,
Audi poetam rusticum
Cordis fatentem crimina
Et facta prodentem sua:
Indignus agnosco et scio,
Quem Christus ipse exaudiat,
Sed per patronos martyres
Potest medelam consequi.
Audi benignus supplicem
Christi reum Prudentium,
Et servientem corpori
Absolve vinclis seculi.

III. IN HONOREM EULALIAE VIRG.

Germine nobilis Eulalia,
Mortis et indole nobilior,
Emeritam sacra virgo suam,

565. *Quo* A — 567. *iocantur* BRTbα Ambr. Heins., *letantur* AEPa Alt., *latenter* H, *licenter* Fabr. Weitz., *litantur* cet. — 571. *Iact.* Ald. Gall. — 574. *Audi et* B Gis. Cell. Ar. — 579. *martyras* Weltz. Heins. —

III. Extat hic hymn. in Brev. Mozarab. corrupte. — 2. *Moris at* coni. Canch.; *at* Gis. Remus Weitz. —

praecipue dabatur, qui *civem servarat*, *hostem occiderat etc.* Plin. h. n. XVI, 4. Gell. N. A. V, 6. Schmeizel. de coron. p. 114. Verba, quae antecedunt *inenarrab. urbi* de Hierosolymis dicta esse Apocal. XXI, 10. docet. —

570. *alumpnos*] Hanc vocem saepe ad patriam et ea loca, ubi quis alitus est, referri satis constat, vd. Cic. Verr. V, 66, 169: *Italia alumpnum suum servitutis extremo summoque supplicio fixum videret.* Virg. Aen. VI, 877. Hor. Od. III, 18, 4. *Urbicos* Romanos iudicat, quorum patronus Laurentius est. —

III. Eulaliae, martyris, quae in initio sec. IV. passa est, primus Prudentius mentionem inicit, quem in enarranda huius virginis historia Isidor. (Orig. XV, 1.), Fortunat. (carm. VIII, 4.), Gregor. Turin. (glor. mart. I, 39.) et cet. sequuntur. Qua de caussa male agunt, qui eam cum Gisel. et Josepho

Cuius ab ubere progenita est,
Ossibus ornat, amore colit.
  Proximus occiduo locus est,
Qui tulit hoc decus egregium,
Urbe potens, populus locuples,
Sed mage sanguine martyrii
Virgineoque potens titulo.
  Curriculis tribus atque novem
Tres hiemes quater attigerat,
Cum crepitante pyra trepidos
Terruit aspera carnifices
Supplicium sibi dulce rata.
  Iam dederat prius indicium,
Tendere se Patris ad solium,
Nec sua membra dicata toro:
Ipsa crepundia repulerat,
Ludere nescia pusiola.
  Spernere sucina, flere rosas,
Fulva monilia respuere,
Ore serena, modesta gradu,
Moribus et nimium teneris
Canitiem meditata senum.
  Ast ubi se furiata lues
Excitat in famulos Domini
Christicolasque cruenta iubet
Tura cremare, iecur pecudis
Mortiferis adolere deis:
  Infremuit sacer Eulaliae
Spiritus ingeniique ferox
Turbida frangere bella parat,
Et rude pectus anhela Deo
Femina provocat arma virum.

6. *occiduę* A — 8. *Orbe* Cham., *Arce* coni. Ar. — 18. *dicato* 1A — 21. *flere* AR Ald. Gis. Heins., *flore* O Ambr. prob. Cham., *flare* B Weitz. Cham. Cell. Ar. — 23. *gradum* NR Heins. — 33. *ingeniumq*. Tcd. Ruin.; *ferax* cd. Barth.—

Pedros y Riera (Iusta repulsa del argumento negativo y equivocaciones, en que cimentaba la defensa de su censura, que dio a luz el M. R. P. M. Fr. Angustin Sala a fin d'impugnar alcunos hechos del martyrio de la insigne virgen, y protomartir S. Eulalia Barcilonensa. Por D. J. Pedros y Riera. Madrid, 1787. 4.) ab Arevalo laudato cum Eulalia Barcilonensi confundunt, quam Eulogius (memor. mart. I, 18, vixit sec. IX.) primus commemorat. Alterius, Emeritensis (v. 4.), dies festus IX. Dec., ab aliis X. et XII. eiusdem mens. agitur, cf. Thomas. cod. sacr. p. 305. Florez. Hispan. sacr. LXI. p. 6. Mabillon. Annal. III. p. 417. Bayer. de S. Laurent. l. l., Les vies des SS. VIII. p. 264. 457. — 6. *occiduo*] Dicit de regione prope Anam fluvium, qui urbem Emeritam (hodie *Merida*) praeterfluit, versus occidentem sita, quod Prudentius in provincia Tarraconensi vixit. De *occid.* voce cf. Ovid. Fast. I, 314. Barth. Advers. V, 21. — 14. *aspera*] Nebr.: in semet asp. Male, est enim magnanima, fortis, quod a iudicibus vinci non potuit, similiter v. 32. *ferox*, v. 39. *fera*, v. 64. *superba* etc. — 21. *flere*, vd. S. II, 650.

Sed pia cura parentis agit,
Virgo auimosa domi ut lateat,
Abdita rure et ab urbe procul,
Ne fera sanguinis in pretium
Mortis amore puella ruat.
Illa perosa quietis opem
Degeneri tolerare mora,
Nocte fores sine teste movet
Septaque claustra fugax aperit,
Inde per invia carpit iter.
Ingreditur pedibus laceris
Per loca senta situ et vepribus
Angelico comitata choro:
Et licet horrida nox sileat,
Lucis habet tamen illa ducem.
Sic habuit generosa patrum
Turba columpniferum radium,
Scindere qui tenebrosa potens
Nocte viam face perspicua
Praestitit intereunte chao.
Non aliter pia virgo viam
Nocte secuta diem meruit,
Nec tenebris adoperta fuit,
Regna Canopica cum fugeret
Et super astra pararet iter.
Illa gradu cita pervigili
Milia multa prius peragit,
Quam plaga pandat Eoa polum,
Mane superba tribunal adit,
Fascibus adstat et in mediis
Vociferans: ,,Rogo, quis furor est
,,Perdere praecipites animas
,,Et male prodiga corda sui
,,Sternere rasilibus scopulis
,,Omnipatremque negare Deum?
,,Quaeritis, o miseranda manus
,,Christicolum genus? En ego sum
,,Daemonicis inimica sacris,
,,Idola protero sub pedibus,
,,Pectore et ore Deum fateor.

55. *perst.* AE — 56. Barth. Adv. V, 21. ex scheda cuiusdam cd. [?] vv. sic ordinat: 58. 59. 60. 56. 57., prob. Ar. (Tom. I. p. 173.) v. 59. de itinere, quod noctu Israelitae peragebant, intellegens, cf. Exod. XIII, 21. — 59. *Canopia* 1mT — 66. *pudor* u Ald. — 70. *omniparemq.* coni. Ar. — 74. *protera* 1R —

47. *Per loca senta*] Cf. Virg. Aen. VI, 462. De v. 55. vd. Exod. XIII, 21. C. V, 59: *chao* i. e. tenebris, C. V, 3. Stat. Silv. III, 2, 92. — 69. *stern. ras. scop.*] Vestra viscera radentibus. *NEBR.* Sed est sententia: Quis furor animos vestros in perniciem ducit (quoniam pagani estis), et vos impellit, ut idola e lapidibus sculpta adorantes Deum omnium patrem denegetis.

„Isis, Apollo, Venus nihil est,
„Maximianus et ipse nihil:
„Illa nihil, quia facta manu,
„Hic, manuum quia facta colit,
„Frivola utraque et utraque nihil.
„Maximianus opum Dominus
„Et tamen ipse cliens lapidum
„Prostituat voveatque suis
„Numinibus caput ipse suum:
„Pectora cur generosa quatit?
„Dux bonus, arbiter egregius
„Sanguine pascitur innocuo,
„Corporibusque piis inhians
„Viscera sobria dilacerat
„Gaudet et excruciare fidem.
„Ergo age tortor adure, seca,
„Divide membra coacta luto:
„Solvere rem fragilem facile est.
„Non penetrabitur interior
„Exagitante dolore animus."
Talibus excitus in furias
Praetor ait: „Rape praecipitem
„Lictor et obrue suppliciis:
„Sentiat esse deos patrios,
„Nec leve principis inperium.
„Quam cuperem tamen ante necem,
„Si potis est, revocare tuam,
„Torva puellula, nequitiam.
„Respice gaudia quanta metas,
„Quae tibi fert genialis honor.
„Te lacrimis labefacta domus
„Prosequitur generisque tui
„Ingemit anxia nobilitas,
„Flore quod occidis in tenero,
„Proxima dotibus et thalamo.
„Non movet aurea pompa thori,
„Non pietas veneranda senum,
„Quos temeraria debilitas?
„Ecce parata ministeria
„Excruciabilis exitii.

80. *frivolum utrumq. et utrumq.* coni. Cauch., *et ut. n.* om. 1A — 102. *es* BHT Fabr. Heins., sed vd. S. I. pr. 84: *viam ... nequitiae* [P] Gis. — 109. *Sole* Put. — 110. *thalamis* O Put., *thalami* coni. Heins. — 115. *excruciatil.* O —

81. *Maximianus*] Herculeum Gifan. et Arev. exceptis intpp. recte intellegunt omnes, qui Galerium Maximiannm indicari putant, sed cf. Lact. P. M. X, 6: *Maximianus quoque Caesar inflammatus scelere advenit, ut ad persequendos Christianos instigaret senem vanum (Diocletianum), qui iam principium fecerat.* Sulpic. Sever. II, 46. Baron. annal. ad a. 301. IX, 10.

„Aut gladio feriere caput,
„Aut laniabere membra feris,
„Aut facibus data funificis
„Flebiliterque ululanda tuis
„In cineres resoluta flues.
„Haec, rogo, quis labor est fugere?
„Si modicum salis eminulis
„Turis et exiguum digitis
„Tangere virgo benigna velis,
„Paena gravis procul afuerit.“
Martyr ad ista nihil: sed enim
Infremit inque tyranni oculos
Sputa iacit: simulacra dehinc
Dissipat inpositamque molam
Turibulis pede prosubigit.
Nec mora, carnifices gemini
Iuncea pectora dilacerant,
Et latus ungula virgineum
Pulsam utrimque et ad ossa secat
Eulalia numerante notas.
„Scriberis ecce mihi, Domine,
„Quam iuvat hos apices legere,
„Qui tua Christe tropaea notant!
„Nomen et ipsa sacrum loquitur
„Purpura sanguinis eliciti.“
Haec sine fletibus et gemitu
Laeta canebat et intrepida:
Dirus abest dolor ex animo,
Membraque picta cruore novo
Fonte cutem recalente lavant.
Ultima carnificina dehinc,
Non laceratio vulnifica
Ore tenus nec arata cutis,
Flamma sed undique lampadibus
In latera stomachumque furit.

123. *T. et ex. turis* A — 125. *afuer.* AE Heins., *abf.* alii — 127. *oculis* coni. Ar. — 148. *Ore* ABEHPRa, *Crate* cet. [sed cf. X, 558.] —

117. *Aut ...,fer.*] Crucis supplicium Weitz. et Ar. intellegunt, (cf. Lips. de cruce III, 11.), Gifan. l. l. equos; quae sententia all. XI, 88. et Senec. Ep. XIV: *distracta in diversum actis curribus membra* defendi posset, sed optime haec et verba sqq., quae pessime Cell. de consueta combustione explicari voluit, illustrat Tac. Ann. XV, 44: *et pereuntibus addita ludibria, ut ferarum tergis contecti laniatu canum interirent...aut flammandi, ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur:* ib. Doederl. et Sulp. Sever. hist. eccl. II, 29. Iuven. VIII, 235. ib. Heinrich. p. 347. Hesych. s. v. *κωνῆσαι*. —

122. *enim...digitis*] Lact. I, 20, 26: *Colunt enim ture ac summis digitis, quae sensibus intimis horrere debuerunt;* IV, 18, 12: *tura tribus digitis comprehensa in focum iactare, tam ineptum etc.* Ov. Fast. II, 573. —

132. *iuncea pectora*] Gl. R: *recta, gratiola* [leg. *gracilia*] *et plana*. Bene; male Nebr. et Cham.: „pulcre deducta et composita, ut Terent. Eunuch. II, 3,

Criuis odorus ut in jugulos
Fluxerat involitans humeris,
Quo pudibunda pudicitia
Virgineusque lateret honos
Tegmine verticis opposito:
Flamma crepans volat in faciem,
Perque comas vegetata caput
Occupat exuperatque apicem:
Virgo cito cupiens obitum
Appetit et bibit ore rogum.
Emicat inde columba repens,
Martyris os nive candidior
Visa relinquere et astra sequi:
Spiritus hic erat Eulaliae
Lacteolus, celer, innocuus.
Colla fluunt abeunte anima
Et rogus igneus emoritur,
Pax datur artubus exanimis,
Flatus in aethere plaudit ovans
Templaque celsa petit volucer.
Vidit et ipse satelles avem
Feminae ab ore meare palam,
Obstupefactus et attonitus
Prosilit et sua gesta fugit
Lictor et ipse fugit pavidus.
Ecce nivem glacialis hiems
Ingerit et tegit omne forum:
Membra tegit simul Eulaliae,
Axe iacentia sub gelido,
Pallioli vice linteoli.
Cedat amor lacrimantum hominum,
Qui celebrare suprema solent,
Flebile cedit et officium:
Ipsa elementa iubente Deo
Exequias tibi virgo ferunt.
Nunc locus Emerita est tumulo
Clara colonia Vettoniae,
Quam memorabilis amnis Ana
Praeterit et viridante rapax
Gurgite moenia pulcra lavat.

151. *et* bm Weitz. Ar. — 152. *humeros* P prob. Heins., sed cf. Hor. Od. IV, 10, 3. — 171. *ut* Cell. Teol. — 187. *Vect.* alii, sed vd. Orell. Inscr. 12. 90. 3664: *PROC. PROV. LVSITAN. ET VETTONIAE:* et Drakenb. ad Sil. III, 378. — 188. *Anas* Cell. — 190. *luit* m Rat. Weitz., *lavit* N et duo al. Heins. Ar. [V, 230. Hor. Od. II, 3, 14. etc.], *levat* A, *lavat* cet. —

26: *reddunt curatura iunceas*" quem locum melius iam Pareus percepit. —
151. *odor. crin.*] Caussam horum verborum invenimus P. II, 385. —

187. *Vetton.*] Provincia Hispaniae inter Durium et Anam sita, vd. Plin. h. n. IV, 22.

Hic ubi marmore perspicuo
Atria luminat alma nitor
Et peregrinus et indigena:
Relliquias cineresque sacros
Servat humus veneranda sinu.
Tecta corusca super rutilant
De laquearibus aureolis
Saxaque caesa solum variant,
Floribus ut resoluta putes
Prata rubescere multimodis.
Carpite purpureas violas
Sanguineosque crocos metite:
Non caret his genialis hiems,
Laxat et arva tepens glacies,
Floribus ut cumulet calathos.
Ista comantibus e foliis
Munera virgo puerque date:
Ast ego serta choro in medio
Texta feram pede dactylico,
Vilia, marcida, festa tamen.
Sic venerarier ossa libet,
Ossibus altar et inpositum.
Illa Dei sita sub pedibus
Prospicit haec populosque suos
Carmine propitiata fovet.

IV. PASSIO XVIII MARTYRUM CAESARAUGUSTANORUM.

Bis novem noster populus sub uno
Martyrum servat cineres sepulcro:
Caesaraugustam vocitamus urbem,
Res cui tanta est.

192. *alta* Bb Fabr. Gis. Gall. — 204. *petens* R —
IV. 4. *tantę* om. *est* G (Gothanus ed.) —

203. *gen. hiems*] Virg. Georg. I, 302. poeta imitatur. „Ait Prud., Emeritae propter aeris clementiam flores provenire, aut etiam innuit ante diem florere annum, ut sepulcrum Eulaliae decoretur. Paullin. Nat. III, 44: *Purpureum ver spiret hiems, sit floreus annus Ante diem, sancto cedat natura diei: Martyris ad tumulum debes et terra coronas.*" *AREV.* — 212. *Ossibus altar*] De more martyres sub altaribus sepeliendi, qui ex Apocal. VI, 9. deducitur, vd. IV, 189. V, 515. Paullin. Ep. 12: *Sancta sub aeternis altaribus ossa quiescunt.*

IV. Nominantur illi XVIII martyres Caesaraugustae nati [v. 191. Rise. l. l. Martyrolog. ad d. XVI. April.; Bayer. l. l. e v. 113. eos alibi natos esse concludit] ibidemque a. 304. a Diocletiano et Maximiniano impp. uno die occisi v. 146 sqq.; Saturninorum autem nomina (Cassianus, Ianuarius, Matutinus et Faustus), quod metro repugnant [v. 162.], poeta reticuit. Cf. Ruinart. p. 516. Les vies des Saints III. p. 624. PP. Tolet. opp. Tom. I. p. 23., ubi Eugenii epigr. *de basilica storum XVIII* extat. — Illos martyres sub uno sepulcro sive altari iacere v. 2. docet.

Plena magnorum domus angelorum
Non timet mundi fragilis ruinam
Tot sinu gestans simul offerenda
Munera Christo,
Cum Deus dextram quatiens coruscam
Nube subnixus veniet rubente,
Gentibus instam positurus aequo
Pondere libram.
Orbe de magno caput excitata
Obviam Christo properanter ibit
Civitas quaeque pretiosa portans
Dona canistris.
Afra Carthago tua promet ossa
Ore facundo Cypriane doctor:
Corduba Acisclum dabit et Zöellum
Tresque coronas.
Tu tribus gemmis diadema pulcrum
Offeres Christo genitrix piorum
Tarraco, intexit cui Fructuosus
Sutile vinclum.
Nomen hoc gemmae strophio inligatae est,
Emicant iuxta lapides gemelli,
Ardet et splendor parilis duorum
Igne corusco.
Parva Felicis decus exhibebit
Artubus sanctis locuples Gerunda:
Nostra gestabit Calagurris ambos,
Quos veneramur.
Barchinon claro Cucufate freta
Surget et Paulo speciosa Narbo,
Teque praepollens Arelas habebit
Sancte Genesi.

13...16. om. 1α et 15. 16. om. T: *omnis pr.* Ald. Gis. — 19. *Acisdum* Ga Put. Rat., *Ascisdum* O, *Aclisdum* AEP: *Zoelum* AR — 24. *lignum* G — 25. *gemma* A: *inligatae*] 2ANT Ambr. Put. Heins. [v. 125. Isidor. Orig. XIX, 33.], *inligatum* cet.: *Nomine hoc gemma est str: inligata* coni. Paschal. de coron. IX, 11. — 31. *praestabit* Gis.: *Galag.* GRam — 33. *Barchin.*] AET Put. etc. Ald., *Barcin.* Fabr. etc., *Barcilon(ch)* BGHRbm Weitz., *faeta* T1rr. — 34. *surgit* AG —

13. Luc. XXI, 28. — 18 sqq. *Cyprian.*] Cf. hymn. XIII. De *Acisclo*, qui e gente Valeria fuisse (?) traditur, vd. Martyrol. Rom. ad d. 17. Nov. Les vies des SS. VIII. p. 70., de *Zöello* [i. e. *Zoilo*] idem ad d. 27. Iun. *Tresq. coron.* „aliorum martyrum: tres martyres, i.e. Faustum, Ianuarium, Martialem.“ *ISO* et *AR*. Quamvis tres illi etiam Cordubae passi sint, cf. Brev. Isidor. ad d. 13. Octobr., tamen cum Cham. et Cell. Chrysogoni sorores Agapen, Chioniam et Irenen, quia una cum Zoilo interierunt, intellegere malim, vd. Surii vit. Anastas. I, 17. — *Trib. gemm.*] Fructuosus simul cum Eulogio et Augurio duobus diaconis martyrium Tarracone passus est; cf. ad VI, 1. — 29. *Felicis*] Martyrol. sub d. 1. Aug.: *Gerundae in Hispania natalis S. Felicis Martyris, qui post diversa tormentorum genera a Datiano tam diu iussus est laniari, donec invictum Christo spiritum redderet.* Eulog. memor. mart. I, 16. Ruinart. p. 517. — 31. *Calag. ambos*] Emeterium et Chelidonium, vd. hymn. 1. — 34. *Paull.*]

Lusitanorum caput oppidorum
Urbs, adoratae cineres puellae
Obviam Christo rapiens ad aram
Porriget ipsam.
Sanguinem Iusti, cui Pastor haeret,
Ferculum duplex geminumque donum
Ferre Complutum gremio iuvabit
Membra duorum.
Ingeret Tingis sua Cassianum,
Festa Massylum monumenta regum,
Qui cinis gentes domitas coegit
Ad iuga Christi.
Singulis paucae, tribus aut duobus
Forsan et quinis aliquae placebunt
Testibus Christi, prius hostiarum
Pignore functae.
Tu decem sanctos revehes et octo
Caesaraugusta studiosa Christo
Verticem flavis oleis revincta
Pacis honore.
Sola in occursum numerosiores
Martyrum turbas Domino parasti:
Sola praedives pietate multa
Luce frueris.
Vix parens orbis populosa Poeni,
Ipsa vix Roma in solio locata,
Te decus nostrum superare in isto
Munere digna est.
Omnibus portis sacer inmolatus
Sanguis exclusit genus invidorum
Daemonum et nigras pepulit tenebras
Urbe piata.

38. *adorata* q Rat., *et cin.* Ald. — 39. *Obvia* coni. Heins., *radians* Gm Rat.— 45. *tingui* G — 46. *Fessa* [i. e. *Feza*] coni. Papebroch. AA. SS. II. p. 409: *Massell.* H — 50. *Forsitan* A — 54. *Christo*] AOPRa Put. T3rr. Altin. [Plaut. Mil. III, 1, 207. Iustin. IX, 8, 4.], *Christi* G et edd. — 56. *honorae* coni. Heins. Cell., vd. S. I, 143. — 58. *turmas* N — 66. *excludit* Gm —

Sergius Paullus proços. (AA. AA. XIII, 16.) fuisse dicitur, cf. Martyrol. ad d. 22. Mai. Ruinart. p. 108. Tillemont. histoire sacre I. p. 226. De *Cucufate* vd. Martyr. ad d. 25. Iul., et de *Genesi* idem ad d. 25. Aug. Verba, quae sequuntur, ad Eulaliam Emeritensem referri satis apparet, vd. hymn. III. — 41. *Iusti*] Martyrol. ad d. 6. Aug.: *Compluti in Hispania ss. martyrum Iusti et Pastoris fratrum, qui cum adhuc litteris imbuerentur, proiectis in schola tabulis sponte ad martyrum cucurrerunt.* Cf. Eulog. mem. I, 16. II, 1. Les vies des SS. V. p. 110. — 45. *Cassian.*] Cf. ad IX, 1. et martyrolog. ad d. 3. Dec.: *Tingi in Mauritania passio sti Cassiani martyris* etc. Ceterum sententia: Geret Tingis, quae sua sunt, Cassianum; quaeque sunt monumentis (sive recordationibus) celeberrimis Massylorum regum Cassianum venerantium insignia. Cf. de hac epexegesi H. 243. 789. 845. Wesseling. ad Itiner. p. 58. Forbiger. ad Virg. Ecl. I, 69. Dissen. ad Tib. III, 5, 7. — 61. *parens orb. Poeni*] Carthago, C. XII, 25.

Nullus umbrarum latet intus horror,
Pulsa nam pestis populum refugit:
Christus in totis habitat plateis,
Christus ubique est.
Martyrum credas patriam coronis
Debitam sacris, chorus unde surgens
Tendit iu caelum niveus togatae
Nobilitatis.
Inde, Vincenti, tua palma nata est,
Clerus hic tantum peperit triumphum:
Hic sacerdotum domus infulata
Valeriorum.
Saevus antiquis quotiens procellis
Turbo vexatum tremefecit orbem,
Tristior templum rabies in istud
Intulit iras.
Nec furor quisquam sine laude nostrum
Cessit aut clari vacuus cruoris:
Martyrum semper numerus sub omni
Grandine crevit.
Nonne, Vincenti, peregre necandus
Martyr, his terris tenui notasti
Sanguinis rore speciem futuri
Morte propinqua?
Hoc colunt cives, velut ipsa membra
Caespes includat suus et paterno
Servet amplectens tumulo beati
Martyris ossa.
Noster est, quamvis procul hinc in urbe
Passus iguota dederit sepulcri

71.72. *xpē* G — 78. *hinc* Ba Fabr. Gis. — 79. *Hinc* ABGa Fabr. Gis. — 89. *peregri* Eqtα Gif. p. 317. Weitz. Heius., *peregre* cet. [Flav. Sosip. II. p. 189: *peregri cum quis in loco est*, (Plaut. Amph. prol. 5. I, 1, 96 ib. Taubman.) *peregre cum abit in locum* (Plaut. ib. II, 2, 216. Hor. Sat. I, 6, 102.) etc.]: *necatus* Aup Ald. Gis. II. — 91. *specimen* coul. Bayer. l. l. — 94. *cespis* A — 98. *ignoto* R : *sepulcro* R Fabr. Gis. II. —

77. *Vinc.*] Caesaraugustae natus Sagunti passus est: v. 100. V, 1. — 80. *Valeriorum*] Brev. Caesaraugust. a. 1572. ed. (AA. SS. Bollaud. ad d. 23. Iau.): *et pietate et doctrina insignis Valerius ex consulari Valeriorum turba teste Prudentio Caesaraugustae ortus est.* Valerius quidam episcopus Caesaraugustanus fuit, cui Prud. hymn. XI. dedicat; sed num plures Valerii episc. vixerint, non satis constat, quare Cell. numeri synecdochen statuit. — 81. *Saev. proc. turbo*] Persecutio Christianorum. *CELL.* — 90. *tenui sang. rore*] „Forte propterea dicit, quod ibi didicit, quo pacto deberet esse martyr, cum videret cives suos martyrium pati.“ *NEBR.* „Videtur proludium martyrii Vinc. in patria obtigisse.“ *CELL.* Sed veram explicationem Arev. all. Eulogii epigr. (PP. Tolet. opp. I. p. 23.) invenit, ubi Vincentio Caesaraugustae sanguis e naribus fluxisse narratur, qui ibidem religiose asservetur: *Hic iacet ille cruor, quem das pro corpore pignus, Nare fluente tuus hic iacet ille cruor... Hic veniam culpae mereantur vota favorem, Gaudia summa ferat, qui petit hic veniam.*

Gloriam victor prope littus altae
Forte Sagunti.
Noster et nostra puer in palaestra
Arte virtutis fideique olivo
Unctus horrendum didicit domare
Viribus hostem.
Noverat templo celebres in isto
Octies partas deciesque palmas
Laureis doctas patriis eadem
Laude cucurrit.
Hic et Encrati recubant tuarum
Ossa virtutum, quibus efferati
Spiritum mundi violenta virgo
Dedecorasti.
Martyrum nulli remanente vita
Contigit terris habitare nostris:
Sola tu morti propriae superstes
Vivis in orbe.
Vivis ac paenae seriem retexis,
Carnis et caesae spolium retentans,
Tetra quam sulcos habeant amaros
Vulnera, narras.
Barbarus tortor latus omne carpsit,
Sanguis inpensus, lacerata membra,
Pectus abscissa patuit papilla
Corde sub ipso.
Iam minus mortis pretium peractae est,
Quae venenatos abolens dolores
Concitam membris tribuit quietem
Fine supremo.
Cruda te longum tenuit cicatrix
Et diu venis dolor haesit ardens,
Dum putrescentes tenuat medullas
Tabidus humor.
Invidus quamvis obitum supremum
Persecutoris gladius negaret,
Plena te, martyr, tamen ut peremptam
Paena coronat.
Vidimus partem iecoris revulsam
Ungulis longe iacuisse pressis,

100. *Saginti* E — 102...4. om. Put. — 103. *Vinctus* AP — 107. *doctas*] AEO al. Ald. Weitz. def. Heins. [XII, 53. Ruddiman. Inst. Gram. II. p. 219.], *doctus* cet. — 109. *Encrate* Rm Weitz. Ar., *Encratia* O, *Encratis* em. Ald. — 114. *hab. in istis* R — 117. *penę mortis ret.* G — 118. *recent.* Ald. prob. Ar. — 120. *narrans* E — 125. *peractum* Babpq Weitz. Ar. — 128. *supremo*] APR al. Ald. Gis., *soporo* BH Weitz. etc. — 131. *tenuit* AGb Weitz. — 134. *negaret* AEHR2a (*necaret* 1.), *negarit* edd., Ps. 667. S. II, 311. —

101. Vd. I, 32. — 109. *Encrati*] Martyrol. ad d. 16. April. *Ibidem* (Caesaraugustae) *S. Encratidis virginis et martyris etc. WEITZ.*

Mors habet pallens aliquid tuorum
Te quoque viva.
Hunc novum nostrae titulum fruendum
Caesaraugustae dedit ipse Christus,
Iuge viventis domus ut dicata
Martyris esset.
Ergo ter senis sacra candidatis
Dives Optato simul et Luperco
Perge conscriptum tibimet senatum
Pangere psalmis.
Ede Successum, cane Martialem,
Mors et Urbani tibi concinatur,
Iuliam cantus resonet simulque
Quintilianum.
Publium paudat chorus et revolvat,
Quale Frontonis fuerit tropaeum;
Quid bonus Felix tulerit, quid acer
Caecilianus.
Quantus, Evoti, tua bella sanguis
Tiuxerit, quantus tua, Primitive,
Tum tuos vivax recolat triumphos
Laus, Apodemi.
Quattuor posthinc superest virorum
Nomen extolli renuente metro,
Quos Saturninos memorat vocatos
Prisca vetustas.
Carminis leges amor aureorum
Nominum parvi facit et loquendi
Cura de sanctis vitiosa non est,
Nec rudis unquam.
Plenus est artis modus, adnotatas
Nominum formas recitare Christo,
Quas tenet caeli liber explicandus
Tempore iusto.
Octo tunc sanctos recolet decemque
Angelus coram Patre Filioque,
Urbis unius regimen tenentes
Iure sepulcri.
Quin ad antiquum numerum trahentur
Viva post paenae specimen puella,

143. *Iure* a, *Tumba* 2BGbm Fabr. Gis. — 146. *Obtato* 2AP: *toeperco* Ambr. — 151. *Iulium* Ar. ex Eugen. l. l. Adone al., *Iuliam* cdd. — 153. *pandat*] AGR al. Ald. Weitz. Heins., *pangat* ab Fabr. Gis. Ar. — 157. *Evoti*] RT1rr. Heins., qui nomen ita scriptum in cdd. antiquis Usuardi, Eugenii Adonisque invenit; *Evovoti* Put., *Eunoti* Ambr. *Euvoti* GNTWbm, *Euvanti* A Weitz., *Heuvanti* Sich., *Eventi* cet. — 159. *Cum* Ald. Gis. — 167. *otiosa* AR Ald. (bene) — 171. *explicandos* AEH, *explicandas* O Ald. (bene) — 177. *trahetur* Gis. Heins. —

Morsque Vincenti, cui sanguis hinc est
Fons et honoris.
Additis Caio, nec enim silendi,
Teque Crementi: quibus incruentum
Ferre provenit decus ex secundo
Laudis agone.
Ambo confessi Dominum steterunt
Acriter contra fremitum latronum:
Ambo gustarunt leviter saporem
Martyriorum.
Haec sub altari sita sempiterno,
Lapsibus nostris veniam precatur
Turba, quam servat procerum creatrix
Purpureorum.
Nos pio fletu, date, perluamus
Marmorum sulcos, quibus est operta
Spes, ut absolvam retinaculorum
Vincla meorum.
Sterne te totam generosa sanctis
Civitas mecum tumulis: deinde
Mox resurgentes animas et artus
Tota sequeris.

V. PASSIO VINCENTII.

Beate martyr prospera
Diem triumphalem tuum,
Quo sanguinis merces tibi
Corona Vincenti datur.
Hic te ex tenebris seculi
Tortore victo et iudice

179. *Tuque* 2O Put.: *Vincentii* G — 180...88. om. Put. — 181. *Gaio* AR Weitz., *additus* E — 186. *leonum* R — 187. *leniter* Ald. — 189. *altaris ita* A — 190. *precantur* Ambr. — 193. *Hos* P: *d. ut* G — 195. *absolvat* P Ambr. Parrh. — V. v. 1...13. 537...40. 545...49. 565...69. bis extant in G — 3. *mercis* A, cf. Cort. ad Luc. I, 344. —

181. *Caio teque Crem.*] Martyrolog. ibid.: *In eadem civitate SS. Caii et Crementi, qui secundo confessi* [i. e. coram iudicibus Christi religionem confessi quidem, sed martyrium, qui primus agon est, non sunt consecuti, vd. Paull. Nol. natal. XIII, 94.] *et in fide Christi perseverantes martyrii calicem gustaverunt* (v. 182: *incruentum decus;* v. 187.). — 189. *alt.*] Cf. III, 212.

V. Vincentius Caesaraugustae natus (IV, 77.) sub Datiano Hispaniae rectore, Diocletiano et Maximiano Herculeo impp. (a. 303?) passus est Sagunti (IV, 100.). Eius vitam enarrant praeter Prud. et Augustinum (serm. 101.), quibus maxima fides tribuenda (cf. Les vies des SS. II. p. XXXII.), Aimo (histor. Franc. II, 19 sqq.), Sigebert. Gemblac. (ad a. 970.) Gregor. Turon. (de glor. mart. I, 9. III, 29.), Vincent. Bellovac. (spec. hist. XIII, 124.), Aurea Legenda SS. (cap. 25.), Martyrol. ad d. 22. Ian., alii, qui ab antiquissimis fontibus haud raro recedunt; cf. Tillemont. memoires ecclesiastiques V. p. 215. Les vies des Saints II. p. 290 sqq.

Evexit ad caelum dies
Christoque ovantem reddidit.
Nunc angelorum particeps
Conlucis insigni stola,
Quam testis indomabilis
Rivis cruoris laveras.
Cum te satelles idoli,
Praecinctus atris legibus,
Litare divis gentium
Ferro et catenis cogeret:
Ac verba primum mollia
Suadendo blande effuderat
Captator, ut vitulum lupus
Rapturus adludit prius:
„Rex“ inquit „orbis maximus,
„Qui sceptra gestat Romula,
„Servire sanxit omnia
„Priscis deorum cultibus.
„Vos Nazareni adsistite
„Rudemque ritum spernite:
„Haec saxa, quae princeps colit,
„Placate fumo et victima.“
Exclamat hic Vincentius,
Levita de tribu sacra,
Minister altaris Dei,
Septem ex columpnis lacteis:
„Tibi ista praesint numina,
„Tu saxa, tu lignum colas,
„Tu mortuorum mortuus
„Fias deorum pontifex.
„Nos lucis auctorem Patrem
„Eiusque Christum filium,
„Qui solus ac verus Deus,
„Datiane, confitebimur.“
Hic ille iam conmotior:
„Audesne non felix“ ait
„Ius hoc deorum et principum
„Violare verbis asperis?

10. *Conlucis*] A Put. 1α cd. Cauch. sched. Graev. Heins., *Luces in* Gis.. *Luces coins*. coni. Barth. Adv. IV, 9., *Conluces* cet., sed vd. v. 60. 393. etc. — 15. *gentibus* T, *dis gentilibus* coni. Heins. — 22. *gestit* H2W Weitz.: *publica* 2O Put. — 25. *absist*. coni. Ar. — 27. *sacra* Gis., sed cf. 34. 105. — 33. *prosint* G — 37. Giovenazz. apud Ar. Tom. I. p. 174. vv. sic ordinat: 37. 39. 38. 40. — 41. *Hinc* R —

21. *rex orb. max.*] Maximianus Herculeus, sub quo (a. 303.) Datianum Hispaniae rectorem fuisse inscriptio apud Gruter. p.199. docet: TERMINUS INTER PACENS. ET EBORENS. CURANTE P. DATIANO V. P. PRAESIDE H. H. — De v. 32. cf. II, 39. et Isid. Offic. eccl. II, 8. — 43. *princip*.] Haec verba dicta sunt de Maximiano Herc. et Diocletiano, qui religionem

„Ius et sacratum et publicum,
„Cui cedit humanum genus:
„Nec te iuventae fervidae
„Instans periclum permovet?
„Hoc namque decretum cape,
„Aut ara ture et caespite
„Precanda iam nunc est tibi,
„Aut mors luenda est sanguine.“
Respondit ille altrinsecus:
„Age ergo quidquid virium,
„Quidquid potestatis tibi est,
„Palam reluctor, exere.
„Vox nostra quae sit, accipe,
„Est Christus et Pater Deus,
„Servi huius et testes sumus:
„Extorque, si potes, fidem.
„Tormenta, carcer, ungulae
„Stridensque flammis lammina
„Atque ipsa paenarum ultima,
„Mors Christianis ludus est.
„O vestra inanis vanitas
„Scitumque brutum Caesaris,
„Condigna vestris sensibus
„Coli iubetis numina
„Excisa fabrili manu,
„Cavis recocta et follibus,
„Quae voce, quae gressu carent
„Inmota, caeca, elinguia.
„His sumptuosa splendido
„Delubra crescunt marmore,
„His colla mugientium
„Percussa taurorum cadunt.
„Adsunt et illic spiritus,
„Sunt sed magistri criminum,
„Vestrae et salutis aucupes
„Vagi, inpotentes, sordidi:

47. *Nocte* 1A: *iubente fervide* A al. Ald. — 50. *e caesp.* coni. Barth. Adv. XXV, 7. — 51. *Placanda* Cauch. — 52. *tuenda* Ald.; *est* om. BH — 62. *lammina* A, cf. Pulman. ad Hor. Od. II, 2, 2. Ep. I, 15, 36., *lamnia* R — 63. *Quaeque* Put., *Aut* T — 66. *scitum est* R. — 67. *iubentis* Gis. II. — 70. *et* om. GR — 77. *At* Put., *At sunt* Heins. — 78. *Sed sunt* Gis. — 79. *et* om. R: *auspices* ER Ald. —

christianam edictis promulgatis interdicebant, vd. Lactant. M. P. X, 6. —

50. *ara t. et caesp.*] Vett. non modo e caespite aras composuisse, sed ipsi arae caespidem imposuisse, fortasse ex hoc loco concludi potest; cf. Canegieter. Rescript. ad Diras Caton. XVI. p. 73. Turneb. Advers. XI, 1. XXI, 21. Interpp. *ἐν διὰ δυοῖν* in his verbis inesse putant.

77. *spirit.*] Min. Fel. XXVI, 7: *Spiritus sunt insinceri, vagi, a caelesti vigore terrenis labibus et cupiditatibus degravati* etc. — De v. 90. cf. A. 412. Evang. Matth. VIII, 29.

„Qui vos latenter incitos
„In omne conpellunt nefas,
„Vastare iustos caedibus,
„Plebem piorum carpere.
„Norunt et ipsi ac sentiunt,
„Pollere Christum et vivere
„Eiusque iam iamque adfore
„Regnum tremendum perfidis.
„Clamant fatentes denique
„Pulsi ex latebris corporum,
„Virtute Christi et nomine,
„Divique et idem daemones.“
His intonantem martyrem
Iudex profanus non tulit.
Conclamat: „Os obtrudite,
„Ne plura iactet inprobus.
„Vocem loquentis claudite
„Raptimque lictores date,
„Illos reorum carnibus
„Pastos manuque exercitos.
„Iam faxo, ius praetorium
„Conviciator sentiat,
„Inpune ne nostris sibi
„Dis destruendis luserit.
„Tibi ergo soli contumax
„Tarpeia calcentur sacra,
„Tu porro solus obteras
„Romam, senatum, Caesarem?
„Vinctum retortis brachiis
„Sursum ac deorsum extendite,
„Conpago donec ossuum
„Divulsa membratim crepet.
„Post hinc hiulcis ictibus
„Nudate costarum abdita,
„Ut per lacunas vulnerum
„Iecur retectum palpitet.“
Ridebat haec miles Dei
Manus cruentas increpans,
Quod fixa non profundius
Intraret artus ungula:

86. *ac* Rbm — 87. *que* om. R, *mox adf.* Fabr. — 90. *viscerum* O Put. Heins. [Arnob. p. 26.], *corpor.* A etc. [*lat. corp.* sunt viscera, cf. Ps. praef. 53.] — 95. *obstrudite* W Weitz., *obstruite* Nebr. — 99. *plutones P. resectis carnibus* E2W Put. Weitz. (cf. VI, 17.) — 103. *Ne inp.* Put. Heins. — 107. *modo* AEHRa — 113. *bisulc.* O — 115. *latebras* O Put., sed vd. A. 221. — 117. *mil. xpi* R —

106. *Tarpeia sacra*] i. e. paganismus, quod in monte Tarpeio Capitolium Iovi sacrum fuit, vd. Serv. ad Virg. Aen. III, 12. Hertzberg. l. l. p. 94. Verba *sursum ac deorsum expendite* ad equuleum referas, de quo plura dicentur ad X, 490.

Ac iam omne robur fortium
Eviscerando cesserat
Nisusque anhelus solverat
Fessos lacertorum toros.
Ast ille tanto laetior
Omni vacantem nubilo
Frontem serenam luminat,
Te, Christe, praesentem videns.
„Quis vultus iste? proh pudor!"
Datianus aiebat furens
„Gaudet, renidet, provocat,
„Tortore tortus acrior.
„Ni illa vis exercita
„Tot noxiorum mortibus
„Agone in isto proficit,
„Ars et dolorum vincitur.
„Sed vos alumpni carceris,
„Par semper invictum mihi,
„Cohibete paullum dexteras,
„Respiret ut lassus vigor.
„Praesicca rursus ulcera,
„Dum se cicatrix conligit
„Refrigerati sanguinis,
„Manus resulcans diruet."
His contra Levites refert:
„Si iam tuorum perspicis
„Languere virtutem canum,
„Age ipse maior carnifex,
„Ostende, quo pacto queant
„Imos recessus scindere,
„Manus et ipse intersere
„Rivosque ferventes bibe.
„Erras, cruente, si meam
„Te rere paenam sumere,
„Cum membra morti obnoxia
„Dilancinata interficis.
„Est alter, est intrinsecus,
„Violare quem nullus potest,
„Liber, quietus, integer,
„Exors dolorum tristium.
„Hoc quod laboras perdere

121. *robor* A — 127. *illum.* GWbm Fabr. Gis. — 131. *renitet* H2R, sed vd. X, 712. Ov. Met. VIII, 197. — 132. *Tortor et* A Ald. — 138. *Pars* [1A] ... *invictam* ...*dexteram* q Ald. Sich. — 142. Cet. om. Put. — 143. *Refrigerate* A — 144. *diruat* GRa, *diluet* N sched. Graev. — 146. *Suam* Ald. Weitz., *Satin'* coni. Cauch. — 157. *hic* Gis. I., *homo intr.* Ald. Torn. Gall. Cell. (improb. Ar. I. p. 180.), *Homo alt. e.* Fabr. — 159. *Laetus* a —

157. *Est alt.*] II Corinth. IV, 16.

„Tantis furoris viribus,
„Vas est solutum ac fictile,
„Quocumque frangendum modo.
„Quin imo nunc enitere
„Illum secare ac plectere,
„Qui perstat intus, qui tuam
„Calcat, tyranne, insaniam:
„Hunc, hunc lacesse, hunc discute
„Invictum inexsuperabilem,
„Nullis procellis subditum
„Solique subiectum Deo."
Haec fatur et stridentibus
Laniatur uncis denuo;
Cui praetor ore subdolo
Anguina verba exsibilat:
„Si tanta callum pectoris
„Praedurat obstinatio,
„Pulvinar ut nostrum manu
„Abomineris tangere:
„Saltem latentes paginas
„Librosque opertos detege,
„Quo secta pravum seminans
„Iustis crematur ignibus."
His martyr auditis ait:
„Quem tu, maligne, mysticis
„Minitaris ignem litteris,
„Flagrabis ipse hoc iustius.
„Romphaea nam caelestium
„Vindex erit voluminum,
„Tanti veneni interpretem
„Linguam perurens fulmine.
„Vides favillas indices
„Gomorrheorum criminum,
„Sodomita nec latet cinis,
„Testis perennis funeris.
„Exemplar hoc, serpens, tuum est,
„Fuligo quem mox sulphuris
„Bitumen et mixtum pice
„Imo inplicabunt tartaro."

169. *H. tu* Ald.; *et disc.* R, *desc.* A — 170. *Inv. insŭpĕrab.* AGRp Ald. Weitz., *et insup.* Fabr. Gis. Cham. Ar., *inexsuperab.* TuαT3rr., *inexsuprab.* coni. Heins., sed vd. II, 170. — 173. *trid.* E — 187. *Minaris* Wm Weitz. — 189. *Rumph.* R — 193. *Videns* A — 195. *Sodomae* RW — 197. *semper* AEPR2H, *serpens* edd.: *est* om A — 200. *inplicabant* A —

179. *Pulv.*] i. e. paganorum diis immolari, cf. Acron. ad Hor. Od. I, 37, 2: *pulvinaria dicebantur aut lecti* (arae) *deorum, aut tabulata, in quibus stabant numina, ut eminentiora videntur.* Cic. Tusc. IV, 4. Sueton. Domit. 13. — 189. *Romph.*] Iso: „igneus gladius." Genes. III, 24. Cham. laudat Apocal. I, 16.

His persecutor saucius
Pallet, rubescit, aestuat,
Insana torquens lumina
Spumasque frendens egerit.
Tum deinde cunctatus diu
Decernit extrema omnium:
„Igni, grabbato et lamminis
„Exerceatur quaestio."
Haec ille sese ad munera
Gradu citato proripit,
Ipsosque pernix gaudio
Poenae ministros praevenit.
Ventum ad palaestram gloriae:
Spes certat et crudelitas:
Luctamen anceps conserunt,
Hinc martyr, illinc carnifex.
Serrata lectum regula
Dente infrequenti exasperat,
Cui multa carbonum strues
Vivum vaporat halitum.
Hunc sponte conscendit rogum
Vir sanctus ore interrito:
Ceu iam coronae conscius
Celsum tribunal scanderet.
Subter crepante adspergine
Scintillat excussus salis
Punctisque fervens stridulis
Sparsim per artus figitur.
Arvina posthinc igneum
Inpressa cauterem lavit,
Vis unde roris fumidi
In membra sensim liquitur.
Haec inter inmotus manet
Tamquam dolorum nescius,
Tenditque in altum lumina:
Nam vincla palmas presserant.
Sublatus inde fortior
Lugubre in antrum truditur:
Ne liber usus luminis
Animaret altum spiritum.
Est intus imo ergastulo
Locus tenebris nigrior,

204. *congerit* G, *diger.* 2E, cf. Burm. l. l. I. p. 736. — 206. *disc.* APR, cf. S. I, 609., *dec.* cet. — 207. *Igni ut* O, *Ligno* R; *grabbato* AEGH Gif. p. 450. — 216. *Hic* Ald.; *illic* 1A — 218. *infreq.*] AGRqu Ald. Weitz. [i. e. valde freq., C. V, 38.], *D. infreq.* pa Gis. Ar., *frequenti* Cauch. Heins. — 226. *incussum cinerum* Dav. Gis., *excussum sale* coni. Cham. [sed vd. C.V, 7.] — 228. *frig.* Cauch. — 229. *post haec* Gis. — 238. *antra* a: *traditur* AEP [Ps. 723.] —

Quem saxa mersi fornicis
Angusta clausum strangulant.
Aeterna nox illic latet
Expers diurni sideris:
Hic carcer horrendus suos
Habere fertur inferos.
In hoc barathrum conicit
Truculentus hostis martyrem,
Lignoque plautas inserit
Divaricatis cruribus.
Quin addit et paenam novam
Crucis peritus artifex,
Nulli tyranno cognitam,
Nec fando conpertam retro.
Fragmenta testarum iubet
Hirta, inpolitis angulis,
Acuminata, iuformia,
Tergo iacentis sternerent.
Totum cubile spiculis
Armant dolores anxii,
Insompne qui subter latus
Mucrone pulsent obvio.
Haec ille versutus vafra
Meditatus arte struxerat:
Sed Belzebulis callida
Conmenta Christus destruit.
Nam carceralis caecitas
Splendore lucis fulgurat,
Duplexque morsus stipitis
Ruptis cavernis dissilit.
Agnoscit hic Vincentius
Adesse, quod speraverat,
Tanti laboris praemium,
Christum datorem luminis.
Cernit deinde, fragmina
Iam testularum mollibus
Vestire semet floribus
Redolente nectar carcere.
Quin et frequentes angeli
Stant ac loqnuntur conminus:

247. *horrendor* A, *horrendos* H — 255. *cognitum* A — 258. *ungulis* Gm — 260. *iacenti* Torn.; *sternere* RW, *sternier* coni. Heins. — 262. *anxios* coni. Cell. — 263. *laet.* A — 266. *meditator* Gb Weitz. — 270. *fulserat* 2R, *fulgor.* AHWα Gif. p. 350. Gis. Weitz. — 272. *catenis* Dav. — 282. *loquantur* A —

271. *Duplex mors. stip.*] quo ita divaricati pedes, ut utrimque eos foramina seu cavernae, quibus immissi erant, quasi morderent, id est premerent atque artarent. *CELL.*

Quorum unus ore augustior
Conpellat his dictis virum:
,,Exurge martyr inclite,
,,Exurge securus tui,
,,Exurge et almis coetibus
,,Noster sodalis addere.
,,Decursa iam satis tibi
,,Paenae minacis munia,
,,Pulcroque mortis exitu
,,Omnis peracta est passio.
,,O miles invictissime,
,,Fortissimorum fortior,
,,Iam te ipsa saeva et aspera
,,Tormenta victorem tremunt.
,,Spectator haec Christus Deus
,,Conpensat aevo intermino;
,,Propriaeque conlegam crucis
,,Larga coronat dextera.
,,Pone hoc caducum vasculum
,,Conpage textum terrea,
,,Quod dissipatum solvitur,
,,Et liber in caelum veni.‟
Haec ille: sed clausas fores
Interna rumpunt lumina
Tenuisque per rimas nitor
Lucis latentis proditur.
Haec cum stuperet territus
Obsessor atri liminis,
Quem cura pernox manserat
Servare feralem domum.
Psallentis audit insuper
Praedulce carmen martyris,
Cui vocis instar aemulae
Conclave reddit concavum.
Pavens deinde introspicit,
Admota quantum postibus
Acies per artas cardinum
Intrare iuncturas potest.
Vernare multis floribus
Stramenta testarum videt,
Ipsumque vulsis nexibus
Obambulantem pangere.
Inplentur aures turbidi
Praetoris hoc miraculo:
Flet victus et volvit gemens
Iram, dolorem, dedecus.

284. *hic* AEH, *His d. c.* R — 294. *Fortissimique* Ald. Gall. — 308. *proditor* AH — 310. *lumin.* AG — 313. *Psallentes* A — 317. *introspicis* A — 326. *hic* A —

„Exemptus“ inquit „carceri
„Paullum benignis fotibus
„Recreetur, ut pastum novum
„Paenis refectus praebeat.“
Coire toto ex oppido
Turbam fidelem cerneres,
Mollire praefultum torum,
Siccare cruda vulnera.
Ille ungularum duplices
Sulcos pererrat osculis,
Hic purpurantem corporis
Gaudet cruorem lambere.
Plerique vestem linteam
Stillante tingunt sanguine,
Tutamen ut sacrum suis
Domi reservent posteris.
Tunc ipse manceps carceris
Et vinculorum ianitor,
Ut fert vetustas conscia,
Repente Christum credidit.
Hic obseratis vectibus
Densae specum caliginis
Splendore lucis advenae
Micuisse clausum viderat.
At vero postquam lectuli
Martyr quietem contigit,
Aeger morarum taedio
Et mortis incensus siti:
Si mors habenda eiusmodi est,
Quae corporali ergastulo
Mentem resolvit liberam,
Et reddit auctori Deo:
Mentem piatam sànguine,
Mortis lavacris elutam,
Quae semet ac vitam suam
Christo inmolandam praebuit.
Ergo ut recline mollibus
Reiecit aulaeis caput,
Victor relictis artubus
Caelum capessit spiritus.

329. *carceri*] ARTqα Heins. Ar., *carcere* G etc. — 335. *perf.* Gis. — 341. *lineam* Ald. Gis. — 352. *Miscuisse* A — 356. *Est* Gis. — 357. *huiusm.* Ald. Gis. Weitz., *eiusm.* A etc. — 362. *elutam*] AEOPRTa Ambr. Heins. [vd. Proleg.], *erut.* HWbmq Weitz. Ar., *inclitam* Ald. Gis. —

333. *ex oppido*] Sagunto: AA. SS. Valentiam intellegunt, vd. Baron. ad a. 303. — 345. *manceps*] Intelligatur necesse est carceris praefectus, quem ita poeta vocat, quod mancipii genus exosissimum erat apud Romanos, vd. Intpp. ad Nep. XXV, 6, 3. De propria verbi significatione vd. Fest. p. 96. Lindem. Sigon. de iur. civ. Rom. II, 4.; et de v. 392. *titul.* XII, 45.

Cui recta celso tramite
Reseratur ad Patrem via,
Quam fratre caesus inpio,
Abel beatus scanderat.
Stipant euntem candidi
Hinc inde sanctorum chori,
Parique missum carcere
Baptista Ioannes vocat.
At Christiani nominis
Hostem coquebant inrita
Fellis venena et lividum
Cor efferata exusserant.
Saevire inermem crederes
Fractis draconem dentibus:
„Evasit exultans" ait
„Rebellis et palmam tulit.
„Sed restat illud ultimum,
„Inferre paenam mortuo,
„Feris cadaver tradere,
„Canibusve carpendum dare;
„Iam nunc et ossa extinxero,
„Ne sit sepulcrum funeris,
„Quod plebs gregalis excolat
„Titulumque fingat martyris."
Sic frendit et corpus sacrum
Profanus, ah dirum nefas!
Nudum negato tegmine
Exponit inter carices.
Sed nulla dirarum fames
Aut bestiarum aut alitum
Audet tropaeum gloriae
Foedare tactu squalido.
Quin si qua clangens inprobe
Circumvolaret eminus,
Trucis volucris inpetu
Depulsa vertebat fugam.
Nam corvus Eliae datus
Olim ciborum portitor
Hoc munus inplet sedule,
Et inremotus excubat.
Hic ex frutectis proximis
Infestus alarum sono

370. *reserv.* A, *serv.* a — 375. *missum*] ARPTO Ambr. Heins., *missus* cet. — 376. *Ioannis* A — 377. *Ad* A — 378. *coquebat* A — 392. *fing.*] AOTapα Altin. T2rr. Heins., *figat* G etc., cf. ad XII, 45. — 394. *adir.* Aα sim. a — 397. *famis* Aa T2rr. Ambr. — 402. *circumvolarat* T Ambr. Heins. — 404. *fuga* H — 407. *sedule*] AEHRaα Heins., *sedulo* cet. —

405. *corv. Eliae*] I(III) Reg. 17.

Oculosque pennis verberans
Exegit inmanem lupum.
   Quis perfidorum credere
Ausit rapacem beluam
Tauris paratam congredi,
Cessisse plumis mollibus?
   Ibat malignum murmurans,
Levi volatu exterritus,
Praedamque visam fugerat
Custodis inbellis minis.
   Quis audiendi talia
Datiane, tunc sensus tibi,
Quantis gementem spiculis
Figebat occultus dolor?
   Cum te perempti corporis
Virtute victum cerneres,
Ipsis et inpar ossibus
Vacuisque iam membris minor?
   Sed quis, tyranne pertinax,
Hunc inpotentem spiritum
Determinabit exitus,
Nullusne te franget modus?
   Nullus, nec unquam desinam:
Nam si ferina inmanitas
Mansuescit et clementia
Corvos voraces mitigat,
   Mergam cadaver fluctibus:
Insana nunquam naufragis
Ignoscit unda et spumeum
Nescit profundum parcere.
   Aut semper illic mobilis
Incerta per ludibria
Vagis feretur flatibus
Squamosa pascens agmina:
   Aut sub fragosis rupibus
Scabri petrarum murices
Inter recessus scrupeos
Discissa rumpent viscera.
   Ecquis virorum strenue
Cumbam peritus pellere,
Remo, rudente et carbaso,
Secare qui pontum queas,
   Rapias palustri e caespite
Corpus, quod intactum iacet,

420. *nimis* A — 432. *frangit* Rat. Weitz., *te refr.* Ambr., *Nullusne refr.* coni. Heins. — 440. *profundam* A — 443. *Austris fer.* Ald. Torn., *Austr.... flantibus* Cauch., *fluctibus* R2T Fabr. — 445. *suffrag.* AW — 449. *Et quis* Rm Ald. Weitz. — 453. *palustrie c.* A — 454. *lect.* A —

Levique vectum lembulo
Amplum per aequor auferas.
   Sed conplicatum sparteus
Claudat cadaver culleus,
Quem fune connexus lapis
Praeceps in altum deprimat.
   At tu per undas emices
Rorante praepes palmula,
Donec relictum longior
Abscondat adspectus solum.
   Haec iussa quidam militum,
Eumorphio nomen fuit,
Violentus, audax, barbarus,
Furore fervens adripit.
   Funale textum conserit,
Suto quod inplet corpore,
Emensus et multum freti
Inter procellas excutit.
   O praepotens virtus Dei,
Virtus creatrix omnium!
Quae turgidum quondam mare
Gradiente Christo straverat,
   Ut terga calcans aequoris
Siccis mearet passibus,
Plantas nec uudis tingeret,
Vasti viator gurgitis.
   Haec ipsa virtus iusserat
Rubrum salum dehiscere,
Patente dum fundo aridum
Secura plebs iter legit.
   Nec non et ipsa nunc iubet
Servire sancto corpori
Pontum quietis lapsibus
Ad curva pronum littora.
   Saxum molaris ponderis
Ut spuma candens innatat,
Tantique custos pigneris
Fiscella fertur fluctibus.
   Cernunt stupentes navitae
Vectam remenso marmore
Labi retrorsum leniter
Aestu secundo et flamine.
   Certant et ipsi concito
Pontum phaselo scindere:

462. *praepes*] GRT T3rr. Ambr. Heins. Ar., *praeceps* cet. — 468. *arripuit* A — 469. *Funa* 1A — 484. *legit* T Gis. Heins. Ar.; *terit* 1Hbmα Weitz. prob. Gis., *terat* T1rr., *gerat* R, *gerit* AEHPa, *plebs incesserit* Ald. Torn. Gall. — 495. *levit*. R —

Longe sed artus praevolant
Telluris ad mollem sinum.
Prius relatos denique
Humus quieta suscipit,
Quam pulsa summis nisibus
Carina portum tangeret.
Felix amoeni littoris
Recessus ille, qui sacra
Fovens arenis viscera
Vicem sepulcri praebuit:
Dum cura sanctorum pia
Deflens adornat aggerem,
Tumuloque corpus creditum
Vitae reservat posterae.
Sed mox subactis hostibus,
Iam pace iustis reddita,
Altar quietem debitam
Praestat beatis ossibus.
Subiecta nam sacrario
Imamque ad aram condita,
Caelestis auram muneris
Perfusa subter hauriunt.
Sic corpus: ast ipsum Dei
Sedes receptum continet,
Cum Maccabaeis fratribus
Sectoque Esaiae proximum.
Simplex sed illis contigit
Corona paenarum, quibus
Finem malorum praestitit
Mortis supremus exitus.
Quid tale sector ausus est?
Truncata numquid corporis
Segmenta post serram feris
Obiecit aut undis dedit?
Num Maccabaei martyris
Linguam tyrannus erutam
Raptamve pellem verticis
Avibus cruentis obtulit?

501. *delatus* Aa — 506. *Secess.* RT Heins. — 511. *tumulosq.* A — 512. *reservet* R — 515. *debitum* A Ald. — 518. *Iam iamque ad* abm Prag. — 520. *subtus* T Ambr. Heins. — 521. *Hic* G — 524. *Secto* edd. ante Weitz., Cell.: *Isaiae* R alii — 533. *Cum* G: *Nam* A Ald. — 535. *Rupt.* R — 536. *Feris cr.* R —

512. *Vitae reservat post.*] Arev. allato v. 343. „corpus posteris, posterorum in beneficium servatum" explicat, sed malo cum Ael. Nebr. „servatum ad diem iudicii, quo omnes revicturi sunt." —
524. *Esaiae*] Prophetam Esaiam serra lignea a Manasse serratum esse traditio Iudaeorum satis nota est, cf. Iustin. Mart. dial. cum Tryph. p. 349. ed. Col.: *Τὰ περὶ τὸν θάνατον Ἠσαΐου, ὃν πρίονι ξυλίνῳ ἐπρίσατε* etc. Ambr. in Luc. 20. Hieron. in Esai. LVII, 1. Cell. et Bünem. ad Lact. IV, 11, 12. De *Maccab.* vd. Maccab. II, 7. —

Tu solus o bis inclite,
Solus brabei duplicis
Palmam tulisti, tu duas
Simul parasti laureas.
In morte victor aspera,
Tum deinde post mortem pari
Victor triumpho proteris
Solo latronem corpore.
Adesto nunc et percipe
Voces precantum supplices,
Nostri reatus efficax
Orator ad thronum Patris.
Per te, per illum carcerem,
Honoris augmentum tui,
Per vincla, flammas, ungulas,
Per carceralem stipitem,
Per fragmen illud testeum,
Quo parta crevit gloria,
Et quem trementes posteri
Exosculamur, lectulum:
Miserere nostrarum precum,
Placatus ut Christus suis
Inclinet aurem prosperam,
Noxas nec omnes iuputet.
Si rite sollempnem diem
Veneramur ore et pectore,
Si sub tuorum gaudio
Vestigiorum sternimur:
Paullisper huc inlabere
Christi favorem deferens,
Sensus gravati ut sentiant
Levamen indulgentiae.
Sic nulla iam restet mora,
Quin excitatam nobilis
Carmen resumat spiritus
Virtute perfunctam pari,
Ut, quae laborum particeps
Conmune discrimen tulit,
Sit et cohaeres gloriae
Cunctis in aevum seculis.

537. *sol. insignite* Hist. Lomb. l. l. — 538. *bravii* GR, *bravidi* A — 543. *poter.* A — 554. *partu* A — 555. *Per quem* O Ald. Sich. Heins. Ar., *Et* A etc. — 562. *Veneremur* G — 563. *gaudia* Gabm Weitz. — 565. *huc tu* Fabr. Sich. Gis. — 569. *restat* Gm Rat. Weitz. —

537. *O bis incl.*] Haec verba explicantur vv. 540 sqq.

544. *latron.*] Datianum. *CELL.* —

VI. IN HONOREM B. FRUCTUOSI EPISCOPI TARRACONENSIS ET AUGURII ET EULOGII DIACONORUM.

Felix Tarraco, Fructuose, vestris
Attollit caput ignibus coruscum,
Levitis geminis procul relucens.
Hispanos Deus adspicit benignus,
Arcem quandoquidem potens Hiberam
Trino martyre Trinitas coronat.
Ardens Augurius capessit aethram,
Nec non Eulogius simul superbum
Christi lucidus ad sedile tendit.
Dux et praevius et magister illis
Ad tantum decus ex episcopali
Clarus nomine Fructuosus ibat:
Accitus quia praesidis repente
Iussu venerat ad forum sacerdos
Levitis comitantibus duobus.
Inde ad carceream viros catenam
Pastus sanguine carnifex trahebat:
Gaudet currere Fructuosus ultro,
Ac, ne quis socios timor feriret,
Praeceptor vehemens eundo firmat
Inceditque fidem calore Christi.
,,Mecum state viri" vocat cruentus
Ad paenam coluber Dei ministros:
,,Nec mors terreat, est parata palma.
,,Carcer Christicolis gradus coronae est,
,,Carcer provehit ad superna caeli,
,,Carcer conciliat Deum beatis."
His dictis adeunt specum reorum,
Exercent ibi mysticum lavacrum
Et purgamen aquae stupent tenebrae.

VI. *Augorii* A Ambr., *Aucor.* O — 1. *ventris* AE — 2. *coruscam* A — 8. *superb.*] AEPRTapqα Weitz. Heins. [Ps. 823. Virg. Aen. II, 785.], *supernum* bum Ald. Gis. Ar. — 16. *et* Ald. — 19. *socios* om. 1A: *minor* Torn. Sich., *nimis* coni. Latin.: *subiret* (c. gl. *fer.*) Aα — 24. *Nec*] AEHPRα (X, 520.), *Ne* edd. — 30. *Et purgamen aquae*] NOT Ald. Gis. Heins. Ar., *Expurgamen aquae* EPα, *Et purgamina quae* Rbmu Parrh. Weitz., *Expurgamina quae* A, fortasse *Et purgamina*

VI. Fructuosus episcopus simul cum Eulogio et Augurio diaconis Valeriano et Gallieno impp. Tarracone martyrium subiit (IV, 21.), qua in urbe eosdem natos putant Ael. Nebr.,. Cham. et Florez. (Hisp. sacr. XXV. cap. 63, 2.). Festus eorum dies in Germania, Italia, Gallia et Belgio d. 21. Ianuar. celebratur, qui in Hispania, fortasse quod idem dies Agnae (vd. XIV, 1.) dedicatus est, secundum Breviar. Mozarab. d. 13. Febr. et secundum alios (vd. Bolland. p. 339.) d. 30. et 31. mens. Augusti agitur. Fructuosum iam primis ecclesiae christianae seculis ut sanctum esse cultum Augustin. (serm. 101. Civ. D. VIII, 27. c. Faust. XX, 21.) docet. De veteribus AA., quae satellitem (v. 121.) illum non commemorant, cf. Ruinart. p. 220. Tillemont. memoires ecclesiastiques IV. p. 460. Les vies des SS. II. p, 282.

Sex hic continuis latent diebus,
Tandem stant trucis ad tribunal hostis,
Fratres tergeminos tremunt catastae.
Iudex Aemilianus iminebat,
Atrox, turbidus, insolens, profanus
Aras daemonicas coli iubebat:
„Tu, qui doctor“ ait „seris novellum
„Conmenti genus, ut leves puellae
„Lucos destituant, Iovem relinquant:
„Dampnes, si sapias, anile dogma.
„Iussum est Caesaris ore Gallieni:
„Quod princeps colit, ut colamus omnes.“
Haec fanti placidus refert sacerdos:
„Aeternum colo principem, dierum
„Factorem dominumque Gallieni,
„Et Christum patre prosatum perenni,
„Cuius sum famulus gregisque pastor.“
Subridens ait ille: „Iam fuisti.“
Nec differt furor aut refrenat iram,
Saevis destinat ignibus cremandos:
Exultant prohibentque flere vulgum.
Quosdam de populo videt sacerdos
Libandum sibi poculum offerentes:
„Ieiunamus“ ait „recuso potum.
„Nondum noua diem resignat hora,
„Nunquam conviolabo ius dicatum,
„Nec mors ipsa meum sacrum resolvet.
„Sic Christus sitiens crucis sub hora
„Oblatum sibi poculum recusans
„Nec libare volens sitim peregit.“
Intrant interea locum rotunda
Conclusum cavea, madens ferarum
Multo sanguine quem furor frequentat.
Tum spectacula perstrepunt cruenta,
Ac vilis gladiator ense duro
Percussus cadit et fremit voluptas.
Hic flammante pyra, niger minister
Ardens supplicium parare iussus,
Construxit facibus rogum supremis.

aquae, vd. A. 702. — 32. *truces* 1A — 34. *Conlian.* R — 39. *dist.* H Weitz. — 40. *Damnas* Ambr. *Damna* 2m Rat. coni. Bigot. — 42. *hoc col.* bmqu Ald. Weitz. Gall. — 44. *deorum* coni. Nebr. — 47. *gregis sator* 1A — 53. *ferent.* Weitz. — 64. *spectaculo* 1R —

33. *fratres*] sim. II, 73. De *catasta* vd. I, 55. — 34. *Aemilianus*] Rector Hispaniae a. 259. Valeriano et Gallieno impp. Male alii M. Aemil. Aemilianum imp. a. 254. occisum intellegunt. —
40. *anile dogma*] Christianos ritus. —

69. *fac. r. supr.*] „Altis.“ ISO. Nebr. ad ordinem apparatus refert, quod in rogo extruendo faces sint ultimae, sed *supr. fac.* nihil aliud nisi funestas significari posse docet Ov. Am. I, 15, 41: *cum me supremus adederit ignis.*

Qui, dum corpora concremanda solvit,
Ferventes animas amore lucis
Fracto carceris expedivit antro.
Certant officiis pii sodales,
Plantis calceamenta dissolutis
Pronus detrahere studebat unus:
Sed sanctus vetat ora Fructuosus
Inclinata premi: „Facessite“ inquit
„Ne nostram gravet obsequela mortem.
„Atquin ipse meos pedes resolvam,
„Ne vestigia praepedita vinclis
„Tardis gressibus inruant in ignem.
„Cur lamenta rigant genas madentes,
„Cur vestri memor ut fiam, rogatis?
„Cunctis pro populis rogabo Christum.“
Vix haec ediderat, relaxat ipse
Indumenta pedum, velut Moyses
Quondam fecerat ad rubum propinquans.
Non calcare sacram cremationem
Aut adstare Deo prius licebat,
Quam vestigia pura figerentur.
Stabat calce mera: resultat ecce
Caelo spiritus et serit loquelam,
Quae cunctos tremefecit audientes:
„Non est, credite, paena, quam videtis,
„Quae puncto tenui citata transit:
„Nec vitam rapit illa, sed reformat.
„Felices animae, quibus per ignem
„Celsa scandere contigit tonantis;
„Quas olim fugiet perennis ignis.“
Haec inter, rapidis focos crepantes
Intrant passibus et minantur ipsis
Flammarum trepidantibus caminis.
Nexus denique, qui manus retrorsus
In tergum revocaverant revinctas,
Intacta cute decidunt adusti.
Non ausa est cohibere paena palmas
In morem crucis ad Patrem levandas,
Solvit brachia, quae Deum precentur.
Priscorum specimen trium putares,
Quos olim Babylonicum per ignem
Cantantes stupuit tremeus tyrannus.

70. *concremata* OTbmα Ambr. Heins., *cremanda* R, *concremanda* A etc. — 72. *expedivit*] AERpqu Ald. etc., *expediret* BHTW abα Heins. Ar. — 78. *Nec* A Weitz., fort. verum — 83. *siem* 2A Ald. Gis. — 87. *rubrum* E — 91. *mero* u2α Ald. — 94. *credita* T — 101. *ipso* mα Gis. — 102. *crep.* R — 104. *Interdum* 1A: *revinctis* R —

86. *Moyses*] Exod. III, 5. — 109. Daniel. III, 19.

Illis sed pia flamma tum pepercit,
Nondum tempore passionis apto,
Nec mortis decus inchoante Christo.
   Hos cum defugeret vaporus ardor,
Orant, ut celer ignis advolaret
Et finem daret anxiis periclis.
   Exorata suos obire tandem
Maiestas famulos iubet, caducis
Missos corporibus sibique reddi.
   Vidit praesidis ex domo satelles
Caelum martyribus patere apertum,
Insignesque viros per astra ferri.
   Quin et filiolae monens herili
Ostendit sceleris notam paterni,
Caelo vivere, quos forum peremit.
   Haec tum virginitas palam videre
Per sudum meruit, parente caeco,
Ut crimen Domini domus timeret.
   Tum de corporibus sacris favillae
Et perfusa mero leguntur ossa,
Quae raptim sibi quisque vindicabat.
   Fratrum tantus amor domum referre
Sanctorum cinerum dicata dona,
Aut gestare sinu fidele pignus.
   Sed ne relliquias resuscitandas
Et mox cum Domino simul futuras
Discretis loca dividant sepulcris;
   Cernuntur niveis stolis amicti,
Mandant restitui cavoque claudi
Mixtim marmore pulverem sacrandum.
   O triplex honor, o triforme culmen,
Quo nostrae caput excitatur urbis,
Cunctis urbibus eminens Hiberis!

112. *flammatum* A, *tunc* HR — 114. *incohante* 1A Ald. — 115. *vaporis* Gis. — 120. *Missis* B Fabr. — 121. *satellis* AE — 123. *tolli* A et Cort., qui def., cd. ad Lucan. III, 748. — 126. *quo foro* Ambr., *quos foro* coni. Heins. — 128. *par. caeco*] HTap Altin. Ambr. Heins. Ar. [AA. SS. l. l.: *Aemil. veniens eos videre non fuit dignus*], *parente celo* R, *patendo* 1A, *patente caelo* cet. — 133. *refert* R — 142. *lumen* Parrh. Ambr. —

129. *dom.*] Ut tota familia domini, Aemiliani, magnum aliquod malum timeret. *CELL.* sim. AA. SS. —

131. *perf. mero*] AA. ap. Ruinart. l. l.: *Superveniente nocte ad amphitheatrum cum vino festinantes pervenerunt (Christiani), quo semiusta corpora extinguerent, quo facto eorumdem martyrum cineres collectos prout quisque potuit sibi vindicavit.* De honore ipso, vd. Hom. Odyss. XXIV, 72., supra V, 520. — 139. *niv. stol.*] Iso *quidam viri* suppleri vult, neque desunt, qui angelos intellegant; sed Fructuosum cum sociis ipsum poetam indicare, ex AA. SS. l. l. elucet: *Apparuit fratribus... Aemiliano etiam, qui eos dampnaverat, Fructuosus se pariter cum diaconis suis ostendit in stolis repromissionis.* — 143. *n. urb.*] Tarraconis, vd. v. 5 sqq. Cham. et Ar. male Caesaraugustam intellegunt.

Exultare tribus libet patronis,
Quorum praesidio fovemur omues
Terrarum populi Pyrenearum.
Circumstet chorus ex utroque sexu,
Heros, virgo, puer, senex, anulla,
Vestrum psallite rite Fructuosum.
Laudans Augurium resultet hymnus,
Mixtis Eulogium modis coaequans,
Reddamus paribus pares Camenas.
Hinc aurata sonent in arce tecta,
Blandum littoris extet inde murmur,
Et carmen freta feriata paugaut.
Olim tempus erit ruente mundo,
Cum te, Tarraco, Fructuosus acri
Solvet supplicio, tegens ab igni.
Fors dignabitur et meis medelam
Tormentis dare prosperante Christo,
Dulces hendecasillabos revolvens.

VII. PASSIO QUIRINI EPISCOPI ECCLESIAE SISCIANAE.

Insiguem meriti virum
Quirinum, placitum Deo,
Urbis moenia Sisciae
Concessum sibi martyrem
Conplexu patrio fovent.
Hic sub Galerio dnce,
Qui tunc Illyricos sinus

146. *foventur* B Torn. Fabr. Gali. — 148. *chor.* om. 1A — 149. *anulla*] A Ambr. Heins., *anula* BTW, *anila* N, *anicla* cet., fort. verum. — 151. *resulte ymnis* A — 153. *canenas* Weitz. —
VII. *Sesc.* AE, sed vd. Not. — 1. *meriti*] AHNT Ald. Heins. Ar., *meritis* R etc. — 2. *placidum* Wbm — 3. *Sisc.*] A Ambr. Ald. Gis. Heins. Ar., *Sesc.* EORT2rr. Altin., *Susc.* Weitz. —

149. *Heros*] Eat vir fortia, cf. Lambin. et Orelli. ad Horat. A. P. 114. —
VII. Acta Quirini episcopi Sisciani enarrantur in AA. SS. ad d. IV. Iun., neque a Prud. multo distant. Natus fuit Quirinua Sisciae (v. 5.), si poetae fides, et passua eat sub Galerio Maximiano (Euseb. chron. ad a. 310.), sed eiua corpus Fuidae Hassorum asservari (vd. Rudolf. vit. Rabani Mauri ap. Mabillon. II. p. 12.) et similia seriorum scriptorum commenta sunt, cf.: Papebroch. l. l. p. 382. Baron. ad a. 308. Ruinart. p. 552. Les vies des Saints IV. p. 563. — 3. *Sisc.*] *Σύσκια* Dio Cass. LV. p. 651. Strabo VII, 5. p. 314. Urbs fuit Pannoniae inferioris (hodie *Sisek*, *Sisseg*) vd. Plin. III, 25: *Colapis in Saum influens iuxta Sisciam gemino alveo insulam ibi efficit, quae Segestica vocatur.* Wesseling. ad Itiner. p. 259 sq. — 6. *Galerio*] Et AA. SS. l. l. et verba *Qui...dit.* Galerium Maximianum esse intellegendum docent, qui Asiam et Illyricum obtinebat, dum Constantius Galliae, Italiae et Africae praeerat: Eutrop. X, 1. Lactant. persec. mort. 33. Aurel. Vict. de Caes. XL, 8. Epit. 40. Oros. VII, 28. Male igitur Cham., quod in Martyrol. Rom. ad d. IV. Jun.: *Sisciae in Illyrico...sub Galerio praeside* legeretur, et in AA. imperator, qui Quirinum dampnaverit: *Maximinus* vocaretur, Maximinum Dazam commemorari putat, qui

Urgebat ditionibus,
Fertur catholicam fidem
Inlustrasse per exitum.
   Non illum gladii rigor,
Non incendia, non ferae
Crudeli interitu necant,
Sed lymphis fluvialibus
Gurges, dum rapit, abluit.
   Nil refert vitreo aequore,
An de flumine sanguinis
Tingat passio martyrem:
Aeque gloria provenit
Fluctu quolibet uvida.
   Summo pontis ab ardui
Sanctae plebis episcopus
In praeceps fluvio datur,
Suspensum laqueo gerens
Ingentis lapidem molae.
   Deiectum placidissimo
Amnis vertice suscipit,
Nec mergi patitur sibi
Miris vasta natatibus
Saxi pondera sustinens.
   Spectant eminus e solo
Doctorem pavidi greges,
Nam Christi populus frequens
Riparum sinuamina
Stipato agmine sepserat.
   Sed Quirinus, ut eminens
Os circumtulit, heu, suos
Extemplo trepidos videt,
Nil ipse proprii memor
Inter stagna periculi.
   Confirmat pia pectora,
Verbis mitificis rogans,
Ne quem talia terreant,
Neu constans titubet fides,
Aut paenam putet emori.
   Dicentem fluitantibus
Amnis terga vehunt vadis,

12. *conferre* 1A — 21. *potentis* 1A — 26. *Deiecto* 1A — 32. *Duct.* R: *gregis* 1A — 34. *sinu anima* 1A — 37. *suos Extemplo*] AORT bmbqα al. Gis. Ar., *tuos* Ambr. Ald., *suo* a, *suo exemplo* coni. Jos. Scaliger ad Euseb. chron. p. 227., Weilz. etc., *exemplo* etiam 1AT, sed *suos*. — 42. *mirif.* edd. ante Heins. —

nunquam Illyrici praeses fuit, vd. Eutrop. X, 2. — 23. *fluvio*] Sybari, cf. Ovid. Met. XV, 315. *CHAM.* Sed in Sybari mersum esse Quirinum recentiores quidem tradunt, vd. Les vies des SS. l. l., non Prud.; quare sive Saum sive Colapim intellegi malo.

Nec substrata profunditas
Saxoque et laqueo et viro
Audet sponte dehiscere.
Sensit martyr episcopus
Iam partam sibi praeripi
Palmam mortis et exitus
Ascensumque negarier
Aeterni ad solium Patris.
,,Iesu cunctipotens" ait
,,Haudquaquam tibi gloria
,,Haec est insolita aut nova,
,,Calcare fremitum maris,
,,Prona et flumina sistere.
,,Scimus discipulum Petrum,
,,Cum vestigia tingeret
,,Mortali trepidus pede,
,,Dextrae subsidio tuae
,,Subiecisse salum solo.
,,Iordanem quoque novimus
,,Tortis verticibus vagum,
,,Dum fertur rapido inpetu,
,,Ad fontem refluis retro
,,Confugisse meatibus.
,,Haec miracula sunt tuae
,,Virtutis, Domine, ut modo
,,Suspendor, leve praenatans
,,Summo gurgite fluminis,
,,Cum collo scopulum trabam.
,,Iam plenus titulus tui est
,,Et vis prodita nominis,
,,Quam gentilis habet stupor:
,,Absolvas, precor, optime,
,,Huius nunc animae moras.
,,Quid possis, probat amnicus,
,,Qui vectat silicem, liquor.
,,Hoc iam, quod superest, cedo,
,,Quo nil est pretiosius,
,,Pro te, Christe Deus, mori."
Orantem simul halitus
Et vox deserit et calor,
Scandit spiritus ardua:
Fit pondus grave saxeum,
Corpus suscipiunt aquae.

49. *laqueo viro* R — 59. *et frem.* Gis. II. — 64. *Dexterae* R — 73. *suspendor*] 1ANT Ambr. Heins. Ar., *suspendar* 2ARbqm Ald. etc. — 77. *Iam vis* OR — 78. *Qua...hebet* am Rat. Sich. Gis. Weitz. —

61. *Petr.*] Matth. XIV., c. Symm. II, praef.

VIII. DE LOCO QUO MARTYRES PASSI SUNT, NUNC BAPTISTERIUM CALAGURI.

Electus Christo locus est, ubi corda probata
Provehat ad caelum sanguine, purget aqua.
Hic duo purpureum Domini pro nomine caesi
Martyrium pulcra morte tulere viri.
Hic etiam liquido fluit indulgentia fonte
Ac veteres maculas diluit amne novo.
Qui cupit aeternum caeli conscendere regnum,
Huc veniat sitiens, ecce parata via est.
Ante coronati scandebant ardua testes,
Atria, nunc lotae celsa petunt animae.
Spiritus aeterno solitus descendere lapsu,
Ut dederat palmam, sic tribuit veniam.
Haurit terra sacros aut fonte aut sanguine rores,
Exundatque suo iugiter unda Deo.
Ipse loci est dominus, laterum cui vulnere utroque
Hinc cruor effusus fluxit et inde latex.
Ibitis hinc, ut quisque potest, per vulnera Christi,
Devectus gladiis alter et alter aquis.

IX. PASSIO CASSIANI.

Sulla forum statuit Cornelius, hoc Itali urbem
Vocant ab ipso conditoris nomine.
Hic mihi, cum peterem te rerum maxima Roma,
Spes est oborta prosperum Christum fore.

VIII. *De loco* etc.] AO, *Calagurra* EW, om. R alii, edd. ante Heins. — 1. *locus hic* EPp Weitz. — 3. *Christi pro* edd. vett. — 11. *aeterno* Aapuα al. Ald. Gis., *aethereo* Rb nonnulli (?) cdd. Heinsii et Weitz., qui recep., Ar. — 13. *hausit* Hα — 14. *unda* AR Ald. etc., *uda* Tα Ar. prob. Heins., fort.: *Exudat...unda*, cf. Virg. Georg. I, 88. — 17. *prout* Weitz. — 18. *Devect.* Ald. Torn. Gall.: *gladius* 1A —

IX. *Sylla* A — 2. *vocitant* Ambr. Parrh. Cell. — 4. *propitium* Gis. I. —

VIII. Gis., Weitz. et Cham. in inscriptione vocem *Calaguri* omittunt, et hoc carmen ad illum Vaticani Romani locum referunt; quo olim, cum Petrus in carcere Mamertino detineretur, fons exortus et duo martyres ibidem passi sint (?). Aliis hoc poemation imperfectum videtur; bene contradicit Arev., qui (coll. cod. Florentini inscriptione: *Versus in laudem baptisterii duorum martyrum sanguine illustrati*, vd. Bandini catal. edd. mtorum bibl. Laurent. Florent. I. p. 720.) illos versus „ut in aliquo baptisterio affigerentur" compositos censet. Cui sententiae adversari non audeo, sed cum codd. opt. vocem *Calag.* exhibeant, hoc carmen ad Emeterium et Chelidonium referam, quibus fortasse baptisterium extructum est (vd. Barth. Advers. XLIV, 2.), et quorum sepulcrorum visendorum caussa permulti ex ultimis terrae regionibus adveniebant, vd. I, 10 sqq. —

16. *Hinc cruor*] C. IX, 87.

IX. Huius Cassiani martyrium, qui in foro Corneliensi, i. e. Imolae, passus et sepultus est, praeter Prud. nemo veterum tradit. Qua de caussa et illum martyrem Imolae natum, quod in AA. SS. add. XIII. August. legitur, et eum civem Brixiensem et episcopum fuisse, quod Chamill. ad v. 6. animadvertit, for-

Stratus humi tumulo advolvebar, quem sacer ornat
Martyr dicato Cassianus corpore.
Dum lacrimans mecum reputo mea vulnera et omnes
Vitae labores ac dolorum acumina:
Erexi ad caelum faciem, stetit obvia contra
Fucis colorum picta imago martyris,
Plagas mille gerens, totos lacerata per artus,
Ruptam minutis praeferens punctis cutem.
Innumeri circum pueri, miserabile visu,
Confossa parvis membra figebant stilis:
Unde pugillares soliti percurrere ceras,
Scholare murmur adnotantes scripserant.
Aedituus consultus ait: Quod prospicis, hospes,
Non est inanis aut anilis fabula.
Historiam pictura refert, quae tradita libris,
Veram vetusti temporis monstrat fidem.
Praefuerat studiis puerilibus et grege multo
Septus magister literarum sederat,
Verba notis brevibus conprendere cuncta peritus,
Raptimque punctis dicta praepetibus sequi.
Aspera nonnunquam praecepta et tristia visa,
Inpube vulgus moverant ira et metu.
Doctor amarus enim discenti semper ephebo,
Nec dulcis ulli disciplina infantiae est.
Ecce fidem quatiens tempestas saeva premebat
Plebem dicatam Christianae gloriae.
Extrahitur coetu e medio moderator alumpni
Gregis, quod aris supplicare spreverat.
Paenarum artifici quaerenti, quod genus artis
Vir nosset alto tam rebellis spiritu.
Respondent: agmen tenerum ac puerile gubernat,
Fictis notare verba signis inbuens:
Ducite, conclamat, captivum; ducite et ultro
Donetur ipsis verberator parvulis.
Ut libet inludant, lacerent inpune manusque
Tingant magistri feriatas sanguine.
Ludum discipulis volupe est, ut praebeat ipse
Doctor severus, quos nimis coercuit.

14. *Concessa* T prob. Cham. et Teol. — 15. *praec.* Ald. — 17. *aeditimus* B Weitz. — 25. *iussa* Rbmpx Weitz., *visa* A etc. — 26. *meta* A — 31. *e* om. R — 36. *Eictis* A, *Strict.* R Torr., *Pictis* Cell. — 41. *discipulo suo lupe* A, *volo per se* BH, *volo sese* Weitz.: *volupe* cet., Gramm. Haupt. p. 84, 6. — 42. *Ductor* Ambr.: *nimis*] AR Ambr. Weitz. etc., *minis* T Ald. Gis. Cell. —

tasse a serioribus inventa sunt. Mortuus est Cassianus sine dubio Iuliano Apost. imp. (vd. v. 31.), qui omnem liberorum institutionem interdixit (Aeg. de Löhr. Uebersicht der das Privatr. betreffenden Constitutionen d. Kaiser Constantin — Theodos. I. p. 42. Brever. Rechtsgeschichte p. 322.). Prudentium sequuntur maxima quidem ex parte Gregor. Turon. (de glor. mart. I, 42.) et alii, vd. Ruinart. p. 593. Florent. mart. p. 705. 747. Les vies des SS. V. p. 193.

Vincitur post terga manus, spoliatus amictu,
Adest acutis agmen armatum stilis.
Quantum quisque odii tacita conceperat ira,
Effundit ardens felle tandem libero.
Coniciunt alii fragiles inque ora tabellas
Frangunt, relisa fronte lignum dissilit.
Buxa crepant cerata, genis inpacta cruentis
Rubetque ab ictu curta et humens pagina.
Inde alii stimulos et acumina ferrea vibrant,
Qua parte aratis cera sulcis scribitur,
Et qua secti apices abolentur et aequoris hirti
Rursus nitescens innovatur area.
Hinc foditur Christi confessor et inde secatur:
Pars viscus intrat molle, pars scindit cutem.
Omnia membra manus pariter fixere ducentae,
Totidemque guttae vulnerum stillant simul.
Maior tortor erat, qui summa pupugerat, infans,
Quam qui profunda perforarat viscera.
Ille levis, quoniam percussor morte negata
Saevire solis scit dolorum spiculis:
Hic quanto interius vitalia condita pulsat,
Plus dat medelae, dum necem prope adplicat.
,,Este, precor, fortes et vincite viribus annos,
,,Quod defit aevo, suppleat crudelitas.“
Sed male conatus tener infirmusque laborat,
Tormenta crescunt, dum fatiscit carnifex.
,,Quid gemis?“ exclamat quidam ,,tute ipse, magister,
,,Istud dedisti ferrum et armasti manus.
,,Reddimus ecce tibi tam milia multa notarum,
,,Quam stando, flendo, te docente excepimus.
,,Non potes irasci, quod scribimus, ipse iubebas,
,,Nunquam quietum dextera ut ferret stilum.
,,Non petimus totiens te pracceptore negatas,
,,Avare doctor, iam scholarum ferias.

46. *Effudit* Ald. Gis. Weitz.: *tantum* x Ald. — 47. *alii lapides* Ald. Torn.: *ore* Ba Weitz. — 50. *curta et hum.*] A Heins. Ar. Gronov. p. 60., *charta et um.* Ambr. sim. Parrh., *curta tumens* R 2Wpq Ald. ed. Gandav. ap. Gis., *curva tum.* bmWeitz., *curve tum.* H, *curve turgens* Dav., *curva tundens* Fabr. Luneb. 1648., *curva et hum.* Cauch., *custe tum.* P — 56. *vicus* 1A — 57. *cruentae* Ald. Sich. Gall. — 62. *sole scit* BWbm Sich. — 66. *quos* A — 71. *iam* Fabr. Gall., *nunc* Ald. — 72. *Quae* R Ald., *et flendo* R Parrh. — 73. *potest* 1R — 74. *fere* (om. *ut*) Ambr., *ferre* APa Altin. Cauch., *ferri* coni. Heins. —

Hymnus Prudentianus in orationem pedestrem translatus extat apud Mombrit. in AA. SS. I. l. Male hic Cassianus cum eo confunditur, qui in Mauritania martyrium subiit et IV, 45. commemoratur. — 50. *curta et hum.*] Sententia: Alii in ora martyris tabellas coniciunt, quae, quoniam frangunt et os cruentant, parvae fiunt et humentes: alii ea stili parte, qua scribitur, Cassianum perfodiunt, alii altera, qua litterae scriptae extinguuntur et pagina iterum levis planaque redditur, eum dissecant. De *aequore* i. e. planitie vd. XI, 185. —

65. 66. *Este...crud.*] Verba sunt martyris, non poetae, uti Arev. vult. —

„Pangere puncta libet sulcisque intexere sulcos,
„Flexas catenis inpedire virgulas.
„Emendes licet inspectos longo ordine versus,
„Mendosa forte si quid erravit manus:
„Exerce inperium, ius est tibi plectere culpam,
„Si quis tuorum te notavit segnius.“
Talia ludebant pueri per membra magistri,
Nec longa fessum paena solvebat virum.
Tandem luctantis miseratus ab aethere Christus
Iubet resolvi pectoris ligamina:
Difficilesque moras animae ac retinacula vitae
Relaxat artas et latebras expedit.
Sanguis ab interno venarum fonte patentes
Vias secutus deserit praecordia,
Totque foraminibus penetrati corporis exit
Fibrarum anhelans ille vitalis calor.
Haec sunt, quae liquidis expressa coloribus hospes
Miraris, ista est Cassiani gloria.
Suggere, si quod habes iustum, vel amabile votum,
Spes si qua tibi est, si quid intus aestuas.
Audit, crede, preces martyr prosperrimus omnes
Ratasque reddit, quas videt probabiles.
Pareo: conplector tumulum, lacrimas quoque fundo,
Altar tepescit ore, saxum pectore.
Tunc arcana mei percenseo cuncta laboris,
Tunc, quod petebam, quod timebam, murmuro,
Et post terga domum dubia sub sorte relictam
Et spem futuri sorte nutantem boni.
Audior, urbem adeo, dextris successibus utor:
Domum revertor, Cassianum praedico.

X. ROMANI MARTYRIS SUPPLICIUM.

Romane Christi fortis adsertor Dei,
Elinguis oris organum fautor move,

77. *Pang.*] AB2PR1T Ambr. al. Heins. Ar. [qui cf. Colum. X, 251: *littera... pangitur in cera*], *Pingere* 1Wabmα Weitz., *Pungere* 1P2T Ald. Gis., sed vd. Fest.: *Pangere*, *figere. Unde plantae pangi...versus pangi dicuntur vel figi in cera.* — 88. *artus* A gl. R Ald. Gis. I., *istas* P — 93. *quae a* A — 94. *hoc est* (gl. *ista*) A — 96. *Spes si q. t. est*] cdd. Ald. Gis. I. etc. *Tibi si q. sp. est* Gis. II., *Sp. si tibi est qua* Fabr. (bene) — 98. *reddet* Rm Weitz.: *vidit* H — 100. *Alter* 1A, *Altare* Latin. — 102. *Tum...quodque avebam m.* Parrh. — 103. *terra* A — 104. *sorte*] A al. Gis. II. Heins., *forte* R Ald. Gis. I. Weitz. Ar. — 105. *urbe* R —

X. *R. m. s.*] A, in quo sicut in R al. hic hymnus libri Perist. ultimus est. Codd. multi eum a ceteris separant: Ambr., Ald., O (ubi inter H. et Ps. leg.), T (in quo post S. II. extat) al. *S. Rom. M. contra gentiles dicta* T Ambr., alii aliter. — Vers. 1...30. nomine praefationis indicat Ambr.: *incipit passio* idem cd. ante v. 31.

X. Romani martyris supplicium Eusebius [hist. eccl. VIII, 12. de mart. Palaest. cap. 2., de resurrect. II. in Sirmondi opusc. a. 1643. ed. p. 92.] descripsit, cui, quod eius aequalis erat, fidem maximam tribuendam esse appa-

Largire comptum carmen infantissimo,
Fac ut tuarum mira laudum concinam:
Nam scis et ipse, posse mutos eloqui.
    Plectrum palati et faucium saevus tibi
Tortor revulsit, nec tamen silentium
Indixit ori, quo fatebaris Deum.
Vox veritatis testis extingui nequit,
Nec si recisis palpitet meatibus.
    Sic noster haerens sermo linguae debili
Balbutit et modis laborat absonis:
Sed si superuo rore respergas iecur,
Et spiritali lacte pectus inriges,
Vox inpeditos rauca laxabit sonos.
    Evangelista scripsit, ipsum talia
Praecepta Messiam dedisse apostolis:
„Nolite verba, cum sacramentum meum
„Erit canendum, providenter quaerere;
„Ego inparatis, quae loquantur, suggeram.
    ,,Sum mutus ipse, sed potens facundiae
,,Mea lingua Christus luculente disseret;
,,Ipse explicabit, quos supremo spiritu
,,Daemon tumultus, dum domatur, moverit,
,,Furore pestis peior in novissimo.“

5. *N. tu sc.* emeud. Parrh. — 7. *refuls.* 1R — 11. *lingua* W Weitz. Ar. — 12. *et lab. abs. m.* couciuuius est Heins. (!) — 13. *spargas* ÀR, *respersas* E, *respargas* H Weitz. — 15. *balabit son.* Ambr. Parrh. — 16. *scribit* R Ambr. T3rr. Parrh. — 20. *loquentur* A — 22. *signa* coni. Murmell., *luculenter* L (Lipsicus. Lotteri ed. 1513.) Gis. Weitz. Ar., *disserit* Aapqα; *Christo* coni. Nebr. —

ret. Hic enim Romanum Caesariensem geuere, sed Autiochiae sub Diocletiano imp. passum esse dicit, Prud. autem, sicuti solet, urbis patriae meutionem non facit et Galerium uomiuat [v. 30.]. Deiude puerum christianum, qui aute Romanum martyrium subiit, ab Eusebio uon commemorari ad. v. 656. ostendam, tum populum imbre exorso [v. 855.] ad imperatorem cucurrisse ab eoque, ut captum e vinculis et a cruciatibus liberaret, petiisse a Prudeutio non traduutur, cui etiam imperatorem [Diocletiauum] vicesimo sui imperii auuo captivis omuibus excepto Romano libertatem reddidisse ignotum erat [Euseb. de mart. Palaest. l. l.]. Denique Asclepiadem iudicem passionem iu fastos retulisse eosque imperatori dedisse a poeta solo euarratur [v. 1114.]. Qua de caussa, cum uterque scriptor et iu priucipe et iu tempore quo Romanus sit occisus differre videatur, Chamillard. duos eiusdem uominis martyres fuisse arbitratur, quod Cellarius ,,quia vel Euseb. vel. Prud. iu circumstantiis quibusdam falli potuit“ dubitat. Diocletiauum autem et Galerium eodemque tempore vixisse ac reguasse cum satis constet [Oros. VII, 17.], duos Romauos iutellegi nou opus est; sed duas uuius martyrii traditiones, quarum alteram, seriorem et minus sinceram poeta amplectitur. Quae seutentia et duabus Ioanni Chrysostomo suppositis oratiouibus [cf. Tom. I. or. 43. 48. ed. Montfauc.] et homilia quadam Eusebii Gallicaui [Emeseui? vd. Fabr. bibl. graec. V, 4, 26., extat in bibl. PP. Lugdun. p. 671.] confirmatur, ubi res et ab Eusebio Caesariensi et a Prudentio commemoratae iuter se coufunduntur. Cf. Tillemout. memoires eccles. V. p. 207. Les vies des SS. VIII. p. 90. Phil. Bergom. VIII. p. 197. et Brev. Mozarab. ad. d. 18. Nov., qui Romano dedicatus est, Prudentium solum sequuntur; utramque martyris traditionem Ruiuart. l. l. aute oculos habuit.

18. Matth. X, 19. — 24. *Daemon tumult.*] Respiciunt haec verba ad perse-

Sic vulneratus anguis ictu spiculi
Ferrum remordet et dolore saevior
Quassando pressis inmoratur dentibus;
Hastile fixum sed manet profundius,
Nec cassa sentit morsuum pericula.
Galerius orbis forte Romani statum
Ductor regebat, ut refert antiquitas,
Inmitis, atrox, asper, inplacabilis:
Edicta late mundum in omnem miserat,
Christum negaret, quisque mallet vivere.
Haec ille serpens ore dictat regio,
Qui mortuorum de sepulcris exiens
Clamat: „Quid ante tempus adventu cito
„Mea regna solvis? parce, fili altissimi,
„Vel possidere corda porcorum iube.“
Praefectus istis inminens negotiis
Asclepiades ire mandat milites
Ecclesia tenusque de sacrariis
Raptare plebem mancipandam vinculis,
Ni disciplinam Nazarenam respuat.
Mox ipse templum cogitans inrumpere
Et dissipare sancta sanctorum studens
Armis profanus praeparabat inpiis
Altaris aram funditus pessumdare
Foresque et ipsas in ruinam solvere.
Praecurrit index his repente cognitis
Romanus acris heros excellentiae,
Venire in armis perduelles nuntiat
Animos paventem praestruens hortatibus,
Stent ut parati, neve cedant turbini.
Conspirat uno foederatus spiritu
Grex Christianus, agmen inperterritum,
Matrum, virorum, parvulorum, virginum:
Fixa et statuta est omnibus sententia
Fidem tueri vel libenter emori.
Refert repulsus miles ad subsellia,

31. *Cal.* E: *orb.* om. A, *urbis* Ald. Cell. [sed cf. v. 34.] — 36. *legio* Bbm — 43. *Ecclesiatenusq.* ARL Ald. Gis. Weitz., *Ecclesia(m) tenus ac* EP sim. H al., *Ecclesias tenusq.* T Ambr., *Ecclesiasten usque de* T, secundum aliam collationem, Heins. Cell., *Ecclesia tenus atq.* Aitin., coni. Gis. Ar., sed vd. de part. *que* IX, 47: et sententia est: Mittit milites ad (in) ecclesias et a rebus sacris Christianos arripi iussit. — 48. *profanis* (Ald.)...*inpius* L — 49. *arcam* T — 51. *Praecurr.* H — 52. *sacrae* AHR2a Ald. Fabr. Cauch., *acrae* T, *acris* cet.: *Her. s. R. exc.* Cauch., *h. exc. s.* Fabr. —

entionem Christianorum ultimam, quam Diocletianus excitavit, et sententia est: „Ego ipse non loquar, sed Christus, quae est mea lingua (cf. de epexegesi IV, 45.) omnia patefaciet, is, acerrimum fuisse daemonem (persecutionem) illo extremo tempore, cum domaretur, docebit. — 36. Matth. VIII, 29. — 42. *Asclepiades*] Praef. Syriae sub Galerio imp. — 49. *alt. aram*] C. VII, 203. — 61. *ad subsellia*] Praefecti, qui et Praetoris vicem gerebat. *FABRIC.* —

Plebis rebellis esse Romanum ducem,
Flagrare cunctos pervicaci audacia,
Iugulos retectos obstinate opponere,
Quo gloriosa morte fortes oppetant.
Praeceps iubetur inde Romanus rapi,
Solusque ut incitator et fax omnium,
Pro contumaci plebe causam dicere.
It non resistens seque vinciri petit
Flexas et ultro torquet in tergum manus.
Amor coronae paene praevenit trucem
Lictoris artem sponte nudas offerens
Costas bisulcis execandas ungulis:
Inrumpit altum limen et praeconibus
Stupore mutis ipse tortorem trahit.
Adstanti ob ora sic tyrannus incipit:
,,Infame monstrum, vilis, intestabilis,
,,Tu ventilator urbis et vulgi levis
,,Procella, mentes inquietas mobiles,
,,Ne se inperita turba dedat legibus:
,,Populare quiddam sub colore gloriae
,,Inliterata credidit frequentia,
,,Ut se per aevum consecrandos autument,
,,Si bella divis, ceu gigantes, inferant
,,Victique flammis obruantur montium.
,,Hoc tu parasti, perdite, spectaculum
,,Cladis cruentae de necandis civibus,
,,Quos ut profanos, inpiati seculi
,,Reos, necesse est te magistro interfici:
,,Tu causa mortis, tu malorum signifer.
,,Ni fallor, aequum est, ut quod auctor iuprobus
,,Tolerare multos conpulisti, ut carnifex
,,In te recurrat proque tantis caedibus,
,,Quae mox futurae, primus exitium luas,
,,Feras et ipse, quod ferendum suaseras."
His ille contra reddit ore libero:
,,Amplector, o praefecte, nec me subtraho,
,,Ut pro fideli plebe solus inmoler,
,,Dignus subire cuncta, si me consulis,
,,Quaecumque vestra iusserit crudelitas.

67. *que* om. H; *et* Ald. — 69. *Et* A — 72. *arce* R — 73. *exarandas* L Gis. — 78. *Tuentil.* AE — 83. *autumant* A2a Ald. — 87. *Claud.* A — 88. *inp. sec.*] AEPRapq H4ns., *et sec.* cet. — 92. *conp. ut. c.* AL al. Ald. etc. [C. VII, 20.], *ut* om. Rp2α Heins. Ar. — 96. *redditor elib.* A, *redduntur* E — 99. *consulas* Bm Ald. —

74. *altum limen*] Templi magnificentiam denotat a liminis sublimitate. *FABR.* Multo melius intelligitur iudicis praetorium. — 77. *intestabilis*] Porphyr. ad Hor. Sat. II, 3, 181: *Antiqui eos, quos in testimonium dimitti nolebant, intestabiles dix., scilicet detestabiles, quorum testimonium malum et execrandum esset.* ib. Unterholzn. et Heind. Digest. XXVIII, 1, 88. Gell. NN.

,,Intrare servis idolorum ac daemonum
,,Sanctam salutis non licet nostrae domum,
,,Ne polluatur purus orandi locus:
,,Confido sancto in Spiritu, nunquam tibi
,,Dandum, nt beatum limen attingas pede.
,,Ni forte noster factus in nostrum gregem
,,Mereare sumi, quod pater faxit Deus.“
Incensus his Asclepiades iusserat
Eviscerandum corpus eculeo eminus
Pendere et uncis vinculisque crescere.
Adparitores sed furenti suggerunt
Illum vetusta nobilem prosapia,
Meritisque multis esse primum civium.
Iubet amoveri noxialem stipitem,
Plebeia clarum paena ne dampnet virum.
,,Tundantur“ inquit ,,terga crebris ictibus
,,Plumboque cervix verberata extuberet:
,,Persona quaeque conpetenter plectitur
,,Magnique refert, vilis, an sit nobilis:
,,Gradu reorum forma tormentis datur.“
Pulsatus ergo martyr illa grandine,
Postquam inter ictus dixit hymnum plumbeos,
Erectus infit: ,,Absit, ut me nobilem
,,Sanguis parentum praestet aut lex curiae:
,,Generosa Christi secta nobilitat viros.
,,Si, prima nostris quae sit incunabulis
,,Origo, textu stemmatis recenseas,
,,Dei parentis esse ab ore coepimus.
,,Cui quisque servit, ille vere est nobilis:
,,Patri rebellis, invenitur degener.
,,Honos deinde stemmati accedit novus
,,Et splendor ingens nt magistratus venit,
,,Si confitendi nominis testem probum
,,Signent inusta ferri et ignis vulnera
,,Et vim dolorum mors sequatur inclita.
,,Cave benignus esse perverse velis,

104. *Conf. s. sp.* Weitz., ut olim coni., *in sto* AR Ald., *sto in* T Ambr. Heins. Ar., *in almo* L Gis. — 106. *Nisi* R Ald. — 107. *merearis uni* AE — 110. *ungulisq.* BHL Fabr. Gis. Weitz., sed cf. I, 105. — 112. *genitum pr.* W Weitz. — 116. *Tendatur* Ambr. prob. Heins. conicienti: *Tend. i.: terga... extuberent. terga*] A1RT Altin. Ambr. Gif. p. 449. Heins. Ar., sed cum Luneb. 1648. *Tundantur* leg., *tergum* 2R etc. — 117. *exub.* H — 124. *Curia* coni. Ar. — 125. *virum* L — 126. *nostri* Ambr. Parrh. Heins. — 129. *quisquis* L Parrh. — 136. *per se* A, *ut vel.* Fabr., *perversibilis* BHbm Weitz. —

AA. XV, 13. Tac. Annal. XV, 55, 5: *incusat intestabilem et consceleratum.* Kritz. ad Sal. Iug. LXVII, 3. Rein. römisch. Privatrecht p. 109.

117. *plumboque*] Quod tormentorum genus e flagello constabat, in cuius fine glandes plumbeae affictae erant, cf. Zosim. V, 2, 7. Ov. Met. 11, 727. ib. Bach., Virg. Aen. IX, 588.

,,Nec mi remissus leniter peperceris:
,,Incumbe membris tortor, ut sim nobilis:
,,His ampliatus si fruar successibus,
,,Genus patris matrisque flocci fecero.
    ,,Haec ipsa vestra dignitatum culmina
,,Quid esse censes? noune cursim transeunt
,,Fasces, secures, sellae, praetextae togae,
,,Lictor, tribunal et trecenta insignia,
,,Quibus tumetis moxque detumescitis?
    ,,Cum consulatum initis, ut vernae solent,
,,Pudet fateri, farre pullos pascitis,
,,Aquila ex eburna sumit arrogantiam
,,Gestator eius ac superbit beluae
,,Inflatus osse, cui figura est alitis.
    ,,Iam si sub aris ad sigillorum pedes
,,Iaceatis infra sectilem quercum siti,
,,Quid esse vobis aestimem proiectius?
,,Nudare plantas ante carpentum scio
,,Proceres togatos matris Ideae sacris.
    ,,Lapis nigellus evehendus essedo,
,,Muliebris oris clausus argento sedet:
,,Quem dum ad lavacrum praeeundo ducitis,
,,Pedes remotis atterentes calceis
,,Almonis usque pervenitis rivulum.
    ,,Quid illa turpis pompa? nempe ignobiles
,,Vos esse monstrat, cum Luperci curritis.
,,Quem servulorum non rear vilissimum,
,,Nudus plateas si per omnes cursitans
,,Pulset puellas verbere ictas ludicro?
    ,,Miseret tuorum me sacrorum et priucipum
,,Morumque, Roma, seculi summum caput.
,,Age explicemus, si placet, mysteria,

143. *pr. togae*] ARaα al. L Gis. Weitz. Ar., *praetexta togae* O Ald., *praetextae toga* H Fabr., *praetexta et togae* Ambr., *praetexta et toga* coni. Heins. Cell. — 144. *haec tr.* AEH, leg. *ac*, cf. v. 399. XIV, 112. — 146. *verni* A, *vermes* cd. Coleri ad Val. Max. p. 548. — 155. *matri sidee* A — 156. *esseda* Rpq Ald. — 160. *perventuri* T, *praevenitis* H — 165. *actas* Ald. —

147. *pullos pasc.*] Romani ex pullorum, praecipue gallorum, tripudio divinabantur, cf. Cic. de divin. II, 34, 72. Liv. X, 40. Plin. h. n. X, 21, 24: *Hi (pulli) magistratus nostros quotidie regunt, domos ipsis suas claudunt ac reserant: hi fasces Rom. impellunt aut retinent, iubent acies aut prohibent victoriarum omnium toto orbe partarum auspices: hi maxime terrarum imperio imperant* etc. — 148. *aquila*] Cf. S. I, 349., et de *sigillis*, i. e. signis, statnis v. 231. — 154 sqq. *Nud. plant.*] Describitur quintus *lavationis Matris Ideae*, Cybeles, dies (Kal. VI. April.) cf. Herodian. I, 10. 11. Ovid. Fast. IV, 337: *Est locus, in Tiberim qua lubricus influit Almo* (Stat. Silv. V, 1, 222.)... *Illic purpurea canus cum veste sacerdos Almonis dominam sacraque lavit aquis*. Arnob. VII. p. 237. August. C. D. II, 4. VII, 26. Graev. thes. antiq. rom. VIII. p. 97. H. Westphal. die röm. Campagne (Berlin, 1829. 4.) p. 4. Sed nobiles pedibus nudis ad Almonem ivisse, apud Prud. solum legitur. —

162. *Luperci*] Cf. S. II. 861. P. II, 518.

,,Praefecte, vestra: iam necesse est audias,
,,Nolis velisne, quid colatis sordium.
,,Nec terret ista, qua tumes, vesania,
,,Quod vultuosus, quod supinus, quod rigens,
,,Tormenta leti conminaris asperi:
,,Si me movere rebus ullis niteris,
,,Ratione mecum, non furore, dimica.
,,Iubes relictis patris et Christi sacris,
,,Ut tecum adorem feminas mille ac mares,
,,Deos deasque deque sexu duplici
,,Natos, nepotes, abnepotes editos,
,,Et tot stuprorum sordidam prosapiam.
,,Nubunt puellae, saepe luduntur dolis,
,,Amasionum conprimuntur fraudibus,
,,Incesta fervent; furta moechorum calent,
,,Fallit maritus, odit uxor pellicem,
,,Deos catenae conligant adulteros.
,,Ostende quaeso, quas ad aras praecipis
,,Vervece caeso fumet ut caespes meus?
,,Delphosne pergam? sed vetat palaestrici
,,Conrupta ephebi fama, quem vester Deus
,,Effeminavit gymnadis licentia.
,,Mox flevit inpuratus occisum gravi
,,Disco et dicavit florulentum succubam.
,,Conductus idem pavit alienum pecus,
,,Furem deinde perditi passus gregis
,,Segnis bubulcus tela et ipsa perdidit.
,,An ad Cybebes ibo lucum pineum?

170. *Velisve* L Gis. — 171...74. bis extant in R, *quatumus* A — 174. *moveri* H, *ullus* E — 177. *ac m. mar.* Ald. — 178. *Deas deosq.* R — 180. *Ut* Tα Heins., *Ac* Gis., *Et* A etc.; *prosapiem* OL Ald. Heins. — 186. *oras* E — 187. *Verbecae* BW Weitz. — 189. *conrupte* A — 192. *succubum* B, *florulentam* BW — 196. *Cybebes*] Heins. Ar., cf. Cort. ad Lucan. I, 600. Gud. ad Phaedr. p. 75. Drakenb. ad Sil. It. XVII, 8. Forbiger. ad Virg. Aen. X, 220. Lindem. ad Fest. p. 374., *Cybaebis* AET Altin., *Cybellis* sive *Cybelis* cet. —

178. *sexu dupl.*] Arnob. III. p. 103: *partem unam* (deorum) *mares, alteram feminas.* Lactant. I, 15, 19. — 181 sqq. *Nub. puell.*] Hebe Herculi, Proserpina Plutoni: *Lud. dolis*, Europa a Iove. *Amas. c. fraud.*, Lact. I, 11, 18: *Danaen violaturus Iuppiter aureos nummos in sinum eius infudit: at poetae... finxerunt, ipsum in aureo imbre delapsum.* — *Furta moech.*, Iuppiter et Nymphae; *Fallit etc.*, Idem et Iuno. *Deos catenae conl.* Ovid. Met. IV, 171: *Primus adulterium Veneris cum Marte putatur Hic vidisse deus* (Sol) ...*Iunonigenaeque marito* (Vulcano) *Furta tori furtique locum monstravit... Extemplo graciles ex aere catenas Elimat etc.* Hom. Od. VIII, 266. Lucian. dial. XVII. — 189...195. *ephebi etc.*] Ovid. Met. X, 183. Lactant. I, 10, 3: *Formosum puerum et, dum amat, violavit* (Apollo Hyacynthum), *et, dum ludit, occidit. Nonne* (idem) *ob amorem, quo flagrabat, turpissime gregem pavit alienum* (Admeti regis Phthiotidis). Hygin. fab. 49. *Furem*] Mercurium, cf. Hor. Od. I, 10, 9. ib. Mitscherl. Arnob. IV. p. 143. — 196. *luc. pin.*] In monte Ida, quare Cybebae pinus sacra erat, et primo lavationis Matris magnae die consecrabatur, vd. Virg. Aen. IX, 85. Arnob. V. p. 164. Iulian. Orat. V. p. 168. De *Gallis* vd. ad S. II, 522.

,,Puer sed obstat Gallus ob libidinem
,,Per triste vulnus perque sectum dedecus
,,Ab inpudicae tutus amplexu deae,
,,Per multa Matri sacra plorandus spado.
,,Sed, credo, magni limen amplectar Iovis:
,,Qui si citetur legibus vestris reus,
,,Laqueis minacis inplicatus Iuliae,
,,Luat severam vinctus et Scantiniam
,,Te cognitore dignus ire in carcerem.
,,Quid aureorum conditorem temporum
,,Censes colendum? quem fugacem non negas
,,Latuisse furtim, dum reformidat malum:
,,Quem si beate vivere audit Iuppiter,
,,Plectat necesse est occulendi conscios.
,,Quid inter aras dissidentum numinum
,,Putas agendum? Martis indignabitur
,,Offensa virtus, si colatur Lemnius.
,,Iunonis iram sentiet, quisque ut Deum
,,Signo aut sacello consecrarit Herculem.
,,Dicis licenter haec poetas fingere:
,,Sed sunt et ipsi talibus mysteriis
,,Tecum dicati, quodque describunt, colunt.
,,Tu cur piaclum tam libenter lectitas,
,,Cur in theatris te vidente id plauditur?
,,Cygnus stuprator peccat inter pulpita,
,,Saltat tonantem tauricornem Ludius,
,,Spectator horum pontifex summus sedes,
,,Ridesque et ipse, nec negando diluis,
,,Cum fama tanti polluatur numinis.
,,Cur tu, sacrate, per cachinnos solveris,
,,Cum se maritum fingit Alcmenae deus?
,,Meretrix Adonem vulneratum scenica

198. *perquem* A — 200. *matris* R Gis. Weitz.; *aera* 2R, *matris aera* coni. Heins., conieci olim *sistra*. — 202. *nrīs* R, *vestris* A etc., coni. Latin. — 204. *Luet* Rα Ald.; *victus* L Gis. Weitz., *vinct.* A etc.: *Scatin.* coni. Lat. — 206...454. om. Ambr. — 208. *furem* T — 209. *audet* 2P — 210. *conscius* A — 216. *Dices* Ou Ald. Heins., *Dicis* A etc. — 221. *stuprosa* Grammat. Haupt. p. 92, 2. — 222. *Comant.* Whm: *ludius*] T Gis. Heins., cf. Ov. A. A. I, 112., *lydius* cet. — 224. *Ridensq.* T: *diluis*] AL Weitz. Cell. Ar., *deluis* cet. — 228. *Adonin* Gis. Ar. —

203. *Iuliae*] De lege *Iulia de adulteriis* vd. Brisson. de form. 17. Rosshirt. Criminalrecht p. 202. Heinrich. ad Iuven. IX, 87. p. 369. Lex *Scatinia* (*Scantin.* Suet. Domit. 8. ib. Oudend.) *de nefanda Venere* a C. Scantinio Capitolino Aricin. (?) contra molles et effeminatos a. u. c. 527. (525?) data, cf. Cic. Phil. III, 6. Plutarch. Marcell. 2. Pigh. Annal. Rom. II. p. 117. Orelli in Cic. Vol. VIII. P. III. p. 259. Heinrich. ad Iuv. II, 45. p. 96. J. F. Christ. hist. leg. Scatin. Halae, 1727. (in Collect. dissert. histor. antiq. iurid. Brem. 1785. p. 1.) —

206. *aur. cond. temp.*] Saturnum, de vv. sqq. vd. S. I, 45. — 213 sq. *Lemn.*] Vd. ad v. 185. *Hercules* Iovis et Alcmenae, Amphitryonis coniugis, filius fuit per adulterium genitus: Apollodor. II, 4, 8. — 221. *cygnus*] Iuppiter in olorem mutatus, cum Ledam corriperet, vd. Apollod. III, 10, 6. contra Sym. I, 60.

,,Libidinoso plangit adfectu palam,
,,Nec te lupanar Cypridis sanctae movet?
,,Quid, quod sub ipsis veritas signis patet,
,,Formata in aere criminum vestigiis?
,,Quid vult sigillum semper adfixum Iovi
,,Avis ministrae? nempe velox armiger
,,Leno, exoletum qui tyranno pertulit.
,,Facem recincta veste praetendit Ceres:
,,Cur, si deorum nemo rapuit virginem,
,,Quam nocte quaerens mater errat pervigil?
,,Fusos rotantem cernimus Tyrinthium:
,,Cur, si Neaerae non fuit ludibrio?
,,Quid rusticorum monstra detester deum,
,,Faunos, Priapos, fistularum praesides,
,,Nymphas natantes incolasque aquatiles,
,,Sitas sub alto more ranarum lacu,
,,Divinitatis ius iu algis vilibus?
,,Ad haec colenda me vocas censor bone?
,,Potesne quidquam tale, si sanum sapis,
,,Sanctum putare? nonne pulmonem movet
,,Derisus istas intuens ineptias,
,,Quas vinolentae somniis fingunt anus?
,,Aut si quod usquam vanitatis mysticae
,,Nobis colendum est, ipse primus incipe;
,,Promisce adora, quidquid in terris sacri est,
,,Deos Latinos et deos Aegyptios,
,,Quis Roma libat, quis Canopus supplicat.
,,Venerem precaris? conprecare et simiam.

231. *ipsa* Cell. — 236. *praec.* Nebr., *recinctam* A: *praetentit* E — 238. *Hanc* L — 240. *sine aere* maL Ald. — 241. *detestor* B Fabr. Gis. — 245. *vis* L Fabr. Gis., *ulvis* Parrh. — 248. *put et* A — 251. *At* Gis. Heins., *Aut* A etc.: *quod* AEHPL Gis. Weitz. Ar., *quid* Ald. Heins.: *usq. est* AL Gis. — 252. *primum* u Ald. — 253. *Promisce*] AHTW Altin. Weitz. Ar. [qui *prom.*, *adora* incidi vult]. *Promiscue* BHPRbm Fabr. Gis., *Pronusque* Ald. Heins.; *quidquam* A — 256. *et* om. R —

De fabulis deorum, quae in scena repraesentabantur, cf. Lobeck. Aglaopham. II. p. 1305. Bernhardy. Grundrisa der römischen Literatur p. 186. Adonidis facta enarrantur ab Apollod. III, 14, 4.— 234. *Avis*] Plin. X, 3: *Negant unquam hanc alitem fulmine examinatam, ideo armigeram Iovis consuetudo indicavit.* De Ganymede vd. S. I, 70., de Proserpina a Plutone rapta Apollod. I, 5, 1 sqq. Ov. Met. IV, 552. et de Hercule, Tirynthio, Omphalae servo Apollod. II, 6, 3. — 256 sqq. *simiam*] Iuven. XV, 2: *Crocodilon adorat Pars haec* (Aegypti), *illa pavet saturam serpentibus ibin. Effigies sacri nitet aurea cercopitheci* (i. e. simiae Thebis cultae: Martial. VII, 87, 5.). Vd. Creuzer. Symbolik I. p. 322. Böttiger. Andeutungen zur Kunstmythologie p. 17. *Canis* receperunt Heins. et Ar. *Anubin* intellegentes, et fortasse Iuven. XV, 8: *Oppida tota canem veneratur* ante oculos habentes. Nos optimos cdd. sequimur, quod canes et feles totam per Aegyptum et sacrae habebantur, et sicut ipsi sacerdotes sepeliebantur, cf. Cic. Tusc. V, 27, 78. Herodot. II, 67: *τὰς κύνας ἐν τῇ ἑωυτῶν ἕκαστοι πόλι θάπτουσι ἐν ἱερῇσι θήκῃσι.* Creuzer Commentat. Herodot. I. p. 161. Symbolik l. l. Zoëga de Oblisc. p. 283. De v. 259. cf. S. II, 870.

,,Placet sacratus aspis Aesculapii?
,,Crocodilus, Ibis et Canes cur displicent?
,,Adpone porris religiosas arulas,
,,Venerare acerbum cepe, mordax allium.
,,Fuliginosi ture placantur Lares
,,Et respuuntur consecrata oluscula:
,,Aut unde maior esse maiestas focis,
,,Quam nata in hortis sarculatis creditur,
,,Si numen ollis, numen et porris inest?
,,Sed pulcra res est forma in aere sculptilis:
,,Quid inprecabor officinis Graeciae,
,,Quae condiderunt gentibus stultis deos?
,,Forceps Myronis, malleus Polycliti
,,Natura vestrum est atque origo caelitum.
,,Ars seminandis efficax erroribus
,,Barbam rigentem dum Iovis circumplicat,
,,Dum defluentem leniter flectens comam
,,Limat capillos et corymbos Liberi,
,,Et dum Minervae pectus hydris asperat,
,,Iniecit atram territis formidinem,
,,Ut fulmen acris, ceu tonantis, horreant:
,,Tremant venenum sibilantis Gorgonae,
,,Putent ephebum post triumphos Indicos
,,Ferire thyrso posse, cum sit ebrius.
,,Tum quod Dianam molle succinctam vident,
,,Venantis arcum pertimescunt virginis:
,,Si forte vultum tristioris Herculis,
,,Liquore crispo massa finxit fusilis,
,,Clavam minari, ni colatur, creditur.
,,Iam quis paventum corda terror occupat,
,,Iunonis iram si polite expresserit?
,,Velut retortis intuens obtutibus
,,Avertat ora de litantis hostia,
,,Lapis severa fronte mentitur minas.
,,Miror, quod ipsum non sacrastis Mentorem,
,,Nec templum et aras ipse Phidias habet,

258. *canis* R Weitz. Heins. Ar., sed *canes* A etc. — 260. *cepe et* L — 263. *At* E Gis. — 264. *planta* Fabr. — 268. *stultos* Weitz. — 269. *Polycleti malleus* L, vulgo. — 270. *est* om. Gif. p. 464. — 273. *deflentes* P — 279. *Gorgonis* L — 282. *virgines* E — 285. *clavem* A, *clava* L Weitz. — 287. *iras* T — 289. *delit.* AR Gis. Weitz., *de lit.* Heins. Ar., *dilit.* E — 291. *sacratis* W Ald. Gis. Cell., *sacrastis* A etc. —

269. *Myron.*] Plin. h. n. XXXIV, 2: *M. statuarius Eleutheri filius et Hegesiladis discipulus, Syracusanus, cuius vacca multorum poetarum epigrammatis celebratur* (Auson. 58...68.) — *Polyclet.* Quinct. XII, 10, 7: *statuarius eximius diligentia et decore supra ceteros.* Cf. de utroque Silligi catalog artific. s. vv. Müller. Handbuch der Archäolog. p. 107. Eundem vd. etiam de Mentore et Phidia, p. 98.), qui infra v. 291 sq. commemorantur, et de variis deorum attributis, quae statuarii vett. fingebant p. 490. Lactant. II, 4, 13. — 279. *epheb.*] Bacchum.

,,Fabri deorum vel parentes numinum:
,,Qui si caminis institissent segnius,
,,Non esset ullus Iuppiter conflatilis.
,,Non erubescis stulte, pago dedite,
,,Te tanta semper perdidisse obsonia,
,,Quae dis ineptus obtulisti talibus,
,,Quos trulla, pelvis, cantharus, sartagines
,,Fracta et liquata contulerunt vascula?
,,Ignosco fatuis haec tamen vulgaribus,
,,Quos lana terret discolora in stipite,

294. 268. Ald. — 302. om. A; sed addit cum 2BEHNPaiq *Quos verum latet, qui fidunt in stipite*, quem v. def. Teol.: *discolora*] OTuT3rr. Ald. Heins., *dis-*

296. *pago ded.*] Paganos a scriptoribus veteribus *incolas provinciarum*, qui milites non erant, vocatos esse, e multis Sueton. (Aug. 27.), Taciti (hist. I, 53. II, 14.) et Plin. (ep. VII, 25. X, 15.) locis apparet; postea vero hoc nomine *omnes* rel militari non deditos cum contemptione appellatos, Iuven. XVI, 33. Veget. II, 23. aliique docent, cf. Heinecc. antiq. Rom. ad leg. II, 10, 17. Cur Christiani gentiles ita nominaverint, in ea re VV. DD. non consentiunt, cf. Weitz. ad h. l. Omitto autem veterum sententias, quae maximam partem risum movent, et paucas tantum ab aliis intpp. non allatas proferam. Heinrich. enim ad l. l. haec adnotat: ,,Weil aber die *milites* sich immer für etwas Besseres hielten, als das Civil, wie allemal in militärischen Staaten der Fall ist: so fingen die früheren Christen an, vermuthlich die Stolzeren unter ihren Schriftstellern zuerst, alle Bekenner polytheistischer Religionen (unziemlich *Heiden* genannt) mit einer neuen Anwendung des Wortes *paganos* zu schelten.“ Qua ratione haec verbi *pagan.* explicatio defendi possit, me nescire fateor, neque Gesnerianam (Thes. lat. III. p. 655.) meliorem habeo, qui gentiles ita vocatos esse putat, quod Christi milites non fuerint. Itaque a vero proxime absunt, qui gentilibus hoc nomen ideo tributum esse censent, quod ii, cum Constantinus M. urbium templa claudi iuberet, in pagis (i. e. in agris et provinciis) sacra coluerint: vd. Oros. praef. ad I. VII, 19. Hieron. ep. 7. I. p. 35. Cod. Theod. l. 2...7. de pagan. ib. Jac. Gothofr. Tom. VI. p. 274. Du Cange glossar. med. et inf. Latin. s. v. Gibbon. history of the decline cap. 22. V. p. 208. Itarb. hist. iur. p. 506. ed. Stockm. Quam quidem sententiam Herald. ad Arnob. p. 1. probavit, tamen hunc Prud. versum ,,ad aliam appellationis rationem traducere“ opinatur: quam hanc esse arbitror. Gentiles enim a paganalibus quoque, a cultu rusticorum veterum mystico dicti esse possunt, quem scriptores vario modo et descripserunt et deriserunt; cf. Sic. Flacc. de condit. agr. p. 25: *Videndum erit, qualiter pagi sacra faciant.* Dionys. Halic. IV, 15: *Ἵνα δὲ καὶ τούτων (τῶν συντελούντων εἰς τὸν αὐτὸν πάγον) ἡ πληθὺς μὴ δυσεύρετος, ἀλλ' εὐλόγιστος ᾖ καὶ φανερὰ, βωμοὺς ἐκέλευσεν αὐτοῖς ἱδρύσασθαι θεῶν ἐπισκόπων τε καὶ φυλάκων τοῦ πάγου, οὓς ἔταξε θυσίαις κοιναῖς γεραίρειν καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἅμα συνερχομένους ἑορτήν τινα, καὶ ταύτην ἐν τοῖς πάνυ τιμίαν καταστησάμενος τὰ καλούμενα Παγανάλια· καὶ νόμους ὑπὲρ τῶν ἱερῶν τούτων, οὓς ἔτι διὰ φυλακῆς ἔχουσι Ῥωμαῖοι, συνέγραψεν.* Merkel. ad Ov. Fast. I, 669. p. 155. Jahn. ad Pers. pag. 76. Simile iam Weitz. invenit. Aug. retract. II, 43. Isid. Orig. VIII, 22. Holzapfel über Namen u. Begriff d. Heidenthums. Elberf. 1838. (4.) p. 5. — 299. *trulla etc.*] Tertull. apolog. 12: *Deorum simulacra nihil aliud, quam materias sorores vasculorum instrumentorumque quasi fatum consecratione mutantes licentia artis transfigurante.* Philo de vita contemplat. p. 890: *Τῶν ξοάνων καὶ ἀγαλμάτων αἱ οὐσίαι λίθοι καὶ ξύλα, τὰ μέχρι πρὸ μικροῦ τελείως ἄμορφα, λιθοτόμων καὶ δρυοτόμων τῆς συμφυΐας αὐτὰ διακοψάντων, ὧν τὰ ἀδελφὰ μέρη καὶ συγγενῆ λουτροφόροι γεγόνασι καὶ ποδόνιπτρα καὶ ἄλλα ἄττα τῶν ἀτιμοτέρων, ἃ πρὸς τὰς ἐν σκότῳ χρείας ὑπηρετεῖ μᾶλλον, ἢ τὰς ἐν φωτί.* Arnob. VI. p. 201. Gataker. Advers. Miscell. II, 19. p. 371. — 302. *lana terret*] S. II, 1010. Arnob. I.

,,Quos saepe falsos circulator decipit,
,,Quibus omne sanctum est, quod pavendum rancidae
,,Edeutularum cautilenae suaserint.
,,Vos eruditos miror et doctos viros,
,,Perpensa vitae quos gubernat regula,
,,Nescire vel divina vel mortalia
,,Quo iure constent, quanta maiestas regat
,,Quidquid creatum est, qui creavit omnia.
,,Deus perennis, res inaestimabilis,
,,Non cogitando, non videudo clauditur,
,,Excedit omnem mentis humanae modum,
,,Nec conprehendi visibus nostris valet,
,,Extraque et intus inplet ac superfluit.
,,Intemporalis ante quam primus dies,
,,Esse et fuisse semper unus obtinet;
,,Lux ipse vera veri et auctor luminis:
,,Cum lumen esset, lumen effudit suum,
,,Ex luce fulgor natus hic est Filius.
,,Vis una Patris, vis et una est Filii,
,,Unusque ab uno lumine splendor satus
,,Pleno refulsit claritatis lumine:
,,Natura simplex pollet unius Dei,
,,Et quidquid usquam est, una virtus condidit.
,,Caelum solumque, vim marini gurgitis,
,,Globos dierum noctiumque praesides,
,,Ventos, procellas, fulgura, imbres, nubila,
,,Septentriones, hesperos, aestus, nives,
,,Fontes, pruinas et metalla et flumina:
,,Praerupta, plana, montium convallia,
,,Feras, volucres, reptiles, natatiles,
,,Iumenta, pecua, subiugales beluas,
,,Flores, fruteta, germina, herbas, arbores,
,,Quae sunt odori, quaeque vernant esui.
,,Haec non labore et arte molitus Deus,
,,Sed iussione, quam potestas protulit.
,,Mandavit esse, facta sunt, quae non erant:

colore EL Gis. Ar. Gif. p. 466., *discolor* R Torn. Weitz., *discolori* Fabr. — 303. *falsos*] AE Weitz. [i. e. stolidos], *salsus* T Altin. Heins. [i. e. ridiculus, Quinct. VI, 3, 12.], *falsus* cet. — 304. *pav. vanulae* AHu Ald. — 309. *Qui* A, *Quod* E — 310. *qui*] 1AEHP Weitz., *quae* cet., fort. *quis crearit*. — 318. *vari* A — 320. *huic* Gis. — 321. *est* om. N — 322. *numine* APbα — 323. *num.* R — 325. *quidq. una est* A — 333. *pecora* Fabr., *pecudes* Wbm Gis. II. Ar., sed vd. Plaut. Rud. IV, 3, 2. Varron. R. R. II, 1, 3. Apul. Met. VI, p. 180. ib. Hildebr.— 335. *adorae q. vernantes comae* Parrh. —

p. 22: *Venerabar . . . picturatas veternosis in arboribus taenias, si quando conspexeram.* Praecipue in honorem Matris magnae suspendebatur lana, vd. eund. V. p. 167: *Quid lanarum vellera, quibus arboris colligatis et circumvolvitis stipitem?*

,,Verbo creavit omniformem machinam,
,,Virtus paterna semper in verbo fuit.
,,Cognostis ipsum: nunc colendi agnoscite
,,Ritum modumque, quale sit templi genus,
,,Quae dedicari sanxerit donaria,
,,Quae vota poscat, quos sacerdotes velit,
,,Quod mandet illic nectar inmolarier.
,,Aedem sibi ipse mente in hominis condidit
,,Vivam, serenam, sensualem, flabilem,
,,Solvi incapacem posse nec destructilem,
,,Pulcram, venustam, praeminentem culmine,
,,Discriminatis inlitam coloribus.
,,Illic sacerdos stat sacrato limine,
,,Foresque primas virgo custodit Fides,
,,Innexa crines vinculis regalibus
,,Poscit litari victimas Christo et Patri,
,,Quas scit placere candidatas, simplices:
,,Frontis pudorem, cordis innocentiam,
,,Pacis quietem, castitatem corporis,
,,Dei timorem, regulam scientiae,
,,Ieiuniorum parcitatem sobriam,
,,Spem non iacentem, semper et largam manum.
,,Ex his amoenus hostiis surgit vapor,
,,Vincens odorem balsami, turis, croci,
,,Auras madentes Persicorum aromatum;
,,Sublatus inde caelum adusque tollitur
,,Et prosperatum dulce delectat Deum.
,,Hanc disciplinam quisquis infensus vetat,
,,Vetat probatum vivere et sanctum sequi,
,,Vetat vigorem mentis alte intendere
,,Nostrique acumen ignis ad terram vocat,
,,Nec excitari vim sinit prudentiae.
,,O mersa limo caecitas gentilium,
,,O carnulenta nationum pectora,
,,O spissus error, o tenebrosum genus,
,,Terris amicum, deditum cadaveri,
,,Subiecta semper intuens, nunquam supra!
,,Furorne summus ultima et dementia est,
,,Deos putare, qui creantur nuptiis,
,,Rem spiritalem terrulente quaerere,

341. *Agnoscito* L — 343. *dedicaris auxerit* E — 344. *quo sacerdos* 1R — 346. *mentem hom.* L prob. Murmell. et Gis., *mentem in* A [sed cf. Min. Fel. XXXII, 2.] — 347. *stab.* coni. Nebr. — 351. *sacrato lim.*] RT [C. VII, 20.], *sacrata lim.* AEa1α, *sacr. in lim.* edd. — 355. *et simpl.* L — 357. *Oris* Fabr. Gis. — 362. *croci* om. A — 366. *quisquam* A — 378. *terrulenter* 1WL Ald. Weitz. Ar., vd. v. 22. —

347. *flab.*] *Spirantem. NEBR.* Cf. ad S. II, 187. Arev. cf. I Petr. 2, 5.

,,Elementa mundi consecrare altaribus,
,,Id, quod creatum est, conditorem credere?
,,Deasciato supplicare stipiti,
,,Verris cruore scripta saxa spargere,
,,Aras ofellis obsecrare bubulis:
,,Homines fuisse cum scias, quos consecras,
,,Urnas reorum morticinas lambere?
,,Desiste iudex seculi tantum nefas
,,Viris iubere fortibusque et liberis.
,,Nil est amore veritatis celsius:
,,Dei perennis numen asserentibus
,,Nihil pavori est, mors et ipsa subiacet."
Dudum coquebat disserente martyre
Asclepiades intus iram subdolam,
Stomachatus alto felle, dum longum silet,
Bilemque tectis concipit praecordiis;
Tandem latentis vim furoris evomit:
,,Pro Iuppiter, quid est, quod ex hoc audio?
,,Stat inter aras et deorum imagines,
,,Et, quod fateri cogor, in medio foro,
,,Tacente memet ac perorat perditus,
,,Quidquid sacrorum est, ore foedans impio.
,,O fas priorum, moris o prisci status!
,,Inventa regum pro salute publica
,,Pompiliorum nostra carpunt secula.
,,Quis hos sophistas error iuvexit novus,
,,Qui non colendos esse divos disputent?
,,Nunc dogma nobis Christianum nascitur,
,,Post evolutos mille demum consules
,,Ab urbe Roma: ne retexam Nestoras.
,,Quidquid novellum surgit, olim non fuit.
,,Vis summa rerum nosse? Pyrrham consule.
,,Ubi iste vester tunc erat summus Deus,
,,Divum favore cum puer Mavortius
,,Fundaret arcem septicollem Romulus?
,,Quod Roma pollet auspicato condita,
,,Iovi Statori debet et dis caeteris:

387. *quo* om. Weitz. — 389. *nomen* 1Ruma Ald. — 390. *Nil* BWL: *N. pav. est*] AHORa Ald. Parrh., *est pav.* Fabr. cet. — 399. *ac*] AENPT Heins., *hic* RL Ald. etc. — 401. *piorum* AH Ald. — 410. *summam* q Ald. — 413. *arc.* om. A —

381 sqq. *Deasc. suppl. stipiti*] Min. Fel. XXIII, 9: *Deus enim ligneus, rogi fortasse vel infelicis stipitis portio suspenditur, caeditur, dolatur.* [Hor. Sat. I, 8, 1.] Tertull. Apol. 19. *In deos vestros per omnia membra incumbunt asciae et runcinae et scobinae.* Cereri aliisque diis sues consecratas esse, satis constat, cf. Ovid. ex Ponto II, 9, 29. coll. Heind. et Wüstem. ad Horat. Sat. 2, 3, 164.; *homines* Arev. bene imperatores in deos relatos interpretatur; similem ritum describit Min. Fel. II, 5: *Caecilius simulacro Serapiditis denotato, ut vulgus superstitiosus solet, manum ori admovens osculum labiis impressit.* Apulei. Metam. IV. p. 155. ed. Elmenh., Apol. p. 130. — 410. *Pyrrham*] Cf. p. 61.

,,Hoc sanctum ab aevo est, hoc ab atavis traditum,
,,Placanda nobis pro triumphis principis
,,Delubra, faustus ut secnndet gloriam
,,Procinctus utque subiugatis hostibus
,,Ductor quietum frenet orbem legibus.
,,Accingere ergo quisquis es, nequissime,
,,Pro principali rite nobiscum deos
,,Orare vita, vel quod hostem publicum
,,Pati necesse est, solve paenam sanguine:
,,Sprevisse templa, respnisse est principem.“
Tnnc ille: ,,Nunquam pro salute et maximis
,,Fortissimisque principis cohortibus
,,Aliter precabor, quam fidele ut militent
,,Christique lymphis ut renascantur Patri,
,,Capiant et ipsum caelitus Paraclitum,
,,Ut idolorum respnant caliginem,
,,Cernant ut illud lumen aeternae spei,
,,Non suculentis influens obtutibus,
,,Nec corporales per fenestras emicans,
,,Puris sed intus quod relucet mentibus.
,,Pupilla carnis crassa crassum perspicit,
,,Et res caduca, quod resolvendum est, videt:
,,Liquidis videndis aptus est animae liquor,
,,Natura fervens sola ferventissimae
,,Divinitatis vim coruscantem capit.
,,Hoc opto lumen inperator noverit
,,Tuus meusqne, si velit fieri meus;
,,Nam si resistit Christiano nomini,
,,Meus ille talis inperator non erit:
,,Scelus iubenti, crede, nunquam serviam.“
,,Statis ministri?“ clamitans iudex ait
,,Statis manusque continetis vindices,
,,Non rupta sulcis dissecatis viscera?
,,Animam nec intus abditam rimamini,
,,Erumpit unde vox profana in principem?“
Scindunt utrumque milites teterrimi
Mucrone hinlco pensilis latus viri,
Sulcant per artus longa tractim vulnera,

416. *avis* Ald. Parrh. — 418. *et* A — 425. *principum* E — 428. *fid⁼i* Parrh. — 431. *Uti dolor.* Ald. — 432. *et* L Gis. Weitz. — 436. *conspicit* L — 443. *resistat* ORu Ald. ed. Cauch., *resistet* Gis. — 445. *inserv.* coni. Cauch. — 450. *erupit* T Heins. — 451. *utrimq.* bm T2rr. —

428. *fidele mil.*] Fabric. explicari mavult, quod *fidel.* apud Prudent. [II, 443. V, 334.] Christianum factum significet: ,,ut fides Christiana requirit.“ Sed quoniam sententiam a Fabricio propositam vv. sqq. exprimunt, intellegam ob antecedens *fortis.* formulam sollempnem *fidel. mil.*, qua duces milites alloqui solebant, cf. Liv. XXI, 44, 2: *Vos socios fidelissimos fortissimosque pugnaturos.* XXXVII, 53, 22. Gronov. ad XXVIII, 9. 8. Ammian. Marc. XV, 6: *ut fidus esset et fortis.* —

Obliqua rectis, recta transversis secant,
Et iam retectis pectus albet ossibus.
Nitendo anhelant, diffluunt sudoribus,
Cum sit quietus heros, in quem saeviunt.
Haec inter addit sponte Romanus loqui:
„Si quaeris, o praefecte, verum noscere;
„Hoc omne, quidquid lancinamur, non dolet.
„Dolet, quod error pectori insedit tuo,
„Populos quod istos perditos tecum trahis.
„Currunt frequentes undique ad spectaculum
„Gentile vulgus, heu, gemenda corpora,
„Crudumque nostrae sortis exemplum tremunt.
„Audite cuncti, clamo longe ac praedico,
„Emitto vocem de catasta celsior:
„Christus paternae gloriae splendor, Deus
„Rerum creator, noster idem particeps,
„Spondet salutem perpetem credentibus.
„Animae salutem, sola quae non occidit,
„Sed iuge durans dispares casus subit,
„Aut luce fulget, aut tenebris mergitur.
„Christum secuta patris intrat gloriam,
„Disiuncta Christo mancipatur tartaro.
„Curanda mercis qualitas, quaenam mihi
„Contingat olim perpetis substantiae:
„Nam membra parvi pendo, quo pacto cadant,
„Casura certe lege naturae suae.
„Instat ruina, quod resolvendum est, ruat.
„Nec distat, ignis et fidiculae saeviant,
„An corpus aegrum languor asper torqueat,

458. *audet* L, Luneb. 1648. — 460. *lacin.* AEH Weitz. — 461. *insidet* L Ald. Gis. — 462. *perditos*] AR al. L Ald. Weitz., *perditus* 2T Ambr. Parrh. Gis. Ar., *perditum* 1T Heins.: *tec. tr. perd.* Ald. Torn. Weitz. — 465. *trahunt* BW — 469. *nostri et* Parrh. — 470. *Spondit...perpetim* (H) A — 478. *cadunt* A — 479. *certa* L Weitz. [sed vd. H. pr. 12.] — 481. *ignes* bmn Gis. Weitz.; *fidiculae* ARL Ald. etc. Grammat. ap. Mai. VIII. p. 207. [v. 592.], *fidiclae* Heins. —

481. *fidiculae*] Intpp. recentiores, quotquot inspexi, omnes machinam multis funibus ad torquendum intentam intellegunt, cf. Sigon. de indic. III, 18.; Nebriss. autem *fidiculas* idem quod ungulas censet, quam explicationem unam veram indico, primum enim hoc verbum v. 484 sqq. et 550. interpretatur Prud. ipse, deinde adsentitur Isidor. Orig. V, 27: *ungulae dictae, quod effodiant; haec et fidiculae, quia eis rei in equuleo torquentur.* Denique in adhibendo equuleo, quem V, 109. et v. 110. 496. poeta describit, ungulae sive fidiculae non deerant, cf. Sen. de ira III, 3: *equuleus et fidiculae.* III, 19. Hieron. ep. 49: *Crines ligantur ad stipitem* [in illa machina stantem] *et toto corpore ad equuleum fortius adligato vicinis pedibus ignis adponitur, utrumque latus carnifex fodit.* Ammian. Marc. XXIX, 1: *Intercluduntur equulei, expediuntur pondera plumbea cum fidiculis et verberibus.* De equuleo ipso vd. Sigon. l. l. Iuret. ad Paullin. vit. Martin. V, 47. Turneb. Adv. XV, 16. Gallon. de martyr. cruc. p. 312. Vales. ad Amm. Marc. XXVI, 10. Osenbrügg. ad Cic. pr. Mil. 21, 57. p. 108., qui conf. Jac. Döpler. theatrum paenarum oder Schauplatz derer Leibes- u. Lebens-Strafen I. p. 279.

„Cum saepe morbos maior armet saevitas.
„Non ungularum tanta vis latus fodit,
„Mucrone quanto dira pulsat pleurisis.
　　„Nec sic inusta lamminis ardet cutis,
„Ut febris atro felle venas exedit,
„Vel summa pellis ignis obductus coquit
„Papulasque fervor aestuosus excitat:
„Credas cremari stridulis cauteribus.
　　„Miserum putatis, quod retortis pendeo
„Extentus ulnis, quod revelluntur pedes,
„Conpago nervis quod sonat crepantibus:
„Sic eiulantes ossa clamant dividi,
„Nodosa torquet quos podagra et arthrisis.
　　„Horretis omnes hasce carnificum manus,
„Num mitiores sunt manus medentium,
„Laniena quando saevit Hippocratica?
„Vivum secatur viscus et recens cruor
„Scalpella tingit, dum putredo abraditur.
　　„Putate ferrum triste chirurgos meis
„Inferre costis, quod secat salubriter.
„Non est amarum, quo reformatur salus:
„Videntur isti carpere artus tabidos,
„Sed dant medelam rebus intus vividis.
　　„Quis nescit autem, quanta conruptela sit
„Contaminatae carnis ac solubilis?
„Sordet, tumescit, liquitur, foetet, dolet,
„Inflatur ira, solvitur libidine:
„Plerumque felle tincta livores trahit.
　　„Aurum regestum nonne carni adquiritur?
„Inlusa vestis, gemma, bombyx, purpura,
„In carnis usum mille quaeruntur dolis:
„Luxus vorandi carnis arvinam fovet,
„Carnis voluptas omne per nefas ruit.
　　„Medere, quaeso, carnifex tantis malis,
„Concide, carpe fomitem peccaminum,
„Fac, ut resecto debilis carnis situ
„Dolore ab omni mens supersit libera,
„Nec gestet ultra, quod tyrannus amputet:
　　„Nec terrearis turba circumstantium.
„Hoc perdo solum, quod peribit omnibus,
„Regi, clienti pauperique et diviti:

483. *saevitas*] E Weitz. etc., coni. Cauch., *saevitia* cet. cdd. et vett. cdd.: *mai. ac saevitia* Parrh. — 484. *fodet* A — 490. *cauteriis* Ald. — 493. *crepitant.* Ald. — 495. *arthresis* codd. et vett. edd., *artesis α*, Luneb. 1648. — 508. *Sorde* AEH Weitz. Gif. p. 466., *Sordet* cet. — 510. *intincta* Ald. Weitz. — 520. *Nec*] APRL Ar. [cf. VI, 25.], *Ne* cet. — 521. *Ne* L — 522. *perdolosum* AEP sim. a, Beckman. ed., *praedo sol.* Ald., *perdo solum* cet. — 523. *divite* A —

506. Galat. V, 17.

„Sic vernularum, sic senatorum caro
„Tabescit, imo cum sepulcro condita est.
„Iactura vilis mordet et dampnum leve,
„Si, quo carendum est, perdere extimescimus.
„Cur quod necesse est non voluntas occupat,
„Natura cur non vertit in rem gloriae?
„Legale dampnum deputemus praemiis.
„Sed, praemiorum forma quae sit fortibus,
„Videamus: illa nempe, quae nunquam perit.
„Caelo refusus subvolabit spiritus,
„Dei parentis perfruetur lumine
„Regnante Christo stans in arce regia.
„Quandoque caelum, ceu liber, plicabitur,
„Cadet rotati solis in terram globus,
„Sphaeram ruina menstrualem destruet;
„Deus superstes solus et iusti simul
„Cum sempiternis permanebunt angelis.
„Contempne praesens utile, o prudens homo,
„Quod terminandum, quod relinquendum est tibi.
„Omitte corpus, rem sepulcri et funeris,
„Tende ad futuram gloriam, perge ad Deum:
„Agnosce qui sis, vince mundum et seculum."
Vixdum elocutus martyr hano peregerat
Orationem, cum furens interserit
Asclepiades: „Vertat ictum carnifex
„In os loquentis inque maxillas manum,
„Sulcosque acutos et fidiculas transferat.
„Verbositatis ipse rumpatur locus,
„Scaturientes perdat ut loquacitas
„Sermonis auras perforatis follibus,
„Quibus sonandi nulla lex ponit modum,
„Ipsa et loquentis verba torqueri volo."
Inplet iubentis dicta lictor inpius,
Charaxat ambas ungulis scribentibus
Genas cruentis et secat faciem notis,
Hirsuta barbis solvitur carptim cutis
Et mentum adusque vultus omnis scinditur.

527. *quod* AEP Gif.I.l., fortasse verum, quod Prud. a comicorum constructionibus [Plaut. Curc. I, 2, 46. Non. VI, 103.] non abstinuit. — 528. *Ac* L — 530. *Regale* 1R Cauch. — 533. *refulsus* Ambr. Cauch. — 535. *Regente* Ald. — 536. *plecab.* E Weitz. — 538. *Speram* ABHW Weitz.: *distr.* A Weitz., cf. Ap. 1084. — 539. *superstis* EH — 545. *quis* A, defend. Cort. ad Lucan. VII, 579., vd. A. 419. — 549. *manus* 1m L Ald. — 550. *fidiclas* Heins., vd. 481. 641. — 552. *Ebullientes perd.* coni. Cauch. — 556. *livor* Ambr.: *impius* AEARa etc. Heins., *improbus* L Ald. etc. Ar. — 559. *captim* Pa —

536. Apocalyps. VI, 12. 13.

552. *Scatur.*] Male Cauch., cf. Arnob. V. p. 185: *Nonne millies optatius fuit elinguem fieri atque mutum, atque scaturiginem istam vocis et strepitum foedae loquacitatis amittere, quam deorum nominibus res turpissimas appellare?*

Martyr fluentem fatur inter sanguinem:
„Grates tibi, o praefecte, magnas debeo,
„Quod multa pandens ora iam Christum loquor:
„Artabat ampli nominis praeconium
„Meatus unus, inpar ad laudes Dei.“
Rimas patentes invenit vox edita,
Multisque fusa rictibus reddit sonos
Hinc inde plures et profatur undique
Christi Patrisque sempiternam gloriam:
Tot ecce laudant ora, quot sunt vulnera.
Tali repressus cognitor constantia
Cessare paenam praecipit, tunc sic ait:
„Per solis ignem iuro, qui nostros dies
„Reciprocatis administrat circulis,
„Cuius recursu lux et annus ducitur,
„Ignis parandus iam tibi tristis rogi,
„Qui fine digno corpus istud devoret,
„Quod perseverans tam resistit nequiter
„Sacris vetustis, nec dolorum spiculis
„Victum fatiscit fitque paenis fortius.
„Quis hunc rigorem pectori iniecit stupor?
„Mens obstinata est, corpus omne occalluit.
„Tantus novelli dogmatis regnat furor:
„Hinc nempe vester Christus haud olim fuit,
„Quem tu fateris ipse suffixum cruci.“
„Haec illa crux est omnium nostrum salus“
Romanus inquit „hominis haec redemptio est.
„Scio incapacem te sacramenti, inpie,
„Non posse caecis sensibus mysterium
„Haurire nostrum: nil diurnum nox capit.
„Tamen in tenebris proferam claram facem:
„Sanus videbit, lippus oculos obteget.
„Removete lumen, dicit insanabilis,
„Iniuriosa est nil videnti claritas.
„Audi, profane, quod gravatus oderis.
„Regem perennem Rex perennis protulit,

570. *quod* EH — 573. *ignem*] AHPR Heins. Ar., *ignes* cet. — 576. *Ignis parandus...devoret*] AERabu Ald. etc. (*parandos* ab), *Ignes parandos . . . devorent* HT Ambr. Heins. Ar. — 591. *in* om. Gis. — 592. *oclos* Nebr. Weitz., sed vd. 481. — 593. *dicit*] AEHPqα, vd. v. 216., *dicet* cet. — 594. *Invidiosa* L — 595. *odoris* A —

571. *cognitor*] Festus p. 383. (ed. Lind.): *Cognitor est, qui litem alterius suscipit coram ab eo cui datus est; procurator autem absentis nomine actor fit*. Quare apud vett. cognitor advocatum significat [vd. Ascon. ad Cic. Divin. in Caec. I, 4, 11. Auct. ad Herenn. II, 13, 20.]: seriores vero Icti, quos Prud. sequitur, hoc verbum pro *iudice* usurpant, cf. leg. 3 C. 9, 27: *privatarum litium cognitor*. Ovid. Am. I, 12, 23. hic non pertinere, Heins. iam docuit. Cf. etiam Heindorf. ad Hor. Sat. II, 5, 31. — 573. *Per solis ign.*] Iuven. XIII, 78: *Per solis radios Tarpeiaque fulmina iurat*. — 588 sqq. I Corinth. 2, 14. Evang. Io. I, 5.

„In se manentem, nec minorem tempore,
„Quia tempus illum non tenet: nam fons retro
„Exordiorum est et dierum et temporum,
„Ex Patre Christus, hoc Pater quod Filius.
„Hic se videndum praestitit mortalibus,
„Mortale corpus sumpsit inmortalitas,
„Ut, dum caducum portat aeternus Deus,
„Transire nostrum posset ad caelestia:
„Homo est peremptus et resurrexit Deus.
„Congressa mors est membra gestanti Deo,
„Dum nostra temptat, cessit inmortalibus.
„Stultum putatis hoc, sophistae seculi:
„Sed stulta mundi summus elegit Pater,
„Ut stultus esset seculi, prudens Dei.
„Antiquitatem Romuli et Mavortiam
„Lupam renarras primum et omen vulturum:
„Si res novellas respuis, nil tam recens:
„Vix mille fastis iuplet hanc aetatulam
„Cursus dierum conditore ab augure.
„Sexcenta possum regna pridem condita
„Proferre toto in orbe, si sit otium,
„Multo ante clara, quam capellam Gnosiam
„Suxisse fertur Iuppiter, Martis pater.
„Sed illa non sunt, haec et olim non erunt.
„Crux ista Christi, quam novellam dicitis,
„Nascente mundo factus ut primum est homo,
„Expressa signis, expedita est litteris;
„Adventus eius mille per miracula
„Praenuntiatus ore vatum consono.
„Reges, prophetae iudicesque et principes
„Virtute, bellis, cultibus, sacris, stilo,
„Non destiterunt pingere formam crucis.

604. *possit* q Ald. Heins. — 609. *elegit* L Ald. Fabr. — 613. *respues* HP — 614. *factis* A — 616. *cognita* Eb1m — 620. *nunc s.... erant?* Parrh. — 626. *iudicesque et*] AR Weitz., def. Cort. l. l. I, 209., *que* om. edd. cett., *ac pr.* L — 628. *ping. form.*] AEHRW Ald. Weitz. Heins., *form. ping.* Bu Cell. Teol., *ping. figuram* L Ar., *p. hanc f.* Fabr. Gis. II., *Form. cr. n. dest. ping.* Gis. I. Luneb. 1648. —

607. *inmortal.*] „Quid, si legas *inmortalitas?* ut sit sensus: quod inmortalitas cessit morti, quia dicimus ex communicatione naturarum, quod deus passus est. NEBR. Sed vera vv. sententia haec est: Insunt in Christo duae naturae, humana et divina; cum mors humanam, i. e. membra (*nostra* v. 607.), quae Dei filius gestabat, aggressa est, vicit; divinae autem indoli, immortalitati, cessit: quare Christus *homo est peremptus, et resurrexit Deus* [v. 605.]. De sqq. vd. I Corinth. 1, 20. 21. 27. Apoth. pr. 28. — 612. contr. Symm. II, 396. — 618. *cap. Gnos.*] Min. Fel. XXI, 10: *Quae Iovis sacra sunt? Nutrix capella est* (Amalthea, Cretensis). Cf. Apollod. I, 6. Hygin. fab. 139. —

623. *Expressa signis*] aut typis, i. e. sacrificiis, aut signis naturalibus, de quo Min. Fel. XXIX, 8. CELL. Male, quod locus laud. hic non pertinet: quare non dubito, quin *signa* miracula ipsa sint, quae v. seq. commemorantur: *litterae* vero sacrae scripturae vaticinia. —

„Crux praenotata, crux adumbrata est prius,
„Crucem vetusta conbiberunt secula.
„Tandem retectis vocibus propheticis
„Aetate nostra conprobata antiquitas
„Coram refulsit ore conspicabili,
„Ne fluctuaret veritas dubia fide,
„Si non pateret teste visu comminus.
„Hinc nos et ipsum non perire credimus
„Corpus, sepulcro quod vorandum traditur:
„Quia Christus in se mortuum corpus cruci
„Secum excitatum vexit ad solium Patris
„Viamque cunctis ad resurgendum dedit.
„Crux illa nostra est, nos patibulum adscendimus:
„Nobis peremptus Christus et nobis Deus
„Christus reversus, ipse qui moriens homo est;
„Natura duplex moritur et mortem domat
„Reditque in illud, quod perire nesciat.
„Dixisse pauca sit satis de mysticis
„Nostrae salutis deque processu spei:
„Iam iam silebo, margaritas spargere
„Christi vetamur inter inmundos sues,
„Lutulenta sanctum ne terant animalia.
„Sed quia profunda non licet luctarier
„Ratione tecum, consulamus proxima;
„Interrogetur ipsa naturalium
„Simplex sine arte sensuum sententia,
„Fuci inperitus fac, ut adsit arbiter.
„Da septuennem circiter puerum aut minus,
„Qui sit favoris liber et non oderit
„Quemquam, nec ullum mentis in vitium cadat.
„Periclitemur, quid recens infantia
„Dicat sequendum, quid novus sapiat vigor."
Hanc ille sancti martyris vocem libens
Amplexus unum de caterva infantium
Parvum nec olim lacte depulsum capi
Captumque adesse praecipit. „Quid vis roga"
Inquit „sequamur, quod probarit pusio."

631. *Nec* AT, vd. VI, 25., *Ne* cet. — 644. *simplex* B — 647. *Nostra* A — 648. *margăritas*] A2EHRL Ald. Gis. [cf. Burmann. ad Anthol. I. p. 413.], *margārita* cet. (Ps. 873.), ut Gis. conl. — 649. *inmundas* L — 651. *luctuarier* AEH. *Passio s. Bararae* inscrib. seqq. vv. marg. ai, cf. v. 671. — 654. *scientia* Fabr. — 655. *sit* A — 656. *puer. circ.* A — 658. *vitio* A — 663. *capit* L —

640 sqq. I Cor. XIV, 13. Galat. II, 19.

656. *puerum*] Nomen pueri et Prud. et auctor homiliae [cf. ad v. 1.], quae sub Eusebii Emesensis nomine fertur, reticuerunt; Martyrologium Rom. eum *Baralam* sive *Barulam* et Breviar. Mozarabic., quod in ceteris Prudentium solum sequitur, *Theodulum* vocat; sed Euseb. Caesareensis [v. supra], Romani aequalis, huius pueri ne mentionem quidem inicit. Cf. Tillemont. memoires ecclesiastiques V. p. 209.

Romanus ardens experiri innoxiam
Lactentis oris indolem: „Filiole“ ait
„Dic, quid videtur esse verum et congruens,
„Unumne Christum colere et in Christo patrem,
„An conprecari mille formarum deos?“
Adrisit infans, nec moratus rettulit:
„Est quidquid illud, quod ferunt homines Deum,
„Unum esse oportet, et quod uni est unicum;
„Cum Christus hoc sit, Christus est verus Deus,
„Genera deorum multa nec pueri putant.“
Stupuit tyrannus sub pudore fluctuans,
Nec vim decebat innocenti aetatulae
Inferre leges, nec loquenti talia
Furor sinebat efferatus parcere:
„Quis auctor“ inquit „vocis est huius tibi?“
Respondit ille: „Mater et matri Deus.
„Illa ex parente spiritu docta inbibit,
„Quo me inter ipsa pasceret cunabula:
„Ego ut gemellis uberum de fontibus
„Lac parvus hausi, Christum et hausi credere.“
„Ergo ipsa mater adsit“ exclamat, cedo,
Asclepiades „disciplinae ut exitum
„Tristem suae magistra spectet inpia,
„Male eruditi torqueatur funere
„Infantis orba, quemque conrupit, fleat.
„Absit, ministros vilis ut muliercula
„Nostros fatiget: quantulos autem dolor
„Vexabit artus, mortis auxilio brevis!
„Oculi parentis punientur acrius,
„Quam si cruentae membra carpant ungulae.“
Vix haec profatus, pusionem praecipit,
Sublime tollant et manu pulsent nates,
Mox et remota veste virgis verberent
Tenerumque duris ictibus tergum secent,
Plus unde lactis quam cruoris defluat.
Quae cautis illud perpeti spectaculum,
Quis ferre possit aeris aut ferri rigor?
Inpacta quotiens corpus attigerat salix,

667. *lactantis* mqα Ald. Gis. — 673. *op. quod uni est un.* Ald. Torn. Gis. Weitz. (Parrh., qui *unius* coni.), *id quod* Luneb., *quod cuique est* Cauch., *op. undequaque* Latin., *et quod* AR etc. Heins. Ar.: *est uni* R — 678. *lege* L Gis., *legis* Torn. Weitz. — 682. *spiritus* AHP — 687. *ut*] AER, *et* edd. — 691. *Adsit* Nebr. — 692. *quantulos* 1RT Heins. Ar., *quantulus* ABEH?Rqα Ald. Torn. Weitz. Teol. (contra metrum), *quantulus est aut.* Fabr., *tantulos at si d.* L Gis. — 693. *vexarit* Cauch. *vexabat* Ald. — 694. *parentes* E1α — 699. *ductis* E1a Weltz. — 700. *inde* Wbm — 701. *cautis*] AE?R etc. Weitz. Heins., *cautes* Ald. Gis. Ar., *civites* 1R — 702. *posset* Rbma Weitz. — 703. *salex* E Weitz. —

673. *uni est*] H. 39. Sententia: „Deus est unicus.“ — est unus, qui et Pater et Filius, qui uni

Tenui rubebant sanguine uda vimina,
Quem plaga flerat roscidis livoribus.
    Ferunt minaces verberantium genas
Inlacrimasse, sponte dimanantibus
Guttis per ora barbarum frementia,
Scribas et ipsos et coronam plebium
Proceresque siccis non stetisse visibus.
    At sola mater hisce lamentis caret,
Soli sereno frons renidet gaudio:
Stat in piorum corde pietas fortior,
Amore Christi contumax doloribus,
Firmatque sensum mollis indulgentiae.
    Sitire sese parvus exclamaverat,
Animae aestuantis ardor in cruciatibus
Hoc exigebat, lymphae ut haustum posceret;
Quem torva mater eminus triste intuens
Vultu et severis vocibus sic increpat:
    „Puto inbecilli, nate, turbaris metu
„Et te doloris horror adflictum domat?
„Non hanc meorum viscerum stirpem fore
„Deo spopondi, non in hanc spem gloriae
„Te procreavi, credere ut leto scias.
    „Aquam bibendam postulas, cum sit tibi
„Fons ille vivus praesto, qui semper fluit
„Et cuncta solus inrigat viventia,
„Intus forisque spiritum et corpus simul
„Aeternitatem largiens potantibus.
    „Venies ad illud mox fluentum, si modo
„Animo ac medullis solus ardor aestuet
„Videre Christum, quod semel potum adfatim
„Sic sedat omnem pectoris flagrantiam,
„Vita ut beata iam sitire nesciat.
    „Hic, hic bibendus, nate, nunc tibi est calix,
„Mille in Bethleem quem biberunt parvuli:
„Oblita lactis et papillarum inmemor
„Aetas amaris, mox deinde dulcibus
„Refecta poclis mella sumpsit sanguinis.
    „Exemplum ad istud nitere, o fortis puer,
„Generosa proles matris et potentia!

704. *uta* A — 705. *fecerat* AEHPR, *ferat* BW, *ferret* L Fabr. Murmell., *flerat* cet. edd. (C. V, 24.) — 707. *diman.* A1R Gis., *dem.* cet. — 712. *renitet* RW Ald. — 713. *inpiorum* Ald. Heins. — 719. *triste*] ABEHNOPqu Ambr. Boh. I. Parrh. Heins., *tristem int.* Cauch. ed., *tristem tuens* R T3rr., de v. seq. vd. Ps. 553. — 720. *et* om. L Ald. — 721. *inbecilli* AR1Rat., *inbecillo* edd. — 736. *bib. nunc bibendus est calix* A — 737. *Bethlem* Ald. — 739. *tunc d. dulc.* L — 740. *referta* Weitz., sed *refect.* est *recreatus* et de cibo ac potu proprie dicitur: V, 332. Liv. XXXVII, 24. Curt. VII, 5, 16. V. 4, 23.; quare Cath. IX, 59. *refecta* nunc malim. —

727. Ioan. IV, 14. — 736. Matth. XX, 22. — 742. *potentia*] Cf. intpp. Virg.

„Omnes capaces esse virtutum Pater
„Mandavit annos, neminem excepit diem,
„Ipsis triumphos adnuens vagitibus.
„Scis, saepe dixi, cum docenti adluderes
„Et garrulorum signa verborum dares,
„Isaac fuisse parvulum patri unicum,
„Qui, cum inmolandus aram et ensem cerneret,
„Ultro saeranti colla praebuerit seni.
„Narravi et illud nobile ac memorabile
„Certamen, una matre quod septem editi
„Gessere pueri, sed tamen factis viri,
„Hortante eadem matre in ancipiti exitu
„Paenae et coronae sanguini ut ne parcerent.
„Videbat ipsos adparatus fuuerum
„Praesens suorum, nec movebatur parens,
„Laetata quotiens aut olivo stridula
„Sartago frixum torruisset puberem,
„Dira aut crepasset lamminarum inpressio.
„Comam cutemque verticis revulserat
„A fronte tortor, nuda testa ut tegmine
„Cervicem adusque dehonestaret caput.
„Clamabat illa: patere, gemmis vestiet
„Apicem hunc corona regio ex diademate.
„Linguam tyrannus amputari iusserat,
„Uni ex ephebis; mater aiebat: satis
„Iam parta nobis gloria est, pars optima
„Deo inmolatur ecce nostri corporis,
„Digna est fidelis lingua, quae sit hostia.
„Interpres animi, enuntiatrix sensuum,
„Cordis ministra, praeco operti pectoris,
„Prima offeratur in saeramentum necis,
„Et sit redemptrix prima membrorum omnium,
„Ducem dicatam mox sequentur caetera.
„His Maccabaeos incitans stimulis parens
„Hostem subegit subiugatum septies,
„Quot feta natis, tot triumphis inclita:
„Me partus uuus ut feracem gloriae,
„Mea vita, praestet, in tua est situm manu.
„Per huius alvi fida conceptacula,
„Per hospitalem mense bis quino larem,

746. *dum* Weitz. — 747. *signavit borum* A — 753. *Cess.* R — 758. *autem* L — 760. *cremasset* bm Ald. Weitz. Gall. Ar., sed Prud. veteres comicos sequitur, vd. C. VII, 195. Plaut. Most. III, 2, 63. etc. Bünem. ad Lact. III, 18, 13. Voss. de Analog. III, 20. Ruddiman. inst. I. p. 213. Haase ad Reisig. Vorlesungen üb. lat. Sprachwissenschaft p. 234. — 765. *hunc* om. a L Weitz.: *et* E. — 770. *est* om. R — 772. *op. corporis* A — 774. *primo* Ald. — 779. *et* AEa — 781. *contemptacula* 1T —

Aen. I, 664: *Nate meae vires, mea magna potentia.* — 752.] *septem*] Maccabaeorum fratres, cf. V, 523., et cum vv. 759 sqq. II Maccab. VII, 3 sqq.

„Si dulce nostri pectoris nectar tibi,
„Si molle gremium, grata si crepundia,
„Persiste et horum munerum auctorem adsere.
„Quanam arte nobis vivere intus coeperis
„Nihilumque et illud, unde corpus, nescio,
„Novit animator solus et factor tui:
„Inpendere ipsi, cuius ortus munere es:
„Bene in datorem, quod dedit, refuderis."
Talia canente matre iam laetus puer
Virgas strepentes et dolorem verberum
Ridebat. Hic tum cognitor pronuntiat:
„Claudatur infans carcere et tanti mali
„Romanus auctor torqueatur acrius."
Illum recentes per cicatricum vias
Denno exarabant, quaque acutum traxerant
Paulo ante ferrum, mox recrudescentibus
Plagis apertas persequebantur notas,
Quos iam superbus victor ignavos vocat.
O non virile robur, o molles manus,
Unam labantis dissipare tam diu
Vos non potesse fabricam corpusculi!
Vix iam cohaeret, nec tamen penitus cadit,
Vincens lacertos dexterarum inertium.
Citius cadaver dentibus carpunt canes
Longeque morsus vulturum efficacior
Ad devorandas carnis offas mortuae:
Languetis inbelli fame ac fatiscitis:
Gula est ferina, sed socors edacitas.
Exarsit istis turbida ira iudicis,
Seque in supremam concitat sententiam:
„Si te morarum paenitet, finem citum
„Subeas licebit, ignibus vorabere
„Dampnatus et favilla iam fumans eris."
Abiens at ille, cum foro abriperent virum
Truces ministri, pone respectans ait:
„Adpello ab ista, perfide, ad Christum meum
„Crudelitate, non metu mortis tremens,
„Sed ut probetur esse nil, quod iudicas."
„Quid differo" inquit ille „utrosque perdere
„Puerum ac magistrum, conplices sectae inpiae?
„Gladius recidat vile vix hominis caput
„Infantis, istum flamma vindex concremet,
„Sit his sub uno fine dispar exitus."

788. *amator* Wbmq — 789. *est* A — 792. *dolores* Gis. Weitz.: *vulnerum* B2HWamWeitz. — 793. *ictum* AEHPL, *actum* BW, *ac tum* coni. Weitz., b: fort.: *Haec tum* — 797. *quaeque* A — 802. *labentis* H — 803. *potestis* 2ABHPRa2bq, *potestus* 1A — 808. *carnes* A — 809. *et fat.* L — 815. *fum. eris*] AE2HOPR Altin., *tenuis fies* edd., *ten. sies* L: cf. p. 145. — 816. *arrip.* aWeitz. — 819. *metum* Wbm — 821. *defero* A —

Perventum ad ipsum eaedis inplendae locum
Natum gerebat mater amplexu et sinu,
Ut primitivum crederes fetum geri
Deo offerendum, sancti Abelis ferculo,
Lectum ex ovili puriorem caeteris.
Puerum poposcit carnifex, mater dedit,
Nec inmorota est fletibus, tantum osculum
Inpressit unum: „Vale“ ait „dulcissime,
„Et cum beatus regna Christi intraveris,
„Memento matris, iam patrone ex filio.“
Dixit: deinde dum ferit cerviculam
Percussor ense, docta mulier psallere,
Hymnum canebat carminis Davidici:
„Pretiosa sancti mors sub adspectu Dei
„Tuus ille servus, prolis ancillae tuae.“
Talia retexens explicabat pallium
Manusque tendebat sub ictum vulneris,
Venarum ut undam profluam manantium
Et palpitantis oris exciperet globum:
Excepit et caro adplicavit pectori.
At parte campi ex altera inmanem pyram
Texebat ustor fumidus pinu arida,
Sarmenta mixtim subdita et feni struem
Spargens liquato rore ferventis picis,
Quo flamma pastu cresceret ferocius.
Et iam retortis brachiis furca eminus
Romanus actus ingerebatur rogo:
„Scio“ inquit ille „non futurum, ut concremer,
„Nec passionis hoc genus datum est mihi;
„Et restat ingens quod fiat miraculum.“
Haec eius orsa sequitur inmensus fragor
Nubis ruentis, nimbus undatim nigro
Praeceps aquarum flumine ignes obruit.
Alunt olivo semiconbustas faces,
Sed vincit imber iam madentem fomitem.
Trepidare taeter carnifex rebus novis

828. *gregi* T, *gregis* coni. Heins., prob. Ar. — 833. *udum* R T3rr. Cauch. Cell., *vale vale dulc.* Fabr. — 835. *ait patr.* Fabr. — 840. *ego serv.* AP, *ergo* aαq: *prolis* ATα Ambr., *proles* cet. — 842. *tenebat* E, *ictum vulneris*] AR2Pa, *subictam* q, *subtendeb. ictu vulneris* Latin., *ictu et sanguine* edd. — 844. *orbis* EH — 845. *Excipit* A — 849. *liquator ore* A, *lignata* Ald.; *frumenti spiceas* Parrh. — 850. *Quos...ferocibus* E — 851. *Etiam* Ald. — 853. *nunc cremer* T — 854. *dictum* O Ald. — 855. *Et*] AEPaqα Heins., *Sed* cet.: *quod* om. L — 861. *Trepidaret aethere* A —

839. Psalm. 116, 15. 16. — 844. *globum*] Caput explicant Teol. Arev. et Silbert. qui vertit: „*ihres Lieblings Haupt, dess Mund noch zitterte*“; sed adsentior Nebr. et Cell., qui undam sanguinis conglobatam interpretantur. Confirmat enim hanc sententiam vers. Ov. Met. XII, 238: *Sanguinis ille globos... Vulnere et ore vomens.*

Turbatus et qua posset arte insistere,
Versare torres cum favillis humidis,
Prunas maniplis coufovere stupeis
Et semen ignis inter undas quaerere.
Quod cum tumenti nunciatum iudici,
Conmovit iram fellis inplacabilis:
„Quousque tandem summus hic nobis magus
„Inludet“ inquit „Thessalorum carmine
„Paenam peritus vertere in ludibrium?
„Fortasse cervix, si secandam iussero,
„Flecti sub ense, non patebit vulneri:
„Vel amputatum plaga collum dividens
„Rursus coibit ac reglutinabitur
„Humerisque vertex eminebit additus.
„Temptemus igitur ante partem quampiam
„Truncare ferro corporis superstitis,
„Ne more simpla criminosus multiplex
„Cadat, vel una perfidus caede oppetat:
„Quot membra gestat, tot modis pereat volo.
„Libet experiri, Lerna, sicut traditur,
„Utrum renatis pullulascat artubus,
„Ac se iuminuti corporis dampnis novum
„Instauret: ipse praesto erit tunc Hercules
„Hydrina suetus ustuire vulnera.
„Iam nunc secandi doctus adsit artifex,
„Qui cuncta norit viscerum confinia,
„Vel nexa nervis disparare vincula.
„Date hunc, revulsis qui medetur ossibus,
„Aut fracta nodis sarciens conpaginat.
„Linguam priorem detrahat radicitus,
„Quae corpore omni sola vivit nequior:
„Illa et procaci pessima in nostros deos

862. *possit* EH — 866. *est iud.* Gis. Weitz. — 867. *Movisset* T Ambr. Cauch. T2rr. Heins. Ar., *Conmovit* A etc. — 869. *Inludit* Gis. H. Ar.: *Thessalarum* Ambr. Heins. — 872. *euse* AHPRa, *ensem* cet. — 879. *velat una* Ambr., *Cadatque et una* conl. Heins. — 880. *Quod* R — 883. *imminutis* Ald., *inminutus* coni. Nebr. — 884. *tunc erit* Weitz. — 885. *ustuire*] AEHP1RT Ambr. Heins. Ar., *ustuare* 2T2rr., Cauch. prob., *ire inustum* Ald. Gis., *ustulare* Fabr., *usturire* Salmas. l. l., *ustum ire* Gif. p. 464. et cet., cf. Proleg. — 888. *dissipare* B Sich. — 890. *sarcinans* coni. Heins., *sarcians* T — 893. *et* om. bm L Ald. —

869. *Thes.*] Heins. unum cd. secutus lectionem *Thessalarum* recepit, quod anus praesertim illa carmina cecinerunt, cf. Hor. Od. I, 27, 21. Epod. V, 45. Dissen. ad Tib. I, 2, 43: inveniuntur autem loci apud script. seriores, ubi masculinum legitur, cf. Symm. Ep. VII, 19: *Quis Colchus aut Thessalus cantu aut manu has offensiones levasset.* —

879. *vel una*] Cyprian. ep. 17. ad Demetr. p. 256: *Nec saltem contentus es dolorum nostrorum compendio nec simplici ac veloci brevitate paenarum: admoves laniandis corporibus longa tormenta, multiplices lacerandis visceribus supplicia, nec feritas atque inmanitas tua usitatis potest contenta esse tormentis, excogitat novas paenas ingeniosa crudelitas.* — 881. *Lerna*] Hor. Od. IV, 4, 61: *Hydra secto corpore firmior vinci dolentem crevit in Herculem.* Hygin. fab. 30. —

„Invecta motu, fas profanavit vetus
„Audax et ipsi non pepercit principi."
Aristo quidam medicus accitus venit,
Proferre linguam praecipit: profert statim
Martyr retectam, pandit ima et faucium,
Ille et palatum tractat et digito exitum
Vocis pererrans vulneri explorat locum.
Linguam deinde longe ab ore protrahens
Scalpellum in usque guttur insertans agit.
Illo secante fila sensim singula
Nunquam momordit martyr, aut os dentibus
Conpressit artis, nec cruorem sorbuit.
Inmotus et patente rictu constitit,
Dum sanguis extra defluit scaturiens,
Perfusa pulcer menta russo stemmate
Fert et cruenti pectoris spectat decus
Fruiturque et ostro vestis ut iam regiae.
Ergo ratus praefectus elinguem virum
Cogi ad sacrandum posse, cum verbis carens
Nil in deorum blateraret dedecus,
Iubet reduci iam tacentem et debilem,
Multo loquentis turbine olim territus.
Reponit aras ad tribunal denuo
Et tus et ignem vividum in carbonibus
Taurina et exta vel suilla abdomina:
Ingressus ille, ut hos paratus perspicit,
Insufflat, ipsos ceu videret daemonas.
Inridet hoc Asclepiades laetior,
Addit deinde: „Numquid inclementius,
„Sicut solebas, es paratus dicere?
„Effare quidvis, ac perora et dissere.
„Permitto, vocem libere ut exerceas."
Romanus alto corde suspirans diu
Gemitu querelam traxit et sic orsus est:
„Christum loquenti lingua nunquam defuit,

894. *motus* AP — 895. *ipse* Cell. — 896. *quemdam* Ambr. — 898. *et pand.* Fabr. Gis., *et* om. Cell., *ima et* ARL cet. — 905. *Conpr. ictis* EH: *aut cr.* Fabr. Sich. Gis. — 907. *defluat* R cd. Cauch., *defluens ebullit* Cauch. — 908. *ruffo* 2RL, *rufo* Gis., *rubro* Fabr.: *stammate* (*stagmate*) coni. Salmas. ad Elagab. p. 854. — 911. *Pr. ergo rat.* ARL Ald. Weitz. [Voss. A. Gr. II, 22.], emend. Gis., etc. — 913. *in* om. L: *blater.*] A1RPTaα Altin. T3rr. Heins., *obblater.* (*oblacter.*) BEW2R Ald. Gis. Weitz. Ar. Gif. p. 464. — 921. *Arrid.* C: *Asclepiadis* A — 922. *insolentius* L — 924. *quod vis* Ald. Gis. Weitz. Ar., *quidv.* AR etc.: *per ora* Ald. Gis. Weitz.: *edissere* Weitz. — 925. *lib. exercere te* Fabr., *libere exerceas* (!) aut *lib. tu exerc.* coni. Heins. quod Salm. l. l. iam voluit: bene. —

908. *stemmate*] Sententia haec esse mihi videtur: Coronam sanguinis rubram, qui ex ore in mentem fluxit, martyr quietus ac pulcer perfert, vidit cruentum pectus et veste purpurea gaudet. Similiter iam Arev. stemma explicavit: „dicitur, quod sanguine fuso martyres fere nobilitentur." Quare non est, quod Cellar. *stemma* de imaginibus maiorum explicantem sequamur.

„Nec verba quaeras, qno regantur organo,
„Cum praedicatur ipse verborum dator.
„Qui fecit, ut vis vocis expressa intimo
„Pulmone et oris torta sub testudine,
„Nunc ex palato det repercussos sonos,
„Nunc temperetur deutium de pectine
„Sitque his agendis lingua plectrum mobile:
„Si mandet idem, faucium sic fistnlas
„Spirare flatu concinentes consono,
„Ut verba in ipsis explicent meatibus,
„Vel exitu oris cymbalis profarier,
„Nuuc pressa parte labra, nunc hiantia:
„Dubitasne verti posse naturae statum,
„Cui facta forma est, qualis esset primitus?
„Hanc nempe factor vertere, ut libet, potest,
„Positasque leges texere ac retexere,
„Linguam loquela ne ministram postulet.
„Vis scire nostri numiuis potentiam?
„Fluctus liquentis aequoris pressit pede,
„Natura fluxa ac tenuis in solidum coit:
„Quam dispar illis legibus, quis condita est!
„Solet natatus ferre, fert vestigia.
„Habet usitatum munus hoc divinitas,
„Quae vera nobis colitur in Christo et Patre,
„Mutis loquelam, percitum claudis gradum,
„Surdis fruendam reddere audientiam,
„Donare caecis lucis insuetae diem.
„Haec si quis amens fabulosa existimat,
„Vel ipse tute si parum fidelia
„Rebare pridem, vera cognoscas licet:
„Habes loqnentem, cuius amputaveras
„Linguam: probatis cede iam miraculis."
Horror stupentem persecutorem subit,
Timorque et ira pectus in caliginem
Vertere: nescit, vigilet anne sompuiet:
Miratur haerens quod sit ostenti genus.
Formido fraugit, armat indignatio.
Nec vim domare mentis effrenae potest,
Nec quo furoris tela vertat, invenit.
Postremo medicum saevus insontem iubet
Reum citari, nundinatum hunc arguit,
Mercede certa pactus ut conluderet:
Aut ferrum in ore nil agens et inritum
Versasse frustra, ceu retunsis actibus

933. *repercusso* O Ald. — 935. *augend.* Ald. — 939. *Vel in ex.* O — 941. *Dubitansne* A — 945. *loquelae* bm 1Rat. — 949. *Quae* Ra Ald., *Qui* Fabr. Sich. — 955. *insuetam* abmu Weitz. — 957. *qui par.* L: *fid. hęc* R — 967. *quod...vertit* A — 969. *hunc* om. B Weitz. — 971. *angens* 1A — 972. *retuns. act.*] AETα Ar., prob.

Aut arte quadam vulnus inlatum breve,
Quod sauciata parte linguam laederet,
Nervos nec omnes usque quaque occideret.
   Manere salvam vocis harmoniam probae
Non posse inani concavo verba exprimi,
Quae concrepare ligula moderatrix facit.
Esto, ut resultet spiritus vacuo specu,
Echo sed extat inde, non oratio.
   Veris refutat medicus hanc calumpniam:
„Scrutare vel tu nunc latebras faucium,
„Intraque dentes curiosum pollicem
„Circumfer, haustus vel patentes inspice,
„Lateatne quidquam, quod regat spiramina.
   „Quamquam forassem forte si puncto levi,
„Tenuive linguam contigissem vulnere,
„Titubante plectro factus esset debilis.
„Nam cum magistra vocis in vitium cadit,
„Usus necesse est eloquendi intercidat.
   „Fiat periclum, si placet, cuiusmodi
„Edat querelam quadrupes lingua eruta,
„Elinguis et quem porca grunnitum strepat,
„Cui vox fragosa, clamor est inconditus,
„Probabo mutam nil sonare stridulum.
   „Testor salutem principis, me simplici
„Functum secantis arte, iudex optime,
„Servisse iussis absque fraude publicis.
„Sciat hic, quis illi verba suggillet Deus:
„Ego, unde mutus sit disertus, nescio."
   His sese Aristo purgat: at contra inpium
Nil haec latronem Christianorum movent,
Magis magisque fertur in vesaniam.
Quaerit, alienus sanguis ille adsperserit
Virum suove fluxerit de vulnere.

Heins., *retusis ictibus* PL Ald. Gis. Heins., *retuns. tactibus* 1RWqu Altin. Parrh. Weitz., *tractibus* H2R: sed vd. C. IV, 77. (C. VI, 140. *astu* legendum esse docui) Virg. Aen. XII, 687: *Fertur in abruptum magno mons inprobus actu.* Stat. Theb. VIII, 469. Lucan. IX, 472., ubi cdd. deteriores *ictu* praebent. — 973. 972. R — 974. *sauciatam* H — 975. *occideret*] AE2W(T?)aq, *abscideret* R Weitz. Heins. Ar., *abscinderet* Ald. Cell. [cf. XI, 65.], fort. *excideret.* — 976. *arimoniam* E — 978. *ligula*] T1α Ambr. Heins., *lingula* AHPaq2α Weitz., *lingua* bmu Ald. Gis. Cell. Ar. — 980. *exit* bm Gis. Weitz. — 987. *Tenui vel* RaL — 988. *factus* R Cauch. Weitz. — 990. *eloq.*] AEHPa Altin. Weitz., *et loq.* Ald. Heins. Ar., *ut loq.* Gis. — 999. *suggerat* coni. Cauch., Ambr. L Nebr. — 1000. *Ergo* Abm — 1001. *se* BW Ald. Sich. Weitz.: *ad* A — 1004. *Quaer. an al.* bm L Weitz., *Q. num al.* Ald. Gis. Gall., *an* sive *num* om. cet.: *ille*] AHRT Altin. Ambr. Cauch. L Heins. Ar., *illum* Ald. etc. — 1005. *efflux.* Fabr. Gis. —

996. *salut. princ.*] Vegetius III, 4: *Iurant* (milites et magistratus) *per Deum...et per maiestatem imperatoris, quae secundum Deum generi humano diligenda est et colenda. Nam imperatori cum Augusti nomen accepit, tamquam praesenti et corporali Deo fidelis est praestanda devotio et inpendendus pervigil famulatus.* Tert. apol. 28. 32. Dig. l. 33. *de iure iur.* —

Respondit his Romanus: „Eccum, praesto sum,
„Meus iste sanguis verus est, non bubulus.
„Agnoscis illum, quem loquor, miserrime
„Pagane, vestri sanguinem sacrum bovis,
„Cuius litata caede permadescitis?
„Summus sacerdos nempe sub terram scrobe
„Acta in profundum consecrandus mergitur,
„Mire infulatus, secta vittis tempora
„Nectens, corona tum repexus aurea,
„Cinctu Gabino sericam fultus togam.
„Tabulis superne strata texunt pulpita,
„Rimosa rari pegmatis compagibus,
„Scindunt subinde vel terebrant aream
„Crebrove lignum perforant acumine,
„Pateat minutis ut frequens hiatibus.
„Huc taurus ingens fronte torva et hispida,
„Sertis revinctus aut per armos floreis,
„Aut inpeditis cornibus deducitur,
„Nec non et auro frons coruscat hostiae
„Setasque fulgor bractealis inficit.

1006. *ecce* Fabr. Gis. — 1007. *bibuli* H — 1010. *promad.* T, *pro madesc.* coni. Heins. — 1012. *Ac...mergit* A — 1013. *Mire*] AT Ambr. L Ald. etc. Ar., *Mitra* R Cauch. T3rr. [coni. Pascbal. de coron. IV, 13. 21.] Heins. — 1014. *Nexus* B2HWbmL Weitz: *coronatum* ARq Ambr.; *replexus* ABEHP Weitz. Gif. p. 395., *repexus* cet.: *auream* Ambr., *coronam t. repex. auream* coni. Heins. — 1015. *roseam* L — 1017. *pigm.* AEa — 1023. *inpeditus* bm Prag. Gis. Weitz. —

1011 sq. *Summus sacerdos etc.*] Intellegendus sacrorum rex, sive flamen, qui sacrificium agebat, idem, qui in inscript. *sacerdos primus* sive *maximus* vocatur, quem cum *Pontifice maximo* ne confundas, cf. Orell. inscript. n. 2166. 2628. Quaeritur autem, quod sacrificium poeta describat: referunt enim vv. sqq. ad *Terentina sacra* Ael. Nebr., Fabr., Gis. et Weitz., quae in Plutonis et Proserpinae honorem instituta esse Valer. Max. II, 4, 5. enarrat. Speluncam quidem in his sacris colendis perfossam ac tauros mactatos esse nigros nemo negat, sed sacerdotem sanguine etiam pollutum nusquam legimus. Quare, cum id in *Tauroboliis* Cybebes sacris agendis factum sit, bene Ant. van Dalen de Oraculis p. 122. 159. hos Prudentii versus ad illum ritum referebat; quem secuti sunt de Boze (Memoires de litterature tirés des registres de l'acad. roiale des inscript. et belles lettres. Tom. III. p. 106. ed. Paris. 1772. 8.), Cell. et Arev. Hic sacer ritus in inscriptionibus saepius commemoratur (cf. Orell. 1899. 1900. 2322...2332. Millin. voiage I. p. 522.). sed antiquissima a. 160. p. Chr. non excedit. Primus de eo scripsit Iul. Firmic. de error. prof. relig. 12. Salmas. ad Ael. Lamprid. Elagab. c. 7. p. 180. hoc carmen primus e cod. vet. edidit, quod Prud. pluribus illustrat: *Quis tibi Taurobolus vestem mutare suasit, Inflatus dives subito mendicus ut esses, Obsitus et pannis modicis tepefactus. ... Sub terra missus pollutus sanguine tauri, Sordidus, infectus, vestes servare cruentas, Vivere cum speras viginti mundus in annos.* Cf. Burm. Anth. I. p. 33., ubi alius quoque epigrammatis fragmentum extat, ex quo hos vv. apponimus: *Aurorae ostrinum hic indutus supparum Coronam ex auro et gemmis fulgentem gerit Luce locum afficiens.* Ceterum cf. Kautz. de Taurobolio (Lips. 1738), quem librum mihi comparare non potui. — 1015. *cinctu Gab.*] Serv. ad Virg. Aen. VII, 612: *cinct. Gab. i. e. toga sic in tergum reiecta, ut ima eius lascinia a tergo revocata hominem cingat, simul caput tegat et ambiat.* Prae ceteris sacerdotes sacrificantes hoc cinctu utebantur, vd. Luc. I, 595. Drakenborch. ad Liv. V, 46. IX, 9. Otfred. Mueller. „die Etrusker" Vol. I. p. 265. — 1022. *sert.*

„Hic ut statuta est inmolanda belua,
„Pectus sacrato dividunt venabulo,
„Eructat amplum vulnus undam sanguinis
„Ferventis inque texta pontis subditi
„Fundit vaporum flumen et late aestuat.
„Tum per frequentes mille rimarum vias
„Inlapsus imber tabidum rorem pluit,
„Defossus intus quem sacerdos excipit
„Guttas ad omnes turpe subiectans caput,
„Et veste et omni putrefactus corpore.
„Quin os supinat, obvias offert genas,
„Supponit aures, labra, nares obicit,
„Oculos et ipsos perluit liquoribus,
„Nec iam palato parcit et linguam rigat,
„Donec cruorem totus atrum conbibat.
„Postquam cadaver sanguine egesto rigens,
„Compage ab illa flamines retraxerint,
„Procedit inde pontifex visu horridus,
„Ostentat udum verticem, barbam gravem,
„Vittas madentes atque amictus ebrios.
„Hunc inquinatum talibus contagiis,
„Tabo recentis sordidum piaculi,
„Omnes salutant atque adorant eminus,
„Vilis quod illum sanguis et bos mortuus
„Foedis latentem sub cavernis laverit.
„Addamus, illam, vis, hecatomben tuam?
„Centena ferro cum cadunt animalia
„Variaque abundans caede restagnat cruor,
„Vix ut cruentis augures natatibus
„Possint meare per profundum sanguinis.
„Sed quid macellum pingue pulvinarium,
„Quid maximorum lancinatores gregum,
„Eviscerata carne crudos criminor?
„Sunt sacra, quando vosmet ipsi exciditis
„Votivus et cum membra detruncat dolor.
„Cultrum in lacertos exerit fanaticus

1027. *sacrato...venabulo* A1RauL Ald. etc. Ar., *sacrata...venabula* Heins., *sacratum* 2R — 1030. *vaporem* 1AHm — 1034. *obiectans* EHP2Raqa — 1035. *omne* A Ald.: *putref.*] ARL Ald. etc. Ar. [C. VII, 9.], *putef.* T Heins. — 1036. *Qui nos* Ald. Torn., *Quinos* Nebr. cet., *Quin os* codd., Heins. Ar., *Cinos* coni. Salmas. Lict. Auson. II, 1. — 1042. *retraxerit* A — 1046. *Hinc* AEHP; *contactibus* Fabr. — 1050. *laverit*] AEHPa Latin., prob. Ar., *laverint* edd. — 1051. *illam si vis* coni. Cauch.; *haec atomben* A, *haec ad opem* a — 1052. *cui cad.* HRWbm — 1055. *profunda* EWeitz.: *sanguinem* BWbm Ald. Sieb. Gis. — 1059. *sacra* om. A — 1061. *fanaticos* A —

ren.] Conf. inipp. AA. AA. XIV, 13.— 1029. *pegma*] Pegma tabularum instar sublicii pontis. *CELL.* Vd. imaginem apud de Boz. p. 152. — 1061 sqq. *Cultrum etc.*] Describuntur primi dies festi lavationis Matris deum, Cybeles, vd. Arnob. V. p. 167: *Quid pectoribus applodentes palmas passis cum crinibus Galli* [de quibus cf. p. 174.]? *Dicite evirati isti mollesque, quos interesso*

„Sectisque Matrem brachiis placat deam,
„Furere ac rotari ius putatur mysticum;
„Parca ad secandum dextra fertur inpia,
„Caelum meretur vulnerum crudelitas.
„Ast hic metenda dedicat genitalia
„Numen reciso mitigans ab inguine,
„Offert pudendum semivir donum deae,
„Illam revulsa masculini germinis
„Vena effluenti pascit auctam sanguine.
„Uterque sexus sanctitati displicet,
„Medium retemptat inter alternum genus:
„Mas esse cessat ille, nec fit femina.
„Felix deorum Mater inberbes sibi
„Parat ministros lenibus novaculis.
„Quid, cum sacrandus accipit sphragitidas?
„Acus minutas ingerunt fornacibus:
„His membra pergunt urere, ut igniverint,
„Quamcunque partem corporis fervens nota
„Stigmarit, hanc sic consecratam praedicant.

1062. *deûm* L, conl. Nebr., prob. Ar., *Rheam* coni. Ondendorp. ad Iul. obseq. 104, sed vd. Eur. Bacch. 131. Cic. har. resp. 11, Hygin. fab. 191. — 1063. *rotare* Ald., *eius* L — 1064. *Parla* bm Ald. Weitz., *Parca* AR etc. — 1070. *efluenti* T, *fluenti* Salmas. l. l., *et fluenti* coni. Cauch. — 1073. *cess. nec tamen fit* L — 1075. *levib.* Ald. Gis. Parrh. Heins., *lenib.* AR etc. — 1076. *sacrandos* a Cell.: *fragitid.* AR alii: occ. *Phryx Alidi* Parrh. — 1078. *pergimtur aere* AE, *utque* Gis. — 1080. *Stigmaret* AE, *Stagnarit* a, *Signarit* L: *si* R: *hanc sacr.* AE,

vobiscum in istius numinis videmus sacris, quidnam istic habeant negotii, sollicitudinis, curae? et cur more lugentium caedant cum pectoribus lacertos et fortunam imitentur in lamentabili constitutorum sorte? Apulei. Metam. VIII. fin. (ib. Hildebr.): *Diu capite demisso cervices lubricis intorquentes motibus crinesque pendulos rotantes in circulum et nonnumquam morsibus suos incursantes musculos ad postremum ancipiti ferro, quod gerebant, sua quisque bracchia dissecant.* Lact. I, 17, 7. Tertull. adv. Marc. I, 13. Min. Fel. XXIV, 6. — 1066. *Ast hic*] Ov. Fast. IV, 241: *Onus inguinis aufert Nullaque sunt subito signa relicta viri.* Errant igitur, qui haec verba allat. Lact. I, 21, 16. ad Bellonae sacerdotes referri malunt, qui eunuchi non erant, vd. Heinrich. ad Iuven. VI, 511. p. 271. Creuzer. Symbolik u. Mythologie I. p. 363. — 1076. *sphrag.*] Medicamenta ex terra sphragitide, i. e. sigillata, quae valet ad cicatricanda vulnera. Cels. V, 20. NEBR. Verum quidem, sed verba sqq. de vulneribus medicandis poetam non agere satius docent, quare *sphr.* cum Fabr. Gis. ac Cellar. pro notis sive punctis, quae sacerdotibus inurebantur, accipio, et cum Lips. (de re mil. I, 9.) atque Herald. (ad Arnob. III. p. 103.) a militibus, qui ante ipsam militiam notis significabantur, hunc ritum deductum esse arbitror. Nebriss. etiam Matern. de Cilano [Ausführliche Abhandlungen der röm. Alterthümer III. p. 187.] sequitur; Gesnerum (Thes. ling. lat. s. v. IV. p. 522.) vocem *sphrag.* acus epitheton habentem et verba sic ordinantem *Quid...sphragit. Acus minutas, ing.* non intellrgo. Ritus, quem Prud. vv. 1081...1085. commemorat, alios scriptores mentionem non facere, quotquot hanc rem tractaverunt, affirmant; vd. Selden. de diis Syr. II, 22. Cilanon. l. l. Creuzer. l. l. etc. Mira autem sunt, quae Arev. ad v. 1085. adnotat: „Puto sermonem esse non de solis sacerdotibus Cybelis, neque de solis sacerdotibus Isidis, sed de quovis sacerdote, qui se numini alicui notis corpori inustis consecraret. An autem omnes sacerdotes id facere deberent, mihi non liquet.“ (!)

„Functum deinde cum reliquit spiritus
„Et ad sepulcrum pompa fertur funeris,
„Partes per ipsas inprimuntur bracteae,
„Insignis auri lamina obducit cutem,
„Tegitur metallo, quod perustum est ignibus.
„Has ferre paenas cogitur gentilitas,
„Hac di coercent lege cultores suos:
„Sic daemon ipse ludit hos, quos ceperit,
„Docet execrandas ferre contumelias,
„Tormenta inuri mandat infelicibus.
„At noster iste sanguis ex vestra fluit
„Crudelitate, vos tyrannide inpia
„Exulceratis innocentum corpora.
„Si vos sinatis, incruente vivimus:
„At si cruente puniamur, vincimus.
„Sed iam silebo, finis instat debitus,
„Finis malorum, passionis gloria:
„Iam non licebit inprobe, ut licuit modo,
„Torquere nostra vel secare viscera:
„Cedas necesse est victus et iam desinas.
„Cessabit equidem tortor et sector dehinc;
„Iudex minatur, sed peremptoris manus
„Succedit illis strangulatrix faucium,
„Aliter silere nescit oris garruli
„Vox inquieta, quam tubam si fregero.“
Dixit foroque protrahi iussit virum,
Trudi in tenebras noxialis carceris.
Elidit illic fune collum martyris
Lictor nefandus. Sic peracta est passio:
Anima absoluta vinculis caelum petit.
Gesta intimasse cuncta fertur principi
Praefectus addens ordinem voluminum,
Seriemque tantae digerens tragoediae.
Laetatus, omne crimen in fasces refert
Suum tyrannus chartulis vivacibus.
Illas sed aetas conficit diutina,
Fuligo fuscat, pulvis obducit situ,
Carpit senectus, aut ruinis obruit;
Inscripta Christo pagina inmortalis est,
Nec obsolescit ullus in caelis apex.
Excepit adstans angelus coram Deo,
Et quae locutus martyr et quae pertulit:
Nec verba solum disserentis condidit,

hancce consecr. vel *hancce sic sacr.* coni. Heins. [bene] — 1081. *relinquit* BR Ald. — 1094. *vincimus* R — 1100. *desines* a — 1103. *succedit*] AEH Ambr. Rat. Parrh., *succedat* ORPq, *succedet* edd.: *illi* NRL — 1114. *fasces* AR Ald. etc. Ar., *fastos* coni. Cauch. Heins. — 1117. *Uligo* Tabm Rat. Cauch. Weitz. — 1120. *obolescet* Ald. —

Sed ipsa pingens vulnera expressit stilo
Laterum, genarum pectorisque et faucium.
Omnis notata est sanguinis dimensio,
Ut quamque plagam sulcus exaraverit,
Altam, patentem, proximam, longam, brevem;
Quae vis doloris, quive segmenti modus,
Guttam cruoris ille nullam perdidit.
Hic in regestis liber est caelestibus,
Monimenta servans laudis indelebilis,
Relegendus olim sempiterno iudici,
Libramine aequo qui malorum pondera
Et praemiorum conparabit copias.
Vellem, sinister inter haedorum greges,
Ut sum futurus, eminus dinoscerer,
Atque hoc precante diceret rex optimus:
„Romanus orat, transfer hunc haedum mihi;
„Sit dexter agnus, induatur vellere.“

XI. PASSIO HIPPOLYTI MARTYRIS.

AD VALERIANUM EPISCOPUM.

Innumeros cineres sanctorum Romula in urbe
Vidimus, o Christi Valeriane sacer.

1126. *vulnerum dim.* L — 1127. *exaraverat* A — 1131. *Hic integrestis* Ald., qui corr. *iter gestis* — 1133. *Religend.* AR Weitz., *Releg.* edd. cet. — 1135. *conparavit* AEH: *conp. pondera* A — 1137. *Si sum* Latin. — 1139. *huc* R Heins., *hunc* cet. omn. —
XI. 1. *storum cin.* A — 2. *Christo* α Gis. —

1136. *Vellem etc.*] Sententia: Quodsi olim inter haedos parte caeli sinistra essem, Romanus me inter caeteros eminentem videret ac pro me oraret, vellem: ut Deus istius viri sancti precibus commotus me in agnorum gregibus collocaret. Vd. Evang. Matth. XXV, 39 sqq. Quae vett. intpp. h. l. adnotant, quos Schröckh. (hist. eccles. VII. p. 122.) sequitur, repetere nolo.

XI. Hippolytum a Prudentio carmine celebratum iuvenem Novati doctrinae fautorem fuisse, senem vero sacra catholicorum suscepisse [19...24.] episcopum Ostiensem factum [v. 40. 151. 246., cui sententiae v. 48. non repugnat, quia Ostia urbs prope aequoris Tyrrheni portum sita erat: Dio Cass. LX, 11. Procop. de b. Goth. I, 26. Sachse l. l. II. p. 392.] et iussu praefecti ab equis discerptum [83.], Romae, non Ostiae, esse sepultum [v. 152.], ibidemque in basilica quadam [de qua cf. Bunsen, die Basiliken des christlichen Roms. München, 1843. p. 64.] eius martyris monumentum extare [v. 125.], ex hac elegia apparet. Quodsi huius Hippolyti historiam cum ceteris eiusdem nominis martyribus contulerimus, de Hippolyto Magno [Portuensi?] similia enarrari [vd. J. A. Fabric. Bibl. Graec. V, 1, 25., eumd. in praefat. ad Hippol. opera. Hamburg. 1716. Les vies des Saints VI. p. 157. Const. Rugger. de Hipp. Portuensi ep. diss. ed. ab Ach. Rugger. (Romae, 1771.) et J. Kimmel. dissertat. de Hipp. vita et scriptis (Ien., 1837.) inspicere non potui]; Antiochenum quemdam presbyter. Novatiani doctrinae iuvenem fuisse, senem autem catholicam secutum [Martyrol. ad d. 26. Febr.]; Hippolytum quemdam militem vocatum a S. Laurentio in fidem conversum postea ab equis discerptum esse [Martyrol. ad d. 13. Aug., Phil. Bergom. chron. I, p. 179., Les vies des SS. V. p. 188.], invenimus. Quapropter Cham., Cellar., Sam. Basnagius [An-

Incisos tumulis titulos et singula quaeris
  Nomina? difficile est, ut replicare queam.
Tantos iustorum populos furor inpius hausit,
  Cum coleret patrios Troia Roma deos.
Plurima litterulis signata sepulcra loquuntur
  Martyris aut nomen aut epigramma aliquod.
Sunt et multa tamen tacitas claudentia tumbas
  Marmora, quae solum significant numerum.
Quanta virum iaceant congestis corpora acervis,
  Nosse licet, quorum nomina nulla legas.
Sexaginta illic defossas mole sub una
  Reliquias memini me didicisse hominum,
Quorum solus habet comperta vocabula Christus,
  Utpote quos propriae iunxit amicitiae.
Haec dum lustro oculis et sicubi forte latentes
  Rerum apices veterum per monumenta sequor,
Invenio Hippolytum, qui quondam schisma Novati
  Presbyter attigerat nostra sequenda negans,
Usque ad martyrii provectum insigne tulisse

3. *tu sing.* Gis., sed corr. — 9. *multa*] AEPR?ab Gis., *muta* cet.: *turbas* Gis. — 20. *Presbyteri* bm Ar.: *sequere* E2H —

nal. ad a. 250.] Ruinart. [p. 155.] aliique martyrologium Romanum secuti Prudentium tres Hippolytos in unum confudisse opinantur, Fabric. autem Weitz., Baillet. [Les vies des SS. l. l.] hunc, cuius martyrium poeta cecinit, a ceteris diversum esse censent, quibus Arev. quoque adsentitur, qui militem, quod hic Hipp. senex vocetur [v. 23.], militia autem inde ab a. XVII usque LVI tantum duret, et quod ille multa post Prudentium secula vixisse feratur, intellegi non posse docuit. Rebus accuratius consideratis unam unius Hippolyti fuisse historiam, episcopi cuiusdam Ostiensis aut Portuensis, qui aut Decio, aut Gallo aut Valeriano impp. presbyter Novatianum secutus vixit, eamdemque serioris temporis scriptores in plures divisisse et multis eiusdem nominis viris vindicasse certo conici potest. Num Prudentio summa hac in passione enarranda fides tribuenda sit, affirmare nolo, quia Romae eum eamdem nescio a quo audivisse ex multis elegiac versibus elucet. Ceterum quin Teolius et Ruinart. l. l. errent, qui hunc Hippolytum presbyterum tantum, non episcopum fuisse e v. 20. concludunt, dubium non est [vd. supra]. Diem huius viri sti festum Idibus Augustis (i. e. d. 13.) agi e v. 232. efficitur, eodem igitur die, qui Hippolyto Laurentii discipulo dedicatus est: cf. Les vies des Saints l. l. Tillemont. memoires ecclesiast. III, p. 675. Mabillon. annal. IV. p. 599. Elegia inscripta est Valeriano Caesaraugustano episcopo, de quo iam p. 220. verba fecimus, neque dubito, quin Prud. ideo eam ipsi miserit, ut episcopus eumdem 13. mens. Aug. diem in honorem Hippolyti celebrari iuberet. — 9. *multa*] Gloss. R: *multa enim sunt sepulcra martyrum, ubi nomen quidem eorum reticetur, numeros* [sic] *vero inscribitur.* — 19. *Novati*] Doctrinam Novatiani et Novati praecipue Decio, Gallo et Valeriano impp. multos asseclas invenisse satis constat, vd. Euseb. hist. eccl. VI, 43... 46. Quare falsum est, quod intpp. fere omnes volunt, hunc Hippolytum cum Portuensi esse confusum et sub Alexandro Sev. mitissimo principe passum. Quaeritur enim, quando episcopus ille Portuensis martyrium subierit, vd. Fabric. bibl. graec. V, 1, 25. Tillemont. l. l. p. 241., nam cum Prud. ipse tempus huius martyris non indicet, varia conici licet. Arev. igitur ad v. 40. Ulpianum praef. praet. intellegi vult, sed si forte hic Hippolytus sub Valeriano imp. occisus est, etiam Cornel. Secularis praef. urb. *insanus* ille *rector* (v. 39.) esse potest, de quo ad II, 47. pauca diximus.

Lucida sanguinei praemia supplicii.
Nec mirere, senem perversi dogmatis olim
Munere ditatum catholicae fidei,
Cum iam vesano victor raperetur ab hoste
Exultante anima carnis ad exitium;
Plebis amore suae multis comitantibus ibat,
Consultus, quaenam secta foret melior.
Respondit: „Fugite, o miseri, execranda Novati
„Schismata, catholicis reddite vos populis.
„Una fides vigeat, prisco quae condita templo est,
„Quam Paulus retinet quamque cathedra Petri.
„Quae docui, docuisse piget: venerabile martyr
„Cerno, quod a cultu rebar abesse Dei.“
His ubi detorsit laevo de tramite plebem
Monstravitque sequi, qua via dextra vocat,
Seque ducem recti spretis anfractibus idem
Praebuit, erroris qui prius auctor erat;
Sistitur insano rectori Christicolas tunc
Ostia vexanti per Tiberina viros.
Illo namque die Roma secesserat, ipsos
Peste suburbanos ut quateret populos.
Non contentus, humum celsa intra moenia Romae
Tingere iustorum caedibus assiduis:
Ianiculum cum iam madidum, fora, rostra, Suburram
Cerneret eluvie sanguinis adfluere.
Protulerat rabiem Tyrrheni ad littoris oram,
Quaeque loca aequoreus proxima portus habet.
Inter carnifices et constipata sedebat
Officia extructo celsior in solio,
Discipulos fidei detestandique rebelles
Idolii ardebat dedere perfidiae.
Carcereo crinita situ stare agmina contra
Iusserat horrendis excrucianda modis.
Inde catenarum tractus, hinc lorea flagra
Stridere, virgarum concrepitare fragor:
Ungula fixa cavis costarum cratibus altos
Pandere secessus et lacerare iecur.
Ac iam lassatis iudex tortoribus ibat
In furias, cassa cognitione fremens:

23. *Ne* Ald. — 24. *dicat.* A — 35. *detersit* Ald. — 39. *in Chr.* A — 41. *ipso* Cauch. — 43. *celsae* abm Gis. Weitz. Ar., *celsa* A etc. — 46. *effluere* bmqu Parrh. Weitz. — 50. *extracto* E — 53. *crinata* Ald. — 54. *horrificis* R — 55. *tactus* R — 59. 60. om. 1A — 60. *condicione* BHW Sich. —

45. *Ianicul.*] Mons notissimus trans Tiberim situs, cf. Liv. I, 33. Plin. III, 5. Virg. Aen. VIII, 355. ib. Serv. *Rostra* in foro Romano prope Divi Iulii aedes, vd. Suet. Aug. 100. Dion. Cass. LVI, 34. Sachse l. l. I. p. 623. *Suburra* regio inter montem Oppium et Coelium i. e. a basilica di S. Pietro Marcellino usque ad Colosseum porrecta, vd. Varron. L. L. IV. p. m. 17. Fest. s. v. p. 246. 676. ed. Lindem. Sachse I. p. 182.

Nullus enim Christi ex famulis per tanta repertus
    Supplicia, auderet qui vitiare animam.
Inde furens quaesitor ait: „Iam tortor ab unco
    „Desine, si vana est quaestio, morte agito.
„Huic abscide caput, crux istum tollat in auras
    „Viventesque oculos offerat alitibus.
„Hos rape praecipites et vinctos conice in ignem,
    „Sit pyra, quae multos devoret una reos.
„En tibi, quos properes rimosae inponere cumbae
    „Pellere et in medii stagna profunda freti.
„Quos ubi susceptos rapidum male suta per aequor
    „Vexerit et tumidis celsa labarit aquis:
„Dissociata putrem laxent tabulata carinam
    „Conceptumque bibant undique naufragium.
„Squamea caenoso praestabit ventre sepulcrum
    „Belua consumptis cruda cadaveribus.“
Haec persultanti, celsum subito ante tribunal
    Offertur senior nexibus inplicitus.
Stipati circum iuvenes clamore ferebant,
    Ipsum Christicolis esse caput populis:
Si foret extinctum propere caput, omnia vulgi
    Pectora Romanis sponte sacranda deis.
Insolitum leti poscunt genus et novae paenae
    Inventa, exemplo quo trepident alii.
Ille supinata residens cervice: „Quis“ inquit
    „Dicitur?“ adfirmant, dicier Hippolytum.
„Ergo sit Hippolytus, quatiat turbetque iugales
    „Intereatque feris dilaceratus equis.“
Vix haec ille: duo cogunt animalia freni
    Ignara insueto subdere colla iugo,
Non stabulis blandive manu palpata magistri
    Inperiumque equitis ante subacta pati:
Sed campestre vago nuper pecus e grege captum,
    Quod pavor indomito corde ferinus agit.
Iamque reluctantes sociarant vincula bigas
    Oraque discordi foedere nexuerant.
Temonis vice funis inest, qui terga duorum
    Dividit et medius tangit utrumque latus:
Deque iugo in longum se post vestigia retro
    Protendens trahitur transit et ima pedum.

61. *ex* om. Ald. — 63. *uno* Eapqu Ald. — 64. *agita* N — 65. *abscinde* Ald. Gis. [sed vd. A. 949. P. IV, 123.], *excide* Rbm Parrh. — 66. *Viventisq.* AEPa Fabr., *que* om. R — 67. *cape* Ald. — 71. *rapid.*] OPRT Ald. Gis. Heins., *rabidum* cet., sed cf. S. I. pr. 50. — 72. *celsa* BP Sich.: *levarit* BH Cauch., *lavarit* B Fabr. Gis. — 78. *inplicitis* EP1R1a — 79. *fremebant* Wm Gis. Heins. — 83. *nova paena* mpquα Ald., *paena est* Rb Gis. Weitz., *paenae* A etc. — 87. *Ergo sit* om. A, *Agitet* coni. Gifan. l. l., *Hipp. fiat ergo agitet turb.* Wbm Weitz. — 90. *insueta* Ham — 91. *stabilis* Barth.: *blandave* cd. Cauch. — 95. *sociarunt* BHWbm —

Huius ad extremum, sequitur qua pulvere summo
Cornipedum refugas orbita trita vias,
Crura viri innectit laqueus nodoque tenaci
Adstringit plantas cumque rudente ligat.
Postquam conposito satis instruxere paratu
Martyris ad paenam verbera, vincla, feras:
Instigant subitis clamoribus atque flagellis
Iliaque infestis perfodiunt stimulis.
Ultima vox audita senis venerabilis haec est:
„Hi rapiant artus, tu rape, Christe, animam."
Prorumpunt alacres caecoque errore feruntur,
Qua sonus atque tremor, qua furor exagitant:
Incendit feritas, rapit inpetus et fragor urget,
Nec cursus volucer mobile sentit onus.
Per silvas, per saxa ruunt, non ripa retardat
Fluminis aut torrens oppositus cohibet.
Prosternunt sepes et cuncta obstacula rumpunt,
Prona, fragosa petunt, ardua transiliunt.
Scissa minutatim labefacto corpore frusta
Carpit spinigeris stirpibus hirtus ager.
Pars summis pendet scopulis, pars sentibus haeret,
Parte rubent frondes, parte madescit humus.
Exemplar sceleris paries habet inlitus, in quo
Multicolor fucus digerit omne nefas.
Picta super tumulum species liquidis viget umbris,
Effigians tracti membra cruenta viri.
Rorantes saxorum apices vidi, optime papa,
Purpureasque notas vepribus inpositas.
Docta manus virides imitando effingere dumos,
Luserat et minio russeolam saniem.
Cernere erat ruptis conpagibus ordine nullo
Membra per incertos sparsa iacere situs.
Addiderat caros gressu lacrimisque sequentes,
Devia quo fractum semita monstrat iter.
Maerore attoniti atque oculis rimantibus ibant
Inplebantque sinus visceribus laceris.
Ille caput niveum conplectitur ac reverendam
Canitiem molli confovet in gremio.
Hic humeros truncasque manus et brachia et ulnas

104. *atque* Ald. Gis. I. — 106. *feras*] ABHRupα Ald. Torn. Gis., *feros* [i. e. equos] Heins. Ar., Virg. Aen. II, 51. Erhard. ad Petron. c. 89. — 111. *caecoque err.*] AEPup Ald. Gis., *c. et err.* Gif. p. 462., *et c. err.* W Weitz., *caeco et terr.* BHRqα Fabr. Heins. Ar. — 130. *e min.* T Heins. Ar.: *rêus seolam* A, *rosscol.* 1R al. — 134. *quo*] AET Altin. T2rr. al. Ald.; *qua* edd. — 135. *lacrimantibus* Cauch. T2rr. —

124. *fucus*] Color, hic pictura. *ISO.* Auson. Idyll. VI, 92: *Tincta prius traxit rutilum magis ignea fucum.* Cell. cf. Paullin. Nolan. 5. Felic. Natal. IX, 511: *Nunc volo picturas fucatis agmine longo Porticibus videas.* V. 125. *liq. umbris* i. e. lucidis, vd. IX, 93.

Et genua et crurum fragmina nuda legit.
Palliolis etiam bibulae siccantur arenae,
Ne quis in infecto pulvere ros maneat.
Si quis et in sudibus recalenti adspergine sanguis
Insidet, hunc omnem spongia pressa rapit.
Nec iam densa sacro quidquam de corpore silva
Obtinet aut plenis fraudat ab exequiis.
Cumque recensetis constaret partibus ille
Corporis integri, qui fuerat, numerus;
Nec purgata aliquid deberent avia toto
Ex homine, extersis frondibus et scopulis:
Metando eligitur tumulo locus, Ostia linquunt:
Roma placet, sanctos quae teneat cineres.
Haud procul extremo culta ad pomeria vallo
Mersa latebrosis crypta patet foveis.
Huius in occultum gradibus via prona reflexis
Ire per anfractus luce latente docet.
Primas namque fores summo tenus intrat hiatu
Inlustratque dies limina vestibuli:
Inde, ubi progressu facili nigrescere visa est
Nox obscura loci per specus ambiguum,
Occurrunt caesis inmensa foramina tectis,
Quae iaciant claros antra super radios.
Quamlibet ancipites texant hinc inde recessus
Arta sub umbrosis atria porticibus:
Attamen excisi subter cava viscera montis
Crebra terebrato fornice lux penetrat.
Sic datur absentis per subterranea solis
Cernere fulgorem luminibusque frui.
Talibus Hippolyti corpus mandatur opertis,
Propter ubi adposita est ara dicata Deo.
Illa sacramenti donatrix mensa eademque
Custos fida sui martyris adposita
Servat ad aeterni spem vindicis ossa sepulcro,
Pascit item sanctis Tibricolas dapibus.
Mira loci pietas et prompta precantibus ara
Spes hominum placida prosperitate iuvat.
Hic conruptelis animique et corporis aeger

142. *intecto* O Cauch. cd. T?rr. Ald., *intacto* Rbm — 144. *Insidit* AP, cf. Cort. ad Luc. VI, 690. — 147. *recensitis* u Ald. Gis. Cell. Ar. — 149. *invia* Parrh. Weitz. — 153. *cultu* AEH — 154. *cavernosis* R: *scripta* A: *pavet* E, *fovet* B, *latet* Gis. — 159. *faciunt crescere* A — 161. *Decurr.* Ald.: *celsis* ABP Ald., *caesis* cet., *caecis* coni. Heins. — 162. *iaciunt* R Gis. Weltz. Ar. — 171. *dicamenti* O, *mensa sub antro* AO, *mens ead.* E — 173. *vindicis*] AOPpuα Altin. Cauch. Ald., *iudicis* cet. — 175. *cuncta* AEHP, fort. *compta* (III, 206.)

161. *caesis...tect.*] Sententia: Sepulcrum Hippolyti in medio monte est, sed ut luce illustretur, tegitur tecto multis foraminibus terebrato, per quae solis radii penetrant: cf. v. 166., male igitur *celsis* codd. —

174. *dap.*] i. e. eucharistiae sacramento.

Oravi quotiens stratus, opem merui.
Quod laetor reditu, quod te venerande sacerdos
Conplecti licitum est, scribo quod haec eadem,
Hippolyto scio me debere, Deus cui Christus
Posse dedit, quod quis postulet, adnuere.
Ipsa, illas animae exuvias quae continet intus,
Aedicula argento fulgurat ex solido.
Praefixit tabulas dives manus aequore levi
Candentes, recavum quale nitet speculum:
Nec Pariis contenta aditus obducere saxis,
Addidit ornando clara talenta operi.
Mane salutatum concurritur: omnis adorat
Pubis, eunt, redeunt solis adusque obitum.
Conglobat in cuneum Latios simul ac peregrinos
Permixtim populos relligionis amor:
Oscula perspicuo figunt inpressa metallo,
Balsama defundunt, fletibus ora rigant.
Iam cum se renovat decursis mensibus annus
Natalemque diem passio festa refert:
Quanta putas studiis certantibus agmina cogi,
Quaeve celebrando vota coire Deo?
Urbs augusta suos vomit effunditque Quirites,
Una et patricios ambitione pari.
Confundit plebeia phalanx umbonibus aequis
Discrimen procerum praecipitante fide,
Nec minus Albanis acies se candida portis
Explicat et longis ducitur ordinibus:
Exultant fremitus variarum hinc inde viarum,
Indigena et Picens plebs et Etrusca venit.
Concurrit Samnitis atrox habitator et altae
Campanus Capuae iamque Nolanus adest.
Quisque sua laetus cum coniuge dulcibus et cum
Pigneribus rapidum carpere gestit iter.
Vix capiunt patuli populorum gaudia campi,
Haeret et in magnis densa cohors spatiis.
Augustum tantis illud specus esse catervis,

190. *pubes* R Gis. Weitz. Ar. — 194. *resudant* Altin., *diffund.* R Weitz. Ar. — 204. *dic.* AE — 208. *Bolanus* coni. Cauch. —

185. *aequore*] Cf. IX, 53.; quare laminae argenteae aequore (marmore) levi expolitae intellegantur necesse est; Lucret. III, 904: *cum summo gelidi cubat aequore saxi.* — 196. *Natalemq. diem*] Petrus Chrysolog. serm. 129: *Natalem sanctorum cum auditis, carissimi, nolite putare illum dici, quo nascuntur in terram de carne, sed de terra in caelum, de labore ad requiem, de temptationibus ad quietem, de cruciatibus ad delicias aeternas. CELL.* Cf. Hieron. Epist. XIX, ib. Mar. Victor. (X. p. 34.) Ambros. (?) de virgin. I, 1: *Natalis est sanctae Agnetis.* — 201. *Confund.*] Sententia: Discrimen non est inter plebem et proceres, utrique phalangem efficiunt ac scuta aequalia gerunt, cum fides impellit. Eos enim milites tantum scutis armatos fuisse, qui phalangem formabant, constat.

Haud dubium est, ampla fauce licet pateat.
Stat sed iuxta aliud, quod tanta frequentia templum
Tunc adeat cultu nobile regifico,
Parietibus celsum sublimibus atque superba
Maiestate potens muneribusque opulens.
Ordo columpnarum geminus laquearia tecti
Sustinet, auratis suppositus trabibus.
Adduntur graciles tecto breviore recessus,
Qui laterum seriem iugiter exsinuent.
At medios aperit tractus via latior alti
Culminis exurgens editiore apice.
Fronte sub adversa gradibus sublime tribunal
Tollitur, antistes praedicat unde Deum.
Plena laborantes aegre domus accipit undas
Artaque confertis aestuat in foribus:
Maternum pandens gremium, quo condat alumpnos
Ac foveat fetos accumulata sinus.
Si bene conmemini, colit hunc pulcerrima Roma
Idibus Augusti mensis, ut ipsa vocat
Prisco more diem, quem te quoque, sancte magister,
Annua festa inter dinumerare velim.
Crede, salutigeros feret hic venerantibus ortus
Lucis honoratae praemia restituens.
Inter sollempnes Cypriani vel Chelidoni
Eulaliaeque dies currat et iste tibi.
Sic te pro populo, cuius tibi credita vita est,
Orantem Christus audiat omnipotens:
Sic tibi de pleno lupus excludatur ovili,
Agna nec ulla tuum capta gregem minuat.
Sic me gramineo remanentem denique campo
Sedulus aegrotam pastor ovem referas.
Sic, cum lacteolis caulas conpleveris agnis,
Raptus et ipse sacro sis comes Hippolyto.

XII. PASSIO PETRI ET PAULI APOSTOLORUM.

Plus solito coeunt ad gaudia: dic amice, quid sit?
Romam per omnem cursitant ovantque:

216. *cultum* A — 222. *eximient* duo cd. Giselini — 229. *Materna p. gremio ceu* A — 230. *foetus* (f.... *suos* a) abm — 238. *ista* R — 239. *tradita* Ald. — 242. *rapta* coni. Barth. —
XII. 1. *sic* coni. Heins. Cell. —

215. *Sed et aliud*] Rugger. l. l. p. 18. Arevalo teste Prudentium hic basilicam Laurentii in agro Verano descripsisse [non basilicam Hippolyti ipsam], quae iuxta S. Hippolyti coemeterium erat, cf. Anastas. biblioth. de Hadrian. I: *Simul et coemeterium B. Hippolyti mart. iuxta S. Laurentium...renovavit.* Aliter autem sentit Bunsen. l. l.

XII. Petrum apostolum Romae a Nerone [a. 67. p. Ch. n.?] capite ad terram verso ac pedibus in altum elevatis cruci affixum, ibidemque Paulum gladio esse interemptum communis est PP. EE.

Festus apostolici nobis redit hic dies triumphi,
Pauli atque Petri nobilis cruore.
Unus utrumque dies, pleno tamen innovatus anno
Vidit superba morte laureatum.
Scit Tiberina palus, quae flumine lambitur propinquo,
Binis dicatum caespitem trophaeis;
Et crucis et gladii testis, quibus inrigans easdem
Bis fluxit imber sanguinis per herbas.
Prima Petrum rapuit sententia legibus Neronis,
Pendere iussum praeminente ligno.
Ille tamen veritus celsae decus aemulando mortis
Ambire tanti gloriam magistri:
Exigit, ut pedibus mersum caput inprimant supinis,
Quo spectet imum stipitem cerebro.
Figitur ergo manus subter, sola versus in cacumen:
Hoc mente maior, quo minor figura.
Noverat ex humili caelum citius solere adiri,
Deiecit ora spiritum daturus.
Ut teres orbis iter flexi rota percucurrit anni
Diemque eumdem sol reduxit ortus:
Evomit in iugulum Pauli Nero fervidum furorem,
Iubet feriri gentium magistrum.
Ipse prius sibimet finem cito dixerat futurum:

7. *lambitur*] 1AEOPtT Fabr. Cell. Ar. Burm. ad Anth. I. p. 489., *lambit ex* Dav., *labitur* R etc. — 9. *testes* AE, sed *testis* refer. ad Tiberin. — 13. *aemulandae* 2Ep — 14. *tangi* E — 15. *inprimat* Ald. — 21. *retro* 2ORTbq Weitz. —

sententia; vd. Euseb. h. e. III, 1. chron. ad a. 68. Niceph. II, 36. Tertull. praescript. haer. 36. Lact. inst. IV, 21. mort. pers. 2. Hieron. chron. I. p. 169. D. 172. A. Kuinoel. ad AA. AA. proleg. p. XXIX. Marcil. ad Lucian. Philop. IX. p. 500. ed. Bip. Cellar. diss. acad. p. 619. Quam Prudentius quoque amplectitur [v. 12. 27.], quamvis de ipso passionis tempore cum Augustino [sermon. 28.] et Aratore [II, 12.] Greg. Turon. [de gl. mart. I, 29.] a ceteris differat, qui utrumque apostolum una eademque et die et anno passum esse dicunt [sed cf. v. 5.]. Num uni alterive traditioni maior fides sit tribuenda et Petrus Romam unquam viderit ibique cathedram possederit [II, 462. Euseb. VII, 2.], perscrutari nolo; qui hanc rem longius persequi volunt, adeant Gr. Cortesii de romano itinere gestisq. princip. apost. libb. II. rec. V. Constantius. Rom. 1770. P. F. Foggini de rom. Petri itin., episc. etc. Flor. 1741. Bellarmin. controv. de rom. pontif. II, 3. Hug. Einleitung. II. p. 64. Tübinger (kathol.) theol. Quartalschrift 1820. IV. p. 1 sqq. Baur. in d. Tübing. Zeitschrift für (protest.) Theologie 1831. IV. p. 162. Winer biblisches Realwörterbuch. II. p. 281. (ed. II.) Diem illum 29. Iun., quo uterque martyrii palmam est consecutus, inde a fine sec. IV. festum esse actum, et hoc poetae carmen et homiliae Maximi Turonensis (p. 68. ed. Colon. 1678.), Ambrosii (serm. 68.), Augustini (l. l.), Chrysostomi (hom. 167. Tom. V.) aliorumque docent, cf. Gavantii thesaur. sacr. rit. II. p. 230. Les vies des SS. IV. p. 892. Augusti die Feste der Christen, III. p. 175. Dies qui sequitur, 30. Iun., Paulo soli dedicatus est, nisi festus primis temporibus per duos dies celebratus, vd. Augusti l. l. Prudent. imitatur *Alphanus* (sec. XI.), vd. Ughelli Ital. sacr. II. p. 1095. —

5. *pleno...anno*] Augustin. l. l.: *Currunt uterque ad palmam martyrii et uterque perveniunt ad coronam non quidem eodem temporis cursu, sed anni vertentis occursu.* Arator. l. l.: *Cum natura dedit geminos, quos addidit astris: Non eadem tamen una dies annique voluto Tempore sacravit repetitam passio lucem.*

„Ad Christum eundum est, iam resolvor“ inquit.
Nec mora: protrahitur, paenae datur, inmolatur ense:
    Non hora vatem, non dies fefellit.
Dividit ossa duum Tibris sacer ex utraque ripa,
    Inter sacrata dum fluit sepulcra.
Dextra Petrum regio tectis tenet aureis receptum
    Canens oliva murmurans fluento:
Namque supercilio saxi liquor ortus excitavit
    Fontem perennem chrismatis feracem.
Nunc pretiosa ruit per marmora lubricatque clivum,
    Donec virenti fluctuet colymbo.
Interior tumuli pars est, ubi lapsibus sonoris
    Stagnum nivali volvitur profundo.
Omnicolor vitreas pictura superne tingit undas,
    Musci relucent et virescit aurum.
Cyaneusque latex umbram trahit inminentis ostri:
    Credas moveri fluctibus lacunar.
Pastor oves alit ipse illic gelidi rigore fontis,
    Videt sitire quas fluenta Christi.
Parte alia titulum Pauli via servat Ostiensis,

32. *olivo* Rbq Weitz., *ol. et* Ald. — 34. *Fontem*] AP al. Ald. Parrh. Gis., *Frondem*, RTbm al. Weitz. Heins. Ar., cf. Burman. Anth. II. p. 658. — 35. *murm.* Ald.; *clivo* O — 36. *colymb.*] AR al. Ald. Weitz. Heins. Ar., *corymbo* ET Gis. — 38. *nivale* Hm — 39. *superba* Cauch. — 44. *vidit* Equa Ald.: *quas sitire* R —

26. II Timoth. 2, 6. ad Roman. VIII, 35. — 29 sqq. *Divid. ossa etc.*] Intpp. aliquot (cf. Ar.) ex his vv. Petrum neque in planicie, quae inter Tiberim est et montem Vaticanum, sed in monte Ianiculo martyrium subiisse, neque in Vaticano sepultum esse effici volunt. Sed, quo loco interemptus sit, nos fugit: eius autem sepulcrum in ecclesia a Constantino M. in circo Vaticano [hodie *S. Petro in Vaticano*] extructa esse, vett. PP. saepius enarrant: cf. p. 156. et quos ad v. 1. laudavimus, neque Vaticanum in his Prud. verss. agnoscere ei difficile erit, qui illum circum inter Tiberim fluvium et montem Vaticanum, inter pontem triumphalem et Aelium situm fuisse (Senec. de ira III, 18. Suet. Claud. 21.) animadvertit. Cf. Venuti Roma moderna Tom. IV. p. 1098. Fea nouva descrizione di Roma pubbl. da Aug. Bonelli. Rom. 1821. p. 12. Ceterum vv. 33...36. sensus hic mihi videtur: „Ex scaturiginibus oritur fons perennis, unctionis plenus,“ quoniam sive baptisterium ecclesiae [Baron. I. p. 863.] sive, quod melius est, fons ante ipsam ecclesiam extructus [Paullin. p. 33.], quo ora manusque Christiani, antequam in illam ibant, lavare solebant, intellegatur necesse est: Cell. *chrism. fer.* circa quem oleae proveniant, explicat. „Ruit ille fons per marmora, inundat collem, donec in natatu virentibus arboribus circumsito fluctuet.“ [v. 32.] Mirum est, quod idem intp. *colymbum* cum *colymbade*, olivarum genere (Colum. XII, 47.) confundit!

43. *Pastor*] Petrus. ISO. — 45. *titulus*] Quod verbum non solum inscriptionem, sed etiam monumentum et ecclesiam in honorem viri cuiusdam aedificatam denotat, vd. V, 392. Gruter. inscr. p. 990. n. 10. HVNC EGO NVNC TITVLVM STATVI CARISSIME CONIVX. Baron. I. p. 468. Du Cange gloss. med. et inf. latin. s. v. Ecclesia illa Pauli in via Ostiensi sinistra Tiberis parte haud procul ab ipsa urbe Roma sita erat, et a Constantino M. aedificata [v. 47. ib. Ison. Gis. Weitz.] esse fertur, nisi maior fides tribuenda est huic inscriptioni veteri in libro: Inscript. antiq. basilicae S. Pauli. (Rom. 1654. Fol.) explicatae et ab Ar. ad h. l. allatae: *Theodosius cepit, perfecit Onorius aulam Doctoris mundi sacratam corpore Pauli. Placidiae pia mens operis decus homne paterni Gaudet Pontificis studio splendere Leonis.* De situ huius ecclesiae conferri licet

Qua stringit amnis caespitem sinistrum.
Regia pompa loci est, princeps bonus has sacravit arces
Lusitque magnis ambitum talentis.
Bracteolas trabibus sublevit, ut omnis aurulenta
Lux esset intus, ceu iubar sub ortu.
Subdidit et Parias fulvis laquearibus columpnas,
Distinguit illic quas quaternus ordo:
Tum camuros hyalo insigni varie cucurrit arcus,
Sic prata vernis floribus renideut.
Ecce duas fidei summo patre conferente dotes,
Urbi colendas quas dedit togatae.
Adspice, per bifidas plebs Romula funditur plateas,
Lux in duobus fervet una festis.
Nos ad utrunque tamen gressu properemus incitato,
Et his et illis perfruamur hymnis,
Ibimus ulterius, qua fert via pontis Hadriani,
Laevam deinde fluminis petemus.

47. *hac* E — 48. *Clausitque* Fabr. Gis., *Elus.* a — 49. *supplevit* RWamq — 53. *camyros* cdd. aliquot, *cameros* H2m: *recurvat* Cauch. — 55. *donas* A — 59. *prop. gr. inc.* R — 60. *profr.* E —

Westphal. die röm. Campagne p. 3: Ein altes Grab zur Linken der Porta Ost. (Porta S. Paolo), mit seinem Hause darauf, die kleine, der Sage nach an dem Orte erbaute Kapelle, wo sich die Apostel Petrus und Paulus trennten, als sie zum Märtyrertod gingen, ebenfalls zur Linken, und dann das in alter Zeit berühmte der Cybele geheiligte Bächlein *Almo*, jetzt Acquataccia, sind hier bemerkenswerthe Gegenstände. — Etwas über 1¼ Miglie vom Thor zeigen sich zur Rechten die Ruinen der durch den Brand im J. 1823 zerstörten Paulskirche [S. Paolo fuor delle mura], der ältesten nicht bloss in Rom, sondern in der ganzen Christenheit: sie war aus dem 4. Jahrhundert, und enthielt 132 der schönsten Säulen, die fast alle durch das Feuer zerstört sind. Die Vorderseite ist von der Strasse abgewendet und gegen die Tiber gerichtet, und da nun kurz vorher ein Seitenweg rechts ab und nah an dieser Vorderseite vorbeigeht, so möchte man muthmassen, dass die *Via Ostiensis* hier gegangen sei. — Die Lage der Basilika in so bedeutender Entfernung von der Stadt ist auf den ersten Blick befremdend, doch ist der Grund davon sehr einfach. Das Christenthum verbreitete sich nämlich unter den ärmern Bewohnern Roms, welche meistens in diese Gegend zusammengedrängt waren, am ersten. In dieser wurden also auch die Apostel und die übrigen Märtyrer ergriffen, und zur Warnung oder vielmehr zur Nacheiferung für ihre Anhänger in der Nähe hingerichtet u. s. w. — Quaeritur autem, quid sit *cam. hyal.* v. 53. Adnot. enim Gis.: Num vitreas fenestras intellegit, quae fornicatis arcubus includi solent, an potius arcus illos camuros columpnis Pariis innixos vitreo colore seu lumine fuisse perfusos? Sed *camurus* legendum esse teste Heinsio iam Salmas. vidit, ita ut sensus sit: Per totum templum arcus concameratus vitro viridi insignis porrigitur, quem qui adspiciunt cum pratis floribus viridibus nitentibus comparant. *Camurus* enim, ut ait Macrob. Sat. VI, 4., *peregrinum verbum est, i. e. in se rediens:* similiter Fest. p. 34. ed. Lind., et hyalum [ὕαλος] vitrum viride significari e Virg. Georg. IV, 334. Auson. Mos. 418. apparet. Arev. picturam musivam intellegit et Plin. XXXVI, 25. Symm. Ep. VIII, 14. laudat; nostra explicatione probata fortasse cum hoc loco similis arcus descriptio XI, 161 sqq. conferri potest. — 60. *Hadriani*] i. e. pontis Aelii, de quo supra iam diximus; erat in viae Ostiensis parte sinistra, cf. Sachse l. l. II. p. 441. F. H. Köhler, malerische Wanderungen durch die Alterthümer in Rom u. der Campagna. (Lips. 1829.) II. p. 11, ubi etiam imago extat.

Transliberina prius solvit sacra pervigil sacerdos,
    Mox huc recurrit duplicatque vota.
Haec didicisse sat est Romae tibi: tu domum reversus,
    Diem bifestum sic colas memento.

XIII. PASSIO CYPRIANI MARTYRIS.

Punica terra tulit, quo splendeat omne, quidquid usquam est,
Inde domo Cyprianum, sed decus orbis et magistrum.
Est proprius patriae martyr, sed amore et ore noster:
Incubat et Lybia sanguis, sed ubique lingua pollet,
Sola superstes agit de corpore, sola obire nescit.
Dum genus esse hominum Christus sinet et vigere mundum,
Dum liber ullus erit, dum scrinia sacra litterarum,
Te leget omnis amans Christum, tua Cypriane discet.
Spiritus ille Dei, qui fluxerat autor in prophetas,
Fontibus eloquii te caelitus actus inrigavit.
O nive candidius linguae genus, o novum saporem,
Ut liquor ambrosius cor mitigat, inbuit palatum,
Sedem animae penetrat, mentem fovet et pererrat artus,
Sic Deus interius sentitur et inditur medullis.
Unde bŏnum subitum terris dederis, pater, revela.
Deerat apostolicis scriptis opulentus executor:
Eligitur locuples facundia, quae doceret orbem,
Quaeque voluminibus Pauli famulata disputaret,
Quo mage cruda hominum praecordia perpolita nossent
Sive timoris opus seu mystica vel profunda Christi.

64. *bic* Ald. — 66. *bis fest.* Ald. Parrh. —
XIII. 3. om. A: *sed ubique am.* R — 5. *Illa* EIIPaα Boh. I. II. — 6. *mundo* cd. Cauch. — 10. *auctus* II Ald. — 12. *Ut*] 2A Gis. etc., *O* 1APT Altin. Ald., fort.: *Quo; inriget pal.* B2Wb T2rr. cd. Cauch. —

XIII. Cyprianus Carthaginiensis fuit [v. 1. 4. IV, 18.] et multa scripta reliquit [v. 7. 8.], episcopus factus [v. 33.] Valeriano et Galerio impp. in catenas conicitur [v. 35. 54.], neque ita multo post occiditur gladio [v. 94.]. Haec pauca sunt, quae de eius vita a poeta narrantur, quibuscum alii quoque scriptores consentiunt, vd. August. serm. 311. Hieron. de script. eccles. I. p. 187. B, praecipue Pontii diaconi aequalis [edid. Pamelius in fine ed. Cypr. Antw. 1568.] Cypr. vitam, sed eum arti magicae, dum paganismo adhuc faveret, deditum fuisse praeter Gregor. Naziaz. (serm. 18.) et Prudentium [v. 27.] nemo dixit, neque dubito, quin uterque hunc virum sanctum cum Cypriano Antiocheno sub Diocletiano occiso confundant, de quo Photius (bibl. 184.) simile quoddam refert. Diem eius festum, qui ab aliis d. 14. mens. Septembr., ab aliis d. 16. eiusd. mens. agitur, in fine sec. IV. iam in Italia, Gallia, Hispania ac Britannia esse celebratum Prud. v. 103. ipse dicit. Cf. etiam Procop. de bell. Vand. I, 21. Gregor. M. ep. XII, 30. Baron. annal. ad a. 256. Mabillon. annal. III. p. 413. Tillemont. mem. eccles. IV. p. 186. 198. Les vies des Saints VI. p. 200. De basilica duplici prope Carthaginem huic martyri dicata, quorum altera, ubi sepultum eius corpus est, *Mappalia* appellata, cf. August. l. l. — 3. *ore et am.*] Ob celeberrimam epistolam ad Legionem, Asturicam et Emeritam: est etiam ecclesia et sedes episcopalis S. Mariae et S. Cypriani, vd. Risc. Hisp. sacr. XXXIV. p. 89. AREV.

Unus erat iuvenum doctissimus artibus sinistris,
Fraude pudicitiam perfringere, nil sacrum putare:
Saepe etiam magicum cantamen inire per sepulcra,
Quo geniale tori ius solveret aestuante nupta.
Luxuriae rabiem tantae cohibet repente Christus,
Discutit et tenebras de pectore pellit et furorem:
Iuplet amore sui, dat credere, dat pudere facti.
Iamque figura alia est, quam quae fuit, oris et uitoris:
Exuitur tenui vultus cute, transit in severam:
Deflua caesaries conpescitur ad breves capillos.
Ipse modesta loqui, spem quaerere, regulam tenere,
Vivere iustitiam Christi et penetrare dogma nostrum.
His igitur meritis dignissimus usque episcopale
Provehitur solium doctor, capit et sedile summum.
Valerianus opum princeps erat atque Gallienus:
Constituere simul paenam capitis Deum fatenti.
Milia terrigenum spurcissima iusserant sacrari:
Contra animos populi doctor Cyprianus incitabat,
Ne quis ab egregiae virtutis honore discreparet,
Neu fidei pretium quis sumere degener timeret:
Esse levem cruciatum, si modo conferas futura,
Quae Deus ipse viris intermina fortibus spopondit:
Merce doloris emi spem luminis et diem perennem,
Omne malum volueri cum tempore transvolare cursim.
Nil grave, quod peragi finis facit et quiete donat,
Se fore principium pulcrae necis et ducem cruoris,
Seque caput gladio submittere, sanguinem dicare:
Qui sociare animam Christo velit, ut comes sequatur.
His ubi corda virum Christo calefacta praeparavit,
Ducitur ante alios Proconsule perfurente vinctus.
Antra latent Tyriae Carthaginis altius reposta,
Conscia tartariae caliginis, abdicata soli:

24. *genia lo et ori* A — 29. *severam*] AN2Rpquα Heins. Ar., *severum* tRbm Ald. etc., *severa* O — 32. *Vivere iustitiam*] A al. Heins. Ar., *Bibere* T, quare coni. Heins. *Iustitiam inbib. Chr.*, *Ubere iustitiam bibere* E, *iustitia* HROup Altin. Cauch. Ald., *iustitiae* Weitz. *Iustitiam bib.* Gis.; sed vd. C. II, 33. Cic. pro Sext. XIX, 43. Baur. ad Sanct. Minerv. I. p. 415. 40.: *et* om. Rα Weitz. Ar. — 33. *dign. mer. usque ad ep.* R — 36. *capiti* Rα Weitz. — 41. *conferat* Rbmq Gis. Weitz. — 44. *dat. temp.* Ald. corr.; *cursum* A — 45. *quietem* BRWbmq — 46. *furoris* tW Iso — 48. *Quis* Ald. — 52. *abditis* Weitz. —

25. *Lux. etc.*] Hieron. ad Ion. III. (VI. p. 104.): *Proponamus nobis b. Cyprianum, qui prius idololatriae adsertor fuit et in tantam gloriam venit eloquentiae, ut oratoriam quoque doceret Carthagini, ad paenitentiam conversum in tantam venisse virtutem, ut Christum publice praedicaret ac pro illo cervicem gladio flecteret.* — 50. *procons.*] Baron. l. l. tunc Paternum Procos. in Africa fuisse probat tum ex Pontii diac. testimonio, tum etiam ex AA. ipsis a notariis diligenter exceptis. Ado (ad a. 258.) vero Galerium Max. Procos. iussu Aspasii Paterni cos. primo amandasse S. Cyprianum in civitatem Curubitanam, deinde capite mulctasse in agro Sexti, ubi Procos. pro reparanda sanitate degebat. *CHAM.*

Clausus in his specubus sanctus Cyprianus et catena
Nexus utramque manum, nomen patris invocat supremi:
„Omnipotens genitor Christi Deus et creator orbis,
„Christe pareus hominis, quem diligis et vetas perire:
„Ille ego, vipereis quem tu bonus oblitum venenis,
„Criminibus variis tinctum miseratus abluisti,
„Iamque tuum fieri mandas, fio Cyprianus alter,
„Et novus ex veteri, nec iam reus aut nocens, ut ante.
„Si luteum facili charismate pectus expiasti,
„Vise libens tenebris ergastula caeca dissipatis:
„Eripe corporeo de carcere vinculisque mundi
„Hanc animam: liceat fuso tibi sanguine inmolari,
„Ne qua ferum reprimat clementia iudicem, tyranni
„Neu sciat invidia mitescere, gloriam negare.
„Da quoque, ne quis iners sit de grege, quem tuum regebam,
„Neu cadat inpatiens paenae titubetve quis tuorum,
„Incolumem ut numerum reddam tibi debitumque solvam."
Vocibus his Dominum permoverat: influebat inde
Spiritus in populum Carthaginis, auctor aerioris
Ingenii, stimulis ut pectora subditis calerent
Ad decus egregium discrimine sanguinis petendum,
Non trepidare docens, nec cedere, nec dolore vinci,
Laudis amore rapi, Christum sapere et fidem tueri.
Fama refert, foveam campi in medio patere iussam,
Calce vaporifera summos prope margines refertam,
Saxa recocta vomunt ignem niveusque pulvis ardet,
Urere tacta potens et mortifer ex odore flatus.
Appositam memorant aram fovea stetisse summa
Lege sub hac, salis aut micam iecur aut suis litarent
Christicolae, aut mediae sponte inruerent in ima fossae.
Prosiluere alacres cursu rapido simul trecenti;
Gurgite pulvereo mersos liquor aridus voravit,
Praecipitemque globum fundo tenus inplicavit imo.
Corpora candor habet, candor vehit ad superna mentes,
Candida Massa dehinc dici meruit per omne seclum,
Laetior interea iam Thascius ob diem suorum,

54. *utraque manu* Ald. Gis. Cell.: *superni* R — 55. *Christe* Wbm, *Christus* B Weitz.: *decus* E Ald. — 60. *At* qa Ald. — 61. *corpus* AOPR al. — 63. *que* om. A — 65. *deprim.* R — 68. *Ne* edd. ante Heins., *Neu* cdd.: *titubetne* ABEPam, *titubet nequis* coni. Ar., *titubetque ne quis* H Ald. — 73. *At* 2AEH — 78. *ignis ard.* E — 81. *aut*] AE Fabr. Gis. Heins., *et suis* R etc., *et iec. s.* R, *laterent* A — 87. om. vult. Barth. l. l. — 88. *fidem* coni. Cauch. —

87. *Cand. Massa*] *Quod cum sese in fornacem calcariam ipsis praeparatam, nisi Iovi tus accenderent, impellente divino Sp. coniecissent, ex cineribus eorum permixtis una candida massa conflata fuit.* Baron. l. l. Uticae autem praecipue agebatur horum sollempnitas atque ea de caussa August. serm. 115. massam candidam Uticensem dictam esse refert. Idem tract. in Psalm. 49: *Audite martyrum numerositatem solo in proximo, quae dicitur Massa candida. CHAM.* — 88. *Thasc.*] Praenomen Cypriani *Thascium* fuisse non solum ex actis martyrum, sed etiam ex ipsius epistolis apparet, cf. Pontii

Sistitur indomiti proconsulis eminus furori.
Edere iussus erat, quid viveret: „Unicultor“ inquit
„Trado salutiferi mysteria consecrata Christi.“
Ille sub haec: „Satis est iam criminis, ipse confitetur
„Thascius, ipse Iovis fulmen negat, expedite ferrum,
„Carnificis gladio paenam luat hostis idolorum.“
Ille Deo meritas grates agit et canit triumphans.
Flevit abire virum maesta Africa, quo docente facta est
Cultior, eloquio cuius sibi docta gloriatur,
Mox tumulum lacrimans struxit cineresque consecravit.
Desine flere bonnm tantum, tenet ille regna caeli,
Nec minus involitat terris, nec ab hoc recedit orbe,
Disserit, eloquitur, tractat, docet, instruit, prophetat.
Nec Lybiae populos tantum regit, exit usque in ortum
Solis et usque obitum, Gallos fovet, inbuit Britannos,
Praesidet Hesperiae, Christum serit ultimis Hiberis.
Denique doctor humi est, idem quoque martyr in supernis,
Instruit hic homines, illinc pia dona dat patronus.

XIV. PASSIO AGNETIS VIRGINIS.

Agnes sepulcrum est Romulea in domo
Fortis puellae, martyris inclitae.
Conspectu in ipso condita turrium
Servat salutem virgo Quiritium,

90. *Ed. etc.*] AEPT [qui *Tradere* exh.] apqα Gis. II. Weitz. etc., *Dogmatis atque loci iussus genus* [*erat dicere* 2R] *Christianus inquit* Rb Altin. [in quo etiam v. alter extat] Fabr. Gis. I, ...*iussus g. edere Christianus* H Ald., alii *Cyprianus* — 91. *Trado* AT al. Ald. Gis., *Servo cet.* — 94. *Carnifices* R Ald. Heins. Ar., non AE etc. — 96. *obire* Gis. Weitz. Ar., non cdd. — 97. *dogma* bm Weitz. — 99. *boni* coni. Heins., *illa* A — 102. *exitusque* q Ald. — 106. *illic* u Ald. —

XIV. *Passio* [vel sim.] *Agnes* TR Ambr., *Agnetis* A — 1. *Agnes*] R Ald. etc., *Agnen* AEq, *Agnae* Oa Cham. Cell.

vit. Cypr. I. Pamel. ad Epist. 66. Maran. in praefat. ad ed. Paris. a. 1726. Dodwelli dissert. Cyprianic. (Oxon. 1684.) p. 12.

XIV. Acta b. Agnes, quae non multo ante Constantinum M. passa est, prae ceteris sincera atque incorrupta servaverunt Ambros. (serm. 98. et de virgin. I, 1. II, 4.) et Prudentius (cf. Les vies des SS. II. p. XXXI: *Personne n'en a rapporté plus des faits historiques que le poete Prud.*), cum scriptores recentiores, etiam Martyrologii Rom. et Aureae Legendae auctores plura addere non dubitaverint (vd. ad v. 65.). Quam Agnen martyrem a veteribus Christianis iam magno in honore fuisse ex August. (serm. 100.) Ambros. (ad Psalm. 104.), et Sulpit. Sev. (dialog. II, 14.) apparet; eamque carminibus celebrarunt *Alphanus* (sec. XI.) et Hildebert. (sec. XII.), cf. Barth. Adv. XXXI, 13. Leyser. hist. poet. med. aevi. p. 387. Dies eius 21. Ianuar. festus agitur, cf. Martyrol. ad h. d., Mabillon. It. Ital. p. 83 sqq. Tillemont. memoires IV. p. 624. Les vies des SS. II. p. 277. — 3. *Consp. in ipso*] „In circo agonali nunc *Piazza Navona* ecclesia est Agnes: sepulcrum eius visitur in alia ecclesia sub ipsius nomine in via Nomentana non longe ab urbe. De hac ecclesia intellego Prud., quae quidem posita est *in consp. turrium* et palatiorum Romae.“ *AREV.* Cf. Westphal. Campagna, p. 123.

Nec non et ipsos protegit advenas
Puro ac fideli pectore supplices.
Duplex corona est praestita martyri,
Intactum ab omni crimine virginal,
Mortis deinde gloria liberae.
Aiunt iugali vix habilem toro
Primis in annis forte puellulam
Christo calentem fortiter inpiis
Iussis renisam, quo minus idolis
Addicta sacram desereret fidem.
Temptata multis nam prius artibus,
Nunc ore blandi iudicis inlice,
Nunc saevientis carnificis minis
Stabat feroci robore pertinax
Corpusque duris excruciatibus
Ultro referebat, non renuens mori.
Tum trux tyrannus: ,,Si facile est" ait
,,Paenam subactis ferre doloribus,
,,Et vita vilis spernitur: at pudor
,,Carus dicatae virginitatis est.
,,Hanc in lupanar trudere publicum
,,Certum est, ad aram ni caput adplicat
,,Ac de Minerva iam veniam rogat,
,,Quam virgo pergit temnere virginem.
,,Omnis iuventus inruit et novum
,,Ludibriorum mancipium petit."
,,Haud" inquit Agnes ,,inmemor est ita
,,Christus suorum, perdat ut aureum
,,Nobis pudorem, nos quoque deserat:
,,Praesto est pudicis, nec patitur sacrae
,,Integritatis munera pollui.
,,Ferrum inpiabis sanguine, si voles,
,,Non inquinabis membra libidine."
Sic elocutam publicitus iubet
Flexu in plateae sistere virginem.
Stantem refugit maesta frequentia,
Aversa vultus, ne petulantius
Quisquam verendum conspiceret locum.
Intendit unus forte procaciter
Os in puellam, nec trepidat sacram

11. *puellam* R — 13. *resinam* 1A — 16. *blando* R — 26. *adplicet...roget* R Fabr. Gis., *adplicat...rogat* AT etc. — 29. *inruit*] AEPW Ald., *inruat* Rbp Gis. Weitz. Ar., *inruet...petet* Allin. Heins. — 30. *petit*] W Ald., *petet* EAP, *petat* R etc. — 38. *iubent* Ambr. — 39. *Fluxu* e codd. Leodiens. leg. Burman. ad Claud. p. 1012., *Flexus* mq, *plateas* Ald. — 41. *Adversa* AEPa —

7. *Duplex cor.*] Cf. ad. v. 127. — 11. *Prim. in ann.*] Ambros. l. l. *Haec tredecim annorum martyrium fecisse traditur.* Hieron. ep. VIII. (I. p. 41. F.): *B. martyr Agnes et aetatem vicit et tyrannum et titulum castitatis martyrio consecravit.*

Spectare formam lumine lubrico.
En ales ignis fulminis in modum
Vibratur ardens atque oculos ferit:
Caecus corusco lumine conruit
Atque in plateae pulvere palpitat.
Tollunt sodales seminecem solo
Verbisque dellent exequialibus.
Ibat triumphans virgo Deum patrem
Christumque sacro carmine concinens,
Quod sub profani labe periculi
Castum lupanar nec violabile
Experta victrix virginitas foret.
Sunt qui rogatam rettulerint preces
Fudisse Christo, redderet ut reo
Lucem iacenti: tum iuveni halitum
Vitae innovatum visibus integris.
Primum sed Agnes hunc habuit gradum
Caelestis aulae, mox alius datur.
Accensus iram nam furor incitat
Hostis cruenti: ,,Vincor" ait gemens
,,I, stringe ferrum miles et exere
,,Praecepta summi regia principis."
Ut vidit Agnes stare trucem virum
Mucrone nudo, laetior haec ait:
,,Exulto, talis quod potius venit
,,Vesanus, atrox, turbidus armiger,
,,Quam si veniret languidus ac tener
,,Mollisque ephebus tinctus aromate,
,,Qui me pudoris funere perderet.
,,Hic, hic amator iam, fateor, placet,
,,Ibo inruentis gressibus obviam,
,,Nec demorabor vota calentia:
,,Ferrum in papillas omne recepero
,,Pectusque ad imum vim gladii traham:
,,Sic nupta Christi transiliam poli
,,Omnes tenebras aethere celsior.
,,Aeterne rector, divide ianuas
,,Caeli obseratas terrigenis prius,

45. *Expect.* Ald. — 53. *conc. carm.* R — 56. *virginitate* R — 59. *tunc iuvenili alitum* A — 60. *iussibus* cd. Cauch., qui *sensibus* coni. — 63. *Ascensus* Raqα Weitz. Gall., *Accens.* A etc. — 65. *I str.*] Ambr. Cauch. T3rr. Heins. Ar., *I* om. ARTqα, *Iam* Gis., *Astringe* bm Weitz. — 75. *obvia* apα —

65. *I stringe*] Aur. Legend. SS. (cap. 24.): *Praefectus viso tanto miraculo* (v. 45...60.) *eam liberare voluit, sed proscriptionem metuens vicarium dereliquit, et, quia eam liberare non potuit, tristis abscessit. Tunc vicarius Aspasius nomine iussit eam in copiosum ignem iactari, sed in duas partes flamma divisa seditiosum populum exurebat et eam minime contingebat. Tunc Aspasius in gutture eius gladium immergi praecepit.* Martyrol. l. l.: *Ignibus iniecta, sed iis per orationem eius extinctis gladio percussa est.* —

„Ac te sequentem, Christe, animam voca,
„Cum virginalem, tum Patris hostiam."
Sic fata Christum vertice cernuo
Supplex adorat, vulnus ut inminens
Cervix subiret prona paratius.
Ast ille tantam spem peragit manu:
Uno sub ictu nam caput amputat,
Sensum doloris mors cita praevenit.
Exutus inde spiritus emicat
Liberque in auras exilit, angeli
Sepsere euntem tramite candido.
Miratur orbem sub pedibus situm,
Spectat tenebras ardua subditas
Ridetque, solis quod rota circuit,
Quod mundus omnis volvit et inplicat,
Rerum quod atro turbine vivitur,
Quod vana secli mobilitas rapit:
Reges, tyrannos, inperia et gradus
Pompasque honorum stulta tumentium,
Argenti et auri vim rabida siti
Cunctis petitam per varium nefas,
Splendore multo structa habitacula,
Inlusa pictae vestis inania,
Iram, timorem, vota, pericula,
Nunc triste longum, nunc breve gaudium,
Livoris atri fumificas faces,
Nigrescit unde spes hominum et decus:
Et quod malorum est tetrius omnium,
Gentilitatis sordida nubila.
Haec calcat Agnes ac pede proterit
Stans et draconis calce premens caput,
Terrena mundi qui ferus omnia
Spargit venenis mergit et inferis;
Nunc virginali perdomitus solo
Cristas cerebri deprimit ignei,
Nec victus audet tollere verticem.
Cingit coronis interea Deus
Frontem duabus martyris innubae:
Unam decemplex edita sexies
Merces perenni lumine conficit,
Centenus extat fructus in altera.

89. *Unum* Ald.: *subictu* Gif. p. 470. — 90. *Sunsum* A — 91. *Extinctus* E, cf. Burm. ad. Anthol. II. p. 271. — 96. *Videtq.* a Ald. — 102. *rabidam* ABHPRabmpq Ald., *sitim* A, *sitem* HPapqu Ald.: *rabida siti* cet. — 112. *haec pede* m Prag. Rat. Ar. — 121. *una* a — 122. *Mercis* AEP —

96. *quod rota*] Sententia: Omnia terrena ridet, omnia, quae sol illustrat etc. Male igitur vocem *quod* pro coniunctione aliquot Intpp. accipiunt. — 105. Virg. Georg. II, 464: *Inlusasque auro vestes.* — 121. *decempl.*] Evang. Matth. XIII, 8.

O virgo felix, o nova gloria,
Caelestis arcis nobilis incola,
Intende nostris conluvionibus
Vultum gemello cum diademate,
Cui posse soli cunctiparens dedit
Castum vel ipsum reddere fornicem.
Purgabor oris propitiabilis
Fulgore, nostrum si iecur inpleas.
Nil non pudicum est, quod pia visere
Dignaris, almo vel pede tangere.

AURELII PRUDENTII CLEMENTIS

DIPTYCHON.

VETUS TESTAMENTUM.

I. Eva columba fuit tunc candida, nigra deinde
Facta per anguinum malesuada fraude venenum
Tinxit et innocuum maculis sordentibus Adam:
Dat nudis ficulna draco mox tegmina victor.
II. Fratrum sacra Deus nutu distante duorum
Aestimat accipiens viva et terrena refutans.
Rusticus invidia pastorem sternit: in Abel
Forma animae exprimitur, caro nostra in munere Cain.
III. Nuntia diluvii iam decrescentis ad arcam
Ore columba refert ramum viridantis olivae:
Corvus enim ingluvie per foeda cadavera captus
Haeserat: illa datae revehit nova gaudia pacis.
IV. Hospitium hoc Domini est, ilex ubi frondea Mambrae
Armentale senis protexit culmen: in ista
Risit Sara casa, sobolis sibi gaudia sera
Ferri et decrepitum sic credere posse maritum.

130. *Purgabo rostrum* p Ald. — Sequuntur librum *περὶ στεφάνων* in cdd. multis, etiam in AR, *καθημερινῶν* hymni XI. et XII. —
DIPT. Incipit Diptychon 2 man. (sec. XVI.) cd. A: *Iste liber proprie dirocheum dicitur* gl. O: *Tetrasticha vet. et nov. Test.* cd. Cauch.: *Tituli historiarum* T [*de Adam et Eva* m] m: sim. Oxon. II. α: *Dicta Aur. Pr.* Prag.: *Enchiridion* Iso Sich. Weitz. Cf. Proleg. cap. I. not. 41. Inscriptiones tetrastichorum omisi cum ARabimq — V. 1. *tum* edd. ante Weitz. — 2. *agnineum* Cell.: *malesuasa* nyzβγℵ — V. 9...12. om. A — 12. *ratae* coni. Heins. Adv. I,6. — 14. *praet.*

127. *gem. diadem.*] Optime Weitz. allato Paschal. de coron. X, 10. virginitatis et martyrii coronam intellegit, cum alii intpp, haec verba de duobus regnis dicta putent. —

V. 1...4. De Adam et Eva. De 4. cf. Barth. Adv. VIII, 12., qui eum ex Iudaeorum interpretatione esse putat. — 5...9. Abel et Cain. — 9...12. De arca Noe.

V. Abraham mercatus agrum, cui conderet ossa
Coniugis, in terris quoniam peregrina moratur
Iustitia atque fides: hoc illud milibus emptum
Spelaeum, sanctae requies ubi parta favillae est.
VI. Bis septem spicae, vaccae totidem Pharaoni
Per somnum visae, portendunt dispare forma,
Uberis atque famis duo per septennia tempus
Instare: hoc solvit patriarcha interprete Christo.
VII. Venditus insidiis fratrum puer ipse vicissim
Cratera in farris sacco clam praecipit abdi:
Utque reos furti Ioseph tenet, auctio fallax
Proditur, agnoscunt fratrem veniaque pudescunt.
VIII. Sentibus involitans Deus igneus ore corusco
Conpellat iuvenem, pecoris tunc forte magistrum.
Ille capit iussus virgam, fit vipera virga:
Solvit vincla pedum, properat Pharaonis ad arcem.
IX. Tutus agit vir iustus iter, vel per mare magnum.
Ecce Dei famulis scissim freta rubra dehiscunt,
Cum peccatores rabidos eadem freta mergant.
Obruitur Pharao, patuit via libera Moysi.
X. Fumat montis apex diviuis ignibus, in quo
Scripta decem verbis saxorum pagina Moysi
Traditur: ille suos suscepta lege revisit,
Forma sed his vituli solus Deus et Deus aurum.
XI. Panibus angelicis albent temptoria patrum:
Certa fides facti, tenet urceus aureus exin
Servatum Manna: ingratis venit altera nubes
Atque avidos carnis saturat congesta coturnix.
XII. Fervebat via sicca eremi serpentibus atris:
Iamque venenati per vulnera livida morsus
Carpebant populum: sed prudens aere politum
Dux cruce suspendit, qui virus temperet, anguem.
XIII. Aspera gustatu populo sitiente lacuna
Tristificos latices stagnanti felle tenebat.

Gold. Prag. Weitz., *pert.* mα Ar., *prot.* A etc. — 17. *cui*] AERTaα Heins., *in quo* d, *quo* cet., sed cf. Ps. 105. Virg. Aen. III, 67. V, 48. Ov. Her. XX, 98.: *mercatur* Gis. Weitz. — 18. *moratus* Pa — 21. *et vac.* Gold. Prag. Weitz., *et tot. v.* Vallican. — 23. *per* om. A — 26. *Crateram* mu Weitz., *farris*] AERhiqm Weitz. Ar., *fratris* cet. — 27. *actio* bdmnq — 28. *vanique* Fabr. Gis. — 31. *iuss.* om. A — 33. *m. per* Vallic. — 34. *scissum* a — 35. *rapid.* Ald. — 36. *putavit* A — 39. *reiussit* a — 40. *vitulis* AEa — 45. *Aspide sicca malo via defervebat eremi* Ald. — 46. *vuln. liv.*] APRu al., *liv. vuln.* edd. — 48. *virus ut* i Weitz., *v. qui* a, *viros* A —

13...16. Ilex Mambrae, cf. Genes. XVIII. — 17...20. Monumentum Sarae. — 21...24. Somnium Pharaonis, Gen. LXI. C.VI, 57. — 25...28. Iosephum fratres agnoscunt. Si lectio recepta vera est, a S. S. (Gen. XLIV, 2.) recessit Pr. — 29...32. Moysis ardentem rubum vidit, cf. C.V, 31. Exod. III, 2. — 33...36. Iter per mare: Exod. XIV. 37...40. Legislatio Moysis: Ex. IX. XXXII. — 41...44. Manna in deserto: C. V, 93. Exod. XV. — 45...48. Serpens aeneus in deserto: Num. XXI. — 49...52. Lacus Myrrhae in eremo. C.V, 93. Ex. XV.

Moyses sanctus ait: „Lignum date, gurgitem in istum
„Conicite, in dulcem vertentur amara saporem.“
XIV. Devenere viri Moysi duce, sex ubi fontes
Et sex forte alii vitreo de rore rigabant
Septenas decies palmas, qui mysticus Aelim
Lucus apostolicum numerum libris quoque pinxit.
XV. In fontem refluo Iordanis gurgite fertur,
Dum calcanda Dei populis vada sicca reliquit.
Testes bisseni lapides, quos flumine in ipso
Constituere patres in formam discipulorum.
XVI. Procubuit Iericho, sola stant atria Raab.
Hospita sanctorum meretrix, tanta est fidei vis,
Incolumi secura domo spectabile coccum
Ignibus adversis in signum sanguinis offert.
XVII. Invictum virtute comae leo frangere Samson
Adgreditur: necat ille feram, sed ab ore leonis
Mella fluunt, maxilla asinae fontem vomit ultro:
Stultitia exundat lymphis, dulcedine virtus.
XVIII. Ter centum vulpes Samson capit, ignibus armat,
Pone faces caudis circumligat, in sata mittit
Allophylum segetesque cremat: sic callida vulpes
Nunc heresis flammas vitiorum spargit in agros.
XIX. David parvus erat, fratrum ultimus et modo Iesse
Cura gregis citharam formans ad ovile paternum,
Inde ad delicias regis: mox horrida bella
Conserit et funda sternit stridente Goliam.
XX. Regia mirifici fulgent insignia David;
Sceptrum, oleum, cornu, diadema et purpura et ara.
Omnia conveniunt Christo, chlamys atque corona,
Virga potestatis, cornu crucis, altar, olivum.
XXI. Aedificat templum sapientia per Solomonis
Obsequium: regina Austri grave congerit aurum.
Tempus adest, quo templum hominis sub pectore Christus
Aedificet, quod Graia colant, quod barbara ditent.

52. *Concite in dulce* A: *dulces...sapores* B Fabr. — 55. *Aelim*] AE Ald. [*Αἰλείμ* LXX], *olim* R, *Elim* (*Helim*) cet. — 56. *locus* AE — 58. *reliquit*] Aiub Rat. Weitz. Ar., *relinquit* cet. — 60. *ad* EB Fabr. Sich. — 61. *astant* Ald. — 62. *vis t. fidēi est* coni. Gis. — 63. *Incolumis* b2m Gold. Ar. — Vv. 65...68. om. AEPa1i ed. Barth. — 67. *asini* Luneb. 1648. Ar. — 69. *Trec.* 1AE — 71. *quae c.* Fabr.: *nunc haer. ignes Call. quae vulp. vit.* Ald. — 74. *oliv.* AE — 77. *mirif.* bmu Ald. Gis. Weitz. — 79. *clavis* R — 81. *Salam.* A, *Salom.* R Weitz. — 83. *tempore* E: *Christum* AEa — 84. *Graia*] P Ald. Gis. Heins. Ar., *ia* AE, *dia* a, *gaza* cet.: *colat* AERbinqu Weitz., *colit* m Rat. —

53...56. Aelim lucus. Apostolos LXX secundum textum graecum Luc. X, 1. hic commemorat, cf. Exod. XV, Apoth. autem v. 1002. LXXII secundum vers. vulg. — 57...60. De XII lapidibus in Iordane positis, quos allegorice XII Christi apostolos explicat, cf. Middeld. p. 142. — 61...64. Raab meretrix: Ios. II, 18. VI, 23. V. 64. sententia: Raab iis, qui urbem accendebant, crocum, progeniei et amicitiae signum, offerebat. — 65...72. Samsonis facta: Ind. XIV sq. — 73...80. Gesta David. 1 Sam. (Reg.) XVI sq. Psych. 291. — 81...84. Aedifi-

XXII. Forte prophetarum nati dum ligna reeidunt
Fluminis in ripa, eeeidit diseussa bipennis:
Gurgite submersum est ferrum, sed mox leve lignum
Iniectum stagnis ferrum revocabile fecit.
XXIII. Gens Hebraeorum peeeamine capta frequente
Fleverat exilium dirae Babylonis ad amnes:
Tum patrios eantare modos praecepta recusat
Organaque in ramis salieis suspendit amarae.
XXIV. Hic bonus Ezechias meruit ter quinque per annos
Praescriptum proferre diem legemque obeundi
Tendere; quod gradibus, quos vespera texerat umbra,
Lumine perfusis docuit sol versus in ortum.

TESTAMENTUM NOVUM.

XXV. Adventante Deo descendit nuntius alto
Gabriel Patris ex solio sedemque repente
Intrat virgineam: „Sanetus te Spiritus" inquit
„Inplebit Maria, Christum paries sacra virgo."
XXVI. Sancta Bethlem caput est orbis, quae protulit Iesum
Orbis prineipium, caput ipsum prineipiorum.
Urbs hominem Christum genuit, qui Christus agebat
Ante Deus, quam sol fieret, quam lueifer esset.
XXVII. Hie pretiosa Magi sub virginis ubere Christo
Dona ferunt puero myrrhaeque et turis et auri:
Miratur genitrix tot easti ventris honores
Seque Deum genuisse, hominem regem quoque summum.
XXVIII. Pervigiles pastorum oculos vis luminis inplet
Angelici, natum eelebrans de virgine Christum.
Inveniunt teetum pannis: praesepe iacenti
Cuna erat, exultant alacres et numen adorant.
XXIX. Inpius innumeris infantum caedibus hostis
Perfurit Herodes, dum Christum quaerit in illis.
Fumant lacteolo parvorum sanguine cunae,
Vulneribusque madent ealidis pia peetora matrum.
XXX. Perfundit fluvio pastus Baptista loeustis,
Silvarumque favis et amietus veste eameli

91. *Dum* Sich. — 95. *quod gr. quos v. t. umbra* AEα Ald. etc., *tot gr. quot... umbram* R (T?)bmnu Heins. — *Aur. Pr. historiarum novi test.* K (Kreusleri cd.): *Test. nov.* T — 100. *Inplebit*] ARK Gis. Weitz. Ar. (Matth. I, 23. Esai. VII, 14.), *inplevit* EPT Ald. Heins. — 101. *ipsum* corr. Ald. — 104. *Deum* m Gold. — 108. *regemque supremum* Ald. Gis. — 110. *de*] APR Ald. Heins., *e (ex)* cet. — 113. *noctis* 2T, 1*actis* — 117. *perfudit* T Weitz.: *lacerta* conl. Burm. Anth. I. p. 716. — 118. *camilli* A —

catio templi. I(III.) Reg. VI. — 85...88. Ferrum submersum: II(IV) Reg. VI. — 89...92. Captivitas Israel: II(IV) Reg. XXV. II Chron. 36. — 93...96. Ezechias rex: II Reg. XX. — 97...100. Gabriel ad Mariam: Luc. I. — 101...104. Civitas Bethlem. Matth. II. — 105...108. Magorum munera: Matth. l. l. — 109...112. Pastores ab angelis admoniti: Luc. II. — 113...116. Occiduntur infantes in Bethlem: Matth. II. — 117...120. Baptizatur Christus: Matth. III. —

Tinxerat et Christum: sed spiritus aethere missus
Testatur tinctum, qui tinctis crimina donet.
XXXI. Excidio templi veteris stat pinna superstes:
Structus enim lapide ex illo manet angulus usque
In seclum secli, quem spreruut aedificantes.
Nunc caput est templi et lapidum conpago novorum.
XXXII. Foedera coniugii celebrabant auspice coetu
Forte Galilaei, iam deerant vina ministris.
Christus vasa iubet properanter aquaria lymphis
Inpleri, inde meri veteris defunditur unda.
XXXIII. Morborum medicina latex, quem spiritus horis
Eructat variis fusum ratione latente:
Siloam vocitant, sputis ubi conlita caeci
Lumina Salvator iussit de fonte lavari.
XXXIV. Praemia saltatrix poscit funebria virgo
Ioannis caput, abscissum quod lance reportet
Incestae ad gremium matris: fert regia donum
Psaltria respersis manibus de sanguine iusto.
XXXV. It mare per medium Dominus fluctusque liquentes
Calce terens iubet instabili descendere cumba
Discipulum: sed mortalis trepidatio plantas
Mergit, at ille manum regit et vestigia firmat.
XXXVI. Vincla sepulcrali sub carcere ferrea daemon
Fregerat, erumpit pedibusque advolvitur Iesu.
Ast hominem Dominus sibi vindicat et iubet hostem
Porcorum raptare greges ac per freta mergi.
XXXVII. Quinque Deus panes fregit piscesque gemellos,
His hominum large saturavit milia quinque.
Inplentur nimio micarum fragmine corbes
Bisseni, aeternae tanta est opulentia mensae.
XXXVIII. Conscius insignis facti locus in Bethania
Vidit ab inferna te Lazare sede reversum:
Adparet scissum fractis foribus monumentum,
Unde putrescentis redierunt membra sepulti.
XXXIX. Campus Acheldemach sceleris mercede nefandi

123. *spernunt* 2RKnyzℵ Gis. — 124. *laterum* Gis.: *duorum* nyzℵ Gis Heins. — 126. *Galilaeis* bi Weitz. — 128. *unde* Gis. Gif. p. 438.: *difund.* KRW Weitz, *perf.* Fabr. — 129. *latet* ERPa Ald., *quam* ER Ald.; ceterum vv. ordo in R: 131. 132. 129. 130. — 130. *fusam* R Ald. — 132. *iussis* AE — 134. *reportat* bm Weitz. — 135. *in* Fabr. Gis. — 136. *psaltrix* Ald., *saltria* l Weitz. — 139. *plantis* O — 140. *Mergitur* AENOP Gold., *Mergitat* R Gif. p. 374., *Mersitat* Gis., *Mergit ad* K, *Mergit at* cet.: *manu* R [cf. Virg. Aen. III.] — 144. *furiare gr.* bim Sich. Gis. Weitz. — 147. *minimo* Fabr. Gis., *fraum.* A — 148. *est* om. A: Cetera om. a — 153. *Acheldemach*] A Ald., *Acheldemah* (*Hach.*) cet. —

121...124. Pinna templi: Matth. XXI. Psalm. 117, 22. — 125...128. Ex aqua vinum: Ioan. II. — 129...131. Piscina Siloa: Io. XIX. Apoth. 680. — 133...136. Passio Ioannis: Matth. XIV. — 137...140. Per mare ambulat Christus: Matth. XIV. — 141...144. Daemon missus in porcos: Matth. VIII. — 145...148. Quinque panes et duo pisces: Matth. XIV. — 149...152. Lacarus suscitatus a mortuis: Io. XI. — 152...156. Ager sanguinis: Matth. XXVII.

Venditus exequias recipit tumulosus humandas.
Sanguinis hoc pretium est Christi. Iuda eminus artat
Infelix collum laquco pro crimine tanto.
XL. Inpia blasphemi cecidit domus ecce Caiphae,
In qua pulsata est alapis facies sacra Christi:
Hic peccatores manet exitus, obruta quorum
Vita ruinosis tumulis sine fine iacebit.
XLI. Vinctus in his Dominus stetit aedibus atque columpnae
Adnexus tergum dedit, ut servile flagellis.
Perstat adhuc templumque gerit veneranda columpna
Nosque docet cunctis inmunes vivere flagris.
XLII. Traiectus per utrumque latus, laticem atque cruorem
Christus agit: sanguis victoria, lympha lavacrum est.
Tunc duo discordant crucibus hinc inde latrones
Contiguis: negat ille Deum, fert iste coronam.
XLIII. Montis oliviferi Christus de vertice sursum
Ad Patrem rediit signans vestigia pacis:
Frondibus aeternis praepinguis liquitur humor,
Qui probat infusum terris de chrismate donum.
XLIV. Primus init Stephanus mercedem sanguinis imbri
Adflictus lapidum: Christum tamen ille cruentus
Inter saxa rogat, ne sit lapidatio fraudi
Hostibus: o primae pietas miranda coronae!
XLV. Porta manet templi, Speciosam quam vocitarunt,
Egregium Solomonis opus: sed maius in illa
Christi opus emicuit, nam claudus surgere iussus
Ore Petri stupuit laxatos currere gressus.
XLVI. Sompniat inlapsum Petrus alto ex aethere discum
Confertum omnigenis animalibus: ille recusat
Mandere, sed Dominus iubet omnia munda putare.
Surgit et inmundas vocat ad mysteria gentes.

155. *Iudae munus...laqueus* Ald., *Iude minus* AN, *Iuda nimis* Gif. Luneb. 1648. *Iudas em.* donyβγℵ, *Iudae manus* coni. Heins.: *laqueus* don., *Iuda em.... laqueo* cet. — 157. *alta Caiph.* Kbim Prag. Weitz. Ar. — 161. *columpna* R, *columpnis* bdimWeitz. — 162. *adnexum* im Weitz. — 164. *innumeres* AE — 165. *Transiect.* AKP Ald. — Post v. 168. inserunt edd. recc. hoc tetrastichon: *Christum non tenuit saxum, non claustra sepulcri: Mors illi devicta iacet, calcavit abyssum: Sanctorum populus superas simul ivit ad oras, Seque dedit multis tactuque oculisque probandum,* quod om. cdd., Ald. Torn. et Luneburg. (1648). Recte omittitur, quod Prud. novo testamento etiam XXIV tetrasticha adsignasse videtur, et quod sepulcrum Christi et monumentis et carminibus raro a vett. Christ. celebratum est, cf. Arev. — 169. *oliveti* EK — 173. *imbre* Weitz. alii — 176. *miseranda* bimℵ Sich. Weitz. — 177. *Porro* A — 180. *laxat.* Rα al. Ald. Gis. Ar., *laxatus* AE, *luxat.* coni. Heins., Cell. Teol., *dampnatos* KTbiqmuℵ Weitz. Heins. [H. 649.] — 182. *Confestā* A —

157...160. Domus Caiphae: Matth. XXVI. — 161...164. Columpna, ad quam Christus flagellatus est: Marc. XV. — 165...168. Passio Christi. — 169...172. Mons Oliveti: AA. AA. I. — 173...176. Passio Stephani: l. l. VI. VII. — 177...180. Porta speciosa: ib. III. — 181...184. Sompnium Petri: ib. X. —

XLVII. Hic lupus ante rapax vestitur vellere molli:
Saulus qui fuerat, fit adempto lumine Paulus.
Mox recipit visum, fit apostolus ac populorum
Doctor et ore potens corvos mutare columbis.
XLVIII. Bis duodena senum sedes pateris citharisque
Totque coronarum fulgens insignibus agnum
Caede cruentatum laudat, qui evolvere librum
Et septem potuit signacula pandere solus.

AURELII PRUDENTII CLEMENTIS
EPILOGUS.

Inmolat Deo Patri
Pius, fidelis, innocens, pudicus
Dona conscientiae,
Quibus beata mens abundat intus:
Alter et pecuniam
Recidit, unde victitent egeni.
Nos citos iambicos
Sacramus et rotatiles trochaeos,
Sanctitatis indigi
Nec ad levamen pauperum potentes:
Adprobat tamen Deus
Pedestre carmen et benignus audit.
Multa divitis domo
Sita est per omnes angulos supellex.
Fulget aureus scyphus
Nec aere defit expolita pelvis:
Est et olla fictilis
Gravisque et ampla argentea est parabsis.
Sunt eburna quaepiam,
Nonnulla quercu sunt cavata et ulmo:

188. *et praepot.* A — 191. *evolv.*] AKbiAld. etc., *volv.* ERTquα, *quia ev.* marg. Gis., *solvere* yzβγℵ prob. Ar. — 192. *solvere sol.* R —

EPIL.] α, *De opusculis suis Prud.* (vel slm.) 2AERTbm alii. *Ode in qua poeta de se loquitur* Ald. Codd. omnes [excepto *m*, ubi post C. XII. ext.] et Ald. hos vv. aut in fine carminum poetae [AEO etc.] aut inter Dipt. et libros contra Symm. [R] ponunt. Praefationem libri Perist. esse illos Trithem. (de script. eccles. I. p. 211.) et Gis., qui in ed. Davent. ita positos invenit, iudicant: quem sequuntur recc. praeter Ar. omnes. Nihil sane est in hoc poemate, quod ad Perist. librum referri possit, deinde, cum ultimae praefationi ad omnia carmina datae, ubi poeta se Deo soli servire velle dicit, haec bene respondeant: ,,Prudentium, quia maiora dona non habuerit, iambos ac trochaeos Deo dedicasse et semper, quidquid accidat, Christum celebrandum esse,“ epilogum esse censeo, quod etiam Heinsius in Addendis voluit. Ceterum hos versus imitatus est Fortunat. in praef. ad vitam Martini: et Prudentium II Timoth. 2, 20. ante oculos habuisse vv. 13 sqq. demonstrant. V. 1. om. ABW: *patri deo* Gold. — 7. *citatos* R: *Noscit os* A: *iambos* Ald. — 14. *supplex* A — 16. *edere fit expedita* 2Gold., *et pol.* A — 17. *aula* Am Weitz. — 18. *parabsis*] AR, *paraps.* OT, cf. Ps. 532. Gramm. Haupt. p. 91, 15. —

185...188. Vas electionis: ib. IX. — 189...192. Apocalypsis Ioannis: Ap. IV. V. —

Omne vas fit utile,
Quod est ad usum cougrueus herilem.
Iustruunt enim domum
Ut empta maguo, sic parala ligno.
Me paterno in atrio
Ut obsoletum vasculum caducis
Christus aptat usibus,
Sinitque parte in anguli mauere.
Munus ecce fictile
Inimus intra regiam salutis,
Attamen vel infimam
Deo obsequellam praestitisse prodest.
Quidquid illud accidit,
Iuvabit ore personasse Christum.

VERSUS DE TRINITATE OLIM PRUDENTIO ADSCRIPTI.

Est tria summa Deus, trinum specimen, vigor unus.
Corde Patris genita est Sapientia, Filius ipse est.
Sanctus ab aeterno subsistit Spiritus ore:
Tempore nec senior Pater est, nec nomine maior.
Nam sapiens retro semper Deus edidit ex se,
Per quod semper erat gignenda ad secula Verbum.
Edere sed Verbum Patris est: at cetera Verbi,
Adsumptum gestare hominem, reparare peremptum,
Conciliare Patri dextraque in sede locare.
Spiritus ista Dei conplet, Deus ipse fideles
In populos charisma suum diffundere promptus
Et Patris et Christi virtutem in corpora transfert.

21. *vas fictile* R — 24. *partita* A — 25. *materno* (i. e. in Christi matris templi angulo) coni. Bivar. ad Dexter. Chron. a. 424., cf. Arev. I. p. 39. — 26. *vasculis* Gis. — 28. *maneret* A — 29...33. bis extant in A — 33. *accidet* T Heins., *ut accidat* coni. Barth. l. l. — 34. *personas* A: Addunt codd., Weitz. et Ar. *Quo regente vivimus*, quod glossema Ald. cum cet. bene om., quia metrum Horatianum (Od. II, 18.) Prud. imitatus est: male igitur Heins. hoc carmen integrum non esse iudicat. — *VERS. DE TRIN.* Qui versus in omnibus quidem edd. ante Apoth. praefationem legebantur, sed ibi offendunt, quoniam primum, cur Prudentius duas praefationes illi carmini praefigat, omnino non intelligitur; deinde, quoniam prooemia et Apotheosi et ceteris libris dogmaticis praemissa sive allegoriam sive historiam quamdam sacram continent ad rem, quae in ipso carmine tractatur, accommodatam. Indicatur autem his vv. contra Prudentii morem Apotheosis summa, et quamvis scriptorem locos Prudentianos ante oculos habuisse non negaverim [cf. cum v. 3. Hamart. 931., cum v. 4. Apoth. 87. 794., cum 5. H. 163., cum 6. A. 722 sqq. 1023 sqq. 1033 sqq., cum 11. *chārisma* P. XIII, 61.], tamen hoc poemation non ab ipso Prud., sed ab alio poeta, qui Apotheosis argumentum versibus complecti voluit, compositum esse iudico: neque impedit, quominus Hincmar. Rhemens. I. p. 466. eiusdem v. 1 sqq. afferat, quia carmina similia non ita multo post Clementem composita esse vv. multorum cdd. *Hic libri statuit etc.* in fine Psychomachiae extantes, qui Columbani (poetae sec. VI.) feruntur, docent; cf. Thom. Smith. catalog. bibl. Cotton. Cleopatr. VIII, 1. p. 141. Pol. Leyseri histor. poetar. et poem. med. aevi p. 180. — Inscrib. hi vv. in a *Liber de trinitate.* — V. 2. *ipse* om. *est* Gis. — 4. *nomine* himu — 6. *erant* a Prag. — 12. *corpore* AP Prag. —

ADDENDA.

I. VERSIONES.

A) Germanicae.

Interpretatio omnium poetae carminum adhuc desideratur. Medio enim aevo hymnos aliquot imitati sunt VV. DD. Germani et hoc seculo una trium tantum poematum versio prodiit, quam infra indicabo. De istis hymnis vd. Wackernagel. Geschichte des deutschen Kirchenliedes, ubi tres praesertim versiones hymni Cathemerin. IX. afferuntur, prima sec. XV. (p. 65.): *Us dem väterlichen hertzen ist er geboren*, secunda (p. 456.) Io. Zwickii (a. 1540.): *Us des vaters hertz ist geboren ein kind, das ist gottes sun*, et tertia (p. 201.) Georg. Wicelii (a. 1541.): *Aus des vaters hertzen ewig ist geboren Jesu Christ.* De aliis cf. Haupt und Hoffmann altteutsche Blätter II. 4. p. 524. Rambach. Anthologie christl. Gesänge aus allen Jahrhunderten p. 76 sqq., nos p. 38. Hymnum Cath. XI. transtulit et commentario instruxit Andreas Möller. Pegaviensis, quem librum p. XXXVI. indicavimus. Versio recentissima haec est:

Aur. Prudentius Clemens Feyergesänge, heilige Kämpfe [i. e. Psychomachia] und Siegeskronen [i. e. περὶ στεφ.]. Metrisch übersetzt und mit Noten begleitet von *J. P. Silbert.* Wien, 1820. 8.

Duos locos excerpam, e quibus quomodo Silbert. Prudentium nostro sermone reddiderit, apparebit: alter legitur Cath. hymno X. v. 116...127., ubi anapaestos dimetros catalectos in hoc metrum ´◡´◡◡´◡–◡– mutavit; alter Cath. XI. v. 125...136., ubi iambicos dimetr. intactos reliquit:

Iam maesta quiesce querela etc.

Düstre Klage sei fern; verstumme ganz,
Mütter! hemmet, o hemmet der Thränen Lauf!
Eure Kinder bewein't, o Menschen! nicht,
Denn das Leben erneut der kalte Tod.

Also sprosset ergrünt das Samenkorn,
Das im Schoosse der Erd' erstorben lag,
Ueppig wieder empor aus tiefem Grab,
In der frühern Aehre holdem Bild.
O so öffne dich denn, o Erde! sanft,
Hülle mild in den Schooss die Leiche ein,
Diese Glieder vertrau'n dir, Treue! wir,
Die ein edeler Rest des Menschen sind.

Salvete flores martyrum etc.

O zarte Schar der Erstlinge
Geopfert Christo! freundlich spielt
Ihr, vor dem Blutaltare selbst
Mit Palmen und dem Siegeskranz.
Was fruchtet solche Gräuelthat,
Was hilft, Herodes! dir die Schuld?
Vergebens suchst bei Leichen du
Den Christ, der unverletzt entkam!
Gleich junges Blut enttrieft den Dolch,
Der kinderlos die Mütter macht;
Doch Ihn, der reinsten Jungfrau Frucht,
Den einzigen, verfehlt der Stahl.

B) Gallicae.

Aurelio Prudence Clement. La passion de St. Quirin Martyr Evesque de Seissie prise de l'hymne 7. de Prudence, poete chrétien, en son livre des couronnes et traduite en vers françois couplet pour couplet. S. l. et a., cf. Arev. l. p. 98. *Anton du Verdier* bibliotheque Gallique (Lugd. 1685.) p. 1025.

Hymnes ecclesiastiques et cantiques partie traduits, partie de son invention par *Guido de Fleure de la Borderies.* A Paris, chez Rob. le Maignier 1582. ed. II. [Imitatus est et vertit Guido le Fleure XV hymnos Prudentianos].

Ant. du Verdier l. l. etiam *Petrum de Montchault* hymn. Cath. XI. XII., et *Paschalium Robin* Perist. II. III. in linguam Gallicam transtulisse ait.

C) Italicae.

I due libri di Prudenzio contro Symmaco. Tradotti in versi italiani par P. M. *Carlo Agostino Ansaldi* Domenicano. Venezia, appresso Pietro Valuasense, 1754. 8. — Praemissa est poetae vita, quam saepius laudavimus.

Versionis Prudent. manuscriptum librum in bibl. Mediolanensi asservari idem Ansald. l. l. enarrat eiusque auctorem *Salvinium* censet, Argelatus autem (bibliotheca dei Volgarizatori III. p. 302.) *Marc. Anton. Mozzium* hanc interpretationem confesisse dicit, quam Io. Lamius (memorab. erudit. Italor. Florent. 1742. I. p. 120.) inter editas refert. — Arevalus quoque libr. mstum hoc titulo possedit: *La passione et morte di S. Cassiano Martyre e Vescovo d'Imola,*

tradotta in octavo rime dai versi latini di S. Prudentio in Ferrara 1585.

Inno di Prudenzio Clemente vom Consolare, a S. Cassiano Martire [περὶ στεφ. IX.] colla parafrasi in ottavo rime e le annotazioni del Sign. Abbate *Giuseppe Antonio Cavallieri di Comacchio* Academico Argonauta di Ferrara, e pubblico Maestro di grammatica in Bagnacavallo. Venezia 1772. Presso Bartolo Barucchelli.

Giuseppe Sadarglio osservazioni sopra il martirio di S. Ippolyto vescovo di Porto, descritto da Prudenzio [περὶ στεφ. XI.], in Nuova raccolta d'opusc. Tom. XXV. n. 3. Cf. Ebert. allgemeines bibliographisches Lexicon II. p. 529.

D) Hispanicae.

Batalla o pelea del anima [i. e. Psychom.]: que conpusos en versos latinos: el poeta Aurelio prudencio clemente: nuevamente traducida de latin en castellano. 1259. [sic!]. Cf. Rodriguez de Castro bibl. Hisp. II. p. 218 sqq.

Traduction de los hymnos, que hizo Aur. Prudencio a los ilustrissimos martires S. Laurencio [περὶ στεφ. II.], S. Vincente [ib. V.], S. Engracia, S. Lupercio y los demas innumerables, que padecieron en la imperial ciudad de Zaragoza [ib. IV.]. Con el nacimento y patria del mesmo Aur. Prudencio. Por *Luis Diez de Aux*, hijo de la misma ciudad, a qui en se dedica. En Zaragoza por Juan de Lanaja y Quartanet. 1616. 8. Ebert. l. l. a. 1619. indicat.

Prudentii carmina *Petrum Guarciam de la Huerta* vertere voluisse Arev. l. l. dicit.

E) Hollandica.

Prudentius Lofzangen door Kempher. Leiden. 1712. 8. Cf. Ebert. l. l. p. 529.

F) Graeca.

Areval. p. 170. cod. mtnm *Psychomachiam graece redditam* continentem e bibliotheca *Henr. Iones* [cf. cod. 7066. 63.] Angli clarissimi laudat.

II. ADDENDA AD QUOSDAM LOCOS ET CORRIGENDA.

Pag. XII. v. 34. leg. *quibus* pro *quo*.

Cathem. I, 1. Optime hoc carmen *F. Osannus* in Comment. de gemma scalpta christiana (Gissae 1843. 4.) p. 13. illustrat. Repraesentatur enim in hoc monumento Mercurius biga vectus, cui duo

galli gallinacei iuncti sunt, idque ad seriora tempora, ad christiana, referendum esse inscriptio IƎꟼOIHꟼI i. e. *γρηγορεῖτε* (cf. vers. 8. et Matth. Evang, XXV, 13. Marc. XV, 35. Luc. XXI, 35.) docet. Galli notionem apud Christianos S. Eucherins (de laude spir. form. cap. 5.) his verbis indicat: *Galli nomine designantur praedicatores sancti, qui inter tenebras vitae praesentis student venturam lucem praedicando quasi cantando nunciare. Dicunt enim, nox praecessit, dies autem appropinquavit, abieiamus ergo opera tenebrarum.* Quomodo factum sit, ut Christiani veteres salvatorem adventantem suosque e sompno excitantem cum Mercurio confunderent, V. ille Perillustris *Osannus* ita explicat: „Quod personarum discrimen in prompta hac notionum cognatarum confusione leve aut nullum est. Huic vero declarando sensui non poterat illo ethnicorum symbolo ullum aptius quam Mercurii a Christianis adhiberi, cum muneris *ψυχοπόμπου*, quo apud illos idem functus fuit, ratio cum divina illa facultate sive Christi sive ministri eius plane convenire videatur. Adde quod illud ipsum ethnicorum symbolum, quo Mercurio gallum adici vidimus, in illum Christianorum sensum facillime transverti poterat. Atque ea mente Mercurium inter symbola sua Christianos revera adscivisse, testis est pictura antiqua Christiana, de cuius argumento andiamus ipsum, qui nuper de ea verba fecit, Raoul-Rochette (Antiqnités Chrétiennes, peintures des catacombes 1836. p. 59.) ita disserentem: *Cinq femmes voilées... et qui paraissent guidées a ce tribunal par un personnage coiffé d'une espèce de pétase et portant une baguette à la main. A ces traits ... il est impossible de méconnaître le personnage de Mercure, qui remplit si fréquemment sur les bas-reliefs et les peintures funéraires l'office d'introduire au tribunal du couple infernal les âmes, degagées de leur prison mortelle; c'est à savoir Mercure, en sa qualité de psychopompe avec la baguette, ῥάβδος, qui etait l'attribut de cette function.*" Tribunali illi quandoquidem Pluto et Proserpina insident, quibus personis Raoul-Rochette Christum eiusque matrem indicari merito suspicatur, non potest quidem Mercurius pro Christi ipsius signo haberi, sed eodem munere patet eum hic fungi, quod a veteribus ei tributum novimus, ut iudici supremo animas mortuorum adducat. — At vero Mercurii persona Christianos ita quoque usos esse, ut quae officia ab ethnicis ei tribuerentur, ea argumentis Christianis accomodarent atque Christi ipsius personam nonnumquam eo significaront, cum ex aliis monumentis Christianis luculenter demonstrari potest, tum ex eo, quod Pastoris boni, qui dicitur imaginem (cf. Münter. christliche Sinnbilder I. p. 60.) ad ethnicum exemplum Mercurii *κριοφόρου* compositum fuisse, post ea, quae idem Raoul-Rochette acute disputavit, dubitari nequit. Propius ad rem nostram facit inscriptio quaedam Argis reperta, quae iambico disticho comprehensa Hermae subscripta putatur (cf. Ross. inscr. graec. ined. I. p. 17. Tab. V, 54.):

Ἑρμῆς δίκαιός εἰμ[ι] καί με — υ —
ἔστησ' ἔλεγχον τῶν δικαίων κἀδίκω[ν].

[Huius inscriptionis explicationem Osannus in Zeitschrift f. d. Alterthumswissensch. 1837. N. 57. iam proposuit]. Tantum enim abest, ut in his, quibus Mercurio iustorum iniustorumque iudicium (quo sensu *ἔλεγχος* apud sacros scriptores passim dicitur) committitur, ethnicae religionis spiritum agnoscam, ut Christi personam etiam hic Mercurium induisse censeam, ipsis litterarum, quibus titulus conceptus est, formis aetatis Christianae notam prae se ferentibus. Aliud Mercurii, ut ita dicam, Christiani exemplum, in quo miram utriusque religionis personarumque confusionem deprehendas, exhibet gemma, in qua habitu prorsus ethnico Mercurius rupi insistens conspicitur, ingentem caduceum dextra attollens, ante cum gallus canens: insuper adiectum nomen MICHAEL praeter litteras duas Hebraicas in area positas, de quibus mox dicetur. Hoc de monumento quidquid statuas, hac in re mecum consenties, Mercurii hoc signum aut Christiano sensu effictum esse, ut re vera Michaelis imaginem exprimet, aut certe si ethnicae quidem originis fuit, addita ista a Christiano inscriptione ad religionem Christianam traductum refictumque esse. Cui convenit עת (tempus), quod adscriptum est, quod non dubito sensu Christianorum de tempore iusto, ad quod unusquisque paratus esse debeat, intelligere: quae quam belle cum Mercurii et galli signis concinant, non est quod moneam. Neque denique in hac tota quaestione praetereundus est Hermes Trismegistus ille Christianus, quem mystici vel gnostici illius libri, qui Poemander, inscribitur, auctor finxit talem, qui a Poemandro, cuius sub persona Christum ipsum exhiberi minime est dubium, de natura rerum mundique creatione, omnino de dogmatis verae religionis edoceretur eaque sic quasi divinitus accepta apostoli instar Christiani hominibus renuntiari iuberetur. *Ἤργμαι*, inquit Mercurius, *κηρύσσειν τοῖς ἀνθρώποις τὸ τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς γνώσεως κλέος.* Cf. Casaubon. Exercit. ad Baronii annal. ed. Francof. 1605. p. 61. Baumgarten-Crusius de librorum Hermeticorum origine atque indole. Ienae 1827."

Cathem. III, 17. *Christus et influat etc....regat pietas*] V. quidam D. in Miscellan. Observat. in auctor. vett. et recc. (Amstelod. 1733.) Tom. III. p. 320., quod Prudentius Spiritum sanctum in invocatione non facile omisisset, mutari vult: *Spiritus et infl.... regat deitas;* et conf. IV, 3. VI, 1. et de *deitatis* voce A. 838. Sed recte alius V. D. ibidem B signatus huic sententiae adversatur.

Cathem. V, 1. Bene Daniel. Thesaur. hymnol. I. p. 132., quem editione mea iam absoluta accepi: „*Ad incensum lucernae.* Ut placet edit. Parmensi [a. 1788.], praeter Mss. Codd. auctoritatem id suadet libri Cathem. ordo, ut quintus hymnus intellegendus sit de Vesperis, in quibus sollempni more accendi lucernas Prudentii aevo mos fuerit: item Sirmond. ad Ennodium, Menard. in Observ. ad concord. regul. cap. 24, 2. Mabillon. de liturg. Gallic. II. p. 141 sq. hymnum ad accendendas in lucernario lucernas fuisse compositum decreverunt. In Fabr. et Gisel. edd.: *ad incensum cerei Paschalis*, quae inscriptio in editione Prudentii perversa, in hymnario ecclesiastico probanda."

Ibid. v. 89. *saxa loq.*] Heinsius ad Ovid. Rem. Amor. v. 177. *liquacibus* coni. Male, cf. nos ad h. l.

P. 22. n. cr. ad v. 147. leg.: *ABRW.*

Cathem. VII, 1. *lux*] „Certum est in libris ecclesiasticis ubique inveniri *dux*, quae scriptura commendatur loco Matth. II, 6: *et tu Bethlehem terra Iuda...ex te exiet dux, qui regat populum meum Israel.*" DANIEL. l. l. p. 129. Male, cf. Cath. VI, 6. Evang. Io. VIII, 12.

Ibid. v. 6. leg. *Nil* pro *Nihil.* V. 7. *uvidi* in Rat. extare serius animadverti.

P. 48. n. cr. adv. 99. leg. A. 381. pro 37.

Cathem. XII, 200. *Gaudete quidquid gentium...Iam nemo posthac mortuus*] „Non a re alienum esse videtur adnotare, quod multis sane iniecit admirationem, v. 201...208. huius hymni apud nos legi in Ambrosiano: *A solis ortus cardine* (XV. p. 21. apud Dan.) v. 5...12. Qui Ambrosio carmen denegant, facili negotio serioris aetatis poetam Prudentium imitatum esse autumant. Sed ipsis existit hoc loco quaestio quaedam subdifficilis. Ne dicam multis argumentis comprobari posse carmen esse verum Ambrosii fetum, optime quadrant verba: *Gaudete etc.* ad carminis initium:

A solis ortus cardine
Et usque terrae limitem
Christum canamus principem
Natum Mariae virginis.

Inde nihil dubito, quin Prudentius, celeberrimum episcopum imitatus, hymno de Epiphania Ambrosii verba ut aptissimam clausulam adiecerit." DANIEL. l. l. p. 125. Minime vero: hoc carmen ob eam rem Ambrosii non esse censeo, quoniam initium, quod indicavi, apud Sedulium (hymn. II. p. 148. edit. Gruner., p. 143. ap. Daniel.), et quoniam v. 5...12. apud Prudentium leguntur, ita ut hic hymnus e variis partibus compositus mihi videatur. Prudentium D. Ambrosium imitatum esse inveterata quidem est opinio, quamquam, num hic episcopus eorum qui sub eius nomine feruntur hymnorum auctor haberi possit, VV. DD. haud immerito dubitant.

Satis enim constat, Ambrosii aequales tales hymnos sub ipsius nomine non laudare [Cassiodorus quod sciam solus (ad Psalm. 71.) talia scripsit: *Hinc Ambrosius ille quaedam ecclesiae candela lampavit dicens: Veni redemptor gentium etc.*, cf. carm. X. ap. Daniel. p. 12.] et „eos Ambrosianos dictos esse, qui in omnibus officii divini partibus magis quam in ecclesia Mediolanensi ipsa adhiberentur," vd. Gerbert. de cantu et music. sacr. I. p. 468. Quo factum est, ut in his carminibus ecclesiasticis sententiae quas vocant morales (cf. quae p. XV sq. adnotavimus) plures quam in aliis i. e. veteribus invenirentur, et ut eorum auctores poetarum aliorum versus nonnumquam ad verba transscriberent. Pauca tantum, quae ex Prudentio sumpserunt, commemorabimus: cf. hymn. XI. (apud Dan., p. 15.) et Cath. I.,

praesertim v. 30. *Mentisque sompnum discute* et C. I, 97., ubi poeta lectionem Brev. Roman. (vd. Var. lect. ad h. l.) amplectitur; v. 22. 23. *Mucro latronis conditur, Lapsis fides refertitur* et C. II, 16... 25.; hymn. Ambr. XVII, 8. (p. 24. ap. Dan.) *Infunde nostris sensibus* et Cath. II, 57.; ib. v. 10. *Patrem perennis gloriae* et Cath. XII, 4. Quod cum fratres ordinis S. Benedicti sentirent, XII hymnos ex Ambrosianorum copia, quos ab ipso Mediolanensi episcopo confectos censerent, elegerunt (cf. ed. 1690. Tom. II. p. 1215. 1220 sqq. Gerbert. l. l. p. 81. Rambach. Christliche Anthologie I. p. 59. Bähr. die christl. Dichter p. 38.), cuius rei Daniel. l. l., qui omnia illa carmina genuina haberi vult., rationem prorsus non habuit.

Apotheos. Inseram hic varias lectiones cod. *Weissenburg.* (sign. *Weiss.*) sec. IX., de quo conf. Prolegom. cap. II. p. XLIII.

Praefat. antecedunt Versus de trinitate: *Est tria summa Deus*, cf. p. 307.

V. 4. *nescienter*, v. 9. *conserunt*, v. 29. *delegit*, 47. *fertilem.*

Ap. v. 6. dele in textu comma post *illa.*

Inscriptio *contra haeresin quae Patrem passum esse affirmat* in Weiss. ed. rubrica est. Idem cod. legit v. 13. *formam*, v. 18. *Sed tamen et Patr. est spec...fas sit*, v. 20. *glauco*, v. 25. *posset*, v. 47. *moderatum* om. *est*, v. 78. *deus fons*, v. 97. *quem*, v. 105. *Ipse*, v. 118. *quocumque*, v. 130. *inspatiantem*, v. 137. *Subtrahite en friget*, v. 145. *Ipse per Assyrias metuit*, v. 152. *Tripl. conc.*] man. 1: *Quae triplici cantu*, man. 2, sed aeque vetusta: *Con triplici centu.* V. 160. *actus* a 1. man., quae lectio sine dubio Prudentiana est, *artus* a man. 2: v. 186. *Etquis*, v. 197. *aut aeponae*, v. 198. *olidam*, littera *s* erasa, v. 199. *scrutetur et exta*, v. 201. *hircosos Cynicos quos sompniat*, v. 216. *Semifer et rectus*, sed *s^h_cotus* in marg., v. 219. *Quique*, v. 221. *Misimus*, ut iam Cort. ad Lucan. III, 748. adnotavit, sed v. 223. *dō* in cod. extat, non *deum*, ut idem l. l. male dixit. V. 232. *sursum*, v. 248. *Sive pater natus*, ut edidimus; v. 260. *tendere sensus*, v. 269. *generaverit*, v. 271. *retro patri sed patre.*

Pag. 61. v. 298. leg.: *sago.*

Cod. Weiss. exhibet v. 322. *possent*, v. 342. *non sis*, v. 360. *procellis*, v. 372. *numinis*, v. 400. *inergia* erasa littera *m*, v. 417. *cognoscimus ihm*, v. 419. *Qui sis quid.*

Pag. 65. not. crit. ad v. 457. corrig.: *incerare* 2A Heins. Ar.

Cod. Weissenb. legit v. 436. *dī dš*, v. 454. *urbi* ut A etc., v. 475. *Persefonae*, v. 476. *tracto*, v. 493. *signaret...signo*, v. 507. *credere*, non *cedere*, v. 523. *arte pependit*, sicut etiam Weitzius, quem l. l. adde.

Pag. 68. not. exeg. ad v. 551. corrig.: *ed. Menard.* pro *vd.*

Cod. Weiss. exhibet v. 548. *Suspectat*, v. 560. *excellet*, v. 568. *adflatu*, v. 577. *pronuntiat*, v. 594. *fasta* a 2. man., 1. man. *fata.* V. 613. *laetantibus horis*, v. 621. *Hirquinum* 1. man., 2. man. *hircinum*, v. 623. *sagittae*, v. 628. *velandam*, v. 673. *qua mai. negator*, v. 684. *abluitura*, v. 702. *purgamen aquai*, v. 704. *retexam*, non *retexens*, v. 705. *relegam*, [v. 724. ?], v. 767. *^h_auritis*, v. 768. *quodcumque iubetur*,

v. 784. *atquae Inferni*, v. 793. *deus ille sed istud*, v. 837. *Perspice*, v. 841. *flabrali*, v. 844. *modulamine parcus*, v. 857. *desimili*, v. 878. *Recidit*, v. 880. *gratia inundat*, v. 895. *Ingenitus*, v. 919. *quo parv.*, v. 923. *Dicitur inloto.* V. 938. *Quid peccatorum...in illo*, quem codd. vett. ceteri omittunt, in Weissenb. extat. V. 941. *Concideret*, v. 970. *quid filius esset*, v. 986. *hebdomade*, v. 1010. *fingas*, v. 1034. *fabro*, v. 1051. 52. *utraque...specie*, v. 1077. *reddat*, v. 1084. *tetra sepulcra.*

Hamartig. v. 29. *ac viguit* leg. Weitz — V. 290. (p. 91.) leg. *stamine* pro *flamine.* — V. 334. (p. 92.) leg. *adumbrata* pro *abumbr.* —

Pag. 96. not. exeg. ad v. 476. leg. *facto* pro *factis.* — Ham. v. 555. leg. *qui decrepito*, non *quid.*

Pag. 100. not. crit. ad v. 623. corrig.: *V*, 10. 60., ubi *X*, 10. male scriptum extat.

Pag. 108. not. exeg. ad v. 930. post. *Theod. Aurel.* add.: *II*, 36.

Psychomach. Praef. v. 47. *fertile* Weitz. exhibet. — P. 113. not. crit. ad v. 53. post *Heins.* add. Arev. —

Pag. 114. not. crit. ad v. 105. leg. *sorde*, non *sorte;* et verba fort. *fuligo* dele, cf. Proleg. cap. I. not. 71. pag. XX. *Rubigo* vulgo etiam apud Martial. (Epigr. II, 61, 5.) legebatur: *Uteris ore aliter nimiaque rubigine captus*, ubi nunc cdd. *aerugine* exhibent.

Pag. 118. not. crit. ad v. 233. leg. *laeta* pro *laetus.*

Vers. 368. Weitz. *Dispuit* legit, neque dubito, quin haec scriptura Prudentiana sit, cf. p. 82. Improbo autem *distruendi* verbum, quod Heins. ad A. 445. all. v. 528. 529. eiusdem carminis et inscriptione de ponte Salario A NEFANTISSIMO TYRANNO TOTILA DISTRUCTA defendi vult, quia alibi non invenitur; nam Sueton. Calig. 41.: *distructis et instructis pro loci dignitate pluribus cellis* codd. *distinctis* praebent.

Vers. 842. *qua corp.* Weitz. legit. — Vers. 878. *recisum*] Cod. Puteanus *recisos;* quid, si in hoc verbo *recisum est* latere censeas? Cf. de copula iterata A. 112 sq.

Contra Symm. I, 81. *Degere sueta* Gifan. l. l. Weitz. — Not. exeg. ad v. 102. *Hellespontiacus* pro *Hesp.* corrig.

Pag. 145. not. crit. ad v. 223. post *exhib.* verba alii *probantur.* add. — Pag. seq. not. crit. ad v. 233. post *Gis.* add. *Heins.*

Vers. 395. *donet* recepimus ex opt. cdd.; fortasse sunt, quibus etiam *denset* placeat.

Pag. 153. v. 497. *solito* corrig., et cf. S. II, 309 sqq. — Pag. 157. not. crit. v. 630. leg.: *Ald. Gis.*

Contra Symm. II. v. 6. not. exeg. leg. *Ep. X.* pro I. — Vers. 40. *imponere monstris* Weitz. legit. — Vers. 48. Cod. *R* ceteris praestantibus adsentiens *convaluit* exhibet. — V. 263. *dispex.*] Cf. Plaut. Cist. IV, 2, 25.: *hoc age, ad terram aspice et dispice.* — V. 1006. not. exeg. leg. *Mart. mense agebatur, ubi.*

Peristeph. IV, 77. (pag. 220.) dele verba *cui Pr....dedicat.*

V, 1 sqq. Cf. p. XII. not. 42. In Breviario Romano v. 4. *vincenti* pro *Vincenti* extat et Georg. Cassander (Hymni ecclesiastici...

cum scholiis etc. Colon. 1556.) de ea lectione haec adnotat: „Hae clausulae ad quemlibet martyrem accomodatae, quare necesse est, ut haec dictio „Vincenti", quae apud Prudentium vocandi casu a recto proprii nominis Vincentius posita est, hic in dandi casu a recto participio *vincens* inclinata intellegatur." Vd. Daniel. l. l. p. 137.

Pag. 225. not. exeg. ad v. 50. leg. ἓν pro ἕν.

Pag. 270. not. crit. ad v. 719. adde post T3rr.: *tristi* cet.

Pag. 289. not. exeg. ad v. 215. corrig. *Prudentius*...descripsit.

Epil. v. 17. *aula* Am Weitz., bene: cf. Fest. p. 20. ed. Lind. Plaut. Aulul. IV, 2, 10: *si quis illam invenerit aulam onustam auri.* Rud. I, 2, 47. Quinct. VII, 9, 4.

Cetera, quae non sunt magni momenti, facile emendabuntur.

INDEX

IN PROLEGOMENA ET ADNOTATIONES.

NUMERUS PAGINAM INDICAT.

IMPRESSIT BERNH. TAUCHNITZ. IUN., LIPS.

Cod. Gudferbyt. I. (56. 18.)

Cath. XI.

HYMNVS OCTAVO CALENDAS IANVARIAS.

Quid est quod artum circulum Sol iam recurrens deserit
Xps ne terris nascitur Qui lucis auget tramitem
Heu quam fugacem gratiam Festina volvebat dies
Quam pene subductam facem Sensim recisa extinxerat
Caelum nitescat laetius Gratetur et gaudens humus
Scandit gradatim denuo Iubar priores lineas

Cod. Guelf. II. olim Rottendorff. (Gud. 292.)

Apoth. in.

PLURIMA SUNT sed pauca loquor. ne dira relatu
Dogmata. catholicam maculent male prodita linguam.
Ille patrem pellens solio. detrudit in artum
Corporis humani gestamen. nec pavet ipsum
(apponere)
Obiectare neci. duroque affigere ligno;
Passibilis ne deus. cuius species et imago
Nulli visa umquam. nec enim comprehendier illa
Maiestas facilis. sensu ve. oculis ve. manu ve.

Steindr. v. B. Wolle, Rudolstadt